MINISTERUL CULTURII ŞI CULTELOR
MUZEUL CARPAȚILOR RĂSĂRITENI

ANGVSTIA 8

ISTORIE - ETNOGRAFIE - SOCIOLOGIE

Editura ANGUSTIA
Sfîntu Gheorghe
2004

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ANGVSTIA 8, 2004

ISTORIE - ETNOGRAFIE - SOCIOLOGIE

Editura ANGUSTIA
Sfîntu Gheorghe
2004

www.cimec.ro / www.mncr.ro

COLEGIUL DE REDACȚIE

Redactori responsabili:
Dr. Ioan Lăcătușu
Violeta Pătrunjel

Secretar de redacție:
Liliana Lazea

Culegere text și prelucrare imagini:
Dănilă Marius
Liliana Lazea

Volum editat cu sprijinul Direcției pentru
Cultură Culte și Patrimoniu Cultural Național
a Județului Covasna

Orice corespondență se va adresa:
Please send any mail to the following address:

MUZEUL CARPAȚILOR RĂSĂRITENI
Piața Libertății nr. 4
520008, Sfîntu Gheorghe, jud. Covasna
Telefon/fax: 0267 / 314.139
E-mail: muzeu_cavruc@planet.ro

CENTRUL ECLESIASTIC DE DOCUMENTARE
"MITROPOLIT NICOLAE COLAN"
Str. Miko Imre nr. 2
520003, Sfîntu Gheorghe, jud. Covasna
Telefon/fax: 0267 / 313.534
E-mail: cohara_ro@yahoo.com

ISBN:973-85676-5-3

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ANGVSTIA 8, 2004

Cuprins - Table of Contents

ISTORIE (HISTORY)

Florin Tălmăcian, Relațiile dintre Biserica Transilvaniei și Patriarhia Ecumenică
(The Relations Between the Transylvanian Church and the Ecumenical Patriarchate)..... 11

Ioana Cristache-Panait, O carte veche - "Carte sau lumină", Snagov, 1699 - un preot și un cronicar din Scheii Brașovului. Restituiri
(An Old Book - "Carte sau lumină", Snagov, 1699 - A Priest and a Chronicler from Scheii Brașovului).. 19

Vasile Lechințan, Limba română în viața secuilor de-a lungul secolelor (până în 1918)
(The Romanian Language within the Life of the Secklers (Until 1918)..... 41

Maria Băilă, Unirea cu Biserica Romei în Trei Scaune. Aspecte din Trei Scaune în contextul general transilvan.
(The Unification with the Church of Rome in Trei Scaune. Aspects from Trei Scaune within the General Transylvanian Context) 63

Ilie Moldovan, Mitropolitul Andrei Șaguna în apărarea existenței neamului românesc din Transilvania, în general, și din zona arcului intracarpatic, în special.
(Bishop Andrei Saguna in Defending the Existence of the Romanian People in Transylvania in General, and the intra-Carpathian Arch, in Special) 69

Ana Grama, Îndatorați la o comemorare - Ioan Petric (+1903-2003)
(The Commemoration of Ioan Petric - 1903-2003) 79

Cristian Ioan Anghel, Aspecte privind situația unor școli confesionale românești în Trei Scaune. Secolul XIX
(Aspects Concerning the Situation of Several Confessional Romanian Schools in Trei Scaune. 19th Century) 109

Sebastian Pîrvu, Consolidarea bisericii ortodoxe române din Ardeal, în secolul al XIX-lea
(The Consolidation of the Romanian Orthodox Church in Ardeal, in the 19th Century.) 119

Nicolae Moldovan, A XXII-a Adunare Generală "Astra" de la Brașov din august 1883 oglindită în gazeta de limbă maghiară "Székely Nemzet"
(The 22nd "Astra" General Gathering in Brașov, August 1883, Reflected in the Hungarian Magazine "Székely Nemzet") 127

Oana Lucia Dimitriu, Corespondența între Șt. O. Iosif, Virgil Cioflec, Ilarie Chendi și Ion Bogdan - august 1899 - martie 1901 -14 scrisori inedite
(Contributions of Literary History Correspondence Between Șt. O. Iosif, Virgil Cioflec, Ilarie Chendi and Ioan Bogdan, August 1899 - March 1901. 14 Original Letters) 131

Traian Bosoancă, Din activitatea dr. Titu Liviu Tilea (1866-1930)
(Aspects of Life and Activity of Dr. Titu Liviu Tilea - 1866-1930) 147

Dorin-Ioan Rus, Etelka Szabo și Arthur Szábo, Lista soldaților din regimentul 22 Târgu-Mureș decorați după bătălia de la Asiago
(Die Liste Der Nach Der Asiagoschlacht Dekorierten Soldaten Des Infanterieregiments Nr. 22 Târgu-Mureș) 151

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Romeo Negrea, Marea Unire și românii covăsneni
(The Great Unification and the Romanians in Covasna) 167

Nicolae Victor Fola, Biserica ortodoxă română din Harghita în perioada dintre cele două războaie mondiale
(The Romanian Orthodox Church in Harghita Between the Wars) 173

Constantin Stan, Patriarhul Miron Cristea și criza dinastică din România (1925-1930)
(Patriarch Miron Cristea and the Dynastic Crisis in Romania 181

Valentin Istrate, O pagină de învățământ românesc în secuime - Liceul "Șt. O. Iosif" din Odorhei
(A Page of Romanian Study in "Secuime". "Șt. O. Iosif" High-School) 191

Nicolae-Victor Fola, Ideal și acțiune în spirit național: Publicistul Octavian M. Dobrotă din Odorheiu Secuiesc și situația românilor din Harghita în anii interbelici
(Ideal and Action: Journalist Octavian M. Dobrotă and the Situation of the Romanian Minority in Harghita in The Period Between the Two Wars) 199

Constantin Stan, Refugiați transilvăneni la Râmnicu Sărat și Buzău (1940-1941)
(Transylvanian Refugees in Râmnicu Sărat and Buzău - 1940-1941) 205

Petre Țurlea, Încercări de maghiarizare a ceangăilor în anii 1946-1947
(The Attempt of Conversion the Csangos to Hungarians in 1946-1947) 217

Sidonia Puiu, L-am cunoscut pe istoricul David Prodan
(I Met the Historian David Prodan) 223

Ilie Șandru, Vasile Netea și Valea Mureșului superior
(Vasile Netea and the Superior Mureș) 229

Ioan D. Bucur, Elisabeta Andrei, Școala Profesională Specială Agricolă nr. 16 Miercurea Ciuc. Încercare monografică
(Special Professional Agricultural School No. 16 in Miercurea Ciuc. Monographic Attempt) 233

ETNOGRAFIE (ETHNOGRAPHY)

Constantin Catrina, Considerații pe marginea unor obiceiuri și cântece păstorești din sud-estul Transilvaniei (Brașov și Covasna). Circulație și stratificare.
(Considerations Concerning Some Customs of the Sheperds in South-Eastern Transilvania (Brașov and Covasna). Circulation and Stratification) 251

Dorel Marc, Tipologia gospodăriilor din zona Toplița. Interferențe româno-secuiești
(Tipologie des maisons dans la region du zone Toplița. Des Interferences roumain-szeklers)..... 259

Nicolae Bucur, Arta decorării ouălor. Câteva aspecte din județul Harghita
(Mastery of Decorating the Eggs. Several Aspects from Harghita County) 265

Nicolae Moldovan, Meșteșuguri și tehnică țărănească pe meleaguri covăsnene
(Rustic Arts and Technique in Covasna Area) 273

SOCIOLOGIE (SOCIOLOGY)

Ioan Lăcătușu, Structuri etnice și confesionale în județele Covasna și Harghita
(Ethnical and Confessional Structures in Covasna and Harghita Counties) 279

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Maria Cobianu-Băcanu, Așteptări și mesaje de la tineri, în problema relațiilor interetnice dintre români și maghiari
(Expectations and Messages from Young People in the Issue of The Inter-Ethnical Relations Issues Between Romanians and Hungarians) 295

Ioana Lăcătușu, Aspecte ale problematicii abandonului și a copilului instituționalizat în județul Covasna
(Aspects of Abandonment Issue and of the Institutionalised Child in Covasna County) 309

RECENZII

Mircea Tudoran (Germania), *Românii din Covasna și Harghita*, de Ioan Lăcătușu, Vasile Lechințan și Violeta Pătrunjel 331

Virgil Nistru Țigănuș (Galați), *Memoria indusă*, cu referire la volumul *Binecuvântată a fost clipa*, de Ilie Șandru, ... 333

Ion Nete (Miercurea Ciuc), *De veghe la izvoare*, de Nicolae Bucur..... 335

Violeta Pătrunjel, *Slujind biserica și neamul*, de Gheorghe Rățulea..... 336

Doina Butiurcă (Toplița), *Turnul de strajă*, de Nicu Vrabie..... 337

Ioan Lăcătușu, *Vidacut*, de Constantin Costea..... 339

Mihai Trifoi (Bixad) *Imaginea germanului în literatura maghiară, de Johann Weidlein*..... 341

Ioan Lăcătușu, *Jurnal de front al unui cavalerist*, de Stelian Florescu..... 343

Ioan Lăcătușu, *Genetica ecologică*, de Dan Ciobanu..... 345

CRONICA ACTIVITĂȚII

Ioan Lăcătușu, Violeta Pătrunjel, Cronica activității Muzeului Carpaților Răsăriteni și a Centrului Eclesiastic de Documentare "Mitropolit Nicolae Colan", pe anul 2002 349

Ioan Lăcătușu, Violeta Pătrunjel, Cronica activității Muzeului Carpaților Răsăriteni și a Centrului Eclesiastic de Documentare "Mitropolit Nicolae Colan", pe anul 2003..... 355

LISTA AUTORILOR 361

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ISTORIE
History

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Relațiile dintre Biserica Transilvaniei și Patriarhia Ecumenică

Țările române au constituit pentru Bizanț, și implicit pentru Patriarhia Ecumenică, modul de a supraviețui după căderea Constantinopolului. Aici își vor găsi sprijin financiar sau refugiu politic mulți dintre patriarhii ecumenici sau ceilalți patriarhi din Răsărit. Domnitorii Țărilor Române au preluat îndatoririle Basileilor, purtând grijă de soarta Patriarhiei Ecumenice. E suficient să amintim aici pe domnitorul Neagoe Basarab sau pe Vasile Lupu, un adevărat basileu pe tronul Moldovei.

Relațiile Patriarhiei cu cele două Țări Românești au fost îndelung cercetate, însumând multe pagini în studiile de specialitate. Mai puțin cunoscute sunt relațiile cu Transilvania, și aceasta datorită sărăciei surselor istorice. Relațiile dintre Biserica transilvană și Patriarhia Ecumenică diferă de cele cu Moldova și Țara Românească, având un specific aparte; acest fapt este explicabil dacă ne gândim la situația politică a românilor din Ardeal. Aflați sub ocârmuirea unor principi străini de neam și de credință, transilvănenii, a căror religie era ilicită, nu au putut oferi patriarhilor sprijin financiar și cu atât mai puțin refugiu în caz de nevoie. Așa se face că nicăieri nu este consemnată prezența vreunui patriarh constantinopolitan în Transilvania.

Ca Biserică Ortodoxă, Mitropolia Transilvaniei a aparținut totdeauna de Constantinopol; a avut însă o situație aparte: mitropoliții Ungrovlahiei aveau calitatea de exarhi ai Patriarhiei Ecumenice pentru Transilvania, fiind o punte de legătură între cele două Biserici. Ierarhii transilvăneni vor fi hirotoniți în Țara Românească, de unde vor fi sprijiniți în permanență, domnitorii Țării Românești, ca și ai Moldovei, fiind adevărați ocrotitori ai românilor de peste munți.

Faptul că Transilvania a aparținut mereu de Constantinopol, fiind totdeauna ortodoxă, are o importanță deosebită pentru zilele noastre; reprezintă un argument solid împotriva celor care încearcă să ne convingă că ortodoxia a apărut în Ardeal relativ târziu, că inițial am fi fost latini nu doar etnic, ci și religios. Deși puține, aceste relații dintre Biserica Transilvaniei și Patriarhia Ecumenică afirmă o permanentă legătură între ele, o unitate de credință și cult a românilor din Transilvania cu întreaga Ortodoxie.

Sărăcia informațiilor și a studiilor în acest domeniu nu ne-a permis o abordare mai detaliată a acestui aspect din istoria Bisericii Transilvaniei. Sperăm ca în viitor numărul surselor de documentare să fie mai bogat, dând astfel posibilitatea unei tratări mai complete a acestei probleme.

Date fiind puținele relații dintre Patriarhia Ecumenică și Biserica Transilvaniei, nu există o lucrare dedicată special acestei probleme. Istoricii români care s-au preocupat de viața religioasă a românilor ardeleni abordează tangențial acest aspect.

Petru Maior, în a sa *Istorie* dedicată Bisericii românilor din Ardeal, nu amintește nimic despre scrisoarea principelui Gabriel Bethlen către Patriarhul Ecumenic Chiril Lucaris, prin care cerea acceptul convertirii românilor la calvinism. Afirma însă că românii au fost dintru început sub jurisdicția Constantinopolului și că au fost, deci, ortodocși. Dar nu abordează pe larg relația dintre cele două Biserici.

Ștefan Meteș, în *Istoria Bisericii și a vieții religioase a românilor din Ardeal și Ungaria*[1], face referiri la legăturile dintre ierarhii transilvăneni și Patriarhii ecumenici, dar fără a insista asupra temei respective.

Într-un articol apărut în anul 1946[2], Nicolae M. Popescu tratează pe larg momentul Chiril Lucaris și legăturile lui cu ortodoxia română ardeleană; este dat textul latin și traducerea scrisorii pe care patriarhul o trimitea principelui transilvănean, explicându-i zădărnicia planului său și aducându-i argumente care îl arată pe patriarh un bun cunoscător al realităților românești.

Alte studii care abordează studiul istoriei Transilvaniei, tratează tangențial relațiile dintre Patriarhia Ecumenică și Biserica Transilvaniei, punând în lumină aspecte mai puțin cunoscute[3].

În cele trei volume de *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Părintele Mircea Păcurariu, vorbind despre legăturile cu celelalte Biserici Ortodoxe, afirma că relațiile dintre Biserica

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Transilvaniei și scaunul constantinopolitan au fost puțin intense, fapt pentru care nu sunt semnalate nicăieri astfel de legături în respectiva sinteză.

Pentru a putea vorbi de relațiile dintre Biserica din Transilvania și Patriarhia Ecumenică trebuie să precizăm mai întâi care era situația Bisericii Creștine în general din punct de vedere jurisdicțional.

În primele veacuri creștine, fiecare cetate era considerată - potrivit canonului 34 apostolic - o Biserică locală, fiind condusă de propriul ei episcop, bucurându-se de autocefalie deplină, fără a depinde de nici un alt ierarh[4].

Abia din secolul IV apar schimbări în ceea ce privește organizarea bisericească. Aceste schimbări au fost determinate și de organizarea politică făcută în timpul lui Diocleţian (284-305), care a împărțit Imperiul Roman în 4 prefecturi, 12 dioceze, conduse de vicari sau exarhi, și 101 provincii sau eparhii, împărțite la rândul lor în parohii. Reformele lui Diocleţian au fost continuate de Constantin cel Mare (306-337). Din prima prefectură a Orientului făceau parte: Egipt, Asia, Pont; din a doua, a Illyricului, făceau parte: Illyricul Occidental, Tracia și Macedonia. Celelalte două prefecturi erau în Occident. Când Imperiul s-a separat, în 395, după Teodosie cel Mare, provinciile dunărene au intrat în componența Imperiului de Răsărit. Această împărțire administrativ teritorială a avut repercusiuni asupra organizării eclesiastice, care s-a mulat după cea politică. După 381, Moesia Inferior și Sciția Minor depind de Constantinopol, recunoscut oficial ca patriarhie de sinodul IV ecumenic. Prin canonul 28 se dădea Constantinopolului jurisdicție peste: Pont, Asia, Tracia și ținuturile barbare; prin ținuturi barbare se înțeleg ținuturile dunărene căzute sub Huni[5].

În secolul al VI-lea, când Justinian înființează Arhiepiscopia Justiniana Prima, teritoriile dunărene erau cuprinse sub jurisdicția ei. Din textul Novelei XI reiese clar că ea își întindea autoritatea și asupra episcopiilor de la nord de Dunăre, fiind amintite aici cetățile Recidiva și Litterata[6].

Iată, așadar, că spațiul la care ne referim - cel românesc - era, din punct de vedere bisericesc și politic, sub autoritatea Constantinopolului. Atunci când militar nu mai făcea parte din Imperiu, fiind ocupat de barbari, eclesiastic el era în strânse legături cu Patriarhia Ecumenică.

Prezența românilor în Transilvania. O altă problemă importantă este cea legată de continuitatea românilor în teritoriile intracarpatice; în 1871 apărea la Leipzig lucrarea lui Robert Roesler: *Romanische Studien. Untersuchungen zur alteren Gheschichte Roumaniens*, care susținea că românii s-au format ca popor în Sudul Dunării de unde au emigrat la nord, mai ales în Transilvania, deja ocupată de Unguri.

Există însă dovezi istorico-literare care atestă prezența românilor ardeleni pe aceste teritorii. Vom aminti doar trei dintre ele: *Cronica rusă de la Kiev* sau *Cronica lui Nestor*[7], *Cronica lui Anonimus*, contestată de roeslerieni pentru că susține romanitatea românilor și continuitatea lor pe aceste locuri și *Gesta Hunnorum et Hungarorum*[8], care subliniază ideea continuității poporului român.

Organizarea bisericească a românilor transilvăneni. Invocând practica Evului Mediu, că organizarea bisericească să urmeze celei politice, Pr. Mircea Păcurariu afirmă existența unor ierarhi pe lângă fiecare voievodat din Transilvania, arătând că în această perioadă erau atestate peste 150 de localități. Autorul trage concluzia că trebuie să fi existat cel puțin tot atâția preoți, fapt ce implică automat existența unui ierarh[9]. Același autor afirmă că aici și-au desfășurat activitatea acei horepiscopi și periodeuți, trimiși fie de Patriarhia de Constantinopol, fie de Arhiepiscopia de Justiniana Prima[10].

Centrele politice în care și-au avut reședința presupușii ierarhi transilvăneni sunt Dăbâca, Biharea (Menumorut vrea să plece în Grecia în urma luptelor cu ungurii, de unde rezultă existența unor relații apropiate cu Bizanțul, relații care aveau cu siguranță și un aspect religios, știută fiind politica Imperiului de a-și atrage popoarele sub tutela ei prin mijlocirea Bisericii Oficiale, cea Ortodoxă)[11], Alba Iulia (Bălgrad), unde, la fel ca și în celelalte localități, maghiarii au înființat episcopii latine. În anul 1205 este atestată, printr-o scrisoare a papei Inocențiu III către arhiepiscopul de Kalocsa, o episcopie ortodoxă a românilor, localizată în țara fiilor cneazului Bâlea, probabil în Bihor[12]. În anul 1377 este atestată existența arhiepiscopului Ghelasie de la Râmeț, fiind primul ierarh ortodox din Transilvania[13].

Menumorut și Arpad. *Cronica lui Anonimus* atestă existența voievodatului lui Menumorut în zona Bihorului, cu centrul la Biharea. Totodată, se menționează un fapt important pentru relațiile dintre Transilvania și Constantinopol: în fața trimisilor lui Arpad de

www.cimec.ro / www.mncr.ro

a preda țara, Menumorut respinge categoric pretenția acestora, invocând protecția împăratului de la Constantinopol, pe vremea aceea - Leon III Filozoful. Așa cum am arătat mai sus, relațiile dintre cele două state nu se puteau reduce doar la aspectul militar politic, ci cu siguranță exista o influență puternică a Constantinopolului asupra Bisericii din Transilvania[14].

Creștinarea ungurilor. Creștinarea ungurilor ne dă un motiv în plus să afirmăm existența relațiilor eclesiastice între Constantinopol și Transilvania. Aflăm de la cronicarii bizantini Gheorghe Kedrenos și Ioan Zonaras că trimisul ungurilor la Constantinopol - Bulcsu - a primit aici botezul, în timpul lui Constantin VII Porfirogenetul; la fel s-a botezat și Ghiula, principe ungur, luând numele de Ștefan; acesta a primit la întoarcere un ierarh - Ierotei - hirotonit pentru Ungaria. Unii istorici afirmă că atunci a luat ființă o mitropolie ortodoxă ungară dependentă de Constantinopol. Nu se știe unde și-a avut sediul, însă e sigur că ipoteza așezării lui la Alba Iulia e falsă[15]. Dacă ungurilor li s-a trimis un ierarh ortodox de la Constantinopol înseamnă că și în Transilvania exista deja o ierarhie bisericească anterioară, altfel i s-ar fi trimis acum un episcop.

Stavropighia din Perii Maramureșului. În satul Peri (azi Grușevo, Ucraina) exista o mânăstire cu hramul Sfântul Arhanghel Mihail, ctitorită de frații Dragoș și Drag, cneji, primul ajungând Domn al Moldovei. Nepoții lor, Balița și Drag, ajunși comiți ai Maramureșului, au refăcut ctitoria familială; în anul 1391 Drag a plecat la Constantinopol cu o scrisoare semnată de fratele său prin care cereau ca mânăstirea lor să fie declarată stavropighie patriarhală. Prin tomosul semnat la 13 august 1391, patriarhul Antonie IV declară mânăstirea lor stavropighie, adică sub directa jurisdicție a scaunului ecumenic. Totodată egumenul Pahomie era învestit cu titlul de *"exarh patriarhal"*, adică locțiitor sau reprezentant al său cu drept de control și judecată asupra preoților și cu dreptul de a sfinți biserici în ținutul Maramureșului. Același tomos acorda celor doi frați dreptul de a-l alege pe viitorul egumen, după moartea lui Pahomie, și pe locțiitorul mitropolitului din Halici, până când va fi ales un mitropolit[16]. Dacă în Halici, Cazimir al Poloniei a cerut ridicarea episcopiei la rang de mitropolie pentru a o scoate de sub autoritatea mitropolitului Kievului, în Transilvania Sigismund de Luxemburg, adversar al Ortodoxiei, nu ar fi acceptat existența unei episcopii sau mitropolii ortodoxe, iar frații Balița și Drag nu ar fi putut cere patriarhului așa ceva, supuși fiind regelui ungar. Obținând recunoașterea ei ca stavropighie, cei doi frați jucau rolul de patroni ai vieții bisericești pentru românii din nordul Transilvaniei[17].

Mitropolitul Ungrovlahiei, exarh al Plaiurilor. Din anul 1401, în titulatura mitropoliților din Țara Românească apare și calitatea de *"exarh al plaiurilor și a toată Ungaria"*, titulatură cu care au apărut și în decursul secolelor următoare[18]. Prin plaiuri se înțelege toată Transilvania, chiar dacă inițial se referea doar la posesiunile lui Mircea în Ardeal; *"titlul de exarh trebuie interpretat ca reprezentant sau împuternicit al Patriarhiei Ecumenice din Constantinopol în aceste regiuni în care ea nu-și putea impune autoritatea, de vreme ce se găsea sub stăpânirea unui regat catolic care n-ar fi admis în nici un fel amestecul patriarhului de răsărit. În calitatea lor de exarhi, mitropoliții Ungrovlahiei hirotoneau pe mitropoliții Transilvaniei, dar mai ales vegheau la păstrarea neschimbată a învățăturii ortodoxe în mijlocul catolicilor, apoi al protestanților de aici"*[19]. În felul acesta, Biserica Transilvaniei menține unitatea dogmatică, liturgică și canonică cu Patriarhia de Constantinopol și cu întreaga ortodoxie.

Până la Uniatie, mitropoliții ardeleni erau hirotoniți în Țara Românească. Ioan din Pestcana e hirotonit la Târgoviște de mitropolitul Anania al Ungrovlahiei (1544-1558)[20]; Eftimie e hirotonit însă, la 1572, de către Macarie de la Ipek, fratele marelui vizir, renegatul Mehmed Socoli, care primise jurisdicție peste toți ortodocșii din Europa centrală ocupată de turci[21]; Hristofor II e hirotonit la Târgoviște, la fel Ghenadie, care va fi hirotonit de Serafim al Ungrovlahiei. El este primul ierarh care apare cu titulatura de mitropolit[22]; Ioan de la Prislop e hirotonit tot la Târgoviște de același Serafim iar Ghenadie II e hirotonit de Luca din Cipru (1602-1629)[23]; la 1682 a urmat, după Iosif, grecul Ioasaf, hirotonit la București, pe care Iorga îl caracteriza astfel: *"de un exclusivism strâmt, ascultător fără rezerve al patriarhului din Constantinopol"*[24].

Chiril Lucaris și ortodoxia română ardeleană. La fel ca principii anteriori, Gabriel Bethlen a încercat să-i atragă pe ierarhii ortodocși la calvinism. Condițiile impuse

www.cimec.ro / www.mncr.ro

mitropoliților ardeleni nu au dat efectele scontate.

Ștefan Meteș este de părere că, pentru a scăpa de presiunile principelui, mitropolitul Ghenadie l-a îndemnat să-i ceară acordul patriarhului ecumenic, Chiril Lucaris, pentru trecerea românilor la calvinism[25].

Din corespondența purtată între patriarh și principe, nu se cunoaște decât răspunsul patriarhului la cererea principelui, răspuns din care ne putem da seama de conținutul scrisorilor principelui ardelean. Patriarhul se arăta a fi un profund cunoscător al problemelor cu care se confruntau românii și al strânselor legături dintre cele trei țări. Acest fapt se explică prin aceea că patriarhul a stat mulți ani în Țara Românească, fiind coleg de studii cu domnitorul Radu Mihnea la Veneția și Padova[26]. Argumentele aduse de Gabriel Bethlen pentru convertirea românilor la calvinism sunt următoarele: preoțimea nu știa să citească Evanghelia, cu atât mai puțin să o explice, iar el ar putea contribui la creșterea nivelului de cultură dacă aceștia s-ar converti; tot el susține că preoții și călugării ardeleni, necunoscând Evanghelia, sunt ca și cum nu ar avea nici o religie, și ar fi mai bine să aibă una chiar dacă greșită; un alt argument ar fi acela că pentru bunul mers al țării e mai bine să existe o singură religie[27].

La toate aceste argumente patriarhul vine cu răspunsuri înțelepte prin care refuza categoric trecerea la calvinism a românilor ardeleni. El îl atenționează pe principe de strânsa legătură ce exista între românii din Transilvania și cei din Țara Românească și Moldova, și că doar dacă s-ar rupe legătura de sânge dintre ei ar putea fi posibil așa ceva. Dar domnii români nu vor permite schimbarea credinței, chiar dacă nu cu armele, cel puțin în mod tainic[28]. Îl vedem, așadar, pe Chiril Lucaris luptând pentru apărarea ortodoxiei din Transilvania.

Nicolae Iorga amintește de relațiile dintre patriarhul Chiril Lucaris și calvinii din Ardeal, fără a da mai multe informații sau a aprofunda problema. Autorul insistă în studiul său pe relațiile dintre patriarhii ecumenici și Țara Românească sau Moldova, unde prelații constantinopolitani găseau sprijin politic, religios sau financiar, aici stând mai mult decât în scaunele lor de reședință[29].

Uniația. Legătura cu patriarhia de la Constantinopol s-a păstrat fie și doar prin aceea că mitropoliții ce au urmat lui Ghenadie au fost hirotoniți tot în Țara Românească. Ultimul ierarh ardelean hirotonit peste Carpați a fost Atanasie Anghel. Deși e ținut timp de patru luni pentru a se întări în credința ortodoxă și a primit îndemnuri de la patriarhul Ierusalimului, Dositei, Atanasie a acceptat unirea cu Roma. La 7 aprilie 1701 a fost rehirotonit episcop și a primit porunca de a-l pomeni pe papă la slujbe, iar nu pe patriarhul ecumenic[30]. Înseamnă că până acum patriarhul ecumenic era pomenit tot timpul la slujbe în calitate de Întâistătător al bisericii din Transilvania. În urma acestui trist eveniment, Mitropolia Ardealului a fost desființată iar în locul ei înființată o episcopie unită sub jurisdicția arhiepiscopului de Esztergom.

În urma uniației, patriarhul ecumenic, Calinic II, a dat sentința de excomunicare a lui Atanasie Anghel, la care se adăugau scrisori de mustrare din partea mitropolitului Țării Românești și a patriarhului Ierusalimului, Dositei[31].

Din anul 1783, Biserica Ortodoxă din Transilvania a fost pusă sub oblăduirea patriarhatului sârbesc de la Karlowitz, până în timpul lui Andrei Șaguna; canonic, ca nu mai aparținea de Patriarhia Ecumenică[32].

Primul izvor care semnalează prezența grecilor în Transilvania este bula Papei Bonifaciu al IX-lea din 15 decembrie 1399; tot atunci era atestată și o biserică a lor în orașul Corona; datorită monedelor descoperite se crede că erau negustori[33]. Inițial, nu aveau dreptul să-și vândă marfa în Principat, nici să-l tranziteze; însă ulterior își câștigă acest drept și iau ființă două companii grecești: la Sibiu (8 iulie 1636) și la Brașov (1 octombrie 1678)[34].

Cele două companii grecești întrețineau relații cu centrele creștine orientale, atât prin preoții care veneau de acolo, din diferite mânăstiri pentru a le sluji, cât și prin înalți prelați ai Bisericii Ortodoxe. Patriarhii vor face apel și la acești negustori pentru ajutor financiar, așa numitele *eleimosene*[35]. Uneori patriarhii ecumenici interveneau în favoarea unor negustori companiști la autoritățile Țărilor Române pentru diferite pricini; datorită prestigiului lor, erau solicitați de companiști să întărească unele hotărâri pe care le lua compania[36].

Aceste relații dintre grecii aflați în Transilvania și Patriarhia Ecumenică implică și existența unor legături și între ierarhii transilvăneni și patriarhii ecumenici, mai ales în acest secol în care se manifesta atât de intens dorința calvinilor de a-i converti pe români la credința lor. Este imposibil de acceptat că Patriarhia

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Ecumenică s-a limitat doar la relațiile cu aceste companii grecești din Transilvania și nu au avut legături și cu vlădicii Ardealului, aflați, oarecum, în aceeași conjunctură politică de a păstori într-un stat în care autoritățile politice să caute impunerea propriei lor credințe.

Mult mai puține decât în cazul celorlalte două Biserici Ortodoxe de peste Carpați, legăturile Bisericii din Transilvania cu Patriarhia Ecumenică au un specific aparte și o importanță deosebită pentru istoria vieții religioase a românilor de aici. Am văzut că încă de la început Transilvania s-a aflat în zona de influență a Bizanțului, sub jurisdicția Patriarhiei Ecumenice.

Legăturile dintre cele două Biserici pot fi sintetizate în câteva momente mai importante cum ar fi: declararea mânăstirii din Perii Maramureșului, cu hramul Sfântul Arhanghel Mihail, drept stavropighie patriarhală de către patriarhul Antonie IV, în anul 1391; tot atunci egumenul Pahomie este învestit cu funcția de exarh, având dreptul de a sfinți biserici și de a judeca pricinile dintre preoți.

În anul 1401, din cauza stăpânirii ungurilor în Transilvania, mitropolitul Ungrovlahiei primește calitatea de exarh al Plaiurilor, adică al Ardealului, având dreptul de a veghea îndeaproape viața religioasă a românilor de peste Carpați. Această calitate o va deține și în veacurile următoare.

Unul din momentele cele mai interesante din istoria legăturilor eclesiastice dintre Transilvania și Constantinopol îl constituie corespondența Chiril Lucaris - Gabriel Bethlen. Încercarea de convertire a românilor transilvăneni la calvinism a eșuat, motiv pentru care principele ardelean spera să obțină acordul patriarhului ecumenic în demersul său. Faptul că principele se adresează patriarhului ecumenic într-o problemă ce privește soarta ortodocșilor din Ardeal arată că Biserica Transilvaniei se afla sub directa oblăduire a Constantinopolului iar patriarhul ecumenic este recunoscut ca adevăratul Întâistătător al creștinilor ortodocși de aici. Totodată îl vedem pe patriarh ca un bun cunoscător al realităților din această zonă, ceea ce presupune strânse legături între cele două părți.

Lipsa altor dovezi care să pună în lumină raporturile dintre Biserica Transilvaniei și Patriarhia Ecumenică nu înseamnă că aceste legături nu au existat, ci doar că, fie nu au fost consemnate, fie urmează a fi descoperite și puse în lumină.

Constantinopolul a reprezentat pentru Evul Mediu centrul cultural al Europei, mai ales al Balcanilor; influența lui politică și religioasă era atât de covârșitoare asupra țărilor din Estul Europei încât după căderea sa el a continuat să existe prin cultura și civilizația pe care le-a zămislit; statele balcanice, în special cele românești, au preluat tradiția bizantină și și-au însușit-o, așa încât Nicolae Iorga a putut vorbi de un Bizanț după Bizanț referindu-se la istoria Țărilor Românești. Legătura cu Constantinopolul reprezenta garanția apartenenței la credința ortodoxă și implicit menținerea în tradiția Bisericii din primele veacuri și în adevărul predicat de Iisus Hristos. Amenințată cu pierderea credinței ortodoxe, Transilvania va intensifica și va întări relațiile cu Bizanțul, care-i putea oferi până în 1453 și protecție politică. Lupta împotriva încercărilor de convertire ale protestanților și ale catolicilor i-a determinat pe ierarhii transilvăneni să se apropie și mai mult de Patriarhii Ecumenici, garanți ai Ortodoxiei. Chiar dacă documentele păstrează încă tăcerea, este sigur că relațiile dintre cele două Biserici au fost strânse și intense.

ADDENDA

Scrisoarea Patriarhului Chiril Lucaris către Principele Gabriel Bethlen

Scrisoarea de răspuns a patriarhului Chiril Lucaris, scrisă la Constantinopol pe 2 septembrie 1629, în limba latină, se păstrează în Muzeul Ardelean, fondul Kemeny, și a fost publicată de Academia Maghiară de Științe din Pesta în colecția de documente din epoca turco-maghiară: *Török-Magyarkori Allam-Okmánytár, II* (Pesta 1869), p. 137-140. Ioan Ardeleanu, *Istoria diecesei române greco-catolice a Oradiei Mari, II* (Blaj 1888), reproduce textul latin după publicația academică maghiară, modificând uneori flexiunea și ortografia unor cuvinte și scăpând greșeli de tipar. În anul 1907, membrul Academiei Maghiare, preotul Ioan Karáczonyi (m. 1907), vizitează Constantinopolul, căutând scrisoarea lui Gavriil Bethlen. Scrisoarea nu o află, dar cu acest prilej Patriarhia Ecumenică ia cunoștință de răspunsul patriarhului Chiril Lucaris și Kallinikos Delikanis reproduce textul latin după publicația maghiară, însoțit de o traducere a sa greacă, în revista Εκκλησιαστικη Αληφεια, 28, (Constantinopol, 20 oct. 1907, p. 633-636). Reproducerea latină a lui Delikanis

www.cimec.ro / www.mncr.ro

este plină de greșeli. Hrisostom A. Papadopulos reproduce traducerea greacă, cu unele modificări, însoțită de o introducere, în revista *Ecclesiasticos Faros, I*, (Alexandria, 1908), p. 544-550. Ioan Ardeleanu (op. cit., p. 17-20), traduce în limba română răspunsul lui Lucaris. Traducerea sa este latinizantă, prea liberă și eliminatoare a unor cuvinte și propoziții. I. Lupas, *Lecturi din izvoarele istoriei române* (Cluj, 1928, p. 161-164), traduce din nou acest răspuns. Dar la cules s-a scăpat un rând important: "*Domnii vecini ai ziselor țări niciodată nu se vor învoi*"[37].

"Prea Înseninate[38] *Principe,*

Din scrisoarea de curând repetată a Seninătății Voastre, cum și din gura domniei sale a solului, am fost silit să înțeleg cu firească durere că preoții români supuși Seninătății Voastre sunt necioplți, neînvățați, foarte vătămători stăpânirii Seninătății Voastre și nevrednici de treapta lor, care este atât de joasă încât nu sunt în stare nici să citească, necum să înțeleagă și să învețe Sfintele Evanghelii. Din această pricină, cum drept arată Seninătatea Voastră, este vrednică de plâns, cu drept cuvânt, adânca stricare zilnic crescândă a năravurilor și a religiei creștine.

Înțelegând acestea, durerea apasă inima și condeiul nostru. Și dacă nenorocirea obștească nu ne-ar apăsa pe noi și pe oamenii de credința noastră din aceste țări (aflate) în mijlocul necredincioșilor întru Hristos, negreșit ne-am grăbi să mergem acolo unde este atât de trebuincioasă învățătura religiei lui Hristos și îndreptarea năravurilor. Dar suntem ținuți aici și supuși neîntreruptelor bănuieli pentru credința creștină, pe care o mărturisim. Și nici nu ne prisosesc atari apostoli, cărora să le putem încredința însănătoșirea unei credințe atât de înjosite și de neîngrijite. Însă ne mângâiem că Seninătatea Voastră, căruia Dumnezeu i-a încredințat spre îngrijire atâtea popoare mari, a făgăduit că va arăta acestei sărmane națiuni și preoților ei larga sa bunăvoință și apărare.

Dar de vreme ce condițiunea aceea, pe care Seninătatea Voastră a hotărât-o ca un fel de preț pentru această bunăvoință a sa, și pe care foarte tainic ne-a încredințat-o în scrisoarea trimeasă, este de așa fel că n-o putem înțelege bine, - și chiar dacă ar fi scrisă foarte limpede, credința prea înaltei noastre slujiri patriarhicești ne-ar opri s-o înțelegem -, Seninătatea Voastră poate de aici să tragă ușor încheierea că noi nu putem nicicum să dăm ajutorul nostru fățiș unei lucrări de felul acesta. Negreșit înțelegem că propunerea Seninătății Voastre în această chestiune ar putea nădăjdui să-și atingă mai lesne ținta, dacă Ghenadie episcopul acestor ținuturi ar căpăta de la noi un îndemn cât de ușor. Tot așa (înțelegem) și aceia că același Ghenadie ar fi lesne de adus la tăcere, apoi și la lucrare, dacă noi ne-am astupa ochii și urechile. Dar și secretele îsi au prea adesea soarta lor. Mai înțelegem și aceia că prea puternicul împărat al turcilor nu ar pune nici o piedică acestui plan al Seninătății Voastre, deoarece lui îi este destul să-și aibă popoare supuse (și) credincioase, chiar dacă ele mărturisesc altă credință decât a lui Mahomet.

Dar suntem siliți să ne îndoim că învoirea neîndoioasă a Turcilor ar putea îndupleca neamul românesc să îmbrățișeze cu plăcere, din toate celelalte secte religioase, numai singura credință mărturisită cucernic de Seninătatea Voastră (ne este limpede că aceasta este dorința Seninătății Voastre) pentru că aceasta (îmbrățișare) nu s-ar putea înfăptui fără turburare supărătoare de suflete și fără nedreptățirea altor secte aflătoare în stăpânirea Seninătății Voastre, unde se bucură de aceleași drepturi. Dar pentru îndeplinirea fericită și pașnică a acestei (schimbări de religie), ar trebui mai întâi să se rupă legătura de sânge și de simțire care svâcnește în taină, dar cu multă putere, între românii din Țara Transilvaniei și locuitorii din Țările Munteniei și Moldovei. Negreșit, Domnii vecini ai ziselor țări niciodată nu vor îngădui aceasta și foarte sigur vor pune piedici, dacă nu cu armele, cel puțin cu îndemnuri tainice.

Nu zicem că religia aceia, pe care o urmează Seninătatea Voastră și o mare parte a poporenilor (voștri), nu este cu totul creștină și nu păgână, dar de credința mărturisită de Biserica Răsăriteană, al cărei preot prea înalt aici pe pământ suntem noi, ea se deosebește de temeiurile ei, mai mult chiar decât cea care se predică de Roma și care este plină de greșeli, cum însăși Seninătatea Voastră drept spune.

Mai scrie Seninătatea Voastră că monahii și preoții Românilor din ținuturile supuse stăpânirii Seninătății Voastre nu au nici un fel de religie, și ar fi de dorit să aibă vreuna, fie și greșită după părerea Bisericii noastre, decât să n-aibă nici una. Dar cine va zice că nu este același lucru să aibi o religie greșită și să nu ai nici una?

Dacă acea sărmană națiune, lipsită de orice dreaptă învățătură, ar trece la credința Seninătății Voastre din neștiință sau din silă, ce nu credem să se întâmple în țara Seninătății Voastre, noi n-o putem împiedica din pricina

www.cimec.ro / www.mncr.ro

depărtării mari a locului și a lipsei noastre de puteri; și nici nu ni se cade nouă să ne luptăm altfel decât cu cuvântul. Dar întinderea mâinilor noastre pe față sau pe ascuns în sprijinul acestei părăsiri de credința, ar fi din partea noastră un păcat, pe care nu l-ar putea spăla toate chinurile pământești.

Primim și acea părere a Seninătății Voastre că numai acele țări ar fi fericite, în care deosebirile religioase ar fi foarte puține, și că legea politică și chibzuința Principilor Domnitori spre acestea ar ținti. Dar fie acest argument, din partea mea, politica Domnitorilor; el însă nici odată nu va fi și învățătură bisericească, pentru că nouă nu ne este iertat să jertfim credința noastră socotințelor politice pentru bunuri pamântești, fie ele cât de mari: mântuirea sufletului stă deasupra mântuirii pământești.

Nu punem la îndoială nici adevărul acelei păreri a Seninătății Voastre, ba pentru noi este destul de limpede, că prea puternicul Rege al Suediei și prea înseninatul Duce de Brandenburg și mulți Principi germani nu ar putea să nu primească acest plan al Seninătății Voastre. Dar ce place mai multora și ce se vădește foarte sănătos pentru mulți, poate să fie cu toate acestea de așa fel încât să aducă pagubă altuia.

Ce ar trebui primit și ce ar trebui înlăturat în atare deosebire de stări și păreri, asta are să cântărească foarte bine cumințenia Seninătății Voastre. Noi nu ne vom lupta cu soarta, căci nu este menirea noastră să purtăm arme pământești, ci vom ruga pe Dumnezeu să reverse prea milostiv peste sărmana națiune Duhul Sfânt, în Care sălășluiește tot adevărul și toată înțelepciunea, iar viața Seninătății Voastre să o păzească neatinsă de orice rău.

Al Seninătății Voastre prea îndatorat
Constantinopol, 2 Sept. 1629
Chiril
Patriarh al Constantinopolei

P. S.
Vom păstra statornic tăcerea secretelor"

Note

1. Apărută la Arad, în 1918.
2. NICULAE M. POPESCU, *Chiril Lucaris și Ortodoxia română ardeleană*, în *Biserica Ortodoxă Română*, anul LXIV, 1946, nr. 7-9, p. 425-44
3. Un studiu foarte interesant despre companiile grecești din Brașov și Sibiu – în care se tratează și despre viața spirituală a acestor comunități - găsim la OLGA CICANCI, *Companiile grecești din Transilvania și comerțul european în anii 1636-1746*. Documente cu privire la legăturile acestor greci cu patriarhii răsăriteni se găsesc la NICOLAE IORGA, *Studii și documente XII*
4. ARHID. PROF. DR. IOAN FLOCA, *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, Sibiu 1993, p.15.
5. PR. PROF. DR. MIRCEA PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Editura Instutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Ediția a doua, București, 1991, p. 139.
6. Ibidem, p. 178.
7. Publicată de POPA G. LISEANU în *Izvoarele istoriei românilor*, vol. VIII, 1935.
8. Publicată în aceeași colecție, vol. IV.
9. PR. PROF. DR. MIRCEA PĂCURARIU, *Istoria Bisericii românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș până la 1918*, Cluj Napoca, 1992, pp. 64-65.
10. Idem, *Începuturile Mitropoliei Transilvaniei*, 1980, p. 13.
11. PR. PROF. DR. MIRCEA PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Românești din Transilvania...*, pag. 66-67
12. STEFAN PASCU, *Voievodatul Transilvaniei*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1971, vol.I, pag. 164
13. Pr. Prof. Dr. MIRCEA PĂCURARIU, op. cit., pag. 105-106
14. Ibidem, pag. 59
15. Ibidem, pag. 217
16. Ibidem, pag. 106-107.
17. Ibidem, pag. 107
18. Pr. N. ȘERBĂNESCU, *Titulatura mitropolitilor, jurisdicția, hotarele și reședința mitropoliei Ungrovlahiei*, în *B.O.R.*, an LXXVII, 1959, nr. 7-10, pag. 699
19. Pr. Prof. Dr. MIRCEA PĂCURARIU, op. cit., pag. 114-115
20. Ibidem, pag. 128
21. Ibidem, pag. 130
22. Ibidem, pag. 132
23. Ibidem, pag. 151
24. NICOLAE IORGA, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, ediție îngrijită de Georgeta Penelea, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1989, pag. 166
25. ȘTEFAN METEȘ, *Istoria Bisericii și a vieții religioase a românilor din Ardeal și Ungaria*, vol. I, Arad, 1918, Tiparul tipografiei diecezane greco-ortodoxe române, pag. 144-145
26. NICOLAE M. POPESCU, Op. cit, pag. 430-431
27. Ibidem, pag. 437-438
28. Ibidem, pag. 445
29. NICOLAE IORGA, *Bizanț după Bizanț*, Editura Enciclopedică Română, București, 1972, p. 155-156
30. Pr. Prof. Dr. MIRCEA PĂCURARIU, op. cit., pag. 205
31. Ibidem, p. 207.
32. Ibidem, p. 303.
33. OLGA CICANCI, *Companiile grecești din Transilvania și comerțul european în anii 1636-1746*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1981, p. 16.
34. Ibidem, pag. 24-25.
35. Ibidem, pag. 163.
36. Ibidem, pag. 164.
37. Textul este reprodus după Pr. NICULAE M. POPESCU, op. cit., p. 440.
38. Traducătorul preferă acest cuvânt vechi în locul celui de *Înălțate* sau *Alteța Voastră*, cum se găsește la Ioan Ardelean, sau celui de *Luminate, Luminăția Voastră*, folosit de Ioan Lupaș, prin care era tradus cuvântul latin *Serenissime, Serenitas Vestra*.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Bibliografie

CICANCI, OLGA, *Companiile grecești din Transilvania și comerțul european în anii 1636-1746*, editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1981.

FLOCA, Arhid. Prof. dr. IOAN, *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, Sibiu, 1993.

IORGA, NICOLAE, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, ediție îngrijită de Georgeta Penelea, ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1989.

Idem, *Bizant după Bizant*, Editura Enciclopedica Română, București, 1972.

METEȘ, ȘTEFAN, *Istoria Bisericii și a vieții religioase a românilor din Ardeal și Ungaria*, vol. I, Arad, 1918, Tiparul tipografici diecezane greco-ortodoxe române.

PASCU, ȘTEFAN, *Voievodatul Transilvaniei*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1971,vol.I.

PĂCURARIU, MIRCEA, *Istoria Bisericii românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș până la 1918*, Cluj Napoca, 1992.

Idem, *Începuturile Mitropoliei Transilvaniei*, 1980.

Idem, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Ediția a doua, București, 1991.

POPESCU, NICULAE M., *Chiril Lucaris și Ortodoxia română ardeleană*, în *B.O.R.*, anul LXIV, 1946, nr. 7-9.

SERBĂNESCU, PR. NICOLAE, *Titulatura mitropoliților, jurisdicția, hotarele și reședința mitropoliei Ungrovlahiei*, în *B.O.R.*, an LXXVII, 1959, nr. 7-10.

Abstract

The Relations Between the Transylvanian Church and the Ecumenical Patriarchate

Much fewer than in the case of the other two Orthodox Churches beyond the Carpathians, the relations of the Church in Transylvania with the Ecumenical Patriarchate have a special feature and a major importance for the history of the religious life of the Romanians here. The relations between the two Churches can be synthesised in some important moments such as: the declaration of the monastery from Perii Maramuresului with Saint Archangel Mihail as patron of the church, by Antonie IV, in 1931. In 1401, due to the government of the Hungarians in Transylvania, the Ungrovlahia bishop becomes Plaiuri exarches, and that is of Ardeal, with the right to closely watch the religious life of the Romanians beyond the Carpathians. He will also have this quality in the following centuries.

One of the most interesting moments in the history of the ecclesiastic relations between Transylvania and Constantinople represents the mail between Chiril Lucaris – Gabriel Bethlen. The trial to convert the Transylvanian Romanians to Calvinism failed, reason why the Transylvanian bishop hopes to get the agreement of the ecumenical patriarch in his actions.

The relation with Constantinople represented the affiliation of belonging to the Orthodox Church and implicitly the maintaining in the tradition of the Church from the first centuries and in the truth preached by Jesus Christ. Threatened by loosing the orthodox belief, Transylvania will intensify and strengthen the relations with Bezant. Even if the documents still keep the silence, it is certain that the relations between the two Churches were tied and intense.

Drd. Florin Tălmăcian

www.cimec.ro / www.mncr.ro

O carte veche - "Carte sau lumină", Snagov, 1699. Un preot și un cronicar din Șcheii Brașovului. Restituiri

Fixată la 9 mai 1688, dar confirmată prin pacea de la Carlovitz (1699), suzeranitatea austriacă asupra Transilvaniei a dăinuit peste 150 de ani, cu consecințe grave asupra acesteia: economice, politice și spirituale[1].

Amenințarea convertirii la religia stăpânului politic a românilor din Transilvania, manifestată și în trecut, a impus unificarea acțiunilor bisericii românești, în apărarea fraților de peste munți, aflați sub jurisdicția Mitropoliei Țării Românești încă de la întemeierea sa[2].

În noile condiții istorice, Curtea de Habsburg, stăpână peste un imperiu vast dar neomogen, încearcă și reușește, în bună parte, unirea cu biserica Romei a transilvănenilor, menită a fi nu numai factor de coeziune, dar și mijloc de a rupe legăturile acestora cu cele două provincii românești, fapt enunțat în documentele vremii[3].

Legiferarea, în 1700, a actului unirii, în pofida cererii insistente a românilor de a rămâne în legea strămoșilor, a deschis o epocă de frământări, de mișcări, cu triplu caracter (național, social și religios), de represiuni, implicit cu forța armată[4].

În apărarea transilvănenilor, o înaltă misie a revenit activității tipografice. În vălcatul 7200 (1691) decembrie 3, la Buzău, în tipografia domnească, apare *"Pravoslovnica mărturisire a saborniceștii și apostolești bisericii Răsăritului"*, după *"pohta"* și porunca Domnului Constantin Brâncoveanu voievod: *"ca să vie și aceasta în lumină și în cunoștința rodului românesc"*, după cuvintele traducătorului și prefațatorului Radu logofăt Greceanu. Scopul urmărit de creștinul Domn, în realizarea acestui *"canon și îndreptariu"*, este astfel formulat: *"Aceasta dară și Măria Ta vrând să faci ca un pururе privighetoriu și adevărat Domn spre folosul de obște al neamului românesc, ca si altele multe bune ce ai făcut"*[5]. Cartea a circulat în Transilvania, unde era atât de necesară, dintre dovezile păstrate menționând-o pe aceea ce o constituie exemplarul dăruit de Mihai Cantacuzino lui popa Petru din Hudac, de a cărui memorie se leagă o vestită școală mureșană, cu rosturi extinse[6].

În 1699, în luna lui aprilie, într-un moment de răscruce pentru *"legea românească"*, în tipografia domnească de la mânăstirea Snagov, apare *"Carte sau lumină"*: *"cu porunca și toată cheltuiala a prea luminatului și înălțatului Domn si oblăduitoriu a toată Țara Românească Ioan Constantin B.B. Voevod"*, cu purtarea de grijă a Mitropolitului Teodosie și meșteșugită tiparnic *"de smeritu întru ieromonahi Antim Ivireanul, pentru ca să se dea dar pravoslavnicilor"*. În Transilvania, în pofida tăvălugului istorici, au rămas un număr apreciabil de cărți din această tipăritură (anexa 3), semn de aleasă prețuire și largă răspândire.

Ne vom ocupa, în cele ce urmează, de un exemplar din *"Carte sau lumină"*, necuprins în bibliografia de specialitate, ce a circulat în Șcheii Brașovului, alăturându-l, astfel, celor trei, deja semnalate, cu aceeași provenienţă (anexa 3). Important ca martor în sine, exemplarului îi sporesc valoarea informațiile aduse prin însemnări, file de manuscris, despre oameni și fapte, provocând la o reevaluare a atmosferei de zbucium și neliniște ce a învăluit Șcheii Brașovului și întreaga țară a Bârsei, după actul unirii cu biserica Romei. La începutul cărții, pe o filă albă de legătură, se află o însemnare, cu multiple știri, al cărei conținut îl redăm complet: *"anul 1766 iunie 10, această carte ce se numește lumină a fost a răposatului păr<inte> Teodor, sîn (fiul) prot <opopului> Florea, pre carele D<umne>zeu din lumea aceasta l-au chemat la anul 1742 ianuarie 5, fiind preot la această sfântă biserică ani 26, ce iaste hramul sfânt<ului> făcător de minuni Nicolae. D<umne>zeu să-i odihnească sufletul întru Împărăția sfinții sale. Adevărat și multe scârbe au pătimit când au fost preot pentru multe lucruri care se scornise la acest oras, că având mare fierbinteală către pravoslavnica credință, au pătimit acele scârbe. Și rămâind această carte mamei soacre a mea, ce au fost soție răposatului păr<inte> Teodor, o am cumpărat eu Simion Hîrș"*.

În anul 1992, când exemplarul în discuție a intrat în biblioteca Muzeului Național Cotroceni[7], lingvistului iesean N.A. Ursu i se publicau rezultatele stăruitoarelor sale cercetări privind paternitatea lui Simeon Hîrș asupra însemnărilor de cronică din Șcheii Brașovului[8].

www.cimec.ro / www.mncr.ro

manuscrie deja editate, cu presupuşi autori, în prima jumătate a secolului XX[9]. Apreciind a fi cel mai important dintre cronicarii braşoveni ce au continuat însemnările de după 1742 ale lui Radu Tempea II[10], cercetătorul N.A. Ursu i-a conturat lui Simeon Hîrş largul orizont cultural, paleta densă a preocupărilor sale[11]. Analiza stilistică îl duce la observarea folosirii frecvente a unor prepoziţii, precum: *"pre carele Dumnezeu din lumea aceasta l-au chemat"*[12], prepoziţie prezentă şi în însemnarea de pe *"Carte sau lumină"*, odată cu invocarea: *"Dumnezeu să-i odihnească sufletul întru împărăţia Sfinţii Sale"*. Simeon Hîrş întăreşte respectiva însemnare cu monograma S.H., cu litere latine, împărţind, de o parte şi de alta, anul 1766, în cifre arabe. Este aceeaşi monogramă pe care cronicarul o reia, după cum s-a remarcat, pe f.1. a manuscrisului anexat Divanului[13], pe copia ms, din 1777, de pe Rai Nou (ms. Acad. 2481). Pe f. 121 v. a acestuia, data 1777 ianuarie 13 este urmată şi de iniţialele S (latin) si H (chirilic), dar şi de reluarea datării, cu corespondenţa chirilică (situaţia fiind aceeaşi şi la f.129 V)[14]. Pe manuscrisul cuprizând cronica moldavă (1709-1716)[15], monograma lui Simeon Hîrş însoţeşte data 1780 martie 15, în cele două procedee[16]. Identitatea datării zapisului de pe *"Carte sau lumină"*, 1766 iunie 10, cu aceea de pe f.1 a manuscrisului ataşat Divanului, susţine afirmaţia că ea marchează momentul în care Simeon Hîrş şi-a asigurat, prin legare, buna păstrare a cărţilor. Pe *"Codex"*, motivaţia este declarată: *"fiind această carte, ce se numeşte Divanul, dezlegată, de iznoavă sau dat de s-au legat"*[17], acţiunea petrecându-se, deci, după aproape 20 de ani (de la 1746 septembrie 22) de când sufletul fratelui sau iubit Micul se odihnea *"întru împărăţia Sfinţiei Sale"*. La *"Carte sau lumină"*, noua legătură avea loc după 24 ani de la cumpărare, coperţile, din piele cu decor postbrâncovenesc, corespunzând stadiului atins atunci, de meşteşugul artistic al legării cărţilor. Pe verso-ul filei cu zapisul de pe *"Carte sau lumină"*, Simeon Hîrş scrie un text moralizator despre bine şi rău, având următorul conţinut: *"O, Omule, având dar de la Dumnezeu a cunoaşte binele şi răul pentru căci nu te sileşti ca să pricepi cele ce citeşti si să aibi şi ţinere de minte. Când vei citi la această carte ce se numeşte lumina, să urmezi celor mai sus zise, căci mult folos vei dobândi. La multe cărţi am văzut multe lucruri necuvioase de multi făcute, că unde au aflat hârtie nescrisă s-au apucat de au scris lucruri necuvioase. Pentru aceasta se cade să ne părăsim de tot răul si să facem bine, precum proorocul David zice: fereşte de rău şi fă bine"*. Pe f.1 a manuscrisului legat la *Divanul înţeleptului cu lumea*, textul, cu neînsemnate diferenţe, este reluat, sub acesta punându-şi de această dată Simeon Hîrş. monograma[18]. Pe exemplarul din *Carte sau lumină* ce a aparţinut preotului greco-ortodox din Valea Mare (Hunedoara)[19], morala era cuprinsă în formularea: *"Toate le ispitiţi, ce este bun ţineţi, de tot felul de lucru rău să vă feriţi"*.

Simeon Hîrş a fost, fără îndoială, fiul lui Gheorghe[20], căruia David Corbea i-a dăruit un exemplar din *Carte sau lumină*, pe filele căruia se află consemnarea: *"această carte ce se cheamă Maxim Peloponesianul asupra papijilor(?) iaste a lui Gheorghe sin Micul Hîrs ce i-o dăruit dumnealui David Corbea ceauş spătăresc, aprilie 2, 1701"*[21]. Feciorul cel mai mare al lui Gheorghe a fost, desigur, Micul cel pristavit la 22 septembrie 1746 şi de la care i-a rămas lui Simeon cartea conţinând *Divanul*, din opera lui Dimitrie Cantemir. Un alt frate al lui Simeon a fost Dumitru, gociman în Şcheii Braşovului. Unul dintre fraţii tatălui, anume Mogoş[22], poate fi acelaşi cu jupânul cu acest nume, om de încredere al protopopului Radu Tempea şi cărora li se adresa, în 28 şi 29 septembrie 1737, Episcopul de la Râmnic, cerându-le informaţii, cu amănuntul, pentru a-i putea ajuta (pe braşoveni - n.n.)[23].

Ocupaţia de bază a lui Simeon, ca şi a celorlalţi membri ai familiei Hîrş, a fost negoţul, înscris, ca atare, în registre şi tabele oficiale. Afacerile sale nu au mers însă prea bine. O dovadă în plus, în acest sens, în afara celor deja semnalate[24], o furnizează exemplarul său din *Carte sau lumină*, ea surprinzând şi momentul trecerii acesteia în altă proprietate. Însemnarea de pe verso-ul filei cu zapisul din 1766, înştiinţează: *"iară la anul 1777, când s-au întâmplat la jupân Simeon Hîrs de i s-au vândut tot, o am cumpărat eu jupân Nicola Voinea cu bani gata"*. Ulterior, de la acesta, cartea ajunge la biserica Sf. Nicolae, conform menţiunii: *"această carte a luat biserica Bolgarsecului, anul 1810 în august 28"*. În 5 februarie 1787, Simeon se afla în închisoare, de doi ani şi trei luni, după un alt faliment[25], anul următor zilele vieţii sale sfârşindu-se[26].

Studiul de faţă se preocupă, în cele ce urmează, de personalitatea preotului Teodor, fiul protopopului Florea şi socrul lui Simeon Hîrş, la consemnările celui din urmă apelând

www.cimec.ro / www.mncr.ro

nu arareori. Revenim pentru început la chiar cuvintele sale, scrise pe *Carte sau lumină*: *"Adevărat și multe scârbe au pătimit când au fost preot pentru multe lucruri care se scornise la acest oraș, că având mare fierbinteală către pravoslavnica credință au pătimit acele scârbe"*. Aceasta este, fără umbră de îndoială, dreapta apreciere asupra părintelui Teodor, intransigent și opozant față de cel mai mic compromis în dauna religiei strămoșilor. De la mărturia, în cunoștință de cauză, a lui Simeon Hîrș, să menționăm din capul locului, atitudinea denigratoare, față de preotul Teodor, a istoricilor de seamă ai Șcheilor, din pragul secolului XX și prima sa jumătate, Stcrie Stinghe[27], dar mai ales a lui Candit C. Muslea[28]. Tulburările din Șchei, din primele patru decenii ale secolului al XVIII-lea, sunt puse de Candit Muslea în seama preotului Teodor Băran, a caracterului său rău, vanitos, fălos, lacom și ambițios[29]. Ce spirit de lăcomie ar fi putut avea cel mai sărac dintre preoții de la Șchei, a cărui întreagă avere o reprezenta, după conscripția din 22 august 1733, un cal?[30]. În neînțelegerea vieii sale de jertfă, pentru o cauză sfântă, nu acesta fiind însă aspectul determinant.

Familia Băranilor, socotită ca cea de-a treia ca importanță în Șchei[31], a avut ca prim reprezentant de seamă pe Florea[32]. Dascăl în Șchei, primește în 13 octombrie 1692 harul preoției de la Mitropolitul Teofil, la Alba Iulia, din 1717 devenind protopop[33]. A fost apărător al credinței Răsăritului până la moarte (1736). Fiul său Teodor, urmându-i exemplul, a dus lupta cu energie, neținând cont de riscurile personale. După învățăturile primite la școala din Șchei, Teodor, împreună cu colegul său Radu Tempea, participă, încă înainte de anul 1708, la școlile patronate de Antim Ivireanul, la Câmpulung și Râmnicu Vâlcea, perioadă scolastică asupra căreia vom reveni. Ulterior, cei doi grămătici au fost diaconisiți, asigurând biserica și orașul de treaba dăscăliei[34]. La 16 februarie 1716, Radu Tempea a fost preoțit de Mitropolitul Antim Ivireanul, anul următor, la 6 ianuarie, fiind hirotonit și Teodor, de același înalt ierarh[35]. Nu știm anul de naștere al preotului Teodor, el putând fi 1692, la un an după Radu Tempea[36], faptul putând explica micul răstimp dintre cele două hirotonisiri.

Un alt fiu al protopopului Florea a fost Vasile, căruia cronica și documentele vremii îi denunță slaba credință și duplicitatea. Despre el, ajuns protopop la Făgăraș, Simeon Hîrș relata: *"Acesta fiind dascăl aici* (la Brașov, n.n.) *au mers de s-au însurat, luând pe fata notariașului și viind aici, însurându-se, s-au dovedit cum că iaste unit si aflând fratele său păr<intele> Teodor și orășenii nu l-au primit să mai fie dascăl la această biserică. Și așa s-au dus de aici la Făgăraș făcândul pop<a> vlăd<icul> cel unit, după aceea l-au făcut protopop. Acesta cu multă răutate au fost asupra celor neuniți până la sfârșitul vieții sale"*[37]. În august 1734, dascălul Vasile a fost hirotonit pentru biserica din Făgăraș de Inochenție, Episcopul Râmnicului. Văzându-se preot, Vasile a încercat să rămână la Șchei. Preoții și gocimanii s-au plâns de acest fapt Episcopului, care la 21 septembrie același an le-a răspuns că l-a oprit pe popa Vasile de la slujbe, până nu se va duce la parohia pentru care a fost preoțit[38]. Ca preot la Făgăraș, în biserica lui Brâncoveanu, Vasile Băran este consemnat după 1733, funcționând pe la 1739 și în calitate de arhidiacon al Făgărașului, când ia parte la Sinodul din acel an[39].

Asupra lui popa Vasile nu vom mai insista, subliniind și acum îndârjita apărare a credinței ortodoxe de către preotul Teodor, fratele său, fapt pe care îl vom urmări pe parcursul studiului de față. Gheorghe a fost un alt frate de-al lui Teodor, despre care Radu Tempea lasă câteva însemnări nefavorabile. În 1722 februarie 11, a fost făcut diacon *"cam fără voia orășanilor, mai în silă la București"*. În 1732 septembrie 30 *"s-au pristăvit diaconul Gheorghe sin protop<op> Florea" "și rămase biserica fără diacon"*[40].

Atanasie Anghel, sfințit episcop în 22 ianuarie 1698 la București, convoacă în toamna aceluiași an un sinod general în favoarea unirii cu biserica Romei, pe care o declară, într-o mare adunare, la 5 septembrie 1700. Este învestit arhiereu la Viena, la întoarcere instalându-se, în 25 iunie 1701, în ctitoria lui Mihai Viteazu de la Alba Iulia[41]. *"La această cetate* - spune cronicarul Simeon Hîrș - *au fost scaunul Mitropoliei țării Ardealului. Această Mitropolie au fost închinată la Patriersia Țarigradului și câți arhierei să hirotonea toți la Mitropolitul de la Bucuresti să hirotonea"*[42]. I se datorește, aceluiași, relatarea minuțioasă și plină de miez, a alaiului înscăunării vlădicului unit (anexa 1). Epoca de luptă pentru legea românească[43] s-a deschis. Brașovenii și cei din Țara Bârsei au opus, dintru început, o rezistență dârză[44]. Cronicarul ungur Mihai Csercei știa la 1699 faptul că: *"preoții români din Schei însă nicidecum nu voiră să fie sub autoritatea episcopului român și să se unească cu religia*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

papistășească, patron mare fiindu-le voievodul muntean, de dragul căruia nici împăratul (Austriei) nu le poate trece peste voință. De aceea, au trimis din sânul lor deputați la Alba Iulia ca să declare acolo, pe față, că ei, ca și până acum, asa și de aici încolo, rămân în religia grecească"[45].

Trecutele veacuri investise deja biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului cu simbolul frăției românești, în zidurile sale statornicindu-se aportul domnilor din celelalte țări române. În 1598 mai 13, inscripția pentru lucrările noi de la Șchei consemna astfel ctitoria părții vechi: *"darea și mila binecredincioșilor domni din Moldova și Țara Românească"*[46]. În spiritul liturgic și juridic al fundației bizantine, urmașii întemeietorilor erau ctitori noi[47]. În același temei, Nicolae Pătrașcu, fiul lui Mihai Viteazul își justifica o danie la Șchei: *"Să fim și noi ctitori la acest sfânt hram ca și alți domni și ctitori bătrâni, ce au fost..."*[48].

Istoria a hărăzit lui Constantin Brâncoveanu, domn creștin, misia de a fi alături de brașoveni, dar nu numai, în lupta lor pentru credință. Și a fost, prin sprijin material, prin cărți, odoare și alte mijloace, până la tragicul său sfârșit din 1714, cu al fiilor săi împreună[49].

La Mitropolie și la Domnie delegații din Șchei erau adesea prezenți pentru îndemnuri. În 30 aprilie 1699, delegația, din care făcea parte și preotul Florea, a fost primită de Constantin Brâncoveanu, căruia i-au înfățișat *"toate întâmplările și mestecăturile ce au fost scornit acel necuvios Vlădică Atanasie"*[50]. În 1701, preoții și gocimanii din Brașov, înfățișându-se la București, deteră o declarație scrisă privind doleanța lor de a depinde *"în cele sufletești"* de Mitropolitul Teodosie, declarație confirmată și respectată și de vlădicii ce l-au urmat. La sfințire, fiecare preot făcea jurământ că va păzi legea bisericii Răsăritului[51]. În lumina acestui rol, potrivnic scopurilor Curții de Habsburg în ceea ce îi privea pe românii transilvăneni, se înțelege lesne legiferarea curmării legăturilor de veacuri. Prin cea de-a doua diplomă leopoldină (18 martie 1701), se cerea lui Atanasie, printre altele: *"episcopul, pentru evitarea suspiciunii, va evita orice corespondență cu principele Țării Românești, cu orice patriarh și cu catolicii"*[52]. Firul legăturilor lui Constantin Brâncoveanu cu cei din Schei se continua. La 5 iulie 1701, Domnul îi asigura de intervenția în favoarea legii strămoșești, cu atât mai mult că: *"la acea biserică suntem și noi ctitori de vreme ce iaste făcută de răposați Domni ai acestei țări, ce trebuește să păzească și să urmeze legea care au ținut până acum si noi, iarăsi în ce va fi de pre partea noastră a vă păzi și a vă ajuta cu ceea ce se va putea, nu vom lipsi"*[53].

Istoriei, la răscruce, i se tulbură cursul. Se iscă o atmosferă de pâre, de zvonuri, de uneltiri, dăunătoare vechilor rânduieli. Apar impostori, dintre cei slabi în credință, care pentru mărire, pentru poziții avantajoase, trădează cauza comunității, creând neîncredere și confuzii, cu consecințe grave asupra acesteia. Șcheii Brașovului și întreaga Țară a Bârsei a fost cuprinsă de o atare atmosferă, după actul unirii, mult sporită după dispariția voievodului muntean. Istoricii amintiți ai bisericii Șcheilor Brașovului relatează faptele[54], dar nu le privesc cu perspicacitate, dând, uneori, dovadă de părtinire. Zvonuri ajunse la Mitropolitul Țării Românești, după care preoții s-ar trage spre unire, au avut drept urmare jurământul acestora, în frunte cu protopopul Florea, din 13 ianuarie 1717, că vor păstra legea strămoșilor[55]. În lupta sa aprigă de respectare a jurământului, protopopul Florea Băran susținea la Viena un delegat, pe Hristov Voicu, pentru obținerea drepturilor și a neamestecului episcopului Patachi în credința lor. În corespondența cu Hristov, în limba română, cu grafie latină[56], protopopul susținea argumentația: *"că biserica Brașovului din ceputul ei au fost muma bisericilor Bârsei"*, aici: *"fiind scaunul cel bătrân"*[57]. Prin străduința depusă, prin intermediul delegatului, s-a sfârșit și activitatea dăunătoare a lui Jipa din Șchei care, trecut la unire, a promis Episcopului că de-i va da protopopiatul îi va face pe toți să se unească. Ioan Patachi a primit ordin să-i lase pe cei neuniți în pace[58]. Despre popa Jipa, Simeon Hîrș informa că episcopul Atanasie[59] l-a făcut protopop pentru Aromsec și Ciuc. Brașovenii nu l-au mai primit și așa s-au lăsat, rămânând Jipa protopopul Aromsecului și Ciucului: *"Oh, vai de sufletul lui, că din faptele lui s-au unit Aromsecul și Ciucul"*. Dumnezeu l-a pedepsit cu boală grea. Văzându-și greșeala a mers la Mitropolia București mărturisindu-și păcatul și acolo au murit[60]. În 25 octombrie 1723, Mitropolitul Daniil îi trimisese carte de afurisenie lui Jipa și casei lui[61].

Corespondenta brașovenilor cu domnul Țării Românesti și cu vlădicul muntean și-a întins firul. Stirile despre scindările Șcheienilor erau deja cunoscute, fapt ce reiese dintr-o scrisoare a Mitropolitului Daniil, din 20 august 1720, prin care le cerea a se păzi *"fără de turbu-*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

rare și făr de nici o amestecare credința dreaptă și să facă fapte bune". Vlădica îi scuza că răspund greu capului bisericii, știindu-i *"în mijlocul celor de alte neamuri, care cu răsvrătirea sunt împotriva și vouă și credinței"*[62].

În slujirea bisericii, preotul Teodor nu s-a abătut de la jurământul prestat, de a-l pomeni pe vlădicul muntean și pe nici un alt ierarh. Este *"vina"* prin care a creat *"tulburările"* de care a fost acuzat, prilej al zvonurilor rău intenționate. La 20 iunie 1723, Episcopul unit Patachi urma să vină la Șchei și să fie pomenit în biserică. Brașovenii s-au opus. Bietul protopop Florea a hotărât să nu mai fie pomenit nici un ierarh[63]. Atitudinea preotului Teodor și benefica sa consecință este astfel relatată de cronicarul Simeon Hîrș: *"Iar după ce au venit brașovenii de la Vlădica* (unit n.n.) *și aflând orășanii, mai ales popa Teodor, fiu prot<opopului> Florea, de acest lucru* (pomenirea episcopului Patachi, n.n.) *și într-o duminică la sfânta liturghie era să-l pomenească și aflând aceasta popa Teodor au stătut foarte tare neîngăduind ca să-l pomenească, făcând pe tatăl său prot<opopul> Florea de ocară înaintea a tot norodul și pe ceilalți, mai ales pe Jipa vânzătorul, <pe> care l-au scos afară din biserică cu mare necinste, ca pe un viclean. Și întărind pe tot norodul ca să fie întăriți în pravoslavnica credință, multe scârbe au pătimit până la sfârșitul vietii sale. Și așa au rămas această sfântă biserică, cu toată Tara Bârsei, neunită, cu ajutorul lui Dumnezeu cel atotputernic și milostiv"*[64].

Înaintea evenimentelor mai sus expuse, la 5 mai 1723, avusese loc adunarea Șcheienilor și a bârsenilor, cu care prilej își reafirmaseră *"cu glas mare"* că sunt fii ai sfintei sobornicești și apostolești biserici a Răsăritului *"de care sfântă credință nici sabia, nici focul, nici închisoarea, nici sărăcia, nici nevoia, nici foamea, nici goana, nici moartea, să nu ne desparte"*[65]. În fruntea adunării se afla protopopul Florea. Sufletul preotului Teodor va fi fost cuprins de emoția jurământului din a căruia componente multe le-a îndurat până la moarte.

Trecerea Olteniei sub austrieci (1718-1739) a determinat și supunerea brașovenilor și a celor din Țara Bârsei sub dependența Episcopiei de Râmnic[66], o vreme de incertitudini și neclarificări abătându-se asupra acestora[67]. Abia după un deceniu, în 1728 ianuarie 20, generalul Tige din Sibiu, a dat celor în cauză o *"carte"* conform căreia vor fi sub jurisdicția Episcopului de Râmnic[68]. În acest răstimp faptele se precipitau în alt sens. În februarie 1724 sosi porunca de la generalul Königseh ca preoții din Schei să nu mai pomenească nici un vlădică din cei care sunt în țara turcului. Revoltați, brașovenii se adresează răspicat generalului Tige spunându-i că: *"pe Vlădica din Tara Românească îl pomenim și-l vom pomenii că de acolo am luat darul preoției și blagovestenie, de acol am primit și vom primi și poruncile cele sufletesti vom să ascultăm cum și până acum"*[69]. La rugămințile Șcheienilor le-a venit în întâmpinare și banul Olteniei, Gheorghe Cantacuzino. În 28 ianuarie 1726, banul le aducea la cunoștință că a intervenit pentru ei la generalul Tige, îndemnându-i să trăiască în pace și bună înțelegere, căci a auzit de neorânduielile ce au fost la ei[70]. Între Șcheieni, teama de a nu începe și la Râmnic propaganda catolică și înclinarea spre unire s-a făcut resimțită[71].

În 1732, se înregistrează un nou val de tulburări, pe aceeași problemă a ierarhului ce se cuvenea a fi pomenit. În urma unor pâri mincinoase la adresa protopopului Florea, episcopul Inochenție al Râmnicului a pus lângă acesta un *"ispravnic"*. Brașovenii își manifestă nemulțumirea. În 14 iulie 1732, Episcopul revocă dispoziția dată cu scuzele necunoașterii rânduielilor[72]. În 9 octombrie preotul Teodor, susținând pomenirea Mitropolitului Ungro-Vlahiei, ar fi spus că Episcopul de Râmnic ar fi unit[73], după interpretările unora. În 5 noiembrie, ce-i drept, preotul Teodor a pus blestem asupra celor ce se împotriveau pomenirii Mitropolitului muntean până vor cunoaște lucrul mai bine[74]. În ziua următoare, nesupunându-se poruncii generalului Wallis de a nu mai fi pomenit Mitropolitul ci Episcopul Râmnicului, acesta l-a amenințat că va ordona ducerea sa cu carul până la granița țării, unde, apoi, va putea pomeni pe cine vrea[75].

Părerile în Șchei erau împărțite. Într-un răspuns dat Șcheienilor, la 1 decembrie, Mitropolitul Ștefan le cerea: *"să vă aveți întru dragoste și să vă iubiți unul pe altul"*[76]. Delegația ce fusese la Râmnic a obținut succes. La 10 decembrie episcopul scria brașovenilor că preotului Teodor îi va lua harul preoției, de supărare că i-a pus la îndoială credința pravoslovnică. Noaptea, preotul Teodor a trecut munții. În prima duminică, la 15 decembrie 1732: *"cititu-sau cartea ce de cateres popei lui Todor de Vasii dascălul, frate său, cu mare poftă"*, Radu Tempa transmițând ecoul avut în rândul credinciosilor: *"de aceasta multi s-au întristat, iar unii zicea bine e bine"*[77]

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Pentru *"ofensele"* aduse unirii preotul Teodor fu chemat să dea socoteală în fata soborului, în lipsă va fi amendat. În 2 ianuarie 1733, i-au pus casa sub pază militară, pentru a nu fugi și preoteasa, obligația de a da soldaților mâncare, băutură și bani revenind acesteia[78]. Popa Teodor *"se dusese în țară căci îi zisese uni că vor să-l ferece în fier și să-l trimită cu nemții la Râmnic, și pentru aceea au fugit"* (cf. Radu Tempea, op.cit., p.144).

Spre sfârșitul aceleiași luni, episcopul greco-catolic veni la Brașov cerând Șcheienilor să nu mai dea ascultare episcopului de Râmnic ci lui[79]. Dreptatea preotului Teodor se adeverea, brașovenii se adresară celor doi domni, Grigore Ghica II al Moldovei și Constantin Mavrocordat al Munteniei, prin mijlocirea Mitropolitului Ștefan, cu rugămintea de a interveni la generalul Wallis spre a nu mai fi hărțuiți de unii și de alții, fapt pe care aceștia l-au îndeplinit. La 24 februarie 1733, Grigore Ghica îi îndemna: *"ca niște drepți pravoslavnici așa se cade să vă siliți a vă ține pravoslavia în temeiul strămoșilor noștri neștirbit"*, iar noi *"cu cât ne-a dat mâna v-am dat mângâiere și ajutor"*[80]. Grație aceluiași domn a revenit din pribegie preotul Teodor și familia sa[81]. În scrisoarea mai târzie cu câteva zile, domnitorul Constantin Mavrocordat îi lăuda pe brașoveni că au rămas în dreapta credință, încurajându-i: *"și de acum încă vă nevoiți și cât puteți să luptați"*[82]. În 27 aprilie, același an, generalul Wallis a dat răspuns lui Grigore Ghica declarând că nu a cunoscut necazurile Șcheienilor, promițând că se va interesa: *"de slobozenia credinței lor și obiceiurile lor"*[83]. Cât a fost de sincer ne este cunoscut.

Pârele și informațiile trunchiate și-au urmat cursul. În 7 noiembrie 1733, Mitropolitul Ștefan primește o scrisoare cu plângeri împotriva preotului Teodor tot pentru pomenirea arhiereului. Vlădicul, fără a face atingere la conținutul scrisorii, se adresă Șcheienilor că a aflat că ar fi *"cam învrăjbiți și împărăchiați"*[84].

În viața religioasă a Șcheienilor, amestecul sârbesc a produs neliniște și încurcături. Spre sfârșitul anului 1735 a venit la Brașov episcopul de Crusedol, Nicanor Meletievici. Acesta, nefiind întâmpinat de protopop, a fost primit de Radu Tempea. Nicanor, destituindu-l pe popa Florea din protopopiat, îl înlocuiește cu popa Radu Tempea, pe care-l hirotonisește la 18 decembrie[85]. O anchetă amplă fu deschisă anul următor privind sosirea lui Nicanor. La 11 februarie 1736, județul restabili pe protopopul Florea, curând însă îl numi în loc pe fiul său, preotul Teodor[86]. Episcopul Râmnicului, Clement, a fost la rându-i contrariat de vizitele canonice ale lui Nicanor în Țara Bârsei, de vreme ce aceasta se afla sub jurisdicția sa[87].

La Râmnic, protopopul Teodor a fost subminat de cei potrivnici. Episcopul Clement nu întârzie să-l acuze de înțelegere cu sașii: *"cu saș național te-ai așezat a fi protopop"*, scriind Sfatului că tot Radu Tempea să fie protopop, în locul popii Florea, care este bolnav[88]. În 8 iunie 1736, episcopul îi încredințează protopopiatul lui Radu Tempea[89]. Fostul protopop Florea, înaintea plecării, a adresat brașovenilor dorința sa: *"credința pravoslavnică, cum până acum și de acum înainte să țineti tare"*[90]. "La anul 1736 au răposat protopop Florea Băran, au fost preot la această biserică ani 24 și protopop ani 20", nota Simeon Hîrș, în *"Înștiințare pentru preoții care au fost la această biserică mai înainte vreme, care au fost cu multă osârdie a să înfrumuseța și a se îndrepta norodul întru fapte cuvioase, precum Dumnezeu iubește"*[91].

Coșmarul vieții preotului Teodor se prelungește. La 26 noiembrie 1736, Mitropolitul Belgradului Vichentie Ioanovici l-a suspendat de la orice slujbă bisericească[92]. Cei zece arhierei din Serbia i-au adăugat și ei o carte de blestem, citită în biserica Șcheilor, în 1738, de Bobotează. Intervențiile mitropoliților Ștefan și Neofit la patriarhul Carlovațului i-au redat preotului Teodor, în 1740, dreptul de a sluji[93]. Privitor la anatema sub care a fost pus preotul Teodor de către mitropolitul Vichentie, remarcabilul istoric Silviu Dragomir și-a exprimat astfel gândul îndurerat: *"înfometat cu desăvârșire trebui să recunoască de protopop pe rivalul său"*[94]. La cererea de pocăință cerută lui Radu Tempea, acesta i-a acordat-o cu condiția ca niciodată să nu mai încerce să se ridice protopop[95]. Nu credem că protopopiatul a fost pentru preotul Teodor o ambiție în sine, ci doar o asigurare că va menține Șcheii sub dependența vlădicului muntean. Cronicarul, de bună credință, martor al evenimentelor la care am făcut referință, are o singură oprire asupra acestora, prilejuită de: *"După protop<opul> Florea au fost protopop Radu Tempea. În timpul acestui protopop multă gâlceavă s-au făcut cu păr<intele> Teodor sîn prot<opop> Florea, că unii din orășani pohtea pe păr<intele> Radul, alții pe păr. Teodor, care si maghistratul pohtea să fie păr. Teodor protopop și fiind multă gâlceavă nu se știe ce cuvinte să fie grăit păr. Radul*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

împotriva maghistr<atului>. Și așa l-au pus la arest, în casa Sfatului, fiind vreo câteva săptămâni la arest. După aceea l-au slobozit și tot au rămas prot. până la sfârșitul vieții sale. La an 1742 s-au săvârșit"[96]. Revenind asupra "înștiințării" lui Simeon Hîrș despre preoții cu multă osârdie din Șchei[97], să luăm, deocamdată, din cinstirea memoriei preotului Teodor, doar a doua parte: *"Osebit de aceasta au fost și foarte întărit în pravoslavnica credință, că fiind multe ispite pentru unație întracele vremi, pentru aceea au avut multe necazuri și supărări până la sfârșitul vieții sale. Și iar fiind cu mare evlavie multe duhuri necurate de la mulți au scos"*[98].

Cronicarul Simeon Hîrș s-a dovedit un adept al păstrării credinței strămoșești. Câteva argumente ce susțin acest profil moral se cuvin a fi aduse. Unul dintre acestea îl constituie dorința de a avea cărțile ce pledau cauza bisericii Răsăritului. În 1727, februarie 13, Simeon Hîrș ot Brașov nota pe o copie manuscris din Pravoslavnica Mărturisire, că este așa: *"Și o am scris când am învățat la părintele Radu Tempea"*[99]. Însemnarea, dincolo de știrea anilor săi de școlarizare, evocă și cartea tipărită pe care o deținea dascălul său, dispărută asemeni multor altora. În același gând, mai sus exprimat, să alegem din cronica lui Simeon Hîrș însemnări edificatoare, pe care le alăturăm celor deja folosite pe parcursul studiului. Pentru actul unirii cu biserica Romei, cronicarul dă o: *"Înștiințare de când s-au început uniația la această țară a Ardealului și care vlăd<ică> au fost în vremea aceea și din ce pricina sau început. Mulți din cei înțelepți și învățați* - scrie autorul - *s-au alunecat și s-au zmintit, pentru cinstea și mărirea cea deșartă a lumii acesteia, precum și acest vlăd<ică> pentru mărire și cinste s-au unit și au adus această țară la unire"*[100]. În 1721, papa decretează biserica Sf. Nicolae de la Făgăraș drept catedrală a Episcopiei unite atunci înființate. Ioan Patachi se instalează în ea la 17 august 1723[101]. Biserica, ridicată în anii 1697-1698, la rugămintea făgărășenilor, păstrează săpată în piatră memoria voievodului ctitor: *"Această sfântă și Dumnezeească biserică a Răsăritului, Io Constantin Brâncoveanu Basarab, voevod, domnul și oblăduitorul a toatei Țării Românești ..."*[102]. Simeon Hîrș socotește astfel acest rapt: *"și așa orbește și fără minte s-au luat la unire aceea sfântă biserică ce era zidită de răposatul Constantin Vodă Brâncoveanul"*[103] (anexa 2). Episcopul Ioan Inochenție Micu Clain s-a resimțit de această greșeală, consecința fiind strămutarea reședinței la Blaj. În prealabil, la 8 mai 1734, Clain informa Cancelaria aulică de lipsa de popor a bisericii *"încontinuu încuiată și tristă"*[104].

Acceptarea ierarhului neunit pentru transilvăneni de către Curtea de Habsburg, cronicarul o explică cu exactitate: *"La anul 1761, fiind turburată Țara Ardealului pentru unire și având oaste Casa Austrii cu prânsul (?) socotesc că s-au temut să nu se facă vreo rebelie, într-a-ceastă țară și asa au trimit de la Curte să fie vlădică neunit. Și așa au trimis pe vlădicul de la Buda, Dionisie Novacovici, să fie Vlădică în această țaăa a Ardealului și s-au făcut instilația aici la biserica Brașovului"... "Și întâi l-au jurat pe Vlăd. ca să ție pravoslavnica credință curată. După aceea s-au citit decretusul care s-au dat de la curte. După aceea s-au făcut mare tratație (sau veselie) că s-au făcut mare ospăț..."*[105].

Viața preotului Teodor s-a împărțit între slujirea altarului străbun și a limbii române, tălmăcind cărți bisericești, pentru amândouă lucrând cu însuflețire.

În 1693, părintele Florea, ajutat de David Corbea, întocmi-se *"după un terfelog vechi"* inventarul bunurilor de tot felul ale bisericii Sf. Nicolae (cărți, odoare, argintărie, ș.a.)[106]. Acțiunea s-a desfășurat din porunca lui Vodă Brâncoveanu, motivația fiind expusă de David Corbea în prefață, pentru că: *"toate cărțile și drepturile cele de obște ale neamului nostru de aici din Bolgarsechi, bisericești și mirenești, pentru groaza oștilor ce se scula într-acea vreme, din tătari și din turci, s-ar fi așezat într-o ladă și pentru mai mare pază și mărire s-ar fi dat sub mână de atunci unor<a> din cetățenii Brașovului și până în ziua de astăzi nu le mai putem căpăta la mâna noastră"*[107]. Referitor la această mare pagubă, cronicarul Simeon consemnează: *"în vremea protop<opului> Staicu, după 1681, când au mers tătarii asupra Beciului, s-au pitit lucruri și cărți, apoi le-a adus din nou la Șchei și din neglijență sau viclenie a dispărut lada cu toate hrisoavele de început ale bisericii, de la prinții Moldovei, Munteniei, de la Magistratul Brașovului"*[108]. Părintele Teodor, după exemplul tatălui, a făcut, în 1717, un nou inventar cu întreaga avere a bisericii, pe un catastif primit de la jupânul Pătru Hîrș, cuprinzând și ceea ce se obținuse între timp, într-un fel sau altul[109]. Lăudabila faptă a lui Teodor a făcut loc insinuării: *"îi plăcea să facă să se vorbească de el"*[110]. Iată însă mărturia autorului despre acțiunea sa: *"nu cu vreo voie a noastră s-au făcut acestea ci din mare jale am scris noi ...(pentru că)*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

nu știm cine fiind fost pornit din porunca stăpânului lui Satana, au ajuns de au furat o parte din odoară, ce au fost așezate într-o ladă, fiind fost și catastiful sfintei biserici împreună cu acelea, precum s-au luat cu ladă cu tot"[111]. Inventarul nu a fost un caz izolat de acuzare a părintelui Teodor de îngâmfare. În 1731 s-a aflat, la un saș din Brașov, hrisovul din 5 aprilie 1652, prin care domnul Moldovei, Gheorghe Ștefan, înnoia milosteniile pentru biserica Șcheilor ale înaintașilor săi. *"Anul 1731 iulie 25* - consemnează Radu Tempea - *s-au gătat popa Todor, chir Radu Duma, și au mers la Moldova cu cheltuiala Sfintei biserici pentru doară ar putea înoi hrisovul"*[112]. Fruntașii bisericii, *"cu sfatul nostru a tuturor"*, au fost trimiși la Iași: părintele Teodor și gocimanul Radu Duma, ce se întorc cu respectivul hrisov reînnoit, la 11 august 1731, de Grigore al II-lea Ghica. Pe mineiul românesc dăruit la Șchei de Vodă Brâncoveanu, lângă mulțumirile către acesta, părintele Teodor consemnează momentul benefic al hrisovului[113]. Însemnarea este reluată și pe actul de milostenie. În ceea ce o privește pe aceasta din urmă Candid Muslea refera: *"a ținut să-și eternizeze și pe acest document numele"*[114]. Era o greșită înțelegere a unei vocații de cronicar, pentru hrisovul moldav din 1731 sursa completă de informare aflându-se în însemnările de mai sus.

Începutul citirii cărților bătrâne ale bisericii de către parintele Teodor, Candid Muslea îi dă următoarea explicație: *"văzând munca stăruitoare și migăloasă a colegului său"* (Radu Tempea)[115]. Prin cărțile slave, păstrate cu dovada citirii lor de către părintele Teodor, se desprinde permanenta preocupare de studiu a acestuia, cea mai timpurie fiind din 1711 mai 1 (pe un *Triod* din 1684)[116], curând deci după întoarcerea de la școlile muntenești a celor doi Șcheieni. Catastiful din 1717, mai sus amintit, înscrie: *"un minei românesc scris cu mâna de popa Teodor suî popa Florea ... s-au dat de popa Teodor"*. În inventarul ulterior, din 1759, realizat de Radu Duma, sunt adăugate alte trei manuscrise, după cum urmează: *"un minei cu praznicele românești scris de părintele Teodor; un minei românesc scris de părintele Teodor cu alte slujbe, un octoih românesc scris cu mâna de păr. Teodor"*[117].

În urmă cu peste două decenii, strădania cercetătorului din Șchei, Vasile Oltean, a fost răsplătită prin descoperirea, în arhiva muzeului, a uneia dintre cărțile ce figura în catastif și anume: *"Izvod românesc cu slujbele praznicelor"*[118]. O minicronică sugestiv intitulată *Cuvânt spre știință*[119] aduce informații de prim rang despre *"școlile de pomană"* patronate de Antim Ivireanul. Pentru anul 1708, autorul consemnează: *"În vremurile ceste de acum fiind domn Țării Românești Io Constantin Basarab Voievod, iar în partea de loc a Râmnicului, care iaste Olt, fiind episcop Antim Ivireanu și poftind Sfinția sa să fie școală de învățătură, pentru pomană, a adus pe dascălul Ivan Făgărășeanul care este dascăl foarte bun"*. Teodor, autorul minicronicii, amintește că încă înainte a fost școală la Câmpulung, cu același învățător la care: *"învățând și noi Teodor, snî popa Florea i Radu, snî popa Radu ot Brasov; Psaltirea românește și altele"*. Trecând Antim Episcop la Râmnic, în 24 iunie 1708, au mers și cei doi: *"dorind ca să se afle la sfânta biserica noastră a Brașovului, slujba praznicelor de peste an românește și Octoihul"*. Alegerea lui Antim în scaunul mitropolitan, după moartea lui Teodosie, a prilejuit reîntoarcerea școlii la Câmpulung. În 1709 iunie 15, au revenit la școală și cei doi Șcheieni, învățând: *"de unde lăsasem, până la sfârșit cu cheltuiala părinților noștri și întru pomana Sfinții sale părintelui chir Antim Mitropolitul Țării Românești, neplătind învățătura noastră nimănui nimic"*, după cum spune minicronica scrisă de Teodor *"în 1710 mai 17"*. Pe cartea manuscris, autorul mai adaugă două însemnări pentru posteritate: *"să se știe că acest izvod rumânescu cu slujbele praznicelor românești le-am învățat și am scris eu cu mâna mea"*[120] *"dăruitu-l-am Sfintei biserici din Șchei"*, *"la anul 1726 septembrie în 1 zi"*[121].

Descoperitorul prețiosului manuscris apreciază valoarea copistului, ce se adună din grafica deosebită, din numeroasele desene iconografice, dar și zoologice și zoomorfe, realizate artistic, din calitățile limbii literare în care a fost redactat[122].

Izvodul praznicelor vine să împlinească lipsa constatată de Candid Muslea prin afirmația: *"N-am aflat însă nici o lucrare mai vastă și mai de valoare a lui (popa Teodor), cum spune un cronicar de mai târziu că multe cărți a scris întorcându-le de pe serbie pe rumânie"*[123]. Cronicarul *"de mai târziu"* este Simeon Hîrș, cunoscătorul direct și îndeaproape al părintelui Teodor, aici fiind locul să întregim, cu partea de început, cele scrise în memoria acestuia. "La anul 1742 s-au pristăvit păr<intele> Teodor, fiu protop. Florea. Acest prea cuvios preot fost-au cu multă osârdie la această sfântă biserică, scriind multe cărti bisericești, întorcându-le de pă sărbie pe rumânie"[124].

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Simeon Hîrș a avut considerație pentru activitatea lui Radu Tempea, ce-i fusese și învățător. Între însemnarea despre protop. Florea și aceea, mai sus redată, despre părintele Teodor, se află aceasta: *"După prot. Florea au fost prot. Radu Tempea. Acesta încă au avut multă silință la sfânta biserica și s-au pristăvit la anul 1742"*[125]. În referințele din alte manuscrise, privitoare la preoții din Șchei ce au tradus și au scris cărți în limba română, Simeon menține aceeași ordine[126]: *"cel dintâi protopop Radul Tempea ce s-au pristăvit la anul 1742 mai 14"*; *"al doilea părintele Teodor"*, pristăvit la 5 ianuarie 1742.

Pe cărțile citite părintele Teodor a făcut diferite însemnări, ba și câte o cronică: *"o dată chiar și explicarea unei Evanghelii"*[127]. Pe mineiul de Buzău (1698), la sfârșitul celui pe luna martie, numitul părinte a scris la 2 februarie 1717 un interesant tâlc al Evanghelici cu cele 10 fecioare[128]. Exemplarul din *"Carte sau lumină"*, ce a constituit stâlpul în jurul căruia a fost edificat studiul de față, oferă un alt martor al atașării de către părintele Teodor de texte religioase manuscrise, în tipărituri. Șase file de la început și două de la sfârșit[129] provoacă, prin frumusețea grafiei, o autentică stare emoțională. Conținutul celor de la început cuprinde *"Urmare de m<o>l<i>tve la praznice împărătești și alte trebuincioase"*[130], iar a celor de la urmă: *"Rânduiala ostaniei mici ce se face la luna noao și preste toată vremea, prin care dobândim toată cererea cea de folos și sufletească și trupească, de la Dumnezeu, prin Pogorârea Sfântului Duh..."*. La sfârșitul ostaniei mici și-a pus autograful copistul artist: *"pisah az erei Teodor sin pr<otopop> Fl<orea> ot Brasov, vleat 1719 ghen<arie> 9..."*[131]. Dincolo de dovadă a măiestriei scrisului, textele acestea și cele alte multe scrise, constituie izvorul de *"mare evlavie"* a cuviosului preot. În rugăciunea către Maica Domnului, din ostanie, se cere: *"potolind pornirile asupra noastră cele rele schimbându-ne pre noi din toată scârba"*.

Pe una din filele cărții tipărite (f.98) preotul cărturar a scris cu mâna: *"aceste chinuri au luat muce<nicii>: a mărturisirii, a pătimirii, a biruinții. Așa că au mărturisit pe Hs. la tiran, au pătimit și au murit. Și au biruit diavolul și pe slugile lui"*[132].

Privindu-l în retrospectiva faptelor sale, se poate recunoaște că părintele Teodor a fost total lipsit de diplomație. Nu a mers la Râmnic pentru a se face remarcat, nici pentru a se dezvinovăți, din convingerea că adevărul trebuie văzut, trebuie căutat, pentru el cuvenindu-se pătimirea.

Anexe

Anexa 1

Academia Română, Mrs. 1416.

Cronica lui Simeon Hîrs, consemnarea instalării vlădicului Atanasie la Alba Iulia după întoarcerea de la Viena. Rezistența brașovenilor

f.5, verso, 6, verso, 7

"După ce au venit vlăd. Atanasie de la Beci și s-au împreunat cu tot saborul cel unit cu papistașii au mers la Belgrad la Mitropolie și au adunat sabor mare pe / pe toți protopopii și popii a toată țara, și de la Brașov încă au mers protopop Vasilie Grid și cu popa Florea și gociman Stoica postăvariul și Gheorghe vătaf și alți negutători. Era acest sabor la Mitropolia Belgradului și asa s-au gătit Vlăd. Atanasie îmbrăcat cu toate podoabele arhierești, șezând în rădvan cu Apor Istvan guvernatoriul tării și înaintea rădvanului mergea multime multă de popi câte patru, până ce au ajuns la biserica cea mare papistășească, și mult nu să zăbovisa, ci iarăși s-au întorsu cu praporile și cu tot fealul de muzică până ce au ajuns la mijlocul târgului. Și cum s-au apropiat de mitropolie au scos și praporul de acolo în vederea a toată țara / a toată țara fiind multime multă de oameni. Într-aceasta au trimis D<umne>zeu o arătare foarte minunată, începându-se un vânt foarte graznic cât au rupt și praporul Mitropoliei și l-au dus loc depărtare. Această arătare falnică înstrăinării sfint<ei> Mitropolii a văduviei. Și așa au intrat cu toți în Mitropolie cu tot felul de muzică zicând. După aceasta au chemat înainte pe brașoveni, pe cei mai sus numiți, fiind față și Vlăd. Atanasie și Pater Baron și alti pateri și domni. Întrebându-i primivor și ei unația precum au primit Vlăd. vostru și toată țara. Răspuns-au - de s-au unit Vlăd. și cu țara, fiele de bine. Precum au vrut au făcut. Iară noi brașovenii aceasta nicicum nu primim, să facă împăratul și țara cu noi precum va vrea, că noi nu vom fi uniți. Așijderea au

www.cimec.ro / www.mncr.ro

răspuns și popa Cârstea și / și popa Ivan Făgărăsseanul. Acest răspuns i-au învățat Constantin Vod<ă> Brâncoveanu, că aflând Măria sa de aceste lucruri mai nainte, au cercat la Beci, la curte, prin prieteni de acest lucru. Și aflând că de la împărat nu iaste poruncă ca să se facă silă la unație, numai cine ar vrea de bună voie să se unească. Și așa făcând știre acest fericit domn, cu taină, s-au întărit brașoveanii și făgărășeanii de nu s-au plecat la unire. Iar dacă au răspuns brașovenii și făgărășenii că nicidecum nu se vor unii, au strigat asupra lor: afară, afară, că nu sunteți din soborul nostru și suduindu-i foarte rău..."; "*Și așa i-au scos cu mare necinste din Mitropolie, dându-le brânci și bătându-i cu toarte pe cap, tăindu-le potcapiile și împingându-i de spate, și zicându-le să vă duceți în țara turcului și i-au pus la pază până a doua zi*".

Vlădicul i-a chemat și a doua zi *"întrebându-i iar, vor să se unească și neputând să-i plece nicicum căci nu era poruncă împărătească / tească să silească pe nimeni n-auă vut ce să le facă, ci încă au răspuns vlăd<icii> că de acum nu te vom mai avea ca pe un vlăd<ică> nici te vom mai pomenii în biserică"... "ci toate ale legii noastre vom avea de la Mitropolitul Țării Rumânești"..."și așa cu ajutorul lui Dumnezeu au rămas biserica Brașovului neunită, cu toată Țara Bârsei și bisere<ca> Făgărașului, iar toată țara Ardealului s-au unit*".

Anexa 2

Mss. 1416

Venirea Episcopului unit Ioan Patachi, la Făgăraș, 1723

F. 7 verso, 8, 8 verso

Porunca de a se uni toți au mers și brașovenii: *"s-au fost îngrijit de dânsul fiind om năpraznic și puternic. După ce au auzit brașovenii s-au socotit să-i meargă înainte la Făgăraș, și mergând prot<opop> Flora și pop<a> Radul Tempea, gociman Tănasie Zaraf și Radul Duma mergând cu multe daruri și sculându-se popii de la/de la Făgăraș și cu toți orășenii, mergându-i înainte până la Sâmbăta, și viind la Făgăraș cu mare pompă până la târg"* l-au îmbrăcat cu toate podoabele arhierești *"fiind popa Ivan și popa Toma și popa Radul Tempea. Oh! Ce minte slabă de ei nesocotiti ce fac și așa ... și-l băgară în biserică și slujind popa Toma sfânta liturghie l-au pomenit pe Vlăd.<ica> Ioan Potoclu și pe urmă toți au luat anafora de la dânsul. Și așa orbeste și fără minte s-au luat la unire și acea sfântă biserică ce era zidită de răposatul Constantin Vodă Brâncoveanu" ..."Vlădicul i-au poftit ca să-l pomenească la biserică, iar alt nimic nu pohtește de la ei, că stia cum îl vor / îl vor pomeni va dobândi și biserica Brașovului, umblând foarte cu mare meșteșug ca s-o dobândească"*.

Anexa 3

"Carte sau lumină", exemplare cunoscute ca existente, cu circulație în Transilvania.

1. Bibl. Centr. Universitară, B.U. 09/2 - inv.834, f.70-73, 1701 aprilie 2.

"Această carte ce se cheamă Maxim Peloponesianu asupra papijilor (sic) iaste a lui Gheorghie sin Micul Hîrș ce i-o dăruit dumnealui jupân David Corbea, iar cine ne-ori fura să fie anatema. Pis aprilie 2 dni 1701".

Alte însemnări, ulterioare, de proprietate f.100 V. *"Să se știe că această carte iaste a lui jupân Gheorghe Hîrș și i-o dăruit dumnealui jupânul David când au fost ceauș spătăresc, anno 1714"*.

f.32 V - f.41 *"Această sfânt și dumnezeiască carte a lui Maxim Peloponezianul iaste a lui Gheorghe Hîrș"*. Bibliogr.: *Cartea veche românească în Colectiile Bibl. Centr. Univ., Bucuresti* 1972, p. 44-45; văzută și de noi.

2. Biblioteca Muzeului Național Cotroceni, file mss. la început și sfârșit scrise de părintele Teodor, fiul prot. Floarea, în 1719, ian. 9. Zapis, din 1766 iunie 10, pe f. de legătură de la început, conform căruia cartea a fost cumpărată de Simeon Hîrș de la soacra sa, soția răposatului preot Teodor (după 1742 ianuarie 5).

Bibliogr.: Ioana Cristache Panait, *O carte veche (Cartea sau lumină, Snagov, 1699), un preot și un cronicar din Schei*, sub tipar.

3. Bibl. Acad. F. Cluj, BRV. 82.

f. 108 *"Să se știe că am scris eu pe această sfântă carte. Radu Hagi 7255"* (1747) - la sfârșitul predosloviei, la 1804, negustorul Ioan Hagi Grecu recomanda: *"această carte să fie ferită de papistași"*.

Bibliogr.: Ioana Cristache Panait, *Circulația cărților bisericești tipărite la Vâlcea și în alte tipografii din părțile noastre, în Transilvania sec. al XVIII-lea*, în *Mitrop. Olteniei, XIX, 10-12*, 1977, p. 739.

4. Bibl. Bisericii Sf.Nicolae din Șcheii Brașovului, inv. 330.

f. 108. *"Să se stie că am scris aceasta* (un

www.cimec.ro / www.mncr.ro

cuvânt indescifrabil) *eu Ioan ilogolu jupânului Hagi Radul Boghici 7763"* (1754-1755).

Teodor Hagi Radu din Brasov, însemnare, din 1783 august 21, că este a lui.

Bibliogr.: Ibidem.

5. Bibl. Academia F. Cluj, BR V 69

f. 1-3 *"Această carte este a mea anume a lui Popa Ștefan de la Galda de jos. Pis popa Ștefan roj. 1716 iulie"*, județul Alba

Bibliogr.: Ibidem

6. Bibl. Acad. Rom., ex. 1, inv.609

f. 108 v. *"Această carte am cumpărat 1753, de la dumnealui jupân Constantin Basaraba". "Această carte am cumpărat de la preot Oprea din sat din Săcele: din Țara Ungurească drept un galben venetic, popa Enache Drot ot Ocna Moldovei, aprilie 20 zile"* (restul dispărut la legat).

"Această carte am petrecut și eu cu cititul ... let 7264 (1755) noiembrie 27, Nita pah<arnic>".

f. 108. *"Să se știe că am scris eu cel fără de nume din satul lui Voda Moldovii"*

"Să se știe că am scris eu băiat cu nasul tăiat"

f.2 v. a predosloviei *"1784 sept."*

7. Bibl. Acad. F. Cluj BRV 84

Inițial a fost, conform semnăturilor, în proprietatea lui Radu Golescu, a lui Matei logofătul, a lui Iordache vel vornic. Ulterior ajunge la Blaj. Un călugăr blăjean notează pe ea: *"minciuni, mincinoase, Maxim Peloponesianul, măgarul, ereticul"*.

Bibliog. Ioana Cristache Panait, op.cit., p. 739. Consemnarea dovedește spusele predoslovici către cititori, de la *Carte sau lumină*, conf. cărora autorii nemaigăsind mijloace de a denigra credința Răsăritului: *"ocărăsc, batjocoresc, blestemă, hulesc"*.

8. Arhiepiscopia Sibiului II /16.

Provine de la biserica (dispărută), din satul Aldea, (jud. Harghita).

f. 108 V. Însemnări cu cerneală peste altele pale.

"iar de când s-au pristăvit taica mieu leat 1756";

"Iar de când s-au născut fiul meu Mateiu 176 (?)";

"Să se știe de când m-am căsătorit eu popa Mateiu leat 1756; iar de când s-au născut fiul meu Medrea leat 1757; iar de când s-au născut fiul meu Radu leat 1759; iar de când m-am preoțit eu popa Mateiu leat 1756";

"Să se știe de când au venit preasfințitul arhiereu Dionisie în Țara Ardealului trimis de înălțata (?) 1761 și am scris eu popa Stoia ot Hăghig (?)";

"Si am dat scrisoarea mea de bună credință părintelui popii Matei..." (sters);

Bibliog. Ioan Matei. *O carte din 1699 contra dezbinării religioase*, în revista *Teologica* XXVI-II, nr.7-8, p. 198-302; Ioana Cristache, op.cit., p.739.

9. Arhiep. Sibiului II/15.

Provine tot din "Secuime". Însemnările tăiate la legat (coperte relativ noi).

10. Arhiep. Sibiului II/1

f. 3, V, 3 V. și următoarele *"... a lui Nicolae Morariu iaste această carte rămasă de la socru său Gheorghe Marcea"*;

pe f. de legătură de la început: *"Grigori"*

pe forzat *"popa Gavror de la Bociu"* (jud. Cluj). Pe coperta 1821, 3 martie, a doua oară legată în satul Nălați (Hunedoara, oraș Hațeg).

11. Bibl. Academiei F. Cluj BRV. 89

Un exemplar, la care p<opa> C<onstantin> completează zeci de file scrise cu mâna. Tipograful Const. Mihailovici din Râmnicu Vâlcea, trimis cu cărți de Episcopul Chesarie, se stabilește în zona Sibiului (la Sadu), dascăl în Sibiu și copist de manuscrise la Rășinari și Sadu.

Bibliog. Ioana Cristache Panait, *Circulația cărților tipărite și manuscrise în Transilvania secolul al XVIII-lea*. Teza de doctorat, p.225-226.

12. Muzeul de istorie și de artă al Municipiului București, inv. 1479/1961.

f. liminară, de la început: *"proprietar al acestei cărți este Ioan Zichil, pr.gr.ort. în Valea Mare, comit. Hunedoarei"*;

"Toate le ispitiți ce iaste bun țineți de tot felul de lucru rău să vă feriți, Autorul Dada (?) învățătorul";

pe forzat, coperta 1: *"Această carte vorbește în contra apusenilor credincioși și aduce multe dovezi despre credința bisericii Răsăritului. Citiți-o cei ce vă interesați <1>863 iunie 26".*

Anexa 4

Cercetarea sistematică a circulației la sudul și răsăritul Carpaților a tipăriturii *Carte sau lumină*, prin exemplarele ce au supraviețuit, nu a fost posibilă. Aceasta a avut, desigur, o răspândire largă, aflarea în patrimoniu cultural al unui singur județ, respectiv Prahova, a patru exemplare putând susține afirmația de mai sus (Maria Dulgheru, *Contribuții la cunoașterea cărții vechi românești din secolul al XVII-lea din județul Prahova*, în *Valori Bibliofile din Patrimoniu Cultural Național*, R. Vâlcea, 1980, p. 161).

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Sugestiv este în același sens și numărul de cinci exemplare ajunse în Biblioteca Academiei Române, însemnările dovedindu-le în proprietatea mânăstirilor, dar și în aceea a unor particulari, interesul pentru ea prelungindu-se până târziu, în secolul al XIX-lea.

1. Academia Română, dublet 1, inv. 610, fila albă de legătură de la sfârsit, pe verso, însemnare că este a sfintei Mânăstiri Cozia *"aug. 2, 7211"* (1703, o semnătură: Daniil monah); pe fața aceleiași f.: *"La leat 7255 (1747) mai 18, am venit aici la sfânta mânăstire Cozia cu prea sfinția sa părintele Chiriu chir Climent, Episcopul Râmnicului, fiind luminată porunca Mării Sale, Ion Constandin Nicolae voevod Mavrocordat de sau luat sama egumenului și arhimandritului Coziei chir Ghenadie. Și am scris eu Petco, la Sfânta Episcopie Râmnicului, din vestitul oraș al Craiovei".*

"Barbul Tetoianul logofăt și căminar (?) din vestitul oraș Craiovii tot dintr-un loc cu fratele Petchi, mai sus numit. Din vestitul oraș al Craiovei";

Pe forzat *"o carte sfântă"*, *"o carte sfântă"*, *"Constand<in>, Dionisie, Dionisie clisiar Cozii, 7259"* (1750-1751).

Pe f. albă luminară, de la început, printre însemnări: *"această sfântă și dumnezeiască carte iaste a sfintei mânăstiri Cozii din vremea răzmiriței, Chirio chir Ilarion, 1788".*

Însemnare pe coperta din spate: *"Această sfântă carte este a sfintei mânăstiri Cozii și când s-au luat celelalte cărți în răzmerița neamțului a doua oară s-au luat și aceasta. Și acum iarăși s-au găsit și s-au răscumpărat de Sfinț<ia> Sa părintele arhimandrit Cozii, Chiriu chir Ilarion, 1792 iulie 6, Teofin ieromonah".*

f. 108, ștampila Bibl. Colegiului Sf. Sava, Ministerul Cultelor și Instr. Publice din Țara Românească. Această carte fiind adusă de la sfânta mânăstire Cozia spre a se depune în Biblioteca națională, se încredințează de această mânăstire.

Bibliog. Ilie Corfus, *Însemnări de demult*, Iași, 1975, p.209-210; Cercetată și de noi.

2. Biblioteca Academiei, dublet 4, inv. 613.

Însemnările o atestă întâi în Țara Românească, de unde trece în Moldova. Din unele însemnări, tăiate la legat, au rămas nume sau cuvinte izolate.

f. 1: (pe vertical) *"Constantin Stourdza"*, cu ștampila);

f. 82: *"Constantin post<elnic> Tor..."*(?);

f. 46, verso: *"Să se știe că această sfântă și dumnezeiască carte ce se cheamă pentru începătoria papei iaste a Lupului Moldoveanul sluga dumnealui Manolache vel clucer, ca să-i fie lui de citanie și de învățătură. Iar cine s-ar ispiti ca să o fure să fie proclet și afurisit de domnul nostru Is.Hs. și să fie supt blestem de 318 sfinți părinți. Și am scris eu Șarban copilul din casă în zilele prea luminatului si prea înălțatului Domn și oblăduitoriu a toată Țara Românească lo Nicolae Alexandru Voievod, mai 15, leat 7230"* (1722). *"Dragut"*, *"Dragut ot Vancliuci"*;

f. 8: *"Scris-am eu Dragut ot Vancliuci"*;

f. 82 V: *"Această sfântă și dumnezeiască carte iaste a lui Constandin copilul, feciorul logofătului Dumei și cine o înstreina or fura-o să fie supt blestemul lui Dumnezeu"* (grafie XVIII/1);

f. 58: *"Și am scris eu popa Dumitru ot Gurbănești"* (judetul Călărași, n.n); de la f.120 și urm. *"Această sfântă carte este a păcătosului Domețian monahu ot paisești obști de la sfânta mânăstire Neamțului, 1799 august 24"*;

pe f. de început, jos: *"această carte este a monahului Domețian rămasă de la părinții săi și cine va îndrăzni a o înstreina să fie supt neertat canon până o va întoarce, 1800".*

Cartea a fost în Biblioteca Muzeului Național de Antichități.

Coperți piele, secolul XVIII.

3. Biblioteca Academiei Române, ex. 1, inv. 609.

A circulat în Transilvania, de unde a trecut în Moldova (a se vedea anexa 1, nr.6).

4. Biblioteca Academiei, duble 3, inv. 612.

Însemnările tăiate cu prilejul legatului. Eticheta - Casa Bisericii.

Pe fortaz (coperta 1): *"din Biblioteca Mitropoliei 1856 noiembrie 6"*; f. liminară, verso: *"Academia Română, donație, Comisia Monumentelor Istorice, 1942".*

5. Biblioteca Centrală Universitară BU 14, 39, inv. 54654.

Pe foaia de titlu și pe f. 108, verso: *"Varlaam er<o>mo<na>h ot Râmnic"* (grafie sfârșitul secolului XVIII);

f. 58: "districtul Ilfov";

f. 1: "Bucur Ion" (semnează pe multe file, singur și cu alte nume, când cu caracter chirilic, când latine)

f. 39: "Ioan Moisil", "Ioan Stănică" (a doua jumătate a secolului al XIX-lea). Bibliog. *Cartea veche românească în Colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare*, București, 1972.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Note

1. *"Din istoria Transilvaniei"*, I, București, 1961, p.226; IOAN LUPAȘ, *"Fazele istorice în evoluțiunea constituțională a Transilvaniei"*, Sibiu, 1944, p.5-6, 34-36, 38-39; Idem, *"Sfârșitul suzeranității otomane și începutul regimului habsburgic în Transilvania"*, în *Studii, conf. și comunicări istorice*, IV, Sibiu, 1934, p.120-121.

2. GHEORGHE CRONT, *"Dreptul bizantin în țările române. Îndreptarea legii"*, în *Studii*, XIII, 1965, nr.1, p.66; ȘTEFAN METEȘ, *"Istoria bisericii românești"*, București, 1935, p.41-43; ION LUPAȘ, *"Voievodul transilvan Ioan Huniade - Forticinus athleta Christi"*, în *Stud. conf. și com. istorice*, II, Cluj, 1940, p.79-101; Idem, *"Documente istorice transilvane"*, I, 1599-1699, Cluj, 1940, p.194-198.

3. ION LUPAȘ, *"Documente istorice"*, p.177-179; SILVIU DRAGOMIR, *"Românii din Transilvania și unirea cu biserica Romei"*, în *Studii și materiale de istorie medie*, III, 1959, p. 327-326.

4. *"Din istoria Transilvaniei"*, p.229-230; ION LUPAȘ, op.cit., p.464-467; S.DRAGOMIR, *"Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul al XVIII-lea"*, vol.I, Sibiu, 1920; Idem, *"Românii din Transilvania și unirea cu biserica Romei"*, în *Bis.Ort.Rom.*, LXXXI, 1962, nr.9-10, p.863-937; DAVID PRODAN, *"Supplex Libellus valachorum"*, ed. II-a, București, 1968, p.116-136.

5. I. BIANU, N. HODOȘ, DAN SIMONESCU, *"Bibliografia românească veche"*, vol.I (1508-1716), București, 1903, p.321-324.

6. IOANA CRISTACHE-PANAIT, *"Cartea de Buzău în satele transilvănene"*, în *Spiritualitate și istorie la Întorsura Carpaților*, vol.II, Buzău, 1983, p.293-294; Idem, *"Circulația cărții de Buzău în Transilvania"*, în *Valori bibliofile din Patrimoniul Cultural Național*, II, București, 1983, p.380; Idem, *"Carte, artă și istorie în Transilvania secolului al XVIII-lea. Un capitol al difuzării culturii brâncovenești"*, în S.C.I.A., tom 36, 1989, p.49-50.

7. Dintr-o consignatic, unde a fost depusă de un domn Covaci (ce nu avea știință de proveniența acesteia în familia sa din București), prin mijlocirea doamnei Sanda Revenco si a Ioanei Cristache-Panait de la Institutul de Istoria Artei.

8. N.A.URSU, *"Un cronicar brașovean necunoscut din secolul XVIII. Simeon Hîrs"*, în *Anuarul Institutului de Istorie "A.D.Xenopol"*, XXIX, 1992, Iași, p.252-276.

9. Este vorba de: *"Cronica anonimă a Brașovului pentru trecutul românilor din Schei"*, ed. N.N. STATIE, 1906 (manuscrisul fiind acum la Filiala Arhivelor Statului Brașov); de *"Codex Kretzulescu"*, ed. de EM. KRETZULESCU, București 1900-1911 (manuscris, 41 f. legat, cu opera lui Dimitrie Cantemir, *"Divanul înțeleptului cu lumea"*, aflat acum în proprietatea acad. Virgil Cândea); *"Însemnări de cronică ale clericilor din Schei"*, ed. N.IORGA, în *Buletinul Comisiunii istorice a României*, București, XII, 1933, p.57-99 (mss. aflat din 1940 la Academia Română, mss. 1416); cf. N.A.URSU, op.cit., p.256-257.

10. RADU TEMPEA, *"Istoria Sfintei besereci a Scheilor Brașovului"*, ed. 1969, Bucuresti.

11. N.A.URSU, op.cit., p.267-268.

12. Ibidem, p.262-263.

13. Ibidem, fig.1, p.269

14. Ibidem, fig.3, p.271.

15. Biblioteca Academiei F. Cluj, mss.77.

16. N.A.Ursu, op.cit., fig.5, p.273.

17. Ibidem, fig.1, p.269.

18. Din păcate, pătată cu cerneală, partea a doua a anului "66" fiind acoperită.

19. Vezi anexa 3.

20. Aflat până prin anul 1736 jurat al bisericii din Schei, cf. N.A.URSU, op.cit., p.264., Gheorghe Hîrș a făcut parte, în 1735 si 1736, din delegația trimisă la Belgrad cu jalba împotriva popei Teodor, căreia i-au urmat cărțile Mitropolitului Vichentie, din 1735 august 27 și 1736 noiembrie 26, prin care era pedepsit numitul preot, cf. RADU TEMPEA, op.cit., p.152-155, 164-167.

21. Însemnarea este pe f. 70-73, mențiunea proprietății reluându-se și în anii următori (a se vedea anexa 3).

22. Un altul fiind Vasile, conform actului, scris de Simeon la 17 martie 1737 (apud N.A.URSU, op.cit., p.275, fig.7).

23. MIRCEA PĂCURARIU, *"Legăturile bisericii ortodoxe din Transilvania cu Țara Românească și Moldova în secolele XVI-XVIII"*, Sibiu, 1968, p.57.

24. N.A.URSU, op.cit., p.265.

25. Ibidem.

26. În astfel de condiții a fost înstrăinat și codicele mss. (acum nr.1416 de la Academia Română), ajuns în proprietatea lui Antonie Constantin. A fost posibil legat de acesta, rezultând file pe care se află însemnări ulterioare anului 1783, data limită a matricolelor începute în 1759, *"cu cine s-au născut, căsătorit, murit la acest oraș Bolgarsec"* (f.73-75v). Pe f.10 verso, pe care Simeon a notat: *"până acum s-au scris anul 1780 decembrie 15"*, se află și însemnarea *"1843 mai 25 s-au sfârșit biserica cea nouă ce s-au făcut pe Tocile"*, hram Sf. Troiță.

27. *"Istoria bisericii Scheilor Brașovului"* (manuscris de la RADU TEMPEA), Brașov, 1899; Idem, *"Documente privitoare la trecutul românilor din Schei (1700-1783)"*, vol.I, Brașov, 1901; Idem, *"Contribuțiuni la cunoașterea trecutului românilor din Scheii Brașovului"*, București, 1945.

28. *"Biserica Sf. Nicolae din Scheii Brașovului (1293-1742)"*, vol.I , Brașov, 1943.

29. CANDID MUSLEA, op.cit., p.231.

30. Ibidem, p.201.

31. VASILE OLTEAN, *"Școala românească de pe lângă biserica Sf. Nicolae din Scheii Brașovului"*, în *Arhiepiscopia Sibiului. Pagini de istorie*, Sibiu, 1981, p.203; Idem, *"Bărănii - o familie de cărturari din epoca luminilor"*, în *Îndrumător bisericesc*, Sibiu, 1981.

32. Într-un izvod din 1700 martie 22 de la Calinic, arhiepiscopul Țarigradului, numele lui popa Florea are identificarea *"fiul lui Todoran al Barăi"*, cf. RADU TEMPEA, op.cit., p.85-86.

33. VASILE OLTEAN, *"Școala românească din Scheii Brașovului"*, București, 1989, p.78; RADU TEMPEA, op.cit., p.89.

34. Cu gândul de a sugera presupusa rivalitate dintre dânșii, Radu Tempea spune: *"pentru ca să fie liniște și pace să socotiră și diaconiră pe amândoi"*, cf. op.cit., p.88-89.

35. CANDID MUSLEA, op.cit., p.154-155; Radu Tempea da data de 19 februarie 1716 pentru preotirea sa, pentru popa Teodor reesind că *"a fost preotit după 6 ianuarie 1717, dată la care s-a pristăvit protopopul Vasilie Ciriș, în locul căruia s-au preotit diaconul Todor"*, cf. RADU TEMPEA, op.cit., p.89.

36. Născut în 1691 și mort în 1742, cf. VASILE OLTEAN,

www.cimec.ro / www.mncr.ro

"Scoala românească de pe lângă...", p.202; MIRCEA PĂCURARIU, *"Aspecte privitoare la cultura și arta bisericească din Arhiepiscopia Sibiului"*, în *Arhiepiscopia Sibiului. Pagini de Istorie*, Sibiu, 1981, p.71.

37. Academia Română. mss. 1416, f.17 și verso.

38. MIRCEA PĂCURARIU, *"Legăturile bisericii ortodoxe din Transilvania cu Țara Românească și Moldova"*, p.55.

39. *Șematism*, Blaj, 1900, p.607.

40. RADU TEMPEA, op.cit., p.96-97, p.122, 139.

41. *Șematism*, 1900, p.15-19.

42. Academia Română, mss. 1416, f.4.

43. Identificarea este bine cunoscută. La 21 august 1681, Ladislau Csaky și Cristofor Paskó promiteau lui Serban Cantacuzino că de-l vor răsturna pe principele Apaffi vor face ca *"religiunea ortodoxă numită în deobște legea românească"* să fie restabilită *"în vechea ei libertate"*, cf. MIRCEA PĂCURARIU, op.cit., p.20. Sub acest stindard, al legii românilor, s-a desfășurat lupta dezrobirii religioase a transilvănenilor.

44. SILVIU DRAGOMIR, *"Istoria dezrobirii..."*, p.15-18.

45. CANDID MUSLEA, op.cit., p.128.

46. STERIE STINGHE, *"Istoria bisericii Scheilor Brașovului"*, p.215.

47. GH.CRONT, *"Dreptul de ctitorire în Țara Românească și Moldova - constituirea și natura juridică a fundațiilor în Evul Mediu"*, în *Studii și materiale de istorie medie*, IV, 1966, p.107-108. La noi, dreptul urmașilor la ctitorie a fost respectat și cuprinzător, de la dania în edificii importante până la aceea a unei cărți.

48. MIRCEA PĂCURARIU, op.cit., p.150.

49. IOANA CRISTACHE-PANAIT, *"Plângerea lui Constantin Vodă Brâncoveanul în Transilvania"*, în *Angustia*, 6, Sfântu Gheorghe, 2001, p.43-54.

50. STERIE STINGHE, op.cit., p.23; MIRCEA PĂCURARIU, op.cit., p.47.

51. SILVIU DRAGOMIR, op.cit., p.112-114.

52. Ibidem, p.33.

53. CANDID MUSLEA, op.cit., p.145-146.

54. STERIE STINGHE, op.cit., p.22-164; CANDID MUSLEA, op.cit., p.154-234.

55. CANDID MUSLEA, op.cit., p.155-156.

56. VASILE OLTEAN, *"Școala românească din Scheii Brașovului"*, p.78-79.

57. CANDID MUSLEA, op.cit., p.166-171.

58. Ibidem, p.156-157, 159-173; RADU TEMPEA, op.cit., p.104-106.

59. Deci anterior datei de 1713 august 13, când moare Atanasie.

60. Mss. 1416, f.16 V, 17.

61. CANDID MUSLEA, op.cit., p.166; STERIE STINGHE, op.cit., p.71-78; MIRCEA PĂCURARIU, op.cit., p.51.

62. Le amintește și de corespondența lor cu Domnul Nicolae Alex. Mavrocordat, înștiințându-i că Domnul le-a *"isprăvit trebile"*, cf. CANDID MUSLEA, op.cit., p.160.

63. CANDID MUSLEA, op.cit., p.165.

64. Mss. 1416, f.8 verso, 0.

65. SILVIU DRAGOMIR, op.cit., p.114.

66. Episcopia de Râmnic a fost scoasă de sub jurisdicția Mitropoliei din București și supusă Mitropoliei din Belgrad, de curând cucerite, cf. SILVIU DRAGOMIR, op.cit. p.116.

67. SILVIU DRAGOMIR, op.cit., p.115-121; CANDID MUSLEA, op.cit., p.164-230; MIRCEA PĂCURARIU, op. cit., p.51-57.

68. MIRCEA PĂCURARIU, op. cit., p.53.

69. Ibidem, p.51-52.

70. Ibidem

71. Ibidem; CANDID MUSLEA, op. cit., p.165-234.

72. MIRCEA PĂCURARIU, op. cit., p.53-54. Radu Tempea menționează și o poruncă a Episcopului de lipsirea protopopului Florea de protopopie, cf. cit. p.133.

73. CANDID MUSLEA, op .cit., p.183.

74. Radu Tempea intitulează un capitol: *"Istorie pentru gâlcevile ce s-au făcut de popa Todor și de veniră aici a vlădicăi uniților"*, cf. op. cit., p.140-156.

75. CANDID MUSLEA, op. cit., p.183.

76. MIRCEA PĂCURARIU, op. cit., p.54.

77. RADU TEMPEA, op .cit., p.144; CANDID MUSLEA, op.cit., p.184-185.

78. CANDID MUSLEA, op. cit., p.185-186. În 16 februarie preoteasa și trei copii reușiră să fugă.

79. Ibidem, p.187-188

80. MIRCEA PĂCURARIU, op. cit., p.56.

81. CANDID MUSLEA, op. cit., p.188.

82. MIRCEA PĂCURARIU, op. cit., p.56.

83. Ibidem.

84. CANDID MUSLEA, op. cit., p.201-202.

85. Ibidem, p.207-208.

86. Ibidem, p.209-215. În 1736 iulie 16, Episcopul Râmnicului trimise carte de protopop lui Radu Tempea, cf. RADU TEMPEA, op.cit., p.161.

87. MIRCEA PĂCURARIU, op. cit., p.56.

88. CANDID MUSLEA, op. cit., p.216. Concurența pentru protopopiat a continuat, cf. p .217-231.

89. MIRCEA PĂCURARIU, op. cit., p.56-57.

90. SILVIU DRAGOMIR, op. cit., p.118.

91. Academia Română, mss.1416, f.36 verso.

92. CANDID MUSLEA, op. cit., p.225.

93. MIRCEA PĂCURARIU, op. cit., p.54, nota 255 (informații de la Radu Tempea).

94. SILVIU DRAGOMIR, op. cit., p.120.

95. CANDID MUSLEA, op. cit., p.226. Autorul află și aici o strâmbă judecată asupra părintelui Teodor, concluzionând: *"Astfel a fost înfrântă, în sfârșit, după multă energie statornică și cu mari cheltuieli pentru biserică și comunitate, lăcomia și ambiția popii Teodor"*, cf. p.231.

96. Academia Română, mss. 1416, f.16.

97. A se vedea nota 91.

98. Mss. 1416, f.37 V; NICOLAE IORGA, op. cit., p.86.

99. N.A. URSU, op. cit., p.265-266; fig.4, p.72.

100. Mss. 1416, f.4.

101. *Șematism*, Blaj, 19000, p.21-23.

102. IOANA CRISTACHE PANAIT, *"Ctitorii ale voievozilor de la sud de munți"*, în *Arhiepiscopia Sibiului. Pagini de istorie*, Sibiu, 1981, p.176.

103. Mss. 1416, f.8.

104. IOANA CRISTACHE PANAIT, op. cit., p.177.

105. Mss. 1416, f.34.

106. CANDID MUSLEA, op. cit., p.252.

107. VASILE OLTEAN, *"Școala românească din Scheii Brașovului"*, p.86.

108. Mss. 1416, f.14, 14 verso.

109. CANDID MUSLEA, op. cit., p.157-158, 387-393.

110. Ibidem, p.157.

111. VASILE OLTEAN, op. cit., p.82.

112. RADU TEMPEA, op. cit., p.130-132.

113. CANDID MUSLEA, op.cit., p.176-177; VASILE OLTEAN, op.cit., p.83-84; MIRCEA PĂCURARIU, op. cit., p.153.

114. CANDID MUSLEA, op. cit., p.177.

115. Ibidem, p.189.

116. Ibidem, p.164, 270-271.

117. VASILE OLTEAN, op. cit., p.82.

118. Idem. *"Antim Ivireanul și românii ortodocși din Scheii Brașovului"*, în *Bis. Ort. Română*, nr.3-4, XCIX, 1981 (manuscris 462)

www.cimec.ro / www.mncr.ro

119. Idem, *"Școala românească din Scheii Brașovului"*, p.79-80; FLORIAN DUDAȘ, *"Memoria vechilor cărți românești"*, Oradea, 1990, p 167-168.

120. După cele învățate, Teodor a scris si un *Octoih*, înregistrat în catastiful din 1759.

121. VASILE OLTEAN, op. cit., p.82.

122. Ibidem, p.82-83.

123. CANDID MUSLEA, op. cit., p.189.

124. Mss. 1416, f.37 V (partea a doua la nota 98).

125. Ibidem.

126. În mss. atașat Divanului; în copia după *Rai Nou* (f.129 V), cf. N.A.URSU, op. cit., p.265.

127. CANDID MUSLEA, op. cit., p.189.

128. Ibidem, p.274.

129. Nu putem preciza dacă filele manuscrise au fost puse la carte de însuși părintele Teodor sau de Simeon Hîrs, cu ocazia legării din 1766. Ele pot fi rămas din texte mai ample.

130. Molitva la nașterea lui Hs.; Molitva spre toate cărnurile, a brânzei, a vaselor; Molitva în sfânta și marea duminică a Paștilor, s.a.

131. La doi ani de la explicarea Evangheliei, deja semnalate.

132. Mărturisim, la sfârșitul acestui studiu, că nu întâmplătoare a fost aflarea și cercetarea exemplarului din *"Carte sau lumină"* ce a aparținut părintelui Teodor. Am gândit și am străduit la elaborarea acestuia un deceniu, cu o mare sete de adevăr și un covârșitor simț al datoriei. Așa cum este, îl închin memoriei tatălui meu preot Ioan Cristache și a sorei mele, Maria Iancu-Cristache, profesoară de istorie. Dumnezeu să le odihnească sufletele *"întru împărăția Sfinției Sale"*.

Lista ilustrațiilor

1. *"Carte sau lumină"*, Snagov, 1699. Foaia de titlu
2. *"Carte sau lumină"*, stema lui Constantin Brâncoveanu Voievod și versurile politice asupra ei
3. *"Carte sau lumină"*. *"Celor ce se întâmplă a ceti pravoslavnici creștini bucurie"*
4. *"Carte sau lumină"*. *"Carte făcută de prea înălțatul ieromonah Maxim Peloponisiul"* (f.1)
5. Însemnarea, din 1766 iunie 10, scrisă pe *"Carte sau lumină"*, de Simeon Hîrs
6. Mss. 2481, copie după *Rai Nou*, făcută de Simeon Hîrs, f.121 V., cu monograma din 1777 (după N.A.Ursu)
7. Monograma lui Simeon Hîrs, din 1780 martie 15, de pe mss. 77 (după N.A.Ursu)
8. *"Carte sau lumină"*, exemplarul ajuns la Simeon Hîrs. Partea de sus a coperții în piele
9. Text moralizator scris de Simeon Hîrs pe *"Carte sau lumină"*
10. Însemnarea din 1766 iunie 10 și textul moralizator, cu monograma lui Simeon Hîrs, de pe fila 1 a manuscrisului anexat la *"Divanul înțeleptului cu lumea"* (după N.A.Ursu)
11. Exemplarul din *"Carte sau lumină"* ce a aparținut preotului Ioan Zichil din Valea Mare (Hunedoara). Însemnare de proprietate și text moralizator.
12. a,b,c, File din *"Carte sau lumină"*, cu însemnarea de proprietate a lui Gheorghe Hîrs, fiul lui Micul, dăruită de David Corbea, 2 aprilie 1701.
13. Biserica Sf. Nicolae din Scheii Brașovului. Ansamblu.
14. Biserica din Scheii Brașovului. Plan al săpăturilor arheologice. Succesiunea bisericilor, continuitatea ctitorilor.
15. Însemnarea lui Simeon Hîrs pe *"Pravoslavnica mărturisire"*, carte copiată de el la 1727 fevr. 13 (după N.A. Ursu).
16. Biserica lui Constantin Brâncoveanu din Făgăraș.
17. Inscripția bisericii Sf. Nicolae din Făgăraș.
18. Filă din manuscrisul *"Urmare de molitve la preznice"*, scris de Erei Teodor și legat în *"Carte sau Lumină"*
19. Filă din *"Oștania Mică"*.
20. Filă din *"Oștania Mică"*, cu autograful copistului Erei Teodor, fiul protopopului Florea ot Brașov, din 1719 ghenarie 9

Abstract

An Old Book - "Carte sau lumină", Snagov, 1699 - A Priest and a Chronicler from Șcheii Brașovului.

The legislation in 1700 of the unification document with the Church of Rome, despite the persistent request of the Romanians to remain in the law of the ancestors, opened an age of worries, movements, with triple character (national, social and religious), repressions, implicitly with army force.

To defend the Transylvanians, a high mission reverted to the typographical activity. In 1699, in April, in a decisive moment for the *"Romanian law"*, in the lordly typography in Snagov, appears *"Carte sau lumină"*: *"by the order and with all the expense of the enlightened Lord of the entire Țara Românească Ion Constandin B. B. Voevod"*, with the concern of Teodosie bishop and typographically arranged by *"pious Antim Ivireanul, do offer himself as a gift to the orthodoxs"*.

This study is proccupied with a sample from *"Carte de lumină"*, not included in the specialised literature, that circulated in Șcheii Brasovului along with other three samples. Important as a witness in itself, the book is even more valuable by the information brought in the notes, manuscript pages about people and facts, challenging to a re-evaluation of the unrest atmosphere that surrounded Șcheii Brasovului and the entire Bârsa, after the act of unification with the Church of Rome.

The study points out the personality of priest Tudor, the sun of archpriest Florea and the father-in-law of Simeon Hîrs, Romanian personalities from Scheii Brasovului, well-known in the epoch, clarifying some misunderstandings of his life of sacrifice, for a saint cause of the orthodox belief. Starting from the erroneous interpretation of some of his facts, in relation with orthodox bishops from Tara Românescă, priest Teodor tolerated unjustly numerous *"torture and sufferings"*. Seeing him in the retrospective of his facts, it can be admitted that priest Teodor completely lacked in diplomacy. He did not go to Țara Românescă to be noticed or to exonerate himself, being convinced that the truth must be looked for, the suffering being his due.

Dr. Ioana Cristache-Panait

www.cimec.ro / www.mncr.ro

1. *"Carte sau lumină"*, Snagov, 1699. Foaia de titlu.

2. *"Carte sau lumină"*, stema lui Constantin Brâncoveanu Voievod și versurile politice asupra ei.

3. *"Carte sau lumină"*, *"Celor ce se întâmplă a ceti pravoslavnici creștini bucurie"*.

4. *"Carte sau lumină"*, Carte făcută de prea înălțatul ieromonah Maxim Peloponisiul" (f.1).

www.cimec.ro / www.mncr.ro

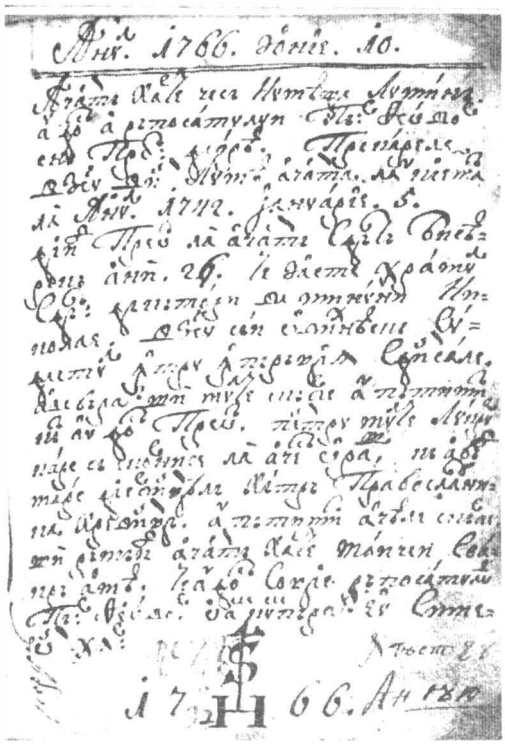

5. Însemnarea, din 1766,iunie 10, scrisă pe *"Carte sau lumină"*, de Simeon Hîrș.

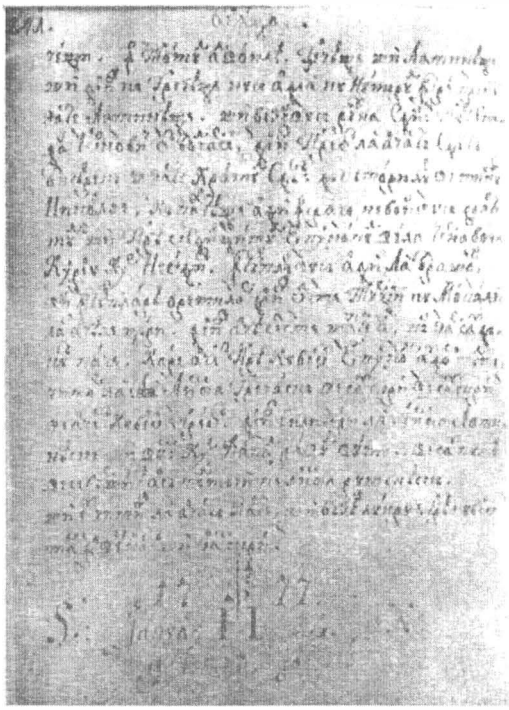

6.. Mss. 2481, copie după Rai Nou, făcută de Simeon Hîrș, f.121, V., cu monograma din 1777 (după N.A. Ursu).

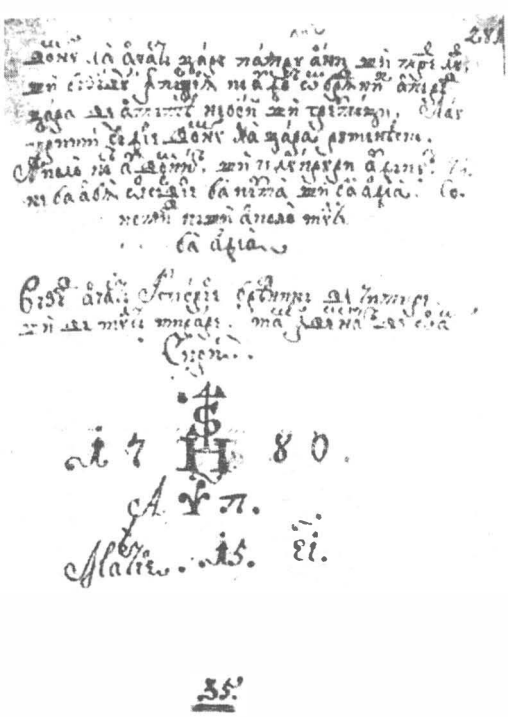

7. Monograma lui Simeon Hîrș, din 1780, martie, 15, de pe mss. 77 (după N.A. Ursu).

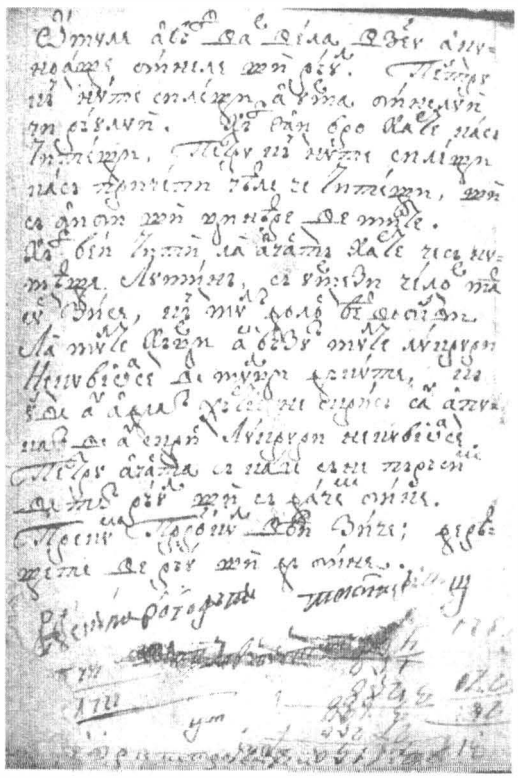

9. Text moralizator scris de Simeon Hîrș pe *"Carte sau lumină"*.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

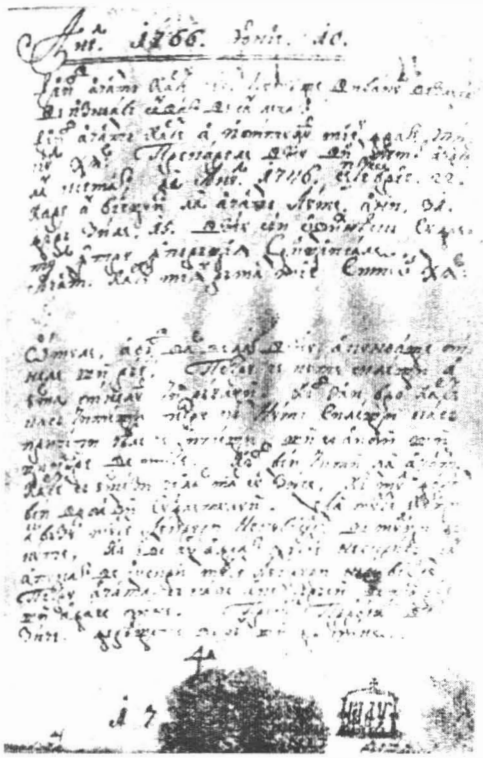

10. Însemnarea din 1766 iunie 10 și textul moralizator, monograma lui Simeon Hîrș, de pe fila 1 a manuscrisului anexat la "Divanul înțeleptului cu lumea" (după N.A. Ursu.

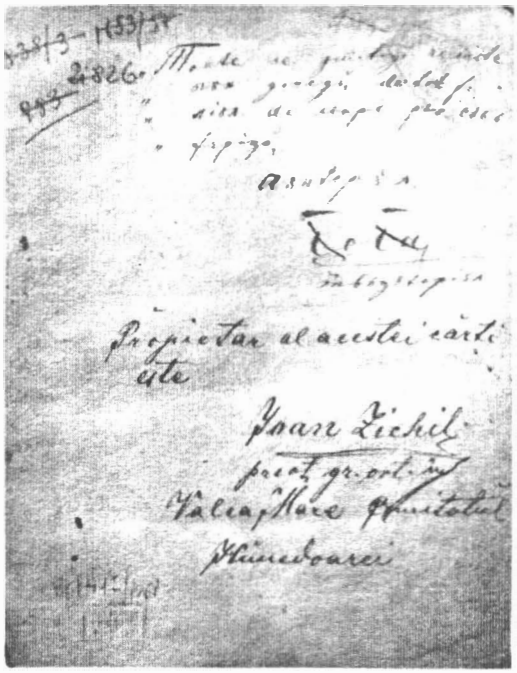

11. Exemplarul din *"Carte sau lumină"* Ice a aprținut preotului Ioan Zichil din Valea Mare (Hunedoara). Însemnare de proprietate și text moralizator.

12.a. File din *"Carte sau lumină"*, cu însemnarea de proprietate a lui Gheorghe Hîrș, fiul lui Micul, dăruită de David Corbea, 2 aprilie 1701.

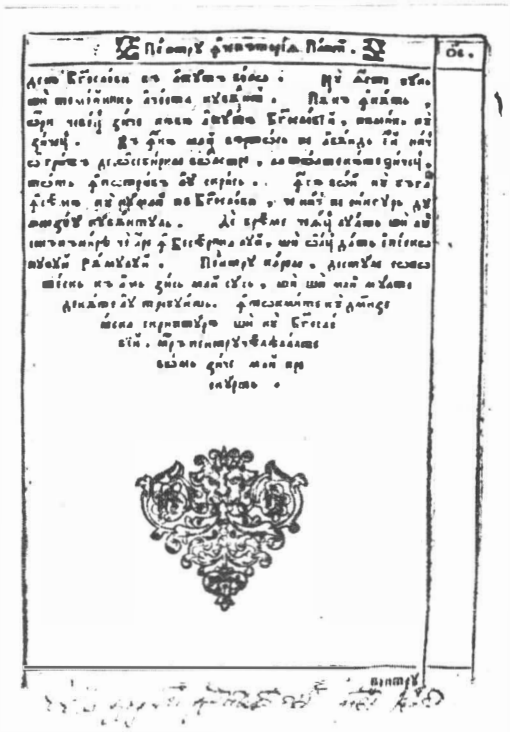

12.b. File din *"Carte sau lumină"*, cu însemnarea de proprietate a lui Gheorghe Hîrș, fiul lui Micul, dăruită de David Corbea, 2 aprilie 1701.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

12. c File din *"Carte sau lumină"*, cu însemnarea de proprietate a lui Gheorghe Hîrș, fiul lui Micul, dăruită de David Corbea, 2 aprilie 1701.

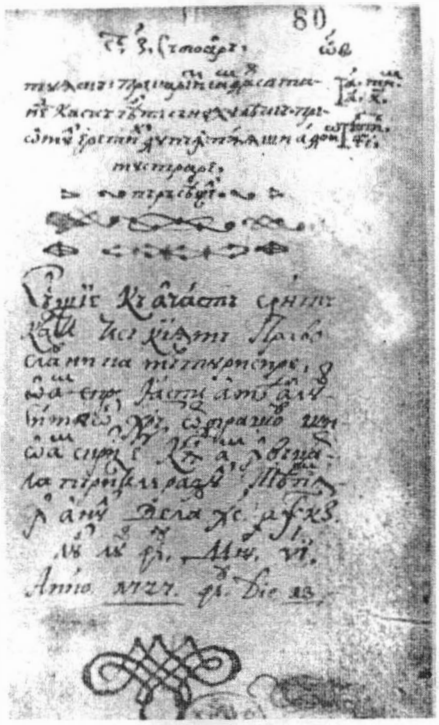

15. Însemnarca lui Simeon Hîrș pe "Pravoslavnica mărturisire", carte copiată de el la 1727 fevr. 13 (după N. A. Ursu).

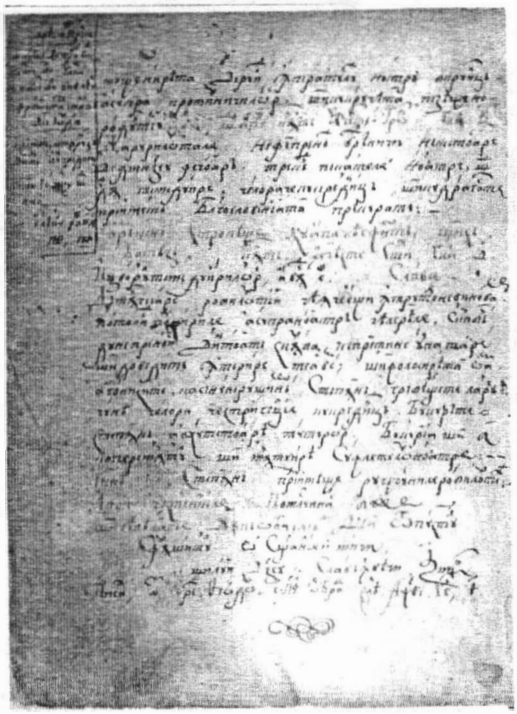

18. Filă din manuscrisul *"Urmare de molitve la preznice"*, scris de Erei Teodor și legat în *"Carte sau lumină"*.

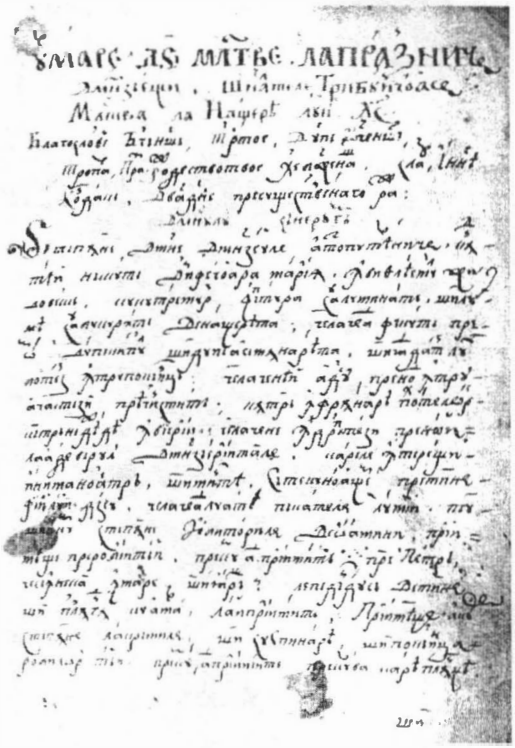

19. Filă din *"Ostania Mică"*.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

13. Biserica Sf. Nicolae din Scheii Braşovului. Vedere de ansamblu.

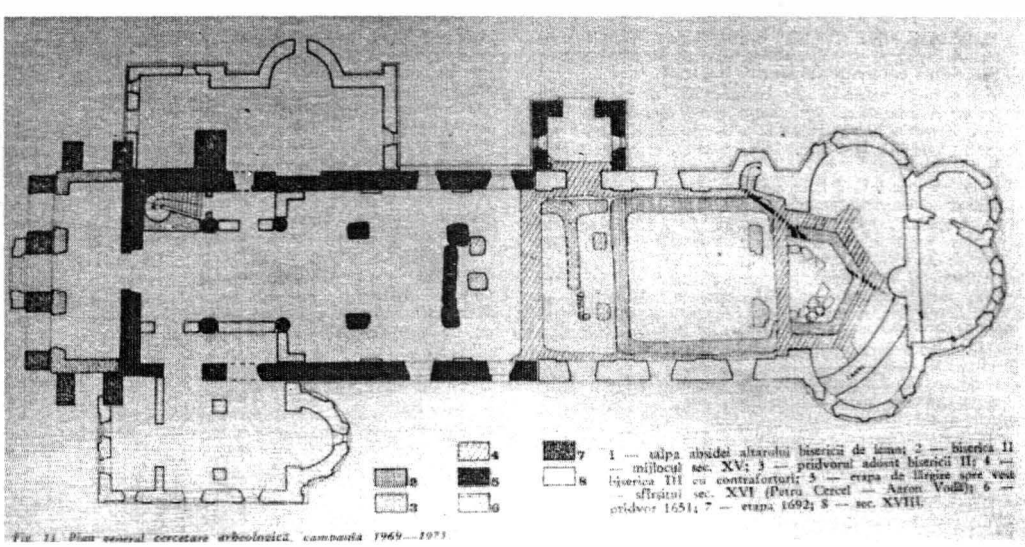

14. Biserica din Scheii Braşovului. Plan al săpăturilor arheologice. Succesiunea bisericilor, continuitatea ctitorilor.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

16. Biserica lui Constantin Brâncoveanu din Făgăraș.

17. Inscripția bisericii Sf. Nicolae din Făgăraș.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

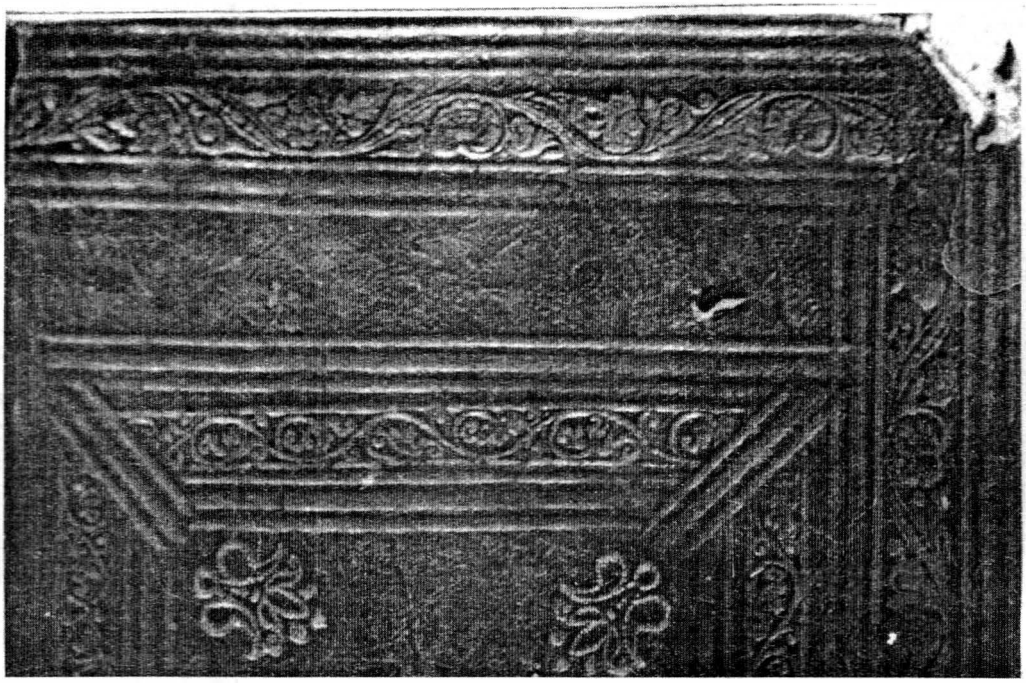

8. *"Carte sau lumină"*, exemplarul ajuns la Simeon Hîrș. Partea de sus a copertii din piele.

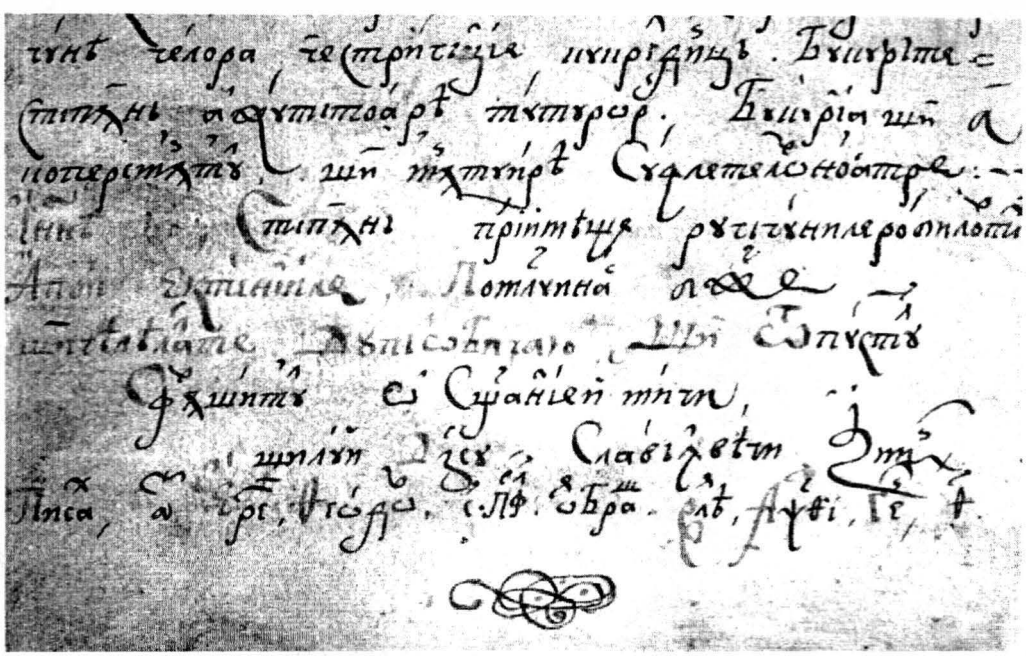

20. Filă din *"Ostania Mică"*, cu autograful copistului Erci Teodor, fiul protopopului Florea ot Brașov, din 1719, ghenarie 9.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Limba română în viața secuilor de-a lungul secolelor (până în 1918)

Influența limbii române asupra limbii și vieții secuilor de-a lungul secolelor este atestată de numeroase documente de epocă și unanim acceptată și demonstrată de lingviști maghiari și români, faptul constituindu-se într-un veritabil monument al duratei convieţuirii pașnice româno-secuiești/maghiare pe o întinsă dimensiune istorică.

Fenomenul are două aspecte semnificative: primul, cel mai cunoscut și relevant, al împrumutării de către secui a unor cuvinte și expresii importante românești în vorbirea lor curentă și, al doilea, mai puțin cunoscut ca exemplu concret-istoric, cel al însușirii de către secui a limbii române ca a doua limbă vorbită, atestată în astfel de documente.

Situați în mijlocul unei mari zone geografice locuite de români, secuii au împrumutat de-a lungul secolelor numeroase cuvinte și expresii românești, astfel că civilizația păstoritului oilor, cu baci, cioban, păcurar, fluier, stână, strungă, mânător, urdă, jintiță, balmoș, berbece, mioară, cârlan, oacheță, băluță, coșar, burduf, băderică, bărbântă, capră, comarnic etc., civilizația catrinței, cercelor, cojocului, cergilor, cimpoiului, cumpenei, căruței, parapaciului, a clăcilor de întrajutorare la diferite munci, dar și la joc/dans, a dranița, bordiței, drugii, jirebiei, a bărbatului, ficiorului, fârtaților, boierului, suratei, rodinei, păpușatului, sumanului, locului, gardului, afinelor, coacăzelor, cetinei și ceteniș ului, hribelor, alacului, sămânței, bucatelor, mălaiului, tocanei, plăcintei, dumicatului, busuiocului etc., precum și civilizația spirituală a Viflaimului (cu Fecioara Maria, unchiaș, păstori români etc.), jucatei, colindatului, doinei, pomanei, socotitului, umblatului cu țurca și cea populată de zilele Babei, de Priculici, de Pustia și Pocita etc., de expresiile: ține minte, tot un drac, ce mai, fără gând, sau de usturătoarele mutu, doi bani, goga, bodean, tapalagă, nătântoc, acățos, fătărău, bustihan, ciontorog, gângav etc., ori de delicatele gingaș, floare, coconi etc. și-au pus pecetea inconfundabilă asupra destinului istoric și a modului de viață secuiesc prin secole.

O pronunțată pecete românească asupra limbii vorbite de secui a fost semnalată încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Profesorul Steuer János[1] demonstra în *Magyar Nyelvör* (Ocrotitorul limbii maghiare) și faptul că secuiul vorbește ca românul, spune *"Erössen hideg van"* (Este tare frig), în loc de expresia maghiară *"Nagyon hideg van"* (Este foarte frig). Tot astfel spune: *"Erössen jo"* (Tare bine), în loc de *"Nagyon jo"* (Foarte bine), sau *"Erössen nagy"* (Tare mare), *"Erössen ugyes"* (Tare destoinic), în loc de *"Nagyon nagy"* (Foarte mare) etc. Românul zice *"E tare frig"*, *"E tare înghețat"* (secuiul zice *"Erössen meg von fagyva"*), *"Astă noapte a înghețat tare"* (secuiul zice *"Az éjjel erössen megfagyott"*), *"E tare cald"* (secuiul: *"Erössen meleg van"*), *"E tare bun"* (secuiul *"Erössen jo"*), *"E tare urât"* (secuiul *"Erössen rusnya"*) etc.

Tot astfel, Steuer János demonstra că secuii vorbesc ca românii când folosesc o negație pentru a întări o afirmație sau chiar o negație - *"Nu este brânză?"* - *"Ba este"* etc. - *"Mergi acasă?"* - *"Ba nu"*. Secuiul în loc de *"ba"* spune *"vaj"* (vagy) - afirma Steuer.

Tot după expresiile românești, secuii utilizează cuvântul *a ședea - ülni*, cu sens de a fi, a locui. Românul zice *"El șede mult"*, *"El a șezut mult acolo"*, *"Eu am șezut doi ani în Cluj"*, *"El șede lângă mine"* (în sens de locuiește).

Secuiul *"merge într-un pas cu românul"* - mai afirmă Steuer János în continuare - când spune *"tüzet teni"* (a face focul) și nu *"tüzet rakni"* (a pune focul)[2].

Steuer János mai înșiră și alte asemănări lingvistice româno-secuiești, unele mai mult sau mai puțin hazardate. Interesantă însă este reacția extrem de dură a unui oarecare secui Balo József, care răspunde într-un număr ulterior al aceleiași reviste astfel: *"Nu vă atingeți de limba noastră. Aceasta n-o permitem! Este știut că și în limba secuiască sunt influențe străine ca și în alte limbi. Știu că și influențe românești sunt. Dar trebuie să mă opun procedurii lui Steuer János potrivit căreia multe cuvinte ungurești le atribuie mentalității românești numai pentru că și în limba română au corespondent, și care sunt și în alte limbi, precum și în limbile germană și franceză. După Steuer, în limba secuiască putem întâlni și influențe hotentote"*.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

În continuare, Balo József arată că și francezul și germanul zice expresia *"Este tare înghetat"* si că nu este secui să spună *"Vaj"* sau *"Vagy nem"* etc.[3]

Steuer János nu se lasă intimidat și-i răspunde lui Balo József cu o altă serie de argumente pe care le găzduieste aceeași revistă[4].

Studiul stiințific și argumentat al împrumuturilor românești de către secui/maghiari începe însă cu omul de cultură maghiar Gyarmathi Sámuel[5], care în al său *Vocabularium*, apărut la Viena în 1816 oferă suficiente exemple în acest sens. Au urmat tot în secolul al XIX-lea în partea lingvisticii maghiare: Kriza János[6], Kiss Mihály[7], Györffy Iván[8], Szárvas Gábor[9], Gáspár János, Vass József, Hunfalvy Pál, Edelspacher Antal[10] (care a și alcătuit un prim inventar al elementelor românești ale lexicului maghiar), Budenz Jozsef[11], Szinnyei József[12] (un nume de referință al lingvisticii maghiare, care a întocmit un alt glosar de 340 de împrumuturi românești), Moldován Gérgely[13] (pentru județul Alba de Jos). În prima jumătate a secolului XX au continuat Damian István, Herman Otto[14], Alexis György, iar Nicolae Drăganu[15], renumitul profesor universitar de la Cluj, a enumerat în cunoscuta sa lucrare *Românii în secolele IX-XIV pe baza toponimiei și onomasticii* (București, 1933) și împrumuturi românești ale limbii maghiare vechi.

În lucrarea sa de doctorat, în limba română, Blédy Géza[16] a scris despre *Influența limbii române asupra limbii maghiare. Studiu lexicologic,* apărută la Sibiu în 1942.

După cel de-al doilea război mondial au publicat lucrări privind împrumuturile românești în limba maghiară Bakos Ferenc, Papp László, Márton Gyula[17], Szabo T. Attila[18] ș.a.

Valorosul dicționar intitulat *A Magyar nyelvjárások román kölcsönszavai* (*"Împrumuturile românești în limba maghiară"*), semnat de Márton Gyula, Vöo Istvan și Péntek János, apărut în 1977, este o lucrare de referință în această problematică deosebit de interesantă.

Numeroase împrumuturi românești sunt semnalate și în monumentala lucrare *Erdelyi ma-gyar szotörténeti tár* (*"Dictionar istoric al lexicului maghiar din Transilvania"*), apărută sub redacția și pe baza materialului cules de reputatul lingvist Szábo T. Attila, dicționar care a ajuns în prezent la volumul XI (R-Száj) (apărut în 2002), lucrare continuată așadar si după moartea lui Szábo T. Attila.

Am considerat relevantă prezentarea cuvintelor românești împrumutate de secui doar până la Marea Unire din 1918, pentru o perioadă despre care nu se poate spune că a fost o influență statală și administrativă care să forțeze derularea acestui fenomen.

Dicționar istoric de cuvinte și expresii românești împrumutate de secui

Izvoare

Angustia = *Angvstia, I-VI*. Sfântu Gheorghe, 1996-2001.

Arany-Gyulai = *Magyar népköltési gyuytemény. Új folyam. A Kisfaludy-Tarsaság megbizásábol szerkesztik és kiadják Arany László és Gyulai Pál* [Culegere de creații folclorice maghiare. Serie nouă. Redactată și editată din încredințarea Societății Kisfaludy de A.L. și G.P.], I-III, Pest, 1872-1882.

Blédy = Blédy Géza, *Influența limbii române asupra limbii maghiare. Studiu lexicologic*, Sibiu, 1942.

Damian = Damian István, *Adatok a magyar román kölcsönhatáshoz* [Date privind influența împrumuturilor maghiaro-române], în NyF 67, Budapest, 1912.

D.J.C.A.N. = Directia Județeana Cluj a Arhivelor Naționale (fondurile Scaunul Brăduț, Scaunul Miclușoara, Scaunul Odorhei).

Ethn. = *Ethnográphia*, Budapest, I (1890).

EMSzT = *Erdély magyar szótörténeti tár* (Dicționar istoric al lexicului maghiar din Transilvania), I-XI 1976-2002.

Hermán Paszt. = Hermán Otto, *A magyar pásztorok nyelvkincse* [Tezaurul lingvistic al păstorilor maghiari], Budapest 1914.

Janko TAT = Janko János, *Torda, Aranyosszék, Toroczkó magyar (székely) népe* [Populația maghiară (secuiască) din Turda, scaunul Arieș și Trascău (azi Remetea)], Budapest, 1893.

Kozma = Kozma Ferenc, *A Székelyföld* [Pământul secuiesc], Budapest, 1879.

Kriza Vadr. = Kriza János (red.), *Vadrozsák. Szekely népköltési gyütemény* [Trandafiri sălbatici. Culegere de folclor secuiesc], Cluj, 1863.

Malonyai = Malonyai Dezső, *A magyar nép művészete* [Cultura poporului maghiar], I-V, Budapest, 1907-1912.

MNGy = *Magyar népköltesi gyüjtémény. Új folyam. A kisfaludy-Társaság megbizásabol szerkeszték és kiadják Arany László és Gyulai Pál*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

[Culegere de folclor maghiar. Serie nouă. Redactată și editată din încredințarea Societății Kisfaludy de A.L. si G.P.], I-III, Pest 1872-1882.

MNRK = Márton Gyula, Vöo István, Péntek János, *A magyar nyelvjárások román kölcsönoszavai. Împrumuturile românești ale dialectelor maghiare,* București. 1977.

MNy = *Magyar Nyelv* [Limba maghiară], revista, Budapest I (1905).

MNyszt = *Magyar Nyelvészet* [Lingvistica maghiară] (red. Hunfalvy Pál), I-VI, Pest, 1856-1861.

MTsz = Szinnyei Jozsef, *Magyar Tájszótár* [Dicționar toponimic al limbii maghiare], III-II, Budapest, 1893-1901.

NéprÉrt = *A Magyar Nemzeti Muzeum Néprajzi Osztályának Értesitoje* [Anuarul Secției Etnografice a Muzeului Național Maghiar], Budapest, II (1900).

NyF = *Nyelvészeti Füzetek* [Caiete lingvistice]. Colecție. Budapest, nr.1 (1902) și 81 (1918).

NyK = *Nyelvtudományi közlemenyek* [Comunicări de științe lingvistice] (nr.I, Pest, 1862, redactor inițial Hunfalvy Pál).

Nyr = *Magyar Nyelvör* [Ocrotitorul limbii maghiare], Pest (respectiv) Budapest I (1862).

Orbán = Orbán Balázs, *A szekelyföld leirása* [Descrierea pământului secuiesc], I-VI, Budapest, 1868-1873.

Tsz = *Magyar Tájszotár* [Dicționar toponimic al limbii maghiare], red. Magyar Tudós Tarsaság, Buda, 1838.

Vitos Csikmegyei = Vitos Mózes, *Csikmegyei füzetek adatok* [Caiete cu date din comitatul Ciuc], Miercurea Ciuc, 1894.

Vocabularium = (Gyarmathi Sámuel), *Vocabularium in quo plurima hungaricis vocibus consona variarum linqvarum vocabula collegit Samuelio Gyarmathi*, Viena, 1816.

Cele mai cunoscute documentare, cuvinte și expresii românești împrumutate de secui în limba lor curentă, până la 1918, sunt următoarele (cu menționarea anului atestării, a localității sau zonei, a culegătorului și/sau a lingvistului și a sursei:

- **acatos** (= arțăgos, certăreț) - **ákációs** - 1816: Secuime, Vocabularium 97; 1838: Secuime, Gyarmathi Samuel, Tsz; 1861: Trei Scaune [Ozun], Lorincz Károly, MNyszt VI 317; 1863: Secuime (în porecla: Ákáczíós); Kriza Vadr. 388; 1872: Secuime, Kriza [Janos], Nyr I 134; 1893: Secuime, MTsz; 1893: Trei Scaune, Szinnyi Jozsef (confirmă orig. românească), citează Tsz, Mnyszt VI 317, Nyr I 134, Kriza si Kiss Mihalyi), Nyr XXII 26; 1911: Trei Scaune, Baraolt, Sas Lajos, Nyr XL 95; MNRK.

- **acoi** (= ac mare pentru cusut saci) - **ákuj** - 1905: Leordeni (bazinul Nirajului) (MS), MNy I 139, Bledy 18; MNRK.

- **aer - ajar** - 1901: Mugeni - județul Odorhei, Szántho Gábor, Nyr XXX 444.

- **afine** (Vaccinia nigra) - **afonya/ áfonya/ áfinya** - 1816: Secuime, Vocabularium 99; 1838: Secuime, Cserei Elek, Tsz; 1863: Secuime, Kriza Vadr. 506; 1868: Corund, Orban I, 13; 1869: granița Ciucului cu Moldova, munții Călimani, Orbán II 143; 1873: Secuime, Szarvas Gábor - comentariu, Nyr II 536; 1892: idem (loc.), Ethn. III 306; 1905: Racoșu de Sus, Nyr XXXIV, 103; 1914: munții Călimani, Herman, Paszt. 665; MNRK.

- **alac** (Triticum monococcum) - **alakor** - 1604: Chedca Mică, scaunul Odorhei (HG), EMSzT I 203; 1636: Târgu Mureș, EMSzT I 203-204; 1650: Secuieni, scaunul Odorhei, EMSzT I 204; 1811/în sec.XIX: Corund, scaunul Odorhei, EMSzT I 204; 1893: Secuime, MTsz; 1893: Secuime, Szinnyei Joszef (confirmă orig. românească, citează pe Kriza), Nyr XXII 27; MNRK.

- **alb - Albu** (în antroponime) - 1614: Zagon (CV), scaunul Orbai, Angvstia I 116; 1863: Secuime (Albu), Kriza Vadr. (cf. Edelspacher Antal în NyK XII 111);

- **albiș** - în toponime: Albiș - 1539: Albiș (CV), Székely okl. VIII 222, cf. Coriolan Suciu.

- **alior - alivor** - 1899: judetul Ciuc, Nyr XXVIII 142; Bledy 19.

- **altul, zău - áltu zo** - 1888: Beclean, județul Odorhei (în textul Viflaimului), Paal Gyula, Nyr XVII 329.

- **ardei - árdej/ardé/árdé/árgyé** - 1876: Secuime, NyK XII 95, 113-115; 1900: Târgu Secuiesc, județul Trei Scaune, Vajna Károly, Nyr XXIX, 431; 1908: Secuime, Nyr, XXXVII, 12; 1908: Târgu Secuiesc, Barcsa János și Odorheiu Secuiesc, Ehemmé, Kémeny Katinka, articol Gombay Zoltán, MNy IV 42; 1910: idem (loc.), Gombocz, Nyr XXXVIII 12; MNRK.

- **arnicioși - árnicsos** (= cu arnici) - 1728: Pădurenii (scaunul Sepsi) (CV), EMSzT I 428.

- **așa - aş̦a** - 1888: Beclean, judetul Odorhei (în textul Viflaimului), Paal Gyula, Nyr XVII 329.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

- **auz[i] - Auz Eva** (porecla) - 1897: Bățanii Mici , zona Baraolt, Benedek Elek, Nyr XXVI 47.

- **auzi măi fârtate - Ausz maj fortatim** (în Viflaim, primul pastor) - 1888: Beclean, comitatul Odorhei (HG), Paal Gyula, Nyr XVII 329.

- **ba nu crez - bá nu kréz** (în textul Viflaimului) - 1888: Beclean, județul Odorhei, Paal Gyula, Nyr XVII 329.

- **babă - bábá** 1) baba (femeie bătrână) - 1863: Secuime, Kriza Vadr. 70; 2) în sens de gaură mică în pământ pentru un joc cu mingea - un fel de oină - 1869: comitatul Odorhei, Orban I 161; 1893: județul Odorhei, MTSz; 1908: Chibed (MS), Nyr XXXVII 370; MNRK; 3) în mitologie, de la zilele furtunoase numite Zilele Babei; în cuvânt compus: bába-fergetege (= furtuna Babei) - 1874: județul Odorhei, Nyr III 261; 1893: județul Odorhei, Odorheiu Secuiesc, Király Pál); MTsz.

- **babău - babó** - 1) pătură groasă de lână - 1888: județul Odorhei, Veres Ferenc, Nyr XVII 432; MNRK; 2) cojoc din piele întoarsă de oaie - 1838: Secuime, Tsz; 1863: Odorhei, Kriza Vadr. 492, 517; 1892: județul Odorhei, Nyr XXI 523; 1893: județul Odorhei, Secuime, Györfy Iván, Kriza, Csplár Benedek; MTsz.

- **babei, zilele** ~ vezi zilele babei.

- **baci - bács** - 1) proprietar de turme de oi: 1569: Trei Scaune, EMSzT; 1607: scaunul Micloșoara, D.J.C.A.N. II/1 f.225 v-226; 1627: Biborțeni (baczot), scaunul Brăduț (D.J.C.A.N., scaunul Brăduț, II/2 f.624 v.; 1634: scaunul Micloșoara, D.J.C.A.N., scaunul Micloșoara, II/2, f.321; 1634: Suseni (județul Haghita), EMSzT; 1638: Biborțeni, scaunul Brăduț, II/2, f.10v-11; 1640: Moacșa, EMSzT; 1645: Tușnad, scaunul Brăduț, D.J.C.A.N., scaunul Brăduț, II/1 f.117; 1701: Lazarea, EMSzT, 1720: Lutița și Aluniș (județul Harghita), EMSzT; 1735: Turia EMSzT; 1759: Papauti, EMSzT; 1768: Pachia, scaunul Trei Scaune, EMSzT; 1773: Plăiețiu de Sus, EMSzT; 1806: Racoșu de Sus, EMSzT; 1808: Zagon, EMSzT; 1838: scaunul Ciuc, Gegö Nicephor, Tsz; 1844: scaunul Odorhei, EMSzT; 1861: comitatul Trei Scaune, Lorincz Károly, MNyszet, VI 356; 1872: județul Ciuc, Arany-Gyulai MNGy I 126; 1874: Mărtiniș, scaunul Odorhei, Nyr III 566; 1875: Secuime, Nagy Lajos, Nyr IV 426; 1876: Secuime, Gáborfi Károly, Nyr V 37, 186; 1877: Secuime, Nyr VI 473; 1882: Secuime, Arany-Gyulai III 408; 1893: Secuime, Mărtinis, județul Odorhei, județul Ciuc, județul Trei Scaune, Szinnyei József (confirmă orig. românească), (citează Arany-Gyulai II 496 și III 408, Kis Mihály, Tsz, MNyszt VI 356, Nyr IV 426, Nyr V 37, Nyr VI 473, Nyr XXII 73-74; 1903: Secuime, Halász Ignácz, NyK XXXII 147; 2) slujitor de oi: 1876: Secuime, Nyr V 186, Herman, Paszt.; 3) în antroponime: cca 1680: Báts, Zagon, EMSzT; 1701: Bacs, Lazarea, EMSzT; 1720: Bács, Lutita EMSzT(cu rezerva că aceste antroponime pot fi ale unor români); Bledy 21; MNRK.

- **badercă** (= butoiaș) - **baderka/bádirka** - 1885: Secuime, Tömlö Lajos, Nyr XIV 47; 1890: Madaras, județul Ciuc, Gidró J.Bonifác, Nyr XIX 527; 1893: Mădăraș, județul Ciuc, Secuime, Szinnyei József (confirmă orig. românească, citează Nyr XIV 47 și Nyr XIX 527), Nyr XXII 111-112; 1893: Secuime, MTsz; 1905: Giurgeu, Nyr XXXIV 81, 269; 1914: Giurgeu-Ciuc, Lakatos János, Nyr XLIII 356; Bledy 21; MNRK.

- **badian - bádián** - 1838: Secuime, Tsz; 1893: Secuime, MTsz; 1893: Secuime, Szinnyei József (confirmă orig. românească, citează Tsz), Nyr XXII 112; Bledy 21; MNRK.

- **balegă - Baligă** (poreclă) - 1908: județul Ciuc, Máthé Dénes, Nyr XXXVII 430.

- **balmoș** (= mâncare din zer untos de oaie, acru, fiert cu faină de porumb) - **bálmos/bámos** - 1838: Secuime (Ferenczi János), Tsz; 1861: comitatul Trei Scaune, Lorincz Károly, MNyszt 216; 1893: Secuime, MTsz I, Szinnyei Joszef (confirmă orig.românească, citează Mnyszt VI 216), Nyr XXII 113; 1893: bazinul Arieșului, Janko, TAT 129; 1894: Luncani, zona Arieșului, Végh Mariska, Nyr XXIII 577; 1903: Sândominic, Szábo Dezso, Nyr XXXII, 324; 1903: idem (loc), NyF IX 26; 1903: Secuime, Halász Ignácz, NyK XXXIII 147; 1905: Giurgeu, Nyr XXXIV 82, 267; MNRK.

- **bandă - bánda** - 1) orchestră (populară) - 1900: Târgu Secuiesc, Vajna Károly, Nyr XXIX 431; 2) bandă (persoane) - 1878: Trei Scaune, plasa Orbai, Nyr VII 283; 1893: idem (loc.), MTsz; 1900: Ighiu (HG), Nyr XXIX 479; 1908: Secuime, Nyr XXXVII 12; MNRK.

- **baraboi - baraboly/ baraboj/ barabuj/ berebuj** - 1756: Sâncraiu (județul Covasna), EMSzT, 1838: Secuime, Trei Scaune, Ferenczi János, Tsz; 1846: Ilieni, EMSzT; 1863: ținutul Baraoltului, Kriza Vadr. 492; 1893: Secuime, MTsz; Bledy 22; MNRK.

- **barbă - Barbulé!** (în piesa Viflaimul) - 1869: Secuime, Orbán II 153; MNRK.

- **barză - barza** - 1) nume de capră - 1900: Merești, județul Odorhei, Kriza Sándor, Nyr

www.cimec.ro / www.mncr.ro

XXIX 543; 2) în cuvânt compus; bárzakecske (= capră de culoarea berzei) - 1903: Sândominic (HG), Szabo Dezso, Nyr XXXII 324; Bledy 23; MNRK.

- **băci, a ~** (= a deține funcția de baci) - **bácsokodik** - 1816: Dalnic, scaunul Trei Scaune EMSzT.

- **bălan - balán/ bolán/ belán** - 1) în sens de culoare bălaie, blondă - 1863: scaunul Mureș, Kriza Vadr.492; 1873: Secuime, NyK XII 113; 1875: Secuime, NyK XIV, 306; 1876: Secuime, NyK XII 57, 113; 1878: Secuime, NyK XIV 306; 1893: Secuime, MTSz; 1893: Vălenii de Arieș, Janko, TAT 284; 1903: Sândominic (HG), Szabó Dezso, Nyr XXII 324; 1903: Sândominic (HG), NyF IX 26; 1905: Giurgeu, Nyr XXXIV, 81; 1910: Ghimeș, Nyr XXXIX 237; 1914: Giurgeu, Ciuc, Kémenes Antal, Nyr XLIII 41; 1914: Secuime, Giurgeu, Ciuc, Ciucsângeorgiu (HG), Sândominic (HG), Herman, Paszt. 453, 469, 539, 602, 701; 2) oaie cu lâna albă/bălaie - 1863: scaunul Mureș, Kriza Vadr.; 1893: scaunul Mureș, Szinnyei József (confirmă orig. românească, citează Kriza Vadr.), 3) rasă de boi moldovenești cu coarne fără vârf - 1861: județul Ciuc, Imecs Jakab, MNyszt VI 368, 1893: județul Ciuc, Szinnyei József (citează Mnyszt VI 368); 4) în nume - 1863: Secuime (Bolán, nume de bou; Belán, nume de cal), Kriza Vadr.390-391; 1880: Ciucsângeorgiu (Bălan, nume de vite cornute), Feier József, Nyr IX 431; 1909: Belan, Ciucsângeorgiu, Nyr XXXVIII, 239; 1910: Topliță, Szlávic Ferenc, (Bolan), Ciuc, Nyr XXXIX, 235; 1914: Bălan, Ciucsângeorgiu, Paszt, 469; 1915: Secuime, Sândominic (HG) (nume de capră: Belán; nume de munte: Belánhavás), Szlávic Ferenc, Nyr XLIV 382-383; 5) în porecle: 1880: Chileni, scaunul Ciuc (HG), Ferenczi Alajos, Nyr IX, 525; MNRK.

- **bărbat - borbat** - 1) în sens de om zdravăn, voinic - 1753: Sângeorgiu de Mureș, EMSzT; 2) în sens de om isteț, harnic, destoinic; 1838: Secuime, Buczy Emil, scaunul Chezdi, Szabo Elek, Tsz; 1893: Trei Scaune, Tsz; 1893: Secuime, Trei Scaune, Szinnyei József (confirmă orig. românească, citează Tsz); 3) în sens de om flecar. bun de gură, limbut - 1879: ținutul Baraolt, Benedek Elek, Nyr VIII 142; 1893: zona Baraoltului, MTsz; 4) în nume de persoane - 1590: Tălisoara, scaunul Odorhei (Borbat - nume de familie), D.J.C.A.N. II/1G. f.48; 1614: Cozmeni (HG), Tălisoara (HG) (în antroponime), Angvstia I. 100, 122; 1863: Secuime, Kriza Vadr.384; 1879: Borbáth, zona Baraolt, Nyr VIII 142; MNRK.

- **barbântă** (= butoias pentru păstrat brânza) - **berbence/börbönce** - 1688: Cozmeni, scaunul Ciuc, EMSzT; 1838: zona Baraolt, Tsz; 1863: Secuime, Kriza Vadr.; 1893: zona Baraolt, Secuime, MTsz; 1894: Luncani, zona Arieșului, Végh Mariska, Nyr XXIII 577; 1912: Secuime, zona Baraolt, Damian 15; 1912: Secuime, zona Baraoltului, NyF 67, 15.

- **bătrână - batrina** (în sens de femeie bătrână) - 1903: Secuime, Ethn. XIV 146; 1905: Giurgeu (toponim: Betrina), Nyr XXXIV 259; MNRK.

- **bârnă - bornă** - 1907: Covasna-Voinești, județul Trei Scaune, Trencsény Károly, Nyr XXXVI 191.

- **bârneț** (= cingătoare colorantă a catrinței) - **bernyéc/bernyész** - 1869: pasul Ghimeș, Orban II, 85; 1908: Secuime, Nyr XXXVII 90; MNRK.

- **bârsan** - 1) oier/cioban din Țara Bârsei - **berszán/bersány** - 1614: Păpăuți (CV) Barzan (în antroponime), Angvstia I 115; 1796: Olteni, scaunul Trei Scaune, EMSzT; 1799: Lemnia, scaunul Trei Scaune, EMSzT, 1801: Malnaș, scaunul Trei Scaune, EMSzT; 1824: Lazarea, scaunul Ciuc, EMSzT, 1869: Secuime, Orban II 23, 101, 141; 1903: Sândominic (HG), Szabó Dezso, Nyr XXXII 324; 1903: Sândominic (HG), NyF IX 26; 1908: Secuime, Nyr XXXVI 90; 1914: Sândominic, Herman, Pászt.147; 2) nume de animale: 1910: Păuleni-Ciuc, (Berszán. cal), Szlávik Ferenc, Nyr XXIX 234; 1915: Secuime (Burszdr - nume de câine), Szlávic Ferenc, Nyr XLIV 384; Bledy 24; MNRK.

- **beliță/băluță** (= mioară/oaie cu lâna albă) - **belice/bëlicze/bölicze** - 1) cu sensul amintit - sec.XVIII: Secuime, Aranka, Szász Ferenc (comentariu), Nyr XXVIII 379; 1863: Trei Scaune, Kriza Vadr. 492; 1893: Secuime, Trei Scaune, MTsz; 1897: comitatul Ciuc, Péter János, Nyr XXVI, 331; 1905: Giurgeu, Nyr XXXIV 260; 2) nume de oaie - 1915: Belice, Sândominic, Szlávic Ferenc, Nyr XLIV 383; MNRK.

- **berbece - berbecs/berbécs/börbecs/börbécs** - 1) berbec - 1583: Târgu Secuiesc, EMSzT; 1585: scaunul Odorhei, D.J.C.A.N., Scaunul Odorhei II/1 C f.7-8; 1597: scaunul Odorhei, EMSzT; 1604: Meresti (județul Harghita), EMSzT; 1607: scaunul Miclușoara, D.J.C.A.N., Scaunul Miclușoara II/1 f.17; 1607: Cernatu de Jos, Meresti, Lemnia, EMSzT; 1640: Scaunul Brădut, D.J.C.A.N., scaunul Brădut, II/2 f.3/v.;

www.cimec.ro / www.mncr.ro

1645: Lăzarea, Ciuc, EMSzT; 1648: scaunul Micloșoara (berbecz hus - carne de berbec), D.J.C.A.N., Scaunul Micloșoara, II/4, f.99v.; 1660: Lăzăreni, scaunul Ciuc, EMSzT; 1663: scaunul Micloșoara, D.J.C.A.N., Scaunul Micloșoara II/2, f.429; 1669: Vârghiș, scaunul Brăduț, D.J.C.A.N., Scaunul Brăduț II/2, f.538; 1671: Budila, Trei Scaune, EMSzT; 1680: scaunul Micloșoara, D.J.C.A.N., Scaunul Micloșoara, II/2, f.508; 1693: scaunul Micloșoara, D.J.C.A.N., scaunul Micloșoara I/6, f.127; 1714: Plăieșii de Sus, EMSzT; 1726: Chilieni, CV, EMSzT, IX 53; 1763: Samsudu de Câmpie (azi Șincai, județul Mureș), EMSzT; 1794: Corunca (judetul Mureș), EMSzT; 1796: Turia, EMSzT; 1838: Secuime, Kallay Ferencz, Tsz; 1863: Secuime, Kriza Vadr. 506; 1875: comitatul Odorhei, Felméri Lajos, Nyr IV 227; 1876: Secuime, Nyr V 175; 1879: Ozun (CV), Nyr VIII 429; 1880: județul Trei Scaune, Nyr IX 41; 1888: Târgu Secuiesc, Frecskay János, Nyr XVII 479; 1893: judetul Odorhei, Trei Scaune, Ozun, Secuime, Szinnyei József (confirmă orig.românească, citează Tsz, Nyr V 175, Nyr IV 41 și 227), Nyr XXII 168-169; 1893: Trei Scaune, ținutul scaunului Micloșoara, Secuime. MTsz; 1900: Sândominic (HG), Szabó Dezso, Nyr XXII 325; 1905: Giurgeu, Nyr XXXIV; 1905: județul Odorhei, MNGy VII 527; 1914: zona Cristuru Secuiesc și bazinul Nirajului, Paszt; 1914: Ciucul de Sus, Trei Scaune, scaunul Micloșoara, bazinul Nirajului, Secuime, Herman, Paszt. 496; 2) cojoc, un fel anume de piele pentru cojoc - 1885: Târgu Secuiesc, Nyr XIV 239; 3) călușel - 1887: Bătanii Mici, Nyr XXVI 47; 4) în cuvinte compuse: a) piele de berbece - berbécsbör - 1660: Lăzăreni, scaunul Ciuc, EMSzT; 1736: Trei Scaune, EMSzT; 1744: Dumitreni, scaunul Odorhei, EMSzT; 1745: Sâncraiu de Mureș, EMSzT; b) berbece - cârlan - berbécskirlán - 1782: Samsudu de Câmpie (azi Șincai, județul Mureș), EMSzT; 1801: Corunca, EMSzT; c) 1868: județul Odorhei (berbécsfejü), Orban I 28; 1875: județul Odorhei (berbécshús), Nyr IV 227; 1893: scaunul Arieș (berbécshús - carne de berbec), Jankó TAT 128; 1899: bazinul Nirajului, (berbécstokan - tocană de berbece), Ethn. X 44; 1909: Secuime (berbécszaru), Malonyai II 262-263; 1914: Văcărești (HG) (diszkebarbecs), Herman, Paszt. 502; 5) om dur, brutal - 1875: comitatul Odorhei, Nyr IV 227; 6) specie de piele, cojoc - 1629: Secuime, SzO VI 102; 1885: Târgu Secuiesc, Ghimes, Nyr XXIX; 7) porecle - 1897: Bătanii Mici, zona Baraolt, Benedek Elek, Nyr XXVI 47; 1908: Glodeni (județul Mureș), (Berbécs), Nyr XXXVII 382; MNRK.

- **beserică/biserică - beszerika** - 1728: Ozun, scaunul Trei Scaune, EMSzT; 1773: Voșlobeni, EMSzT; MNRK.

- **binețe** (= a da binețe, a saluta cu "Bună ziua" etc.) - **binec** (aici în sens de lovire a corpului uman) - 1903: Sândominic (HG), Szabó Dezso, Nyr XXXII 324.

- **blănaș** (= meșter *"de origine română"* care se ocupă cu transportul lemnelor, *"toți, asemenea, secuizați"*) - **blanás** - 1869: Secuime, Orban III 17; 1908: Secuime, Nyr XXXVII 90 (citat Orban); MNRK.

- **blană** (=scândură groasă) - **blána** - 1821: Trei Scaune, EMSzT; 1908: Secuime, Nyr XXXVII 90; MNRK.

- **boci (a se) - bucsál/bucsálódik** - 1861: Trei Scaune, MNyszt VI 318; 1863: Trei Scaune, Kriza Vadr.; 1877: județul Ciuc, Nyr VI 471; 1875: Trei Scaune, Nyr IV 561; 1882: Secuime, MNGy III 364; 1889: Lutița, județul Odorhei, Kis Pál, Nyr XVIII 141; 1908: Secuime, Nyr XXXVII 12; MNRK.

- **bodean - bogyán** 1) în sens de om brutal, mojic, bădăran - 1903: Sândominic (HG), NyF IX 27; 1903: idem (loc.), Szábo Dezso, Nyr XXXII 325; 2) nume de bou - 1863: Secuime, Kriza Vadr.390; 1880: Ciucsângeorgiu, Feier József, Nyr IX 431; 1914: Ciucsângeorgiu (HG), Herman, Pászt.; MNRK.

- **boier - boer** - 1) în sens de boier - 1590: scaunul Odorhei (cu referire la boierul Vlad Ceocea din Comana, Țara Făgărașului, EMSzT; 1614: Târcești, Catalina (HG), Cioc (MS), Galești (MS), Săcăreni (MS), Boer (în antroponime), Angvstia I 107, 108, 111, 122; 1905: Eliseni (HG), MNGy VII 279; 1909: Secuime; 2) în cuvinte compuse - boiéröves, 1909: Malonyai II 262; MNRK.

- **borcan - borkan** - 1914: Secuime, Gombocz - Melich I 485, Bledy 26.

- **bordei - bordej/bordély/burdé/burdéj**: 1) bordei - 1801: Tălmaș, Trei Scaune, EMSzT; 1820: Valea Seacă, Trei Scaune, EMSzT; 1838: Secuime (Cserey Elek), Tsz; 1869: comitatul Ciuc, Orban III, 77; 1876: Secuime, Bártha Károly, Nyr V 376, 515; 1893: Secuime, Kiss Mihály, Gorffy Iván, Ozun, județul Trei Scaune, Erdelyi Lájos, Covasna, județul Trei Scaune, Butyka Boldizsar, MTsz; 1900: Târgu Secuiesc, județul Trei Scaune, Vajna Károly, Nyr XXIX 431; 1905: Racoșu de Jos, Nyr XXXIV, 103; 1912: Secuime, Trei Scaune, Damian 16; 1914: Racoșu de Jos, Paszt; 2) bor-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

deiul țiganilor, săpat în pamânt: 1903: Secuime, Kolumbán Samu, Ethn. XIV 385; 1915: Bătanii Mari, Nyr XLV 233; Bledy 26; MNRK.

- **bordiță** (= resteu de jug) - **bordica** - sf.sec.XVIII: Secuime, Aranka János, comentariu Szász Ferenc, Nyr XXXVIII 379; 1816: Secuime, Vocabularium 97; 1838: Secuime, Tsz; 1875: Doboseni, județul Odorhei, Bartha Károly, Nyr IV 42; 1877: comitatul Ciuc, T. Nagy Imre, Nyr VI 471; 1882: Secuime, MNGy III 245; 1884: Tălișoara, județul Odorhei, zona Baraolt, Kolumban Samu, Nyr XIII 578; 1893: Secuime, Doboșeni si Tălișoara, județul Odorhei, județul Ciuc, MTsz; 1897: județul Ciuc, Péter János, Nyr XXIII 331.

- **boriță** (= dans popular) - **borica** - 1873: Secuime, Orban VI 148; 1908: Secuime, Nyr XXXVII 90 (citat Orban); MNRK.

- **bostan - bosztán/bosztá** - 1889: (în cuvânt compus bosztán-mag = samânță de bostan): județul Ciuc, Kis Pál, Nyr XVIII 239; 1893: județul Ciuc, Szinnyei Jozsef (confirmă orig. românească, citează Nyr XVIII 239), Nyr XXII 171; 1905: Giurgeu, Nyr XXXIV 81; MNRK.

- **botă** (= rudă de purtat apa) - **bóta** - 1875: Trei Scaune, Gaborfi Károly, Nyr IV 561; 1893: Trei Scaune, Szinnyei József (confirmă orig. românească, citează Nyr IV 561), Nyr XXII 207; 1893: Trei Scaune, MTsz; Bledy 27; MNRK.

- **botar - botár** - 1863: Secuime, Kriza Vadr. (nume de familie: Botár) 384; 1910: Ciuc, Nyr XXXIX 234; MNRK.

- **boț** (= cocoloș de brânză) - **bocuj** - 1906: Giurgeu, Nyr XXXIV 267; 1914: Ditrău, Kémenes Antal, Nyr XLIII 41; Bledy 25; MNRK.

- **bragă - bráha/braga** - 1) reziduu rămas după fabricarea berii - 1893: Secuime, (citat Kiss Mihály, Kriza), MTsz; 1901: Secuime, Asbóth Oszkár (care afirma că mare parte din secuime folosește cuvântul brahă, după românii din Moldova, care spun brahă, nu bragă), Nyr XXX 295, 1914: Herman, Paszt. 394; 2) reziduu rămas după fabricarea țuicii - 1755: Ilieni, scaunul Trei Scaune (CV), EMSzT I 1074; 1893: Secuime (Kriza), MTSz; 1912: Secuime, Damian 17; Bledy 27; MNRK.

- **brândușă - brândușă/berendusa** - 1897: Bătanii Mici, zona Baraolt (în porecle: Berendusa, Benedek Elek), Nyr XXVI 47; MNRK.

- **brânză - brinza** - în nume de câine: 1915: Păuleni (Ciuc), Brenza, Szlávic Ferenc, Nyr XLIV 384; MNRK.

- **breaz - breáz** - în sens de animal breaz - 1914: Sândominic, Paszt. 539; MNRK.

- **brustur - brusztur** - în cuvinte compuse - brusztuj-lapi = frunze de brustur - 1893: Secuime, MTsz; 1893: Secuime, Kiss Mihály (Szinnyei József, confirmă orig. românească, citează pe Kiss Mihály), Nyr XXII 207; MNRK.

- **bucate - bukáta/bokata** - 1) în sens de hrană - 1808: Târgu Secuiesc, EMSzT; 1838: Trei Scaune (Kallay Ferenc), Tsz; 1842: Târgu Secuiesc; 1892: Trei Scaune, Szinnyei József, Nyr XXI 469; 1893: Mihai Viteazul, scaunul Aries (CJ), Jankó TAT 283; 1893: Trei Scaune, MTsz; 1893: Trei Scaune, Szinnyei József (confirmă orig. românească, citează pe Kiss Mihály), Nyr XXII 208; 1907: Ojdula, Trei Scaune, Horger Antal, Nyr XXXVI, 327; 2) în cuvinte compuse: fel-bukátáz - a pune bucate (în traistă) - 1838: Trei Scaune, Tsz; 1893: Trei Scaune, MTsz; Bledy 28; MNRK.

- **bucă** (= fesă) - **Buka** (poreclă) - 1908: județul Ciuc, Máthé Dénes, Nyr XXXVII 430.

- **bucălaie - bukélaja** - 1914: Trei Scaune, Herman Paszt.521; Bledy 29.

- **bucin - Bucsin** (toponim, vârf de munte) - 1894: [Miercurea Ciuc], vârf de munte de 1272 m spre Gurghiu și altul de 1141 m spre Toplița, Vitos, Csikmegyei, 22-40.

- **bucluc - bukluk** (în sens de necaz, încurcătură) - 1893: Giurgeu, MTsz; 1905: Giurgeu, Nyr XXXIV 81; Bledy 29; MNRK.

- **bucuros - bucurosz** (în textul Viflaimului) - 1876: scaunul Odorhei, Paal Gyula, Nyr V 186.

- **bujeniță** (= carne afumată de oaie sau de capră) - **buzsenyica/buzsonica/ bozsonyca** - 1893: Secuime (citați Kriza, Gyorfy Iván, Szinnyei József), MTsz; 1893: Secuime, Szinnyei Jozsef (confirmă orig. românească, citează pe Kriza Vadr., pe Györffy Ivan); 1905: Secuime, Nyr XXXIV, 368; Bledy 31; MNRK.

- **bujor - Bizsor** (nume de vită cornută) - 1880: Ciucsângeorgiu, Feier József, Nyr IX 431.

- **buleandră - bulándra** (haină, tundră de cerșetor) - 1893: Secuime, MTsz; 1893: Secuime (Szinnyei József, confirmă orig. românească, citează pe Kriza János), Nyr XXII 208; MNRK.

- **bun** (vezi: dacă sunt sacul bun fârtate).

- **burduf - burdó/burdu** - 1596: Siculeni, scaunul Ciuc, EMSzT; 1784: Cernatu de Jos, scaunul Trei Scaune, EMSzT; 1864: Trei Scaune, Vass József, NyK III 10; 1872: Secuime, Kriza [Janos], Nyr I 135; 1876: Secuime, NyK XII 97-98; 1878: Secuime, NyK

www.cimec.ro / www.mncr.ro

XIV 306; 1893: Secuime (citat Kiss Mihály, Kriza - zicala: Jó a turó, csak kár, hogy rossz burduban von - Brânza-i bună, păcat că se aflî în burduf rău), MTsz; 1912: Secuime, Damian 17; 1914: Herman, Paszt. 528; Bledy 30; MNRK.

- **burlac - burlák** - 1900: judeţul Ciuc, Nyr XXIX 237; Bledy 30;

- **burtucă** 1) ghizdele confecţionate dintr-un trunchi scobit, fântână/izvor cu budai) - **burtuka** - 1893: Secuime, MTsz; 2) copac cu coroana mare - 1873: Secuime, Kriza János, NyK X 327; 1875: Trei Scaune, Nyr IV 561; 1893: Secuime, Trei Scaune, MTsz; Bledy 30; MNRK.

- **burtucos - burtukos** - 1) burduhos, aici în sens de frumos, rămuros 1838: Secuime, Tsz; 1861: Trei Scaune, MNyszt VI 318; 1915: Bătanii Mari, Nyr XLV 233; 1863: Secuime (în porecle), Kriza Vadr. 389; 1873: Secuime, Kriza János, NyK X 327; 1875: Trei Scaune, Gaborfi Károly, Nyr IV 561; 1893: Secuime, Trei Scaune, ţinutul Baraoltului (citaţi Kiss Mihály, Gyorffi Iván), MTsz; 2) cu părul vâlvoi - 1873: Secuime, NyK X 327; 3) în poreclă - 1863: Secuime, Kriza Vadr. 389; MNRK.

- **busuioc** (Ocimum basilicum) - **bisziok/bosziók** - 1813: Corunca, EMSzT; 1863: comit. Trei Scaune, Kriza Vadr. 492; 1876: Trei Scaune, Edelspecher Antal, NyK XII 97; 1893: Secuime, MTsz; 1893: judeţele Odorhei şi Trei Scaune, Szinnyei József (confirmă orig. românească, citează Kriza Vadr. si NyK XII 97), Nyr XXII 170; 1905: Giurgeu, Nyr XXXIV 82, 262; 1905: Sântana Nirajului, MNGy VII 290; 1909: Secuime, Malonyai II 176; MNRK.

- **bustihan** (=[om] cu cap mare) - **bustyuhán** - 1905: zona Giurgeului, NyF XX 35; Bledy 30; MNRK.

- **butuc - butuk** - 1) butuc, buturugă, buştean, porţiune groasă de trunchi - 1893: Secuime (citat Kiss Mihály), MTsz; 2) lemn folosit la confecţionarea şepcilor şi căciulilelor - 1881: Târgu Secuiesc, Nyr X 202; 1885: idem, Nyr XIV 289; 1893: Târgu Secuiesc, MTsz; 3) butuci pentru chinuire, obezi - 1863: scaunul Odorhei, Kriza Vadr.493; 1875: comitatul Trei Scaune, Gáborfi Károly, Nyr IV 561; 1893: judeţele Odorhei şi Trei Scaune, MTsz; 4) arest, temniţă - 1881: Ciucsângeorgiu, comitatul Ciuc, Fejer György, Nyr X 330; 1893: Secuime, Ciuc-Sângeorgiu, Şumuleu, MTsz; 1893: Secuime, judeţul Odorhei şi Trei Scaune, Târgu Secuiesc, Ciucsângeorgiu - judeţul Ciuc, Szinnyei József (confirmă orig. românească, citează pe Kiss Mihály, Kriza Vadr., Péter János, Nyr IV 561, Nyr X 330, Nyr XIV 239, Nyr XV 472), Nyr XXII 209; 5) în derivate - 1915: Secuime (Butukáré - nume de pădurc), Szlavic Ferenc, Nyr XLIV 383; Bledy 30; MNRK.

- **buzată** (= cu buze groase întoarse) - **buzata** - 1893: comitatul Trei Scaune, MTsz; 1893: Trei Scaune, Szinnyei Jozsef (confirmă orig. rom., citează pe Czinege J.); MNRK.

- **buzgan/guzgan** (= şobolan) - **buzgany** - 1875: Giurgeu, Mezey Miksa, Nyr IV 282; MNRK.

- **calabalâc - kalabala/kalabálé** - 1893: Secuime, Ozun, judeţul Trei Scaune, MTsz; 1894: Secuime, Ozun, judeţul Trei Scaune, Szinnyei József (confirmă orig. românească, citează pe Györfi Iván, pe Kiss Mihály şi pe Erdélyi Lajos), Nyr XXIII 100; Bledy 52; MNRK.

- **camătă - kámata** - 1893: Teliu, Trei Scaune, MTsz; 1894: Teliu, Trei Scaune, Szinnyei Józesf (confirmă orig. românească, citează pe Erdélyi Lajos), Nyr XXIII 101; Bledy 53; MNRK.

- **cană - kana**: 1878: Ciuc, Nyr VII 236, 427; MNRK.

- **capră - kápra/capra** - 1625: scaunul Odorhei, EMSzT VI 136; 1649: scaunul Micloşoara, D.J.C.A.N., Scaunul Micloşoara, II 4; 1656: scaunul Micloşoara, D.J.C.A.N. Scaunul Micloşoara II/4 f.374; 1763: Sântionlunca (CV), EMSzT VI 137; 1765: Nazna (MS), EMSzT VI 137.

- **carte** (= în sens de scrisoare) - **kártyalevel** - 1900: Ighiu - judeţul Odorhei, Ferencz Miklos, Nyr XXIX 190.

- **caş - kászu-turo** (= caş-brânză) - 1861: Trei Scaune, Lörincz Károly, MNyszt 334; 1894: Secuime, Trei Scaune, Szinnyei József (confirmă orig. românească, citează pe Csaplár Benedek, Györffi Iván, MNyszt VI 334, Nyr V 377 etc.).

- **caşcaval - kaskavál** - 1874: judeţele Trei Scaune şi Odorhei, Nyr III 327; 1876: idem (loc.), NyK XII 102; 1893: Ozun, judeţele Trei Scaune şi Odorhei, (citează pe Baczo Mózes şi pe Erdélyi Lajos), MTsz şi Kozma 300; 1894: judeţele Odorhei şi Trei Scaune, Szinnyei József (confirmă orig. românească), Nyr XXIII 102; 1897: judeţele Trei Scaune şi Odorhei, NyK XXII 390; 1905: idem (loc), Gombocz Zoltán, MNy 165; 1912: idem (loc.), MNy VIII 420; 1914: idem (loc.), Herman, Paszt. 531; 1915: idem(loc.), MNyXI 69; Bledy 54; MNRK.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

- **catrință - katrinca/katinca/karinca/karincsa/kirinca/kerenca** - 1) catrință - 1612: Trei Scaune, EMSzT; 1668: Sânsimion. scaunul Ciuc, EMSzT; 1697: scaunul Brăduț (katrincza), D.J.C.A.N., Scaunul Brăduț II/6, f.242; 1720: Valea Crișului, scaunul Trei Scaune, EMSzT; 1762: Olteni, scaunul Trei Scaune, EMSzT; 1816: Secuime, Vocabularium 98; 1838: Ghidfalău, scaunul Trei Scaune, EMSzT; 1838: Secuime, Tsz; 1850: Ozun, scaunul Trei Scaune, EMSzT; 1864: comitatul Trei Scaune, Vass Jozsef, NyK III 5; 1875: Secuime, (în forma defectuoasa kasinca), Nyr IV 183; 1878: Crăciunești, scaunul Mureș și Ozun, scaunul Trei Scaune, Nyr VII 191, Temesvári Istvan, 429; 1879: Secuime, Incze Göngy, Nyr VIII 515; 1882: Secuime, MNGy III 21; 1885: Secuime, Nyr XIV 47; 1889: Trei Scaune, Angheluș, Pădureni și Ghidfalău, Köver Sándor, Nyr XVIII 573; 1893: Secuime, Crăciunești - scaunul Mureș, Mădăraș - județul Ciuc, Racul; județul Trei Scaune, Angheluș, Pădureni, Covasna, Ghidfalău, Ozun - județul Trei Scaune (citați Gyorffy Iván, Kiss Mihaly, Doboș András, Erdélyi Lajos, Butyka Boldizsár), MTsz; 1902: Valea (MS) (bazinul Nirajului), Ethn. XIII 274; 1905: Secuime, Teleky István (comentariu), MNy I 364; 1912: Secuime, comitatele Ciuc, Trei Scaune și Crăciunești (județul Mureș), Damian 27; 1916: Bătanii Mari (CV), Konsza Samu, Nyr XLV 235; 2) sort - 1879: Secuime, Nyr VIII 515; 1885: Secuime, Nyr XIV 47; 1889: zona Sepsi de Jos, Nyr XVIII 573; 1891: Mădăraș, județul Ciuc, Gidró J.Bonifác, Nyr XX 47; 1893: Trei Scaune, Ciucul de Sus, zona Sepsi de Jos, Orbai, Secuime, scaunul Micloșoara, MTsz; 1916: scaunul Micloșoara, Nyr XLV 235; MNRK.

- **căciulă - kacsula** - 1) căciulă - 1863: comitatul Odorhei, Kriza Vadr. 504; 1893: Secuime (citați Kriza si Gyorffy Iván), MTsz; 1894: scaunul Odorhei, Szinnyei Jozsef (confirmă orig. românească, citează Kriza Vadr. și pe Györffy Iván), Nyr XXIII 9; 2) capra cu lână pestriță - 1903: Sândominic (HG), Szabó Dezso, Nyr XXXII 327; 3) nume de capră: 1915: Sândominic, Szlávic Ferenc, Kacsula, Nyr XLIV 383; Bledy 52; MNRK.

- **călțun - kálcon** - cizmă cu carâmb scurt - 1897: Secuime, Nyr XXVI 377; 2) bocanc cu carâmb scurt - 1873: Secuime, Orbán VI 141; 1908: Secuime, Nyr XXXVII 91 (citat Orban); MNRK.

- **călugăr - kaluger** - 1) călugăr - 1779: Joseni, scaunul Ciuc, EMSzT; 2) în toponimie - 1835: Budila, Trei Scaune, EMSzT; 3) în cuvinte compuse: stareț/egumen - kaluger - gárgyán - 1779: Joseni, scaunul Ciuc, EMSzT.

- **căpiță - kapica/kaptyica** - 1893: Secuime (citat Gyorffy Iván), MTsz; Bledy 53; MNRK.

- **căruntă - Kerunta** (hidronim) - 1894: [Miercurea Ciuc] pârâu la granița Ciucului cu Moldova, Vitos, Csikmegyei, 89.

- **căruță - karuc/karuca/keruca** - 1) căruță: 1614: Ernei, scaunul Mureș, EMSzT; 1838: Secuime, Szabo Elek, Ferenczi János, Tsz; 1885: comitatul Odorhei, Ozun - comitatul Trei Scaune, Nyr XIV 47; 1893: Secuime, județul Odorhei, Ozun - județul Trei Scaune (citați Baczó Mózes si Erdélyi Lájos), MTsz; 1894: Secuime, Szinnyei József (confirmă orig. românească), Nyr XXIII 102; 2) oaie sau vacă cu coarne îndoite în jos - 1897: Ciuc, Péter János, Nyr XXVI 428; MNRK.

- **catran - kátrány/kétrán/kétrány** - 1) catran - 1893: Secuime, MTsz; 1894: Secuime, Szinnyei József (confirmă orig. românească, citează pe Kiss Mihaly), Nyr XXIII 103; 2) blestem - 1903: Sândominic (HG), Szabó Dezso, Nyr XXXII 327; 1903: idem (loc.), NyF IX 29; Bledy 55; MNRK; 3) în nume de câine: 1863: Secuime (Ketrán), Kriza Vadr. 391.

- **cățel - kecel** - 1838: Secuime (Ferenczi János), Tsz; 1863: județul Trei Scaune, Kriza Vadr.; 1870: Secuime, NyK VIII 161; 1873: idem (loc.), NyK X 120; 1876: idem (loc.), NyK XII 103; 1893: Secuime (citat Gyorffy Iván), MTsz; 1894: Secuime, Szinnyei József (confirmă orig. românească, citează Tsz și pe Györffy Iván), Nyr XXIII 103; Bledy 55; MNRK.

- **cățelus - kecelus** - în sens de briceag cu mâner de lemn: 1893: Trei Scaune (citat Dézsi Mihály), MTsz; 1912: Trei Scaune, Damian (citează MTsz) 27; MNRK.

- **căuș - kausa** - 1916: Bătanii Mari (CV), Konsza Samu, Nyr XLV 235.

- **cârjă - kirzsa - gerzsa** - 1863: comitatele Odorhei și Trei Scaune, Kriza Vadr.; 1893: idem(loc.), MTsz; 1894: Trei Scaune, Szinnyei József (confirmă orig. românească, citează Kriza Vadr. 365), Nyr XXIII 153); MNRK.

- **cârlan - kirlán/kerlány/kérlán** - 1) cârlan - 1619: scaunul Brăduț (kurlanokat), D.J.C.A.N., Scaunul Brăduț, II/2, f.203; 1781: Corunca (județul Mureș), EMSzT; 1782: Samsudu de Câmpie, scaunul Mureș (azi Sincai, județul Mureș), EMSzT; 1838: Secuime, Tsz; 1842: Secuime, Kováry László; 1863: scaunele Mureș și Trei Scaune, Kriza, Vadr.505; 1893: Secuime,

www.cimec.ro / www.mncr.ro

scaunele Mureș și Trei Scaune, MTsz; 1894: Secuime, scaunul Mureș, Szinnyei József (confirmă orig. românească, citează MTsz, pe Kováry Laszlo și Kriza Vadr.), Nyr XXIII 104; 1914: bazinul Nirajului, Herman, Paszt. 510; 2) în cuvinte compuse: kirlán - berbecs/berbecskirlan - 1772: Samsudu de Câmpie (azi Șincai, județul Mureș), EMSzT; 1794: Corunca (județul Mureș), EMSzT; 1801: Corunca (județul Mureș), EMSzT; 3) piele de cârlan - kirlán-bör - 1772: Corunca (județul Mureș), EMSzT; 4) lână de cârlan - kirlángyapjü - 1797: Nazna (judetul Mures), EMSzT; 5) mioară de un an - kirlán-nöstény - 1778: Poienița (județul Mureș), EMSzT; MNRK.

- **cârnat - kérnyász** (în sens de om slab, bolnăvicios) - 1911: Baraolt, Nyr XL 95; MNRK.

- **cârtiță - kertica/kertice** - 1893: Ozun - județul Trei Scaune, MTsz; 1894: Ozun - județul Trei Scaune, Szinnyei József (confirmă orig. românească, citează pe Erdélyi Lajos), Nyr XXIII 103; Bledy 55; MNRK.

- **ce** (vezi: ce mai; dară tu ce mai;).

- **ce mai** (= în sens depreciativ: slab, neîndemânatic, mălăieț) - **csemáj** - 1893: Covasna, comitatul Trei Scaune, Szinnyei József (confirmă orig. românească, citează pe Butyka Boldizsár), Nyr XXII 249; 1893: Covasna, județul Trei Scaune, Butyka Boldizsár, Ozun, comitatul Trei Scaune, Erdélyi Lájos, MTsz; 1897: județul Ciuc, Péter János, Nyr XXVI 331; 1900: Cristuru Secuiesc și ținut, Gyulay Ferenc, Nyr XXIX 432; MNRK.

- **ceafă - csafa** - 1) partea de sus a spinării berbecului - 1903: Sândominic, Szabó Dezso, Nyr XXXII 325; 1903: Sândominic, NyF IX 27; 1914: Sândominic, Herman, Pászt.500; 2) palmă (dată peste ceafa cuiva) - 1880: Trei Scaune, Nyr IX 41; Bledy 35; MNRK.

- **ceapsă - csápsza** - 1838: Secuime, Tsz 65a; 1893: Secuime, MTsz; 1893: Secuime, Szinnyei József (confirmă orig. românească, citează Tsz 65a), Nyr XXII 249; MNRK.

- **ceată - csata** - 1861: Trei Scaune (csatás = ceatas, paznic de noapte la cireadă), Lörincz Károly, MNyszt VI 319; 1863: Secuime (csata =același sens), jude. Odorhei, ținutul Homorodului, inclusiv în poreclă: Csata, Kriza Vadr.493, citat pentru judetul Trei Scaune și Szotyor Gyorffy; 1865: Secuime, NyK IV 137; 1879: idem (loc. și sens), Nyr VIII 462; 1882: Secuime, MNGy III 14; 1893: Secuime (inclusiv în derivate: csatás = paznic de cireadă; inclusiv în cuvânt compus: ökör-csata = ceată/cireadă de boi), MTsz; 1914: Secuime, Herman, Pászt. 301, 395; MNRK.

- **ce-m zici - cenzics** (în textul Viflaimului) - 1876: scaunul Odorhei, Paal Gyula, Nyr V 186.

- **cercel - csercse/cserceselye/csörcse** - 1) cercel: 1624: scaunul Odorhei, D.J.C.A.N. Scaunul Odorhei, Judecătorești, II/9, f.29; 1800: Bretcu, scaunul Trei Scaune, EMSzT; 1861: comitatul Ciuc, Imecs Jakab, MNyszt VI 369; 1863: Trei Scaune, Kriza Vadr. 494; 1864: Trei Scaune, Vass József, NyK III 10; 1875: Doboșeni, comitatul Odorhei, Bartha Károly, Nyr IV 42; 1893: Secuime, județele Odorhei, Trei Scaune, Ciuc, Doboșeni (HG), Szinnyei József (confirmă orig. românească, citează pe Györffy Iván, Kriza Vadr., Nyr IV 42, NyK III 10; MNyszt VI 369), Nyr XXII 249; 2) pielea ce atârnă sub bărbia animalelor domestice mai mici (oi, capre, porci) - 1861: judetul Ciuc, MNy VI 369; 1863: Trei Scaune, Kriza Vadr. 494; 1893: Secuime, Trei Scaune, MTsz; 1896: Secuime, Fejér Jozsef, Nyr XXV 45; 1914: Secuime, Herman, Pászt. 544; 3) sfârcul țâței (la scroafă): 1914: Ciuc, Herman, Pászt. 544; 4) supranume/poreclă - 1897: Bătanii Mici (Csercsés), Benedek Elek, Nyr XXVI 47; Bledy 35; MNRK.

- **cere - csere** (în textul Viflaimului) - 1876: comitatul Odorhei, Paal Gyula, Nyr V 187.

- **cergă** (= pătură de lână, țol) - **cserge/csörge/serge** - 1604: Zetea, scaunul Odorhei, EMSzT; 1608: Cozmeni, scaunul Ciuc, EMSzT; 1755 - Curteni, scaunul Mureș, EMSzT; 1760: Olteni, scaunul Trei Scaune, EMSzT; 1760: Dumitreni, scaunul Odorhei, EMSzT; 1760: Sântimbru, scaunul Ciuc, EMSzT; 1787: Târgu Mureș, EMSzT; 1810: Racoșu de Sus, scaunul Odorhei, EMSzT; 1810: Târgu Mureș, EMSzT; 1820: Târgu Mureș, EMSzT; 1838: Glodeni, scaunul Mureș, EMSzT; 1838: Secuime, scaunul Ciuc, Tsz; 1842: Secuime, Kövary Lászlo; 1861: Trei Scaune, Lörincz Károly, MNyszt VI 358; 1863: Trei Scaune, Kriza Vadr.; 1869: Secuime, Orban III, 150; 1873: Secuime, Orban VI 279; 1875: Secuime, Bartha Károly, Nyr V 376; 1878: plasa Orbai, judetul Trei Scaune, Zajzan Denes, Nyr VII 283; 1880: Secuime, Nyr IX 426; 1882: Secuime, MNGy III 85; 1880: judetul Odorhei, Szervácius Gábor, Nyr XV 239; 1888: judetul Odorhei, Veres Ferenc, Nyr XVII 432; 1893: Secuime, judetele Trei Scaune, Odorhei, Ciuc, Ciuc-Giurgeu, plasa Orbai (judetul Trei Scaune), Szinnyei József (confirmă orig. românească, citează pe Tsz, MNyszt VI 358, Kriza Vadr., Kováry Lászlo 1842,

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Arany-Giulai MNGy III 85, Nyr V 376, Nyr VII 883, Nyr IX 426, Nyr XV 239, Nyr XVII 432), Nyr XXII 250; Bledy 35; MNRK.

- **cetină - csétenye/csetina** - 1) cetină - 1893: Secuime (citat T.Nagy Imre), MTsz; 1912: Ciuc, Trei Scaune, Damian 19; 2) teren acoperit cu pădure deasă de brazi - 1838: scaunul Trei Scaune, Tsz; 3) ciomag, bâtă - 1910: scaunul Ciuc, MNyszt VI 363; MNRK.

- **cetiniș - csetenyés/csétinás** - (în sens de pădure tânără de fagi, lăstăriș, în care pot fi și tufe de alun, mesteacăn etc.) - 1861: județul Ciuc, MNyszt VI 373; 1881: Ciucsângeorgiu, Fejér Jozsef, Nyr X 330; 1893: Secuime, (citat T.Nagy Imre); MTsz; 1910: scaunul Ciuc, MNyszt VI 373; MNRK.

- **ceva, se spune ~ - și spune cseva** - 1876: comitatul Odorhei (în textul Viflaimului), Nyr V 186.

- **Chet, că n-am - Keczkenám** (nume de câine) - 1863: Secuime, Kriza Vadr. 391;

- **chichiriță** (=căpușă - Melophagus ovinus) - **kikirce** - 1893: judetul Ciuc, MTsz; Bledy 56;

- **cicoare - cikkória** - 1893: Secuime (citat Gyorffy Iván), MTsz; 1916: Bătanii Mari, Konsza Samu, Nyr XLV 234.

- **cimpoi - csampolya/csimpolya/csimpoja** - 1) cimpoi - 1838: Secuime, Tsz; 1873: Secuime, Kriza János, NyK X 327; 1893: Secuime (citat Gyorffy Iván), Ozun, județul Trei Scaune (citat Erdélyi Lájos), MTsz; 1893: Scaunul Odorhei, Secuime, Szinnyei József (confirmă orig. românească, citează pe Györffy Iván, Kiss Mihaly, Tsz, NyK X 327), Nyr XXII 294; 1896: Secuime. Ethn. VIII 189; 1905: Giurgeu, Nyr XXXIV 81; 1914: Secuime, Herman, Pászt. 143; 2) fluier, tilincă - 1893: județul Odorhei (citat Czimmermann János), MTsz; 1914: județul Odorhei, Herman, Pászt. 143; 3) tobă mică - 1873: Secuime, Kriza János, NyK X 327; MNRK.

- **cioban - csobán/csobány** - 1) cioban - 1632: scaunul Mureș, EMSzT; 1893: Ozun, județul Trei Scaune, MTsz; 1914: Trei Scaune, Ciuc, Giurgeu, Herman, Pászt. 150, 585; 2) în antroponime: 1627: Csoban, Eliseni, scaunul Odorhei, EMSzT; 3) în nume comune: blană (purtată) de cioban - csobanszörü - 1695: Chiciș, scaunul Trei Scaune; 4) câine mare, ciobănesc - 1861: comitatul Ciuc, Imecs Jakab, MNyszt VI 370; 1863: comitatul Odorhei, Kriza Vadr. 494; 1893: județele Odorhei și Ciuc, Szinnyei József (confirmă orig. românească, citează pe Kriza Vadr. și MNyszt VI 370), Nyr XXII 295; 1893: judetul Odorhei, MTsz; 5) porecle: 1908: Csabán, comitatul Ciuc, Máthe Dénes, Nyr XXXVII 430; 6) nume de câine: 1863: Secuime (Csobán), Kriza Vadr.391; 1900: Trei Scaune, Ciuc, Nyr XXXIX 235-236; 1910: Pauleni-Ciuc, Toplița, Crișeni, Micloșoara, Szlávik Ferenc, Nyr XXXIX 235-236; 1914: Trei Scaune, Herman, Pászt. 603; 1915: Ciuc, Nyr XLIV 384; 7) în toponime - 1915: Păuleni (zona Ciuc) (HG), Szlávik Ferenc, (Csobányos = Ciobanis), Nyr XLIV 383; Bledy 36; MNRK.

- **ciocni - csoknyál** (obiecte sau ouă roșii la Paști) - 1893: județul Odorhei, MTsz; (în cuvânt compus: össze-csoknyál) - 1893: județul Odorhei, Szinnyei József (confirmă orig. românească, citează pe Kiss Mihály), Nyr XXII 295, MNRK.

- **ciontorog/sontorog** (= om schilod, infirm, paralizat) - csontorag/ csöntörge/ șontorog - 1863: Trei Scaune, Kriza Vadr.494; 1893: Trei Scaune, Secuime, Szinnyei József (confirmă orig. românească, citează pe Kriza Vadr.), Nyr XXII 296; 1893: Trei Scaune, Secuime, (citat Kiss Mihály si Kriza János), MTsz; MNRK.

- **ciordi - csurdál/csurgyiál/csurgyál** - 1861: Trei Scaune, MNyszt VI 320; 1863: Trei Scaune, Kriza Vadr.; 1893: Trei Scaune, Secuime, MTsz; 1908: Secuime (în cuvânt compus: elsurgyál), MNy IV 286; MNRK.

- **ciumă - csuma/csoma** - 1) ciumă - cca 1567: (cuvânt compus - toponim): Chomaffalwa - localitatea Ciumani, HG), Székely okl. II 221, cf. Coriolan Suciu I 153; 1838: Secuime, Tsz; 1863: Trei Scaune, Kriza Vadr.494; 1870: Secuime, Orban IV 215; 1893: Secuime (citat și Gyorffy Iván), MTsz; 1908: Secuime, Nyr XXXVII 90 (citat Orban), 1912: Secuime, Damian (citat Kriza) 19; 2) difterie - 1897: Bătanii Mici, Balasza József, Nyr XXVI 419; 3) sperietoare: 1893: Secuime, MTsz; 4) înfricoșare: 1863: ținutul Cristurului Secuiesc, județul Odorhei, Kriza Vadr. 336; 1875: Secuime, Nyr IV 88; 1893: Secuime, comitatul Odorhei, ținutul Cristuru Secuiesc; 5) nume de familie - 1863: Secuime (Csoma, Csuma), Kriza Vadr.384; MNRK.

- **ciună** (= oresniță) (Lathyrus tuberosus) - **csunya** - 1768: Căpeni, scaunul Trei Scaune (CV) (în toponim), EMSzT II 226; 1823: Abuș (MS), (în toponim), EMSzT II 226; 1863: Secuime (Csunya, nume de câine), Kriza Vadr. 391; 1873: Secuime, NyK X 328; 1893: idem (loc), (citat Kiss Mihály), MTsz; 1907: Secuime, NyK XXXVIII 32; Bledy 38; MNRK.

- **Ciuneasă - Csunyásza** (toponim) - 1863: Secuime, Kriza Vadr. 392.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

- **ciupercă - csuporka** - 1838: Secuime, Tsz 73 a; 1861: judeţul Trei Scaune, MNyszt VI 358; 1893: Secuime, MTsz 326; Bledy 38; MNRK.

- **clacă** - (= muncă colectivă benevolă a unora în folosul altora, însoţită de o mică petrecere; rentă sau robotă feudală reprezentând obligatia tăranului iobag de a munci gratuit pentru stăpânul de moşie) - **káláka** - 1) clacă (la tors, secerat, adunat fânul, transportat grâncle, lemnele, gunoiul etc.) - 1754: Gorneşti, scaunul Mures EMSzT; 1774: Bicfalău, scaunul Trei Scaune, EMSzT; 1785: Covasna, scaunul Trei Scaune, EMSzT; 1795: Ojdula, scaunul Trei Scaune, EMSzT; 1815: Cernatu de Jos, scaunul Trei Scaune, EMSzT; 1817: Aita Seacă, scaunul Trei Scaune, EMSzT; 1838: Secuime, Tsz; 1863: Secuime, Kriza Vadr. 51; 1868: zona Homorodului, Orbán I 184; 1873: Zetea, comitatul Odorhei, Kriza J.(în basm), Nyr II 89; 1875: comitatul Odorhei, Nyr IV 33; 1876: idem (loc.), Nyr V 517; 1882: idem (loc.), Nyr XI 40; 1883: comitatul Ciuc, Nyr XII 235; 1891: Mădăraş, judeţul Ciuc, Gidro J, Bonifác, Nyr XX 47; 1893: Secuime, MTsz; 1895: zona (fostului scaun) Orbai, Ethn. VI 397; 1896: judeţul Ciuc, bazinul Nirajului, Ethn. VII 186, 388; 1899: bazinul Nirajului, Ethn. X 44 şi urm.; 1902: bazinul Arieşului, NyF XXXVII 50; 1905: Giurgeu, Nyr XXXIV 323; 2) masa oferită dupa clacă - 1775: Peselnea, scaunul Trei Scaune, EMSzT; 1813: Mărtineni, scaunul Trei Scaune, EMSzT; 1823: Zoltan, scanul Trei Scaune, EMSzT; 3) robotă: 1754: Gorneşti, scaunul Mureş, EMSzT; mijlocul secolului XVII: Lazarea, scaunul Ciuc, EMSzT; 1763: Zagon, scaunul Trei Scaune, EMSzT; 1767: Curteni, scaunul Mureş, EMSzT; 4) în atenţionarea de incendiu: Vezi să nu faci clacă la cărat apa! - 1893: Secuime, MTsz; 5) bătaie, scandal, ceartă zgomotoasă: 1838: Tsz; 1875: comitatul Odorhei, Nyr IV 80; 1876: comitatul Ciuc, Nyr V 468; 1893: Secuime, MTsz; 1893: idem (loc.), MTsz; 6) în cuvinte derivate şi compuse: a) kalákás = clăcaş - 1899: bazinul Nirajului, Ethn. X 44; 1905: Giurgeu, Nyr XXXIV 322; 1906: Trei Scaune, dr.Réthei Prikkel Marián, MNy II 13; 1908: Secuime, Nyr XXXVII 94; b) kalákáz - a clăcaşi, a face clacă - 1893: Secuime, MTsz; c) aratókaláka - clacă de secerat - 1863: Kriza Vadr 542; 1891: Mădăraş - judetul Ciuc, Gidro J. Bonifác, Nyr XX 47; 1893: Secuime (citat Gyorffy Iván), MTsz; 1896: bazinul Nirajului, Ethn. VII 1864; 1914: Secuime, Herman, Pászt. 72; d) báránylopo-kalaka - clacă de primit cadou o oaie sau un miel, când vrea cineva să-şi prăşcască oi - 1891: Mădăraş-Ciuc Gidro J. Bonifác, Nyr XX 47; 1893: idem (loc. şi sursa), MTsz; e) bontókalaka - clacă de "desfăcat" porumb - 1900: Ighiu (HG), Ferencz Miklos, Nyr XXIX 190; f) dalos kalaka - clacă cu cântece - 1899: bazinul Ariesului, Ethn. X 45; g) derlopo kalaka - 1893: Secuime, (citat Gyorffy Iván), MTsz; h) fahordókaláka (clacă de cărat lemne) - 1905: Giurgeu, Nyr XXXIV 323; i) fahozo kalaka - clacă de adus lemne - 1893: Secuime (citat Gyorffy Iván), MTsz; j) ganyezó kalaka - clacă de gunoit - 1891: Mădăraş, judeţul Ciuc, Gidro J.Bonifác, Nyr XX 47; 1893: idem (loc.şi sursă), MTsz; k) kaszáló kalaka - clacă de cosit - 1896: bazinul Nirajului, MTsz; l) szénagyüto kaláka - clacă de adunat fân - 1893: Secuime (citat Gyorffy Iván), MTsz; m) szöszlopó kaláka - clacă de meliţat - 1896: Ciuc, bazinul Arieşului, Ethn. VII 388, 487; n) takaro-kalaka - clacă de acoperit fân - 1891: Mădăraş, judeţul Ciuc, Gidro J. Bonifác, Nyr XX 47; 1893: idem (loc. şi sursa), MTsz; 1893: idem (loc. şi sursa), MTsz; o) tapogato kalaka - 1891: Mădăraş, judeţul Ciuc, Gidro J.Bonifác, Nyr XX 47; p) tancos kalaka - clacă cu dans - 1899: bazinul Nirajului, Ethn. X 44; q) tapaszto kalak - clacă de lipit/muruit - 1905: Giurgeu, Nyr XXXIV, 323; r) tisztitó kaláka - clacă de curăţat - 1900: Ighiu (HG), Nyr XXIX 190; s) törökhizáhónto kaláka - clacă de sfărmat porumbul - 1896: Ciuc, bazinul Arieşului, Ethn. VII 388, 487; t) vizhordó kaláka - clacă de cărat apa (simbolic, ca amenintare de incendiu) - 1893: Secuime, MTsz; 7) în zicale: kaláka haragszik - în sens de a ajuta, din prietenie, pe cineva să se certe cu al treilea care lui nu i-a făcut nimic; MNRK.

- **clăcaş - kalakos/kalokózo** - 1750: Turia de Jos, scaunul Trei Scaune, EMSzT; 1826: Racoşu de Sus, scaunul Odorhei, EMSzT; 1905: Secuime, Nyr XXXIV; MNRK.

- **clăcăşi - a ~ - kalákaz(ik)** - 1) a face clacă - 1754: Gorneşti, scaunul Mureş, EMSzT; 1838: Secuime, Tsz, 2) în sens de a face gălăgie - 1860: judeţul Ciuc, Nyr V 468; 1893: Secuime, judeţul Ciuc, MTsz.

- **clăcăşie - kalákazás** - 1754: Glodeni, scaunul Mureş, EMSzT.

- **clătită - keletita/kulutyitu** - 1893: Trei Saune, MTsz; Bledy 55.

- **coacăză - kokojzal/kukujza** - 1816: Secuime, Vocabularium, 99; 1838: Secuime Gyarmathi Samuel, Bucsi Emil, scaunul Ciuc, Kallay Ferenc, Tsz; 1863: Trei Scaune, Kriza

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Vadr. 506; 1873: Secuime, NyK X 332; 1883: Secuime, Nyr XII 335; 1893: Ciuc, Trei Scaune, Secuime, ținutul Giurgeu (citat Gyorffy Iván), MTsz; 1905: Giurgeu, Nyr XXXIV 261; Bledy 57; MNRK.

- **coconi - kokojnátos** - (în sens de a se înfumura/îngâmfa) - 1905: județul Odorhei, Nyr XXXIV 220; Bledy 57.

- **coc/cocă** (= cozonac și ouă fierte înroșite, sfințite la Paști în biserică) - **kókonya** - 1878: Ciuc, Nyr VII 331; 1893: Secuime, județul Ciuc, ținutul Giurgeului (citat Gyorffy Iván), MTsz; 1896: idem (loc.), Ethn. VII 85; 1905: Giurgeu, Nyr XXXIV 267; MNRK.

- **cocârtău** - 1) **kokirca** - 1895: Secuime, Nyr XXIV; 2) (= coraslă fiartă) - kokirca - 1905: Chepet (CV), Nyr XXXIV 105; Bledy 61; MNRK.

- **cocean - kocsán** - 1912: Secuime, județele Odorhei și Trei Scaune, Damian 27.

- **cocioarvă - kocsorba/kocsorva** - 1893: scaunul Mureș (citat Szász Béla), MTsz; 1894: scaunul Mureș, Szinnyei József (confirmă orig. românească, citează pe Szász Bela), Nyr XXIII 200.; 1903: scaunul Mureș, NéprÉrt IV 214; Bledy 57.

- **cocoloș - Kokolós** (porcela) - 1908: județul Ciuc, Máthé Dénes, Nyr XXXVII 430.

- **cojoc - kozsok** - 1) cojoc, șubă de miel sau de oaie - 1619: Sânmartin, scaunul Ciuc, EMSzT; 1710: Pescenek, scaunul Trei Scaune, EMSzT; 1787: Târgu Mureș, EMSzT; 1816: Secuime, Vocabularium 99; 1821: Zălan, scaunul Trei Scaune, EMSzT; 1861: comitatul Ciuc, Imecs Jakab, MNyszt VI 373; 1876: Trei Scaune, Gáborfi Károly, Nyr V 37; 1879: Ozun, comitatul Trei Scaune, Nyr VIII 376; 1885: Târgu Secuiesc, Nyr XIV 239 (kosok); 1893: comitatul Odorhei, plasa Homorod, Aita Medie, scaunul Trei Scaune, MTsz; 1894: Secuime, județele Ciuc, Trei Scaune, Odorhei, ținutul Homorodului, Szinnyei József (confirmă orig. românească, citează Tsz, pe Erdélyi J., Kriza János, Király Pál, Baczó Mózes, MNyszt VI 373, Nyr V 37), Nyr XXIII 250; 1897: Trei Scaune, Nyr XXVI 376; 1905: Giurgeu, Nyr XXXIV 264; 2) gubă - 1838: scaunul Trei Scaune (Gyarmathi Samuel); 3) în cuvinte compuse: cojoc din piele de lup - farfasbörkozsokját: 1772: Haghig, scaunul Trei Scaune, EMSzT; 4) manton de blană: 1896: Secuime, Nyr VI 472; 1905: Giurgeu, Nyr XXXIV 82; 5) caciula: 1893: Ciuc, MTsz; MNRK.

- **cojoci** - (– a bate) - **kokzsokai**, și în cuvinte compuse: **elkozsókolni** - 1861: comitatul Ciuc, Imecs Jakab, MNyszt 373; 1876: Trei Scaune, Gáborfi Károly, Nyr V 37.

- **colac - kalák** (în sens de recompensă în bani dată cu anticipație pentru readucerea/recuperarea unei vite furate) - 1863: județul Odorhei, Kriza Vadr. 504; 1893: județul Odorhei, MTsz; Bledy 52-53; MNRK.

- **coleză - koleza** - 1894: Budila, județul Trei Scaune, Szinnyei József (confirmă orig. românească, citează pe Erdélyi Lajos), Nyr XXIII 199.

- **colindă** - (= a merge din casă în casă de Crăciun cântând la geamuri colinde religioase despre Nașterea Domnului) - **kolindál/kolingyal/koindal/kolendal/koringyál/ koringal** - 1) a colinda - 1893: județul Odorhei - ținutul Baraoltului, Secuime, Covasna, comitatul Trei Scaune (citați Gyorffy Iván și Butyka Boldizsár), MTsz; 1912: Secuime, județele Odorhei și Trei Scaune, Damian 28; 2) a vagabonda, a hoinări - 1886: Tălișoara, comitatul Odorhei, ținutul Baraoltului, Kolumbán Sámu, Nyr XV 575; MNRK.

- **comarnic** (= loc acoperit în strungă/coșarul unde se mulg oile) - **komárnyék** - 1894: Luncani, zona Arieșului, Végh Marinca, Nyr XXIII 577; 1903: Sândominic, Szabó Dezso, Nyr XXXII 326; 1905: Giurgeu (toponim: Komárnyék), Nyr XXXIV 259; Bledy 58; MNRK.

- **comanac - komonák/kumunak** - 1893: județul Odorhei (citat Kiss Mihály), MTsz; 1894: județul Odorhei, Szinnyei József (confirmă orig. românească, citează pe Kiss Mihály), Nyr XXIII 201; Bledy 58.

- **contraș** (= paznic de sare) - **kontrás/kontorás** - 1861: Trei Scaune, Lörincz Károly, MNyszt 356; 1861: Trei Scaune, MNyszt VI 356; 1863: Trei Scaune, Kriza Vadr.324; 1893: idem (loc.), MTsz; 1912: idem (loc.), Damian 28.

- **corbu - Kurbui** (nume de câine) - 1863: Secuime, Kriza Vadr. 391.

- **cosor - kacor** - 1838: Secuime, Tsz; 1873: idem (loc.), Nyr II 470; 1893: Secuime, MTsz; 1912: Secuime, Damian 25.

- **coșar** (= țarc, ocol pentru închis oi, porcii de la ghindă etc.) - **kosar** - 1) 1592: scaunul Odorhei, EMSzT; 1599: scaunul Odorhei, EMSzT; 1600: scaunul Odorhei, EMSzT; 1604: Chedea, scaunul Odorhei, EMSzT; 1754: Joseni, scaunul Ciuc, EMSzT; 1754: Ditrău, scaunul Ciuc, EMSzT; 1759 și 1763: Zagon, scaunul Trei Scaune, EMSzT; 1775: Olteni, scaunul Trei Scaune, EMSzT; 1798: Chichiș,

www.cimec.ro / www.mncr.ro

scaunul Trei Scaune, EMSzT; 1801: Trei Scaune, EMSzT; 1808: Zagon, scaunul Trei Scaune, EMSzT; 1811: Racoșu de Sus, scaunul Odorhei, EMSzT; 1812: Zagon, scaunul Trei Scaune, EMSzT; 1847: Zălan, scaunul Trei Scaune, EMSzT; 1861: Trei Scaune, Lörincz Károly, MNyszet VI 244; 1863: Secuime, Kriza Vadr.; 1893: Secuime, Ozun, scaunul Trei Scaune (citați Gyorffy Iván, Erdélyi Lajos, Márton Imre - pentru Dalnic, județul Trei Scaune), MTsz; 1905: Ciuc, Giurgeu, Nyr XXXIV 108, 266; 1914: Ciuc, Secuime, Herman, Pászt. 194, 511; 2) în cuvinte compuse - 1914: Secuime (fejokosár = strungă pentru muls), Herman, Pászt. 529; MNRK.

- **coșari** (= a instala coșarul/strunga cu oi pe un teren pentru a-l gunoi) - **kosaraz/ kosaroz/ megkosároz** - 1879: Secuime, Kozma 226; 1893: Ciuc, Trei Scaune, MTsz; MNRK.

- **coțcă - kotyka** - 1912: Secuime, Damian 28-29; Bledy 60.

- **coteț - kotyec/kotec/kottyesz/kottyeszt** - 1) coteț pentru porci - 1864: Trei Scaune, NyK III 12; 1889: Angheluș (CV), Ghidfalău (CV), Pădureni (CV), Köver Sándor, Nyr XVIII 573; 1893: Trei Scaune (citat și Erdélyi Lájos), MTsz; 1912: Trei Scaune, Damian 28; 1914: Secuime, Herman, Pászt. 195; 2) coteț pentru păsări - 1864: Trei Scaune, NyK III 12; 1889: Angheluș (CV), Ghidfalău (CV), Pădureni (CV), Nyr XVIII 573; 1914: Ciuc, Nyr XLIII 355; 3) poiată pentru viței - 1905: Giurgeu, Nyr XXXIV 266; 1914: Giurgeu, Ciuc, Lakatos János, Nyr XLIII 235; 4) colibă, bordei, șopron: 1864: Trei Scaune, NyK III 12; 1889: Angheluș (CV), Ghidfalău (CV), Pădureni (CV), Nyr XVIII 573; 5) burtă - 1909: Ciuc, Nyr XXXVII 430; MNRK.

- **cotingoi - kotingoj** (în sens de băiețaș leneș) - 1900: Cristuru Secuiesc și ținut, Gyulai Ferenc, Nyr XXIX 432; Bledy 60; MNRK.

- **cotor - kator** - 1) ciot de coadă de mătură - 1863: Secuime, Kriza Vadr.; 1893: Secuime, MTsz; 2) cotor de pană - 1893: Secuime, MTsz; Bledy 54-55; MNRK.

- **Crăciun - Krecsun** (supranume) - 1893: Mihai Viteazul (fostul scaun Arieș), Jankó, TAT 283; MNRK.

- **Crezi mai fârtate - Kricz maj fortatim** - (în Viflaim) - 1888: Beclean, județul Odorhei, Paal Gyula, Nyr XVII 329.

- **crintă - krinta/kilinta/kerenta** - 1838: Secuime, Tsz; 1861: județul Ciuc, MNyszt VI 373; 1893: judetele Trei Scaune și Ciuc, scaunul Mureș (citează și pe Dobos András pentru loc.Racul), MTsz; 1894: judetele Mureș, Trei Scaune, Odorhei, Ciuc, Szinnyei József (confirmă orig. românească, citează pe Kiss Mihaly, pe Görffy Iván și MNyszet VI 373), Nyr XXIII 104; 1914: scaunul Mureș, Livezeni-Ciuc, Văcărești (HG), Herman, Pászt.532; 1916: Bătanii Mari (CV), Konsza Samu, Nyr XLV 235; Bledy 55; MNRK.

- **crucea - Kurucsa** (nume de pădure) - 1901: Lemnia (CV), Nyr XXX 446.

- **cuc - kuk** - 1) în sens de în sus - 1863: județul Odorhei, ținutul Cristurului Secuiesc, Kriza Vadr 447; 1880: Secuime, Nyr IX 236; 1893: idem (loc. și sursa), MTsz; MNRK; 2) în poreclă - kukuj (cuc) - 1863: Secuime, Kriza Vadr. 389.

- **cujbă - guzsba** - 1838: Secuime, scaunul Ciuc, Tsz; 1893: Secuime, MTsz; 1905: Giurgeu, Nyr XXXIV 82; 1914: Secuime, Herman, Pászt. 70; 1914 (în cuvânt compus: guzsbafa - cujba de lemn), Livezi, Herman, Pászt. 71; 1914: Ditrau, Ciuc, Kémenes Antal, Nyr XLIII 41; Bledy 49; MNRK.

- **cumpănă** - (= bârnă de lemn așezată pe un stâlp înalt, având la capăt o greutate și la celalalt cârligul cu care se scoate apa din fântână) - **kompona** - 1) cumpănă - 1861: Trei Scaune, Lörincz Károly, MNyszt VI 356 și comitatul Ciuc, Imecs Jakab, idem p.373; 1887: Târgu Secuiesc, Nyr XVI 479; 1893: Secuime, Ciuc, Trei Scaune, MTsz; 1894: Secuime, județele Ciuc și Trei Scaune, Szinnyei József (confirmă orig. românească, citează pe Kiss Mihály și pe Györffy Iván și MNyszt VI 356, 373), Nyr XXIII 201; 1905: Giurgeu, Nyr XXXIV 82; 1914: Odorhei, Silea Nirajului (MS), Herman, Pászt. 293, 532; 1915: Bătanii Mari, Konsza Samu, Nyr XLV 235; 2) în toponime - 1724: Kompona, Corunca, scaunul Mureș, EMSZT; 1753: Compana, Sâncraiu de Mureș, EMSZT; 3) cca 3/4 kg (din caș sau brânză) - 1879: Secuime, Kozma 225; 1905: Feliceni (HG), Nyr XXXIV 105; 1914: Sabed (MS), Silea Nirajului (MS), Feliceni (HG), Nyr XXXIV 105; 3) în derivate și cuvinte compuse -1893: județul Ciuc (komponálódik - cumpăni), MTsz; 1910: județul Ciuc (idem), MNyszt VI 373; 1914: Văcărești (HG) (komponako - piatră de cumpănă / kompona tálja), Herman, Pászt. 532; Bledy 58; MNRK.

- **cupă - kupa** - 1816: Secuime, Vocabularium 99; 1838: idem (loc.), Tsz; 1873: idem (loc.), Köresz Kelemen, Nyr II 470; 1893: idem (loc.), MTsz; 1900: județul Odorhei, zona Homorodului, Vas Miklós, Nyr XXIX 287; MNRK.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

- **cuptor - kuptór** - 1911: Secuime, NépErt XII 116; MNRK.

- **curmătură - Kurmatirapataka** (= Pârâul Curmăturii, nume de pârâu) - 1915: Secuime, Szlávik Ferenc, Nyr XLIV 383; MNRK.

- **curtean - kurtan/kurtán** (în antroponime) - 1614: Călugăreni, scaunul Odorhei, Angvstia I 118; 1624: scaunul Odorhei, D.J.C.A.N. II/9, Scaunul Odorhei, Judecătorești, f.29; 1897: Crăciunel (HG). Dersi József (monografie manuscris, cf. Herman Antal), Nyr XXVI 334.

- **cuscră - kuszkura** - 1) în sens de cuscră - 1863: județul Odorhei, Kriza; 1908: Hăghig (19), Araci, Ariușd, Nyr XXXVII 75; 2) în sens de iubit secret, amant - 1893: Ozun (CV), (citat Erdélyi Lájos), MTsz; Bledy 61-62; MNRK.

- **custură- kusztura** (în sens de cuțit care nu taie, tăiș - de cuțit - ruginit, briceag cu mâner de lemn) - 1893: județul Odorhei (citat Bágy Bencze Miklós), MTsz; 1912: județul Odorhei, Damian 29; Bledy 62; MNRK.

- **dacă de la mine - dake dela mine** (în textul Viflaimului) - 1876: scaunul Odorhei, Paal Gyula, Nyr V 186.

- **dacă-i dereptate - dakei dereptáte** (în textul Viflaimului) - 1876: scaunul Odorhei, Paal Gyula, Nyr V 186.

- **dacă sunt[este] sacul bun fârtate - daku szent szácu bun fertate** - (în textul Viflaimului) - 1876: scaunul Odorhei, Paal Gyula, Nyr V 186.

- **dară - dáre** (în textul Viflaimului) - 1876: scaunul Odorhei, Paal Gyula, Nyr V 186.

- **dară tu ce mai - dare tu cse main** - 1888: Beclean, scaunul Odorhei, Paal Gyula, Nyr XVII 329.

- **de** (vezi: dacă de la mine).

- **dereptate** (vezi: dacă-i dereptate).

- **destul o cere - desztul o csere** (în textul Viflaimului) - 1876: scaunul Odorhei, Paal Gyula, Nyr V 187.

- **diac - diák** - 1905: Giurgeu, Nyr XXXIV 81; Bledy 39; MNRK.

- **dobândi - dobendál/debendál/dobondál** - 1863: Trei Scaune, Kriza Vadr. 494; 1893: Trei Scaune, Ozun, MTsz; 1893: județele Trei Scaune, Ozun, județul Trei Scaune, Szinnyei József (confirmă orig. românească, citează pe Erdelyi Lajos si Kriza Vadr.); MNRK.

- **doi bani** (= în sens depreciativ, de mică valoare) - **Dojbán** (nume de câine) - 1863: Secuime, Kriza Vadr. 391.

- **doină - Dajna** (nume de animal) - 1880: Ciucsângeorgiu, Feier Jozsef, Nyr IX 431.

- doini, a ~ (= în sens depreciativ, a cânta fals) - dajnál - 1893: Secuime, Trei Scaune (citati Kiss Mihály, Gyorffy Iván, Erdélyi Lájos), MTsz; 1912: Secuime, Trei Scaune, Damian 19, MNRK.

- **dop - dop** - 1) dop - 1876: Secuime, Edelspacher Antal, NyK 12 p.100; 1893: Secuime (citat Ferenczi János), MTsz; 2) orificiu mai mare, în formă de pătrat, în partea de sus a butoiului - 1907: Covasna-Voinești, județul Trei Scaune, Trenczény Karoly, Nyr XXXVI 191; 3) în cuvânt compus: bédopol = îndopa - 1876: Secuime, NyK XII 100; 1893: idem (loc.), Szinnyei József (confirmă orig. românească, citează Tsz și pe Ferencz János), Nyr XXII 392; 1893: idem (loc.), MTsz; 1907: Covasna-Voinești, Nyr XXXVI 191; MNRK.

- **dor - Daru** - (în nume de boi) - 1863: Secuime, Kriza Vadr. 390.

- **dovleci - döblec** - 1861: Trei Scaune, Lörincz Károly, MNyszt VI 226, 322; 1863: Trei Scaune, Kriza Vadr. 494; (inclusiv în porecle: Döblecz, idem, p.369); 1893: Trei Scaune, județul Odorhei, Secuime (citați Dézsi Mihály, Csaplár Benedek, Györffy Iván, Andrássy Antal 1843, Erdélyi Lájos), MTsz; 1893: județele Odorhei și Trei Scaune, Szinnyei József (confirmă orig. românească, citează pe Dézsi Mihály), Nyr XXII 297; Bledy 39; MNRK.

- **Dracea** (de la drac) - **Dracsa** (toponim provenit - spune legenda - de la un român pe nume Dracea, care ar fi fost spânzurat în acel loc, cf. Kriza János) - 1897: Soimusu Mic, județul Odorhei, Kriza János, Nyr XXVI 432.

- **draniță** (= șindrilă mai grosolan prelucrată) - **dranică/ dáranca/ daránicza/ garanică/ granică** - 1743: Valea Strâmbă, scaunul Ciuc, EMSzT; 1757: Mihăileni, scaunul Ciuc, EMSzT; 1757: Toplița-Ciuc, EMSzT; 1838: scaunul Ciuc, Tsz; 1863: Secuime, Kriza Vadr.500, 1873: Secuime, Korész Kelemen, Nyr II 426; 1893: Giurgeu, comitatul Ciuc, Secuime, MTsz; 1893: Secuime, județele Ciuc și Trei Scaune, Giurgeu, județul Ciuc, Szinnyei József (confirmă orig. românească, citează pe Kiss Mihály, Györffy Iván, Tsz, Kriza Vadr.), Nyr XXII 337; 1900: Secuime, NépÉrt I 104-5; 1905: Ditrău, Nyr XXXIV 266; 1907: Cristuru Secuiesc, dr.Szilády Zoltán, MNy III 330; 1909: Secuime, Malonyai II 104; Bledy 41; MNRK.

- **Drăgan** (= de la drag) - **Dregan** (nume de bou) - 1863: Secuime, Kriza Vadr. 390.

- **drugă** (= fus mare pe care se toarce fuiorul gros pentru urzeala de saci etc.) - **drugă** - 1842: Secuime, Kövary; 1863: comitatul

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Odorhei, Kriza Vadr.496; 1880: scaunul Mureș și Crișeni (Harghita), Nyr IX 236; 1880: ținutul Odorheiului, Nyr IX 235-236; 1886: județul Odorhei, Szerváczius Gábor, Nyr XV 239; 1893: Covasna, comitatul Trei Scaune, MTsz; 1893: ținutul Odorheiului, Szinnyei József (confirmă orig. românească, citează pe Király Pál), Nyr XXII 389; MNRK.

- **drumul - Durumoly** 1) în porecle - 1908: județul Ciuc, Máthé Dénes, Nyr XXXVII 430; 2) în nume de cai: 1863: Secuime (Drumo), Kriza Vadr.389.

- **drușcă** (= prietenă a mirescei) - **druska** - 1907: Secuime, dr.Szilády Zoltán, MNy III 329; MNRK.

- **dugheană - dugjána/dogány** - 1) dugheană, băcănie mică - 1838: Secuime, județul Ciuc, Tsz; 1893: idem (loc.), MTsz; 1893: Secuime, județul Ciuc, Szinnyei József (confirmă orig. românească, citează Tsz), Nyr XXII 337; 2) măcelărie - 1900: Cristuru Secuiesc și ținut, Gyulai Ferenc, Nyr XXIX 432; 3) supranume (Degány) - 1908: Ciuc, Nyr XXXVII 430; Bledy 40; MNRK.

- **dulap - duláp/duláb** (în sens de plută mică) - 1863: scaunul Mureș, Kriza Vadr.496; 1869: pasul Tulgheș, Orban II 131; 1893: scaunul Mureș, MTsz; 1893: scaunul Mureș, Szinnyei József (confirmă orig. românească, citează pe Kriza Vadr.), Nyr XXII 992; 1905: Giurgeu, Nyr XXXIV 82; Bledy 41; MNRK.

- **dumicat** (= îmbucătură, cocoloș de aliment amestecat cu salivă) - **domika/ domikat/damika** - 1838: ținutul Baraolt, Tsz; 1861: județul Ciuc, Imecs Jakab, MNyszt VI 370; 1880: Chileni, scaunul Ciuc (HG), Ferenczy Alajos, Nyr IX 525; 1893: comitatul Odorhei, ținutul Baraolt, Secuime (citați Gyorffy Iván, Kiss Mihály), MTsz; 1905: Secuime, Gombocz Zoltán, MNy I 165; MNRK.

- **fasole - faszuj** (și derivatele: **faszujka/ faszujka/ faszulyka** etc.) - 1744 și 1774: Dumitreni, scaunul Odorhei, EMSzT IV 434; 1757 și 1791: Ercea, scaunul Mureș, EMSzT IV 434; 1760: Soimușu Mic, scaunul Odorhei, EMSzT IV 433; 1781: Sâmbriaș (MS), EMSzT IV 434; 1794: Fântânele (MS), EMSzT IV 435; 1797: Nazna, scaunul Mureș, EMSzT IV 433; 1813: Corunca, scaunul Mureș, EMSzT IV 433; 1838: Secuime, Tsz; 1861: Trei Scaune, Lörincz Károly, MNyszt V 214; 1863: Secuime, Kriza Vadr. 528; 1869: Secuime, Orban III 18; 1873: Secuime, Nyr II 426; 1875: Dăboșeni, județul Odorhei, Nyr IV 93; 1876: Merești, județul Odorhei, Nyr V 267; 1877: Trei Scaune, Nyr VI 473; 1880: Trei Scaune, ținutul Baraolt, Nyr IX 236, 431; 1886: județul Odorhei, Szerváczius Gábor, Nyr XV 239; 1889: Secuime, Angheluș, Pădureni, Ghidfalău, Köver Sándor, Nyr XVIII 527; 1893: județele Ciuc, Odorhei, Trei Scaune (citați Erdélyi Lájos, Kiss Mihály), MTsz; 1893: bazinul Arieșului, Jankó, TAT 128-130, 242, 268; 1894: Secuime, Nyr XXIII 334; 1898: Giurgeu, Gencsy István, Nyr XXVII 381-382; 1905: Sovata (MS), MNGy VII 71; 1905: Secuime, Nyr XXXIV 261; 1915: Sfântu Gheorghe (CV), Bodor Denes, MNy XI 333; MNRK.

- **fată - fáta** (exclusiv românca) - 1779: Mureșeni (MS), EMSzT III 721; 1863: Secuime, Kriza(20) Vadr. 41,131; 1879: Sâncrăieni (HR), Nyr VIII 96; 1883: Ciucsângeorgiu (HG) - în strigături de dans. Nyr XIII 576, T.Nagy Imre, Nyr XII 432; 1884: Odorheiu Secuiesc, Veress Ferencz; 1898: Secuime (în strigaturi rimate), Györffi Iván, Nyr XXVII 42; 1912: Secuime, Damian 21 (citează Nyr XXVII 42); MNRK.

- **făgețel - Fageczel** (toponim) - 1894: [Miercurea Ciuc] deal la granița Ciucului cu Moldova, Vitos, Csikmegyei, 22-40.

- **fără gând - firágond/ firokont/ filogond/ firágont** (în special în expresia firokontra dolgozik - lucrez fără nici un gând) - 1838: Secuime, Tsz; 1863: Trei Scaune, Kriza Vadr.; 1893: Secuime, Trei Scaune, MTsz; 1893: Secuime, Trei Scaune, Ozun - județul Trei Scaune, Szinnyei József (confirmă orig. românească, citează Tsz, pe Kriza Vadr., Nyr IX 34 și pe Kiss Mihály și Erdelyi Lajos), Nyr XXII 438-439.

- **fârtat** (= prieten până la moarte, legat prin jurământ/frate de cruce) - **fertát** - 1764: Olteni, scaunul Trei Scaune, EMSzT; 1876: Secuime, Paal Gyula, Nyr V 186, 1897: județul Ciuc, Péter János, Nyr XXVI 332; 1909: Giurgeu, Gencsy István, Pál András (comentariu), Nyr XXXVIII 92; 1912: județul Odorhei, Damian (citează Nyr XXVI 332) 22; Bledy 44; MNRK.

- **fătărău - fataró/pataró** - 1) bărbat, cocoș etc. hermafrodit - 1863: scaunul Mureș, Kriza (inclusiv în porecle: Te Fatáro) Vadr. 389; 1872: Secuime, Nyr I 135; 1893: comitatul Odorhei, Secuime, scaunul Mureș, Szinnyei József (confirmă orig. românească, citează pe Kriza Vadr. și pe Kiss Mihály și Gyorffy Iván), Nyr XXII 438; 1893: Secuime, judetul Odorhei, scaunul Mureș, MTsz; 1893: scaunul Arieș, Jankó, TAT

www.cimec.ro / www.mncr.ro

291; 1900: Târgu Secuiesc - județul Trei Scaune, Vajna Károly, Nyr XXIX 431; 2) neîndemânatic, laș - 1872: Secuime, Kriza (János), Nyr I 135; 3) porecle - 1908: Glodeni (MS) (fataró), Nyr XXXVII 382; Bledy 43; MNRK.

- **fâțâi - fircál** (în sens de a forfoti) - 1861: Trei Scaune, Lörincz Karoly, MNyszt VI 326; 1893: Secuime, Trei Scaune, MTsz; 1893: Secuime, Trei Scaune, Szinnyei József (confirmă orig. românească, citează MNyszt VI 326 și pe Kiss Mihály, Erdélyi Lajos și Györffy Iván), Nyr XXII 438; Bledy 44; MNRK.

- **ficior - ficsor/ficsur** - 1) ficior: 1597: scaunul Odorhei, EMSzT; D.J.C.A.N., scaunul Odorhei, II/2 G, f.66 (ola fichijor - ficior român); 1614: Alungeni (HG) (Ficzor, în antroponime), Vetca (HG) (Fichior, în antroponime), Angvstia I 97; 1629: Doboșeni, scaunul Brăduț (ficsor), D.J.C.A.N., Scaunul Brăduț II/2, f.130-131; 1629: Biborțeni (ficzor, ficzor olah), scaunul Brăduț, idem, f.72; 1721: Betești, scaunul Odorhei, EMSzT; 1768: Pachia, scaunul Trei Scaune, EMSzT; 1782: Zagon, scaunul Trei Scaune, EMSzT; 1838: Secuime, Tsz 274 a; 1863: scaunul Murcș, ținutul Nirajului, Kriza Vadr.350; 1893: Secuime, MTsz; 1a) în sens de flăcău, flăcăiandru - 1893: Secuime, scanul Mureș, bazinul Nirajului, Szinnyei József (confirmă orig. românească, citează Tsz 274a, Kriza Vadr.), Nyr XXII 438; 1893: idem (loc.), MTsz; 1902: județul Ciuc, în partea Giurgeului, în special în Borsec, Ditrău, Lăzarea și Remetea (în ghicitoare: Égylábu ficsur ezér johort öröz. Mák. - Ficior cu un picior, păzește o mie de oi. Mac, Molnár Antónia, Nyr XXXI 532; 2) în antroponime: 1614: Fichior, Vetca, scaunul Odorhei, EMSzT; 1614: Ficzor: Alungeni, scaunul Trei Scaune, EMSzT; 1754: Fitsor, Turia de Jos, scaunul Trei Scaune; 3) în toponime - 1616: Ficzor, Sâncraiu de Mureș, EMSzT; 4) nume de câine: 1910: Tușnad Ciuc, Szlávik Ferenc, Nyr XXXIX 235; MNRK.

- **ficiorule - ficsorule** (în textul Viflaimului) - 1876: scaunul Odorhei, Paal Gyula, Nyr V 187.

- **floare** - 1) în prenume: **Flóra, Flóriș, Florika** - 1863: Secuime, Kriza Vadr. 387; 2) nume de cal - **Flóre** - 1910: Topliță-Ciuc, Szlávik Ferenc, Nyr XXXIX 235; 1915: Secuime (Flori, nume de vită), Szlávik Ferenc, Nyr XLIV 383.

- **fluier - furulya/furuglya/furolya** - 1644: Târgu Mureș, EMSzT; 1838: Trei Scaune, Tsz; 1869: Secuime, Orbán II 155; 1872: județul Odorhei, MNGy I 151; 1893: Trei Scaune, MTsz; MNRK.

- **fluiera - furulyázik** - 1882: județul Odorhei, MNGy III 279; 1911: idem (loc.), Malonyai III 235; MNRK.

- **fluieraș - furulyás** - în antroponime: 1745: Frujas, Betești, scaunul Odorhei, EMSzT; 1869: Secuime, Orban II 155; 1897: Ciuc, Ethn. VII 396; MNRK.

- **fotă** - (= țesătură dreptunghiulară bogat ornamentată purtată de femei/fete peste fuste) - **fota**: 1869: Topliță, Orban II 135; 1908: Secuime, Nyr XXXVII 91 (citat Orban); MNRK.

- **frânturile - Frinturile** (hidronim) - 1894: [Miercurea Ciuc] pârâu la granița Ciucului cu Moldova, Vitos, Csikmegyei 22-40.

- **fugit - fuzsitus/fozsitus** - (în sens de zvăpăiat, superficial, mânios, cretin) - 1904: Țufalău (HG), Szeremley Császár Loránd, Nyr XXXII, 515; 1905: Giurgeu, Nyr XXXIV 82; 1915: Sfântu Gheorghe (CV), Bodor Denes, MNy XI 332; MNRK.

- **furdă** (= deșeuri de piele de calitate superioară) - **furdáj** - 1) rămășiță de tutun, cocean de tutun - 1838: Secuime, Tsz; 1893: Secuime, Ozun - județul Trei Scaune (citați Györffy Iván și Erdély Lájos), Tsz; 1896: Secuime, Fejér József, Nyr XXV 46; 1897: județul Odorhei, Nyr XXVI 429; 2) slab - 1893: Trei Scaune (citat Felméri Lájos), MTsz; MNRK.

- **furtuna - furtina** - 1879: zona Baraolt, Nyr VIII 142; MNRK.

- **fustel - fustely** - 1764: Budila, Trei Scaune, EMSzT IV 433.

- **gaie - gája** - 1893: județul Ciuc, MTsz; Bledy 45.

- **gaiță - gájica** - 1893: Secuime (citat Györffy Iván), MTsz; 1900: județul Ciuc, Nyr XXIX 237; Bledy 45.

- **gard - gárd/gárgya** - 1) gard - 1838: Secuime (E J); 1878: comitatul Ciuc, Nyr VII 92; 2) gardul fântânii - 1875: Secuime (kutgárgya), Bartha Károly, Nyr IV 183; 1881: Gheorgheni, comitatul Ciuc, Nyr X 45; 1905: Giurgeu, Nyr XXXIV 82; 3) în (alte) cuvinte compuse: 1893: Ciuc (kútgardolás = îngrădire, kutgargya), (citat Görffy Iván), MTsz; 1914: idem (loc.), Herman, Pászt. 295; MNRK.

- **gardian** (în sens de stareț de mănăstire) - **gargyan** - 1779: Joseni, scaunul Ciuc, EMSzT.

- **gaz** (= petrol lampant) (Petroleum) - **gáz** - 1891: Mădăraș, județul Ciuc, Gidró J.Bonifác, Nyr XX 46; 1893: județele Ciuc, Trei Scaune, Mădăraș - județul Ciuc (citat Erdélyi Lájos, Butyka Boldizsár, Király Pál), MTsz; 1907: Trei

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Scaune, Trenczeny Károly, Nyr XXXVI 191; MNRK.

- **găleată - Galata** (toponim) - 1900: Cristuru Secuiesc, Gyulai Ferenc, Nyr XXIX 542;

- **gărgăriță - gergelica/gergerice/görgörice** (în sens de ploșniță) - 1838: Secuime, Tsz; 1880: scaunul Odorhei, Benedek Elek, Nyr IX 235; 1893: Secuime, Odorheiu Secuiesc (citat Györffy Iván), MTsz; Bledy 46-47; MNRK.

- **gâlcă - gyilak/ghilok** (în sens de umflătură pe picioarele vitelor cornute) - 1838: Trei Scaune, Tsz; 1863: Trei Scaune, Kriza Vadr. 501; 1873: Secuime, Trei Scaune, NyK X 329; 1875: Secuime, Nyr IV 189; 1893: Secuime, Trei Scaune (citați Kiss Mihály și Györffy Iván), MTsz; 1912: Secuime, Trei Scaune, Damian (citează Kriza Vadr. 24; Bledy 50; MNRK.

- **gâlceavă - gercsáva/gircsáva** - (inclusiv derivatele: gircsavás - gâlcevitor și gircsáskodik - se gâlcevește) - 1838: Secuime, Tsz; 1863: Secuime, Kriza Vadr. 500; 1893: Secuime, Trei Scaune (citat Györffy Iván), MTsz; 1916: Bățanii Mari (CV), Konsza Samu, Nyr XLV 234; Bledy 47; MNRK.

- **gângav - ganga** - 1905: Secuime, Nyr XXXIV 82, 323; Bledy 46; MNRK.

- **gât - git** - 1916: Trei Scaune, Bodor Dénes, MNy XII 40; Bledy 47; MNRK.

- **gâtlan - girtyán** - 1893: județul Odorhei (citat Dézsi Mihály), MTsz; Bledy 47; MNRK.

- **gheția - Geczaria** (toponim) - 1894: [Miercurea Ciuc] vârf de munte la granița Ciucului spre Bistrița, Vitos, Csikmegyei 22-40.

- **ghilan** (= animal cu gâtul de altă culoare decât restul corpului) - **gyilán**: 1) 1878: comitatul Ciuc, Nyr VII 138; 1893: idem (loc. și sursa), MTsz; 1914: Ciuc, Herman, Pászt.253; 2) animal cu păr bălan - 1914: Ditrău, Kémenes Antal, Nyr XLIII 41; 1914: Ditrău, Herman, Pászt.444; 3) blană - nume de animal: 1880: Ciucsângeorgiu, Feier Joszef, Nyr IX 431; 1914: Ciucsângeorgiu, Herman, Paszt.477; 1915: Sândominic (Gyilán - nume de capră), Szlávik Ferenc, Nyr XLIV 383; MNRK.

- **ghiușă** (= capră de culoare albă) - **gyósa** - 1903: Sândominic (HG), Szabó Dezso, Nyr XXXII 326; 1903: Sândominic, NyF IX 28; MNRK.

- **gingaș - zsingás**: 1860: comitatul Trei Scaune, Lörincz Károly, MNyszt VI 223; 1893: idem (loc. și sursa), MTsz; MNRK.

- **gligan** (= voinic/bine făcut) - **gelegonya/giligán** - 1909: Hilib, Trei Scaune, Horger Antal, Nyr XXXVIII 236; MNRK.

- **glugă - glugă/gulugă** - 1869: județul Odorhei, Orban II 155; 1872: comitatul Ciuc, Arany Gyulai MNGy I 126; 1888: Beclean, comitatul Odorhei, Paal Gyula, Nyr XVII 332; 1893: județele Odorhei și Ciuc, MTsz; 1896: Ciuc, Ethn. VII 396; Bledy 49; MNRK.

- **gociman** (= prim curator parohial) - **Goczman** - 1614: Estelnic (HG), Moacșa (HG) (în antroponime), Angvstia I 122; 1787: Mărtinești, Trei Scaune, EMSzT IV 593; 1873: Secuime, Orban VI 253; 1908: Secuime, Nyr XXXVII 91 (citat Orbán); MNRK.

- **godac/godaci - godák/godics** - 1) purcea - 1902: județul Ciuc, Kriza János, Nyr XXXI 115; 1914: idem (loc.), Herman, Pászt. 549; 2) porecla - 1893: Plăești (fostul scaun Arieș) (Gógya), Janko TAT 283; Bledy 48; MNRK.

- **goga** (= neîndemânatic) - **góga/gugó/guguj** - 1863: Secuime (în poreclă: Gugó), Kriza Vadr. 388; 1864: Trei Scaune, Vass József, NyK III 11; 1911: Secuime (în cuvânt compus, összegógájják), Viski Károly, NépÉrt XII 109; Bledy 48; MNRK.

- **gologan - gologány** - ban de 4 creițari în sec.XIX - 1879: ținutul Baraolt, Nyr VIII 142; 1885: Secuime, Nyr XIV 47; 1905: Giurgeu, Nyr XXXIV 82, 323; 1910: Secuime, MNy XL 175; Bledy 48; MNRK.

- **gostină - gostina** (taxă pentru îngrășarea porcilor la jir) - 1728: Hăghig, Trei Scaune, EMSzT IV 639.

- **graniță - gránice/gránic/garánic/grányca** - 1861: Trei Scaune, Lörincz Károly, MNyszt VI 356; 1893: Secuime (citat Gyorffy Iván), MTsz; 1897: județul Ciuc, Péter János, Nyr XXVI 427; 1912: Secuime, Trei Scaune, Damian 23; MNRK.

- **grivei - Grivej** (= nume de câine) - 1863: Secuime, Kriza Vadr.391.

- **gulie - guja/gulyal** - 1) în sens de turcă - 1893: Secuime, MTsz; 2) în cuvinte compuse: 1861: Trei Scaune, MNyszt VI 244; 1880: idem (loc.), Nyr IX 424 (citat Kiss Mihály); 1893: Trei Scaune (felgujádzik - în sens de a se umfla/buhai ca o gulie), MTsz;

- **gușat - gusás** - 1876: Trei Scaune, Nyr V 36; 1891: Ciuc, Giurgeu, Nyr V 36; 1891: Ciuc, Giurgeu, Odorhei, Paal Gyula, Nyr XX 568; 1893: scaunul Arieș, Jankó TAT 248; 1900: Ciuc (în porecla: Gusás), Nyr XXXIX 235; MNRK.

- **gușă - guța** - 1) 1838: Trei Scaune, Tsz; 1876: Trei Scaune, Nyr V 36; 1881: Ciucsângeorgiu, Fejer Györgyi, Nyr X 330; 1891: Secuime, Paal Gyula, Nyr XX 567-8; 1893: Trei Scaune, (citati Kiss Mihály, Györffy

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Iván, Erdélyi Lájos), MTsz; 1893: bazinul Arieșului, Jankó TAT 256; 1902: bazinul Aricșului, NyF XXXII 48; 1905: Giurgeu, Nyr XXXIV 82, 324; 1914: Ciuc, Herman, Pászt. 505; 2) în cuvinte derivate și compuse - 1891: Secuime (gusásodik), Paal Gyula, Nyr XX 568; MNRK.

- **halcă - halk** - 1893: Secuime, MTsz; Bledy 50.

- **hârbui** (= a se face numai hârburi, a se uza) - **hurbol** - 1838: Secuime, Tsz; 1861: Trei Scaune, Lörincz Károly, MNyszt VI 331; MNRK (aici greșit indicată sursa MNy VI, corect MNyszt VI); 1863: idem (loc.), Kriza Vadr. 502; 1872: (în cuvânt compus: elhurbol/élhurbol) Trei Scaune, Nyr I 92; 1878: idem (loc.), Nyr VII 283; idem (loc.), MTsz; 1893: Secuime, Trei Scaune, Covasna - județul Trei Scaune (citați Andrássy Antal 1843, Györffy Iván, Butyka Boldizsár), MTsz;

- **hodaie - hodáj** - 1877: comitatul Odorhei, Nyr VI 272; 1893: idem (loc.), MTsz; MNRK.

- **hrib - hiriba** - ciupercă comestibilă (Boletus edulis) - 1838: Secuime, Tsz; 1893: Secuime, MTsz; 1894: Secuime, Szinnyei József (confirma orig. românească, citează Tsz și Nyr XVII 429), Nyr XXIII 6; 1905: Giurgeu, Nyr XXXIV 82; 1907: Odorheiu Secuiesc (în cuvânt compus: hilibgomba), dr.Szilády Zoltán, MNy III 330; MNRK.

- **hrișcă - haricska** - 1893: Secuime, MTsz; Bledy 50.

- **hrubă - huruba** - 1838: Secuime, Trei Scaune Tsz; 1873: Secuime, Köresz Kelemen, Nyr II 427; 1876: idem (loc.), Nyr V 515; 1892: comitatul Odorhei, scaunele Arieș și Mureș, Paal Gyula, Steuer János, Kanyaró Ferenc, Nyr XXI 285-286; 1893: Secuime, scaunul Mureș, județul Odorhei, Covasna, comitatul Trei Scaune (citați Györffy Iván, Butyka Boldizsár), MTsz; 1901: Sâncrăieni, județul Odorhei, Szántho Gábor, Nyr XXX 445; 1894: Secuime, Szinnyei József (confirmă orig. românească, citează Tsz, Nyr II 427, Nyr V 515); Bledy 51-52; MNRK.

- **hurubaș - hurubas** - mijl. sec. XVIII: Band (MS) (toponim), EMSzt V 373; 1780: Bereni (MS), EMSzt V 379; 1802: Mureșeni (MS) (toponim: Hurubas uttzában - în ulița Hurubaș), EMSzT V 373; 1828: Lunga (CV), EMSzT V 373.

- **iapă - lápa** (porecla) - 1908: județul Ciuc, Máthé Dénes, Nyr XXXVII 430; MNRK.

- **ieste și la mine - jeszte si la mine** (în textul Viflaimului) - 1876: comitatul Odorhei, Paal Gyula, Nyr V 187.

- **Ilie** (de la Sf.Ilie) - **Szent Ilie** - 1863: Secuime, Kriza Vadr. 291 (21).

- **izgoană** (= de la a izgoni) - **izgána** - 1863: Trei Scaune, Kriza Vadr. 365, 503 și 389, în porecla (Izgána); 1893: idem (loc.), MTsz; 1894: Secuime, Trei Scaune, Szinnyei József (confirmă orig. românească, citează Kriza, Vadr și pe Gyorffy Iván), Nyr XXIII 99.

- **jena - zsenál** (în sens de a supăra, a necăji) - 1863: Trei Scaune, Kriza Vadr. 524; 1876: Secuime, Nyr V 175; 1897-1901: Trei Scaune, Secuime (citat Gyulai Ferenc), MTsz; MNRK.

- **jintiță - zsendice** - 1838: Secuime, Tsz; 1872: comitatul Odorhei, Felmeri Lajos, Nyr III 512; 1879: ținutul Baraolt, Nyr VIII 188; 1882: Secuime, MNGy III 311; 1891: Mădăraș - județul Ciuc, Gidro J. Bonifác, Nyr XX 144; 1893: Ozun, comitatul Trei Scaune, Racul, Mădăraș - județul Ciuc (citați Dobos Andras, Erdély Lájos); MTsz; 1905: Giurgeu, Nyr XXXIV 267; 1912: județul Odorhei, Damian 42; 1914: Secuime, Livezeni - județul Ciuc [HG], Herman, Pászt. 537; MNRK.

- **jintuială** (= zer pentru balmoș) - **zsitvala** - 1894: Luncani, zona Arieșului, Nyr XXIII 578.

- **jirebi - zsérébél** - 1) a jerebi - 1861: Trei Scaune, MNyszt VI 347; 1893: Trei Scaune (citați Kiss Mihály și Györffy Iván), MTsz; 2) a vorbi mult: 1893: Aluniș și Lutița - județul Odorhei (citat Sera Kálmán), MTsz (Ne zsöröböj annyit - Nu jirebi atât).

- **jirebie - zsérebe/zsórebe** - 1838: Secuime, comitatul Odorhei, Tsz; 1863: Trei Scaune, Kriza Vadr. 524; 1868: Secuime, Orban I 80; 1870: idem (loc), Nyr V 424; 18 : comitatul Ciuc, Arany - Gyulai, MNGy I 279; 1897-1901: Mădăraș - județul Ciuc, Aluniș și Lutița, scaunul Odorhei, (citați Kovács Gyárfás, Kiss Mihály, Séra Kálman), MTsz; Bledy 94; MNRK.

- **jitar** (= paznic de semănături) - **zsitar** - 1863: comitatul Odorhei, ținutul Cristurului Secuiesc, Kriza Vadr. 524; 1896: comitatul Trei Scaune, Péter Mozes, Nyr XXV 383; 1897-1901: Secuime, Trei Scaune, Covasna (citat Felmeri Lajos), MTsz; 1907: Țufalău (CV), Széremley Császár Loránd, MNy III 472; 1912: județul Odorhei, ținutul Cristur, Trei Scaune, Damian 42; 1914: Secuime, Hermann Paszt.176; MNRK.

- **jordă - zsorda** -1897-1901: Cristuru Secuiesc și ținut, scaunul Odorhei (cit. Gyulai Ferenc, Szasz Ferenc), MTsz; Bledy 94;

www.cimec.ro / www.mncr.ro

MNRK.

- **juca, a ~ - zsukál** - 1888: Beclean (HG), Paal Gyula, Nyr XVII 330; 1893: comitatul Trei Scaune de Sus, Racul (HG), MTsz; 1896: județul Ciuc, Ethn. VII 356; Bledy 94; MNRK.

- **jucată** (= dans românesc) - **zsukata** - 1863: Secuime, Kriza Vadr.131; 1863: Secuime, Orban II 155; 1879: Sâncrăieni, Ciuc, Nyr VIII 96; 1882: Secuime, Arany - Gyulai MNGy III 279, scaunul Ciuc, idem, I 123; 1893: Secuime, MTsz; 1910: județul Odorhei, Balásy Dénes, Ethn. XXI 298; 1912: Secuime, Sâncrăieni Ciuc (HG), Damian 42; Bledy 94; MNRK.

- **jucați mă! - zsutász mo!** (în textul Viflaimului) - 1888: Beclean, județul Odorhei, Paal Gyula, Nyr XVII 329.

- **jura - zsural** - 1) în sens de a vorbi rău despre cineva: 1838: Secuime, Tsz; 1896: comitatul Ciuc, Ethn. VII 356; 1897-1901: Secuime, Tsz; Bledy 94; MNRK.

- **la** (vezi: ieste și la mine).

- **lac - lák** - 1893: ținutul Baraoltului, MTsz; MNRK.

- **lapădă/lepăda - lapadált** - 1838: Secuime, Ferenczi János, Tsz; 1893: Secuime, MTsz; 1912: Secuime, Damian (citează MTsz) 29; Bledy 62.

- **leat - lyát/ját** (în sens de prieten, camarad, ortac) - 1893: Secuime, MTsz; MNRK.

- **leuștean - leustyán** - 1893: scaunul Arieș, Janko, TAT 255; MNRK.

- **limba - Limba** (în porecle) - 1863: Secuime, Kriza Vadr. 389.

- **lipitor** (= de la sărac lipit pământului) - **lipitor jószág** (în sens de averea unui jeler sărac) - 1839: scaunul Odorhei, EMSzT VII 1166; 1907: Odorheiu Secuiesc, dr.Szilady Zoltán, MNy III 331; MNRK.

- **loc - lok** - 1698: scaunul Brăduț (toponim: Lok nevii helyben - în locul numit Loc), D.J.C.A.N., Scaunul Braăuț, II/6, f.398; 1701: Tărceni, scaunul Odorhei, EMSzT VII 1197; 1838: Secuime, Tsz; 1841: Dumitreni, scaunul Odorhei, EMSzT VII 1197; 1842: Secuime, Köváry László (cf. MTsz); 1863: comitatul Trei Scaune, Kriza Vadr. 507; 1873: Beclean, comitatul Odorhei, Köresz Kelemen, Nyr II 381; 1877: comitatul Odorhei, Nyr VI 517; 1878: comitatul Trei Scaune, plasa Orbai, Nyr VII 332; 1880: comitatul Odorhei, Oțeni, Tăureni, Nyr IX 239-240; 1893: Secuime, comitatele Ciuc și Odorhei, plasa Homorod (citați Kiss Mihály, Gyorffy Iván, Köváry Lászlo 1842, Bágy Báczo Mózes, Bencze Miklós, Erdélyi Lájos), MTsz; 1900: Cristuru Secuiesc (toponim: Lok), Gyulai Ferenc, Nyr XXIX 542; 1916: Bățanii Mari, Konsza Samu, Nyr XLV 235; MNRK.

- **luncă - lunka** - 1873: Secuime, Orban VI 86; 1876: Secuime, Bártha Károly, Nyr V 376; 1879: Secuime, Nyr VIII 94; MNRK.

- **lung - lunguj** - 1893: Ozun, județul Trei Scaune (citat Erdélyi Lájos), MTsz; MNRK.

- **lup - Lupuj** 1) porecle - 1910: Tușnad-Ciuc, Szlávik Ferenc, Nyr XXXIX 235; 2) nume de câini - 1863: Secuime (Lupé), Kriza Vadr. 391.

Note

1. STEUER JÁNOS (n.20 XII, 1864, Sântana, AR-?), profesor de școală reală superioară în Arad, în 1887 în Odorheiu Secuiesc (de limbă maghiară și germană). A publicat în Anuarul Școlii superioare de stat din Odorheiu Secuiesc o lucrare despre fonetica limbii secuiești și comunicări în Nyr.

2. Nyr, XIII, 15 I 1889, p.11-13 (*Oláhos fordulatok a székely beszédben - Pronunția românizată în vorbirea secuiască*).

3. Nyr, XVIII, nr.III din 15 III 1889, p.129-132.

4. Nyr, XVIII, nr.IV, din 15 IV 1889, p.172-176.

5. GYARMATHI SAMUEL (n.15 iulie 1751-1830, Cluj) - lingvist și medic. Studii de medicină la Cluj, Viena. Profesor la Colegiul Reformat din Zalău (1800-1810). A scris lucrări de lingvistică, printre care și *Affinitas linguae Hungaricae...* (1799). În 1794 a redactat la Cluj *Magyar nyelvmester*, 2 volume.

6. KRIZA JÁNOS (28 VI 1811, Aita Medie, scaunul Miclosoara - 26 III 1875, Cluj) - teolog (Teologia la Cluj). A culeș numeroase balade, cântece, zicători și alte piese folclorice secuiești, inclusiv folclor și cuvinte românești împrumutate de secui.

7. KISS MIHÁLY (n. 28 IV 1809, Turda - 21 I 1889, Arcuș, CV) - protopop unitarian în Arcus. A adunat o importantă colecție de izvoare lingvistice din Secuime, inclusiv cuvinte românești împrumutate de secui.

8. GYORFFY IVÁN (n. 28 XII 1830, Mociu, comitatul Cluj - ?) - profesor și în Secuime, unde a culeș material lingvistic și folcloric secuiesc, inclusiv cuvinte românești împrumutate de secui.

9. SZÁRVAS GÁBOR (n. 22 III 1832 - 12 X 1895, Budapesta) - profesor de gimnaziu superior, membru al Academiei Ungare. A scris mai multe lexicoane de limbă maghiară (*Magyar irodalmi lexikon*, Budapesta)

10. EDELSPACHER ANTAL (n.14 IV 1846, Arad - ?). A publicat mai multe lucrări, printre care și de lingvistică.

11. BUDENZ JÓZSEF (n. 13 iunie 1836, Rasdorf, lângă Würtemberg Fulda, Germania - m. 15 aprilie 1892, Budapesta) - unul dintre cei mai de seamă filologi. Studii la Wurtemberg, Marburg și Göttingen. A învățat limba

www.cimec.ro / www.mncr.ro

maghiară de la teologul maghiar Nagy Lajos. A învățat apoi limbile turcă, mongolă etc. Academician și profesor universitar. Autor a mai multor lucrări de lingvistică în limba maghiară și redactor șef al revistei *Nyelvtudományi Közlemények* (1879-1892).

12. SZINNYEI JÓZSEF (n. 26 III 1857, Pojon, azi Bratislava, Slovacia - 1943) - lingvistic și istoric literar, membru al Academiei Ungare de Științe din 1884. Profesor universitar de limbă maghiară la Cluj (1888-1893), apoi la Budapesta, decan si rector. A publicat lucrări de referință privind limba maghiară, printre care și *Magyar Tájszótar* (MTsz), 2 volume. A publicat în revistele maghiare de lingvistică *Magyar Nyelvör* (Nyr), *Nyelvtudomanyi Közlemenyek* (NyK) - redactor șef din 1896, *Magyar Nyelv* (MNy) ș.a.

13. MOLDOVÁN GÉRGELY (12 III 1845, Gherla - 6 VI 1990, Cluj) - folclorist și profesor universitar la Cluj (catedra de limbă și literatură română, 1886-1919).

14. HERMAN OTTO (n. 27 VI 1835, Diósgyör - ?) - biolog și lingvist. A activat și la Cluj. A redactat importantul dicționar de cuvinte maghiare din limbajul păstoresc, inclusiv cuvinte românești împrumutate de secui și maghiari.

15. NICOLAE DRĂGANU (18 II 1884, Zagra, BN - 17 XII 1939, Cluj) - filolog și lingvist, doctor în litere la Budapesta (1906), profesor universitar la Cluj, primar al Clujului, membru al Academiei Române.

16. BLÉDY GÉZA (23 V 1908, Gyula, Ungaria - 13 I 1962, Cluj) - filolog. După absolvirea Facultății de Litere și Filosofie din Cluj (1930), urmează o specializare în filologie romanică la Paris. Publică studii și cercetări în domeniul filologiei și lexicografiei românești.

17. MÁRTON GYULA (n.27 XII 1914, Naimon, SJ - 4 IV 1976 Cluj) - filolog și lingvist. Licențiat al Facultății de Litere și Filosofie din Cluj (1940). *Romanyai Magyar Irodalmi Lexikon III*, București 1994, p.506-508; *Clujeni ai secolului XX. Dicționar esențial*, Cluj-Napoca, 2000, p.194-195.

18. SZABÓ T. ATTILA (12 I 1906 - 1987, Cluj) - lingvist și filolog. A urmat Facultatea de Litere și Filologie la Cluj (licențiat în 1932). Cadru didactic la Universitatea din Cluj (1944-1971). Cercetător asiduu în arhive pentru a culege imensul material din EMSzT (pentru volumul I obține Premiul "T. Cipariu" al Academiei Române).

19. Greșit, în MNRK, tradus Hidveg în Măeriște (localitate care e în SJ), deși plasează bine satul în zona Ariujd).

20. Kriza János a cules versurile unui superb cântec secuiesc: *A maskának fejér lába/Aval mönyök Módusvába/Onnet hozok oláh fátát/Aval jarjuk a zsukátát (Piciorul alb al pisicii/Cu care plec în Moldova/De unde aduc "olah fátát" - fata româncă -/Cu care dansez "zsukatat" - jucata*. Kriza explică apoi versul, astfel: *"Mama, tatăl sau doica iau copilul mic pe genunchi și-l leagănă, cântând pe aceste versuri"*. Firește că versurile sunt și un omagiu adus frumuseții fetei românce, din Moldova vecină, cu simbolul cărora au fost legănați mulți copii de secui.

21. Deosebit de frumoase prin delicatețea elogiului adus frumuseții fetelor românce și maghiare din zona bazinului Zizinului, sunt și versurile următoare culese de Kriza János: *Szent Ilie Napján/Zaizon vize partján/Oláh lányok, magyar lányok/ - Piros rozsák, tulipanok,/Vidam tánczra keltek,/Karcsufjak örömére,/Pántlikát viseltek (În ziua de Sântilie/Pe malul apei Zizinului/Fete românce, fete maghiare/ - Trandafiri, lalele roșii -/Au pornit la dans vioi/Spre bucuria svelților feciori/Poartă panglică)*.

Abstract

The Romanian Language within the Life of the Secklers (Until 1918, from A to L)

The study deals with the influence of the Romanian language upon the language and life of the Secklers along the centuries, a reality attested by numerous documents of epoch and unanimously accepted and demonstrated by the Romanian and Hungarian linguists.

The phenomenon has two significant aspects: the first one, the most known and relevant is the one of the borrowing by the Secklers of some important Romanian words and expressions in their current language. The second one, less known as a definite historical example is the one of assimilation by the Secklers of the Romanian language as the second spoken language, also attested by the documents.

Situated in the middle of a large geographical area inhabited by the Romanians, the Secklers borrowed along the centuries many Romanian words and expressions. Thus, the civilisation of the sheep grazing, corvees for helping at different works but also for/and dancing, as well as the spiritual civilisation of Viflaim (with Virgin Mary, old man, shepherds, etc.) definitely influenced the historical destiny and the Seckler way of life along the centuries.

Important Romanian influences upon the language spoken by the Secklers were mentioned by many researchers (out of which over 20 of them are mentioned in the present study) ever since the second half of the 19th century until today.

The author considered relevant the presentation of the Romanian words borrowed by the Secklers only until the Great Unification in 1918, for a period about which it cannot be said that was a state and administrative influence to force the spread of this phenomenon, presenting the most known-documentary Romanian words and expressions borrowed by the Secklers in their current language until 1918, from A to L, with the mention of the year of attestation, locality or area, collector and/or linguist as well as the source.

Vasile Lechințan

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Unirea cu Biserica Romei și urmările ei.
Aspecte din Trei Scaune în contextul general transilvan

Încă din mai 1688, Ardealul trecuse în stăpânirea casei de Habsburg, păstrându-și totuși principele indigen. La acea dată, în Transilvania se manifesta nemulțumirea protestanților iar curtea austriacă căuta mijloace pentru a înfrânge rezistența și a-și asigura principatul Transilvaniei. În același timp, continua rivalitate dintre cele două națiuni stăpânitoare și cele patru religii recepte ușura validitatea politicii habsburgice.

Se dădea atunci o luptă puternică între cele două *"partide religioase"*: catolicii și protestanții (calvini, luterani, unitarieni) pentru a câștiga fiecare de partea sa pe români. Deși în acea vreme nici clerul și nici poporul român nu cântăreau aproape nimic în politica țării, totuși numărul lor considerabil dovedea o valoare pe care ar fi adăugat-o oricărei fracțiuni.

Propaganda calvină nu izbutise decât o *"unire administrativă"* cu biserica românească, după cum o numea Rosenfeld. Însă o dată cu stoparea stăpânirii calvine din Ardeal, a fost desfăcută și unirea lor *"fictivă"* ori *"colorată"* cum ar fi numit-o iezuiții[1]. Moștenirea epocii calvine o cunoaștem: o demoralizare detestabilă în rândul preoțimii românești, creșterea impozitelor și contribuțiilor de tot felul, o situație grea pentru preoții ce locuiau în comitate, între secui, plătind mari sume de bani. Ori toate aceste poveri deveniseră insuportabile.

Singurul lucru bun care s-a înfăptuit în secolul al XVIII-lea a fost înființarea școlilor românești, unde se învăța limba și credința românească tot cu scopul de a-i trece pe români la calvinism. E bine cunoscută școala principesei Suzana Lorántffy, care a dăinuit și sub ceilalți principi ai Transilvaniei[2]. La sfârșitul secolului al XVII-lea, mai precis între 1692-1701, cu scopul de a-i trece pe români de partea lor, catolicii încep presiunile pentru a duce la bun sfârșit proiectul privind Unirea cu biserica Romei a românilor din Ardeal.

Pentru români, tentațiile ofertei privind unirea religioasă erau mari. Șansa era aproape unică. De la Mihai Viteazul, românii transilvăneni și religia lor nu mai fuseseră recunoscute de lege. Pentru preoții români se deschidea calea depășirii stării umile economice și sociale - în care se aflau. Puteau deveni egali cu preoții și ierarhii așa numitelor religii recepte. Prin Unirea cu biserica Romei, românii au căutat să întâmpine politica Habsburgilor, încercând să scape din condiția de religie *"schismatică"*, nerecunoscută ci doar *"tolerată"*, iar prin aspirația la regimul privilegiilor ilirice în sudul Transilvaniei se spera practic plasarea sub cupola protectoare a drepturilor și privilegiilor obținute de sârbi.

În cursul tratativelor de unire, un rol însemnat l-a jucat tendința de a căuta o îndreptare a situației materiale pentru preoțimea română. Aceasta poate constitui o cauză însemnată care a îndemnat clerul românesc să înfăptuiască unirea.

Însă această decădere materială, această sărăcie a românului, existentă și în Trei Scaune, deseori a fost înțeleasă greșit. Ea rar era pusă pe seama asupririi stăpânirilor străine. În istoriografia occidentală a sașilor, a ungurilor, în principal ea era rezultatul moravurilor rele. În ceea ce privește motivele decăderii materiale în Trei Scaune, erau invocate motive ca: beția, luxul, etc., iar remediul nu putea fi decât unul: învățătura prin trimiterea copiilor la școală[3]. Se poate observa răutatea și dorința de a degrada imaginea românului, lăsându-se deoparte adevăratele motive.

În istoric s-a vehiculat și ideea că, în secolul al XVIII-lea și al XIX-lea, chestiunea bisericească n-a fost decât o *"afacere"* de stat în Imperiul Austriac[4]. Problematica rezistenței ortodoxe și a tentației deschiderii, concepută în același timp ca progres și ca risc al prevestirii identității pure, revine în forță o dată cu analizele propuse de unirea bisericii ortodoxe din Transilvania cu biserica Romei. Dacă faptele sunt clare, interpretarea lor oscilează între entuziasm și dezaprobare.

Imperiul, prin această propunere de unire, încerca să adune o populație românească marginalizată în întregime și să impună contrareforma, integrând elitele ortodoxe în centrul roman. Acest gest era un fel de a schita o frontieră între Imperiul Habsburgic (care cuprindea și Transilvania) și principatele Moldova și Țara Românească; acest gest traduce și o voință

www.cimec.ro / www.mncr.ro

rațională și estetică de a uniformiza modurile de gândire și de a impune o disciplină și referințe comune unui mozaic de comunități luterane, calvine, catolice, evreiești, armenești, ortodoxe[5].

În ceea ce privește atitudinea românilor față de unire, se cunoaște faptul că aceștia erau sprijiniți de românii din Țara Românească, în special de Constantin Brâncoveanu. A intervenit chiar și Rusia, fapt care a nemulțumit pe împăratul Leopold. Acesta adresa, la 26 august 1699, o aspră mustrare guvernului transilvan. Se exprima astfel: *"Cu mare neplăcere am înțeles că în Transilvania se lucrează împotriva deciziei noastre din 14 aprilie 1698 (românii fiind liberi să se unească cu oricare din cele patru religii recepte, bucurându-se de privilegiile acestora; dacă rămân în religia lor în care sunt acum, se vor bucura de privilegiile acesteia) și întrucât nu numai acei români, care doresc a se uni cu religia catolică sunt abătuți de la această hotărâre a lor prin toate uneltirile, apucături piezișe, pretexte și atentate, ba chiar și prin amenințări, ci unii s-au încumetat a sili cu puterea până și pe românii care împliniseră de fapt actul de unificare cu biserica catolică, să se retragă și să primească altă confesiune catolică. Drept aceea vă poruncim serios, ca nu numai voi (guvernul și dieta) să observați exact acea deciziune, ca să nu fim siliți a recurge la porunci mai aspre, ci să faceți ca ea să fie respectată și de alții, de toți și să publicați fără amânare rezoluția împărătească în țară, că românii au libertate deplină de a se uni după bunul lor plac cu una din cele patru religii recepte. Cel, sau cei care vor face altfel, vor simți neapărat cea mai grea mânie a noastră. Veți ști deci să dați prea înțeleptei noastre deciziuni așa curs, cum li se cuvine unor consilieri credincioși și zeloși ai noștri a se face, ca astfel să ne evitați mânia"*[6]. Se poate observa că în aceste condiții nu se mai putea vorbi de libertate religioasă, mai ales pentru români, care de sute de ani erau persecutați ca națiune și ca ortodocși. Acea *"libertate de alegere"* era una doar pur formală, făcută sub presiunea morală a celorlalte religii recepte, însă se insista ca preoții români să nu treacă la altă religie decât la cea catolică. În acest sens s-au luat măsuri dure, împăratul poruncind generalului Rabutin (în secret) îndeplinirea acestui obiectiv pe orice cale. De această poruncă vorbește și cronicarul secui - Mihail Cserei, dar și P. Barany (susținător fervent al Unirii).

Timp de aproape patru ani au avut loc negocieri între episcopul ortodox al Transilvaniei, Teofil, și iezuitul Paul Barany și primatul Ungariei Kollonich. Cel din urmă propunea ierarhiei ortodoxe cele patru articole ale Conciliului de la Florența - care unise o vreme Biserica latină și bizantină - ca bază a acordului. În schimbul egalității cu clerul catolic, clerul românesc trebuia să-l accepte pe papă ca șef vizibil al Bisericii, să accepte pâinea azimă pentru comuniune.

Keith Hitchins considera: *"nu erau considerații de dogmă sau de rit, ci perspectiva unui nivel de viață mai bun și a unei promovări sociale care se dovedea decisivă pentru a determina o mare parte a clerului să accepte unirea [...]"*.

În ceea ce privește atitudinea românilor ortodocși față de unire, aceasta era clară. În urma unor directive primite de la Viena se organizează anchete pentru a se demonstra poziția românilor, refuzul lor de a se uni cu Roma. Referindu-ne la Trei Scaune, aproape 900 de credincioși români din peste 90 de sate s-au reunit la 20 noiembrie 1699 la Târgul Secuilor (Chezdi-Vásárhei), urmând a fi audiați în chestiunea unirii. Putem enumera o parte din satele ce au fost reprezentate precum și numărul credincioșilor. Astfel, din Trei Scaune s-au prezentat satele: Aita Mare (cu 24 credincioși), din Baraolt - 6 credincioși, din Belin - 10, din Micloșoara - 2, din Bățani-7, din Aita Mijlocie -14, din Aita Seacă - 3. Din Scaunul Sepsi s-au prezentat credincioși din satele Bodoc, Chilicni, Malnaș, Ghidfalău, Olteni, Măgheruș, Calnic, Simeria, Sângheorghe, Arcuș, Angheluș, Ileni, Dobolii de Jos, Coșeni, Chichiș, Bicfalău, Boroșneu Mare, Boroșneu Mic, Sântioara, Uzon, Dobolii de Sus cu un număr de aproximativ 190 credincioși. Din scaunul Orbai circa 145 de credincioși reprezentând satele Ghelința, Hilib, Zăbala, Brateș, Covasna, Zagon, Păpăuți, Surcea, Țufalău, Telechia, iar din scaunul Chezdi în jur de 169 credincioși din sate ca: Bisericani, Săsăuș, Mărcușa, Cernatul de Jos, Hătuica, Poiana, Belani, Lunga, Dalnic, Cernatul de Sus, Lețfalău, Ojdula, Lemnia, Estelnic, Turia de Sus, Catalina, Lutoasa, Mărtănuș, Brețcu, Tinoasa, etc .[7].

După ascultarea tuturor reprezentanților satelor, comisarii delegați de dietă cuprind rezultatul anchetelor făcute de ei în cuvintele următoare: *"[...] am chemat înaintea noastră pe toți oamenii care au ținut până acum religia grecească sau românească și conform instrucției am citit înaintea lor decretul milostiv al Majestății sale, cari au rămas cu toții în vechea lor religie,*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

n-au voit să îmbrățișeze nici una din religiile recepte în țara aceasta [...]"[8].

În urma acestora se poate constata că poziția contra unirii a românilor era fermă, nu puteau accepta ideea de a-și schimba religia în care se născuseră. Prin declarațiile lor, românii dădeau încă o dată o dovadă a solidarității ortodoxe și a unității sufletești a tuturor românilor.

E semnificativ faptul că înainte de a se face ancheta din Chezdi-Vásárhei, conducătorii clerului catolic din Secuime: vicarul general, patru protopopi din Gheorghieni-Ciuc, cel din Trei Scaune, cel din Odorhei și din Giurgeu, întruniți în 29 octombrie 1699 la Ciuc-Șimleu, decid că ei neștiind românește nu vor participa la anchetele ordonate și sunt ca românii să se declare catolici și nu liberi de a se declara liberi pentru orice lege[9]. Dar și în lipsa lor românii au îndrăznit să se declare contra unirii cu Roma, aproape în totalitatea lor, afară de câțiva preoți zăpăciți și dornici de o mai bună situație materială, cum constată Ștefan Meteș.

În legătură cu aceste anchete, unul din fruntașii politici maghiari, calvinul - Baron Ștefan Daniel, bun cunoscător al românilor transilvăneni, pe care îi ura pentru vitalitatea lor, preciza: *"Precum se spune în vremuri mai vechi, s-a făcut o protestare de mai mulți în numele poporului întreg de ritul grecesc și încă în timpul divului împărat Leopold, fățiș împotriva unirii. În privința aceasta starea valahilor, atât a clerului cât și a poporului, aflăm că au acea natură, acea perseverență așezată în suflet care pentru maxima religiei sale, la care țin ca la unicul și principalul scop al mântuirii veșnice, care în limba lor natală sună astfel: «Așa au pomenit», adecă ei în religia moștenită de la strămoși până la sfârșit trebuie să persiste. Deși azi clerul valah pare a nu accepta religie străină, dar pentru puțin timp e gata a-și schimba (religia) în confesiune simulată. Poporul dimpotrivă nici nu vrea să-și imagineze pretinsa uniune, ba chiar superstiția amintită mai sus a înfipt rădăcini așa de adânci în sufletul său, că prin nici un sfat uman, nici prin vreo silință, ci numai prin virtutea și prin extraordinara operațiune a Duhului Sfânt s-ar putea desrădăcina"*[10].

Aceste anchete au avut un puternic răsunet între români, dar mai ales între stăpânii politici ai Transilvaniei, care își dădeau seama ce forță de rezistență sufletească reprezintă legea ortodoxă pentru românii *"tolerati"*.

În ciuda tuturor promisiunilor făcute, după Unire, mitropolia românilor a fost coborâtă la rangul de episcopie și așezată sub jurisdicția Arhiepiscopiei romano-catolice de Strigoniu. Prin această unire, Viena reușise să dezbine ecleziastic neamul românesc. În această situație, în mentalitatea colectivă și individuală, precum și în ideologia politică românească se conturează tot mai mult ideea reunificării confesionale a românilor și formarea unei biserici unice românești, care să reprezinte și să apere interesele și aspirațiile fundamentale ale acestora.

În secolul al XVII-lea, multe comunități și-au reafirmat fidelitatea față de credința românească. Întâlnim multe cazuri în care unii preoți sunt alungați, copiii sunt rebotezați, oamenii se recunună și chiar au loc deshumări și reînhumări, toate cu scopul de păstrare neclintită a religiei străbune. După Unire, în secolul al XVIII-lea, în conștiința mulțimilor ideile ortodoxe revin puternic, se urmărea reunificarea religioasă, iar termenii de român și ortodox devin sinonime, opuse nobilului protestant sau catolic.

După Unire, pentru a consolida poziția mitropoliei sârbe de Carloviț și în general a ortodoxiei din Imperiul Habsburgic în disputa cu Contra-Reforma, ierarhia bisericească de la Carloviț a încercat să-și extindă autoritatea asupra tuturor popoarelor ortodoxe din Banat, Ungaria și Transilvania. În această tentativă s-a izbit de refuzul Vienei, care încerca să încurajeze Contra-Reforma pentru a întări pozițiile bisericii catolice în aceleași zone. Această dispută nu a fost dusă până la ultimele consecințe din cauza faptului că cele două părți mai aveau nevoie una de cealaltă[11]. Această situație a generat treptat conflictul și tensiunea dintre sârbi și maghiari în secolul al XVIII-lea. În acest secol XVIII, iluminismul a operat transformări și în domeniul confesional. A inaugurat tendințe de raționalizare și modernizare a bisericii, curent favorabil constituirii unei biserici naționale ce preconiza emanciparea bisericii românești de sub jurisdicția altor ierarhii vecine, organizarea ei autonomă sub conducerea unei ierarhii naționale.

Aceste reacții în sânul bisericii românești au o semnificație națională, angajând biserica în slujba idealului emancipării națiunii. Se aducea în dezbatere publică problema constituirii instituțiilor în jurul cărora se realiza solidaritatea corpului etnic, biserica fiind cea dintâi din această categorie, în absența altor instituții legal recunoscute ale românilor.

După Unire a început lupta contra uniației, deci și lupta pentru refacerea unității biseri-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

cești. Cu ocazia așa-numitei *"inchiziții"* (cercetarea privind poziția românilor față de unire) făcută în 41 de comune, românii s-au pronunțat pentru *"legea în care s-au născut"*. Așa s-au exprimat și românii din satele comitatului Alba de Jos, învecinate cu părțile secuiești, precum în Trei Scaune și districtul Orbai, unde se aflau atunci peste 30 de comune locuite de români[12]. Chiar dacă multe documente s-au pierdut, altele au fost distruse, cele păstrate sunt suficiente pentru a dovedi dezastrul politicii unioniste.

În luptele de mai târziu, românii de aici s-au dovedit cei mai înfocati apărători ai bisericii răsăritene. Întreaga Transilvanie a fost cuprinsă de aceste proteste contra unirii: în Brașov, Hunedoara, etc. Trebuie amintit Inochenție Micu Klein, care și-a început lupta în cadrul bisericii și apoi, pe firul perspectivelor deschise de unire, o lărgește la cadre naționale. Ideea de cler și natiune devin inseparabile.

Politica austriacă era foarte rafinată. Trebuia să se renunțe la atitudinea de până atunci: nu era numai o singură biserică românească - cea unită, ci două; tocmai cea nerecunoscută amenința cu prăbușirea pe cea recunoscută. Soluția era deci un episcop deosebit. Scopul era clar: întărirea ocolită a unirii prin ortodoxia care o amenința cu prăbușirea, scăzând și putera mitropolitului din Carloviț și înlăturând și nevoia extinderii privilegiilor ilirice, care ar fi ridicat împotrivă națiunile politice ale Transilvaniei[13].

Decretul de toleranță din 1759 al Mariei Tereza lasă în pace pe toți cei care trecuseră la unire, dar nu se mai admiteau treceri ulterioare. Totuși, această luptă de emancipare națională a continuat și după 1759. Mișcarea elitelor ce a decurs după unire implica o transformare a mentalităților transilvane românești, conferind un nou drept la acțiune și sensibilizând puterea imperială la mișcările populare. Rezistența unei părți a ortodoxiei exprima o nouă libertate a alegerii. A susține ortodoxia împotriva bisericii unite era o măsură de a refuza intruziunea imperială.

Evenimentele au arătat că biserica ortodoxă era departe de a fi moartă. Deși era lipsită de ierarhii, ca a dăinuit în mulțimea credincioșilor de la sate. Keith Hitchins e de părere că felul în care au abordat iezuiții unirea a lăsat satele practic neatinse. Ei își concentraseră atenția asupra clerului, lăsând convertirea grosului populației pentru o perioadă ulterioară. Drept rezultat, viața religioasă din zonele rurale, îndeosebi din sudul Transilvaniei, a urmat în continuare tipicul tradițional[14]. Tot Keith Hitchins consideră că Unirea a avut influentă hotărâtoare și asupra celor care rămăseseră de partea *"vechii credințe"*. Din cauza desființării administrației oficiale ortodoxe și a excluderii *"schismaticilor"* de la avantajele legate de învățământ și de la alte beneficii pe care le oferea Unirea, ortodocșii din Transilvania au rămas izolați de noile curente de idei care au schimbat viața intelectuală a preoților uniți. Prin urmare, au început să fie din ce în ce mai dependenți de coreligionarii lor, sârbii din Mitropolia Carlovițului și, în mai mică măsură de ruși. Aceste legături cu comunitatea internațională orodoxă au întărit conștiința tradițională a ortodoxului român și au întârziat apariția sentimentelor naționale moderne.

Atât adepții lui Visarion și Sofronie, cât și intelectualii uniți, au privit națiunea română dintr-o perspectivă religioasă. Deși recunoșteau identitatea etnică a tuturor românilor, etnicitatea nu era încă criteriul suprem de apartenență la o comunitate. Climatul spiritual în comunitățile rurale ortodoxe era anistoric. Tradițiile populare le oferiseră poate unora aluzii la obârșia română, dar ei nu se situau într-un context istoric. Ei își vedeau viața în funcție de prevestirea biblică, a căderii și a mântuirii omului, de aceea trecutul creștin era prezentul lor, iar credințele și practicile străvechi reprezentau modele pentru viața de zi cu zi[15]. Pentru mulțimea credincioșilor ortodocși religia însemna formele exterioare de ritual - participarea la slujba de duminică, ținerea posturilor și respectarea sărbătorilor, venerarea icoanelor - și nicidecum subtilități doctrinare. Deci, apărându-și credința împotriva inovațiilor Unirii, ei îsi apărau de fapt zestrea populară moștenită de la generațiile trecute și nu o anume teologie[16].

Documentele existente ne permit să observăm că și în ținutul Trei Scaune a existat o rezistență puternică manifestată împotriva Unirii cu Biserica Romei. În multe scrisori adresate protopopiatului se fac referiri la greaua desfășurare a căsătoriilor mixte, între uniți și neuniți dar și între ortodocși și reformati. Întâlnim cazuri în care credincioșii, prin cereri înaintate protopopiatului, solicitau preot greco-răsăritean pentru oficierea slujbei religioase de Paște, de Crăciun și alte sărbători cu o deosebită importanță. Credincioșii își manifestau dispretul față de preotii uniți, refuzau oficierea unor momente primordiale din viața lor până

www.cimec.ro / www.mncr.ro

la venirea unui preot de *"lege strămoșească"*.

Într-o circulară trimisă din Sibiu, "din consistoriumul neunit", protopopului Haromsecului (Trei Scaunelor), la 1808, se cerea ca *"[...] întâmplările acelea când o fată unită, alta neunită, cununia se săvârșește prin preot unit pe acela pentru pricinile ce ar avea întrânși-le despre căsătorie, la forumul cel unit să le îndrepți, iară întâmplările acelea când preotul cel unit cunună fete neunite, fără de a rămânea statornice la partea unită și fără a păzi cele ce sunt de păzit atuncea numai decât să cercetezi care preot unit în ce chip au cununat persoane neunite și despre aceasta împreună cu acel cunoscător preot cu toate stările împrejur, încoace să faci arătare [...]"*[17]. Într-o altă circulară trimisă protopopului Trei Scaunelor se cerea îndrumarea fiecărui credincios, să țină de parohia de care aparține, să țină de credința ortodoxă, cum și cazul lui Mihai Dreghici din Chichiș[18].

În alte documente este reflectat faptul că în fața uniunii, care venise parcă să completeze situația grea a locuitorilor din Trei Scaune, mulți și-au părăsit locuințele, trecând dincolo de munți, asta în ideea de a-și salva vechea credință în condițiile în care se recurgea la forță pentru acceptarea Unirii.

Unele documente vorbesc despre litigiile existente între uniți și neuniți. Într-o altă circulară se cerea cercetarea pricinilor ce ar exista și ar surveni între aceștia: *"Cinstite protopoape, naoă iubite! Întru urmarea milostivului decret gubernialicesc din 8 ianuarie 1802 [...] să poruncești ca rându celor cari ai primit de la cuviincioasa jurisdicție din afară pentru cercetarea pricinilor ce ar fi între uniți și neuniți, sau pentru alta de acest feli de trebi [...] și de la consistoriu rânduială numai decât să dai implinire, altminterea socotindu-le a nu-ți întelege datoria cu lipsire te vei canoni din consistoriumul neunit [...]"*[19].

Nu putem încheia fără a face o prezentare cât se poate de succintă a situației parohiilor greco-catolice din județul Trei Scaune. Din *"Șematismul"* apărut la Blaj în 1900, lucrare cuprinzătoare editată la *"200 de ani de la sânta unire"*, avem date referitoare la *"districtul Trei Scaunelor"*. Acesta este *"Șemantismul veneratului cler al Arhidiecezei Mitropolitane greco-catolice române de Alba-Iulia și Făgăraș pe anul Domnului 1900"*.

În anul 1700, protopopul Cristea cu alți 13 preoți ortodocși participaseră la *"Sinodul care hotărâse Unirea cu biserica Romei"*[20]. Cum arăta conscripția lui I. M. Clain, în 1733 din 16 preoți români existenți în judet, doar 4 erau uniți; tot conscripția consemnează credincioși uniți și neuniți în 80 de localități ale județului.

În șematismul anului 1842, districtul Trei Scaune număra 10 parohii greco-catolice, între care se număra și parohia de sine stătătoare Ghidfalău cu filia Valea Crișului. Cel mai vechi protopop greco-catolic al județului e menționat Mihail Fremias. În 1900, districtul Trei Scaune număra 11 parohii greco-catolice[21].

Vom enumera acum parohiile și numărul credincioșilor greco-catolici în funcție de datele existente. Astfel, parohia greco-catolică Arcul avea în 1733 ca preot neunit pe părintele Abraham, ce păstorea 70 de suflete de români. Date despre preoții greco-catolici din prima jumătate a secolului al XIX-lea nu există. Parohia greco-catolică din Arcuș s-a înființat în 1835, având ca preot pe Mihail Vancsa, cu 110 suflete. În Sfântu Gheorghe, la 1733 existau 120 credincioși greco-catolici, în Valea Crișului 75, în Malnaș 40, în Mărtănuș 15 și Zoltan 10. În nici unul din aceste sate nu exista biserică și preot greco-catolic. Parohia greco-catolică din Boroșneu Mare s-a înființat în 1835. În 1733, aici existau 40 greco-catolici, în 1842-90, având ca preot paroh pe Ioan Boeru senior. În 1733, în filiile parohiei erau: 60 de suflete în Dalnic, 30 în Țufalău, 15 în Bita, 20 în Aninoasa, 60 în Dobolii de Sus și 70 în Boroșneu Mic. În Leț existau 50 de suflete, în Zagon erau 200 de credincioși (biserica ortodoxă avea 1388 suflete), 30 în Telechia, 20 în Saciova și 50 în Beșencu (azi Pădureni). Greco-catolici existau și în Ghelința, 50 la Ojdula (aici existau 161 ortodocși), 40 la Covasna (923 erau ortodocși), 25 la Imeni și Hilib. La Ilieni convertirea (trecerea de la ortodoxism) s-a făcut în 1807. La 1733, parohia Lemnia era *"neunită"*. În filia Mărtănuș existau 50 greco-catolici, 30 în Lutoasa, 20 în Valea Sărată. La Lisnău parohia greco-catolică s-a înființat în 1808. Aici, la 1733 existau 60 greco-catolici. Pentru credincioșii care *"s-au întors la Sfânta Unire în 1808, episcopul Ioan Bob le-a cumpărat biserica pentru 3000 fii. Tot el le-a dăruit și evanghelii"*. În Bicfalău la 1733 existau 130 greco-catolici, la Măgheruș 60. Parohia greco-catolică din Poian s-a înființat în 1750, iar cea din Turia de Jos la 1733 avea 155 suflete. În 1733, filia din Icfalău avea 30 suflete, Cernatul de Sus 70, iar Cernatul de Jos 160. Parohia din Turia de Jos a fost înființată în 1812, iar parohia greco-catolică din Aita Seacă în 1854, până atunci ca fiind filie la Baraolt - care la 1733 avea 75 de

www.cimec.ro / www.mncr.ro

suflete[22]. Trebuie precizat că una din cele mai răspândite familii de preoți greco-catolici din Covasna (județ) a fost familia Boeriu. La 1900, în județ nu mai funcționa nici o școală greco-catolică, iar în parohiile greco-catolice existau circa 2968 credincioși.

Se poate concluziona că problema Unirii, a trecerilor la Unire, era destul de dezbătută și răspândită în Trei Scaune. Și aici, ca și în restul Transilvaniei, Unirea a declanșat lupta pentru păstrarea propriei credințe strămoșești și pentru emanciparea națională.

"Stăpânirea habsburgică a reprezentat, îndeosebi pentru români, o primejdie acută atât din punct de vedere national cât și religios. Pe plan național, fiindcă va urmări să împiedice legăturile dintre românii din Transilvania și cei de peste Carpați, iar pe plan religios, pentru că va urmări să convertească la catolicism pe ortodocși"[23]. Nu putem spune că în aceste condiții românii au fost indiferenți din punct de vedere religios. Ei au luptat cu toată ființa lor pentru menținerea Bisericii ortodoxe, deși traversau un moment de nesiguranță, generat de o realitate care tindea să devină tot mai puțin românească, în condițiile desfășurării procesului de *"secuizare"*.

Note

1. SILVIU DRAGOMIR, *Istoria desrobirei religioase a românilor din Ardeal în secolul al XVIII-lea*, vol.I, Editura și Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1920, p.3.
2. MARIA I. NEGREANU, *Românii din Târgu Secuiesc și satele învecinate. După condica bisericii ortodoxe din Târgu Secuiesc*, Institutul de Istorie Națională, București, 1943, p.14.
3. VALERIA SOROȘTINEAN, *Satul românesc si biserica ortodoxă la sfârșitul secolului al XIX-lea, cu referire la protopopiatul Trei Scaune, Brașov și Mureș-Odorhei*, în *Angustia* 1, Editura Carpatica, Sfântu-Gheorghe - Cluj Napoca, 1996, p. 202.
4. NICOLAE BOCȘAN, *Națiune și confesiune în Transilvania în secolul al XIX-lea. Cazul mitropoliei române*, în *Etnie și confesiune în Transilvania (sec. XIII-XIX)*, Fundația "Cele Trei Crișuri", Oradea, 1994, p.97.
5. CATHERIN DURANDIN, *Istoria românilor*, Institutul European, Iași, 1998, p.55.
6. ȘTEFAN METEȘ, *Românii din Țara Bârsei, a Făgărașului și din Trei Scaune - Secuime și Unirea cu Roma*, în *Mitropolia Ardealului*, revista oficială a Arhiepiscopiei Sibiului și a Episcopiilor Clujului și Oradiei, Anul VIII nr. 1-3, Redacția și Administrația: Arhiepiscopia Ortodoxă Română, Sibiu, 1963, p.111-112.
8. Ibidem, p.120-121.
9. Ibidem, p.121-122.
10. Ibidem, p.123.
11. NICOLAE BOCȘAN, op. cit. , p.99.
12. SILVIU DRAGOMIR, op. cit., p.18.
13. DAVID PRODAN, *Supplex Libellus Valachorum*, Editura Științifică, București, 1967, p. 207.
14. KEITH HITCHINS, *Mit și realitate în istoriografia românească*, Editura Enciclopedică, București, 1997, p. 13.
15. Ibidem, p. 28.
16. Ibidem, p. 29.
17. Arhiva Centrului Ecleziastic de Documentare "Mitropolit Nicolae Colan", Sfântu-Gheorghe, *Fond Protopopiatul Ortodox Trei Scaune*, Dos. III.4.1808, f.12, verso.
18. Ibidem, Dos. III. 4. 1808, f.13, verso.
19. Ibidem , Dos. I. 1802, f.10, verso.
20. IOAN LĂCĂTUȘU, *Graiul documentelor - biserica greco-catolică din judetul Trei Scaune*, (manuscris).
21. Idem.
22. Idem.
23. OVIDIU MUNTEAN, *Despre situația învățământului românesc în comitatul Trei Scaune la sfârșitul sec. al XIX-lea*, în *Angustia* 1, Editura Carpatica, Sfântu-Gheorghe-Cluj Napoca, 1996, p. 269.

Abstract

The Unification with the Church of Rome and its Consequences. Aspects from "Trei Scaune" within the General Transylvanian Context

The article is a part of a more ample work with the theme "Church and Community. Orthodox ecclesiastic speech and daily life in Trei Scaune (1750-1850)" and it represents the specific aspects of the unification of the orthodox parish in Trei Scaune with the Roman-Catholic Church and the setting out of the first Greek-Catholic parishes. Here, as well as in the rest of Transylvania, the Unification started the fight for maintaining the Orthodox Church, for the national emancipation and the stopping of the process of transforming the Romanians into Secklers.

Maria Băilă

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Mitropolitul Andrei Şaguna în apărarea existenţei neamului românesc din Transilvania, în general, şi din zona arcului intracarpatic, în special

150 de ani de la apariţia Telegrafului Român, 130 de ani de la moartea mitropolitului Andrei Şaguna

Venirea în Transilvania a viitorului Mitropolit Andrei Şaguna şi apoi hirotonirea lui ca episcop în anul 1846, are loc într-un moment semnificativ. Este momentul care ne face să credem că actul divin al hirotoniei însuşi îi încredinţează marelui ierarh al Bisericii noastre strămoşeşti, una din cele mai mari misiuni din istoria neamului, şi anume aceea de a curma lucrarea de surpare a deznaţionalizării poporului român din Ardeal şi de a pregăti astfel sărbătorirea Marii Uniri din anul 1918.

Apariţia apropiată, după acest moment al hirotoniei, a *Telegrafului Român*, că *"ziarul de cea mai lungă biografie şi rezistenţa din istoria presei noastre româneşti"*, este una din cele mai de seamă împliniri ale misiunii la care a fost chemat alesul *"mire"* al neamului nostru şi al pământului pe care acesta sălăşluieşte. De aceea, sărbătorirea celor 150 de ani de apariţie neîntreruptă a foii sibiene nu este numai o ocazie de a elogia vrednicia tuturor celor ce i-au asigurat trăinicia, ci mai ales de a aduce prinos de recunoştinţă ctitorului ei, mitropolitul Andrei Şaguna, pentru tot ceea ce a însemnat lupta sa prin care s-a opus deznaţionalizării neamului, în vederea înfăptuirii unităţii de cuget şi simţire. Dar oare numai actul înfiinţării *Telegrafului Român*, care inaugurează o eră nouă în cultura noastră bisericească, descoperă clanul, personalitatea, acestui bărbat al credinţei rânduit de Dumnezeu să apere neamul românesc, supus unei aprige ofensive de deznaţionalizare, când bine se ştie că acelaşi *"dătător de legi şi datini"* are iniţiativa înfiinţării tipografiei arhidiecezane, a statutului organic, a autonomiei bisericeşti, a Mitropoliei Ardealului, a şcolilor confesionale, a diferitelor instituţii culturale, precum şi a încă multora de acest fel. Întreaga lui gândire, întreaga lui viziune şi întregul elan de a înfăptui marile acte ce ctitoresc viitorul unui neam se înscriu pe linia acelei activităţi pastorale intens susţinute de dârzenia cu care se opune deznaţionalizării românilor transilvăneni.

De aceea, prinosul nostru de recunoştinţă la împlinirea unui veac şi jumătate de la apariţia Telegrafului se întregeşte cu omagiul pe care îl aducem vieţii şi activităţii Mitropolitului Andrei Şaguna, la 130 de ani de la trecerea lui din această viaţă.

Prezenţa Mitropolitului Andrei Şaguna în evenimentele anului 1848 şi 1949

Speranţele şi tragediile anului 1848. E indiscutabil, venirea arhimandritului Andrei Şaguna în Transilvania, ca şi hirotonirea lui ca episcop, sunt evenimente ale proniei divine. Anul 1848! Punct crucial în istoria Transilvaniei, la întretăierea a două conotaţii istorice, cu sensuri comune dar şi deosebite. Mai întâi, este vorba despre izbucnirea unei revoluţii ce cuprinde şi zguduie din temelie cea mai mare parte a Europei, cu scopul ieşirii de sub asuprirea feudală de veacuri, precum şi pentru înlăturarea absolutismului în numele libertăţii, egalităţii şi fraternităţii umane. Aflând despre revoluţia din Budapesta, care de fapt era manevrată tot de către nobilime, respectiv de nobilimea maghiară, Simion Bărnuţiu şi Timotei Cipariu, amândoi de la Blaj, primesc la început cu multă însufleţire ştirile despre mişcarea revoluţionară din Ungaria, lăsându-se înşelaţi de entuziasmul ce-a reuşit să-l creeze aceasta[1]. Astfel, sunt gata să îmbrăţişeze prevederile unei legislaţii prin care se hotărăşte *"Unirea"* Principatului Transilvaniei cu Ungaria (art.7) şi totodată se impune folosirea exclusivă a limbii maghiare (*"a limbii de stat"*) în viaţa publică şi în şcoli.

Sensul celei de a doua conotaţii la care ne referim este însă altul. El priveşte pe cei care se opun legislaţiei amintite, în frunte cu Simion Bărnuţiu (care de fapt redactează două *"proclamţiuni"* de opunere, afirmând că naţiunea română trebuie să se proclame naţiune de sine stătătoare, să fie recunoscută ca atare, adică să fie respectate în final revendicările românilor înscrise mai înainte în *"Supplex Libellus Valahorum"*[2]. Cu alte cuvinte, revoluţia

www.cimec.ro / www.mncr.ro

anului 1848 este văzută de către toți românii transilvăneni drept o mișcare de eliberare națională, dar după felul în care e concepută la Budapesta e privită în două chipuri diferite. Celei de a doua perspective i se alătură și episcopul românilor ortodocși, Andrei Șaguna.

Cu ocazia marii Adunări Naționale ce s-a ținut la Blaj în 3/15 mai 1848, Andrei Șaguna s-a aflat în fruntea credincioșilor săi. Marile speranțe de eliberare națională făurite la un moment dat, încep să se destrame. Ceea ce a urmat memorabilei întâlniri de pe Câmpul Libertății sunt evenimente care se descoperă prin caracterul lor tot mai dramatic. Palatul episcopal al ierarhului ortodox de la Sibiu este devastat, biblioteca arsă, numeroși preoți ortodocși spânzurați, iar arestările și schingiuirile intelectualilor români care au avut curajul să protesteze pe Câmpul Libertății au devenit la ordinea zilei. Arhiva episcopală, care cuprindea dovezile atrocităților săvârșite în lunga perioadă a acestui dezastru, pune în lumină întreaga cruzime a vremii pe care a suportat-o poporul român după revoluție. Așadar, peste tot se ridică spânzurători pentru români, simbol al suprimării libertății promovat în revoluție, fără ca românii să fi produs vreo provocare sau acțiune nesăbuită.

În apărarea acestui popor care nu a vrut cu nici un preț să se lepede de propria lui ființă, de credința sa, de alesul lui nume și de graiul strămoșesc, a înțeles să se ridice Avram Iancu, cu cei 14 *"prefecți"* de sub conducerea lui. La drept vorbind, este o încercare pe care o face doar în urma masacrului ce a avut loc la Mihalț. Despre acest masacru vorbesc documentele descoperite numai în ultima vreme, constând dintr-o acțiune de ucidere în masă a românilor pe care o execută un grup înarmat de *"serviciu"* și de care s-a înspăimântat întreaga zonă a Mureșului mijlociu, cu ecouri prelungi până în Munții Apuseni. De fapt, hotărârea marelui patriot care a fost Avram Iancu de a-și apăra neamul, s-a datorat amenințărilor cu moartea proferate de către Kossuth Lajos însuși. De unde deducem acest adevăr? Implicat direct în desfășurarea evenimentelor, Andrei Șaguna, văzând că două delegații de români trimise la împărat pentru apărarea drepturilor strămoșești nu și-au atins scopul, a încercat să obțină recunoașterea acestora de la parlamentul din Budapesta, dar Kossuth i-a răspuns categoric: *"sabia va hotărî chestiunea română"*[3].

Andrei Șaguna și situația deosebit de încordată a anilor 1848-1849 în zona arcului intracarpatic

În contextul atât de zbuciumat al anilor de mari convulsii sociale, Andrei Șaguna are prilejul să observe starea încordată în care trăiesc credincioșii ortodocși în Transilvania pretutindeni, dar mai ales în zona intracarpatică. În proclamația din 11 oct. 1848 a guvernului maghiar, condus de Kossuth, publicată și răspândită pretutindeni în Transilvania, printre altele, referindu-se la români, se spune textual: *"ungurii și secuii să se ridice în masă, exterminând pe toți trădătorii și rebelii neascultători"*. La lansarea acestui manifest, secuii găsesc de cuviință să se adune la Lutița (16-17 oct 1848), punând la cale împlinirea imboldurilor pe care le-au primit, pentru a porni asupra românilor cu vrăjmășie. Iată și rezultatul acestei instigări. Mai întâi acte de tâlhărie, la care se adaugă: biserici sparte și transfomate în grajduri (la Ferihaz-Albești); sfinte icoane călcate în picioare (la Oșorhei ș.a.-Tg.Mures); profanări de sfinte altare și de sfinte taine euharistice; în genere, instigarea continuă împotriva *"celor de limbă română"*. Cum se exprima George Barițiu într-un document: *"Două sunt problemele principale ale românilor transilvăneni: 1. a-și asigura existența națională și politică în stat, ca și celelalte popoare; 2. a-și asigura deplina și reala libertate"*[4]. Într-un anumit fel, este tocmai ceea ce Șaguna însuși, întors de la Budapesta, va spune: *"Europa civilizată să judece... dacă este în conformitate cu legile divine și sociale ca acolo unde 600.000-700.000 de suflete ce formează cele «trei națiuni» deosebite* (referire la Unio trium nationum), *1.300.000 de suflete să fie asuprite fără nici un fel de considerațiune"*. În aceste cuvinte sunt cuprinse și înțelesurile pe care le va formula Avram Iancu: *"deie-și părerea Europa, să judece popoarele civilizate, noi ne luptăm pentru libertatea noastră asuprită de a veacurilor nedreptate"*.

Ne aflăm în momentul în care împăratul Ferdinand al V-lea abdică în favoarea tânărului nepot Franz Iosif I care, în manifestul său adresat tuturor popoarelor din monarhie, a făgăduit că va acorda drepturi egale pentru toate natiunile. La această veste, românii se adună din nou la Sibiu, în adunarea generală din 28 dec. 1848, întocmind un nou memoriu, care cuprinde în parte revendicările din mai de la Blaj. Înțelegând A. Saguna intenția împăratului de a da autonomie diferitelor popoare din Monarhie, se unește cu reprezentantii româ-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

nilor din Banat şi Bucovina şi împreună prezintă, la 25 februarie 1849, un alt memoriu ce pune în evidenţă vechimea şi numărul românilor, dreptatea cauzei române din toate punctele de vedere, istoric, juridic, etnic, precum şi sprijinul acordat de români monarhiei însăşi. Desi memoriul a fost primit la Viena cu bunăvoinţă, în cele din urmă, însă, a devenit total nefavorabil românilor. Iată un alt motiv care a încurajat săvârşirea atrocităţilor în cuprinsul Transilvaniei în general şi în zona intracarpatică, cu prelungiri pe valea Nirajului şi ale Târnavei mijlocii, în special. Arhivele Consistoriului episcopal înregistrează tragedia multor preoţi din scaunul secuiesc al Mureşului, spânzuraţi şi dispăruţi în condiţii neelucidate.

De la săvârşirea de atrocităţi la încercarea de genocid

Un pas mai departe, ameninţările adresate românilor *"trădători şi rebeli neascultători"*, la modul particular al cuvântului, devin ameninţări ce vizează, în continuare, existenţa neamului însuşi. Dacă până la 22 decembrie, când Kossuth lansează o nouă proclamaţie către români, mai era vorba de *"gunoiul ingrat care se răscoală împotriva patriei sale"*, urmând ca o furtună să-l mature, după această dată ideea genocidului devine preponderentă. Încercarea românilor de a obţine drepturi naţionale este considerată de neînduplecatul *"revoluţionar"* drept *"explozia unor instincte animalice"*. Maghiarizarea sau exterminarea este obsesia şi a altor *"revoluţionari"* din echipa lui Kossuth. În sensul acesta, locotenent-colonelul Simonffy îi scrie lui Iancu la 21 iunie 1849, avertizându-l să se *"supună"* el şi neamul său, altfel vor fi exterminaţi. Se pare că Adunarea de la Lutiţa, alcătuită din secui, avansează într-un fel programul genocidului, căci chiar de a doua zi de când a avut loc (18 oct.) *"armata războinicei naţiuni secuieşti"* a început belicosul marş triumfal, îndreptându-se spre Tg. Mureş şi satele româneşti din zonă, omorând sute şi mii de bărbaţi, femei şi copii a căror unică vină era aceea de a fi români[5].

"Secuii sub comanda lui Jenö József, Szabo Layos şi alţii în satele Hodac, Libanfala, Rus, Morarea, Dumbrava, Monar, Iclandu Mare şi Mic, Sâncrai, Mero-Szehghey, Sântioana şi Eul Mic, au tăiat în bucăţi pe toţi români de sex bărbătesc, iar pe femei şi copiii lor i-au alungat din sat şi le-au luat averea, iar vitele le-au vândut la Reghin şi Ocna Mureş"[6]. La toate aceste fărădelegi se adaugă revanşa proprietarilor maghiari, după alungarea armatei austriece de pe cea mai mare parte a teritoriului Transilvaniei, după cum ne spune istoricul Trocsany Zsolt: *"Detaşamentele lor* (ale grofilor - n.n) *au cercetat satele din Trasnilvania, asasinându-i pe ţărani. Tribunalele lor au pronunţat sentinţe de moarte şi pedepse grele cu închisoare. Ei au dat ordin ca ţăranii să fie bătuţi, le-au smuls despăgubiri şi au încercat să restabilească corvezile"*[7]. În sensul iniţierii unui genocid şi nu altfel, s-a dezlănţuit această prigoană nemiloasă împotriva românilor. La iniţiativa contelui Csáky, şi cu consimţământul tacit a lui Kossuth, au fost organizate faimoasele tribunale de sânge, cărora le-au căzut victimă 40.000 de iobagi români. De asemenea, două sute de sate româneşti au fost distruse într-o încercare sălbatică de a înăbuşi orice încercare a românilor de a-şi afirma identitatea. Toate aceste evenimente se imprimă ca nişte răni adânci în sufletul şi inima marelui ierarh Andrei Şaguna şi, ca atare, nu au putut fi uitate. Peste câteva decenii, ţine să facă această mărturisire: *"Ştim cu toţii iubiţilor, între ce împrejurări au trăit fraţii noştri din ţinutul Secuimii, şi trăiesc încă până în ziua de astăzi. Cu toţii simţim dăunatoarele urme ce le-a lăsat influenţa timpului de mai înainte asupra creştinilor noştri din Secuime. Nicăieri nu este atât de ameninţată naţionalitatea şi confesiunea noastră ca acolo"*[8]. Într-adevăr, Şaguna vede până în adâncurile ei drama pe care o trăiesc românii ortodocşi în zona arcului intracarpatic şi care pentru el nu este decât aceea a întregului neam românesc din Transilvania.

Neamul românesc şi credinţa străbună în faţa unei noi ofensive. Aspecte ale deznaţionalizării în următoarea perioadă a revoluţiei

După stingerea viforniţei revoluţionare din anii 1848-1849, în a cărei finalitate era înscrisă însăşi pieirea neamului românesc prin exterminare, nu urmează o perioadă de simplă acalmie, ci mai degrabă una de reorientare în vederea atingerii unuia şi aceluiaşi ţel. În centrul acestei reorientări se află la fel zona arcului intracarpatic, în cuprinsul căreia populaţia românească se află tot mai mult timorată. Nu se poate spune că spiritul imperialist şovin al revoluţionarilor maghiari nu a lăsat urme dureroase provenite din atâtea evenimente nefaste şi din atâtea moduri de oprimare. Reformulându-se ideea lansată de Kossuth în vremea frământărilor revoluţionare, şi anume

www.cimec.ro / www.mncr.ro

că *"Ungaria va deveni integral ungurească sau nu va mai exista de loc"*, încetarea atrocităților se cuvenea să însemne inaugurarea unei acțiuni de maghiarizare, respectiv de secuizare, cu orice preț, a tuturor românilor. Și de fapt, în această perioadă, în toată zona așa-zisă secuiască, tensiunea provocată de noua orientare este în continuă creștere. Numai din această perspectivă putem înțelege cum o serie de sate integral românești, precum Bodogaia, Eliseni, Porumbenii Mari și altele, pe care le menționează geografii și istoricii maghiari și străini înainte de Revoluție (cum ar fi iezuitul A. Possevino), au dispărut ca localități românești, nu mai apar în statisticile maghiare de mai târziu, fie că locuitorii lor au trecut la catolicism, fie că își însușesc limba maghiară, în orice caz datorită cutremurului provocat de revoluție, au ajuns sate integral ungurești. Tot atât de semnificative sunt și realitățile pe care Andrei Șaguna le constată în Trei Scaune, cu ocazia unor sfințiri de biserici, când află numeroși credincioși români ortodocși, care nu-și mai cunosc limba. Nu e de mirare însă, știind că o nouă confruntare după revoluție a românilor din zonă cu vechea administrație a devenit tot mai anevoioasă. Referindu-se la această situație, ziarul *Kolozsvar* o explică în următorii termeni: *"Trebuie să procedăm în așa fel, încât masele (românii) să simtă bine că noi, maghiarii, suntem o forță care nu înțelege să glumească și că, dacă noi lovim, nu ni se poate întoarce lovitura"*. Supraviețuirea românilor pe pământul lor străbun devine, astfel, un imperativ al vremii.

Românii ortodocși din zona arcului intracarpatic sunt tot mai mult conștienți de primejdia care-i paște. Între cei dintâi care iau atitudine se numără protopopul Petru Pop din Brețcu, care, prin tot ce întreprinde în viața păstoriților săi, a ajuns a fi indezirabil pentru autoritățile locale[9]. E drept, se vorbea de un fapt care îl pune pe episcopul Andrei Șaguna în centrul unei mari dileme, această dilemă fiind poate una dintre cele mai grele încercări ale vieții sale, întrucât se vede silit, în anul 1853, a-l *"dispensa din funcție pe curajosul protopop"*[10]. Motivându-și hotărârea, Andrei Șaguna recunoaște condițiile deosebit de grele în care se desfășoară activitatea zelosului protopop, dar, mai presus de orice, devine el însuși conștient că drama ce se continua pe pământul străbun dobândește o înfățișare inedită. Iată o ocazie majoră care îl conduce nemijlocit la cunoașterea primejdiei ce-l obligă să-și fortifice certitudinea angajării într-o nouă fază a datoriei de a apăra neamul românesc, în general, iar pe al celui ce se afla în zona arcului intracarpatic, în special.

Credința din adâncul ființei neamului, noul obiectiv de atac al deznaționalizării românilor

Acțiunea evidentă de deznaționalizare a românilor din Transilvania, cu noile proiecte și strategii pe care administrația locală rămasă în funcție după revoluție încearcă să le pună în aplicație, apare în tumultul istoriei cu o semnificație proprie. E acțiunea care nu poate fi înțeleasă decât ca lucrare de surpare a credinței ortodoxe, într-o anumită variantă a ei. Deznaționalizarea surpa, în cazul românilor, o etnogeneză, care nici nu privește altceva decât actul încreștinării daco-românilor de pe pământul străbun, atacă temelia însăși a sufletului românesc. Există o lege a întregii vieți umane ce se face cunoscută numai după căderea în păcat și anume aceea că binele și răul se găsesc într-o continuă confruntare. Astfel, unui bine mai mic îi stă împotrivă un rău mai mic, după cum împotriva unui bine mai mare i se opune un rău mai mare. Împotriva binelui absolut se află răul absolut. Am văzut cum în desfășurarea orgiilor revoluției s-a trecut de la amenințările lui Kossuth, adresate *"nesupușilor"* la modul individual al cuvântului, la amenințările adresate unui neam întreg, căruia i se pune în față exterminarea, adică dispariția lui din lume prin nimicirea fizică. Oare acesta este cel mai mare rău? Nu este nimicirea credinței în Hristos un rău mai mare, câtă vreme pe ea s-a ridicat un popor, s-a alcătuit o limbă, s-a făurit un destin? Prin Irod, diavolul încearcă să-l ucidă pe Hristos prin ucenicii și aleșii Lui. Prin amândoi, Irod și Nero, atacul este întreprins din afară. Mai există însă și un alt mod prin care se încearcă uciderea Mântuitorului, de data aceasta atacat fiind din interior, prin ereticii care lovesc credința în dumnezeirea Lui, cum a fost în istorie bunăoară Arie. Comparativ, privind derularea încercărilor de suprimare a românilor din Transilvania, constatăm că deznaționalizarea acestora privește de fapt un atac ce vizează interiorul lor, adică privește de fapt un atac ce vizează interiorul lor, adică îl privește ca neam, neam creștin ce-l poartă pe Hristos-Domnul în însăși ființa lui. Ne facem o simplă datorie de conștiință îndemnând pe cei care vor să știe ce este neamul românesc, la originea căruia Hristos este *"piatra din capul unghiului"*, și ce a

www.cimec.ro / www.mncr.ro

însemnat condiţia supravieţuirii identităţii lui ortodoxe prin iobăgic, să studieze rezistenţa acestui neam în secolele al XII şi XIII-lea. Sunt secolele în care *"zarurile au fost aruncate"*.

Revenind la acţiunea de deznaţionalizare pe care mitropolitul Andrei Şaguna o surprinde în toată cruzimea şi specificul ei, se cuvine să stabilim câteva puncte de orientare. Desigur, încercarea de deznaţionalizare a românilor durează de secole, dar resortul ei interior, în vremea de care ne ocupăm, şi-a redescoperit agresivitatea într-o formulă modernă, adaptată condiţiilor locale. Potrivit celor mai oneste cercetări, trecerea credincioşilor români la confesiunile maghiare, încă mult înainte de revoluţie coincide cum se ştie cu deznaţionalizarea lor. Acest fenomen poate fi urmărit mai bine de la anul 1750 încoace, dar s-ar putea spune că îşi dovedeşte cursul începând cu anul 1700, an marcat de un puternic caracter religios confesional[11]. În prima etapă, nu avem de-a face decât cu binecunoscutele efecte materiale ale uniatismului, la care se adaugă cele ale căsătoriilor mixte, pentru ca în continuare procesul trecerii la *"secui"*, mai precis la catolici (sau chiar la calvini), să se intensifice, prin jurul anilor 1750, deodată cu lipsa preoţilor ortodocşi din zonă. Fapt este că spărtura produsă de uniatism a dat un avans considerabil iluminismului, în detrimentul tradiţionalismului local. În aşa-zisa perioadă revoluţionară, s-a putut observa cum deznaţionalizarea ca şi consecinţă a părăsirii legii străbune, a ajuns a fi o şansă asupra căreia au reflectat tocmai *"revoluţionarii"*. Odată cu pierderea credinţei se pierde şi limba, se pierd tradiţiile, se pierde spiritualitatea unui neam. Se pierde neamul. Dar şi invers, pierderea limbii aduce pierderea credinţei. Aşadar, legătura dintre credinţă şi limbă s-a dovedit a fi profund semnificativă. Încă din anul 1843, baronul Miklos Wesseleny, într-o lucrare despre problema naţionalităţilor, îşi îndreaptă atenţia cu precădere asupra *"politicii minoritare"* care trebuia dusă în Transilvania, preconizând folosirea limbii maghiare în toate compartimentele vieţii. Tot cu aceste considerente, încep să apară legi care să limiteze drepturile românilor din Transilvania. Încă înainte de revoluţie, în anul 1842, Kossuth arată că limba în şcoală, în administraţie şi în biserică trebuie să fie limba maghiară. Dorinţa lui Kossuth de a impune, cu sau fără revoluţie, maghiarizarea locuitorilor din Ungaria, era în gândirea lui dictată de datele statistice pe care le descoperă el însuşi şi de unde reieşea că numai 37% din populaţia ţării îi reprezintă pe maghiari. Este unicul caz din istorie, când se formează un stat modern, în care naţiunea *"dominantă"* este mult inferioară celorlalte naţionalităţi. Este tocmai ceea ce semnală şi Andrei Şaguna când s-a întors, în anul 1848, din parlamentul de la Budapesta. Problema limbii constituia de fapt, cea mai însemnată preocupare pentru stăpânii zilei ce-şi urmăreau menţinerea privilegiilor *"istorice"*, pe linie politică, în antiteză cu poporul român care îşi avea tot în limbă sensul existenţei sale, pe linie spirituală. Fie prin exterminare fizică, fie prin desfiinţare spirituală, neamul românesc trebuia supus unei lucrări de excludere din existenţă. Într-un anumit fel, propriu unei lumi ce se vrea modernă, sunt reeditate marile pretenţii *"regale"* ale secolelor XIII şi XIV, de când aşa zişii **"creştini mincinoşi"** (românii) din Transilvania urmau să fie convertiţi la catolicism, iar în caz contrar să fie nimiciţi.

O nouă confruntare a Mitropolitului Andrei Şaguna cu aversiunea îndreptată asupra legii strămoşeşti, de data aceasta fiind vorba îndeosebi despre credinţa ortodoxă, se iveşte odată cu apariţia în monarhie a dualismului austro-maghiar, ce se impune oficial în anul 1867. O luptă atât de acerbă împotriva unei limbi, pe care o inaugurează şi o dezlănţuie era dualistă, este de neconceput în afara adevărului că în graiul românesc este prezentă o credinţă ale cărei rădăcini nu sunt doar de pe pământ. Ne găsim în momentul creat cu anticipaţie de revoluţie, în care *"minorităţile"* din monarhie cer, în vederea unei bune convieţuiri publice, recunoşterea manifestării lor ca naţionalităţi cu drepturi egale în stat. Fapt este că propunerile făcute de ele au fost refuzate, iar în schimbul lor s-a promulgat *"legea pentru egala îndreptăţire a naţionalităţilor"*, dată în anul 1868. Din preambulul legii respective, se poate vedea limpede care erau intenţiile conducătorilor maghiari faţă de naţionalităţile conlocuitoare.

În acest preambul se declară că în Ungaria nu există decât o singură naţiune, una şi indivizibilă, iar cetăţenii Ungariei, indiferent cărui neam aparţin, fac parte din această naţiune unică şi indivizibilă. Astfel, este uşor de constatat că accastă lege însăşi este cel mai de seamă instrument de asuprire a naţiunilor şi chiar de nimicire a lor. Întreaga autoritate pastorală a Mitropolitului Andrei Şaguna, în continuare, se va confrunta cu această lege a cărei

www.cimec.ro / www.mncr.ro

menire a fost să dea câștig de cauză deznaționalizării românilor, fenomen cu o conotație religioasă, așa cum rezultă din analiza noastră de până acum.

Evaluarea *"Legii pentru egala îndreptățire a naționalităților"* din perspectiva gândirii șaguniene - o lege nedreaptă în slujba nimicirii unui neam. Analizând *"legea"* pusă în slujba deznaționalizării românilor, și în primul rând a celor din arcul intracarpatic, constatăm mai întâi o deosebire categorică între două concepte diferite care ar defini etnicul și etnicitatea, națiunea și naționalitatea. Pentru gândirea juridică apuseană din care se inspira *"legea"*, națiunea nu este decât un fapt de ordin social, încărcat cu o conotație politică revendicativă, în care se pot regăsi deopotrivă *"revoluționarii"* vremii, ca și magnații asupritori de veacuri ai iobagilor transilvăneni. Evident, avem de-a face cu definiția care urmărește să mențină, în cele din urmă, supremația maghiară în Transilvania. Cu totul altceva este etnicul sau neamul, în gândirea mitropolitului Șaguna, fiind vorba despre o națiune iluminată de credință, care vede neamul sau naționalitatea cuprinzând pe toți aceia care au o origine comună, vorbesc aceeași limbă și trăiesc din moși strămoși pe același pământ. Toate aceste elemente atârnă de una și aceeași *"lege divină"* care le spiritualizează, lege căreia Șaguna, chiar îi spune *"Legea neamului"*, identică cu Ortodoxia românească. În felul acesta, nu e de mirare că marele mitropolit, înzestrat cu o viziune profetică, întâmpină înșelăciunea redată sub formula *"legea pentru egala îndreptățire a națiunilor"*, făcând să apară în *Telegraful Român*, și încă nu după multă vreme de la apariția lui, cuvinte ca acestea: *"Noi și acum o spunem apăsat la toți care se mai îndoiesc, și le facem cunoscut ca să priceapă, că românul este pătruns azi, mai mult decât a fost altădată, de adevărul cel sfânt, care îl însuflețește: că naționalitatea îi este viața, iar limba sufletul. Fără limbă și naționalitate el se priveste de mort"*[12].

După ce se promulgă așa zisa *"lege pentru egala îndreptățire a natiunilor"*, iar Mitropolitul Șaguna îi intuiește consecințele, observând pe viu grai în *"Secuime"* înfluența ei nefastă, orizonturile gândirii lui se deschid și mai mult, îndrumându-l spre acțiuni concrete de apărare. Așa se face că tot prin *Telegraf*, atrage din nou atenția asupra acelei *"furii"* ce stăruie mai cu dinadinsul, și încă într-o formulă legală, să se abată asupra nației române, *"cu intenția de a o strica cu totul de pe fața pământului"*. E o simplă constatare pe care ierarhul o ridică însă la înălțimea unei viziuni *"Națiunea care vrea să vieze și viața ei să fie respectată și de alte, trebuie dară să-și caute în sine reazimul principal și să nu identifice existența sa cu bunăvoința străinilor"*[13].

Antiteza în care se află aceste cuvinte sunt expresia concretă a gândirii șaguniene, în raport cu principiile și exigențele falsei *"legi a națiunilor"*. Sigur, aceasta în mod vădit ia partea acelor *"străini"* ce se vor pentru totdeauna stăpâni, iar pentru *"minorități"* nu îngăduie decât organizarea unor asociații literare, în paralel cu luarea măsurilor pentru introducerea limbii maghiare în administrație, școli și biserică, considerată a fi limba oficială a statului.

Cât este de justă evaluarea *"legii"* nedrepte de către mitropolitul Andrei Șaguna poate fi dedusă și din luarea în considerație a măsurilor care o însoțesc, cu scopul de a-și produce efectul și anume acela de a-i deznationaliza, în primul rând pe români. E vorba despre opera de maghiarizare ce a intrat din start în acțiune, începând de la 1867, prin intermediul instituțiilor de stat, e adevărat, uneori chiar direct și sub forme brutale, mai mult sau mai puțin mascate. Principalul obiectiv pe care și l-au propus guvernele maghiare, în toată perioada dualistă, a fost acela de a împiedica poporul român, (mai mult decât pe alte popoare locuitoare în Transilvania), să-și trăiască și să-și cultive identitatea lui etnică. Una dintre căile preconizate pentru atingerea acestui scop a fost, cum de altfel era de așteptat, aceea a abandonării de către români a limbii strămoșești, pe care *"mai marii zilei"*, au subestimat-o în toate privințele și la toate ocaziile. Și mai grav lucru vine din partea celor pe care *Telegraful Român* îi numește *"străini"* și care interzic românilor să creeze școli cu predare în limba maternă, tocmai pentru a da curs procesului de maghiarizare, ce se exercită oficial după 1867 prin școlile de stat. Așadar, deznationalizarea românilor se ridica prin *"legea pentru îndreptățire a naționalităților"* la politică de stat.

Deznationalizarea românilor prin școlile de stat și concepția șaguniană de a se înființa școli confesionale

Deși învățământul primar din 1868 dădea voie bisericilor să organizeze școli primare cu limba de predare în limba maternă, prin legea XVIII din 1879, limba maghiară era introdusă în mod obligatoriu în toate școlile, indiferent dacă erau școli de stat sau școli înființate de

www.cimec.ro / www.mncr.ro

minorităţi. În acelaşi timp, autorităţile mai iau şi alte măsuri care să ducă la desfiinţarea tuturor şcolilor româneşti, dând recomandări secrete în privinţa selectării învăţătorilor care urmau să predea în aceste şcoli. Ce a însemnat lupta pe care Mitropolitul Andrei Şaguna a dus-o pentru înfiinţarea de şcoli confesionale reicse, mai întâi, din felul în care *Telegraful Român* sunt publicate într-un număr impresionant circularele care îndeamnă pe preoţi, pe învăţători şi pe protopopi, în calitatea lor de inspectori şcolari, la o intensă activitate didactică, atrăgându-le atenţia asupra deznaţionalizării prin învăţământul de stat[14].

De fapt, în ritmul intervenţiilor statale, a căror scop îl constituia surparea vieţii neamului românesc, deodată cu suprimarea limbii lui materne din şcoală, Mitropolitul Şaguna formulează principiile ce se cuvin a sta la temelia rezistenţei româneşti. La rândul lor, redactorii *Telegrafului Român* insistă asupra ideii şaguniene de mare însemnătate privitoare la lupta de apărare a fiinţei naţionale, indicând cunoaşterea limbii în şcolile elementare confesionale, drept *"factorul principal în această ramură de învăţământ"*[15].

Pentru o mai bună înţelegere a iniţiativei mitropolitului Andrei Şaguna de a crea şcoala românească confesională ca o instituţie ce opune procesului deznaţionalizării, tot prin şcoală, se cuvine să cunoaştem concepţia marelui ierarh despre limbă, ca şi despre puterea ei de edificare spirituală în viaţa neamului, o fiinţă vie, durând din timpurile etnogenezei şi fiind una din cele mai scumpe moşteniri din partea moşilor, strămoşilor care au contribuit, generaţie de generaţie, la îmbogăţirea sufletului ei. În acest fel, Şaguna o privea drept un templu al ortodoxiei, în măsură să asigure rezistenţa românească din vremea lui, în una din cele mai semnificative răscruci ale istoriei neamului. Poate şi mai mult, o armă de luptă. Nu se gândea oare Şaguna ca mitropolit al întregului Ardeal şi la o încercare de revigorare a limbii române în zona arcului intracarpatic, în sensul de a readuce la matca Ortodoxiei chiar şi pe fraţii noştri *"înstrăinaţi"*? Cert este că în limbă vedea unul din stâlpii de nădejde a rezistenţei româneşti. Cunoscând atât de bine valoarea graiului în menţinerea identităţii naţionale, precum şi greutăţile cu care se confruntau într-un regim opresor şcolile confesionale din sud-estul Transilvaniei, mitropolitul de la Sibiu a încercat să înfiinţeze la Bretcu un gimnaziu românesc care să stea în slujba întregii zone. Proiectul nu s-a realizat, dar consecinţele acestui înaripat gând nu au întârziat să apară. Într-adevăr, înlocuind misiunea pe care ar fi avut-o gimnaziul preconizat de Şaguna, la Bretcu a funcţionat oficiul protopoesc ortodox al tractului Trei Scaune (1796-1922), cu un aport deosebit în supravieţuirea românilor din partea locului, prin biserică şi şcoală, începând din perioada şaguniană, dar şi cu observaţia că în multe localităţi în care acum 200 de ani existau şcoli confesionale româneşti, astăzi nu mai există învăţământ în limba română[16].

Zona arcului intracarpatic, punct de orientare în destinul neamului. Dramatismul deznaţionalizării descoperit în aspectele sale exterioare

Luând seamă la efectele pe care le-a adus cu sine *"Legea pentru egala îndreptăţire a naţionalităţilor"*, se constată fenomenul existenţial al deznaţionalizării, se descoperă îndeosebi faţa lui din afară în zona arcului intracarpatic, lucru remarcat ca atare de mitropolitul Andrei Şaguna, în vremea vizitelor pastorale. Prezent cu ocazia acestor vizite pastorale în parohiile harghitene, covăsnene şi târnăvene, aflate în grija sa, cum ne atestă informaţiile redate în *Telegraful Român*, mai ales la sfinţirile de biserici şi la înfiinţarea de şcoli româneşti, mitropolitul ia act de un peisaj spiritual dramatic şi înţelege deplin primejdia în care se găsesc românii de pe aceste meleaguri, sub împilarea unei legi nedrepte, cum era ceea a *"egalei îndreptăţiri"*. E vorba despre situaţia anevoioasă a celor ce pentru a se realiza în viaţă nu aveau decât două posibilităţi, fie să se lepede de religia străbună şi limba maternă şi să se maghiarizeze, fie să plece dincolo de munţi. De asemenea, se constată cu durere numărul mare de biserici româneşti părăsite, dovada evidentă a numărului tot atât de mare de credincioşi români trecuţi la secui, precum şi locaşuri ale Domnului ruinate, în stare de degradare completă sau parţială, decoperind unul şi acelaşi trist adevăr. Statistic: din totalul de 404 comune câte aparţineau arcului intracarpatic la 1761, în 382 existau şi români, aceştia găsindu-se însă într-un ritm continuu de împuţinare. Reacţia ierarhului, creată de un acut simţ al responsabilităţii sacerdotale, a avut drept versant lăuntric al ei pătrunderea cauzelor care determină fenomenul deznaţionalizării semenilor din zonă: părăsirea Bisericii şi a credinţei ai dreptmăritoare. Aşa se face că în circulara nr. 305 din 1866, mitropolitul

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Şaguna solicită preoţilor din întreaga Arhiepiscopie să strângă fnduri necesare reparării bisericilor din Sita Buzăului, Cernatul de Jos şi Ojdula. De asemenea, prin circulara 944 a Consiliului Arhidiecezan Sibiu, din 23 noiembrie 1870, se dispune organizarea unei colecte publice în toate parohiile pentru ajutorarea românilor din Sf. Gheorghe, privind reclădirea bisericii şi a şcolii lor. Desigur, e vorba doar de nişte exemple. Procesul de împuţinare nu doar a credincioşilor creştini ortodocşi, ci chiar a parohiilor româneşti, îl îngrijorează profund pe Mitropolit, în toate acestea văzând, într-o perspectivă apropiată, efectele *"legii îndreptăţirii naţionalităţilor"*, dar într-o perspectivă mai îndepartată şi alte efecte, adică cele create de teroarea istoriei din perioada catolicizării timpurii. Dacă în secolele XIII şi XVII putea fi constatată existenţa unei populaţii româneşti repartizată în chip uniform, începând din zona Târgu Mureş, până la Harghita, Covasna şi Carpaţii Răsăriteni, această imagine deteriorată devine un semn vădit al faptului că *"legea egalei îndreptăţiri"*, prinzând rădăcini, a început deja să-şi culeagă roadele.

Cu toate acestea, pentru Şaguna un adevăr rămânea neclintit din evidenţa lui, principala cauză a unei eventuale pieiri a neamului în această parte de pământ românesc, ca şi în întreaga Transilvanie, nu putea fi decât de ordin spiritual, care presupune slăbirea şi apoi, destrămarea legii româneşti. Căci în această lege se cuprinde îngemănarea credinţei ortodoxe cu neamul şi limba lui, adică tocmai acele bunuri de mult preţ, piesele unei comori divine, pe care le atacă, în fond, instalarea dualismului austro-maghiar, prin dispoziţiile sale legale. Supremă a fost şi rămâne *Legea românească*. Această lege este un sân purtător al tuturor darurilor pe care Dumnezeu ni le conferă după a Sa voie, potrivit unui plan divin şi chemării ce ne este încredinţată. Fără a ne afla în slujba vocaţiei şi destinului în care suntem angajaţi în istorie, suntem expuşi tuturor vrăjmăşiilor lumii. Toată lecţia pe care a contat Şaguna.

Împotrivirea la acţiunea de deznaţionalizare prin revigorarea tradiţiilor populare şi promovarea culturii naţionale

Dacă Biserica şi Credinţa, Şcoala şi Limba Română, Legea şi drepturile la existenţa pe pământul străbun au fost *"instituţiile"* prin care mitropolitul Andrei Şaguna a ştiut să promoveze valorile eterne ale neamului, nu mai puţin s-a preocupat de revigorarea culturii poporului român, e adevărat în altă ordine a lucrurilor, în care şi prin care toate aceste valori îşi află modurile lor concrete de afirmare. Câtă vreme conştiinţa unui neam atârnă de păstrarea unui ethos ancestral, ceea ce presupune continua lui edificare în datinile şi obiceiurile străbunilor şi totodată susţinerea unei confruntări a acestora cu spiritul vremii, este firesc să fie implicată şi cultura drept o armă de luptă împotriva deznaţionalizării. Nu a observat oare ierarhul, cu ocazia unor sfinţiri de biserici în *"Secuime"*, că o seamă dintre credincioşii prezenţi la slujbe, aproape că îşi uitaseră limba strămoşească, dar nu-şi pierduseră încă portul şi astfel au rămas ataşaţi de legea strămoşească? Cu alte cuvinte, portul românesc însuşi a putut să fie un mijloc de susţinere şi de transmitere a credinţei străbune[17].

Există valori care susţin existenţa neamului, precum şi veşnicia lui. Este de precizat şi faptul că în gândirea marelui Şaguna, valorile au finalităţile lor, precum au şi priorităţile lor. De exemplu, ierarhul se opune vehement ideii de a transforma Biserica într-un simplu instrument pentru realizarea unor scopuri pământeşti, urmând ca ea să fie înţeleasă drept ocrotitoarea destinului etern al neamului, în sensul în care tot ea devine fermentul care dospeşte prin puterile lui spirituale, aluatul existenţei naţionale. Mai precis şi mai profund, se cuvine să constatăm că însăşi cultura, vorbind despre o cultură autentică, se inspiră din spiritualitatea creştină a neamului, întrucât este traducerea ei fidelă, precum şi mijlocul prin care aceasta se afirmă în istorie.

Aflându-ne în slujba acestui destin naţional ca şi a promovării idealurilor acestuia, cultura se cuvine să-şi verifice şi să-şi consolideze cele două funcţii ale ei, de păstrătoare a datinilor şi obiceiurilor ancestrale, pe de-o parte, care îi susţin poporului afirmarea drepturilor lui la existenţă, iar pe de altă parte, de a edifica în el însuşi acelaşi popor, făcându-l în măsură să răspundă de pe poziţii proprii imperativelor vremii, rezultate din evoluţia înregistrată de societate. În continuare, constatăm că pentru Mitropolitul Şaguna afirmarea neamului pe o anumită linie culturală ajunge să fie şi ea o preocupare majoră, văzând în cultură un mijloc eficient de frânare a acţiunilor de deznaţionalizare, alături de intervenţiile spirituale propriu-zise. În ideea aceasta va înfiinţa, în 1861, *"Asociaţia Transilvăneană pentru Literatura Română şi Cultura Poporului Român"*, având

www.cimec.ro / www.mncr.ro

încă de la inaugurarea acestui proiect ţinta de a realiza un program amplu de culturalizare specifică a românilor dreptmăritori din Ardeal. Precum se ştie, în secolul al XVII-lea, asupra neamului s-a dezlănţuit ofensiva romano-catolică, direcţionată de către Curtea imperială de la Viena. Astfel, s-a încercat şi s-a reuşit atragerea multor români, mai ales din scaunul Odorhei şi Ciuc, spre catolicism, prin Biserica greco-catolică, dar totodată şi printr-o acţiune de culturalizare de ordin iluminist. Este vorba despre ofensiva care mai urmărea şi ruperea legăturilor de credinţă şi de sânge cu fraţii aşezaţi pe versantul răsăritean al aceloraşi Munţi Carpaţii Răsăriteni. Prin organizarea şi executarea programului ei, *"Astra"* realizează un lucru de cea mai mare însemnătate pentru neam din vremea aceea: face să se întâlnească fraţii ortodocşi români de pe cele două versante, regăsindu-se într-un cuget şi o simţire, adică în unul şi acelaşi destin românesc. Prin schimburile tradiţional-culturale şi împărtăşindu-şi unii altora ideile şi idealurile prin care s-au menţinut în istorie, fraţii de-un sânge şi de-o lege întrezăresc Ziua Marii Uniri.

Înfiinţarea asociaţiei culturale ASTRA şi extinderea activităţii ei în zona arcului intracarpatic a fost, într-adevăr, întruchiparea unei viziuni profetice a mitropolitului Andrei Şaguna, unul dintre semnele biruinţei neamului, odată cu ele, un nivel de cultură diminuat şi-au pierdut virulenţa. Astfel, în cadrul acelei *"asociaţiuni"* din *"secuime"*, s-au constituit încă în 1861 primele centre culturale (Valea Mare, Covasna, Breţcu, Întorsura Buzăului etc.) sub înţeleapta conducere a celui de-al doilea protopop al Braşovului, Ioan Petric, însărcinat cu această misiune de către mitropolitul Şaguna însuşi, făcând să funcţioneze într-un singur despărţământ cele două judeţe, Braşovul şi Treiscaunele. *"Prin grija cercurilor culturale ASTRA, în localităţile româneşti primeau cărţi şi publicaţii, iar grupe de conferenţiari răspândeau peste tot «cuvântul lui Dumnezeu», lumina ştiinţei..., inspirând curaj şi putere de rezistenţă pentru viitorul strălucit ce se apropia"*[18]. Putea să fie conceput un zid de apărare mai puternic, care să stăvilească acţiunea nefastă de deznaţionalizare a românilor, decât cel ridicat de mintea luminată şi sufletul înaripat al mitropolitului Andrei Şaguna?

Omagiul pe care-l aducem nemuritorului mitropolit al Transilvaniei, Andrei Şaguna, la 130 de ani de la adormire, nu poate fi decât integral.

Note

1. *Gazeta de Transilvania*, Braşov, 15 martie 1848, p.91
2. TH. PĂCĂTEAN, *Cartea de Aur*, vol. I, Sibiu 1902, p. 380-382.
3. TRAIAN DUMITRESCU, *Transilvania, pământ românesc multisecular*. Vol II. Ed. Miracol, 1997, p.66.
4. AUREL MARC, *Contribuţii la istoria judeţului Harghita*, Ed. Eurocarpatica, Sf. Gheorghe, 2000, p. 55-56
5. Ibidem, p.56
6. T. DUMITRESCU, op.cit., p.69
7. Ibidem, p.69
8. Arhivele Statului Covasna. *Fondul Parohia Ortodoxă Cernatul de Jos*, dosar 1/1870, p.10.
9. ANA GRAMA, *Petru Pop, protopop de Breţcu, luptător pentru supravieţuirea românilor din fostul judeţ Trei scaune*, în *Îndrumătorul bisericesc*, Mitropolia Ardealului, Sibiu, 1991, p.233.
10. IOAN LĂCĂTUŞU, *Identitate şi cultură la românii din Secuime*, Ed. Carpatica, Cluj-Napoca, 1995, p. 169-170.
11. SABIN OPREANU, *Secuizarea românilor prin religie*, Cluj, 1927, p. 23-28.
12. *Telegraful Român*, nr. 1 din 3 ian. 1863, p.3
13. *Telegraful Român*, nr.56 din 25 iulie 1871, p.221.
14. P. S. VISARION RĂŞINAREANU, *Telegraful Român şi şcoala*, în *Telegraful Român*, nr. 153/1-4, 2003.
15. *Telegraful Român*, nr. 64, 1871, p. 257.
16. AUREL MARC, op. cit., p. 66.
17. VASILE LECHINŢAN, *Deznaţionalizarea românilor din Secuime*, în *Românul*, nr.18 (264), 1995, p.3.
18. I. LĂCĂTUŞU, op. cit, p. 215.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Abstract

Andrei Şaguna Bishop in Defending the Existenxe of the Romanian People in Transylvania, in General, and in the Intra-Charpatian Arch, in Special

The study approaches the problems of the major role that Bishop Andrei Saguna had in preserving and affirming the confessional, linguistic, cultural and ethnical identity of the Romanians in Transylvania. There are pointed out his achievements in: strengthening the Orthodox Church seen as "Romanian Law", setting out the "Telegraful Român" publication, organizing the Romanian confessional schools, setting out the ASTRA Cultural Association, etc. It is appreciated that the holly spirit itself gave to the great bishop of our Church one of the biggest missions from the history of romanian nation, and that is to stop the process of denationalisation of the Romanian people in Ardeal and to prepare in this way the celebration of the Great Unification in 1918.

Ilie Moldovan

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Îndatorați la o comemorare. Ioan Petric (+1903-2003)

Dacă ne-am fi permis ignorarea unor obișnuințe consacrate, titlul lucrării de față ar fi fost asemenea celor de pe cărți manuscrise sau tipărite în evul mediu:

CUVINTE ADEVĂRATE DESPRE MULTMERITATUL IOAN PETRIC,
PROTOPOP A TREI TRACTURI ORTODOXE ARDELENE ÎN ANI DE RĂSCRUCE PENTRU NEAMUL ROMÂNESC,
PE CARE-L PUTEM CINSTI DOAR PRIN CUNOAȘTEREA FAPTELOR SALE,
LA ÎMPLINIREA UNUI SECOL DE CÂND A FOST DAT PĂMÂNTULUI

Cu titlu de contribuție la una dintre viitoarele istorii despre oamenii care și-au dedicat viața existenței și devenirii semenilor, din coroborarea /însumarea/ valorificarea cărora trebuie rescrise numeroase pagini din istoria cea mare a românilor, propunem un text unde, în primul rând, vom semnala informații noi despre subiectul nostru, păstrate în câteva surse deja consacrate. Vom sugera apoi câteva conexiuni inedite între fapte, aparent bine cunoscute, capabile să reconstituie detalii din existența unui anume grup, să contribuie la completarea[1] unui tablou mai exact al secvențelor relevante pentru spațiul și timpul vizat.

Preocuparea noastră pentru procesul de formare a diverselor tipuri socio-ocupaționale postpașoptiste, cu deosebire a intelectualității românești transilvane, aceasta deja manifestă, ne-a stimulat și ne-a ajutat în prezentul demers. Interesul pentru acest subiect a fost provocat și de concluziile care ni s-au impus la capătul unor ample cercetări arhivistice privind organizarea și funcționarea structurilor locale ale Bisericii Ortodoxe Române din Ardealul celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea. Raportându-le la anvergura evenimentelor timpului, exceptând pe liderii consacrați de istoriile evenimențiale, am apreciat ca personalități cu adevărat remarcabile doar pe câteva dintre cele întâlnite aici. Chiar dintre ele, unele (prea multe) au fost - cel puțin - ocolite în toate abordările la care obligă cunoașterea componentelor esențiale ale realităților românești. Nevoia de a "lumina" existența particular-profesională și social-națională a unor personaje semnificative s-a dovedit grevată adeseori de cenzura sau auto/cenzura politică, dar și cultural-individuală. Adeseori ne-a lipsit exercițiul modern de a ne reprezenta acțiunile lor (cel puțin) asociate unor importante, fie și nespectaculoase, evenimente.

Una dintre personalitățile remarcabile, care corespunde tuturor rigorilor pentru a fi repusă în discuție și apreciată cum se cuvine, este Ioan Petric, asupra activității căruia ne-am oprit și până acum, dacă nu îndelung, cel puțin în două ipostaze, în care a fost net superior mult mai des pomeniților săi contemporani. Este vorba despre lucrări desfășurate în funcția de protopop într-un mediu extrem de neprielnic, plin de piedici și "alunecos", în care a înregistrat, totuși, nesperate rezultate pozitive, imediate sau cu efecte pe termen lung. Fără nici o îndoială, el este un tip reprezentativ, exemplar, pentru cei pe care - fără a fi un grup compact - i-a ilustrat.

Afirmațiile acestea nu sunt un gen de elogii conjuncturale (centenare) explicabile; tratarea de mai jos, precum și documentele invocate vor dovedi acest lucru. Întâi, pentru că - preocupați de credibilitatea afirmațiilor lansate și, nu în ultimul rând, de echilibrul dintre aprecieri dictate de simțăminte și adevărul conținut în fapte - nu-l socotim pe Ioan Petric un personaj din *"galeria celebrităților naționale"*; el nu a fost un Andrei Șaguna sau George Barițiu și nu poate fi invocat "la concurență" cu aceștia nici măcar într-un moment comemorativ.

Dar, într-un astfel de moment, și nu numai, pot fi puse în discuție întrebări de tipul: ce rol au avut în evoluția societății românești transilvane "personajele de nivelul doi", cum trebuie socotit subiectul rândurilor de față, într-o structură cu 4-5 niveluri[2], cât de necesare (indispensabile) au fost ele pentru punerea în practică a programelor celor mai activi și importanți lideri români, cum și-ar fi putut desăvârși aceștia (dacă ar fi putut, și în ce măsură ?!) fără sprijinul lor propriile proiecte majore, dacă lipsa unor astfel de personaje intermediare, între vârful și baza societății, nu ar fi zădărnicit cele mai generoase idei etc. ?

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Ioan Petric

În cazul lui Ioan Petric, personal, am fost frapată de calitatea numeroaselor sale întreprinderi ca protopop, de demnitatea *"omenescului oarecare"* din viața sa, de însușirile individuale puse în evidență de-a lungul anilor: puterea de muncă, tenacitatea, tactul în cultivarea relațiilor cu parohii sieși subordonați și cu autoritățile, naturaleţea încrederii nestrămutate în adevărul ideilor pe care le slujea și al obiectivelor ce trebuiau îndeplinite întru *"crescerea naţiei"*, toate acestea subsumate unei existenţe dintre cele mai firești, cuminți și responsabile.

Să reamintim aici - pentru a-i dovedi tactul sus invocat - circulara unde-și mustră subordonații care, plângându-se de asuprirea lingvistică a conaționalilor, ei înșiși nu aveau comportamentul firesc de a vorbi limba română... în propria casă. Indignarea sa, temeinic motivată după *"vizitaţiunea"* (anunțată) din acest perimetru (tractul Trei Scaune), care, de altfel, îi era foarte bine cunoscut, indignare justificată și bine explicitată, putea avea tocmai efectul invers, acela de a-i îndepărta de matca lor pe *"cei aspru certaţi"*. *"Protopopul-psiholog"* simțea că e nevoie de o altă cale - o și găsește - pentru a-și optimiza mesajul, și se concentrează asupra formei în care își prezintă constatările de fond, care, de altfel, rămân revoltate și revoltătoare. Astfel, el își dublează tonul vehement cu propunerea unor soluții concrete, capabile să împace aspirațiile românești și starea de fapt din zonă, cum vom vedea mai jos. Chiar și textul său împotriva băutorilor de rachiu, altfel total dezaprobator, pare pe alocuri împăciuitor. Dar el doar *"îmblânzeşte"* blestemele și îngrozitoarele pedepse apocaliptice care apar adesea în astfel de publicații, în stare să-l sperie pe un bețiv și să-l îndepărteze definitiv de o potențială recuperare, ceea ce, în lumea reală nu era soluția dorită și care, în nici un caz nu se înscria în programul susținut.

O remarcabilă performanță a sa, pregnant vizibilă în documentele publicate deja, se referă la crearea celor mai bogate, inteligente, corecte, stăruitoare și numeroase inventare de bunuri ale bisericilor din parohiile protopopiatelor conduse de el (1854-1873)[3]. Dovezi ale unei gândiri bine organizate, pe care o poseda prin natura sa, prin educație și prin sentimentul imanent al responsabilității, ele s-au dovedit factori eficienți în revelarea și constientizarea valorii practice a *"averilor"*, dar și a documentelor, cultivând si respectarea măsurilor șagunicne pentru ordonarea vieții administrative. Astăzi, pe lângă valoroase instrumente necesare revendicării și prezervării bunurilor, sunt surse importante în cercetarea istorico-socială, inclusiv a statutului material și a caracterului oamenilor epocii, cel puțin ca *"benefactori"*.

Momentul numirii lui Ioan Petric ca protopop al Hidvegului ne-a oferit posibilitatea de a stărui (în anii anteriori) și asupra unor informații documentare convingătoare despre modul de viață din mediul său oficial-ecleziastic, al unor tipuri de lideri modești și al comunităților locale cu un specific bine conturat, pline de semnificații pentru mentalitatea epocii - de exemplu, pentru ideea de democrație într-un for electoral condus chiar de el și în care era interesat în cea mai mare măsură[4], atunci fiind ales administrator al celui de-al treilea protopopiat.

Intervenția de față, segmentând o viață tocmai pentru a proiecta mai vizibil imaginea integrală a unei personalități, rememorând, reinterpretând sau oferind informații noi, are valoare de omagiu. Alte documente apoi vor completa o tematică mult dezvoltată, sub semnul unei provocări pentru restituirea "dinastiilor" specifice de intelectuali transilvani sau a portretelor pentru o pasionantă (pentru noi) tipologie socio-ocupațională de români postpașoptiști. Nu avem nici o îndoială că astfel vom înțelege ce s-a petrecut cu adevărat în satele și orașele transilvane, de ce și în ce condiții au participat românii la acte convergente cu manifestări de incontestabilă dimensiune europeană, cum au contribuit la pregătirea făuritorilor Marii Uniri, în spiritul, ideologia și în cadrul restructurărilor politice ale spatiului mondial, cu deosebire ale Europei.

Documentele folosite de noi provin, în principal, din două surse: Arhiva curentă a Mitropoliei Ardealului[5] și Arhiva Muzeului Primei Școli Românești din Șcheii Brașovului. Deși numeroase, unele cunoscute, suntem îndreptățiți să afirmăm că ele au rămas în stadiul de enunțuri, referințe interesante, compatibile cu o plăcută lectură, nicidecum valorificate. Dovada este aceea că, de-a lungul unor decenii care și-au recuperat multe dintre personalitățile ce le-au conturat trăsăturile esențiale, Ioan Petric a continuat să fie un nume *"printre altele"*, fără a-și fi câștigat până acum locul meritat în galeria oamenilor de necontestată eficiență ai secolului în care societatea românească transil-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

vană a cunoscut dezvoltarea cea mai spectaculoasă.

Am pornit în cercetarea noastră de la documente administrative bisericești, cu pronunțat caracter oficial, dar marcate de indubitabile particularități individuale ale protopopului și ale mediului său de viață și de activitate. În chipul cel mai fericit s-a adăugat acestora textul cu amintirile de octogenar ale însuși personajului studiat, și acum[6] comemorat, despre a cărui existență știam deja din anul 1980[7], precum și alte documente din același fond, cu deosebire scrisori de familie, donate muzeului brașovean de urmași ai protopopului *"pentru a fi folosite cândva"*. Ele sunt interesante, firește, în primul rând, prin "ceea ce ne spun".

Autobiografia însă, fiind scrisă *"în cel de-al 86-lea an al vieții"*, reflectă în chip impresionant și devenirea autorului, amneziile și succesele neuitate, dăruirea și credința sa în putința de a lupta, ceea ce a și făcut, pentru *"mai binele neamului"*. Documentarul său prezintă cazuri obiective, limpezi sau viciate prin trecerea timpului. Și este mai mult decât atât: se adresează afectului și minții deopotrivă, logicii, cunoștințelor anterioare, lărgește aria de interes, trimite la nuanțe care altfel pot scăpa ușor chiar și unei observații avizate. Lansează și detalii noi, unele inexacte (în mod explicabil), dar poartă amprenta dramatismului "memoriei subiective" și rămâne cea mai elocventă sursă pentru revelarea "esențialului" nerostit, ori chiar mai presus de cel mărturisit, selectat după criterii doar bănuite de noi azi. Prezentate relaxat, ne și întrebăm dacă ele fuseseră uitate sau "lăsate în adormire" anume pentru mai târziu? Printr-o lectură "activă" am simțit în ele o adevărată reflexie a realității și apăsarea unor "nerecunoștințe" pe care Ioan Petric, conștient de toate, le-a purtat cu sine în timp.

Căci, ce altceva face aici, prin enumerarea bisericilor și a celorlalte edificii realizate pe vremea păstoririi sale protopopești, decât și o târzie rememorare (acuzatoare?)? Câți dintre cei ce s-au ocupat de acest subiect, în vremea sa și chiar în zilele noastre, nu au "uitat"/nu "uită" mereu să menționeze strădania sa, tocmai cu prilejul numeroaselor aniversări, evocări etc. ale acestor edificii? E drept că ele s-au realizat într-o epocă dominată de politica majoră (și de detaliu) în special a Episcopului Andrei Șaguna. Dar, Ioan Petric, mereu uitatul protopop, a fost cel ce s-a risipit în cele mai tracasante, migăloase și neplăcute acțiuni, trăindu-și viața în contact direct și dureros de concret cu greutățile ivite în calea împlinirilor demne de o perpetuă amintire. Am dat doar un exemplu, din prea multe altele. Chiar mai grav și mai semnificativ mi s-a părut când am constatat că, într-o numită "monografie" a satului Vâlcele, cu tentă de cercetare "contemporană" a unor realități locale, nici nu se specifică existența acolo, cândva, a sediului unuia dintre cele mai active protopopiate românești ortodoxe și prezența unuia dintre cei mai eficienți protopopi - Ioan Moga, rudă prin alianță cu Ioan Petric, și el un mogaian bine plasat în echipa șaguniană, e drept, o carență tot mai convingător înlăturată în zilele noastre.

Numeroasele confirmări ale unor împliniri - reale, declarate și reconfirmate, fie și implicite, care nu i-au fost întru totul refuzate - sunt și ele conștientizate de Ioan Petric. Fotografia sa de la maturitate este o dovadă a atitudinii omului cu sentimentul imanent al unor realizări de necontestat, de care nu se îndoia că-i aparțin. Dar aceasta nu poate denatura, cel puțin în atenta noastră lectură, fondul principal de trăiri păstrate în subconștient, până la devoalarea lor în aceste memorii, dar redate la o "temperatură aproape rece", ca proiecție a senectuții, a renunțărilor sau a depășirii deșertăciunilor, când toate se dovedesc deșertăciuni!

Nu putem ști câte din frustrările sale remanente, și nemărturisite nici acum, mai ales pentru că beneficiau de aparența unor fapte de mult depășite, or fi rămas nerostite chiar și față de membrii familiei, de-a lungul deceniilor pe care le-a trăit (multe *"cât un secol"*). Scrisorile de familie pe care le-am citit ne fac să credem că ele nici nu trebuiau să se întruchipeze în cuvinte pentru a fi înțelese de cei ce-i erau aproape. Când le-a încredințat hârtiei, a făcut-o ca și când nici n-ar fi existat, "pierdute" printre rânduri și printre diverse alte fapte, descoperite doar de cei ce știau/știu mai mult decât se spunea/se spune. Chiar și gestul de *"a da samă"* în acest mod, îl face la un moment anume - cel al bilanțului! - în primul an al noului secol (1901), și cu destinație specială, pentru urmașii direcți, exemplarul pe care-l cunoaștem fiind adresat nepotului sau *"Aurel Popescu, doctorand în drepturi"*. Totuși, începutul manuscrisului are valoarea unui program intelectual-patriotic: *"Eu cred că este o datorie morală, ca fiecare om să-și facă o dare de seamă de faptele sale în viață, lasând posterității o urmă despre existența sa în lume"*.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

În acest context transilvan postpasoptist, susținem nevoia clarificărilor ce trebuie să pună în termeni științifici relația dintre memoria personală și istorie, raportul acestora cu ceea ce se reține, de ce, când și mai ales cum. Noi contăm pe faptul obiectiv că, prezentate ca niște surse a căror neutralitate ne-o garantează atât trecerea timpului, cât și caracterul administrativ al unora, puse unele lângă altele sau față-n față, documentele noastre variate, dar și numeroase pot contura la alte dimensiuni "întîmplări" aparent oarecare, esențiale însă pentru cunoașterea unui/acestui personaj - model, stimul și posibil etalon în mediul pe care l-a cultivat.

Nu este un secret pentru cercetătorii arhivelor că "Autobiografii" se realizau cu prilejul oricărei cereri de *"punere în funcție"* și numeroase astfel de documente se mai păstrează în diferite fonduri. Cele mai ample prezentări ale biografiei lui Ioan Petric, cunoscute nouă până acum - chiar și după lectura atentă a "Biografiei" din anul 1901 -, se află în dosarele constituite pentru numirea sa ca protopop, mai ales cele pentru primul protopopiat care i-a fost încredințat, *"al doilea al Brașovului"*. Următoarele sunt mai sumare pentru că ele le-ar fi repetat, în același for, pe cele anterioare. Nu de mică importanță pentru documentarea noastră s-au dovedit reportajul prilejuit de retragerea sa din funcție (1902) și, după foarte puțin timp, necrologul său și cele ale altor membri ai familiei[8]. De fapt, toate documentele, fie și cele cu caracter strict profesional, sunt *"mărturii de viață"* socială și personală a celui ce le-a alcătuit dar și a altora, dovezi despre împrejurările pe care *"le-a petrecut"* și pentru cei cu care a fost în relații (diverse): dușmani, prieteni, persoane oarecare, toate constituindu-se în surse fundamentale pentru reliefarea existenței complexe a unui om referențial pentru statutul său, a lui Ioan Petric. Aici, în acest context, el rămâne subiect unic, noi putându-ne reproșa doar nedreptățirea sa prin lipsa mijloacelor de a-l prezenta în întreaga sa configurație.

Biserica din Râșnov

IOAN PETRIC s-a născut în anul 1816, la Râșnov, ca fiu al parohului locului (tot) Ioan Petric, unde a urmat și primii ani de școală, continuată la Tohanul Vechi și școalele normale din Brașov. La cererea tatălui său, Nicolae Baiul, fiul fostului protopop Bratu din Zărnești și fost *"amploaiat"* la Tezaurariatul din Sibiu, l-a dus la Blaj împreună cu Nicolae și Ioan Baiul *"unde se afla în retorică Ioan Bran de Lemeny"* și a urmat un an la *"școala elementară"*. La îndemnul expres al Episcopului Vasile Moga, prieten al tatălui său, acesta îl aduce la gimnaziul romano-catolic din Sibiu, timp în care episcopul *"l-a ținut la sine* (s.n.) *până la terminarea studiilor gimnaziale"*. Din anul 1834 a urmat studii filosofice și juridice la Cluj. După moartea tatălui său, tocmai pentru a-l înlocui pe acesta, a fost invitat de Vasile Moga să se îndrepte spre cariera preoțească și a devenit teolog. Doar că pentru acest post va fi hirotonit fratele său, Radu "Rudolf" Petric. De ce? Pentru că lui i se deschiseseră cu totul alte perspective: tocmai făcuse cunoștință cu o strănepoată a episcopului, fiica *"comersantului"* G. Oniția din Sebeș-Alba. Mereu preocupat (prea mult !?) de soarta rudelor sale, episcopul și familia sa, apreciindu-i sincer și interesat calitățile, i-a *"oferit de ție* (pe strănepoata episcopului n.n.), *dacă me va alege poporul din Brașovul vechiu* (s.n.), *de unde promovase protopop Petru Gherman la Biserica Sf. Nicolae din Scheiu"*, scrie la 86 ani Ioan Petric. Mărturisirea lui de la bătrânețe, și avem motive să credem că o făcuse cu naturalețe întotdeauna, referitoare la condiția care i s-a pus pentru a i *"se da fata lui G. Oniția"*, este (aproape) compromițătoare pentru zilele noastre. Pentru politica național-socială a acelor ani nu era, era chiar un comandament național, motiv suficient ca ea să apară în mărturisirea bătrânului protopop cu atâta sinceritate. S-a înscris la concurs, a fost acceptat de *"popor"*, iar în 17 iulie 1838 a fost *"hirotonit cu singhelie"* (nr. 354) pentru parohia *"Brașov, Bolgarseg-Suburbiul de Jos"*, ca în 10 noiembrie 1840 să fie sfințit duhovnic. Dacă acestea au fost împrejurările din viață personală, ele sunt aduse la un alt nivel în istoria lui George Bariția: *"Popasu, Petric și av. Ioan de Lemeni erau trei profesori chemați si așezati acolo (la Brașov n.n.) de la Blaj (de Vasile Moga, n.n.)"* ca reprezentanți ai *"inteligentei superioare române"*[9].

La câteva zile după ce ajunsese la Brașov a murit protopopul Ignatie Carabet și, în urma schimbărilor ce s-au produs atunci, va ajunge, după abia un an, la Biserica "Sfântul Nicolae", unde a preoțit între anii 1839-1902 (el spune 1901). În condițiile în care românii din Scheii Brașovului, copiind un model săsesc *"clasic"* - mai agresiv la Sibiu, cu efecte antiromânești îndelungate - impusesră până acum restricții

www.cimec.ro / www.mncr.ro

la ocuparea unor posturi importante pentru *"neschcieni"*, relația sa cu episcopul și negustorii din Sebeș-Sibiu-Schei a făcut posibilă eludarea acestui "obicei" local. În anul 1841 semnează ca *"paroh și catehet"*[10], în anul 1844 devine protopresbiter onorar, protopop e numit și la vremea revoluției pașoptiste, titlu pe care Andrei Șaguna nu da semne a-l fi recunoscut vreodată, dar pe care nici nu l-a negat în mod expres. În ianuarie 1850 autentifică acte în calitate de *"Administrator 1-iului protopopiat al Brașovului"*[11]. Pe coperta cărții la care colaborează în anul 1854, nominalizându-și funcțiile care-i însoțesc numele de prim coautor, îl regăsim ca *"Ioan Petric, paroh și v. protopop de legea răsăriteană"*. În anul 1857 este ales/numit protopop al tractului II al Brașovului, ulterior și al Trei Scaunelor (1861) și al Hidvegului (1868), pentru diverse perioade.

S-a pensionat *"în onoruri"* la 9 decembrie 1902, când i-au fost nominalizate numeroase calități legate de activitatea sa la Asociațiune (donator a 100 fl. și altele), de creator de burse și fundații pentru școlari etc., sau de donator de cărți pentru Conferințele preoțești (învățătorești) -216 volume legate în piele și 504 broșuri, donație pe care însuși o descrie ca pe o mare realizare, păstrată și acum în fondurile Muzeului Școlii Românești din Schei[12]. La moartea sa - 3 ianuarie 1903 - în necrolog se face o sinteză impresionantă: 64 ani paroh și 44 ani protopresbiter. Trăise 87 ani! În perioada interbelică, o stradă din Brașov, de lângă zidul Cimitirului, se numea *"str. Protopop Ioan Petric"*[13].

Începuturi brașovene; Ioan Petric și școlile românești.

În lunga sa existență brașoveană, îl găsim pe Ioan Petric implicat în întâmplări oarecare, dar și în miezul unor evenimente importante pe care le trăia societatea românească atunci, acolo. Înșiruirea unora nu-și propune să supradimensioneze aceste fapte, dar însumarea lor poate întregi contururile unei vieți petrecută întotdeauna în miezul a ceea ce era cu adevărat esențial. Explicitarea unor activități aparent cunoscute, bine prezentate în contextul în care s-au desfășurat, urmează să fie elemente provocatoare pentru deschiderea unor noi perspective, favorabile înțelegerii realităților timpului, al personajelor creatoare de evenimente, al tabloului "rotund" pe care ne și propunem să-l avansăm. Beneficiem și de completările pe care ni le oferă memoria unui om care a fost nu doar "însuși față" la cele ce s-au petrecut, ci și "parte", și după cum ușor se poate observa, a simțit "uitarea" așternută peste faptele sale mai puțin spectaculoase, dar de neînlocuit. De exemplu, din momentele creării Gimnaziului, sunt mereu invocate secvențele majore, epatante, de domeniul confruntărilor național-politice, iar acestea l-au favorizat pe Ioan Popazu[14]. La rândul său, Ioan Petric a avut un loc demn de reținut în înfăptuirea acestui edificiu național, mai ales și pe palierul faptelor concrete, chiar dacă aparent minore, indispensabile.

În vremea mogăiană

În condițiile în care documentele conzistoriale sibiene dinainte de martie 1849 au fost arse de către generalul Bem, în stradă, în fața sediului episcopesc românesc de la Sibiu, pentru cercetătorii arhivelor sibiene Ioan Petric apare "printre ceilalți", în activități "brașovene" pentru care nu era "cap de afiș". Din ipostaza pe care ne-o oferă stadiul actual al cercetărilor istoriei sud-estului transilvan, merită să ne oprim asupra unora dintre acestea. Ne interesează implicarea sa în problemele școlare, cu deosebire în magistrala și multdiscutata realizare a brașovenilor, când au creat acel prim gimnaziu românesc aici, episoade din care istoriile de circulație - tributare unei păgubitoare memorii șaguniene exclusiviste - l-au ocolit până în zilele noastre, cum sugeram mai sus. Relația sa de familie cu mogăianii i-o fi folosit până în anul 1850, dar l-a și dezavantajat ulterior, în mod nejustificat și nu din contactul direct cu noul episcop, mogăianii tineri cu merite reale devenind colaboratori de bază ai lui Andrei Șaguna și Ioan Petric se regăsește printre aceștia.

Pentru început, ni s-a părut interesant să observăm dacă în acest adevărat război-spectacol din jurul gimnaziului brașovean, cu o miză excepțională de la începuturile proiectelor ce-l aveau în vedere, se produc schimbări, pe fondul venirii celor doi trimiși ai lui Vasile Moga, când însăși repartizarea lor aici era rezultatul unei stări mult mai complexe decât ...numirea unor tineri preoți la bătrânele biserici ortodoxe din și mai vechea (și complicată) comunitate ortodoxă brașoveană. Ne-am aplecat asupra a două scrisori similare: prima din anul 1834 și a doua din anul 1838. Cea de-a doua este redac-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

tată aproape concomitent cu venirea la Brașov a tinerilor *"inteligenți"*.

Ca bază de plecare a scrisorii din anul 1838 era cea din anul 1834, din care se preia (aproximativ) același text, reluându-se solide argumente, și chiar expresii, anterioare. Doar că acum se înregistrează și niște modificări. Unele țin de modul în care se reconstruiește exprimarea insistenței și persuasiunii din demonstrația desfășurată, de extensia sa ori de stil și redactare (completarea argumentelor, sistematizarea lor etc.). Dar, cel putin două chestiuni ies din rutina scripturistică de până acum, ceea ce ne îndreptățește să credem că noua generație de intelectuali, cei doi reprezentanți ai *"inteligenței române"*, cum i-a numit George Bariția pe Ioan Popazu și Ioan Petric, au fost un stimul pentru modernizarea și chiar radicalizarea opiniilor și a modului de comunicare, chiar și al celor ce i-au precedat. Stilistic, este vorba despre inserarea unor expresii mult uzitate de noua generație, în cercurile *"umanistice","școlite"*, în *"poeziile dedicatorii"* etc: *"O! ce pagubă mare pentru tinerimea națională! O! ce scădere nespusă pentru binele de obște!"*[15].

Cea mai importantă - previzibilă și explicabilă - schimbare s-a produs când în scrisoarea din 24 iulie 1838 s-a renunțat definitiv la vechea denumire a viitoarei instituții de învățământ, cea de *"gimnaziu național greco-ortodox"* (cum apare în mod curent în anul 1834). Sub forma sus pomenită, denumirea putea fi o precizare a confesiunii românilor pentru care se pregătea școala, dar era și producătoarea, sau dovada, unor stări conflictuale dăunătoare sau, cel puțin, echivoce. În documentul din anul 1838 singurul nume vehiculat a fost cel de *"gimnaziu național greco-român"*, când nu se folosea prescurtarea cu vechile sau noile *"școale românești"* sau *"Gimnaziul românesc"*[16]. Cine cunoaște lunga dispută între ortodocșii greci și români din Brașov recepționează la adevărata sa dimensiune această precizare în exprimare. Dacă și în documentul anterior (1834) se pronunțase numele de *"gimnaziu greco-român"*, să observăm că de aici lipsea cuvântul *"national"*. În anul 1838 prin sintagma *"Gimnaziu național greco-român"* se includ toți termenii care puteau revela conținutul dorit al noii instituții.

Chiar dacă necontestatul *"înfăptuitor"* al Gimnaziului (șagunian) a fost și este receptat și astăzi Ioan Popazu, și a fost realizat multi ani mai târziu și în împrejurări istorico-politice radical schimbate, nu se poate face abstracție de faptul că tinerii aduși de Vasile Moga la Brașov au avut efectul pe care bătrânul episcop îl și dorea: reactivarea/activarea gesturilor curajoase și complexe pentru realizarea unor programe, în totul pentru propășirea neamului. Dar este indispensabil să subliniem că racolarea lor nu poate fi separată de manifestările politico-revendicative (singulare și insuficient coordonate, dar un posibil început promițător) ale Episcopului Vasile Moga[17], care au culminat cu memoriul din 18 iulie 1837, trimis Dietei, citit și respins în anul 1838. Va înainta un altul în 20 septembrie 1839 și-l va trimite la Curtea din Viena. Memoriile au rămas fără efecte, unul chiar fără răspuns, dar sunt un simptom incontestabil al unei conștientizări a realităților vremii, a cărei caracteristică regretabilă, chiar stridentă, este -mai pregnantă decât respingerea lor- lipsa susținerii sale tocmai din partea protopopilor, ca *"înaintestătători"* locali. De la ei, cei ce funcționau la acea dată, cerea și aștepta episcopul susținere. Dar chiar și în revigoratul an 1837 ei nici n-au trimis propuneri cu revendicări pentru a fi înaintate dietei din 15 aprilie, pe care episcopul li le ceruse în mod expres încă din 26 februarie.

Acestea erau condițiile concrete în care avea nevoie Vasile Moga, Biserica noastră, poporul întreg, de tineri capabili să înțeleagă nevoile momentului și să poată răspunde acestora. De aceea va trimite chiar el tineri la școli în străinătate (puțini, din resurse prea modeste) în diverse moduri, și va aduce din străinătate pe cei deja școliți, cum a fost și Ioan Petric.

Urmașul lui Vasile Moga, Andrei Șaguna, pentru a-și ocupa locul de frunte în toate domeniile de activitate bisericească și națională transilvană, nu are nevoie de *"amnezii"* față de realizările, sau măcar de bunele intenții ale înaintașului său. Strădaniile mogăiane se vor regăsi, unele se vor împlini, în timpul lui Andrei Șaguna, când însă și condițiile socio-politice, apoi și economice, deveniseră mai favorabile. În plus, noul episcop, la început și tânăr, dispunând și de un potențial personal mult superior, știa să cultive aceste noi stări. Din mai multe cazuri particulare, inclusiv al lui Ioan Petric, acreditarea ideii că Andrei Șaguna i-a "ocolit" (cel puțin) pe toti mogăianii, trebuie reconsiderată. Noul episcop nici nu dispunea, la început, de alți intelectuali decât de cei pe care i-a "moștenit"; putea doar să facă o selecție, să-i rețină pe cei buni și pe cei promițători și necompromiși, printre care s-a remarcat și Ioan

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Petric, păstrat și avansat, apărat, girat și încurajat de noul ierarh.

În anul 1841 Ioan Petric a ajuns "parte adversă" față de slujitorii și susținătorii școlilor românești brașovene, alături de protopopul Petru Gherman, în împrejurări ce țin de interesele omenești, de concurență obișnuită printre slujbașii unei comunități: parohii doreau să beneficieze de o răsplată mai substanțială a strădaniilor lor în *"Biserica și școala"* (de mărirea retribuției), iar *"obștea românească țivilă"* și profesorii se considerau frustrați de astfel de cereri[18]. Motivațiile care se folosesc drept justificare a intervenției lor revendicative, detaliate și credibile, nu privesc doar starea lor; ele sunt de un interes deosebit pentru cunoașterea cursului unor vieți și activități prea simplificate în bagajul nostru de cunoștințe și în înțelegerea contemporană, fie și în percepția celor cu preocupări în domeniu, care prin astfel de dezvăluiri ar putea fi provocați la reluarea și adâncirea studiului. Conflictul declarat fusese de notorietate în mediile implicate. S-a stins și prin rezoluția unei *"înștiințări"*[19] venită de la Guberniu, cu nr. 13088 în anul 1843, care cerea rezolvarea conflictului prin "reprezentația" bisericii, formată dintr-un protopop - Ioan Popazu - și doi "părinți" - Petru Gherman și Ioan Petric -, precum și 12 bărbați parte mirenească. Se invocau aici până și *"puncte regulative"* din anul 1797 cu paragrafele corespunzătoare. În orice caz, documentul se încheia cu o Hotărâre ce comunică: *"(...) spre mulțumirea și odihna sființilor sale, precum și depărtarea de la orice fel de alte pretenții sub ori ce titulă, pentru oarecicare remunerație și pentru ca să îngrijască mai cu mare râvnă pentru întemeerea tinerimii în relighie și moral (...) s-au aflat cu cale a să hotărî fiestecărui paroh în viitorime o rebonificație de cvartir parohial în 120 fior. (...) însă cu acea luminată deslușire, că această rânduială să nu facă nici cea mai mică prejudecare pomenitelor reversuri (angajamente n.n.) și vechiului obiceiu (...)"*.

Oricum, conflictul pare a nu se fi exacerbat și ca efect al atitudinii lucide și pragmatice a Conzistoriului de la Sibiu, care nu se putea desolidariza de cei mai promițători colaboratori ai săi, care vor și confirma nădejdile pe care le-au hrănit printre superiori. În chiar anul 1843, Ioan Petric va primi de la cam aceeași curatori și reprezentați (foști contestatari) un document pe care îl va folosi ca argument pentru buna sa purtare în parohie, necesar avansării:

"ATTESTAT!, Precum că Părintele Ioan Petric, fostul paroh în Brașovu vechi, iar acum al nostru lângă Biserica cea mare din Bolgarsechiu, hramu Sfântului Nicolae, după cum prin purtarea Sființiei sale cea bună, potrivită chemării sale încă din Brașovu vechi, s-au făcut plăcut și obștei noastre de s-au ales sieș de Pastoriu, asa și de atunci încoace de când au înnaintat și ajuns la noi, cu curata cunostință trebuie să mărturisim că lăudatul nostru Paroh e bun și pacinic către noi din toată obștea, ca zioa și noaptea cu bucurie fără preget, fără a înfrunta aleargă la bolnavii săraci și bogați, ca pe tinerimea în și afară de școala cum și pe părinții ei, cu un cuvânt tot poporu în și afară de biserică, cu duhul blândeților îi învață frica lui Dumnezeu, cercetarea Sf. Biserici și supunerea către cei mai mari, și cei ce sunt în stapânire. Mai încolo, ca slujbele sale cele bisericești ca un preot vrednic cu toată scumpătatea, cuceria și evlavia le săvârșește, cu tovărașii și toți orășenii trăiește în pace și harmonie, și tuturora viața sfinției sale cea neprihanită poate sluji drept pildă (sn). Din temeiurile acestea suntem foarte mulțumiți cu Sfinția sa (...) Brașov, în 17 dechemvrie,1843". Întăresc cu pecetea și semnăturile lor *"curatori și reprezentași"*, *"căpetenia obștii"*, dintre care amintim pe Pantazi, Dima, Orghidan, Pădure, Sfetea, Ototoiu, Leca, Teclu - 11 necontestati fruntași brașoveni[20]. În "Biografia" sa de bătrânețe, Ioan Petric nu va pomeni de acest episod, probabil de mult uitat.

Despre problemele școlare, el are însă multe de "povestit", unele informații fiind marcate, într-adevăr, de o viziune foarte personală, la limită cu verosimilitatea, demne de a fi citate. El scrie că găsind la Biserica Sf. Nicolae *"numai școala cu trei clase populare, în conțelegere cu protopopul actual ca să ridicăm vaza acestei școale, am primit sarcina de catehet și am propus religiunea mai mulți ani gratuit (...) după ce văzurăm că la stăruința noastră (?!sn), se înmulțiră școlarii și nu sunt de ajuns școalele noastre cele scunde și întunecoase din Prund, din Dealul după Moară, la anul 1844, în 19 noiembrie, consultându-se presentanțiunile bisericești dela Sf. Nicolae din Scheiu și Cetate pentru înființarea unui gimnasiu mic (cuvânt tăiat în manuscris-n.n.) românesc în Groaveri au și cumpărat un loc pentru clădirea, și până la încuviințarea acestuia se și începură din an în an a se deschide câte o clasă, închiriind încăperi de la privați. La acestea eu m-am oferat gratuit ca profesor de religiune, ear Dl. Protopop Popasu s-a obligat a propune limba elenă tot gratuit. Eu însă,*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ca paroch mai tânăr, fusei denumit de fericitul Metropolit Andrei Baron de Şaguna ca catehet la tinerimea română de la şcoalele romano-catolice şi evanghelico-luterane, tot gratis. Pe timpul turburărilor din 1848-1849 (cuvintele subliniate sunt tăiate în original n.n.) acela, aflându-se părinţii actualului ministru Titu Maiorescu din Bucureşti, şi pe acesta l-am avut de elev la unele din clasele gimnasiale române închiriate la privaţi".

Depăşind mereu invocatele pertractări oficiale şi între *"sponsori"*, Ioan Petric ne *"povesteşte"*, relaxat şi cu nedisimulată nostalgie, care dovedeşte şi o persistenţă impresionantă în memoria lui, inclusiv în cea afectivă, peste decenii, şi, cu certitudine mai realist, despre ...cum s-au realizat lucrări concrete în folosul Gimnaziului, unele plasate aici deşi s-au petrecut mult mai târziu. Aparent detalii - dintre care vom reţine doar câteva - prea concrete pentru IDEALUL cu care a fost asimilată întotdeauna realizarea acestuia, cele evocate mai jos fac parte din strădania, ataşamentul, uneori chiar jertfa *"anonimilor"* fără de care *"realităţile"* ar rămâne doar proiecte, idei generoase.

"(...) Tot pe atunci, comunele bisericeşti din Scheiu şi Cetate neavând mijloace pentru ridicarea edificiului gimnasial, în care să se cuprindă şi încăperile pentru şcoalele capitale s-au făcut paşii de lipsă la Magistratul oraşului să ne dea din pădurile sale lemnele trebuincioase pentru grinzi şi coperiş, pe de o parte, ear pe de altă parte să se esmintă nişte bărbaţi din sinul acestor comune prin comunile din Districtul Braşovului, ca să îndemne pre creştinii iubitori de luminare a fiilor sei ca să contribuie una în bani ajutoare, alţii să aducă materialul de lipsă pentru acest Sion al românilor (s.n.). Soartea căzu asupra persoanei mele şi a fostului tată de vecini Ioan M. Burbea, cari cu o comisiune din partea Magistratului am străbătut pădurile şi munţii Braşovului, alegându-ne brazii cei mai frumoşi şi înalţi pentru grinzi şi căpriori la coperişul şcoalelor, cari s-au cărat prin hotariul comunei Râşnov până la Braşov. Asemenea, tot eu cu domnii Radovici şi Apostol Pop am făcut propagandă prin comunele învecinate, ţinând eu cuvântări prin biserici, ca să aducă celalalt material, peatră, var, nasip şi contribuie care cât va voi şi în bani. Astfel într-o zi am adunat 3000 fl. din Săcele". Pentru unii cercetători, nu şi pentru noi în acest context, ar fi tot atât de interesante, probabil, şi detaliile privitoare la problemele salarizării profesorilor consemnate aici.

"Nescheianului" se va integra printre semeni, el dovedindu-şi eficienţa în foarte scurt timp de la venirea sa în acest spaţiu. Va fi catehet şcolar o viaţă, domeniu în care a dovedit o apleca ţie, apoi o experienţă, deosebită, cu mare finalitate mai ales în tractul Trei Scaune şi, în general, va rămâne atasat IDEII, ceea ce va deveni evident în acţiuni ulterioare. Astfel de acţiuni sunt cele remarcate -si numite, mai târziu- ca *"deosebite bucurii"* de însuşi Andrei Şaguna.

În *"echipa şaguniană"*

Din amintirile sale vii nu lipseşte prezenţa Episcopului Andrei cu prilejul punerii temeliei la clădirea Gimnaziului, tocmai în 17 septembrie 1852, ziua Sfintei Sofia şi a fiicelor sale *"credinţa, dragostea şi nădejdea"*, precum şi donaţiile acestuia: 200 fl. pentru clădirea nouă, 400 fl. pentru cumpărarea unei case de lângă Gimnaziu. De mare mândrie pentru el e momentul şi împrejurările în care Gimnaziul a primit *"Drept de publicitate"*, adică *"studenţii"* absolvenţi aici *"când vor arăta atestatele lor să fie primiţi la toate institutele din Monarhia Austriacă"* (28 ianuarie, 1856, Nr. 830 de la Ministerul de Culte), toate *"spre lauda profesorilor noştri"*.

Ca protopop şi paroh la o importantă biserică braşoveană, se dovedeşte om integru şi cu personalitate, atent să nu provoace "seisme" socio-naţionale, ori locale. Fără a face concesii dăunatoare obştii sale, a slujit "staţia" sa parohială, programele mogaiane şi apoi pe cele şaguniene. Ne susţinem această afirmaţie cu necontestabile adevăruri ce reies din documentele donaţiei *"Elena Priscu şi Dimitrie Ototoi"*. Aici este vorba despre clauze testamentare şi *"înţelesuri"* cu o evoluţie pe care o vom invoca pe scurt mai jos. La întâlnirea prilejuită de *"neînvoirea"* dintre soacră şi ginere, ce privea o respectabilă moştenire, unde era în joc un munte din Ţara Românească, Elena Priscu a *"rugat pe duhovnicul răposatului* (soţul ei n.n.) *părintele protopop* (în anul 1851!-n.n.) *Ioan Petric şi pre alt cinstit negutătoriu (...) să fie faţă la învoirea noastră în privinţa împărţelii ce nu o putem face între noi însine. Aceşti bărbaţi în care avem amândoi încredere (...)"* s-au văzut puşi în faţa unei neînţelegeri ireconciliabile. Capacitatea lui Ioan Petric de a câştiga încrederea mai tânărului şi influentului Ototoi, *"teh maistar de măcelar"*, dar mai ales a oamenilor fără apărare, cum erau văduvele bătrâne, se confirmă, tot cu prilejul împărţirii unei mosteniri, în

www.cimec.ro / www.mncr.ro

scrisoarea mai jos reprodusă, despre Martinovicioaia, care avea încredere în el *"ca și în bărbatul ei răposat"*. *"Văzând numitul duhovnic această neînvoire, ca să fie amândurora și până vor fi în viață și de moarte, ba nu numai al nostru, ci și al părinților mei de la care l-am moștenit și încă al răposatei fiice ce-l avu de zestre, ne sfătuiră să-l dăm* (muntele n.n.) *pentru pomenirea sufletelor noastre la școalele românești* (subl. în original) *de lângă biserica cea mare din Schei, cu acea condiție ca venitul să se întrebuințeze pentru învățătura pruncilor* (s.n.), *iar îngrijirea și administrarea să se încredințeze cinstitei reprezentații și numele noastre să fie în veci pomenite. Cu acest sfat ne și învoirăm (...)"* sfat care era rodul declarat al devotamentului, lucidității, puterii de convingere și credibilității lui Ioan Petric. Unii dintre vechii săi contestatari vor primi misiunea să se ocupe de intabularea acestor pământuri pe seama bisericii și școalei, pe care, cu un deceniu în urmă îndrăzniseră să creadă că, solicitând un salariu mai mare, Ioan Petric voia să le destabilizeze.

Revelăm și alte două documente[22], anterioare numirii sale ca protopop titular (deși credincioșii îl numeau în continuare *"părintele protopop"*, cum se vede și în cazul Martinovicioaiei), în care Andrei Șaguna i se adresează cu *"Cinstite părinte Ioane"*, din 27 ianuarie și, respectiv, 5 august 1857. Ele se circumscriu într-un perimetru înrudit, acela al cultivării potențialilor donatori pentru fondurile *"pe seama Episcopiei"* și *"în interesul gimnaziului nostru"* din Brașov.

În prima, episcopul își evidenția două bucurii: *"am văzut două lucruri vrednice de laudă"*. Deși menționa pe locul întâi bucuria de a vedea *"râvna sfinției tale către înmultirea fondului Episcopesc"*, în pur spirit șagunian, nu poate să nu-i atragă atenția, *"en passant"*, că scrisoarea *"cinstitului părinte Ioan"* era *"fără însemnarea zilei și a numelui"*. A doua bucurie era milostenia *"răposatului în Domnul Florea Orghidan și a fratelui lui Domnul Nicolae G. Orghidan"*. Ioan Petric fusese *"mesagerul"* episcopului, pledase pentru această milostenie și, iată, fusese convingător. Tot lui îi încredințează episcopul misiunea de a mulțumi pentru donație: *"Te poftesc pe Sfintia Ta, ca să vestești binecuvântare Arhierească D.lor Nicolae & G. Orghidan (...) D-zeu să-i trimită în ceriu răsplătire (...) dându-i sănătate deplină cu Doamna soție și copiii lui și sporiu și înaintare în toate întreprinderile lor"*. Încheia confidențial/complice cu observația: *"Când voi veni la Brașov Sfintia ta să-mi aduci aminte acest lucru ca și în persoană să mă mulțămesc D.lui Nicolae Orghidan"*.

Mai mult decât atât, Andrei Șaguna, crede că poate face din Ioan Petric un și mai activ *"ambasador"* al acestor interese și atunci, aparent fără o motivație bine întemeiată, îi furnizează date concrete despre starea fondurilor, despre creșterea lor, știind că în "mâna" eficientă a protopopului astfel de informații devin adevărate "arme" convingătoare: *"Cu acest prilej te pot încredința pre Preasfinția ta, că milosteniile, care se adună de la ai noștri pe seama Episcopiei într-adevăr se păstrează ca un amanet sfânt și cu mila lui Dumnezeu și din buna voință a bunilor noștri creștini se și înmulțește acest fond. Dovada pentru aceasta este socoteala cea cu sfârșitul anului 1856 făcută din carea se vede că fondul Seminarial numără astăzi 4687 fl. 39 mc., fondul Episcopiei 3557 fl. 56 cr. mc. fondul Grigorian 4523 fl. mc., fondul Dăscălesc 256 fl. mc., fondul Tipografiei în cărți tipărite 38000 fl. Mc. (...)"*.

Cel de-al doilea document este exemplar pentru aportul lui Ioan Petric chiar la viața gimnaziului românesc, acolo unde el este eclipsat de aportul esențial al unor *"ctitori"* consacrați, inclusiv printr-o mediatizare susținută și reluată repetat. Totodată, aici se revelă, încă o dată, locul de mare prestigiu ocupat de el, în "ochii" lui Andrei Șaguna, care-l investea cu "misiuni speciale" tocmai pentru că-i recunoștea *"părintelui Ioan"* potențialul de activist cu rezultate concrete pozitive. Era în discuție *"interesul școlarilor din gimnaziu"* brașovean, și, iarăși, relațiile optime pe care cel din urmă le știa cultiva cu negustorii, cu unii dintre ei având acum și trainice legături de rudenie. Andrei Șaguna *"se adresase"* către negustori, iar în vara lui 1857 Ioan Perhaita chiar *"a urmat bucuroși svatul"* său. Cu acest prilej, Andrei Șaguna îi scrie lui Ioan Petric: *"Îți mărturisesc că eu cunoscând modul gândirei și al simțirei al Domnielor lor, nici nu m-am îndoit că doară vor primi îndemnul meu (...). Te îndatorez (...) ca să aduci pomeniților domni mulțămirea me, rugându-i totodată în numele meu, ca și la alte întîmplări de felul acesta să lucre cu aceeași iubire de oameni (...). Să le mai spui că prin această faptă filantropică și-au mai adaosu o floare la cununa cea scumpă care si-o au împletit prin jertfele aduse la radicarea gimnaziului (...) le poftesc sănătate și înflorire, ca de multe ori să*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

mai poată întinde mâna milostivă spre alinarea durerilor tinerilor noștri studenți".

În același spirit, al celei mai optime alegeri pentru demersurile necesare dezvoltării învățământului românesc, se poate reține și un document colectiv, care-l are ca prim semnatar pe Ioan Petric (alături de Iosif Barac, G. M. Burbea si N. Pădure), din 13 august 1860, când, se aduc mulțumiri autorităților transilvane pentru dreptul de a folosi limba română în școli românești! Deși *"mulțumirile"* erau în spiritul unei rutine, autorul/autorii lui nu pierd prilejul de a-și reitera scopurile național-patriotice[23]: *"Din coprinsul acestul înalt emis, de mult dorit, am avut plăcuta ocaziune a ne convinge că excelența voastră cunoașteți prea bine dorința localei națiuni române, cunoașteți că naționalitatea numai prin limbă se manifestă* (s.n.) *și de aceia, în astă înaltă chemare, cu toată prudența sciti a mulțămi și a înfrății pe diversele națiuni ale acestei frumoase patrii comune, precum înfrățește și binecuvânta un părinte bun pe toți fiii săi".* E drept că autorii scrisorii își păstrează anumite îndoieli în privința punerii în practică a deciziei care le dădea o oarecare satisfacție, ei având o multiplă experiență a neonorării unor promisiuni, dar acum erau obligați să se încreadă în ele și ...să forțeze mâna ce le putea garanta *"binefacerea"* primită. Drept pentru care nu uită să ceară ca numita *"libertate"*, ei fiind *"însuflețiți de cea mai fierbinte dorință ca mai sus laudatul înalt emis ministerial să devie lege statornică (...), să se publice prin foaia legilor(...)".* Am subliniat ultimele cuvinte din acest text pentru a atrage atenția și asupra unei alte caracteristici moderne a unui protopop ortodox: valoarea pe care o dădea el documentului scris, presei oficiale, cuvântului care *"nu se mai putea întoarce"*, garanției textului dat publicității.

În deceniile următoare, Ioan Petric va fi cel ce avizează rapoarte, semnează pentru *"comisii revizatoare"*, garantează acțiuni sau proiecte, este consultat și ascultat în ceea ce decide. Nu manifesta nevoia unei revanșe față de contestatari, mai ales că episoadele umbrite de neînțelegerea unora nu au fost susținute nici de poporeni și nici de ierarhul Andrei Șaguna, și au sfârșit prin a fi uitate (?) de toți.

Subliniem aici (am fi putut-o face în multe alte ocazii, chiar într-un subcapitol ulterior) și aceea că, la fel ca în scrisorile lui Andrei Șaguna, asa si în circularele lui Ioan Petric, din orice funcție ar fi emanat, asocierea celor doua instituții fundamentale ale neamului - Biserica și școala - sunt un loc comun. Ea se impune până la baza societății, între poporeni, în parohii: *"a ținea prin duhul cel bun și curățenie în Biserică si Școală"*, *"atît pentru una cît si pentru cealaltă să se așeze indivizi harnici"*, *"unde cere trebuință Bisericii și a Scoalei carea e împreunată de Biserică* (s.n.) *barbați aleși"*, *"față cu cerințele cele multe din timpul de față"*, *"aveți a asculta în toate trebile bisericesti și școlare"*.

În legătură cu Gimnaziul românesc, al cărui catihet harnic și unanim apreciat a fost - inclusiv de foștii săi elevi -, mai menționăm și alte tipuri de fapte. La parastasul solemn cu *"Pomelnicul răposaților"* în anul 1902 familia Petric e pomenită pentru donația destinată *"Mesei studenților"* de la Liceul Andrei Șaguna[24], în amintirea lui Romul Petric (a fost funcționar al Băncii "Albina", membru activ și casier al Reuniunii române de muzică din Sibiu, membră a acesteia fiind și Elena Petric Popescu -și copiii săi- de la înființare) și Lucia R. Petric. În anul următor, acestora li se alătură donația pentru însuși *"veteranul protopop de curând decedat Ioan Petric"*. Aceluiași scop caritabil, știind că-l vor bucura, acolo unde se află, *"corpul învățătoresc al școalelor primare centrale române din Brașov, în loc de cunună pe sicriul protopopului Ioan Petric"* donează în chiar ianuarie 1903 pentru școlarii de la gimnaziul/liceul la care atâția ani fusese catihet, 16 coroane, iar *"Învăț<ătorimea> Rom<ână> Gr<eco> Or<todoxă> din Satulung, Cernat, Turcheș, Bacifalu și Dârste, în memoria regretatului lor șef tractual, protopresbitul Ioan Petric"* dăruiesc 10 cor. în martie 1903[25].

Tot din perimetrul educațional-școlar, se mai poate sublinia că renumitul învățător din Brașov - originar din Voila-Făgăraș - George Moianu, ajutat substanțial de alt învățător brașovean, Candid Mușlea, originar din satul apropiat Voilei, Rodbav-Făgăraș[26] (tatăl preotului profesor Candid C. Mușlea!) și-a dezvoltat programele sub un impuls venit din partea lui Ioan Petric. *"Cunoscând activitatea desfășurată încă înainte la școala de fete și încrezător în victorie, protopopul Ioan Petric propune învățătorului G. Moian, încă în decembrie 1886, înființarea unui curs de industrie casnică special pentru învățători, pe perioada vacanței de vară, pentru că aceștia, la rândul lor, să-l predea diferitelor categorii de elevi[27]".*

Ca protopop al Brașovului, Ioan Petric se va implica, va fi obligat s-o facă, și în acțiuni care ni se par azi surprinzătoare, dar care ne dovedesc de fapt caracterul acțiunilor național-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

religioase și cultural-educative într-o comunitate cum era cea a brașovenilor români din secolul al XIX-lea. Cercetările lui Ioan Mușlea despre *Junii brașoveni* ne descoperă în protopopul Ioan Petric o autoritate interesată și care își asuma chiar decizii tranșante în organizarea/reorganizarea acestui obicei, adevărată instituție național-locală. Aplanează conflicte, cum sunt cele din anul 1891, când *"compania"* a fost ignorată de vătaful ei, oprindu-i *"să se preumble cu lăutarii după grădini"*, să continue deci o practică dintotdeauna[28]. În anul 1894, tocmai datorită unor astfel de incidente, se simte nevoia unor reglementări, ceea ce a făcut ca Biserica *"Sfântul Nicolae"* să însărcineze trei delegați *"să redacteze, în înțelegere cu protopopul Ioan Petric, Regulamentul junilor"*. Primul după vătaful junilor, din anul 1855, este Nicolae Găitănariu, *"nas ca un adevarat părinte"* al *"petricelor"*.

În anii 1848-1849, la ASOCIAȚIUNE și în alte împrejurări

Viața personală și istoria universală și națională l-au implicat pe Ioan Petric în evenimente de răscruce pentru care era dotat, sau nu, dar pe care le-a onorat așa cum orice conștiință românească ar fi făcut-o, chiar dacă Dumnezeu nu-l hărăzise a fi erou. Deși nenominalizat (era la *"și alții"*?) de cele mai multe istorii locale sau care privesc evenimentele de la 1848, abordarea biografică la care suntem obligați ne trimite la documente care-l privesc în mod direct și pe eroul nostru. Istoriile mai noi îl enumeră, după G. Bariția, Andrei și Iacob Mureșan și I. Popazu, urmat fiind de I. Bran, Pantu și Lacea ca membru al *"grupului de la Cașina"* care saluta declarația revoluționarilor din Paris! I. Nicoară[29] scrie chiar că, la această manifestare *"în frunte se aflau protopopii"* (Popazu și Petric). Nu a devenit un revoluționar ardent; cu certitudine, această atitudine a fost determinată și de temperament, de educație, de misiunile sale, de responsabilitatea față de familia sa cea mică, ce devenea din ce în ce mai numeroasă și de o anume înțelegere a politicii *"protecționiste"* pentru marea familie a credincioșilor săi. Și totuși, chiar G. Bariția, îl reține ca intermediar în corespondența cu Andrei Șaguna[30], implicat în cele mai responsabile și periculoase acțiuni ale momentelor revoluționare. Același George Bariția subliniază, cu un respect notabil, și remarcabila predică a lui Ioan Petric de la parastasul pentru morții din revoluție, care fusese *"cu adevarat inspirată"*!

A ieșit în evidență atunci, ca membră a Reuniunii Femeilor Române din Brașov (*"Asociație de dame"*) mai mult Zinca Petric, la înființarea reuniunii donatoare a 10 fl., ca și alte dame "Zinca", devenite ulterior (prin 1880) "Zoe" cum au fost Zinca Ciurcu, Zinca Iuga, Zinca G. Duma, Zinca I. Coroiu[31], cum era și mama prințului donator Gr. Brâncoveanu, Zinca/Zoia.

În ceea ce privește prezența sa printre cadrele de bază ale Asociațiunii, dintotdeauna tratarea acesteia ni s-a părut formală. Poate și pentru că, fiind la un moment dat președinte al Despărțământului I al acesteia, menționarea poziției sale părea destul de convingătoare pentru un loc fruntaș în acest peisaj cultural de mare anvergură. De altfel, mai interesantă pare a fi prezența sa în activitățile de la începutul deceniului al 7-lea al secolului al XIX-lea. La precipitata Adunare din 10 mai 1860(32) îl remarcăm prima dată, printre cei doar 161 (167 ?) intelectuali care militează pentru înființarea ei. Este consemnat, alături de alți brașoveni, dar și de personalități cu care se va înrudi în curând, sau era deja înrudit, că cel de al 55-lea semnatar al listei militanților "astriști". Membru fondator al Asociațiunii, în 23 oct./4 noiembrie, va fi cel de-al 15 donator pentru susținerea ei cu 100 fl., când cei doi lideri religioși români, Mitropolitul Al. Sterca Suluțiu donase 2000 fl, iar Episcopul Andrei Șaguna 1050[33]. E drept că nu a obținut decât un vot - probabil al său - la alegerea membrilor Comitetului de conducere, la fel ca și Mețianu.

La doar câteva luni de la înființarea Asociațiunii, coorganizator al Adunării generale din anul 1862 de la Brașov, va fi *"consor"* alături de Ciurcu, Radovici, Popasu. Pentru acest eveniment a pregătit el chiar și o conferință, intitulată *"Despre cultura viermilor de mătase"*. Cum Timotei Cipariu prezentase acolo o expunere de nivel intelectual superior: *"Despre limba și literatura română"*, cuvântarea sa va trece, de-a lungul a mai bine de un secol, aproape neobservată. În contextul prezent ar fi inacceptabil să nu ne oprim cu atenție asupra textului lui Ioan Petric, care, alături de programa expoziției elaborată atunci de George Bariția[34], era singurul document ce orienta pe toți cei preocupați de condiția materială a milioanelor de români, spre o tematică în deplină concordanță cu realitățile vremii.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Sigur este și că, pentru urmași, preocuparea pentru *"Bombacii sau viermii de mătase"* poate părea azi rizibilă. Să vedem însă de ce merită ca mult mai multă atenție decât această privire superficială. În primul rând pentru că el tratează tema - în mod programat - având ca obiectiv împlinirile pe care Asociațiunea și le propusese: *"Devisa bărbaților nostri de litere, respectiv a acestei Asociațiuni literarie, scim cu toții, că este prosperarea și înaintarea binelui comun și cu deosebire și mai de aproape binelui scumpei noastre națiuni, prin cultura poporului român. Unul din mijloacele cele mai corespunzătoare scopului"* acesteia este orientarea poporului spre activități productive. Această susținere a activităților practice și producătoare de venituri, pentru un popor ținut de veacuri într-o izolare și stagnare *"tradițională"* păgubitoare, ni se pare cea mai lucidă viziune asupra vieții adevărate.

În acest context, fără a-și pierde vremea cu expunerea unor motivații teoretice de tipul unor sloganuri mereu repetate, Ioan Petric trece la o analiză plină de concretețe, care-l caracterizează pe deplin. El socotește cât pământ de arătură, respectiv de fânaț există, ce *"potențial de frăgari"* este și câți florini se pot obține din aceștia, și în ce fel, la 1.300.000 suflete, respectiv 260.000 familii de români (*"adecă două dein trei părți"*), apoi dacă numai jumătate din aceste familii - 130.000 - părăsesc frăgari câștiga 2.600.000 fl., iar dacă se ocupă și cu viermii... Nu punem în discuție posibilitatea ca Ioan Petric să nu fi luat în calcul numeroase piedici (care au și apărut pe parcurs) în fața acestor calcule, ci remarcăm că deosebit de pozitivă orientarea sa de la acea dată, pentru noi valabilă și astăzi. Ea se încadra perfect în poziția sa funciară exprimată și în preambulul unui proces-verbal, semnat de el, în 16/28 iulie 1862: *"Eu, cu d. Profesor Oroianu,* (s.n.) *propunându-ne să căutăm un isvor aducătoriu de venituri (...)"*.

Va susține și alte activități astriste - mai ales ca președinte al Despărțământului I al Asociațiunii. În anul 1887 , când despărțământul cuprindea și zona Trei Scaune, semnează ca director, alături de Andrei Bârseanu, "actuar" al ASTREI, o cerere de ajutor bănesc de la comitetul parohial al (probabil) Bisericii "Sf. Nicolae". Deoarece, *"pentru luminarea poporului nostru"* era nevoie de *"procurarea de cărți scolastice pentru copiii săraci din deosebite comune, pentru ajutorarea cu veșminte a câtorva copii de la meșerii, pentru aranjarea de expoziții locale și pentru primirea* (premierea n.n.) *expunătorilor meritati etc."*. Cererea fusese adresată în 20 ianuarie 1887 si in 16 februarie, Comitetul parohial al bisericii solicitate răspunde afirmativ cererii despărțământului, oferind (modesta sumă de) 50 fl. v.a. pentru anul în curs, prin nimeni altul decât Ioan Petric... președintele acestui comitet parohial[35].

Despărțământul Asociatiunii, înființat în anul 1870[36] sub denumirea "Brașov-Treiscaune" (Despărțămintele Brașov, Bran și Treiscaune apărând abia în anul 1890), a avut în frunte, de la înființarea sa în Sala festivă a Liceului ortodox, 4/16 ian. 1870 - 5 persoane, inclusiv pe Ioan Petric, pentru ca apoi el să devină mult apreciatul președinte al Despărțământului I. *"Primul director al despărțământului a fost fericitul protopresbiter al Brașovului, care timp de 15 ani, până în anul 1895, a condus despărțământul cu zel și abnegație"*, ne asigura chiar raportul oficial folosit ca sursă de informație și mai sus. Încă din anul 1873 se hotărăște înființarea unei secțiuni agricole la Vâlcele *"cu luarea în considerație a economiei de vite"* (nerealizate și reprogramate pentru satul Hărman - în 1900 - ca Reuniune agronomică comitatensă). În anul 1890 susține Școala de țesut de la Săcele (proiectată încă din anul 1881)[37]. Tot el va trebui să sprijine - ca inspector al școlii confesionale - refuzul Gremiului de comerț brașovean (organizație inițiată în 1827 ca *"Însoțire culturală și petrecanie"* și aprobată în 1838) de a exclude limba română din învățământul pe care-l patrona, așa cum vroiau să facă autoritățile săsești brașovene[38], ceea ce justifică și mai multă prudență, îndoielile și cererile aferente manifestate de Ioan Petric în anul 1860, detaliate mai sus.

Când campania lui Andrei Șaguna pentru edificarea Catedralei Ortodoxe din Sibiu a prins contur, cel de al 20-lea donator în *"lista colectei lui Șaguna"*, începută în anul 1858, a fost Ioan Petric - protopop al Protopopiatului al II-lea al Brașovului cu suma de 50 fl. (Împăratul Franz Josef ocupă locul 1, Andrei Șaguna locul 3[39]. În colecta cea nouă va dona nu mai puțin de 600 coroane, cea mai mare sumă dintre cei asemenea lui[40]. Nepoata sa Eugenia, n. Popescu si măritată Vecerdea va dona, împreună cu soțul său, adv. dr. asesor, originar din Topârcea, bursiar al ASTREI, mare personalitate brașoveană, 1000 cor., ca și Ilarion Pușcariu, Partenie Cosma, Eusebie Rosca, Elie Miron Cristea. Celălalt ginere al nepoatei sale Elena, nu a fost doar un mare

www.cimec.ro / www.mncr.ro

pedagog, profesor, activist pe tarâm național, ci si creatorul unui fond "P. Span" pentru copiii de moți care vor să urmeze școli de meserii.

Aplecația spre carte și *"condei"* a școlitului Ioan Petric s-a manifestat încă de la începuturile activității sale profesionale, fără însă a atinge nivelul unui preot-scriitor, ceea ce nici nu intra în atribuțiile funcțiilor cărora li se dedicase și care-i consumau cu prisosință timpul și energiile. Dar ea a contribuit tocmai la desăvârșirea variatelor sale misiuni: predicator, cunoscător al trecutului bisericii, iubitor al cuvântului Sfintelor cărți, militant pentru pătrunderea cuvântului lui Dumnezeu (și a lui Andrei Șaguna) în mințile și inimile semenilor și subordonaților, om destinat comunicării și dascăl/inspector școlar, nu în ultimul rând.

Când proaspăt venitul Andrei Șaguna a inițiat un concurs de predici, pentru a-i stimula pe preoți să se pregătească serios pentru astfel de activități intelectuale, duhovnicești și socio-educative, Ioan Petric a ocupat locul I. În anul 1849 scrisese *"cu mâna lui"* un Molitvelnic Mic, chiar cu comentarii ce priveau comunitatea din jurul bisericii în care păstorea, pronunțându-se și asupra venirii *"Bolgarilor în Brașov"* (1292 ?)[41]. Mult mai târziu, când *"s-au reparat turnurile"* Bisericii "Sf. Nicolae" din Schei, a redactat un text anume, care s-a descoperit și s-a comentat ulterior: *"date statistice din istoria bisericii (...)"*, unde enunța că data de realizare a *"oltariului"* și *"horei"* anul 1740 (care, de fapt, erau din anul 1693)[42]. Acum a scris și el despre *"trocarii"* brașoveni[43]. Completează alte trei protocoale și alcătuiește unul nou, document care-i prefigurează excepționalele inventare de bunuri și sintezele lor, rapoarte ale conferințelor și protocoalele școlare/ale sufletelor.

Readucem aici în atenție și prezența sa ca cel de-al doilea conferențiar la cea de-a doua Adunare generală a Asociațiunii din anul 1862, de la Brașov, alături de învățatul Timotei Cipariu. Dacă acesta din urmă a acoperit componența savantă a reuniunii care-și caută încă identitatea, el a vorbit despre pragmatică, și cu atât mai necesară, activitate de a face din cresterea viermilor de mătase o sursă de venit pentru românii care, în mod firesc își așteptau liderii pentru a le îndrepta pașii și pe tărâmul îmbunătățirii vieții. Acesta era segmentul țintă pe care și-l alesese pentru cuvântarea sa, din vocație și convingere, Ioan Petric, la cea mai celebră adunare de la începuturile Asociațiunii.

A dăruit bisericii scheiene o carte deosebit de valoroasă, un *Acatist*, cel tradus de Gh. Nicolau și tipărit de I. Bart în anul 1802 la Sibiu, cu cheltuiala lui Constantin Hagi Pop[44]. De altfel, mult apreciatele sale strădanii de a procura și distribui cărți și ziare în rândul preoțimii sunt alimentate tot de încrederea, prețuirea și apropierea sa de *"cărturărie"*. Personal, Episcopul Andrei îi va scrie (cel puțin) 3 scrisori *"cu mulțămită"* în acest sens: treaba și întreprindere spre binele obștesc, sprijinind Episcopia cu *"rodul ostenelilor"* sfinției sale[45].

În anul 1851, Referanda de cultură și instrucțiune regească din Viena trimite la Episcopie un catalog al cărților școlare gimnaziale în limba germană *"cu acel adaos că aceasta, împărtășindu-se protopopilor și preoților să se provoace ca voitorii de a sa ocupa cu trecerea acestor cărți să se adreseze către (...) referenda (...)"*. Conzistoriul *"circulează"* provocarea. Singurul *"ofertant"* pentru o traducere este Ioan Petric, pentru un manual de clasa I. Disciplinat, el nu *"se ofertează"* la *"referandă"*, ci la Conzistoriu, unde oferta trece *"ad acta"*. Nici nu se putea altfel, pentru că Andrei Șaguna edificase Tipografia diecezană în anul 1850 inclusiv pentru a publica manualele școlare pentru pruncii români, capabile să răspundă nevoilor specifice ale acestora. Gestul lui Ioan Petric rămâne și ca un semnificativ semn al antrenării sale într-o acțiune care îl viza (de drept) și al bunei sale cunoașteri a realităților eparhiei ardelene. Să nu uităm și marcarea disponibilității sale intelectuale de a se angaja într-o asemenea lucrare.

Este momentul să atragem atenția că, la începuturile culturii scrise, *"a scrie"* era o lucrare foarte apropiată demersurilor de *"a traduce"*!

Este și cazul singurei colaborări, cunoscută nouă, la o publicație de *"tip carte"*. Cu certitudine, subiectul dezvoltat de el aici nu este străin de convingerile sale intime, ceea ce a și făcut ca în Despărțământul Brașov-Treiscaune, chiar în anul 1873 să se înființeze o ... Reuniune pentru înfrânarea beuturilor spirtoase[46].

Aparent fără legătură cu acest subiect sunt observațiile ce se vor face mai jos, și legătura se va evidenția pe traseul *"a fi interesat de un subiect"* și *"a practica orice mijloc pentru a-l susține"*. Pornim de la alegerea lui Ioan Petric drept membru al familiei episcopului, care s-a făcut după o atentă observație căreia i-a fost supus în timpul când a fost găzduit de acesta,

www.cimec.ro / www.mncr.ro

chiar în decursul unor ani în care *"valurile turbulente"* adolescentine sau tinerești puteau să-i revele note de personalitate inconvenabile. Numai că Ioan Petric era - se va vedea și din dezvoltarea acestui subiect- de o moralitate exemplară din fire, în gândirea sa profundă, condus de norme care nu trebuiau impuse de o conjunctură aparte. Ceea ce, binențeles, episcopului i-a fost lesne a înțelege de la început. Din multitudinea de episoade remarcabile ale vieții sale, după o jumătate de secol, cea de-a doua sa amintire pregnantă - aproape în concurență cu edificarea Gimnaziului - este lupta împotriva beției. Moralitatea sa nu era *"de fațadă"*; poate era Ioan Petric doar prea credul. Iată cum își motivează el bătălia împotriva *"vinărșului"*, precum și relativa pierdere a acestei bătălii, între relatarea sa și informații de arhivă administrativă existând și confuzii explicabile, ce țin de caracterul textului *"autobiografic"*, redactat tocmai în 1901!

"Totodată, vezând ca poporul de rend este supus beuturilor spirtoase, și că femeile căsătorite se plâng asupra bărbaților, că ce capătă ca hamali în târg beau și vin seara amețiți și-și maltratează soțiile dacă acestea nu-i așteaptă cu cina, fiind că ei nu aduceau nimic din ce căpătau, astfel, ca să nu se demoralizeze cu totul și ca să-și dea copiii lor la școală (s.n.), *am compus nisce statute și înființat o societate de cumpătate, în care înscriindu-se 42 membrii (sic!), aceștia nu gustau beuturi spirtoase și în casele lor domnea buna înțelegere, trăiau și viață bună, îndestulare, cu un cuvânt binecuventarea lui Dumnezeu. Pentru ca să se sporească societatea de cumpătare, am tipărit o cărticică în mai multe sute de esemplare, titulată: «Înfricoșatele stricăciuni ale beuturei de vinars (rachiu)», din cari partea cea mai mare distribuindu-l gratis școlarilor din Brașov, și din protopopiatele I și II a Brasovului cu ocasiunea esamenelor cu premii, ca să la cetească părinților lor spre a se feri de beție. După ce se petrecură toate, la anul 1868 s-a retipărit a doua edițiune. Durere, că această viață cumpătată a durat numai câțiva ani, până sosi anul revoluției 848/49 în care mulți din membrii înscriși si-au călcat cuventul de onoare și sotietatea se desființă".*

Ioan Petric invoca si alte colaborări ale sale, mai ales reproducerea în broșură a discursului său din 11 martie 1856, alături de același celebru Gavriil Munteanu, dar și de Iosif Barac și Vasile Oroianu.

Un loc cu totul aparte în dimensiunea sa intelectual-pragmatică ocupă înțelegerea pentru sistemele de comunicare, conștientizarea valorii lor, inventivitatea cu care însuși le-a slujit. Răspunzând unei cereri binesusținute a lui Andrei Șaguna, atunci si el manifestând un justificat idealism, în anul 1850 este primul care face abonamente pentru *Foaia legilor*, la 1 aprilie având deja 36 prenumeranți[47], chiar înainte ca aceștia să trimită banii pentru abonamente. După 10 ani, episodul, în linii mari, se repetă, doar că acum periodicul vizat era *Telegraful Român*, miza fiind aceeași: nevoia, obligația chiar ca românii să fie informați.

Indiferența preoților față de *Telegraful* - implicit față de chestiunile magistrale care se tratau aici din punctul de vedere al înșiși ortodocșilor - îi provoacă reacții demne de a fi reținute, care lui i se potrivesc perfect, deducând aceasta după alte cazuri similare. Este vorba despre o circulară pe care el o trimite *"Către onorații parohi din..."*, cu referire directă la abonamente, dar cu interes special pentru conținutul ziarului, atunci de valoare extraordinară: Să știe toți că *"se lucrează pentru națiune"*. Cei *"nepăsători și îndărătnici, carii dacă nu vor depune prepusu Telegrafului într-o sută de zile"* vor fi reclamați nominal la episcop, *"spre a se canoni și a nu mai da ascultare sașilor și ungurilor carii față cu preoții calumniază pe stăpânirea noastră bisericească (...)"*. Pentru a avea asentimentul superiorului său, îl informează despre inițiativa sa prin scrisoarea din care am citat mai sus, căreia îi alătură și textul circularei.

Câtă elocință consumă aici autorul, ce mijloace de convingere "literare", dar mai ales administrative invocă/folosește, cât este de implicat în subtextul, dar și în textul său, putem aprecia citind cele de mai jos în spiritul ideologiei anului 1860: *"Din Patenta împărătească din 20 oct., vă veți fi convins ca Maiestatea Sa s-au îndurat a ne da un drept mare de care de mai multe sute de ani nu ne-am putut folosi. Acum însă, ne putem bucura de toate foloasele bisericești, politice și cetățenești îmbrăcând deregătorii mari de stat ca români. Dreptul acesta ni-l pomenește atât Excelența Sa Domnul nostru Episcop în cuvântarea sa ce aveți a ceti în sărbătorile viitoare ale nasterii și botezului lui Hristos, cât și toti învătatii și patronii neamului nostru în gazetele românești. În aceste jurnale ni se spune lămurit ce avem să ținem și ce să lăsăm noi românii, ne învață să nu ne lăsăm a ne însela unii și altii ca pe copiii cei fără minte, ci să ne cunoastem ce drept avem astăzi, apoi când va fi să ne alegem deputați si dregători* (s.n.) *să nu*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

aleagă unii pe ungurașu cutare, altii pe sasul cel mare, ci român care să tragă cu neamul sau biserica și școala sa, înzestrându-le pe acestea din veniturile comunale, cum sunt înzestrate și ale celorlalte națiuni conlocuitoare.

Drept aceea, de vreme ce numai din gazete și cu deosebire din Telegraful român putem să ne cunoaștem datoriile către stăpânire, biserică și națiune (subl. în original n.n.), *așa din nou vă mai repetez ca să va prenumerați din tot satul mai mulți laolaltă, carii nu pot singuri, luând ajutoriu din lada bisericii. Preoții, dascălii, gocimanii și jurații să nu rămână fără acest jurnal de mare preț în aceste timpuri viitoare. (...) Tircularul acesta îndată să se decopieze și să se cetească numai fețelor bisericești și școlare și să se trimită ca fulgerul ca până vineri în 23/17 să se și rentoarcă la Brașov* (semnat n.n.). *Brașov, 19 noiembrie 860(...)"*[48].

Dosarele primelor două numiri protopopești și amintirea lor după o jumătate de veac

Cu certitudine însă, activitatea de protopop neobosit a lui Ioan Petric este mai presus de orice particularitate a existenței sale profesional-morale. În această idee, nu vom prezenta succesele/strădaniile sale pe acest palier - multe publicate ca atare sau implicate în diverse manifestări, ca și neîmplinirile care n-au lipsit de-a lungul anilor.

Vom prezenta în continuare câteva documente din două dosare: cel al alegerii/numirii sale ca Protopop II al Brașovului, 1857, și cel al numirii ca protopop (administrator) al Trei Scaunelor. Împrejurările în care a ajuns *"Hidvegul"* ca cel de al 3-lea protopopiat coordonat de același Ioan Petric le-am publicat deja[49]. Ne-am oprit asupra lor nu doar din motivele ce se dovedesc elocvente pentru condiția lui Ioan Petric, ci pentru că ele relevă atât peronalitatea sa, dar și a celor din jur, atmosfera la nivelul colaboratorilor, subordonaților și superiorilor săi, mentalități și atitudini personale și de grup.

1857-protopop al Protopopiatului al II-lea al Brașovului

Numirea lui Ioan Petric ca protopop al Protopopiatului al II-lea al Brașovului[50] s-a făcut după ce această "stație" a rămas vacantă prin moartea lui Alexie Verzea din Satulung, alt personaj care si-a marcat functia, semenii și spațiul în care a activat, petrecută în 12 octombrie 1857[51]. De la această dată pornesc procedurile de înlocuire a sa ca paroh la biserica veche din Satulung și ca vechi protopop. Concurența, fie și nemărturisită, era mare. *"Ai Popazului"*, ai *"Popeilor"* și *"Verzeștii"* erau mulți și aspirațiile multora nu puteau fi temperate decât prin tranșanta apreciere că un protopop trebuie să fie: "harnic" de această funcție, mai ales prin *"știința sa înaltă"*, prin studii deci, pe care alții, nu le puteau documenta. Căci *"curățenie sufletească"*, *"moralitate"* și *"drag de popor și Sf. Maică Biserică"* toți preoții aveau (se presupunea că au). La astfel de argumente și interpretări - care-l ridicau pe Ioan Petric chiar în rândul celor merituoși - a apelat Andrei Șaguna în aceasta primă numire a eroului nostru ca protopop. Ulterior, cum am văzut că s-a procedat la completarea stației protopopești a Hidvegului, aici va funcționa, mai pregnant, principiul democratic al *"alegerii de protopop"*, supravizat (ba chiar organizat) de însuși Ioan Petric.

Ca paroh, Alexie Verzea este înlocuit, cu dispoziția Episcopului Andrei din 23 noiembrie 1857 când se numește acolo - prin protopopul Ioan Popazu - Capelanul Ieremia Verzea, care rămâne la acest titlu, *"în chipul acela însă, ca să nu-și însușească două părți din venitul parohial [care] să se dea Episcopiei, mulțumindu-se dânsul numai cu o a treia parte (...) prescurile și luminile le poate dânsul răscumpăra cu un preț"*. Bineînțeles, instalarea sa în funcție se făcea după predarea Inventarului *"despre averea mișcătoare și nemișcătoare a Bisericii Sfinților Îngeri Mihail și Gavril din Satulung (...)"* care ocupa nu mai puțin de 92 poziții, inclusiv odoare de argint, aurite, obligații, *"bani gata"*, grădină, *"gardiropu de haine"*, orologiul, *"lampe mari cu coadă de lemn"* etc.

Decizia numirii protopopului se luase - ne încredințează însuși Episcopul Andrei, în cele trei manuscrise autografe ce ni s-au păstrat în acest context - în 23 noiembrie, când, scrie episcopul, *"ne hotărârii"* (și completează în supratext!, *"cu consistoriu diecesan"*) pentru soarta nu doar a Parohiei I din Satulung, ci și acea a noului protopop. Demersurile pentru *"hotărârea"* vizată sunt larg expuse în cele câteva concepte *"șaguniene"*. Pe lângă cel adresat protopopului Ioan Popasu din Brașov, ne-am mai oprit asupra a trei documente edificatoare și pline chiar de informații colaterale subiectului nostru. Am reținut că Ioan Popazu a fost încunoștiințat, *"în sfârșit"*, despre alegerea făcută asupra lui Ioan Petric drept protopop al Protopopiatului al II-lea al Brașovului.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Al doilea concept şagunian este cel al unei complexe scrisori adresate chiar *"Cinstiei Sale Părintelui Ioan Petric paroh şi catehet în Braşov"*. Era prima numire a sa într-o funcţie râvnită de mulţi şi episcopul trebuia să câştige această bătălie, întâi, prin forţa argumentelor sale.

"Cinstiei Sale Părintelui Ioan Petric, Paroh şi Catehet în Braşov;

Luând în socoteală dreaptă înprejurările şi temeiurile aduse nainte în rugămintea Preoţimei tractuale din Protopopiatul II-lea al Braşovului, care deveni în vacanţie prin reposarea fostului păr. Protopop si paroh Alexie Verzea de la Satulung, precum şi temeiurile produse de cinstia Ta prin concursul din 21-lea l(una) c(urentă), mă hotărâi, cu consistoriul diecesan (text adăugat de autor - n.n.), *a preda protopopiatul preatins(...) cinstiei Tale şi a Te denumi cu aceasta de Protopop actual al diecesei noastre drept credincioase reseritene din Ardeal pentru tractul numit. De vreme ce eu în chipul acesta îţi descopăr a mea bunăvoinţă recunoscându-ţi şi resplătindu-ţi vredniciile Prea cinstiei Tale, aştept totodată ca Prea cinstia Ta, prejudecând cu deadinsul darul acesta al treptei* (iniţial puterei n.n.) *arhieresti, să Te nevoieşti şi de aci încolo a Te învrednici fără întrerumpere de bunăvoinţa mea. Deosebit, Te însărcinez ca să citeşti cu luare aminte circularele episcopeşti şi să împlineşti orânduielile cuprinse întrînsele cu cea mai mare scumpătate să Te nevoieşti a avea ochi priveghetori asupra preoţimei tractuale povăţuindu-o pe cărările cele bune şi abătându-o dela pornirile cele rele, a ţinea rândul cel bun şi curăţenie în Biserică şi Şcoală, şi încât pentru aceasta din urma să îngrijeşti ca orânduielele atingătoare să se păzească cu toată scumpătatea în întreg cuprinsul lor, şi atât pentru una, cât şi pentru cealaltă să se aşeze la vreme de vacanţă totdeauna indivizi harnici. Acestea impunându-ţi-le (înlocuieşte pe aducându-ţi-le n.n.) de datorie, Te însărcinez mai încolo, ca spre hirotonire şi depunerea jurământului în această calitate să vii cât mai curând la Sibiu, seau deacă împrejurările nu Te vor ierta acuma în grabă, atunci să vii şi mai târziu* (completare subliniată în original n.n.); *iară încât se atinge de staţia de catehet la scoalele de acolo, să Te înţelegi cu Eforia* (iniţial obştea n.n.) *şcolară, pentru că să-şi căpătă altul, căci Prea cinstia Ta nu vei mai putea duce diregătoria aceasta în viitoriu, având destule ocupări cu trebile cele oficioase. Şi pentru primirea arhivului prot(opopesc) să faci cele de lipsă ducându-te la faţa locului* (completare în text n.n.). *În sfârşit, primeşti în alăturare si tircularul carele vei avea a-l îndrepta către Preoţimea tractuală spre publicare".*

Asa cum anunţă la sfârşitul scrisorii anterioare, tot Andrei Şaguna alcătuieşte circulara necesară pentru *"punerea în funcţie"*, concepută într-un stil diplomatic şi autoritar în acelaşi timp.

"Cinstită Preoţime şi iubitilor mei fii în H/ri/stos, din Tractul protopopesc al II-lea al Braşovului! Atotputernicul D-zeu a binevoit a chiema pre Prea cinstia sa Părintele Alecsie Verzea (...) la lăcaşurile sale cele vecinice, şi aşea, prin împrejurarea aceasta Protopopiatul preatins au devenit în vacanţie. Treapta cea arhiereasca-mi impune datorie strânsă a aşeza pretutindenea, unde cere trebuinţa Bisericei si a Şcoalei, carea e împreunată cu Biserica, bărbaţi aleşi întru purtarea cea bună, cu râvnă şi destoinici spre a-şi împlini deosebitele datorinţe ale chiemarei lor; drept aceea am socotit ca să predau protopopiatul acesta văduvit unui bărbat carele să fie în stare a corăspunde pe deplin chiemarei celei înalte a unui Protopop, faţă cu lipsele şi cerinţele cele multe din timpul de faţă (s.n.). *Un astfeliu de bărbat am aflat în persoana Cinstiei Sale Părintelui Ioan Petric, paroh la Sf. Biserică de la Sf. Nicolae în Braşov, carele este cunoscut de un Preot cinstit, cu râvnă întru slujba lui Dumnezeu şi înzestrat cu învăţăturile cele de lipsă pentru ocârmuirea unui protopopiat, şi pentru aceea l-am denumit pre dânsul (...). Aceasta vi-o aduc la cunoştinţă iubiţilor! pentru ca să vă cunoaşteţi protopopul vostru şi să ştiţi de cine aveţi a asculta în viitoriu în toate trebile cele bisericeşti şi şcolare, îndatorându-vă totodată ca să fiţi cu cinstire cuviincioasă şi cu supunere fiiască către suspomenitul Parinte Protopop şi să va îndreptăţi toate după sfaturile şi poveţele Prea cinstiei sale, care va avea acelaşi a vi le împărtăşi amăsurat orânduielelor ce le va primi de aicea şi acestea să le faceţi* (text adăugat n.n.) *(...)".*

Unul din argumentele pe care i le-a furnizat Ioan Petric şi le-a folosit în mod declarat Andrei Şaguna a fost dorinţa preoţilor din protopopiatul văduvit:

"(...) îndrăznim cu fiiască supunere a ne ruga să ni se întregească această staţiune vacantă de protopop, prin persoana cinstitului părintelui Ioan Petric paroHul din Bolgarsekiu de Jos din următoarele temeiuri:

1. (...) a trecut prin şcoale mai înalte filosofie şi drepturi. 2. Că a slujit la Kantelaria episcopească sub decurgerea învăţeturilor ghimnasiale şi teologice. 3. Că de 20 ani de când s-au sfinţit întru Preot, prin purtarea sa cea blândă şi râvna

www.cimec.ro / www.mncr.ro

cea mare înnaintarea și luminarea tinerimei noastre române nu numai s-au întărit de director al normei superioare din Brașov, ci s-au înnaintat la rang de protopop și Assesor Konsistorial. 4. Că în decurgerea de vreo 7 ani a propus învețeturile sfintei noastre religii la mai multe sute de școlari de prin școalele ghimnaziale, reale și normale fără nici o plată prin care a câștigat recunoștința mai multora carii se află astăzi în tagma preoții și în ziua de astăzi încă tot mai împlinește această sfântă misiune în Gimnasiul nostru răsăritean. 5. Că la scaunul nostru protopopesc din tractul al 2-lea neavând în sânul său aseminea preot calificat a fost denumit de defensor al cauzelor de căsătorie (...) atât de răposatul întru fericire Episcopul Vasilie Moga, cât și de Esselența Ta și venerabilul Consistoriu diecesan la propunerea răposatului nostru D. protopop Alexie Verzea, pentru care slujbă se cere și azi recunostința noastră. 6. Că la anul 1850, când a lipsit d. protopop Ioan Popazu din protopopiatul său 1 al Brașovului, și a călătorit ca deputat pe la Viena și Insbruc, atunci încă l-au aflat pre luminatul scaun episcopesc de harnic de slujba protopopească și noi trebuie să mărturisim că atât preoțimea cât și poporul mirean fu condus înțelepțește reprezentându-ne pe la înaltele persoane împărătești ce vizitau necurmat încercatele noastre locuri, și în sfârsit 7. Că aflându-se cu lăcuința în Brașov ne vine și nouă ușor și poporeanilor noștri mai ușor să mergem la scaunul protopopesc, unde cu o cale se pot săvârși și alte trebuințe de cumpărare și vânzare.(...)".

Urmează 10 semnături autografe ale preoților din: Bod, Feldioara, Ozun, Crizbav, Măeruș, Hărman, Chichiș, *"Prejmir"*-2 parohii, Frateș. O altă adresă - rugăminte fierbinte - va veni, în același sens de la cei ce nu putuseră participa la prima adunare a parohilor *"locului"*, 5 parohi și asesori protopopești.

În afara autografelor șagunicne, dosarul acestei numiri beneficiază și de... 19 clauze alăturate chiar de Ioan Petric cererii sale pentru a fi numit protopop. Pe care acesta nu doar le enumeră, ci le și anexează, originale sau copii și, uneori chiar le explică. Dintre ele menționăm: Atestatul de la reprezentanța Bisericii Sf. Nicolae din anul 1843, Atestatul magistratului Brașovului despre purtarea sa morală, Atestatul din partea gen. Schöbel - care *"încă mărturisește serviţiul cel ostenicios ce l-am făcut prin timpurile cele mai critice ale anilor 848-849"*, atestatul *"presedintelui militar de la Conscripția poporului din 1850, prin hârtia sa. Întru asemenea arată îndesnirea ce i-am făcut la grabnica săvârsire a Conscripții prin scrierea a 250 cóle ce i le-am înfățișat spre întrebuințare de lipsă"*, precum și *"părintestile documente episcopești (...) prin care se vădeste moltămirea Esselentii Tale (...)"*. Documente despre ajutorul ce l-a dat în 10 ani, 1200 fl. v.a., și mijlocirea dăruirii unor moșii la școală, în valoare de 1500 fl. v.a., despre sprijinirea școlarilor orfani și streini, ca și despre catehisația neplătită și alte activități, nici nu mai amintește. Cererea însă are ca prim argument ceea ce socotește că este mai important: *"îndemnul cinstiei parohimii a tractului al 2-lea al Brașovului"*, care-l cunoștea ca *"defensor al cauzelor matrimoniale"* de vreo 15 ani - *"ales și întărit"*, document reprodus mai sus.

Senzația preoților că EI își aleg protopopul era și reală, dar și bine dirijată de Episcopul Andrei. După scrisoarea a cinci parohi și asesori protopopești am putea să credem că lucrurile chiar stăteau așa. Ei spun: *"Depărtarea parohiilor noastre nu ne-au ertat să luăm parte la frăteasca conțelegere și sfătuire ce avu Soborul Scaunului nostru Protopopesc pentru întregirea acestuia, prin așezarea unui Președinte în capul nostru. Drept aceia ne grăbim și noi a ne alătura smerita noastră cerere ca din temeiurile în acea jalbă a confraților noștri 10 preoți și assesori aduse să se milostivească"* scaunul episcopesc *"a ne întări de Protopop pe D.Titular protopop și assesor consistorial Ioan Petric (...)"*. Scrisoarea e semnată de parohii din Dobârlau, Lisneu, Feldioara, Apața, Doboli de Jos. Și, într-adevăr, despre o *"dictatură"* reală nu putea fi vorba. Dovadă că numirea se baza pe argumente incontestabile, iar atunci când ea este discutabilă...se discută, cum a fost cazul pentru Hidveghi. Dar atunci, la Sibiu se manifesta opoziția influentului Nicolae Popea. În același timp, după 10 ani, baza intelectuală a societății românești sătești din zonă se lărgise, orice contestație ulterioară a fost anihilată prin democratizarea reală a alegerilor.

1861- protopop al Protopopiatului Trei Scaune

În anul 1861, situația generală și de "pe teren" va fi alta și, în cazul alegerilor pentru tractul Trei Scaune, au revendicat o altă arondare doar 4 sate. Înlocuirea protopopului de Trei Scaune s-a făcut la moartea parohului bătrân si mult prea depășit de evenimente, Nicolae Popescu de la Kezdi-Mărtănuș. Dacă vom invoca în continuare două documente[52] cunoscute prin frazele lor de început și prin

www.cimec.ro / www.mncr.ro

logica existenței lor în acele condiții, considerăm că și alte numeroase informații trebuie luate în considerare, chiar pentru a sluji și alte teme.

"Părintelui Protopop Ioan Petric! În contelegere cu Consistoriul diecesan am aflat cu cale a concrede administrațiunea tractului Protopopesc al Treiscaunelor văduvit Prea Ci. Tale. Aceasta ți se aduce la cunoștință cu aceea ca să cauți a-ți da toată silința întru îndreptarea scăderilor și pestorirea rândului bun în Biserică și școală. Acii alăturatul tirculariu îndreptat către Preoțimea și poporul din Treiscaunelor, să-l trimiți fără amânare spre tirculare și publicare".

Succint, la obiect, întristat și întristător document de *"numire în funcție"*! Doar preoților le oferă mai multe informații, dar la fel de *"neutre"* pentru că sunt inatacabile, acomodându-le și formularisticii vremii.

"Tirculariu.

Cinstită Preoțime și iubiților fii sufletești din Tractul protopopesc al Treiscaunelor!

Îndată ce au ajuns la cunoștința mea trista scire despre reposarea în Domnul a Părintelui Administrator protopopesc Nicolae Popescu, am început a cugeta mai serios despre starea cea bisericească și școlară (...) și cu părere de rău trebuie să mărturisesc că eu am aflat-o a fi foarte înnapoiată și părăsită. Mâlnirea mea însă s-au mărit și mai tare după ce m-am convins deplin că în întreg Tractul pomenit nu se află nici măcar un Preot trecut prin școalele mai înalte și dindestul cvalificat spre a putea duce administrația aceluiași potrivit cerințelor și spiritului de astăzi, carele ar putea îndrepta scăderile și neajunsurile bisericești și școlare din Tractul acela.

Deci, din privire ca împrejurările acestea, constrâns fiind de cerințele timpului de față și luând în băgare de seamă și o rugăminte, ce mi s-au așternut de către o parte a Preoțimei noastre de acolo, am aflat cu cale, în contelegere cu Consistoriul diecesan, a încredința administrația Tractului protopopesc al Treiscaunelor Prea Cinstiei Sale Păr. Protopop al 2-lea al Brașovului Ioann Petric până la alte timpuri mai priicioase (textul subliniat a fost tăiat de autor n.n.). *Vă provoc dar pre voi toti iubiților! ca să priviți în acum pomenitul Părinte Protopop, pre Părintele vostru sufletesc mai deaproape, să-l cinstiți ca pe un atare, să-i dați toată ascultarea precum și sprijinirea de lipsă întru administrarea trebilor bisericesti și școlare. Pre lângă care, cu împărtăsirea binecuvântarei mele arhierești rămân Al vostru de tot binevoitoriu. Din ședinta Consistorială ținută în Sibiu în 3 iunie 1861"*[53].

În afara acestei oferte documentare, ni s-a părut interesant să completăm un posibil portret al comemoratului Ioan Petric și cu (doar) câteva fraze și judecăți de valoare care-i aparțin și îl reprezintă mai bine decât orice act (prea) oficial, recurgând la alte două documente oficiale.

1861. În primul[54], care urma vizitației lui Ioan Petric în noul său tract protopopesc, propune rezolvări punctuale uzuale, cum ar fi cea pentru un salariu dăscălesc mai mare în Zagon, în care să se includă și venitul a 16 galete semănătura dăruită de comună, pentru a putea aduce un dascăl mai învățat ("un pedagog sau gimnazist absolvent"). Se consultă cu părinții pentru a stabili vremea vacanțelor de 3 luni, *"în deosebite vremi ale anului, când au lipsă părinții de ajutorul fiilor săi la economia lor"* etc .

Dar, în textul și subtextul pragmaticului său autor, documentul căpăta dimensiunile unei "alarme" ce privește chestiuni "de viață și de moarte". de viață cotidiană și de moarte a "simțului național" și a responsabilităților înaintestătătorilor locali. Unele observații de aici erau cunoscute și previzibile, mult întristatoare pentru Episcopul Andrei care, din acest motiv nici nu a crezut că mai e nevoie să se justifice pentru numirea unui aceluiaș protopop pentru tractul Trei Scaune, în persoana celui din Brașov. Cu referire specială la școala românească de aici, aceste observații ating probleme mult mai sensibile, până la persistența nației, în condiții de permanență și vicleană politică potrivnică românilor. Mai mult decât atât, le-am reținut pentru capacitatea lor de a revela în persoana lui Ioan Petric pe omul și patriotul echilibrat (patriot fusese și indezirabilul Petru Pop!) și, nu în ultimul rând, în aceeași măsură diplomat în tratarea stărilor inflamate din zonă, ceea ce subliniam și la începutul acestui portret de protopop înțelept.

Cu totul frapante sunt însă în acest raport situațiile ce vizează probleme de fond: salvarea simțului național și, implicit, a limbii române, în unele sate cu adevărat primejduite. *"Oamenii cu simț național* - scrie Ioan Petric - *din satele Cernat, Doboli de Jos, Chichiș, Ozun și Lisneu să-și deae fiii și fiicele sale harnice de școală în satele vecinate din acest protopopiat unde să învețe limba română* (?! n.n.) *într-un an sau doi"*. Soluția cu care vine protopopul, rațională și realizabilă, este ca elevii din aceste sate să meargă la scoli românești și să fie în *"cvartir"* la familii care să trimită fiii în susnu-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

mitele sate pentru a învăța limba maghiară în acest fel. *"Ca schimb unul pentru altul nu vor avea nici o cheltuială și vor profita învățând doao limbi, româna și maghiara"*. Întorși acasă de la școlile românești, copiii acești *"vor vorbi limba română atât la școală cu conșcolarii săi, cât și acasă* (?! n.n.), *cu părinții, frații și surorile sale și așa cu generația de acum să va recâștiga limba cea strămoșească română, care s-au perdut în cele 5 sate însemnate"*.

De situația dramatică revelată și dedusă, Ioan Petric nu ezită să-i facă responsabili și pe preoții, și pe dascălii români. Chiar îi avertiza că vor fi "canoniți" pentru că...se rușinează cu limba lor națională! Textul din care cităm, redactat la limită cu patetismul[55], este departe de a fi tributar unei viziuni șovine. El îi admiră pe conaționalii care-și păstrează identitatea. E aici doar un semnal de alarmă, îndemn patriotic, la rigoare o dispoziție pentru respectarea unui cod moral inalienabil unei nații, chiar și în grelele condiții pe care le trăiau românii din acea zonă. Scrie Ioan Petric: *"să stea fiecare și să cugete oare când s-ar rușina preoții și dascălii și înaintestătorea ungurești de portul și limba lor maghiară și nu o ar vorbi în casale și adunările lor, ci ar vorbi în alta streină, germană sau română (...) luați dară bine seama să nu trageți ura celor binesimțitori asupra-vă și să vă blesteme urmașii (s.n.) (...). Îndemnați pe poporeni să-și schimbe portul săcuiesc în românesc, încet, începând de la gulerul cămeșii (...)"*.

Sigur, ne aflăm într-o situație limită, de care nici Ioan Petric, nici poporenii săi nu au fost scutiți de nenumărate ori și cărora, în bună măsură le-au făcut față, continuând să-și ducă viața pe acest pământ mult încercat. Iar pentru toate acestea, alături de moșii și strămoșii mei, ai multora dintre noi, Ioan Petric merită veșnica noastră recunoștință.

1863. În cel de al doilea[56], interesant este inclusiv modul în care fostul *"student în jure"* abordează problemele litigioase din satele cu comunități ortodoxe sieși subordonate și pe care, deși nu-l putem dezvolta acum îndestulător, îl vom invoca prin textul de mai jos. El se referă la cazul concret al *"egalităților"* dintre comunitățile din zonă, al traseului pe care trebuie să-l urmeze românii în demersurile lor etc.

"Esselența voastră!

Conform părintescului eselenței voastre intimat (...) nu am lipsit a refera pe Diregătoria sătească din Bicfalău, ca să mângâie și pe creștinii nostrii de acolo la clădirea unei case de rugă din veniturile sătești ale crâșmăritului și ale pădurelor și a unor pământuri comunale destinate numai pentru zidirea Bisericei reformate. Ce feliu de răspuns negativ ne dădu acea Diregătorie sătească, vă veți îndura a vede din aici alăturatul estract protocolar sub %. Smerita mea părere ar fi ca nepăsarea aceasta să o arătăm supremului jude regesc din Singiorgiu Ilustritatei sale Domnului Daniel Imreh, ca să capaciteze pe acea diregătorie sătească și să-i arate că dreptatea distribuită așa aduce cu sine, ca și românilor să le dea partea cuvenită din veniturile sătești (s.n.). Pre lângă care rămâi(...)".

Exemplară este și mobilizarea făcută ca urmare a rezultatelor inventarelor din anul 1868, când starea de la Ozun, despre care am mai vorbit cu alt prilej[57] a provocat nu puține *"donații"* în favoarea bisericii numite, mai mult decât săracă la acea dată. Donațiile au avut în frunte pe Episcopul Andrei, urmat imediat de protopopul Ioan și apoi, nu în ultimul rând și nu fără o motivație binesusținută de propaganda superiorul protopopesc, de numeroși credincioși din același mediu. Gesturile acestea au devenit nu doar favorizante pentru o comunitate săracă, ci și un îndemn pentru românii potențiali *"benefactori"*. Un catalog al documentelor din zonă ne va revela și alte fapte, practicate sub semnul bunului simț național și al gesturilor de bună pomenire.

Din amintirile personale târzii ale protopopului, pentru această perioadă reținem câteva informații care completează sau introduc noi episoade în tabloul sintetic pe care ni l-am propus acum, cum e lista bisericilor și școlilor edificate pe vremea cât a păstorit aceste protopopiate. *"Acestea premise trec la anul 1857, în care trecând de la celea pământești la cele cerești protopopul al doilea al Brașovului Alexie Verzea fusei ales și întărit de protopop în locul celui decedat, pe care l-am condus până la anul 1884, când a reposat colegul seu Iosif Barac, protopop I al Brașovului. Din acest incident s-a disolvat protopresbiteriatul al II-lea anecsându-se comunele Sânpetru, Presmer, Herman, Feldioara, Rotbav și Măgheruș la I-lea protopresbiat al Brașovului, care s-a încredințat subscrisului protopop Ioan Petric, ear celelalte comune: Crisbav cu filia Nou, Apața si Ormenișul la Protopopiatul Trei Scaunelor. La anul... (sic!), murind administratorul Trei Scaunelor Nicolae Popescu, la cererea preoțimei s-a încredintat administrarea acestui tract protopopului Ioan Petric. Asemene, în anul (sic!) a răposat protopopul tractului Hăghig, Ioan Moga* (rudă după soție n.n.), *aces-*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ta protopopiat asemenea s-a încredințat protopopului Ioan Petric, până ce fiul decedatului Ioan Moga a terminat studiile gimnasiale și clericale din Sibiiu, căruia apoi ocupând postul de paroh al părintelui seu comuna Elöpatak, fu denumit și de administrator al acestui protopopiat. Pe cât timp a condus protopopul Ioan Petric aceste tracturi, sub conducerea sa s-au clădit bisericile din Sita-Buzeu și Marcoș (...) și alte două în Nagy-Ajta și Sânpetru, s-au clădit școale corespunzătoare în Vama Buzeului, în Covasna, Întorsura Buzeului, Zagon, Brețcu, Poiana Sărată, Apața; Crisbav, Nou, Cernatu Săcelelor, Presmer, Sânpetru, Bod, Feldioara, Rotbav, Măgheruș, Stupini, Brașovul vechiu, Brașov-Tocile, s-a ridicat băile de abur la care am contribuit 6000 fl. m. conv. (...) (s.n.)".

Numirea protopopului de Hidveghi, tratată și ea cu alt prilej[58], preocupată de fenomene specifice vieții cotidiene sau speciale dintr-un grup binecircumscris în societatea românească, întregește un posibil contur - cât mai aproape de realitate și apropiindu-l de unul ideal - al personajului IOAN PETRIC, pe care suntem îndreptățiți (obligați) să-l tratăm ca pe o PERSONALITATE, măcar zonală.

Familiale

Am întâlnit pentru prima dată numele PETRIC în documentele istoriei revoluției lui Horea de David Prodan[59]. Erau atunci funcționari care nu pactizaseră cu răsculații. Nu știm în ce măsură aceștia au avut vreo legătură directă și apropiată cu familia Petric din Râșnov, urmând ca investigații ulterioare să lămurească astfel de dileme, ale căror rezultate ar fi folositoare istoriei.

Fără a fi lipsit de însușiri personale remarcabile, care, cum am văzut deja, i-au și facilitat o poziție aparte în mediul românesc, intrarea eroului nostru, a lui IOAN PETRIC, în galeria personalităților a fost condiționată și de relațiile sale, și ale altor membri ai familiei și ai prietenilor, fie de rudenie, fie profesional-sociale, anterioare sau ulterioare ascensiunii sale. Numai că atunci, conținutul relațiilor își avea temeiul (aproape) exclusiv pe valoare și încredere verificabilă, ori chiar verificată. Pe primul loc pare a se plasa amiciția tatălui său cu Episcopul Vasile Moga și alte personalități ale lumii clericale din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Șansa asocierii lui și a familiei cu vârfuri ale societății românești, cum este și firesc, nu a fost lipsită de efecte importante, care s-au regăsit în epoca de-a lungul a cel putin 4 generații. Soția sa Zoe, care a trăit până la patriarhala vârstă de 88 ani (a murit în 1907), născută Onițiu (ceea ce, de cele mai multe ori nu omitea să specifice), strănepoată de episcop (cum era și cuscra sa de la Cața) și fiică de negustor, rudă cu intelectuali-patrioți neuitați de analele istoriei ca *"martiri"* nevoiți să părăsească orașul în care activau, ori creatori de școli, de asemenea[60].

O importantă relație - până la elucidarea unor situații încă insuficient cercetate (înrudirea sa cu Grigore Matei, comerciant de vază din Sibiu[61], tatăl Sultanei Matei Petric, soție/mamă de avocat în Bocșa Montană) - este cea cu profesorul seminarial Ioan Popescu[62], prin căsătoria acestuia cu fiica sa Elena. Ginerele său celebru - fiul protopopului de la Cața (jud. Brașov), căruia toți membrii familiei, în afara lui Ioan și a Zoiei, îl numeau *"domnul Popescu"*, a fost profesor, pedagog, autor de cărți, om de știință necontestat, încât, în septembrie 1877, a fost primit ca membru corespondent în Societatea Academică de la București, viitoarea Academie Română. I s-au oferit posturi universitare în România prin anii 1864/65, dar, nu doar *"patriotismul local"*, ci numeroase alte considerente, tratate de noi în alt context, au făcut să rămână la Sibiu până la prea grabnicul său sfârșit. Socrul său i-a supraviețuit 10 ani, iar soției acestuia, fiicei sale Elena, 5 ani. Născută în anul 1847, Elena Petric Popescu (+1898) a fost, la rândul său, mama Eugeniei, măritată dr. Vecerdea din Topârcea, care ajunge directorul filialei din Brașov a "Albinei" etc. La înmormântarea protopopului (1903), *"capul marii familii Petric"*, observatorul care semnează *"Cornel"* remarca: *"Se vedea între ei și actualul dirigent al filialei "Albina", Dr. Nicolae Vecerdea. Din fața lui serioasă cetiai responsabilitatea, de care era pătruns, ca succesor al defunctului în cât privește pe numeroasa familie Petric"*[63]. A mai fost și o altă fiică a Elenei, tot Elena măritată *"dr. Span"*[64] acesta fiind și el o personalitate de cel mai înalt rang în ierarhia dascălilor români, pedagog și urmaș al socrului său, în tinerețe unul din cei mai intimi prieteni ai lui Elie Miron Cristea; scrisorile lui către acesta erau intitulate întotdeauna *"Iubite frate Cristea!"*.

Intrarea numai a celor trei mai sus amintiți în mijlocul *"Petracilor"* a putut însemna nu doar un înalt standard intelectual al familiei, ci stimulare și sprijin acordat altor tineri din

www.cimec.ro / www.mncr.ro

numeroasa familie, pentru ca fiecare să-și *"rostuiască"* viața între cele mai onorabile coordonate. Nu este greu să se contureze în acest context o impresionantă listă de descendenți din pătura intelectualilor, cu mare impact asupra formării, extensiei, permanentizării, susținerii unei atmosfere cultural-cetățenești și patriotico-naționale în Ardeal. Mai veridici, interesanți și semnificativi, frapanți chiar prin inditul stărilor de acest fel, care, în mod păgubitor, nu ne sunt familiare, sunt cei ce ilustrează formarea copiilor-băieți ai intelectualilor cu resurse puține, extrem de originali pentru noi astăzi. Lipsiți de posibilități materiale și nededați, toți, studiului, ei erau *"înarmați"* cu ceea ce li se insuflase de timpuriu: responsbilitatea față de propriul destin și de *"numele bun al familiei"*.

În 4 februarie 1850, un mic Ioan Petric, fiul lui Ioan *"protopop Din Cetate de la capelă"* este înregistrat ca elev în clasa I care frecventa *"lecțiile de desen și științe tehnice"* ale *"arhitectului și magistratului de desen în Săcele c.r. normale din Brașiov"*[65], ulterior un *"moralist"* admirat de toată familia, ajuns "negustor" pe care-l aștepta nu numai un viitor frumos, ci unul frumos pentru că fetele cu stare nu l-ar fi refuzat, nici el scutit de eșecuri. Eugenia Petric *"expune"* la ASTRA în 1862, Dr. Laurențiu Petric și Iacob-preot ...dar câți alți copii, din cei mai mulți de 9 născuți de Zoe Petric nu au fost ei, verii și urmașii lor, elemente ale *"țesăturii"* care constituia suportul noii clase efervescente din Transilvania, mii de fire rezistente întrepătrunse, care-și ocupă fiecare locul binestabilit în numita "țesătură". Arhiva donată de (probabil) urmașii lui Alexandru Petric, fiul cel mare, ne dă posibilitatea să-i regăsim pe numeroșii frați, veri, unchi, nepoți, în Galați, dar și în București, Buzău, Caracal, Iași, Ploiești, Brăila, Craiova, Graz, *"academici (Romulus)"*, în straie de seminarist (Petru), negustori faliți sau realizați (Nicolae, Hariton), funcționari la telegraf și poștă (Alecu), uneori șomeri sau aspiranți la însurătoare cu dota de mii de florini, posesorii unei singure perechi de pantaloni (deja prea scurți) și tineri scoși în lume la băi (Vâlcele), niciodată răsfățați, cu simțul răspunderii personale asumate prin buna înțelegere a realităților, dedusă din buna creștere. Mai presus de orice, peste toate textele pluteste parcă spiritul și voința părinților, pentru copii *"mami"* și *"tati"*. Corespondența invocă și pe *"tușa d-na Bădilă"*, unchiul protopop Hania și Iacob Bologa cu toate *"neamurile"*, cărora le transmite sărutări și pentru care face și pe petitorul. Dar și pe Maiorescu, V. A Urechea, Manole Diamandi, și pe cap. Paleologu, pe *"nenea Paul Dunca"*, pe frații Clinceanu (*"neamurile Clinceanilor și Duncăeștilor"*), boieroaica Rusescu, și pe rectorii universităților din cele două capitale culturale din *"Țară"*, și pe călugărul Melchisedec, I. Pușcariu și I. Bădilă. Și chiar pe mitropolitul care cerea doamnei profesor Popescu... pește pentru masa de seară, tocmai când ea scria părinților de la Brașov!

Dr. Cornel Popescu, născut la Sibiu în 29 iulie 1877, a fost hirotonist în 7 sept. 1903 ca preot pentru parohia Toplița Română și ulterior s-a remarcat și ca editor al unor lucrări ale tatălui său. Nepot de fiică al lui Ioan Petric, era absolvent al cursului de filozofie de la Universitatea din Budapesta[66]. În dicționarul lui Lucian Predescu, binecunoscuta *"Enciclopedie Cugetarea"*, reeditată în anul 1999, apare un Ioan I. Petricu, născut în anul 1866 la Satulung, care a murit în anul 1902. E prezentat ca profesor universitar la București, cu studii în Leipzig, colaborator al celebrului savant C. I. Istrati, autor al unor publicații dedicate problemelor chimiei. Numai că, dintr-o regretabilă confuzie, provocatoare la rândul ei de alte confuzii, el este prezentat și ca autorul - împreună cu Gavril Munteanu - al cărții pe care am ilustrat-o aici, dedicată combaterii *"stricăciunilor băuturii"*, adică al cărții care, cu certitudine, a fost redactată, în anul 1854 (ceea ce se scrie și în *"Cugetarea"*) cu ani buni înainte de a se naște Ioan I. Mi-a fost profesor de istorie modernă la Universitatea din București, specialist și în metodica predării istoriei, de asemenea, un Aron Petric, ale cărui trăsături erau marcat asemănătoare cu (eventual) ale străbunicului său din fotografia de mai sus.

Dar familia lui Ioan Petric - ca una ce poate fi caracterizantă pentru statutul său - nu era lipsită de griji, de probleme pe care EL trebuia să le rezolve, cu deosebire. Întâi pentru că a fost tatăl a nu mai puțin de 9 copii care-i trăiau în deceniul 7, pe care-i putem regăsi în diverse straturi socio-economice. Și nu a avut doar neamuri care au ajuns în cea mai înaltă societate, sibiană, brașoveană. Fiii săi s-au luptat exemplar cu greutățile vieții, iar nepoții nu i-au fost toți doctori în drept sau preoți. L-a avut, de exemplu și pe fiul Hariton, ajuns băiat de prăvălie = viitor negustor, asemenea bunicului după mamă și unchiului Onițiu din Sibiu - la un

www.cimec.ro / www.mncr.ro

frate în Galați din *"Țară"*, precum avea și mătușii neajutorate, care-și puseseră nădejdea în celebra sa moralitate. Exemplificăm astfel de situații - nominalizate deja - prin scrisoarea de mai jos, deși numărul unor astfel de mărturii pentru viața strâmtorată și demnă a petriceilor este deosebit de mare.

"Galatzi, 863 octvrie 3/15. Mai trecu anul de când a răposat soția mia Marii (sic!), și tot n-am putut isprăvii cu împărțală, căci soacramia Maria Martinovici neputând veni aici în fața locului, am trebuit prin consulat și prin alți particulari să ne avizăm despre cele de împărțit și până nu voi căpăta carte de desfacere și nu vei produce și Domniata Poliția despre paralalele (sic!) ce ai la mine în original și nu voi scoate simbria lui Hariton, a fiului Dvoastră, nu se poate să se închee împărțala nici eu să mă căsătoresc. Deci de vreme ce vine soacra la Galați după Sfta Paraskiva ca să-ți poti căpăta puținelele parale ce ai la mine și ca să așezi și pe Hariton la altă prăvalie sau să-l duci acasă la Brașov; fiindcă eu mă desfac de tovarășia avută cu companonul meu, vino dar te rog după 14 ocvrie, cu polița și le voam regula toate frățește și cu bună înțelegere căci și soacramia Martinovicioae are încredere în Sfințiata ca și în bărbatul ei răposat, cu care v-ați avut ca frații din copilărie pe la școale. Nepotul Todorake vă dorește voarte (sic!) mult, nu stiu de va scăpa din toamna aceasta că merge tot spre rău. Sărutându-vă mâinile cu nepoții de aici împreună și așteptându-vă rămâi al Dvoastră mai mic frate Irimia Petric m.p."[67].

Protopopul Ioan Petric a fost dat pământului *"în ziua de Bobotează"*, când la *"orele 2 p.m., Biserica sf. Nicolae era îndesuită de public, de se strivea om pe om. De la general la cerșitor, de la bogat până la sărac, toate păturile societății din Brașov și din întregul comitat erau representate. Printre onorațiori am observat: Din partea bisericii evangelice-luterane pe decanul Dr. Herfurth, paroch în Cristian, parochul abate Edmund Neuriehrer representa biserica rom.-catolică. Mai erau de față: fispanul contele Stefan Lázár, generalul de brigadă Josif Tapeiner, vicespanul Dr. Jekel, primariul Francisc Hiemesch, inspectorul scolar Dr. Pintér, primnotariul comitatului Panczél s.a.(...) În mijlocul bisericei, sub baldachinul numit de noi 'ceriu', se afla sicriul descoperit, cu corpul mult regretatului protopop (...) cu capu-i albit de ninsori (...) fața lui senină înfățișa simbolul blândeții crestinesti. - La dreapta sicriului stăteau numeroasele sale neamuri: venerabila doamna Zoe I. Petric, încongiurată de copii, nepoți, și strănepoți (...)"*.

O predică *"excelentă"* a impresionat cu deosebire, rostită de protopopul temporar Vasile Voina, imediat apoi confirmat ca definitiv de către Consistoriul sibian. *"Când a cântat cântărețul Toma Brenciu' cu glasu-i par excellance (sic!) bisericesc cântarea plină de filosofie: Adusu-mi-am aminte de prorocul ce strigă(...) și se părea că toți ascultătorii se gândia la ei înșiși (...). După ce opt preoți* (în frunte cu trimisul Mitropolitului Dr. Eusebiu Roșca n.n.), *au dus sicriul prin altariu, unde au cântat 'Isaia dănțuește', apoi la groapă cu 'în veci pomenirea lui', cântată de toți preoții după frumoasa melodie obicinuită la Sibiu, ne-am despărțit de 'cel din urmă stejar al generației vrednice de laudă', care mult bine (sic!) ni-a făcut"*[68].

Textul acesta are însă o *"marcă"* specială. Remarca de început a autorului ei (nepotul Cornel) este născută, incontestabil, din sentimentul trist al prea grabnicei uitări - lumea deja se grăbea într-un ritm șocant! - înscris în destinul general uman. *"Reportajul"* său debutează cu o abia camuflată observație dojenitoare: *"Am așteptat ca altcineva mai dibaciu în condeiu decât mine să descrie frumoasa înmormântare a iubitului, blândului și venerabilului protopop Ioan Petric* (cursiv în original n.n.). *Văzând însă că așteptarea mea e zadarnică (...)"*. Și lucrurile stăteau cum intuia reporterul ocazional mult mâhnit.

Dar viața mergea înainte! Așteptarea familiei Petric de a se readuce în fața lumii românești personalitatea blândului și înteleptului protopop n-a fost decât prea îndelungată, și nu zadarnică măcar, pentru că, după o sută de ani, chipul și faptele sale sunt reînviate într-o revistă care-și respectă inclusiv onorantul statut de *"memorie a românilor"*.

Dacă personajelor de care ne ocupăm în ultima vreme într-o abordare sistematică le lipsește strălucirea celor de mare anvergură, această *"lipsă"* este suplinită de forța elementelor și structurii pe care au constituit-o în *"țesătura"* noilor vremi de care vorbeam, adeseori fiind chiar mai atrăgătoare - ca personaje istorice - prin marele lor grad de reprezentativitate. Atunci au fost formati cei, sau chiar ei au format pe cei prin care s-au fundamentat atât ideologia cât și actiunile liderilor, cei care au întrețesut trainice legături între românii transilvani din toate categoriile socio-profesionale, pentru că ei puteau stabili cele mai scurte trasee în relatia cu *"cei mulți"*, nu în

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ultimul rând, toți împreună fiind creatorii României moderne.

***

Ilustrațiile folosite în acest articol provin din fondurile Muzeului Primei Școli Românești din Șcheii Brașovului prin amabilitatea Pr. Prof. Dr. Vasile Olteanu (Portretul lui Ioan Petric), Centrul de Documentare Ecleziastică "Nicolae Colan" din Sfântu Gheorghe, cu sprijinul d-rei Drd. Violeta Pătrunjel (Monumentul funerar "Ioan Petric"), Arhivei Mitropolitului Ardealului, cu ajutorul Pr. Arhivist Pătrunjel (Vasile) Nechifor, (din manuscrisele Andrei Șaguna, Zoe și Ioan Petric) cărora le mulțumim și pe această cale. Celelalte provin din colecțiile Complexului Național Muzeal Astra-Sibiu. Fotografia care-l reprezintă pe Petru Span în mijlocul țăranilor din Ilimbav și Marpod-Sibiu a făcut parte din vechile colecții ale Muzeului "Asociațiunii" din Sibiu.

Note

1. *Acte, documente și scrisori din Șcheii Brașovului*. Text ales și stabilit, note de VASILE OLTEAN. București, 1980. În continuare ACTE...

2. Propunem o ilustrare a acestei structuri astfel: 1- Andrei Șaguna, 2 - Ioan Popazu, Partenie Trombițaș etc, 3 - preoții subordonați lor, 4 - liderii din rândul masei poporenilor, 5 - poporenii.

3. Vezi *Angvstia*, Sf. Gheorghe, 4 si 6 din 1999 și 2001.

4. Ibidem, nr. 5. 2000.

5. *Arhiva Mitropoliei Ardealului* (în continuare AMA), arhivist Pr. Vasile Nechifor, căruia îi mulțumim și pe această cale pentru frumoasa colaborare pe care o întreține cu cercetătorii arhivei numite Biblioteca Facultății de Teologie "Andrei Șaguna" - Sibiu. Pentru hirotonisiri, vezi și *Protocoalele sufletelor și cele școlare*, care se păstrează aici începând din anii 1858/1859. Puternica amprentă șaguniană de care aceste documente și realități pe care le reflectă, se resimt, chiar prezența numelui și spiritului său în majoritatea textelor evocate, este cel mai firesc lucru. Întâi, pentru că pe vremea când păstorea Andrei Șaguna nimic din ce se întâmpla nu era străin de optica sa, de ideile și de atitudinile lui, de corespondența sa pragmatică și normativă, măcar de condiția de a-i fi *"ajuns la ureche neamânat"*! Când cineva ne-a întrebat ce poate găsi despre Șaguna în Sibiu, la Arhiva Mitropoliei, în deplină cunoștință de cauză am răspuns: gândurile sale *"puse pe hârtie"*, ca și cele ce decurg din subtextul acestora, faptele petrecute în aproape trei decenii șaguniene, ceea ce s-a consemnat, s-a primit și s-a expediat de la Conzistoriu și de la Episcopie (instituții creatoare de arhive), tot ce au realizat sau nu, lideri și subordonați, autorități laice și religioase, slujbași ai Bisericii sau poporeni ortodocși, chiar și fără o relație vizibilă cu persoana și atribuțiile sale. TOTUL poartă o marcă inconfundabilă, cea a lui Andrei Saguna, ca o proiecție a unei mari personalități asupra unui topos. Astfel, putem folosi această particularitate a subiectului si documentelor noastre și ca pe o invitație - deloc prematură, pentru cei responsabili, moral și instituțional - la pregătirea (tot printr-un demers modern de *"cunoaștere"*) BICENTENARULUI ANDREI ȘAGUNA. Să aflăm și să spunem ceea ce nu e cunoscut încă, sau e știut dar trebuie pus în termenii la care ne obligă împrejurările atât de complexe petrecute în VREMEA sa atât de complicată, cel putin un secol și jumătate încărcat de evenimente majore. Nu în ultimul rând, tot cu acest prilej, va trebui să avem în vedere că spiritul contemporan de *"a face istorie"*, inclusiv pentru uzul lectorilor din zilele noastre, este o coordonata de care nu mai putem face abstractie, dacă nu dorim să contribuim la prăgubitoarea cădere în desuetudine a interesului pentru trecut.

6. Arhiva Muzeului Școlii Românești din Șcheii Brașovului. *Fond Ioan Petric*. Răspunzând cu deosebită amabilitate nevoii de a corobora informațiile sibiene, domnii Pr. Prof. Dr. Vasile Olteanu și Prof. Dr. Ioan Lăcătușu ne-au facilitat accesul la aceste documente, acum reînnoind multumirile noastre pentru această colaborare.

7. ACTE..., p.183.

8. Toate informațiile de acest fel, care nu poartă altă specificație, provin din presa vremii.

9. GEORGE BARITIU, *Părți alese din Istoria Transilvaniei Pe două sute de ani în urmă*, vol. II, Ediția a II-a, Brașov, 1995, p. 168.

10. ACTE..., p.103.

11. Ibidem, p. 119.

12. După aceeași sursă, ele se mai află și acum în fondurile muzeului brașovean citat.

13. CANDID C. MUSLEA, *Biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului*, vol. I, Brașov, 1943, p. 339. Autorul pe care-l cităm aici este fiul colaboratorului învățătorului G. Moianu, Candid Muslea - învățător care nu s-a preoțit niciodată. Preotul (protopop stavrofor, cu brâu roșu)-profesor, autor premiat de Academia Română, fiul învățătorului, semna Candid C. Muslea. Precizarea aceasta se impune datorită unor inexplicabile și inacceptabile confuzii perpetuate în contribuții brașovene . CF. *Mitropolia Ardealului*, nr. 9-10, 1975, p. 685.

14. AMA, *Registrul hirotonitilor*. Prin Episcopul Andrei Șaguna a intrat în tagma călugărească în 7 mart. 1864, în 8 martie protosingel și în 22 martie arhimandrit.

15. ACTE..., p. 86.

16. Ibidem, p. 125.

17. SEBASTIAN STANCA, *Viata si activitatea episcopului Vasile Moga, 1774-1845*, Cluj, 1939, p. 87-89.

18. ACTE..., p.102 si 104-105.

19. AMA, Doc. 849,1851.

20. Ibidem, Doc. 912,1857.

21. Ibidem, doc. 697, 1863.

22. Ibidem, doc. 912, 1857.

23. ACTE..., p. 151.

24. VIRGIL ONITIU, *Dare de seamă la masa studentilor*, V, Brașov, 1903.

25. Ibidem, p. 28 si 32.

26. Despre activitățile *"de vară"* ale lui Candid Muslea în satul natal, despre *"stupina"* sa, de exemplu, care a *"supravietuit"* până în deceniul 8 al secolului al XX-lea, am amintit cu alt prilej.

27. VASILE OLTEAN, *Identificarea primei scoli pentru*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

industria de casă aflată sub egida Bisericii Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului, în *Mitropolia Ardealului*, nr. 9-10. 1975, p. 685.

28. ION MUSLEA, *Cercetări etnografice și de folclor*, vol. II, București, Editura Minerva, 1972, p. 128

29. *Cumidava* V, Brașov, 1973, p.87.

30. GEORGE BARITIU, Op. cit.. vol III, p. 652.

31. EUGEN PAVLESCU, *Negoț și meșteșuguri (...)*, București, 1970, p. 393.

32. Cf. și A.G. în *Transilvania*, nr. 5, 2001, p. 24-27.

33. Vezi *Acte urzitoare...*, Sibiu, 1863 și *Telegraful Român*, 1862, passim.

34. Este prima tematică expozițională la români. Vezi *Muzeul ASTRA- istorie și destin*, Sibiu, Editura ASTRA MUSEUM, 2002.

35. ACTE..., p. 195 și 196.

36. *Transilvania*, Număr comemorativ, 1911, p. 560.

37. *Gazeta Transilvaniei*, 1890, nr. 4.

38. Eugen Pavlescu, loc. cit.

39. IL. PUȘCARIU, E. M. CRISTEA și M. VOILEANU, *Biserica Catedrală de la Mitropolia Ortodoxă Română în Sibiu*, Sibiu, 1908, p. 189.

40. Ibidem, p.147.

41. CANDID C. MUSLEA, Op cit., p. 16.

42. Ibidem, p. 232.

43. Idem, vol. II, Brașov, 1946, p.7.

44. Ibidem, p. 255.

45. AMA, doc. 186, 580, din 1861.

46. *Transilvania*, 1911, p. 561.

47. AMA, doc. 9, 1850.

48. AMA, doc, 36, 1861. Evenimentul la care se referă Ioan Petric este cu adevărat de răscruce. De altfel, acesta este direct premergător - nu fără nevoia de a învinge numeroase alte obstacole - al Dietei românești a Transilvaniei de la Sibiu, care a alimentat atâtea nădejdi neonorate de oficialități și de...vremi. Diploma împărătească din 20 oct. încuviința niște vagi *"individualități istorico-politice"*, care nu-i puteau satisface pe români, cu certitudine. Dar, restituindu-se autonomia Ardealului *"era nădejde că se va putea valida și elementul românesc ca factor politic hotărâtor"*. În *Telegraful Român* se scria că e menită *"să curățească aluatul cel vechiu și să facă frământătura nouă(...)"*. Șaguna merge mai departe, convoacă al doilea Sinod al Bisericii Ortodoxe și românii își vor contura și exprima cereri pe care crede că e momentul să le înainteze *"mai sus"*, cum credea și Ioan Petric. Vezi, IOAN LUPAȘ, *Mitropolitul Andrei Saguna*, Sibiu, 1909, p. 230 sqq.

49. *Angvstia*, 5, Sfântu Gheorghe, 2000.

50. AMA, doc. 912. 1857.

51. Un Alexie Verzea apare hirotonit diacon cu un an înaintea lui Ioan Petric (1837), în anul 1849 va fi preot și din anul 1863 va sluji în Săcele.

52. AMA, doc. 541, 1861. ambele manuscrise șaguniene.

53. Document invocat în alte locuri ca fiind preluat din lucrarea de diplomă a preotului Ioan Berca, susținută la Institutul Teologic "Andrei Saguna" din Sibiu, 1976. Mama acestuia făcea parte din familia preoților DIMIAN, se numea Zinca (Zoe de la Brașov !), măritată cu un păstor-pădurar, situație caracterizantă pentru devenirea familiilor românești din zonă, cu ascensiuni de nivel intelectual sau material oscilante, uneori succesive după un algoritm anume. Teologul I. Berca a preluat circulara dintr-un manuscris, cel al pr. EREMIA TECUȘAN, *Istoria Bisericii din Covasna*, din anul 1928.

54. *Telegraful Român*, nr. 33-36, 1993, p. 7. Documentul a fost folosit aici parțial.

55. Preluat și în *Protocoalele de porunci*. Vezi Bibl. Mitr. Ard., Colecții speciale, Ms. 89.

56. AMA, doc. 443, 1862.

57. A. G., *Inventare cu bunuri (...)*, în *Angvstia*, 6, Sfântu Gheorghe, 2001, p. 69-70.

58. Idem, *Cu «carul iute»(...)*, în *Angvstia*, 5, 2000, p. 57-78.

59. Cf. Indicii de nume din ambele volume magistrale.

60. Pentru astfel de relații, chiar în numitele familii, vezi și A. G., *Telegraful Român-cronica a neamului. Dinastii noi de intelectuali patrioți transilvani*, în *Telegraful Român*, (număr omagial), nr. 1-4, 2003, p. 4 și 7.

61. Cf. A. G., *Panovicii și Mateii*, mss.

62. Mircea Păcurariu, *Cărturari sibieni de altădată*, Cluj-Napoca, 2002, p. 125

63. *Din Brașov. Înmormântarea protopopului Ioan Petric*, Brașov, 12 ianuarie, 1903, în *Telegraful român*, ian. 1903.

64. Ibidem, p. 289.

65. ACTE..., p. 120.

66. AMA, *Registrul hirotoniților*.

67. AMA, doc.697, 1863.

68. Vezi nota 63.

Abstract

The Commemoration of Ioan Petric (1903 -2003)

The study is dedicated to the life of a special person, Ioan Petric, Brașov and Treiscaune orthodox archbishop during the years before the Unification on December 1st 1918.

There are pointed out information preserved in different sources. They suggest several relations between the facts capable to present manifestations of the existence in a group or to contribute at the completing of a more "generous" frame for significant circumstances of the time and space in discussion.

The approach of the author is also motivated by a conclusion made at the end of a rather ample archivist research concerning the organisation and functioning of the territorial structures of the Romanian Orthodox Church in the Ardeal of 19th century. In this context, truly remarkable - related to the time events - are only several personalities. But even these ones, due to different reasons seem to be rather forgotten.

In the case of Ioan Petric, it shocks the quality of his numerous actions as archbishop, his individual qualities. We point out the working power, tenacity and his extraordinary tact in the relations with his subordinated priests as well as with the authorities. All these had at its basis a belief in the ideas he sustained.

Ana Grama

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Mitropolitul Andrei Șaguna

Mitropolitul Vasile Moga

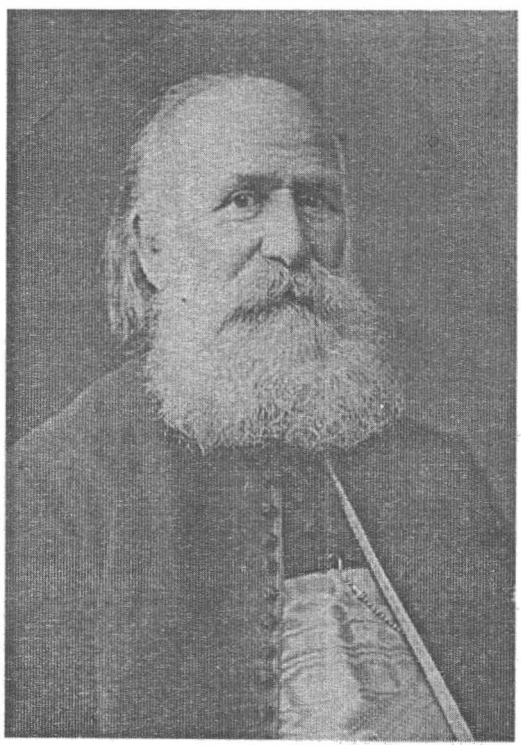

Preotul Ioan Petric

Preotul J. Popescu

www.cimec.ro / www.mncr.ro

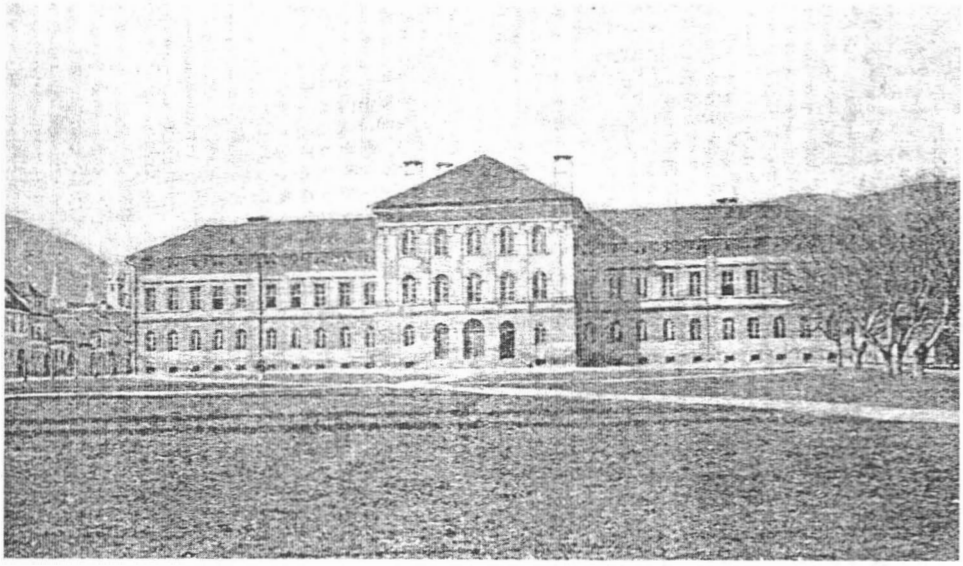

Gimnaziul Ortodox "Andrei Şaguna" din Braşov

Tablou cu directorii Gimnaziului "Andrei Şaguna"

www.cimec.ro / www.mncr.ro

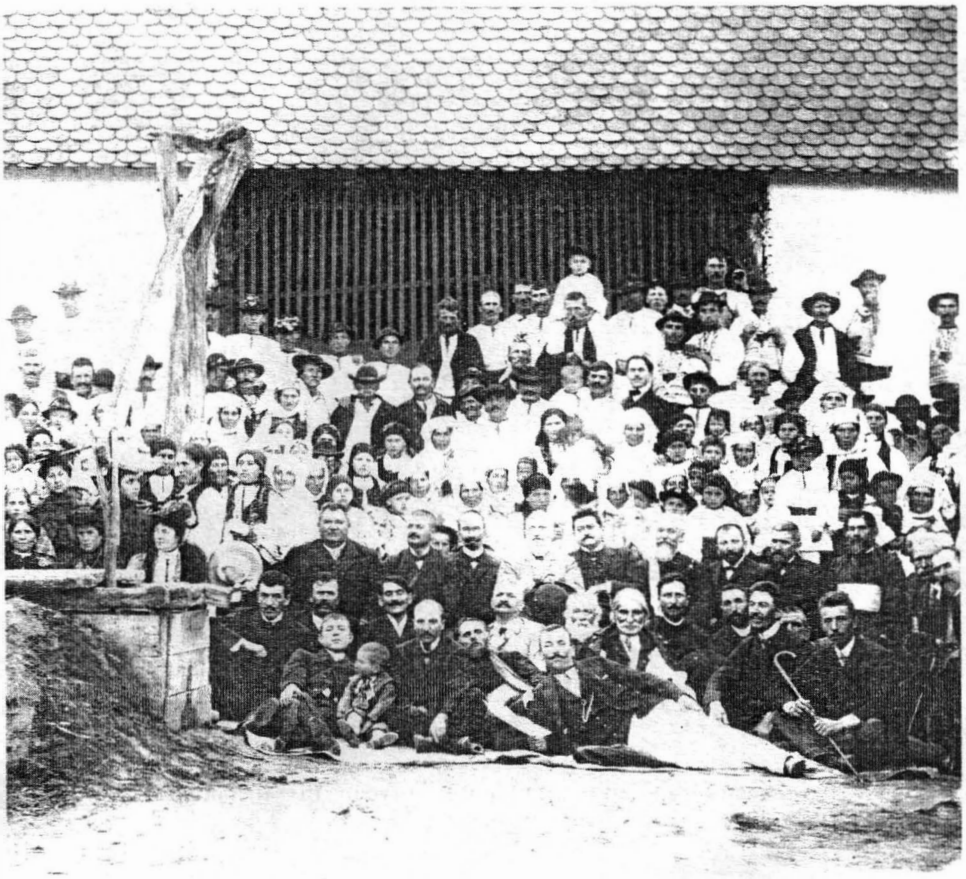

Petru Span în mijlocul țăranilor

ѦNФРІКОШАТЕЛЕ

СТРІКЪЧѸNЇ

ѦЛЕ БЪѸТѸРЕЇ

de

ВІNАРСѸ-РАКІѸ.

ѦNВЪЦЪТѸРЇ МѪNТѸІТÓРЕ

вѣлесе ші репродѹсе ѧн ромънеште

de

Іоанѣ Петрікѣ, парохѣ ші п. протопопѣ de лепеа ръсъріте́нъ, ші Гавріілѣ Мѹнтéнѣ, профессорѣ ші директорѣ алѣ ґімнасіалѣ ромънескѣ din Брашовѣ.

Editорѣ ші провъзъторѣ:

Г. Барц.

БРАШОВѸ, 1854.

Тіпъріте ѧн тіпографіа лѣ Römer & Kamner.

Carte din 1854

Comerciant din Brașov

www.cimec.ro / www.mncr.ro

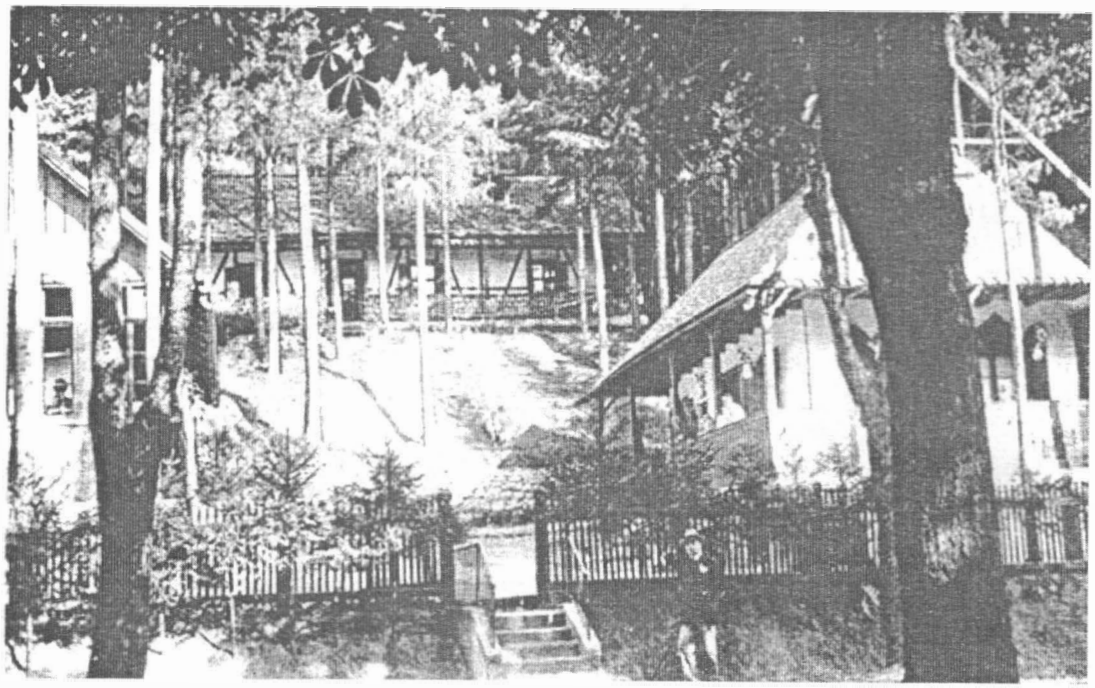

Vilele Orghidan (comerciant brașovean) din Tușnad-Băi

Vedere din Râșnov

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Manuscrise ale lui Andrei Șaguna, Zoe și Ioan Petric.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

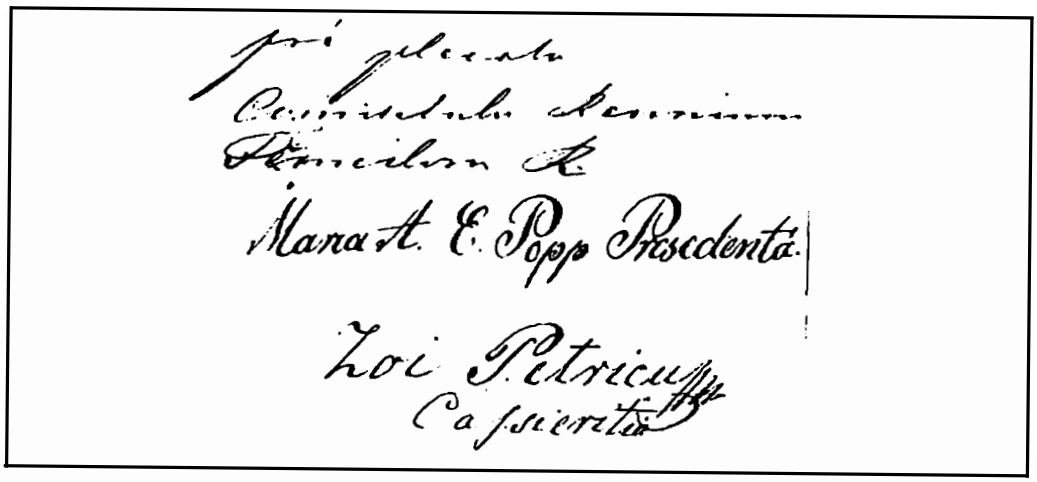

pri plecarea
Comitatului Kenninum
Fenicilor R.
Mana A. E. Popp Presedentă.
Zoi Petricu
Cassierită

N° 95/863 Dela Scaunulu Protopopesiu pr. res. II Brasiov
Esselentiei Sale Inaltu Pre Sanctitu-
lui Domnului Domnu
Andreiu Barone de Saguna
Episcopu ale Biserici Orientale în Ardélu
Comandator Stral: Ordinei Leopoldinu, și
Consiliariu intimu ale Maestatei Sale C. R. Apostolice
E. Offo la Sibiiu

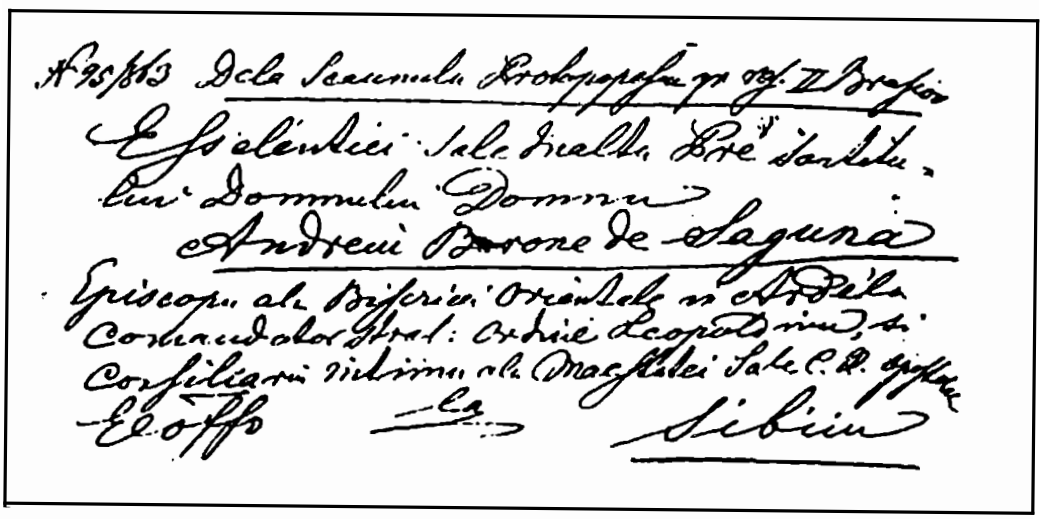

Akshmă kă bacsechă Dbocsye, kă am
amsmiă na pufiin yapen smeĭ Ulhoke
de fesiye, kărĭ Permismea de femeĭ po-
mănu din Tyamobă ai pecoxbasă ne
sosă aiushă 200 fl. bat. arcs. Ka neafă
nenupă o Darhaniyă de fătiye na Ci-
siĭ de Peniyia nocsyă, iui ama nă

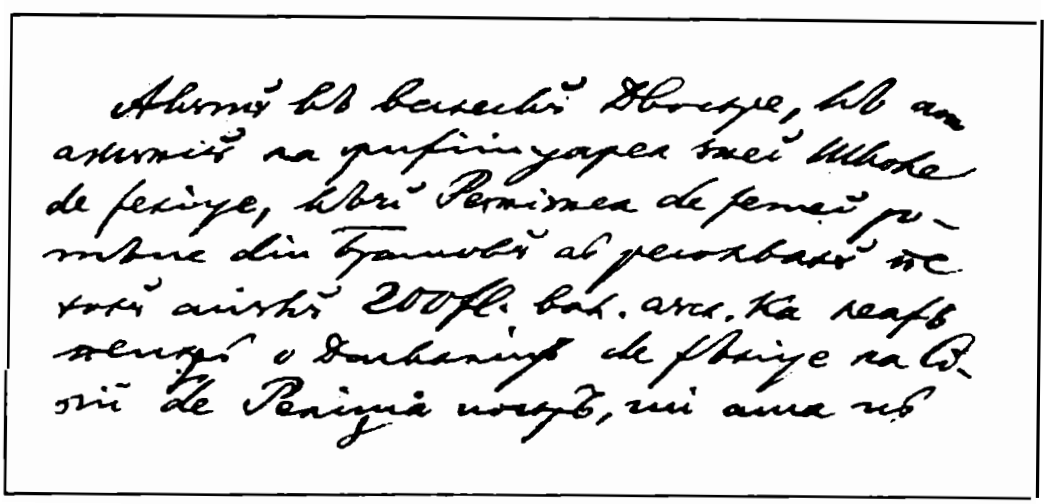

Manuscrise ale lui Andrei Saguna, Zoe și Ioan Petric

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Aspecte privind situația unor școli confesionale românești în Trei Scaune. Secolul XIX

"Școala ocrotită de biserică a putut să-și păstreze caracterul ei național și să exercite o influență binefăcătoare dezvoltării poporului român din Ardeal..."

Mitropolit Andrei Șaguna

În tinda modestelor locașuri de cult, precum și în locuințele modeste ale dascălilor bisericești, sau ale preoților, au ființat cele mai vechi școli românești confesionale atestate documentar. În aceste școli copiii învățau, în primul rând religia, și în al doilea rând să scrie și să citească. În condițiile în care școala reprezenta un bastion al românismului, dascălii erau urmăriți permanent de autoritățile maghiare, erau prost plătiți, lucru pe care l-am amintit în rândurile anterioare, iar cu timpul ocupația de a învăța copiii în școlile românești devine o muncă benevolă.

Încă din secolele XV-XVI, lângă biserici depistăm forme incipiente ale învățământului. În 1503, Nicolae, episcopul Transilvaniei, ordona vicarului său *"să aibă grijă de plebanii și scholasticii"* din secuime, să-și primească salariile[1].

Prima atestare documentară despre învățământul din Trei Scaune datează din 1429 la Hăghig. Printre cele mai vechi școli românești confesionale, documentele menționează pe cele din localitățile: Zagon - cca. 1540, Araci - cca. 1700, Belin - 1774, Ghelința - 1770, Covasna - 1790, Brețcu - 1793, Boroșneul Mic (Valea Mare) - 1795, Mărtănuș - 1796, Sfântu Gheorghe - 1799. Pe lângă acestea, (care se găsesc în provincia Trei Scaune), putem și cred că e chiar necesar, să amintim și primele școli confesionale românești de pe teritoriul actualului județ Harghita, care au cunoscut aceeași istorie cauzată de politica maghiară: Gheorgheni și Voșlobeni - 1765, Imper și Odorheiul Secuiesc - 1768, Toplița și Tulgheș - 1781, Bodogaia - 1788[2].

În Trei Scaune, școlile elementare românești aveau un caracter confesional în majoritatea lor. O astfel de școală funcționa în 1626, în orașul Sfântu Gheorghe, avându-l ca dascăl pe Bekesi István[3]. La Târgu Secuiesc, în anul 1680, s-a înființat un gimnaziu care putea fi frecventat și de copiii din localitățile și scaunele învecinate, ce nu-și puteau permite studiul în gimnaziile din Cluj, Aiud sau alte orașe cu școli renumite. În mod organizat, aceste școli erau frecventate în mare măsură de băieți, fetele înscriindu-se în alt fel de școli ocazionale. Durata anului școlar era foarte scurtă, ținând în general, de la căderea zăpezii, până la apariția primăverii, când începea munca la câmp.

La începutul secolului al XVIII-lea, chiar dacă numărul elevilor era ceva mai mare, situația școlilor era mult mai dificilă. Politica de maghiarizare - *"secuizare"*, viza în principal Biserica și Școala, ori în aceste condiții menținerea școlilor, circulația cărților deveniseră probleme majore. În această perioadă avem date din ce în ce mai multe privind școlile și învățătorii din satele Scaunelor secuiești. Pe lângă parohiile cele mai importante se organizau școli cu învățători separați, iar cele mai mici, în cel mai bun caz - preotul sau cantorul au predat cunoștințele elementare elevilor. De exemplu, în comuna Belin, comună maghiarizată, exista școală confesională ortodoxă de la 1774, iar la Arpătac, unde românii nu și-au pierdut limba, era școală confesională ortodoxă încă de la 1700. Protopopul Aurel Nistor afirma că în orașul Sfântu Gheorghe, unde nu se știa prea bine românește, școala românească ortodoxă era foarte bună, mulți romano-catolici și reformați trimițându-și copiii la această școală[4].

Una dintre cele mai vechi școli confesionale ortodoxe despre care avem date certe este cea din Valea Mare. Satul acesta *"avea școala confesională de demult, dar sătenii atât au cules din ea ca să știe să înjghebe vreo epistolă ori să citească în serile lungi de iarnă neasemuitele frumuseți din cărțile cu tematică religioasă și cele create de poporul nostru de țărani"*[5].

Aici, între anii 1795-1918, Biserica a întreținut școala confesională. Primele cursuri s-au ținut în tinda bisericii, apoi s-a construit o clădire proprie[6]. În urma decretului din 1809 -

www.cimec.ro / www.mncr.ro

amintit în capitolul anterior, prin care se introducea alfabetul latin - în anul şcolar 1862 - 1863 s-a reuşit, la şcoala sus menţionată, să se introducă alfabetul latin. Acesta se folosea, pentru început, doar în şcoală, pe când în biserică se mai foloseşte o perioadă alfabetul chirilic. Tot în acest an şcolar, avem ca obiecte de studiu următoarele: religia, limba română, istoria, matematica şi îndeletnicirile practice. Fiind şcoală confesională, o mare atenţie se acordă orelor de catehizare, în care elevii învăţau dogmele, regulile, tainele, rugăciunile şi alte cerinţe ale credinţei creştin-ortodoxe[7]. Peste 30 de ani - în 1891 - programa şcolară puţin îmbunătăţită, cuprindea următoarele obiecte: religia, limba română, geografia şi istoria, cunoştintele naturale, limba maghiară, *"comput"* şi *"cântări"*. Conspectul privind manualele şcolare folosite în anul 1891, în *"şcoala greco-ortodoxă din Boroşneul Mic"* - sat aflat în vecinătatea satului Valea Mare - cuprindea următoarele titluri: cartea a-II-a de citire şi gramatică; istorie biblică; cunoştinţe naturale; abecedar maghiar-român.

Printre dascălii şcolii din Valea Mare îl regăsim pe Aldea Todor, ales în 1819, dar care se apreciază că ar fi funcţionat şi mai înainte, *"fără să fi fost ales"*; el îndeplinea şi funcţia de dascăl al bisericii din sat[8]. În deceniul 1860-1870, obligaţiile dascălului şcolii le-a îndeplinit preotul Gheorghe Popovici - fiul fostului preot din Valea Mare, Mihail Popovici[9].

În 1874, vechea clădire a şcolii se prăbuşeşte, iar pentru construirea unei clădiri noi, se iniţiază o colectă. În 1903, clădirea este ridicată şi acoperită cu ţiglă[10]. Din păcate, viaţa acestei noi clădiri are o durată foarte mică, deoarece în anul 1917, şcoala confesională din Valea Mare devine şcoală de stat, iar limba de predare este, după cum am afirmat în capitolul precedent, limba maghiară[11].

În rândul celor mai vechi şcoli confesionale amintim şi Şcoala Confesională din Sfântu Gheorghe, de pe actuala stradă Váradi Jozsef nr. 38., documentele arhivistice atestă că această şcoala a avut, în istoria sa de peste două secole, momente luminoase dar şi dramatice[12]. Potrivit raportului magistratului oraşului Sfântu Gheorghe, adresat judelui regal şi oficialităţii Scaunului Trei Scaune, în data de 15 iunie 1799, a fost fixat locul, au fost aduse materialele şi a fost începută construcţia şcolii celor de religie ortodoxă. Conform monografici privind istoria instituţiilor de învăţământ din Trei Scaune, lucrare de referinţă elaborată de Berecz Gyula în 1893, *"documentele despre începutul scolii au fost arse ca niste hârtii fără valoare"*, deşi Şcoala Confesională Ortodoxă din Sfântu Gheorghe a fost frecventată nu doar de ortodocşi, ci şi de reformaţi şi romano-catolici, şi se presupune că *"a fost o şcoală bună"*[13].

În 1870, printr-o circulară, Andrei Şaguna propune organizarea unei colecte publice în toate parohiile ortodoxe din Mitropolia Ardealului, pentru ajutorarea românilor din Sfântu Gheorghe în reclădirea bisericii şi şcolii lor. *"Creştinii noştri din comuna San Georgiu* [Sfântu Gheorghe] - se menţionează în document - *văzând că biserica lor e atât de ruinată, încât fără periclitarea sănătătii şi chiar a vieţii nu se mai putea întrebuinţa, de asemenea şi şcoala lor e atât de mică şi întunecată încât numai cu greu se pot ţine prelegeri cu copiii, au hotărât în sinodul lor parohial edificarea din nou, atât a bisericii, cât şi a şcolii, adunând spre scopul acesta, după putinţă, o cantitate oarecare de material şi o sumuliţă frumoasă de bani şi, aşteptând planurile acestor zidiri dinpreună cu preliminarile supuse Consistoriului nostru spre aprobare, se roagă ca acest Consistoriu să esopereze (înlesnească) pe calea cea mai potrivită un ajutor de la creştinii noştri din Arhiepiscopie la întreprinderea aceasta. [...] Ştim cu toţii, iubiţilor, între ce împrejurări critice au trăit confraţii noştri din ţinutul Secuimii şi trăiesc încă şi până în ziua de astăzi. Cu toţi simţim dăunătoarele urme ce le-au lăsat influenţa timpului de mai înainte asupra creştinilor noştri din Secuime. Nicăieri nu este atât de ameninţată naţionalitatea şi confesiunea noastră ca acolo. Să prevenim deci iubiţilor, pericolul acesta ce ne ameninţă cu pierderea unui membru însemnat din trupul bisericii şi naţiunii noastre, dând bucuroşi filerul nostru fraţilor care doresc înaintarea bisericii şi şcolii lor, dar le lipsesc mijoacele"*.

Demersul Mitropolitului Şaguna a fost încununat de succes. Lucrările de zidire a bisericii şi şcolii confesionale româneşti, desfăşurate cu participarea întregii comunităţi ortodoxe, sub conducerea preotului Alesia Popovici, au fost terminate în 1872[14].

Tot în 1870, când şcoala confesională era ameninţată cu închiderea, *"preotul Alesia Popovici a avut curajul şi simţul românesc de a respinge propunerea şi a denega învoirea sa de facere a unei scoli comunale"* (de stat). Cităm în continuare din articolul pe această temă apărut în *Telegraful Român* din septembrie 1870, cu privire la ridicarea scolii si ajutorul dat de ardeleni (prin Mitropolitul Andrei Şaguna), şi românii din Ţara Românească:

www.cimec.ro / www.mncr.ro

"În respectul școlii noastre confesionale, care nici un fond nu a avut, ne-am sfătuit cu creștinii noștri pentru a stabili ce avem de făcut și am decis unanim că, cu orice preț, școala confesională o susținem... Protestăm în contra închiderii școlii noastre... Școala confesională ne trebuie cu orice preț. Ce e dară de făcut, ca suma de 1500 de florini să se poată aduna până în primăvara viitoare, sumă care se cere pentru edificarea unei școli de treabă, ca nu cumva să pățim rușinea aceea să ni se închidă școala? Nu ne rămâne altă cale decât a atrage atențiunea onoratului public asupra acestei cause de importanță eminamente națională aici în Sângeorgiu [Sfântu Gheorghe] *în centrul Treiscaunelor. [...] Numai Biserica îi leagă de națiunea română. Să-i legăm și mai strâns de ea prin ridicarea acestei școli".* Au reușit românii din Sfântu Gheorghe cu ajutorul fraților din Ardeal și din *"Regat"* (Țara Românească) să termine școala confesională, dar nu au reușit s-o mențină în funcțiune. Începând cu anul școlar 1873-1874, elevii români din Sfântu Gheorghe și satele din împrejurimi au urmat cursurile școlii de stat în limba maghiară, care funcționa încă din anul 1870[15]. În locul școlii confesionale se țineau doar orele de catehizare, prin grija aceluiași vrednic de pomenire preot Alesia [Alexei] Popovici[16].

În ceea ce privește vechimea școlii românești din comuna Dobolii de Jos, autorul maghiar Berecz Gyula ne spune că școala românească din această comună funcționa încă din anul 1820[17]. Aurel Nistor face precizarea că la 1820, în Dobolii de Jos, învățător era Andrei Pop, iar în 1840 a fost zidită o școală nouă: *"În anul 1840, românii au cumpărat teren pentru școală și pe acesta au ridicat și edificat școala. Începând de aici, școala a fost în edificiul ei propriu. Greco-orientalii [ortodocșii], în privința aceasta i-au întrecut pe reformați, care numai în 1870 au ajuns să aibă școală proprie"*[18].

Salariul învățătorului - ca în oricare altă școală confesională - era asigurat de familiile elevilor (problemă dezbătută în capitolul IV al prezentei lucrări). Locuința era pusă la dispoziție de biserică, iar lemnele de foc le aduceau elevii.

Scoala confesională din Dobolii de Jos a cunoscut o existență extraordinară doar prin lupta vrednicului preot Nicolae Puianu (1883-1898): a luptat și a obținut o suprafață de pădure pentru biserică și învățător, a înzestrat școala confesională cu rechizite, a cumpărat un intravilan cu 800 florini, a obținut două suprafețe pentru cimitir și a ridicat clopotnița cu clopot în valoare de 200 florini pentru cele 20 de familii de români care locuiau la câmp. Tot în hotarele comunei Doboli mai trăiau 80 de familii de români care nu cunoșteau limba maghiară și cărora preotul Nicolae Puianu le-a cumpărat o casă pentru școală, le-a instituit învățător cu salariu pentru cei 50-60 de copii, le-a cumpărat un teren pentru cimitir în valoare de 300 florini. Din nefericire, *"după numai 4 ani, prin intrigi și calomnii s-au luat aceste 80 de familii de sub conducerea preotului Puianu. Urmarea a fost că școala s-a nimicit, instituțiile cărora le pusese bază acest rar muncitor s-a abandonat și de la 1889 nu-i nici urmă de școală"*[19].

Pentru vrednicia sa, și mai ales pentru sprijinirea, cu atâta ardoare, a Școlii și Bisericii românești, preotul Nicolae Puianu a fost tratat ca atare de autoritățile maghiare. Pentru modul în care și-a îndeplinit misiunea de preot și învățător, a fost atacat *"în presa locală, trimis în judecata Tribunalului din Sfântu Gheorghe pentru motive imaginare, atacat în locuința sa în timpul nopții"*, acte ce au culminat cu dinamitarea casei parohiale de autoritățile maghiare în ziua de 18/30 mai 1887[20].

În capitolul precedent al prezentei lucrări aminteam, cu privire la preocupările dascălilor, și școala din comuna Dobolii de Jos. În acele rânduri, spuneam că ziarele vremii vorbeau despre sublimitatea Sfintei Liturghii, regăsită în glasurile corului școlarilor[21].

Cu toate acestea, chiar dacă în anul 1899 găseam în biserica ortodoxă din Dobolii de Jos, la Sfânta Liturghie, corul școlarilor al Școlii Confesionale Românești, vechea localitate românească este astăzi aproape în întregime maghiarizată.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea, și în Covasna s-a ținut școală, prin preoți și dieci, în tinda bisericii, iar mai târziu în casa gocimanului de atunci. În 1825, negustorul brașovean Gheorghe C. Băcanu, cumpăra o moșie, pe care o dăruiește bisericii. În același an vine și un dascăl - Iosif Pop, zis și Popovici - care locuia în casa de pe moșia donată de acel brașovean. Acest Iosif Pop nu era numai cântăreț în biserică, ci și învățător, care preda, pe lângă rugăciuni și scris, cititul, ceea ce antecesorii lui nu au făcut. Deci, o școală mai sistematică începe cu acest Iosif Pop. Din registrul socotelilor se vede că locașul propriu de școală s-a ridicat abia în 1861. Iosif Pop este dascăl până în 1831, urmează preotul Ioan Grid, până în anul 1838, apoi Gheorghe Dogar din Prejmer[22].

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Gazeta Transilvaniei nr. 98 din 5 mai 1893, în pagina a II-a, vorbind despre situația școlilor din secuime, ne dezvăluie că *"în comunele așezate sub munți, peste tot sunt școli românești corespunzătoare legilor. Ba în comune cum sunt: Covasna, Întorsura Buzăului, Brețcu, Poiana Sărată, avem școli cu câte două sau trei puteri didactice, foarte bune"*[23]. Printre comunele amintite mai sus se regăsește și Întorsura Buzăului, care alături de Vama Buzăului și Sita Buzăului, constituie așezarea *"curat românească"* din Comitatul Trei Scaune, localități ce se extind de-o parte și de alta a râului Buzău. *"Oamenii de aici sunt foarte muncitori si prin muncă dreaptă se pot menține (...). Dar nu numai muncitori sunt, ci și cruțători, căci fiecare comună din aceste trei își are locașul său sfânt, pentru alinarea durerilor, cu preot harnic și școală confesională, cu învățător calificat, cari școli sunt edificate și susținute din propriile lor puteri, corespunzând pe deplin cerințelor timpului"*.

La începutul secolului al XIX-lea, ca sprijinitor al învățământului din comuna "curat românească" Întorsura Buzăului, îl regăsim pe preotul Gheorghe Neagovici. El, într-un răspuns dat chestionarului episcopiei, face unele precizări privind situația învățământului din zona Buzaielor. Vorbește de starea precară a acestuia, iar numărul copiilor care frecventau cursurile era foarte mic, în jur de 20, iar această situație se datora faptului că părinții refuzau a-și da pruncii la școală. Se adaugă și inexistența unei săli, case speciale sau clădiri pentru școală, dascălul fiind nevoit a-i învăța pe copii în casa sa sau în tinda bisericii.

Drept răsplată pentru munca depusă, învățătorul primea *"pă cursul de iarnă, pentru un copil, în bani îmblători, adecă în aramă, florini: 1"*[24].

La acea vreme, fiind o zonă în care predomina păstoritul și creșterea animalelor, în mentalitatea țăranului de atunci, care continua să trăiască pe văi și înălțimi, oarecum izolat, școala nu avea o mare însemnătate, însă odată cu ridicarea bisericii și a circulației cărților bisericești, apare necesitatea scrisului și cititului. Pentru început nu au existat dascăli calificati, preoții constituiau elita societății, erau cei mai instruiți și pregătiti, având un rol deosebit de important în viața comunității.

Atât părintele Gheorghe Neagovici, cât și fiii săi *"s-au străduit să lumineze satul din rădăcina căruia răsăriseră, învățând cu schimbul copiii să scrie și să citească în tinda Bisericii" /.../*[25]. Membrii familiei preotului Neagovici au fost, așadar, primii învățători ai acestei școli, iar prin eforturile acestora, se pun bazele învățământului primar sistematic. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea, efortul bravului preot Gheorghe Neagovici este continuat de primul învățător calificat - Gheorghe Zaharia, acesta fiind numit învățător conducător, la Întorsura Buzăului, în 1874. Dacă la 1838, numărul elevilor era de 20, în timpul acestuia numărul lor crește, ajungând la 120 de elevi. Personalitatea învățătorului Gheorghe Zaharia este marcantă la sfârșitul secolului XIX, numele lui rămânând în istorie prin faptele sale. Astfel, în 1891 publică un manual de citire *"pentru școlile primare române"*, la o tipografie din Brașov. Acest manual rămâne în uzul elevilor de la școlile confesionale românești din Ardeal până în 1910[26]. Din cauza lipsei cadrelor didactice, Gheorghe Zaharia a activat și în școlile din împrejurimea Întorsurii Buzăului, după cum, între anii 1899-1902, a activat și în satul vecin Ciumernic.

Tot la începutul secolului al XIX-lea își are începutul și învățământul românesc din Araci, unde școala - ca fiică a bisericii, a avut primii elevi în *"tinda vechii biserici din deal"*, când, păstor al bisericii - precum și inițiatorul școlii - era vrednicul preot Iacob Cioflec (1780-1826)[27]. În anul 1851, arăcenii înaintează o cerere venerabilului consistoriu din Sibiu în chestiunea unui loc pentru școală, ce le fusese cedat de primărie și apoi luat, datorită lui Belalie Grigorie: *"Cu obidă, ne rugăm de prea luminatu consistoriu să binevoiți a lua în seamă strădania și cheltuiala noastră, ca să avem și noi școală, ca fiii și fiicele noastre să nu rămâie în linia dobitoacelor celor necuvântătoare..."*[28].

Tocmai acest principiu (ca fiii și fiicele noastre să nu rămână în linia dobitoacelor) i-a îndemnat pe români în general, și pe susținătorii școlilor, în special, să lupte pentru rezistența școlilor confesionale.

Viața grea pe care o duceau oamenii nu i-a oprit să-și dea copiii la școală. Mulți oameni aveau nevoie de copii la lucrul câmpului, de aceea timpul optim pentru școală erau anotimpurile toamnă și iarnă, când oamenii aveau mai putin de lucru. În felul acesta învătătura era oarecum neglijată. Cu timpul, după ce învătământul confesional se făcea organizat, în fiecare parohie, apare și obligativitatea învățământului. Astfel, într-o circulară a episcopului ortodox de la Sibiu, Vasile Moga, din anul 1829, referitoare la învățământul confesional, se spune: *"Cinstite părinte protopoape, prin milostivul decret guvernalicesc, din 8*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

octombrie a.c. nr. 9088 eșit se poruncește ca toți copiii de la 5 până la 13 ani să meargă la școală, dacă nu și vara, încai toamna si iarna și dacă nu-i vor vrea părintii să-i mâne de bună voie să se pedepsească(...). Să se facă în tot satul școală și să se pue dascal și la toată jumătatea de an să se facă incoaci relație și aceasta cu atât mai tare cu cât s-au fost mai poruncit prin milostivul decret guvernicesc din 1 august și din 5 martie 1784"[29]. Pe de altă parte, într-o circulară din 26 noiembrie 1892, se cere *"cercetarea tuturor copiilor cari sunt obligați să frecventeze școla* [școala] *poporală, elementară"*. Și în acest sens, se cere ca numele copiilor să se ia din *"matricele botezaților toți cei născuți de la 1 octombrie 1878 până la 30 septembrie 1881"*[30].

Cursurile la școală începeau, de regulă, la ora 9^{00}, și se terminau la ora 16^{00}, cu o oră întrerupere la prânz, când copiii își consumau merindea și se odihneau[31].

Condițiile de pregătire a temelor erau foarte grele. În primul rând, părinții, desigur slab pregătiți sau chiar fără cunoștințe școlare de citire sau matematică, nu-și puteau ajuta copiii în pregătirea temelor. În al doilea rând, copiii erau puși - după cum au mai afirmat - de părinți la muncă, în gospodărie, iar timpul pentru studiu se restrângea drastic. Din timpul care mai rămânea, după o zi de muncă, o mică parte era acordată și învățării, doar că pregătirea temelor pentru a doua zi se făcea seara târziu, la lumina lămpii cu petrol, în condiții destul de vitrege. În cazul familiilor cu mulți copii - care nu erau puține, pe vremea aceea pregătirea temelor se făcea însoțită de jocul și plânsetul fraților mai mici[32]. Totuși, chiar și în aceste condiții, copiii țăranilor români au învățat carte. În acest sens, tot sprijinul pentru școlile confesionale a venit de la Arhiepiscopie, și mai apoi Mitropolia Ardealului, cu sediul la Sibiu. Într-o circulară venită de la Sibiu, se arată importanța întrebuințării limbii române și se cerea totodată situația școlilor în care limba de predare era limba română. Următorul document, din 16 ianuarie 1892, menționează printre altele: *"Congresul nostru național-bisericesc nr. 177 din sesiunea anului 1891 a anunțat culegerea de date despre școlile comunale, care există în comunele locuite de credincioși de ai noștri, despre împrejurarea, în câte din acelea limba română, ca indispensabilă (...). În executarea enunciatelor Măritului Congres, Prea - onorat D-ta ești poftit a aproba aici toate acele comune din protopresbiterat (...), în care sunt școli comunale, vei arăta în care limbă română e limba de propunere, sau cel puțin obiect obligat de instrucțiune (...) în raportul cu care le vei promova aicia vei reflecta și la numărul elevilor greco-ortodocși din acele școli. Rapoartele acestea vor intra aicia până la 31 mai"*. Circulara este trimisă protopopului Comitatului Trei Scaune, Dimitrie Coltofean, care îndeplinea și funcția de inspector școlar[33]. Interesul pentru școala românească nu rămâne doar aici.... Ca și acum, se cerea învățătorilor atingerea unui anumit nivel de pregătire a copiilor școlari, în funcție de anul de studiu la care se aflau. Pentru acest lucru, se stabilesc anumite materii care vor fi studiate de-alungul anilor școlari. La începutul învățământului confesional se urmăreau doar învățarea de către copii a unor noțiuni generale, precum scrisul, cititul, rugăciuni. De altfel, în cadrul școlii confesionale s-a pus dintotdeuna accentul pe învățământul religios[34]. Cu timpul, bineînțeles că ramura învățării s-a diversificat, adăugându-se treptat materii noi; cu toate acestea religia rămâne materia de bază în școlile confesionale. Așadar, spre sfârșitul secolului al XIX-lea, la data de 23 aprilie 1892, programa școlară ne este prezentată în felul următor de învățătorul Nicolae Goga, de la școala confesională românească din Apața:

"Programa școlară începătoare - religie: I - rugăciunile: Sfinte Dumnezeule, Născătoare de Dumnezeu, legile catehismului; II - cele 10 porunci Dumnezeiești [Decalogul] și cele 9 porunci bisericești, Istoria biblică până la Proorocul Moise; III - scrierea de pe tablă și dictando; Cu cei din despărțământul I-iu [clasa I]; cunoașterea literelor și a numerelor, cititul; Cartea I pâna la ½ - apoi din religie rugăciunile de mai sus și poruncile Dumnezeiești și bisericești; 7 păcate de moarte, 7 faceri de bine și cântări bisericești cu ambe despărțămintele"[35].

Pentru ca învățătorii să parcurgă ceea ce era propus în programă, se cere învățătorilor și preoților să folosească anumite manuale școlare, totodată solicitându-se și o evidență cu manualele folosite în școli. În circulara din 30 aprilie 1892 de la Sibiu, se prezintă lista cărților *"aprobate de autoritatea bisericească [precum] ca manuale de scóle pentru orientarea celor interesați"* în vederea folosirii în *"scólele nóstre confesionale"*. În prezentul document se menționează că pe cei care încalcă *"dispozițiunile îi amenință grele pedepse..."*. Această înștiințare este adresată protopopului Comitatului Trei Scaune, Dimitrie Coltofean[36].

www.cimec.ro / www.mncr.ro

În urma acestui demers, în anul școlar 1893-1894, mai multe școli din cuprinsul Protopopiatului Trei Scaune prezintă, prin scrisori, manualele școlare folosite. Din Hăghig, în anul școlar sus-menționat, învățătorul Iosif Bucșa folosea următoarele manuale: *Istorie biblică*; *Religie creștină* de Ioan Popca; *Abecedar român* de Ioan Dariu; Carte de citire de Vasile Petre; *Istoria Patriei* de Ioan Dariu; *Fizica* de Ioan Dariu; *Geografia* de Ioan Dariu; *Comput* de Donadie Dogar; *Maghiara*[37].

La școala populară greco-ortodoxă română din Mărtănuș, în același an școlar (1893-1894), pe lângă cele amintite de învățătorul Iosif Bucșa, mai regăsim: *Abecedar sau întâia carte de citire* de *"mai mulți prieteni ai școlei"*; *A doua carte de cetire* de *"mai mulți prieteni ai școlei"*; *Întâia carte de cetire și scriere pentru învățarea limbii maghiare* de Francisc Koás și Jon Darius; *Istoria naturală* de Ipol. Ilasievici[38].

Astfel de declarații mai sunt cuprinse în prezentul dosar și de la școlile din: Bretcu, Arini, Sitabuzău [Sita Buzăului] și, probabil că astfel de declarații vor fi trimis majoritatea școlilor din protopopiat, dar care probabil nu s-au păstrat.

O îndatorire de seamă a dascălilor este și evidența elevilor, precum și modul în care ei își însușesc noile cunoștințe predate în școli. Pentru notarea elevilor "se folosesc 4 calculi și se însémna [notează] cu cifre: *fórte* [foarte] bine = 1; *bine* = 2; *îndestulitor* [îndestulător] = 3; *neîndestulitor* = 4[39]."

Înainte de a fi trecuți în catalog, elevii erau înregistrați, ținându-se în acest sens o evidență clară a celor care erau școlarizați. Dacă în anul 1858, pentru *"Protocolul școalelor"* avem o rubrică de tipul: *"câte suflete parte/prunci, prunce/ cu totul"*, în anul școlar 1864/1865, avem următoarele rubrici: numărul celor obligați de a umbla la școală/copii, copile, cu totul; numărul umblaților la școală, copii, copile, cu totul.

Introducerea diferenței între copiii de vârstă școlară și cei care frecventează cu adevărat școala este un pas important în clarificarea și tratarea fermă a unei realități. Ea denotă seriozitate și hotărâre în a aplica un program de școlarizare obligatorie indispensabilă dezvoltării societății românești.

În anul școlar următor - 1865/1866 - se mai producea o îmbogățire a rubricilor, chiar dacă formularele erau deja tipărite la fel ca în anul precedent, ele sunt modificate de fiecare preot sau dascăl, în asa fel încât atât numărul scolarilor potențiali, cât și cel al *"umblătorilor la școale"*, să ilustrezc semestrul I și semestrul II, separat.

În deceniul următor - mai precis în anul școlar 1879-1880 - datele statistice din Registrul I, este *"Despre frecventarea școlii"*. Aici, copiii sunt împărțiți în aceleași două categorii doar că, în plus, în fiecare categorie (*"total copii"* și *"umblători la școală"*) ei sunt, la rândul lor, grupați după vârstă: 6-12 ani, 12-15 ani; la fiecare categorie de vârstă figurând separat: *"copii"* și *"copile"*. Ei sunt diferențiați și "după progres" (adica *"destinși"*, *"buni"*, *"debili"* - cu sensul de slab la învățătură)[40].

Catalogul școlii din Apața, din anul școlar 1891-1892, ne dezvăluie aceste lucruri precum și altele noi. El se prezintă sub forma unui tabel, care cuprinde următoarele rubrici, aranjate orizontal: numele școlarului - o rubrică; locul, anul, luna, ziua nașterii - o rubrică; religia, confesiunea, naționalitatea. Avem apoi următoarele rubrici: purtarea morală - o rubrică; diligința (clasa) - o rubrică; atențiunea - o rubrică; religiunea - o rubrică împărțită în 3: a) rugăciuni b) istoria biblică c) catehism; limba maternă - o rubrică, împărțită în 3: a) cetire b) gramatică c) scriere didactică; limba maghiară - o rubrică; matematica - o rubrică împărțită în 2: a) computul mental b) computul cu cifre; obiecte istorice - 3 rubrici: a) geografia; b) istoria c) drepturile și datorințele civile; - toate aceste rubrici, în prezentul catalog, sunt notate; urmează câteva rubrici libere: scriințele naturale - 3 rubrici: a) istoria naturală b) fizica c) economia; desterități tehnice - 5 rubrici: a) cântul b) desenul c) caligrafia d) industria de casă e) cimnastica; urmează apoi rubricile: calculul general - o rubrică; numărul absenților de peste semestru - 2 rubrici: a) escusate b) neescusate; observări[41].

Nici problema absențelor elevilor - fără motiv - (neescusate), nu era lăsată la voia întâmplării. Spre exemplu, la școala din Valea Mare, elevii absenți fără motiv erau pedepsiți într-un mod util școlarilor: erau nevoiți să cumpere cărți *"pe seama copiilor mai săraci"*[42]. Totodată, inspectorul școlar - protopopul Comitatului Trei Scaune - cerea lunar evidența frecventării cursurilor de elevii școlilor românești.

Astfel, fiecare învățător nota numele elevilor care au absentat fără motiv, listă care ajungea pe masa protopopului. Spre exemplu, în luna ianuarie a anului 1892, s-a primit corespondența de acest fel de la mai multe școli, dintre care amintim: școala confesională din Sitabuzău (Sita Buzăului), Vama-Buzău, Chezdi Mărtănuș, Dobolii Inferior (învățător era Ioan Popovici)[43]. Respectivul dosar (III. 6. 1892),

www.cimec.ro / www.mncr.ro

conține evidența absențelor, pe aceeași lună (ianuarie) din 1892, și de la școlile din:

- Covasna - preot Nicolae Comșa, învățător Georgiu Furtună;
- Întorsura Buzăului - preot Alexei Neagovici, învățător Gheorghe Zaharia;
- Dobârlău - învățător Iosif Sibian;
- Zăbala - învățător provizoriu Georgiu Marin;
- Marcoși [Mărcuș] - învățător Mihail Comșa;
- Hăghig - învățător Nicolae Marin;
- Borosneul Mic - învățător Georgiu Popovici;
- Teliu - preot Damiil Cojocaru, învățător George Dogariu;
- Brețcu - învățător George Teacă.

Nu numai elevii erau *"ținuți sub observație"* de către inspectorul școlar, prin preoți și învățători, ci și activitatea învățătorilor, de către *"sinodul arhidiecesan"* din Sibiu. Se cerea deseori evidența clară a învățătorilor care activau în școlile confesionale, sau dacă erau școli care nu aveau învățători. În data de 21 februarie 1892, se cerea o astfel de evidență a protopopului Tractului Treiscaunelor, cu privire la două școli confesionale românești: Budila și Lunca. În respectiva dispoziție se spunea:

"Preaonorate D-le Protoprosbitere! Deoarece Preaonorat D-ta, până acuma încă nu ai raportat cine e instituit pentru anul școlariu de învățătoriu, în Budila și Lunca respectiv dacă nu e instituit învățătoriu, ce s`a întâmplat cu școla: este ea afiliată la vreo școlă de ale noastre din vecinătate séu [sau] dacă elevii noștri obligați a frecventa școla, cercetează alte școle străine, prin aceasta ești poftit a face în timpul cel mai scurt raport amănunțit în privința aceasta, spre a se arăta starea lucrului Veneratului sinod arhidiecesan.

Sibiu, 21 februarie 1892

Proptopresbiterului Tractului Treiscaune P.O.D. Dimitrie Coltofean"[44].

În școlile confesionale românești accentul se punea mai ales pe studiul religiei - după cum afirmam și în rândurile anterioare. Odată cu îmbunătățirea programei școlare, se face o oarecare diferențiere asupra materiilor laice și religioase. În rândul obiectelor laice de studiu se regăsește chiar și limba maghiară și, treptat, ea va lua locul limbii române, care în foarte multe școli vor dispărea, după cum vom vedea în capitolul următor al lucrării de față. Acum să ne oprim puțin la ramura principală de studiu din școlile confesionale ortodoxe (românești), religia, deoarece în aceste școli existau ore speciale de catehizare cu elevii. În orar, ocupau 2 ore pe săptămână, lucru pentru care se cerea o evidență clară.

Dintr-o evidență sosită la sediul Protopopiatului Tractului Trei Scaune, se arată că în anul școlar 1892-1893, *"catehisațiunea"* s-a făcut în 29 de școli confesionale ortodoxe și 12 filii ale acestora, unui număr de 811 elevi, dintre care: *"parte bărbătească = 385, iar parte femeiască = 426"*. Cităm mai jos lista celor 29 de școli cu filiile, precum și numele catehetului care a efectuat *"catehisațiunea"* elevilor:

- Aita Mare, cu filiile: Aita Mare, Aita Seacă, Buduș, Căpet; catehet: Alecsandru Ciucan;
- Apața, catehet: Nicolan Goga - paroh eremit;
- Arini, cu filia: Iones; catehet: Ioan Bucșa (paroh);
- Arpătac, cu filia: Ariușd; catehet: înv. Dionisiu Nistor;
- Belini; catehet: înv. Alesiu Bucșa;
- Boroșneul Mic; catehet: înv. Gheorghe Popovici;
- Brețcu; catehet: Constantin Damian (paroh);
- Budila; catehet: înv. George Enescu;
- Cernatul Inferior, cu filia: Cernatul Superior; catehet: înv. Augustin Micu;
- Mărtănuș, cu filia: Ojdula; catehet: Nicolau Cristian;
- Covasna; catehet: Nicolae Comșa, cu filia: Zăbala, catehet: înv. George Fortună;
- Chichiș; catehet: înv. Moise Grecean;
- Crizbav, catehet: înv. Ioan Marin, cu filia: Nou, catehet: Gerasim Comănescu;
- Dobârlău;
- Dobolii Inferiori; catehet: înv. Nicolae Poianu (paroh);
- Hăghig; catehet: înv. Iosif Bucșoi;
- Întorsura Buzăului; catehet: înv. Gheorghe Negoescu;
- Lisnău; catehet: înv. Georgiu Olariu;
- Marcoș [Mărcuș]; catehet: înv. Georgiu Dogariu;
- Mica-Vifalău [Micfalău], cu filia: Biesad; catehet: înv. Augustin Cosmin;
- Ormeniș; catehet: înv. Augustin Cosmin;
- Ozun; catehet: înv. Ioan Pop;
- Poiana Sărată; catehet: înv. Ioan Băloiu;
- Sân-Georgiu [Sfântu Gheorghe]; catehet: înv. Alecsiu Popovici;
- Sita Buzău [Sita Buzăului]; catehet: înv. Ioan Dima;

www.cimec.ro / www.mncr.ro

-Teliu; catehet: înv. Daniel Cojocaru;

- Vâlcele; catehet: acelaşi Ioan Cojocaru;

- Vama Buzău [Vama Buzăului]; catehet: înv. David Coman;

-Zagon; catehet: înv. Alesei Negoescu[45].

Şcolile din acel timp nu se confruntau numai cu problemele ivite din *"bună-voinţa"* maghiarilor. Problemele de ordin inferior nu încetau să apară. Viaţa dusă în sărăcie aducea multe neplăceri, mai ales de ordin medical. Deseori şcolile se confruntau cu *"boli epidemice"* în rândul copiilor, probabil din slaba alimentaţie şi decăzuta igienă în care se afla ţăranul român, din cauza asupririi ce o avea din partea domniei maghiare. Întărim aceste spuse prin circulara din 26-XI-1892, sosită la sediul protopopiatului Trei Scaune, în care se cerea *"închiderea şcolilor din cauza unei boli epidemice"*. În respectivul document se specifica faptul că se lasă la atitudinea conducătorilor şcolilor problema închiderii lor, deoarece ei *"cunosc mai bine situaţiunea şi împregiuririle locale ale şcolei"*[46].

Durata studiului pentru elevii din şcolile confesionale româneşti nu se limita doar la absolvirea şcolii din parohie. Ei aveau posibilitatea de a aspira la o *"şcoală de ucenici"* (am spune noi astăzi), unde învăţau anumite meserii, şcoli situate în Comitatul Trei Scaune sau în vecinătatea acestuia, cum ar fi Braşovul.

Astfel, un anunţ datat din anul 1882, vesteşte organizarea unui curs de *"lucru manual, cu următoarele îndeletniciri: împletitul de paie cu ţipirig; împletitul de papură; împletitul de nuiele; cartonagiul - legatul cărţilor; sculptura în lemn cu traforajul; tâmplăritul"*. Durata cursului era următoarea: marţi 14/26 iulie a.c.; vineri 14/26 august a.c. [1882][47].

În acelaşi an 1882, în data de 29 iulie, la sediul Protopopiatului Trei Scaune, soseşte un anunţ prin care se aduce la cunoştinţă că *"de câţiva ani, aici în Braşov, am deschis o şcoală privată de lucru de mână şi de menagiu [menaj] pentru fete, însoţită tot-de-odată şi de instrucţie teoretică în studiu"*. Disciplinele erau următoarele: torsul, ţesutul, vopsitul tortului, cusutul, croitul, brodatul, gătitul bucatelor, călcatul. Se studia (teoretic): religia, pedagogia şi higiena, legumăritul.

În documentul citat se mai menţiona taxa de şcolarizare, în valoare de 14 florini pe lună. Şcoala avea un internat propriu iar cursurile începeau la data de 1 septembrie[48]. Totodată, elevii absolvenţi din şcolile confesionale ale Comitatului Trei Scaune aveau posibilitatea de a aspira şi la una din *"şcolile mari româneşti"* de la Braşov - în mod deosebit acel adevărat *"Ierusalim al românilor"*, cum era denumit liceul ortodox întemeiat de marele Andrei Şaguna (liceu care azi îi poartă numele). La sfârşitul secolului al XIX-lea, cursurile liceului-gimnaziu braşovean erau frecventate anual, în medie de cca. 30 de elevi, proveniţi din localităţile fostului judeţ Trei Scaune (de exemplu: 42 elevi, în anul şcolar 1895/1896; 35 elevi în 1896/1897). Este remarcabilă prezenţa în corpul profesoral al liceului braşovean, în perioada 1854-1916, a unor cadre didactice născute în localităţi din Trei Scaune: Dimitrie Cioflec (autorul unei importante culegeri de poezii populare din satul natal) şi Dionisie Nistor din Araci, Ioan Bozoceanu din Vâlcele, Nicolae Bogdan din Hăghig[49].

Note

1. PÁL JUDITH, *Cunoştinţa de carte şi învăţământ în scaunele secuieşti, în secolul al XVIII-lea*, în *Anuarul Institutului de istorie*, Cluj, XXXV, Cluj-Napoca, 1996, p. 83;

2. IOAN LĂCĂTUŞU, VASILE LECHINTAN, VIOLETA PĂTRUNJEL, *Românii din Covasna şi Harghita. Istoria. Biserica. Scoala. Cultura*, Editura Grai Românesc a Episcopiei Ortodoxe a Covasnei şi Harghitei, M. Ciuc, 2003, p. 96;

3. xxx, *Covasna. Monografie*, editura Sport-Turism, Bucureşti, 1980, p. 158;

4. AUREL NISTOR, *Problema românească din timpurile secuizate şi biserica ortodoxă*, în *Revista Teologică*, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1939, p. 276;

5. IOAN LĂCĂTUŞU, *Identitate şi cultură la românii din secuime*, Editura Carpatica, Cluj-Napoca, p. 15;

6. IOAN RANCHINTAN, *Cartea Satului Valea Mare. Monografie*, Bucureşti, 2001, p. 77;

7. Ibidem, p. 48;

8. Ibidem, p. 67;

9. Ibidem, p. 48;

10. Ibidem, p. 77;

11. Ibidem, p. 50;

12. IOAN LĂCĂTUŞU, VASILE LECHINTAN, VIOLETA PĂTRUNJEL, op. cit., p. 96;

13. IOAN LĂCĂTUŞU, *Spiritualitate românească şi convieţuire interetnică în Covasna şi Harghita*, Editura Eurocarpatica, Sfântu Gheorghe, 2002, p. 71;

14. MIRCEA PĂCURARIU, *Începuturile Mitropoliei Transilvaniei*, Editura Ministerului Biblic şi de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti 1980;

15. IOAN LĂCĂTUŞU, VASILE LECHINTAN, VIOLETA PĂTRUNJEL, op. cit., p. 96;

16. IOAN LĂCĂTUŞU, op. cit., p. 38-39;

17. BERLOZ GYULA, *Háromszék Vármegye. Nepoktatási*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

intézeteinek története, Brassó, 1983, p. 53, apud Maria Băilă, op. cit., p. 65;

18. EMIL MICU, *Din trecutul bisericesc, cultura si economia românilor din Secuime*, Editura Bravox, Brașov 1996, p. 27;

19. VASILE LECHINȚAN, OCTAVIAN GR. ZEGREANU, *Corespondența de la românii din Secuime în Gazeta Transilvaniei în 1889*, în *Angustia* III, Sfântu Gheorghe 1998, p. 154-155;

20. IOAN LĂCĂTUȘU, *Identitate și cultură la românii din secuime*, p. 205;

21. Ibidem;

22. Arhiva Centrului Ecleziastic de Documentare, "Mitropolit Nicolae Colan", Sfântu Gheorghe, *Condica Parohială a Bisericii Române. Comuna Covasna*, 1925, p. 30;

23. OVIDIU MUNTEANU, *Despre situația învățământului românesc în Comitatul Trei Scaune la sfârșitul secolului al XIX-lea*, în *Angustia* I, 1996, p. 207;

24. Arhiva Centrului Ecleziastic de Documentare, "Mitropolit Nicolae Colan", Sfântu Gheorghe, *Fond Protopopiat Ortodox Trei Scaune*, Dos. III. 4. 1839, f. 2, verso.;

25. IOAN LĂCĂTUȘU, *Personalități din Covasna și Harghita*, Editura Carpatica, Cluj-Napoca, 1998, p. 165;

26. Idem, *Identitate și cultură la românii ...*, p. 206;

27. Idem, *Personalități din Covasna și Harghita*, p. 43;

28. Idem, *Identitate și cultură la românii ...*, p. 43;

29. Arhiva Centrului Ecleziastic de Documentare, "Mitropolit Nicolae Colan", Sfântu Gheorghe, *Condica Parohială a Bisericii Române, Comuna Covasna*, p. 31;

30. Idem, Dosar I 500. 1892. Fila 121;

31. IOAN LĂCĂTUȘU, *Personalități din Covasna și Harghita*, p. 165;

32. IOAN RĂCHINȚAN, op. cit., p. 51;

33. Arhiva Centrului Ecleziastic de Documentare, "Mitropolit Nicolae Colan", Sfântu Gheorghe, *Fond Protopopiat Ortodox Trei Scaune*, Dos. I. 500. 1892, f. 10;

34. Vezi nota 7;

35. Arhiva Centrului Ecleziastic de Documentare "Mitropolit Nicolae Colan", Sfântu Gheorghe, *Fond Protopopiat Ortodox Trei Scaune*, Dos. III. 6. 1892, f. 50;

36. Idem, Dosar I. 500. 1892. f. 58,59;

37. Idem, Dosar III. 6. 1894. f. 33;

38. Idem, f. 34;

39. Idem, Dosar III. 6. 1892, f. 67;

40. ANA GRAMA, *Surse elecziastice ortodoxe din a-II-a jumătate a secolului al XIX-lea, pentru cercetarea demografică zonală*, în *Angustia* III, Sfântu Gheorghe 1998, p. 135-136;

41. Arhiva Centrului Ecleziastic de Documentare "Mitropolit Nicolae Colan", Sfântu Gheorghe, *Fond Protopopiat Ortodox Trei Scaune*, Dos. III. 6. 1892;

42. IOAN RĂCHINȚAN, op. cit., p. 78;

43. Arhiva Centrului Ecleziastic de Documentare "Mitropolit Nicolae Colan", Sfântu Gheorghe, *Fond Protopopiat Ortodox Trei Scaune*, Dos. III. 6. 1892, f. 1-3, 7-8;

44. Idem, Dosar I. 500. 1892, f. 37.

45. Idem, Dosar IV. 1. 1893. f. 23, si verso

46. Idem, Dosar I. 500. 1892. f. 119, 123.

47. Idem, Dosar I. 500. 1882. f. 77 78

48. Idem, f. 89.

49. IOAN LĂCĂTUȘU, VASILE LECHINȚAN, VIOLETA PĂTRUNJEL, op. cit., p. 100.

Abstract

Aspects Concerning the Situation of Several Confessional Romanian Schools in "Trei Scaune". 19th Century

In the article there are treated issues in what concerns the orthodox confessional education in the former county Trei Scaune, in the 19th century. There are presented new information in the orthodox ecclesiastic archives (the education system, endowment, school schedule, exams, marks, etc.), the activity of the priests and teachers, etc.

Cristian Ioan-Anghel

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Consolidarea Bisericii Ortodoxe Române din Ardeal, în secolul al XIX-lea

Biserici și preoți în arcul intracarpatic

Ceea ce s-a petrecut în arcul intracarpatic în secolul al XIX-lea, reflectă la o scară mai mică hotărârile luate pentru întreaga Biserică Ortodoxă Română din Transilvania. A fost o vreme de multe decizii, de înnoiri, de schimbări care au făcut ca Biserica strămoșească din Ardeal să dobândească o nouă înfățișare. Cu toate sinuozitățile, Biserica Ortodoxă din Ardeal reușea să se impună într-un mod mult mai pragmatic, mai ales în urma recunoașterii prin lege a autonomiei Mitropoliei Ortodoxe în iunie 1868[1].

Pentru istoria bisericii strămoșești, secolul al XIX-lea este dominat de figura marelui mitropolit Andrei Șaguna, care într-un context politic deloc favorabil a realizat fapte durabile pentru statutul Bisericii Ortodoxe din Ardeal.

Andrei Șaguna a dat Bisericii o organizare corespunzătoare necunoscută în alte biserici. În condițiile de viață create după 1867, prin autonomia acceptată în 1868 și prin Statutul Organic, Biserica a rămas singura instituție românească recunoscută, devenind un adevărat far călăuzitor al poporului nu numai în probleme bisericești, ci și culturale și naționale. Marele mitropolit a trebuit să facă dovada unei diplomații de excepție, întrucât nu putea să participe pe față la toate acțiunile politice în care era solicitat, fără a primejdui prin aceasta pozițiile câștigate de români pe teren bisericesc și școlar.

Ca un adevărat reformator, Șaguna a înțeles cum să aducă și dispozițiile canonice în cea mai bună potrivire cu nevoile rurale, cu interesele naționale permanente și cu propaganda culturală, indispensabilă unui popor strâmtorat, care numai în și prin Biserica națională își putea susține și apăra ființa sa etnică[2].

În secolul al XVIII-lea și mai ales la începutul secolului al XIX-lea, clerul Bisericii Ortodoxe Române dar și al Bisericii Greco-Catolice a jucat un rol mult mai important în viața politică a românilor trasilvăneni decât acela împlinit de clerul ortodox din Țara Românească și Moldova. Ierarhia celor două Biserici și-a asumat conducerea aproape prin absență, întrucât nici un alt grup nu poseda un prestigiu și o coeziune comparabilă. Biserica oferea românilor singurul cadru de viață comunitară, fiind purtătoarea conștiinței naționale și cea care prin ierarhia ei a formulat o nouă idee despre națiune, bazată pe etnicitate[3].

Transilvania primei jumătăți a secolului al XIX-lea dovedea o mobilitate destul de mare, manifestată aproape în toate domeniile. Generația care a ajuns la maturitate între 1830 și 1848 s-a străduit să-i aducă pe români în marile curente ale vieții economice și culturale europene. Membrii acesteia au oferit bazele teoretice ale mișcării naționale moderne românești, iar în primăvara revoluționară a anului 1848 au formulat primul program național modern cuprinzător.

Secolul al XIX-lea debuta și cu câteva beneficii acordate de împăratul Iosif al II-lea, prin edictul de toleranță. Prin acest edict se dădea și dreptul necatolicilor de a-și practica liber credința lor, dreptul de a construi biserici și de a deschide școli în acele locuri unde numărul lor se ridica la cel puțin o sută de familii. Pentru români, facilitățile imediate și cele mai palpabile ale domniei au fost impulsul dat de Iosif al II-lea învățământului și recunoașterea oficială acordată Bisericii Ortodoxe, care putea acum să reprezinte comunitatea românească într-un mod mai eficient[4].

Prima perioadă a secolului al XIX-lea a însemnat pentru scaunul episcopal de la Sibiu și o refacere a *"ierarhiei naționale"*. După o vacanță de 14 ani, Curtea de la Viena a acceptat să fie ales un episcop de neam român în persoana lui Vasile Moga (1810-1845). Așa cum se cunoaște, Biserica Ortodoxă a românilor transilvăneni a rămas fără cârmuitor bisericesc până în 1761, păstrând legături cu Țara Românească și Moldova. Abia în 1761 împărăteasa Maria Tereza, în urma numeroaselor memorii a acceptat numirea unor episcopi ortodocși de neam sârb pentru Biserica Transilvaniei. Biserica românească a rămas în dependență de Biserica sârbă până în anul 1864. Biserica ortodoxă din Imperiul Habsburgic a fost considerată ca *"tolerată"*. Abia în 1848 s-a proclamat *"principiul egalei îndreptățiri"* a tuturor confesiunilor din Ungaria, cu prevederea ca statul să contribuie la întreținerea

www.cimec.ro / www.mncr.ro

bisericilor și școlilor tuturor confesiunilor.

Din punctul de vedere al evenimentelor istorice, secolul al XIX-lea a adus și anul primăverii revoluționare a popoarelor de la 1848-1849, revoluție în care s-au implicat toate păturile sociale în frunte cu intelectualitatea română ardeleană, preoți și învățători. La acest eveniment și românii din interiorul arcului carpatic și-au adus contribuția lor.

Așa cum demonstrează documentele vremii (protocoale, circulare, scrisori etc.) secolul al XIX-lea ne dă informații despre o consolidare a structurilor bisericești din arcul intracarpatic. Circularele trimise de episcopii vremii (I. Popovici, Vasile Moga, Ghedeon Nichitici, Gherasim Adamovici) arată o preocupare constantă pentru credincioșii și preoții zonei noastre.

Pentru reconstituirea activității bisericești din arcul intracarpatic din această perioadă, prezintă valoroase informații documentele din arhiva Mitropoliei din Sibiu și cea a Centrului Ecleziastic de Documentare "Mitropolit Nicolae Colan" din Sf. Gheorghe.

Informații despre organizarea eclesială a bisericilor din zonă la începutul secolului al XIX-lea le avem din documentele semnate de episcopul vicar I. Popovici și apoi episcopul Vasile Moga. Documentele relevă stadiul unei vieți culturale și spirituale a credincioșilor români mai ridicat și mai îmbunătățit. Episcopii Ghedeon Nichitici și Gherasim Adamovici, prin circularele trimise protopopilor din zonă, solicitau acestora să comunice credincioșilor conținutul unor ordine împărătești și guberniale, să respecte regulile ocupării parohiilor vacante (*"oprirea de la toată slujba a preoților preoțiți în Valahia"*), ale rânduielilor privind căsătoria, divorțul, recăsătoria, întocmirea unor colecte de ajutorare a credincioșilor care au avut de suferit de pe urma incendiilor, calamităților naturale etc.[5].

Un demers important al acestui veac îl constituie problema salarizării preoților. Până în ultimii ani ai secolului al XIX-lea, preoțimea românească din Transilvania n-a beneficiat de salarii din partea statului ci s-a întreținut din resurse proprii, adică din sesii parohiale și, mai cu seamă, din daniile credincioșilor.

În noiembrie 1803, pentru asigurarea resurselor financiare, oficialitățile Scaunului Trei Scaune trec la aplicarea prevederilor ordinului gubernial prin care a fost aprobată cererea Consistoriului Ortodox potrivit căreia preoții ortodocși urmau să primească de la credincioși darea de șase bani denumită Dacia. Odată cu aceste măsuri s-a urmărit și închegarea unei structuri a învățământului confesional, fapt dovedit de numeroasele circulare trimise preoților din zonă. Astfel, într-o circulară din 1811 adresată protopopului neunit Nicolae Popovici din Cernat, se cere instruirea dascălilor și preoților din sate prin învățarea cititului cu slove latinești și cu cuvinte românești. Într-o altă circulară a episcopului ortodox de la Sibiu, Vasile Moga, din anul 1829, referitoare la învățământul confesional se spune: *"Cinstite părinte protopoape, Prin milostivul decret guvernalicesc din 8 octombrie a.c. Nr. 9088 esit se poroncește ca toți copiii de la 5 până la 13 ani să meargă la școală, dacă nu și vara, încai toamna și iarna și dacă nu-i vor vrea părinții să-i mâne de bună voie să se pedepsească (...) Să se facă în tot satul școală și să se pue dascăl și la toată jumătatea de an să se facă încoaci relație și aceasta cu atât mai tare cu cât s-au fost mai poruncit prin milostivul decret guvernicesc din 1 August 1808 și din 5 martie 1784"*.

Românilor din Trei Scaune nu le-a fost tocmai ușor să-și susțină școlile, în contextul în care comunitatea sătească era destul de săracă. Documentele de la începutul secolului al XIX-lea dezvăluie această realitate, ca și pe cea a strădaniilor pentru menținerea existenței lor, dar și ademenirii către școlilele maghiare. Au existat situații când școlile erau chiar dărâmate, nemaiexistând posibilitatea de a ridica altele. Astfel, în lipsa școlilor, copii învățau în casa cantorului, în biserică, dascălii de multe ori neprimind nici o plată.

În acest efort de menținere, un aport remarcabil l-au avut în continuare acești *"lideri"* care erau preoții și îndeosebi protopopii. Printr-o dispoziție superioară de la începutul secolului al XIX-lea, se cerea protopopului Nicolae Popovici de a se implica în pregătirea dascălilor și învățarea pruncilor pentru a citi și scrie *"cu litere latinești rumânești"*[6].

La rândul său, protopopul Petru Pop cerea credincioșilor să-și dea fiii și fiicele la învățătură, cu speranța că *"doară se va lumina vremea și pentru noi românii, și când se va desprimăvăra să fim gata cu plugul, cu sămânța a semăna, că apoi e târziu, până vom găta cu învățătura trece vremea semănatului"*. Petru Pop, în slujirea sa de *"preot protopop și inspector școlar teritorial pentru școalele ortodoxe"*, a fost un mare susținător al învățământului românesc. Un alt exemplu edificator în acest sens este și circulara din 1845 dată de Petru Pop, pornită de la Bretcu și ajunsă în toate satele *"tractului"*, care

www.cimec.ro / www.mncr.ro

era *"bogată în informații, marcată de particularități locale, de o undă de poezie și un profund sens patriotic"*[7]. Știind că documentul va urma a fi citit în fața credincioșilor din biserici, protopopul de Brețcu încerca să lămurească pe români că pruncii trebuie dați la școli, școlile trebuiesc întreținute de părinți, cu dascăli cu tot[8].

În sud-estul Transilvaniei existența școlii confesionale cu *"substratul ei național mereu prezent, depinde nu numai de realitățile economice sătești, de ținuta clerului și de zelul dascălilor, ci și de atitudinea funcționarilor de stat maghiari"*. Aceștia, fie că erau juzii cerculari, notari sau inspectori școlari, nu priveau cu bunăvoință învățământul românesc, ci dimpotrivă, îi puneau piedici. Chiar și atunci când politica Imperiului Habsburgic favoriza funcționarea școlilor sătești ale comunităților românești (anii de după revoluția de la 1848), *"preamăritul domnul Ober Comisar Kovats de la Sf. Gheorghe găsea suficiente căi lăturalnice pentru a evita aplicarea acestei politici, a o întârzia, a o marginaliza"* - scria protopopul Petru Pop din Brețcu.

La începutul secolului al XIX-lea existau școli confesionale ortodoxe la Târgu Secuiesc, Întorsura Buzăului, Zăbala, Sita Buzăului, Hăghig, Vâlcele, iar în prima parte a aceluiași secol își încep activitatea școlile populare românești din Dobolii de Jos, Dobârlău, Cernatul de Jos, Lisnău (cea greco-catolică a funcționat între anii 1830-1891, iar cea ortodoxă între anii 1852-1896), Mărcuș, Poiana Sărată, Păpăuți, Ariușd, Micfalău, Bicsad[9].

Inventarele școlilor confesionale relevă preocuparea comunităților pentru asigurarea unor edificii corespunzătoare și dotarea acestora cu cele necesare, inclusiv cu *"noutăți"* precum: *"mașini de socotit"*, *"mașini de comput"*, dar și cu surse de venituri rezultate din *"grădinile de pomărit"*, *"fonduri de bucate"* și *"fundațiuni scolastice"*, toate având scop *"binele, luminarea și fericirea tinerimii"*.

Documentele secolului al XIX-lea reflectă și o mare circulație a cărții bisericești, fie prin donații, fie prin cumpărări de carte liturgică etc. Îndeosebi cărțile bisericești din tipografia bucureșteană au cunoscut o mare răspândire peste munți. Un rol deosebit în circulația acestor cărți l-au avut negustorii. E un aspect care denotă relațiile neîntrerupte dintre locuitorii celor trei țări românești.

Între 1818-1827, în urma hotărârii Consistoriului Episcopesc din Sibiu, este numit ca administrator protopopesc peste zonă pr. Radu Verzea din Săcele, protopop al Brașovului. Între anii 1827-1835 a urmat ca administrator pr. Ioan Pop (Popescu) din Brețcu. Episcopul Vasile Moga reorganizează în anul 1847 protopopiatul Treiscaunelor și înființează, alături de cel cu sediul în Brețcu, protopopiatul *"Hăghigului și Vâlcelelor"*, având ca protopop pe pr. Ioan Moga din Vâlcele (1847-1868).

În perioada 1835-1853 a fost protopop al Treiscaunelor preotul Petru Pop din Brețcu, cunoscut luptător și lider de necontestat al românilor din zonă în timpul Revoluției de la 1848-1849. El a fost schimbat de episcopul Andrei Șaguna *"din pricini binecuvântate"* (în contextul presiunilor autorităților administrative maghiare ale timpului respectiv). Între anii 1853-1861, Protopopiatul Treiscaune a fost condus de pr. Nicolae Popescu din Mărtănuș. Episcopul Andrei Șaguna comunica printr-o circulară hotărârea Consistoriului din 3 iunie 1861: *"Îndată ce a ajuns la cunoștința mea trista veste despre răposarea în Domnul a părintelui administrator protopopesc Nicolae Popescu, am început a cugeta mai serios despre starea bisericească și școlară a tractului protopopesc al Treiscaunelor și cu părere de rău trebuie să mărturisesc că am aflat a fi foarte înapoiată și părăsită... Deci, din privire la împrejurările acestea, constrâns fiind de cerințele timpului de față și luând în băgare de seamă și rugămintea ce s-a așternut de către o parte a preoțimii noastre, am aflat de bine, în coînțelegere cu Consistoriul diecezan, a încredința administrarea tractului protopopesc al Treiscaunelor preacinstiei sale părintelui protopop al II-lea al Brașovului Ioan Petric"*. Cu venirea acestui luminat protopop în fruntea tractului Treiscaunelor, viața bisericească și școlară intră într-o fază de revigorare și progres. Cei doi protopopi reușesc, cu sprijinul Mitropoliei din Sibiu, să asigure preoți și învățători calificați în majoritatea parohiilor, să construiască noi biserici și să le repare pe cele existente[10].

Au urmat trei protopopi din Brețcu: Spiridon Dimian (1873-1885), Dimitrie Coltofeanu (1885-1903), Constantin Dimian (1903-1920). Conducând destinele românilor ortodocși din Treiscaune în perioada grea de deznaționalizare, dintre proclamarea dualismului și înfăptuirea Marii Uniri, cei trei luminați protopopi au dovedit tact, discernământ, dar și demnitate și consecvență în păstrarea și afirmarea credinței și limbii române. Spiridon Dimian a mutat, în 1882 (până în 1901),

www.cimec.ro / www.mncr.ro

reședința scaunului tractual din Brețcu la Sf. Gheorghe, tocmai pentru a da o importanță mai mare acestei instituții românești. Ca o recunoaștere a îndelungatei și rodnicei activități pe ogorul ortodoxiei și românității, mitropolitul Nicolae Bălan a numit în 1920 ca administrator protopopesc pe pr. Gheorghe Negoescu din Întorsura Buzăului[11].

Personalitatea mitropolitului Andrei Șaguna și-a pus amprenta și asupra vieții bisericești, școlare și culturale a românilor din sud-estul Transilvaniei. Cunoscând bine realitățile din zonă și intuind importanța Bisericii, Școlii, Culturii, instituțiilor economice și a presei în limba română, marele ierarh a sprijinit direct comunitățile românești din arcul intracarpatic. Un rol însemnat a revenit în același timp și discipolilor săi. Ținând seama de situația dificilă a bisericilor din această parte de țară, Andrei Șaguna a fost nevoit să ia măsuri cu efecte hotărâtoare asupra situației românilor din Trei Scaune. Lucru de altfel recunoscut de marele ierarh, în ședința consistoriului sibian din 3 iunie 1861 când constata *"despre starea cea bisericească și școlară a tractului Treiscaunelor cu părere de rău trebuie să mărturisesc că eu am aflat a fi foarte înapoiată și părăsită"*. Pentru a asigura îmbunătățirea administrării protopopiatului conform *"cerințelor și spiritului timpului și a putea îndrepta scăderile și neajunsurile bisericești și școlare"*, mitropolitul Andrei Șaguna hotărăște, cu *"luarea în băgare de seamă și a rugămintii așternute de către o parte a preoțimii"* din zonă - a încredința administrarea tractului protopopesc al treiscaunelor protopopului Brașovului, Ioan Petric. Cu venirea acestui protopop s-a constatat în viața bisericească, școlară și culturală a județului o puternică revigorare.

Mitropolitul Andrei Șaguna este prezent în zonă cu ocazia sfințirii unora din cele zece biserici zidite sub păstorirea sa în localitățile: Aita Mare, Întorsura Buzăului, Hăghig, Dobolii de Jos, Sita Buzăului, Mărcuș, Ojdula, Cernat, Sf. Gheorghe. Dintre preoții hirotoniți de mitropolitul Andrei Șaguna în parohiile din trei scaune au fost: Alexe Verzea și Spiridon Dimian din Brețcu, Dimitrie Popovici și Ioan Popescu din Cernat, Nicolae Popescu și Nicolae Crisbășean din Mărtănuș, Nicolae Comșa și Nicolae Popovici din Covasna, Damian Bucșa, Ieremia Neagovici și Alexandru Ciucan din Aita Mare, Hristofor Dogariu, Alexei Bucșa și Ioan Sângeorzan din Belin și Ioan Dima din Sita Buzăului. Datorită intervenției mitropolitului Andrei Șaguna, tânărul Dimitrie Romulus Cioflec, fiul preotului Gheorghe Cioflec din Araci, urmează, începând cu anul 1849, cursurile preparandiale românești de la Năsăud, iar din toamna anului 1850, *"cursul pedagogic de la Viena"*, având un stipendiu anual de 300 fl. Întors în țară, el va fi timp de aproape 40 de ani un eminent pedagog brașovean și pasionat folclorist.

Prin circulara nr. 305/1866, mitropolitul Andrei Șaguna solicită preoților din întreaga Arhiepiscopie să strângă fondurile necesare reparării bisericilor din Sita Buzăului, Cernatul de Jos și Ojdula. Aflat la băi în Covasna, în vara anului 1861, Andrei Șaguna se ocupă de unele probleme ale bisericii din localitate și propune suspendarea preotului Ioan Grind *"din cauza patimei beției, precum și a dezordinei din biserică și arhiva parohială"*.

În 1870, printr-o altă circulară, Andrei Șaguna propune organizarea unei colecte publice în toate parohiile ortodoxe din Mitropolia Ardealului pentru ajutorarea românilor din Sf. Gheorghe în reclădirea bisericii și școlii lor. *"Creștinii noștri din comuna San Georgiu în Trei Scaune* - se spune într-un document - *văzând că biserica lor e atât de ruinată, încât fără periclitarea sănătății și chiar a vieții nu se mai putea întrebuința, de asemenea școala lor e atât de mică și de întunecată încât numai cu greu se pot ține prelegeri cu copiii, au hotărât în sinodul lor parhial edificarea din nou, atât a bisericii, cât și a școlii, adunând spre scopul acesta, după putință, o cantitate oarecare de material și o sumuliță frumoasă de bani și așteptând planurile acestor zidiri dimpreună cu preliminarile supuse Consistoriului nostru spre aprobare, se roagă ca acest consistoriu să esopereze (înlesnească) pe calea cea mai potrivită un ajutor de la creștinii noștri din Arhiepiscopie la întreprinderea aceasta"*(...). *"Știm cu toții iubiților, între ce împrejurări critice au trăit confrații noștri din ținutul Secuimii și trăiesc încă și până în ziua de astăzi. Cu toții simțim dăunătoarele urme ce le-au lăsat influența timpului de mai înainte asupra creștinilor noștri din Secuime. Nicăieri nu este atât de amenințată naționalitatea și confesiunea noastră ca acolo. Să prevenim deci iubiților, pericolul acesta ce ne amenință cu pierderea unui membru însemnat din trupul bisericii și națiunii noastre, dând bucuroși filerul nostru fraților care doresc înaintarea bisericii și școlii lor, dar le lipsesc mijloacele"*.

Demersul mitropolitului Șaguna a fost încununat cu succes. Lucrările de zidire a bisericii și

www.cimec.ro / www.mncr.ro

școlii confesionale românești, desfășurate cu participarea întregii comunități ortodoxe, sub conducerea preotului Alesia Popovici, au fost terminate în 1872[12].

Încă de la izbucnirea revoluției de la 1848, la marile adunări naționale de la Blaj au fost aleși delegați din zonă la aceste adunări.

Clerul român, ca parte integrantă a intelectualității, a avut un rol hotărâtor în formularea programului revoluționar național și social românesc, în organizarea mișcării, în lupta de apărare a revoluției pe plan militar, în organizarea administrativă a Transilvaniei ca țară românească. Mai presus de toate, însă, preoții și tinerii teologi au făcut legătura între *"inteligența"* și masele rurale, spre care au vehiculat idealurile revoluției și le-au antrenat în mișcarea revoluționară și, concomitent, au furnizat cadre pentru organismele militare revoluționare și pentru noua administrație românească[13].

Printre cei care s-au afirmat ca fruntași revoluționari au fost protopopii Petru Pop din Brețcu și Ioan Moga din Vâlcele. Alături de iobagii din restul Transilvaniei s-au ridicat și românii din secuime, alături de insurgenții secui, împotriva grofilor unguri și secui. Cum era de așteptat, preoții români din zonă, la întoarcerea acasă *"au fost prigoniți, fiind nevoiți să se refugieze"* (pr. Ioan Bucșa din Belin, Ioan Csiki din Aita Mare), secuii începând *"a maltrata pe pacinici locuitori români"*.

Un memoriu emoționant a trimis, la 16 septembrie 1849, protopopul Petru Pop al Treiscaunelor, care relata suferințele tuturor preoților și credincioșilor români din zona respectivă: *"după ce nimănui nimic făcând, iar cine au vreut au luat, am lăsat tot, apoi izgoniți am fost și fără scăpare nicăiri căpătând, robiți, jefuiți de avere, de sănătate, mulți și de viață, cu bătaie de joc tunși de credința religiei, cu amenințări cu pierderea vieții, despărțiți, luatunea ce-am avut tot, am stat până în gât în focul gheenii și trupește și sufletește"*[14].

Tot atunci, în mai multe localități cu populație mixtă, românii ortodocși au fost trecuți cu forța la confesiunile maghiare. La Sf. Gheorghe, românii au fost adunați în piața centrală a orașului și constrânși să-și părăsească religia. La Vârghiș și filiile sale, preotul Gheorghe Vătășan, rămas fără credincioși, s-a refugiat la parohia Crit (jud. Brasov). Un document de epocă spune că la venirea oștilor tariste *"locuitorii unguri care nu s-au putut refugia și au rămas în Araci, au început să învețe rugăciuni românești și să aseze prin casă icoane ortodoxe, (...) și să treacă drept români"*. Acțiunea duplicitară a împăratului îl făcea pe protopopul Petru Pop să scrie în 1850 *"că noi acum înzecit suntem mai împilați ca mai înainte (...) ne cer îndoit, să ia cine ce vrea, ne-au jefuit de toate, suntem mai împilați în toate, n-avem nici un drept"*.

În a doua etapă a revoluției, când obiectivele naționale ale românilor ardeleni nu coincideau cu cele ale maghiarilor și secuilor, pentru românii din *"secuime"* a început o perioadă deosebit de grea. O parte dintre ei au continuat să fie alături de secui, așa cum au procedat românii din Subcetate, Toplița și din alte localități din zonă. Românii din Micfalău la început și-au văruit biserica (atunci pictată și în exterior) pentru a *"înșela oștile kossuthiste"*, apoi au luptat *"sub stindardul lui Kossuth Lajos și au făcut cauză comună cu maghiarii"*.

În octombrie 1848, a murit în condiții neelucidate învățătorul Ioan Popovici din Sf. Gheorghe. Un rol nefast pentru acei ani l-au avut apelurile și manifestele vehiculate în presa maghiară de la Cluj și Debrețin, adresate secuilor, pentru a-i incita mereu contra românilor, dar și contra sașilor, sârbilor și croaților[15].

De precizat este și faptul că din Lutița au pornit marile atrocități, incendieri (sau *"tăciunării"*, cum li se spuneau în epocă) și jafuri ale secuilor contra românilor și sașilor. Alte detașamente de represiune secuiești au devastat bisericile și școlile românești și au maltratat populația din Depresiunea Buzăului Ardelean și din alte localități. În Odorheiul Secuiesc au funcționat *"tribunale de sânge"* cărora le-au căzut victime românii din Zăbala, Brețcu și alte localități, precum si cei 21 de români împușcați în munții Ciucului între 18 februarie și 13 aprilie 1849, lăsați neînhumați. Pomelnicul martirilor români de la 1848-1849, publicat de A.P. Alexi în revista *Transilvania* din Sibiu, în 1871-1872, cuprinde date și despre calvarul românilor din secuime. Astfel, prin *"tribunalul de sânge unguresc, au fost uciși 6 bărbați români din Vidacut"*, din Zagon *"2 bărbați pușcați de insurgenții unguri"*, din Chichiș 3 români, din Ozun 1 bărbat și, din Tăureni, *"au fost uciși - din ordinul lui Sarași de la tribunalul de sânge unguresc - Sandu Vulgain, Ioan și Nicolae Brenceanu, Gheorghe și Ioan Roșca"*. Slăbiciunile unuia dintre liderii de marcă a românilor din Ciuc-Giurgeu au avut grave repercursiuni asupra comunitătilor românești din zonă. Din Sematismul Bisericii greco-catolice pe anul 1900, aflăm că protopopul greco-catolic de

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Giurgeu, Aron Boieriu, *"răpit de valurile furioase ale revoluțiunii din 1848/1849, a luat parte activă ca orator al secuilor"*. Acest comportament a condus la un conflict deschis între protopopul menționat și majoritatea credincioșilor săi și la persecuții din partea secuilor, care au jefuit parohiile românești din Subcetate, Toplița, Sărmaș, Bilbor, și au omorât pe preoții Teodor Precup din Telec și Teodor Dumbravă din Bicaz[16].

După moartea lui Andrei Șaguna, Biserica ortodoxă din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș și-a desfășurat activitatea potrivit rânduielilor Statutului Organic. Contextul politic era acum schimbat, în 1867 constituindu-se monarhia dualistă austro-ungară.

Noua etapă care începea acum pentru viața politică a Transilvaniei avea să dureze până la 1918 și era inaugurată prin înglobarea ei din punct de vedere administrativ și politic Ungariei, fiind abolite resturile autonomiei sale. Din legile aduse de statul ungar, una singură i-a putut mulțumi pe români: legea despre despărțirea ierarhică a românilor ortodocși de sârbi.

Autonomia Bisericii Ortodoxe, asigurată prin legea din 1868, era privită ca o piedică însemnată în calea legilor maghiare. Pentru stirbirea acesteia, guvernul a dat ordonanțe care loveau în legi, iar parlamentul a votat legi care loveau numai în autonomia bisericilor nemaghiare[17].

Asemenea mijloace fiind insuficiente pentru atingerea scopurilor politicii guvernelor ungurești în domeniul învățământului, parlamentul a votat în 1879, *Legea pentru introducerea obligatorie a învățământului limbii maghiare în toate școlile primare confesionale* (legea Trefort I). Această lege, încălcând din nou legea naționalităților din 1868, a introdus în toate școlile românești preparandiale și elementare, neținându-se cont de caracterul confesional al acestora, limba maghiară și obligația pentru toți învățătorii români de a trece în decurs de trei an un examen de limba maghiară, fără de care funcționarea lor era interzisă[18].

De amintit în acest sens, sentimentele de umilință îndurate, doar evenimentele petrecute la Brețcu și Dobolii de Jos, de la începutul anului 1867, când *"creștinii noștri de frică sunt siliți nu numai a lua parte la festivitățile săcuilor din Trei Scaune ce se fac pentru câștigarea Ministeriului unguresc* (integrarea în regatul maghiar), *ci să ridice și steaguri prin turnurile bisericilor noastre și să sufere a se face și procesiuni pe la acestea"*[19].

În 1893, în centrul comitatului Trei Scaune, doar la Dobolii de Jos mai exista școală românească, grație preotului Nicolae Puianu. Școlile mai supraviețuiseră în comunele de sub munte.

O altă încercare grea abătută asupra românilor a fost Episcopia greco-catolică ungară din Hajdudorog. Aceste încercări datează de la începutul anului 1868, deci îndată după constituirea dualismului, un prim succes înregistrându-se în 1873 prin crearea unui *"Vicariat greco-catolic de Hajdudorog"*, cu 33 de parohii luate de la episcopia ruteană de Muncaci. Înființată prin bula papală *"Christi fiedeles graeci"* publicată la 8 iunie 1912, Episcopia greco-catolică ungară de Hajdudorog a fost rodul unei înșelăciuni. Toate parohiile luate de la Blaj erau situate în Secuime (protopopiatele Târgu Mureș, Gurghiu, Odorhei și Trei Scaune). Fiind mult depărtate de Hajdudorog, ele s-au constituit într-o unitate administrativă aparte, în așa numitul *"Vicariat al Secuimii"* cu sediul la Târgu Mureș. Numărul total al credincioșilor trecuți de la eparhiile românești se ridica la 73.225, dintre care doar 35.417 vorbeau numai ungurește, iar 37.808 erau români care vorbeau numai propria lor limbă. Noua episcopie era pusă sub jurisdicția Arhepiscopiei romano-catolice ungare de Esztergom, deși normal era să fie pusă sub ascultarea celei românești unite de la Blaj, din moment ce era greco-catolică. În ce privește limba liturgică, se preciza că ea va fi greca-veche, dar până la însușirea ei de către preoți (termenul era fixat la trei ani), urmau să se folosească slavona și româna, maghiara fiind interzisă, ca nefiind limbă liturgică[20]. Primul război mondial a pus capăt acestei idei nefaste. Ecoul mișcării memorandiste din 1892-1894 s-a resimțit și în județele Ciuc, Odorhei și Trei Scaune. Este cunoscută poziția fermă a învățătorimii române prezentă la Sf. Gheorghe la cursurile de învățare a limbii maghiare, protestul lor având un puternic ecou în toată Transilvania fiind relatat în marile cotidiene românești.

Fiecare etapă istorică din viața Bisericii și a Neamului Românesc, și în special efervescența națională a secolului al XIX-lea, și-a găsit concretizarea în cel mai măreț și strălucitor fapt istoric al poporului român: Actul Unirii de la 1 Decembrie 1918.

Viața Bisericii Ortodoxe din Transilvania și cu precădere a celei din fostele sacune secuiești - în perioada de după Marea Unire de la 1

www.cimec.ro / www.mncr.ro

decembrie 1918 - a fost marcată de personalitatea mitropolitului Nicolae Bălan. *"Cu gândul de a cunoaște la fața locului stările din cea mai expusă latură a arhidiecezei* - se spune într-un document al vremii - *și pentru ca să ducă acolo însuflețire pentru credința strămoșească și încredere în românismul ce reînviază acum, I.P.S. Părintele Mitropolit Nicolae a făcut întâia vizitație canonică în stil mare în județul Trei Scaune"*. Timp de aproape două săptămâni - în primăvara anului 1921 marele ierarh a vizitat toate parohiile ortodoxe din zonă, încurajând prin cuvinte ziditoare pe preoți și credincioși. La sfârșitul acestui adevărat eveniment a fost convocată o conferință preoțească cu scopul *"de a comunica unele lucruri, ca rezultat al observărilor în decursul vizitației, și pentru a ne sfătui împreună asupra celor ce ar fi mai bine de făcut în viitor"*. Cu acest prilej, mitropolitul Nicolae Bălan a spus: *"În decursul vizitației ce am făcut-o până acum, prin cele mai multe parohii, am rămas mulțumit că am putut păstra măcar atât cât am găsit, în urma furtunilor și vijeliilor vremii. Am găsit și dărâmături, ruine, dar în fața lor m-am gândit la necazurile și suferințele care vorbeau din ele și a căror mărturie erau. Datoria noastră astăzi este că ce e bun să facem și mai bun, să adunăm resturile ce ne-au mai rămas, că cu toată căldura sufletului să clădim biserica ortodoxă română măreață din acest ținut"*.

Pentru a se crea cadrul instituțional adecvat desfășurării unei cât mai intense și rodnice activități religioase, culturale și naționale, Consistorul Arhidiecezan din Sibiu, în ședința din 9 august 1921, a hotărât înființarea a două protopopiate, din fostul protopopiat al Treiscaunelor, și anume: Protopopiatul Sf. Gheorghe cu sediul în acest oraș, și Protopopiatul Oituz, cu sediul la Tg. Secuiesc (hotărârea a fost validată de Ministerul Cultelor la 3 septembrie 1921). Până în 1924, ambele protopopiate au fost administrate de pr. Gheorghe Negoescu. După retragerea acestuia, din motive de sănătate, au fost numiți ca protopopi doi tineri și vrednici preoți, originari din Araci: la Sf. Gheorghe - pr. Aurel Nistor (unul din liderii de necontestat ai românilor din regiune, în perioada interbelică), iar la Oituz - pr. Ioan Rafiroiu (care era preot paroh la Poiana Sărată). De menționat că din protopopiatul Oituz făceau parte și parohiile ortodoxe din actualul județ Harghita (cu excepția celor din zona Topliței, care aparțineau de Reghin). În 1937, Consistorul din Sibiu hotărăște *"reînvierea protopopiatului ortodox Odorhei"*, care va fi administrat până în 1940 de protopopul Sebastian Rusan, viitorul mitropolit al Moldovei și Sucevei[21].

În condițiile istorice cunoscute, cu sprijinul Arhiepiscopiei din Sibiu, a patriarhului Miron Cristea, a românilor din întreaga țară, și a unei administrații românești locale implicată direct în viața bisericească, culturală și națională, protopopii ortodocși, alături de cei greco-catolici, au reușit în doar 16 ani să scrie o frumoasă pagină din istoria Bisericilor și comunităților românești. În acești ani, s-au reînființat 41 de parohii, s-au construit 51 de biserici și capele, 54 de case parohiale, 69 de troițe și tot atâtea clopotnițe, dăruite în cadrul unor frumoase ceremonii de școlile normale din întreaga țară, care patronau micile comunități românești din zonă.

Din păcate, pentru această pagină frumoasă *"se va plăti"* din greu nu peste mult timp, în anii crunți ai Dictatului de la Viena.

Note

1. LĂCĂTUȘU, IOAN, *Personalități românești din Secuime - protopopul Petru Pop*, în *Cuvântul Nou*, anul IV, p. 5
2. GRAMA, ANA, *Preoți, sate și școli românești în Sud-Estul Transilvaniei la mijlocul secolului trecut*, Sibiu, 1992
3. Idem, art. cit.
4. PĂCURARIU MIRCEA, *Revoluția românească din Transilvania și Banat în anii 1848. Contribuția bisericii*, Sibiu, 1995, p. 146
5. LĂCĂTUȘU IOAN, art. cit., p. 5
6. LĂCĂTUȘU IOAN, *Personalități din Covasna și Harghita*, Editura Carpatica, Cluj Napoca, 1998, p. 31
7. PLOEȘTEANU GRIGORE, POPTAMAS DIMITRIE (coordonatori), *Elie Câmpeanu și faptele sale*, Târgu Mureș, 1999, p. 37
8. Ibidem, p.53
9. BOAR LIVIU, în *Angustia* II, Editura Carpatica, Cluj Napoca, 1997, p. 197
10. Ibidem, p. 198
11. LĂCĂTUȘU IOAN, op. cit. p.68
12. Ibidem, p.69
13. Ibidem. p.64
14. Părintele COSMA AUGUSTIN, *Cronica parohiei Micfalău*, Centrul Eclesiastic de Documentare "Mitropolit Nicolae Colan", ms.
15. LĂCĂTUȘU IOAN, op. cit. p. 64
16. Ibidem, p. 70
17. Ibidem, p. 72
18. PĂCURARIU MIRCEA, *Dicționarul teologilor români*, București, 1996, p. 450
19. SCRIBAN IULIU, *Moartea Episcopului Iustinian al Cetății Albe*, în *Biserica Ortodoxă*, an I., 1932, nr. 9 p. 608-610
20. LĂCĂTUȘU IOAN, *Personalități românești din Secuime*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

- *Preotul Iosif Popovici*, în *Cuvântul Nou*, anul IV, nr. 844, p. 5
21. Ibidem. p. 5.

Abstract

The Consolidation of The Romanian Orthodox Church in Transylvania, in the 19th Century. Churches and Priests

The study is a chapter from the licence work "Priests in South-Eastern Transylvania in the 19th century", presented at the graduation of the Orthodox Theology Faculty within the Bucharest University in June 2002, under the supervision of priest professor Florin Şerbănescu.

After a short inroad within the history of south-eastern Transylvania that presents the specific of the church and community life, the study points out the main aspects of the consolidation of the Romanian Orthodox Church in this area, in the 19th century.

In this context, it is pointed out the figure of the great bishop Andrei Şaguna and his contribution to the consolidation of the church and confessional orthodox education structures, his preoccupation for naming some competent archpriests as Ioan Petric and Ioan Moga, endowing the parishes with the necessary facilities including with a large number of cult books. In the end of the article there is briefly presented the "inheritance" of the bishop Andrei Şaguna, illustrated through the facts of his disciples.

Sebastian Pîrvu

www.cimec.ro / www.mncr.ro

A XXII - a Adunare Generală "ASTRA" de la Brașov din august 1883, oglindită în gazeta de limbă maghiară "Székely Nemzet"

La jumătatea veacului trecut, o seamă de oameni de înaltă simțire românească au pus bazele unui adevărat Monument de cultură și civilizație pentru românii din interiorul arcului Carpatic: *"Asociațiunea Transilvană pentru Literatura și Cultura Poporului Român «ASTRA»"*. Neprecupețind timpul și oboseala, în condiții de deplasare deosebit de grele, intelectuali de înaltă ținută spirituală au străbătut sate și cătune, organizând șezători culturale, expuneri, conferințe, împovărați cu cărți pentru bibliotecile poporane.

Primele cărți răsfoite pe timpul copilărici au fost cele împrumutate de la biblioteca ASTRA (din comuna Vâlcele) de către părintele meu. După oficierea Serviciului Divin, preoteasa distribuia cărți de cunoștințe folositoare și de literatură enoriașilor parohiei.

Publicistul Ștefan Petraru, evocând 150 de ani de la nașterea lui Ion Creangă, evoca astfel activitatea Astrei: *"În așezările care alcătuiesc azi județul Covasna, opera lui Creangă a fost răspândită mai întâi prin activitatea unor dascăli de școală abonați la reviste, ziare, calendare, prin cercurile de citit și bibliotecile populare, organizate de Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român. La Vâlcele veneau în adevărate turnee membrii societăților de lectură ale elevilor din Brașov. Prin activitatea Astrei se răspândeau și în această parte a Transilvaniei cărțile și broșurile cu scrierile lui Ion Creangă. Unele din acestea erau editate chiar în Transilvania, mai întâi de către Casa de Librării și Editura Ciurcu de la Brașov și, apoi, de către Asociațiune. Aceste cărți se bucurau de mare răspândire, fiind difuzate în parte gratuit, intrând totodată în fondurile tuturor bibliotecilor din rețeaua Astrei"* (articol apărut la 10 iunie 1989 în ziarul *Cuvântul Nou* din Sfântu Gheorghe).

Adunările generale anuale, începând din anul 1861 de la Sibiu, au ajuns ca cea de a XXII întrunire să se desfășoare în zilele de 29-30 august 1883, la Brașov. Eveniment de mare însemnătate pentru suflarea românească din Transilvania dar și din Principatele Unite, a fost larg mediatizat de presa vremii de pe ambele versante al Carpaților.

(Traducere din limba maghiară)

Gazeta *Székely Nemzet* (Națiunea secuiască), având redacția la Sf.Gheorghe, consemna:

"BRAȘOV - 18 august 1883"

"Peste două săptămâni se vor întâlni la Brașov românii de pe cuprinsul imperiului la a XXII-a adunare generală a Asociațiunii pentru Literatură și Cultură. Trebuie să recunoaștem că în cei 22 de ani s-au înregistrat rezultate importante în rândul populației românești chiar și în Ținutul secuiesc, unde trăiesc confesionali greco-ortodocși dar care vorbesc limba maghiară. Acest succes se datorește faptului că Statutul asociațiunii a fost aprobat fără vreo restricție de către Ministerul Instrucțiunii. Să nu uităm nici faptul că întrunirile anuale desfășurate în orașe maghiare s-au bucurat de multă ospitalitate din partea maghiarilor. Intelectualitatea maghiară și autoritatea de stat consideră a fi benefică activitatea de culturalizare a populației mai ales din mediul rural, care contribuie la mai mare diversitate culturală și a apropierii între comunitățile etnice. Trebuie să se recunoască faptul că în ultimul timp, comunitatea românească din Ardeal a înregistrat un remarcabil progres educațional în comparație cu situația din România. Aflăm din presa de peste munți că acolo în mediul urban frecvența la școală este de 30% iar în mediul rural doar 6-8%. La noi pot învăța limba română chiar și în localități unde nu au visat vreodată și frecvența ajunge la 60-70%. Gazetele din România acuză guvernanții de fraudarea a milioane de Franci destinate învățământului. La noi, accesul la educație este asigurat tuturor cetățenilor, inclusiv libertatea confesională care în România se restrânge la o singură limbă și la religia Gr.Ortodoxă. La asemenea condiții, «Gazeta de Transilvania» nu are suficient temei să deplângă situația românilor din Transilvania pentru neîmpliniri în decursul celor 22 de ani a activității ASTRA. Recunoaștem că nu toate speranțele lor s-au putut realiza după dorință în acest timp. Recomandăm «Gazetei» să compare evoluția nivelului industrial, cultural și economic al populației din ultimii 20 de ani din ambele țări și apoi să tragă concluzii. Dorim românilor să se întrunească la 28 august să dezbată problemele

www.cimec.ro / www.mncr.ro

social-culturale, să-și dezvolte limba, cultura, școala. Suntem conștienți de faptul că nu toate doleanțele românilor, maghiarilor și sașilor s-au putut rezolva, dar noi suntem neputincioși, viața este adeseori vitregă și nici visele «Gazetei» nu pot face excepție".

Astfel încheie editorialistul articolul din 18 august, anul 1883, reluând în numărul 134 din 4 septembrie desfășurarea lucrărilor din 29 august.

"Azi, la orele 10.1/2, s-au început lucrările celei de-a XXII Conferințe anuale a Asociațiunii pentru Cultura și Literatura Românilor din Transilvania, în sala festivă a Gimn. Gr. Ort. din Șchei Brașov.

Adunarea a fost precedată de un serviciu divin oficiat la Bis. Ort. Sf. Nicolae din Șchei, între orele 8-10, aglomerată până la refuz de către intelectualii Români din țară și din România. De acolo, lumea s-a grăbit pentru a ocupa un loc în sala festivă, astfel că la orele 10.1/4 încăperea a fost plină cu bărbați și femei din rândul distinsei intelectualități române. Femeile au ocupat spațioasele balcoane frumos împodobite cu ghirlande de flori. Din cauza zăpușelii, lumea a început să dea semne de nerăbdare și astfel, la ora 10.1/2, în urale - «să trăiască» - vicepreședintele Iacob Bologa a ocupat scaunul președintelui cuvenit lui Timotei Cipariu, care din cauza vârstei înaintate și a vocii slăbite a încredințat conducerea lucrărilor lui Iacob Bologa, care deși în vârstă are încă multă vigoare și o prezență distinsă. Salutând pe cei prezenți în limba română, maghiară și germană, etalează calitatea de om cult captând atenția celor prezenți prin claritatea expresiei și expunerea unei succinte istorii a Asociațiunii. Din inițiativa și sprijinul Mitropoliților Andrei Șaguna și a lui Steriu Șuluți a luat ființă ASTRA în urmă cu 22 de ani, asupra căreia veghează de dincolo de mormânt. Finalul expunerii a fost puternic aplaudat.

La punctul 2 a fost prezentată lista membrilor cu drept de vot, a grupului și a persoanelor care vor încasa cotizația. Iacob Bologa a făcut precizarea că noii membri de peste hotare se pot oficializa ca membri numai cu aprobarea Guvernului Maghiar, astfel cum prevede Art. 5 din Statut.

În continuare, a fost prezentată Darea de seamă anuală, din care se desprinde propunerea ca fondul de 20.000 de Frt. destinat înființării Academiei de Drept - nefiind încă condițiile necesare -, să fie destinat înființării Școlii Superioare de Fete. Această instituție ar răspunde pretentiilor intelectualității române pentru ca să nu-și mai trimită fiicele la studii la mari depărtări. Locul amplasării și tipul instrucției a cauzat mai multe propuneri, fără ca să se poată stabili un rezultat concret.

A urmat citirea telegramelor de felicitare dintre care câteva expediate din România. A fost citită o frumoasă scrisoare din partea prof. bucureștean Biureanu, care însoțește depeșa cu suma de 1.200 Franci în Napoleoni de aur, donați în memoria unchiului său. Asistența a primit cu multă însuflețire donația. După prezentarea proiectului de buget pentru anul următor a fost desemnată o comisie de 5 membrii pentru studierea modului de rezolvare și includerea noilor propuneri din cadrul prezentei întruniri. La orele 1, avocatul brasovean Sorescu propune sistarea lucrărilor ce vor continua în ziua următoare.

La adunarea anuală au participat aproape o sută de persoane venite din România, adulți și elevi, dintre care unii au sosit direct la această adunare, alții s-au reîntors de la Stațiunile balneare Borsec, Tușnad, Vâlcele. Lucrările s-au desfășurat într-un climat de responsabilitate și decență.

Invitaților din România li s-a asigurat o călduroasă primire și cazare. În această seară, Corul Românesc va prezenta un program la Hotelul nr. 1 iar mâine se pregătește un prânz comun urmat seara de un spectacol teatral la sala Raout. Vineri, 31 august, după un concert de orgă la Biserica Neagră va urma un bal iar sâmbătă, 1 septembrie, se face o excursie la Poiana ori la Postăvaru.

«Gazeta de Transilvania» a editat festiv nr. 95 ce a fost distribuit gratuit tuturor participanților.

Ședința de a doua zi a început la orele 10 cu citirea procesului verbal din ziua anterioară și a mai multor telegrame de felicitare primite cu aplauze de către cei prezenți. Cu multă căldură a fost primită telegrama în versuri a unui poet popular din Kövár (Petriceni), jud. Trei Scaune. Dl. Băiulescu a informat înscrierea a 44 de noi membri din exterior și 55 de membri din interiorul țării, iar caseria s-a îmbogățit cu încă 1.000 forinți.

Dr. Papu Miklos, director al Gimnaziului Gr. Ort. fiind țintuit la pat, a trimis spre distribuire broșurica «Schitza din Istoria Brașovului». Broșurica cuprindea 34 de pagini însoțită de o ilustrată a orașului.

În mica sa lucrare, autorul menționează faptul că locuitorii din Șchei nu sunt de origine bulgară, așa precum se spune, ci sunt de origine română și de religie gr. ort. În prezent, în Brașov sunt: 9.079 români; 9.599 germani; 9.508

www.cimec.ro / www.mncr.ro

maghiari și 443 alte naționalități. Autorul afirmă că mulți dintre servitori sunt de origine maghiară, iar tineretul săsesc pelegrinează mai mult și, astfel, populația românească este preponderentă, iar în Șchei a început să crească populația maghiară. În anul 1762 trăiau în județul Brașov 21.755 români, iar în prezent sunt 51.149, rezultând o creștere cu 29.395 suflete.

Asupra bugetului s-au referit azi mai mulți vorbitori.

Avocatul brașovean Sorescu a propus majorarea bursei de studii pentru studenți, deoarece 300 de forinți este exagerat de mică.

Anania Trâmbițaș a propus să se trimită bibliotecilor sătești mai multe cărți de sfaturi gospodărești dar și de literatură.

Învățătorul Glodar a cerut să se acorde mai mult sprijin învățătorilor din mediul rural: cărți dar și sprijin material acolo unde este nevoie.

Dezbaterile au continuat până la orele 2, când la Hotelul nr. 1 a avut loc masa comună. Aici, președintele Bologa a toastat în sănătatea Familiei Regale și Domnitoare, în timp ce asistența în picioare a audiat Imnul Austriei. Protopopul Ortodox Penciu a omagiat persoana prefectului grof Bethlen András ca un apărător al dreptății sociale și nepărtinitor.

Prefectul a mulțumit pentru cinstirea de care a avut parte și a toastat pentru succesul lucrărilor conferinței ca un act de normalitate, omagiind plăcuta prezență a doamnelor române. George Barițiu a toastat pentru populația Brașovului și a primarului Rolt Gyula. Acesta a toastat în limba germană pentru o bună convieţuire a tuturor locuitorilor orașului.

Generalul român în rezervă Rakoviță a toastat pentru fraternitate. Dl. Popa, redactor al «Gazetei de satiră CALCIU» din București, a creat câteva momente savuroase de umor satiric în aplauzele comesenilor. Atmosfera a fost atât de călduroasă încât cu greu, la îndemnul prefectului, pe la orele 5 a luat sfârșit. Seara a fost prezentat un concert de înaltă ținută artistică".

Abstract

The 22nd "ASTRA" General Ghatering in Brașov in August 1883, Reflected in the Hungarian Magazine ""Székely Nemzet""

The annual general gatherings of the "Transylvanian Asociation for the Literature and Culture of the Romanian People - ASTRA", starting with 1861 at Sibiu reached at the 22nd gathering to take place in 29-30 August 1883 in Brașov.

An important event for the Romanian people in Transylvania as well as in the United Prinicipality, was highly discussed by that time press from both of the slopes of the Carpathians.

The article offers a translation from the Hungarian language of two articles reffering to the deve-loping of this event that appeared in the «Székely nemzet» (the Seckler Nation) with the editorial office in Sf. Gheorghe.

Nicolae Moldovan

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Contribuții de istorie literară. Corespondența între Șt. O. Iosif, Virgil Cioflec, Ilarie Chendi și Ion Bogdan - august 1899 - martie 1901 - 14 scrisori inedite

La începutul ultimei decade a secolului al XIX-lea, atenția cititorilor revistelor literare ale timpului era atrasă de numele lui Șt. O. Iosif. El s-a impus publicului amator de poezie mai ales după ce i-au apărut cele două volume cuprinzând traduceri din lirica lui Petöfi - în 1896, *Apostolul și alte poezii* și, în 1897, *Poezii alese* - urmate de volumul de poezii originale, *Versuri*, tot în 1897.

Tânărul poet, născut la 11/23 octombrie 1875 la Brașov, era fiul profesorului transilvănean Ștefan Iosif și al Paraschivei, fiica preotului Mihălțeanu din Vingradul Albei Iulii. Tatăl său, după ce a fost scos din funcția de director al liceului românesc din Brașov, venise la Sibiu, unde Stefan-Octavian a urmat, la școala maghiară, primele clase de gimnaziu.

Profesorul - de germană, latină și elină - Ștefan Iosif a trebuit să plece și de la Sibiu, mutându-se împreună cu numeroasa lui familie la Turnu Măgurele, unde a fost numit la gimnaziul din localitate. Funcția de profesor suplinitor de gimnaziu nu-i asigura însă un venit suficient. La fel ca toți frații și surorile, Ștefan-Octavian era nevoit să participe la întreținerea familiei, cu o parte din câștigurile sale, modeste și precare.

În timpul în care era elev al liceelor din București, pentru început la *"Gheorghe Lazăr"* - apoi la *"Matei Basarab"*, singurele sale venituri erau cele obținute din "meditații istovitoare și rău plătite"[1] și din colaborări la reviste. În toamna lui 1895, a trecut examenul de bacalaureat și s-a înscris la Facultatea de litere și filosofie din București. Nu a urmat însă efectiv cursurile și nu a dat nici un examen. Acum este momentul în care a hotărât să se dedice cu totul poeziei. Sumele obținute din ceea ce publica în reviste erau însă prea mici, astfel încât era obligat să caute și alte posibilități de câștig.

În primăvara anului 1896, s-a angajat în modesta funcție de copist la Ministerul Domeniilor. După scurt timp, a renunțat la o slujbă care nu-i oferea nici câștig material suficient și nici perspective de avansare. Părăsirea slujbei e legată și de oferta pe care i-a făcut-o Ioan-Luca Caragiale. Acesta, care l-a cunoscut și apreciat pentru ceea ce publicase, vrând să-l ajute, l-a adus lângă sine, ca secretar. Marele scriitor s-a oferit în același timp să-l îndrume pe tânărul poet pe căile literaturii, pentru *"a-l scoate calfă"*[2], cum îi spunea el. Tot Caragiale i-a facilitat angajarea, în calitate de corector, la ziarul *Epoca*.

Mihail Sadoveanu l-a cunoscut foarte bine pe Iosif, admirându-i calitatea operei poetice. El găsea în modul în care poetul îi recita din versurile sale că *"avea o dulceață și-o muzicalitate în acordurile lui pe care încă o prețuiesc foarte sus"*[3].

Tot Mihail Sadoveanu ne vorbește despre un *"vierme care-i rodea organismul șubred"* și care *"nu i-a îngăduit să adaoge, baladelor [...] altele care-i sunau în minte. Toate trebuiau să se prăvale, cu frunzele toamnelor, în cataracta inexorabilă"*[4].

Dacă încercăm să aflăm care era acel *"vierme"*, vom găsi doar aluzii vagi și informații mărunte, puțin în măsură de a ne permite măcar bănuiala unui anume diagnostic.

De la Natalia Negru - cea care avea să-i devină soție - aflăm totuși o informație ceva mai precisă, în volumul autobiografic *Helianta*. Deși era de așteptat să aibă o poziție subiectivă, detaliile pe care le-a dat în acest volum au fost recunoscute ca perfect adevărate. Ea a arătat că la autopsia care i s-a făcut lui Șt. O. Iosif, după decesul produs la 23 iunie 1913 în condiții oarecum bizare, au fost descoperite semnele unei vechi și grave suferințe.

Alte informații, din surse diferite, indică sănătatea șubredă a poetului.

Pierduse clasa a VI-a de liceu, începută la Sibiu[5], din cauza unei boli, care trebuie să fi fost destul de gravă pentru a avea o asemenea urmare.

În toamna anului 1893, un prieten al poetului, Fortunescu, îl vizita la locuința lui, aflată pe atunci pe calea Victoriei. Camera era prost mobilată și neîncălzită. Poetul făcea impresia

www.cimec.ro / www.mncr.ro

unui *"băiat bolnăvicios și rău trăit"*. Ion Roman, autorul studiului introductiv al ediției de opere alese ale lui Șt. O. Iosif, comentează: *"Ardeleanul stabilit pentru totdeauna în București era și bolnăvicios, și rău trăit"*[6].

În primăvara lui 1897, a plecat la Iași, unde se pare că a rămas timp de un an[7]. Aici a lucrat la redacția unui ziar și a fost angajat de profesorul Heimann Tiktin[8] pentru a-l ajuta la prelucrarea materialului folosit la redactarea valorosului dicționar german-român[9]. În timpul șederii sale la Iași, Iosif a fost internat la spitalul Sf. Spiridon, unde a suferit și o operație[10].

Reîntors la București, a continuat să scrie, să publice și să participe la viața literară din capitală. Se pare că sănătatea i-a rămas, în continuare, precară.

Reluase activitatea de corector la *Epoca*. Despre această perioadă a vieții sale el afirma că a fost *"vremea când vegetam la Epoca... Desperarea mea era că nu voi putea să scap niciodată din acea atmosferă înăbușitoare"*[11].

Este evident că în anul 1899, Șt. O. Iosif trecea printr-o gravă criză sufletească, de presupus că și pe fondul sănătății sale slăbite. Iată cum descrie el această stare: *"... înainte de a te întâlni pe tine [pe Virgil Cioflec] eu eram un om aproape pierdut, un om fără carieră, căci munca de hamal nu-mi pregătea un drum spre viitor, nefiind ceea ce se cheamă un bun ziarist și neavând însușirile necesare de a parveni pe calea asta cel puțin, aș fi dus-o așa, până ce m-aș fi dus și eu pe apa sâmbetei"*[12].

Întâlnirea cu Virgil Cioflec

Vara anului 1899 a adus o schimbare neașteptată în viața poetului. O declara chiar el, într-o scrisoare pe care i-o adresează lui Virgil Cioflec la 17 august 1899, scriindu-i: *"Nu știu cum, mi se pare că sunt acum cu șase ani în urmă, vesel și plin de visuri"*[13].

Tânărul Virgil Cioflec făcea parte dintre persoanele interesate de cultură și de arta plastică românească, care urmăreau, cu admirație, opera poetică a lui Șt. O. Iosif. Desigur că aflase despre starea proastă de sănătate și materială în care se zbătea tânărul poet, ceea ce l-a determinat să facă cunoștință cu el și să-i ofere o șansă de redresare fizică și morală.

Hotărârea odată luată, el îi trimite o scrisoare prin care îl invita, cu delicatețe, la o întâlnire pentru a *"putea fi un moment ochi în ochi"*[14]. Întâlnirea celor doi tineri, atât de apropiați ca vârstă - Iosif avea douăzeci și trei de ani, iar Cioflec douăzeci și doi - a avut loc. Ce vor fi discutat, putem deduce din scrisorile pe care și le-au adresat în perioada de timp imediat următoare.

Ne dăm seama că Virgil Cioflec i-a făcut două propuneri. Mai întâi, să meargă împreună, timp de o lună, la Bușteni, întrerupând activitatea de la redacția ziarului *Epoca*. Deși Cioflec arată că Iosif i-a făcut o impresie ce-i va rămâne neștearsă, el trebuie să fi considerat binevenită o perioadă în care să se cunoască mai bine, iar Iosif să se bucure de natura pitorească și de liniștea, care *"să recheme orele odihnitoare de tihnită inspirație"*[15].

Cea de a doua propunere - cu mult mai importantă - a fost de a-i asigura o perioadă mai lungă de ședere la Paris. Efectul acestei propuneri asupra lui Iosif îl descrie el însuși astfel: *"Credeam odată - și nu e mult de-atunci - că inima mea e atinsă de o lovitură mortală. Astăzi mă minunez când simt renăscând în mine toate iluziile de care mă-nvățasem mai târziu să râd amarnic"*[16].

Iosif a amânat, pentru moment, plecarea la Bușteni pentru a se duce la Turnu Măgurele și a-și informa familia despre propunerea atât de generoasă a noului său prieten. Tatăl său, după numai jumătate de oră de explicații, i-a dat aprobarea și *"toată binecuvântarea"* sa[17]. Că era vorba de călătoria la Paris, rezultă din altă scrisoare a lui Cioflec, care îi confirmă: *"Da, da, domnu Iosif pleacă la Paris... Lucrul e hotărât, gata și în timpul cel mai scurt..."*[18].

Cioflec i-a formulat destul de precis lui Iosif motivul invitației de a-l însoți la Paris. La 1 septembrie, el i-a scris, făcând o frumoasă analiză a unor versuri publicate în revista *Floare-albastră*: *"Ca formă, îmi amintesc, [poezia] era perfectă, versul bine bătut, iar ca unitate, se ținea ca dintr-o bucată. Acel avânt mi-a plăcut mult, și de ti l-aș putea rechema pe alocurea, aș fi încântat"*[19].

La rândul său, Iosif înțelesese cu claritate ce dorea prietenul și admiratorul său de la el, în schimbul ofertei generoase pe care i-o făcuse. El îi scrie: *"Ce vrei să-ți promit alta decât că voi scrie? Da, voi scrie tot ce-mi va trăsni prin minte, toate năzdrăvăniile atât de iubite, voi căuta să încheg în versuri frumoase tot ce mă va durea sau mă va face să tresar de fericire. Voi stoarce și ultima picătură de simțire ca să dau viață unei iluzii. Ce vrei să-ti făgăduiesc alta?"*[20].

Și totuși, hotărârea de a accepta oferta îmbietoare a lui Virgil Cioflec n-a fost atât de ușor de luat de către Iosif. Ne dăm seama că în sufletul lui s-a dus o luptă grea, între acceptare

www.cimec.ro / www.mncr.ro

și refuz. În preajma plecării îi scria lui Coriolan Stănulescu[21]: *"Mai am câteva zile, foarte puține la număr, și plec. Sunt mîhnit. Situația mea nu e tocmai așa de clară precum crezi. Am legături familiale - și cum plec în acest moment, îmi pare că dezertez de la un post ce nu trebuie să-l părăsesc, deși tata se învoiește"*[22]. Stănulescu a explicat că, față de situația grea financiară a familiei sale, câștigurile pe care le realiza Șt. O. Iosif, deși mici, aveau destul de multă importanță[23].

La finele lui august, plecarea la Paris era temeinic stabilită. Șt. O. Iosif îi scria surorii sale Hortensia că traseul ales urma să treacă prin Iași și Lemberg[24].

La Bușteni

Iosif s-a aflat la Bușteni de la sfârșitul lunii septembrie și pentru aproape întreaga lună octombrie, desigur cu ajutorul bănesc al lui Virgil Cioflec, locuind la Villa Maria. Își regăsise inspirația și pofta de lucru[25]. Cât a stat aici a lucrat intens, sperând să definitivezе înainte de plecarea din țară manuscrisul de traduceri din lirica lui Heinrich Heine. Găsim interesante mărturii în scrisorile pe care i le trimite lui Ilarie Chendi, la București. La cele două scrisori publicate în volumul IV de *Scrieri*, se adaugă cele cinci cărți poștale prezentate în anexă[26]. Ultima este datată 23 octombrie 1899. Avem astfel confirmarea că plecarea spre Paris a avut loc la sfârșitul lunii octombrie.

La Paris

Itinerariul urmat îl aflăm din informațiile găsite în cele câteva scrisori trimise de pe drum și din amănunte strecurate în corespondența schimbată ulterior cu Virgil Cioflec.

S-au oprit la Viena[27], unde cei doi tineri călători au petrecut o seară frumoasă, descrisă în scrisoarea din 3 decembrie 1899 către Coriolan Stănulescu.

Oprirea la Viena este confirmată și de relatarea glumeață pe care Iosif i-o face prietenului său, scriitorul Constantin Sandu-Aldea[28], pe cartea poștală ilustrată înfățișând castelul Leopolds Kron din Salzburg, dar trimisă, la 28 octombrie, din Zürich[29]:

"Le-am jucat la unguri festa,
Și-am trecut ieri prin Pesta,
Ieri am stat o zi întregă
În Viena... Mult mi-e dragă!
Azi voi trece prin Tirol...
Mâine-s la Paris... Parol!"[30]

Festa la care se referea Iosif privește pericolul în care se afla pe timpul trecerii pe teritoriul ungar, deoarece, rămas cetățean al Ungariei, el nu fusese supus la încorporare[31].

Dintr-o scrisoare a lui Virgil Cioflec, rezultă că după ce au trecut prin Zürich, au făcut o întrerupere a călătoriei și la Geneva, unde *"s-au luat fetele"* de Iosif[32].

Șederea la Paris a durat din noiembrie 1899 până în aprilie 1901.

Corespondența purtată de Șt. O. Iosif în acest timp ne oferă imaginea modului în care a decurs viața lui în capitala Franței. Cele mai multe scrisori sunt păstrate în Biblioteca Academiei Române și privesc schimbul de informații și de idei dintre el și Virgil Cioflec, în timpul în care acesta era plecat din Paris. Scrisorile au fost publicate de Horia Oprescu în volumul *Corespondența: Șt. O. Iosif, Dimitrie Anghel, Natalia Negru, M. Sadoveanu, N. Iorga, C. Sandu Aldea, Virgil Cioflec, Ilarie Chendi...* . Scrisorile primite de Virgil Cioflec au fost reluate și în *Șt. O. Iosif, Opere*, Volumul IV, sub îngrijirea lui Ion Roman.

Familia a păstrat alte câteva scrisori, dintre cele trimise lui Ilarie Chendi, rămase inedite și care fac obiectul acestui articol.

Din lectura corespondenței păstrate, înțelegem că lipsit de grijile materiale, deoarece toate cheltuielile îi erau asigurate de Virgil Cioflec, Iosif s-a bucurat de doi ani de refacere morală și a sănătății, care îi era atât de necesară.

Și totuși, în prietenia dintre Iosif și Cioflec s-au strecurat și unele umbre. Din relatarea lui Coriolan Stănulescu aflăm că Cioflec i s-a plâns că Iosif este prea tăcut, prea închis față de el și, totodată, lipsit de sârguință în scris[33]. Adevărata atitudine a lui Iosif față de binefăcătorul său n-a fost însă aceasta. Ne dăm seama din scrisorile pe care le schimbau, că relația dintre ei era una jovială și prietenească. Exigențele lui Cioflec s-au dovedit exagerate, deoarece cele șaisprezece luni petrecute la Paris au constituit una dintre cele mai prolifice perioade de creație literară pentru tânărul poet.

În afară de timpul dedicat scrisului, care îi ocupa cea mai mare parte a timpului, el a avut și o intensă viață socială, a vizitat muzee și expoziții, s-a întâlnit cu tineri români care studiau sau se aflau în trecere prin Paris.

Cele mai strânse legături le-a avut cu Dimitrie Anghel[34], Sextil Pușcariu[35], George Murnu[36], Constantin Sandu-Aldea și Coriolan

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Stănulescu - dintre scriitori și publiciști - ultimii doi aflându-se doar pentru puțin timp la Paris. De asemenea, a avut întâlniri cu George Munteanu-Murgoci[37] și cu George Țițeica[38].

În mijlocul artiștilor plastici români

Datorită interesului pe care îl purta Virgil Cioflec artelor plastice, Iosif a intrat și el în cercul artiștilor români aflați la Paris. Astfel, i-a cunoscut bine pe pictorii Kimon Loghi[39], Ipolyt Strâmbulescu[40], Ștefan Popescu[41] și Gheorghe Petrașcu[42] precum și pe sculptorul Friederich Stork[43].

Între tinerii artiști români aflați pe atunci la Paris pentru studii, apăruse o reacție față de condițiile în care arta românească se prezentase la ultima expoziție internațională pariziană. Grupul de tineri, din care făceau parte Kimon Loghi, Gheorghe Petrașcu, Ștefan Popescu, Ipolyt Strâmbulescu, Nicolas Grant[44] și sculptorul Fritz Storck, se întâlneau cu regularitate, făcând schimb de idei și purtând aprinse discuții.

La început, întâlnirile aveau loc joia, în cafeneaua Closerie des Lilas. După un timp, căutând mai multă intimitate, grupul s-a restrâns iar întâlnirile s-au mutat într-o cameră retrasă a unei cafenele din fața gării Montparnasse, pentru a se refugia mai târziu și de aici, în atelierul lui Kimon Loghi, unde și-a găsit liniștea dorită. Sextil Pușcariu a lăsat o relatare despre aceste întâlniri în amintirile sale din tinerețe[45].

Se purtau discuții interminabile, cu intenția de a înființa o asociație de artă, urmând modelul celor de la Paris. Ei doreau să lupte astfel împotriva favoritismului și falselor valori. La discuții erau nelipsiți Kimon Loghi, Gheorghe Petrașcu, Virgil Cioflec, Șt. O. Iosif, Dimitrie Anghel și Sextil Pușcariu. Astfel s-au pus bazele, în decembrie 1900, societății *"Tinerimea Română"*. Societatea, bucurându-se de sprijinul Principesei Moștenitoare Maria, a fost înființată efectiv la București, la 3 decembrie 1901, cu participarea inițiatorilor din grupul de la Paris, dar și a multor alți artiști din țară. Astfel, printre membrii fondatori s-au găsit pictorii Ștefan Luchian, Constantin Artachino, George Demetrescu-Mirea, Nicolae Vermont, Arthur Verona și sculptorul Oscar Spaethe.

Prima expoziție a *Tinerimii Române* a fost un triumf, iar lista membrilor expozanți ai societății cuprindea cele mai mari nume ale picturii românești din prima jumătate a secolului al XIX-lea[46]. Șt. O. Iosif amintește în poezia *În atelier*, atmosfera de mister creată în timp ce Kimon Loghi picta, iar el răsfoia vreo carte, întins pe canapea[47].

Viața culturală a Parisului

Trăind în mijlocul vieții culturale a Parisului și având relații apropiate cu atâția români, oameni de cultură valoroși, orizontul lui Șt. O. Iosif a avut mult de câștigat.

Surorii sale, Hortensia, profesoară de muzică, îi scria despre viața muzicală de la Paris. În grădina Luxembourg, pe care o frecventa intens, mai ales în timpul verii, când fugea de acasă ca să scape de zăpușeala din mansarda în care locuia[48], asculta concertele de elită - cu muzica de Richard Wagner, Jules Massenet, Hector Berlioz - date de trei ori pe săptămână de orchestra gărzii militare republicane. La sala Colonne a audiat, în iarna 1899-1900, un concert al lui George Enescu. A fost și la două concerte date, cu ocazia Expoziției, de asociația corală Gesangverein din Viena, cuprinzând și piese ale lui Ludwig von Beethoven[49]. Vorbește și de audierea operei Tannhäuser, la Opera din Paris[50]. Prin decembrie 1899 și ianuarie 1900, a audiat pentru prima oară, împreună cu Gheorghe Petrașcu, simfonia Eroica a lui Beethoven, la *"Concert Rouge"*. Tot pe atunci a văzut pe marii artiști Mounet-Sully în Oedip Rege și Sarah Bernhardt în Hamlet[51].

Începe să aprecieze cultura francezilor, pentru care arăta că înainte nu avusese prea multe simpatii. Expoziția internațională l-a *"îngenunchiat"*, îi scrie lui Coriolan Stănulescu. Continua descriind impresia pe care i-a făcut-o Expoziția: *"Închipuieste-ți, pe amândouă malurile Senei, o îngrămădire de palate, fermecător de bizare și fantastic de albe, și în ele toată bogăția lumei și babilonia popoarelor, furnicând înăuntru și pe afară, într-o veșnică agitație. Pretutindeni figuri vesele și mulțumite; ici orchestre zgomotoase, colo uruitul obsedant al trotuarului mobil, dincolo ropotul viu al jocului de ape, si din locul acesta plin de armonioase priveliști trecătoare se înalță o melancolie senină, un dor vag după o viață netrăită, întrezărindu-se abia, în negura viitorului: frăția universală, fericire perpetuă..."*[52].

Scrisori către Ilarie Chendi - activitatea literară

Corespondența lui cu Ilarie Chendi avea, în afara menținerii legăturii de prietenie, și un scop practic, după cum ne dăm seama din cele câteva scrisori păstrate de familie. Chendi era

www.cimec.ro / www.mncr.ro

prietenul de nădejde, care îl reprezenta în țară în relațiile cu editurile și revistele, în legătură cu publicarea materialelor pe care Iosif le trimitea de la Paris.

Astfel, odată cu scrisoarea din 12 Ianuarie 1900, el îi trimite o schiță scrisă de Cioflec și două Cîntece din creația sa pariziană, pentru a fi publicate în *Convorbirile Literare*. Era curios să afle dacă au plăcut și se primesc spre publicare. Sunt desigur cântecele *Cosașul* și *Drumețul*, publicate în numărul XXXIV/ 2 din 15 februarie al revistei.

Vrea să știe și dacă Chendi a mai trimis ceva din manuscrisele primite de la el, la revista *Familia*. Nu-l uita nici pe prietenul său Constantin Sandu-Aldea, recomandându-i lui Chendi să stăruiască pe lângă acesta spre a-l determina să scrie, deoarece *"ăla e așa, dacă nu-i bați capul, nu scrie"*. Se interesează de tot ce e nou în mișcarea literară din țară: *"Aștept cu mare nerăbdare «Convorbirile» reînviate. Am auzit că se va publica și un număr festiv în onoarea D.lui Maiorescu. E adevărat?"*. Apoi: *"Revista comercială a D.lui Motru*[53] *a eșit de sub teascuri? Aș fi curios și eu să o răsfoesc"*. În afară de cele șapte scrisori inedite pe care le prezentăm aici, a fost publicată până acum o singură scrisoare, trimisă de Iosif, din Paris, lui Ilarie Chendi. Este vorba despre cea datată 15 ianuarie, prin care îi comunica textul poeziei intitulate *La mormântul unui poet*[54].

La 12 martie el confirmă primirea unei *Bierkarte*, semnate de Chendi și de alți prieteni, care i-a amintit *"frumoasele seri cînd asurzeam pe mușteriii lui Comșa sau Căpitanul*[55]*, cu nesfîrșita serie de hohote și cântece"*.

Îl roagă să-i trimită manuscrisul traducerilor pentru a-l definitiva pentru tipar, sperând ca până la Paști să se găsească un editor. *"Pîn'atunci numărul lor* [al traducerilor] *se va spori cu mult"*, adaugă el, precizând și că se luptă *"din greu cu Nordseebilder. Uneori îmi vine să cred că Heine ăsta e intraductibil"*. *"Pe malurile Senei, subt cerul plumburiu, expoziția crește văzînd cu ochii; turnurile și cupolele ei se ridică măreț, ca o sfidare aruncată neantului..."*, îi mai scrie, făcându-i cunoscut câte ceva din atmosfera Parisului. La 30 aprilie îi scrie dintr-o berărie, unde se trudea *"amarnic"* să traducă din poetul englez Shelley.

Expoziția internațională se deschisese. O califica drept *"o minune. I-am dat cîteva ocoale, dar parcă mi-e frică să m'apropiu prea mult de ea, ca să nu se topească vederii ca un vis"*. Din nou insistă să primească manuscrisul cu traduceri din Heine. *"Proectul e foarte serios!"* arată el. Confirmă, la 25 mai, primirea manuscrisului, pentru care mulțumește, cu scuze pentru insistența cu care îl ceruse. Crede că va fi dat curând la tipar, iar editura va fi Socec.

Primind o scrisoare de la Ion Bogdan, președinte al Academiei Române, el o trimite lui Chendi, pentru a-i arăta că tipărirea volumului se apropie. Il roagă să-i trimită imediat lucrarea despre Heine, pe care presupunea că Chendi o avea pregătită de mai mult timp. Intenția lui declarată era s-o introducă în manuscrisul cu traduceri pe care arăta că îl avea gata pentru tipar. În scrisoarea anterioară scrisese: *"Deci caută și pregătește studiul; în toate privințele ne vom înțelege cred, destul de bine, prin scrisori"*. Dorea ca prefața volumului să cuprindă prezentarea vieții lui Heine, probabil sub semnătura lui Ilarie Chendi. Până la urmă, prefața trebuie s-o fi scris singur, așa cum a apărut, purtând semnătura lui Iosif. Dorea să corespondeze cu poetele *"Cuntan*[56] *și Ciobanu*[57]*"*, deoarece repetă insistent rugămintea mai veche de a primi adresele lor. Se interesează și de producția literară a lui Costantin Sandu-Aldea, despre care crede că are perspective de a deveni *"autor celebru"*. Deși datată de el *"Paris, 5 octombrie 1900"*, scrisoarea a plecat cu data poștei pariziene 21 octombrie.

Scrisoarea, din 2 octombrie, a lui Ion Bogdan, președinte al Academiei Române și director al revistei *Convorbiri literare*, este legată de două probleme. Îi trimite poetului șpaltul poeziei *Serafina*, apreciind totuși că, în forma prezentată, nu este publicabilă. Îi sugerează să o modifice și să facă schimbările pe corectură, sau să trimită manuscrisul nou. Apoi Bogdan se oferă să-l ajute pe Iosif la tipărirea volumului cu traducerile din Heine. Îi cere manuscrisul, promițându-i să-i găsească un editor, eventual pe Socec. Volumul a fost editat, în 1901, de Editura Librăriei H. Steinberg și a avut, o prezentare frumoasă, așa cum dorea să o asigure Ion Bogdan.

Prin cartea poștală trimisă la 28 octombrie, Iosif repetă cererea de a primi studiul lui Chendi *"căci împrejurări grele mă silesc să grăbesc cît mai mult publicarea traducerilor"*.

Își exprima admirația pentru poezia *"superbă"* a lui Sandu-Aldea *Călugărenii*. *"De mult n-am citit prin revistele noastre o poesie asa inspirată"* scrie el.

În martie 1901, Constantin Sandu-Aldea venise la Paris. Sextil Pușcariu, în amintirile lui din tinerețe, a povestit detaliat modul în care

www.cimec.ro / www.mncr.ro

l-a cunoscut, fiindu-i prezentat de Iosif[58].

O mărturie agreabilă a relațiilor strânse a tinerilor români care se întâlniseră la Paris o avem prin cartea poștală pe care o scriu pe marginea unei mese de bodegă la 13 martie 1901. Scrisoarea este începută de Sandu-Aldea, care i se plânge lui Ilarie despre necazurile pe care i le provocau unele încurcături administrative. Continua Iosif, informându-l că tocmai trimisese, cu o săptămână înainte, manuscrisul traducerilor din Heine editorului Steinberg. Își exprima speranța că va apare într-o lună. Scăpat de grija manuscrisului el se interesează de proiectele de viitor ale prietenului său. Nu l-ar intercsa o călătorie la Berlin? Mai adăuga: *"P'aici am constatat încă o dată - cu prilejul venirei lui Sandu - că berea franțujilor e rea"*. Pe marginea scrisorii, Sextil Pușcariu scrie: *"Protestez, berea e bună!"*. Și doar se pricepea la calitatea berii, după anii de studenție din Germania! Iosif mai adaugă și el un rând marginal: *"Sandu face infidelități Tirolului"*.

În Bavaria

După lunga ședere la Paris, Șt. O. Iosif simte că orașul începe să-l obosească, prin larma permanentă, dar și pentru că erau prea multe lucruri de văzut și de auzit, pe care nu le mai putea cuprinde cu mintea. Cum primise un avans din drepturile de autor - pentru volumele predate spre publicare la Editura Steinberg - plănuiește să stea o lună la München[59].

Pleacă din Paris și ajunge la München; scrisorile confirmă prezența lui acolo din 4 mai până la 15 iulie 1901. Cât timp se află în capitala Bavariei, află cu bucurie că editorul H. Steinberg din București îi dăduse la tipar cele două volume la care muncise atât de mult în timpul șederii la Paris - *Patriarhale* și *Romanțe și cântece* de H. Heine. Erau al doilea volum publicat de el cu poezie originală și al treilea cu traduceri.

Plin de emoție, el îi scrie lui Virgil Cioflec: *"Doamne, când mă gândesc că roțile unei tipografii din București se învârtesc zorite, în vreme ce motorul pufuie obosit și coală după coală trece pe sub furcile caudine ale d-lui corector - mă apucă groaza"*[60].

Nu rămâne mai mult la München, deoarece găsea orașul plin de gălăgie[61]. Își dorește să se înfunde într-un sat, unde să n-aibă nici o figură cunoscută în preajmă și acolo să lucreze[62]. Localitatea aleasă este orășelul Neuburg, pe Dunăre. Lunile august și septembrie ale anului 1901 le petrece aici, cu o escapadă de două sau trei zile la Nürnberg - între 27 și 30 august. Virgil Cioflec se află în acest timp la Geneva. Îl lăsase pe Iosif singur, ca să poată lucra în tihnă. Acesta lucra, într-adevăr, cu multă poftă, în orășelul care îi amintea de Brașov, deși mult mai mic decât aceasta[63]: *"Niciodată n-am fost în mai bune dispoziții poetice; ziua mi se duce ca un vis și toate gîndurile mele tind să se prefacă în armonie. Seara mă plimb singur pe țărmul Dunării ori prin Enlischgarten - o superbă grădină pustie. Și... făuresc versuri!"*, îi scrie el lui Sextil Pușcariu[64]. Iar lui Coriolan Stănulescu îi scrie *"de când am venit aici am prins aripi"*[65].

Aflat la Neuburg, primește scrisoarea din 3 august a profesorului Ion Bogdan[66], prin care acesta îi confirma primirea spre publicare a unor poezii, care vor fi cuprinse ulterior în volumul *Cântece*, apărut în 1912. Directorul revistei *Convorbiri literare* are cuvinte de caldă apreciere pentru talentul poetului: *"... ce faci, faci foarte bine, căci volumele d-tale de poezii prețuiesc mai mult decât zece titluri universitare, se-nțelege pentru poporul românesc, nu pentru d-ta"*.

Din Neuburg, Iosif îi scrie tatălui său, vorbindu-i despre o anume criză morală prin care trecuse când se afla la Paris: *"credeam că mi-am greșit cu totul cariera. Vroiam cu orice preț să mă-ntorc cât se poate mai curând în țară și să las cu totul literatura, deși din toate părțile nu primeam decât laude și încurajări"*[67]. Aici însă, la Neuburg, se simte bine: *"De când sunt aici, parcă am renăscut, mi-a venit inima la loc și am început să scriu mult și frumos"*.

Întoarcerea în țară

Nu se știe cu precizie la ce dată s-a întors Șt. O. Iosif în țară, după lunga ședere la Paris și în Bavaria. O indicație o găsim în știrea din *Curierul literar*, care - în nr. 3 din 21 octombrie 1901 - scria: *"Prietenul și colaboratorul nostru iubit Șt. O. Iosif a sosit în Capitală, venind de la Paris"*[68]. Poate că mențiunea venirii de la Paris să se refere la timpul mai îndelungat petrecut de el în Franța. Este puțin probabil ca el să fi revenit din Neuburg la Paris, pentru a se întoarce de acolo în România.

Cei doi ani petrecuți de Șt. O. Iosif departe de țară, cu ajutorul prietenesc și dezinteresat al lui Virgil Cioflec, au avut pentru poet o mare importanță. Sănătatea lui, șubrezită de anii grei de muncă și de condițiile precare de viață, s-a ameliorat. Lipsa grijilor zilnice i-a dat libertatea de a studia și de a crea fără piedici. Mediul cultural oferit de Paris și de orașele

www.cimec.ro / www.mncr.ro

bavareze i-a stimulat creativitatea și inspirația poetică. Cum a văzut el însuși acestea, înțelegem din cuvintele pe care i le scria lui Virgil Cioflec, la 30 septembrie 1902, atunci când impresiile și sentimentele se sedimentaseră[69]. El îi spune: *"Nu uit însă că ție îți datoresc încrederea ce am căpătat-o în forțele mele, că acum câțiva ani cînd ne-am întâlnit eram un om pe jumătate pierdut. Numai dragostea ta calmă și cuminte, sacrificiul enorm - ce abia acum pot să-l cântăresc - m-a rechemat la viață. De-ar da Dumnezeu să-ți pot răsplăti măcar pe jumătate binefacerea de care m-ai făcut părtaș"*[70].

Virgil Cioflec putea să fie mulțumit de rezultatele generozității sale. Datorită lui, românii s-au bucurat în continuare de creația poetului. În anii care au urmat, Iosif a continuat să scrie o poezie într-adevăr originală, manifestată printr-o compoziție proprie, dovedind o sensibilitate poetică autentică, cu o expresie îngrijită și variată, caracterizată prin farmecul evocării. El a dat și numeroase traduceri de mare fidelitate și acuratețe din lirica și din dramaturgia universală. Aceasta l-a impus ca unul dintre cei mai valoroși poeți români ai primelor două decenii ale secolului al XIX-lea, fiind considerat, pe drept, ca fiind veriga de legătură între eminescianism și simbolism.

Anexe

A. Scrisoare de la Virgil Cioflec către Șt. O. Iosif[71]

Hotel Metropole, Joi, Bucarest

Iubite domnule Iosif,

Iartă-mi, rogu-te, familiaritatea ce mi-o permit față de Dta. Cînd ne vom cunoaște mai binișor, vei înțelege sensul acestei dragoste.

Înainte de a sosi în țară, mă mîngâia gîndul de a putea fi un moment ochi în ochi cu Dta. Prin lume, abia de-am putut da de urma adresei D.tale, și te rog din tot sufletul să-ți iai supărarea de a mă cerceta, dacă e cu cale, astă seară înainte de 81/2. Eu voi fi aici, te voi astepta de la 7 în sus.

Nu lua masa aiurea, căci mi-i face o deosebită cinste cinînd împreună.

V. Cioflec

Hotel Metropole (No 26)

B. Scrisori de la Bușteni: Șt. O. Iosif către Ilarie Chendi

B1. Cartă poștală//Domnului Il. Chendi, vicebibliotecar la Academia Romînă//București, Calea Știrbey-Voda 72//Ștampila de plecare: Bușteni-Gară, 2 OCT 99//Ștampila de sosire: -

Dragul meu,

Aștept mereu acele lucruri grave!

Se vede că de grave ce sînt s'au împiedicat pe drum. Te rog, cînd îmi trimiți pe *Romanzero* să'mi semnalezi părțile ce trebuesc turnate în romînește.

Abia aștept să termin odată; îmi vue capul de atîtea fantome, cavaleri, păsări și flori! De cîteva zile sînt singur ca un cuc în vila asta mare și pustie. Azi noapte am visat că m'am prefăcut într-un liliac și mă băteam cu aripile oarbe de zidurile unui beciu mucegăit! Brrrr!

Salut loază! O vorbă dulce babei!

Și ție

Salve

Iosif

Bușteni, 20 Sept. 99

Pe margini:

Ubi est Veturia??? Măi, de ce nu'mi trimeți *Familia*? S'au întors Zaharia, Lăpădatu etc? Salutări d-lui Duica. Ce e cu Stans? Sandu tot englez?

B2. Cartă poștală//Domnului Il. Chendi, publicist//Str. Știrbey-Vodă 72, București// Ștampila de plecare: Bușteni-Gară, 7 OCT 99// Ștampila de sosire: Bucuresci, Cursa I, 8 OCT 99

Bușteni, Sîmbătă

Frate Ilarie,

Deși sînt necontenit hărțuit de griji, totuși lucrez cu străduință. Aș fi aproape gata, dacă setea după forma impecabilă nu m'ar ademeni mereu să revin, să corectez, să arunc ici un adverb, colo un pronume, să descarc un vers, să înghesui altul, să trîntesc o rimă nouă, să spulber o cacofonie.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Măi, dacă nu toate, dar o să avem cîteva traduceri magistrale, fără să mă laud!

Între acestea numără: Bergstimme. Zwei Brüder, Ritter Olaf, Don Ramiro, Die Grenadiere și cîteva cîntece.

De concurență... După umila mea părere, Sextil nu scie să facă versuri. Lui Stans i-am scris de două ori pînă azi, fără ca să'mi răspundă nimic. Nu stiu ce e cu Stans. Vezi de caută un editor. La *Fam[ilia]* am să-îi trimit cîteva de mustră să le publice toate odată, cu cîteva zile înainte de apariția volumului, pe o pag[ină].

În curînd, multe și aștept cărțile. Amintește lui Sandu să'mi trimită colecția.

Trimite'mi *Neue Gedichte* și *Romanzero* că sînt mort! Caută-le la Herz (Hotel de France) sau Socec. Dar, te rog, căci timpul e așa de scurt!

Salutare fraților.

B3. Cartă poștală//Domnului Il. Chendi, publicist// 72, Str. Știrbey-Vodă 72, București// Ștampila de plecare: Bușteni-Gară, 14 OCT 99// Ștampila de sosire: Bucuresci, Cursa I, 15 OCT 99

Dragă Ilarie,

Zilele astea vei primi o bună parte din manuscris - restul mai tîrziu. Sînt curios să știu ce demersuri ai făcut în chestia editorului și ce rezultat avem? De ce nu'mi mai scrii nimic? Și te rog să'mi trimiți *Familia*. Eu lucrez încă, dar cu puțin spor. Cauza: s'apropie vremea de plecare. Poate, înainte de plecare, voiu mai veni pentru o zi la Buc[urești]. Dar nu pot precisa.

Salutări tuturor și ție o sărutare colegială.

Iosif

Bușteni, [1]2 oct. 99

B4. Cartă poștală//Domnului Il. Chendi, publicist//Str. Știrbey-Vodă 72, București// Ștampila de plecare: Bușteni-Gara, 22 OCT 99// Ștampila de sosire: Bucuresci, Cursa I, 23 OCT 99

Dragă Ilarie

Poimîne vei primi grosul manuscriptului Heine.

În curînd detalii prin scrisoare.

Salve.

Iosif

Bușteni, 22 Oct 99

B5. Cartă postală//Domnului Il. Chendi, publicist// 72 Str. Știrbey-Vodă 72, București// Ștampila de plecare: Bușteni-Gară, 23 OCT 99// Ștampila de sosire: Bucuresci, Cursa I, 24 OCT 99

Dragă Ilarie,

Azi ți-am espediat grosul manuscriptului, restul cît mai curînd. Sînt și în aceste trimise cîteva trad[uceri] mai slabe; le voi retusa la corectură.

Deocamdată, nu'mi mai scrie - pînă ce nu'ți voiu trimite cu alta adresă.

Cu editura fă cum te vei pricepe. Ar fi bine *Minerva*.

Te sărut

Iosif

Bușteni, 23 Oct 99

C. Scrisori de la Paris: Șt. O. Iosif către Ilarie Chendi

C1. Pe plic: Monsieur Il. Chendi, publiciste, Bucarest, Știrbeiu-Vodă 72, (Roumanie)// Expeditor: Șt. O Iosif, 4, Léopold-Robert, Paris// Ștampila de plecare: Paris.52, BD Montparnasse, 7H 12 Janv, 00// Ștampila de sosire: Bucuresci, 15 Jan 1900

Paris, 12 Ianuarie 1900

Dragă Ilarie,

Ți-am adresat o scrisoare mai lungă la Academie. Nu știu dacă ei fi primit-o - uitasem că ești în vacanță de sărbători. De altfel cred că nu ți-ai părăsit obiceiul de a lucra și de sărbători.

Alăturat îți trimit o drăguță schiță de Cioflec și două Cîntece - toate pentru proximul număr al *Convorbirilor*. Te rog să ne comunici, cînd or fi citite, dacă au plăcut și se primesc. Stărueşti - cred - și de Sandu ca să vă dea ceva - ăla e așa, dacă nu-i bați capul, nu scrie. Și ar fi păcat!

Aștept cu mare nerăbdare *Convorbirile* reînviate. Am auzit că se va publica și un număr festiv în onoarea D.lui Maiorescu. E adevărat?

Revista comercială a d.lui Motru a eșit de sub teascuri? Aș fi curios și eu să o răsfoesc.

Nu știu nimic despre soarta scrisorii tale trimise acu o lună. N'am primit decît o Bierkarte în afară de aceea de la 23 Dec. v. cu portretul Ștefi. Vorba ta - s'o fi prăpădit pe drum. Eu o regret mai mult ca tine - căci odată cu ea am pierdut cîteva momente de adevărată desfătare sufletească.

Salutări la toți - și ție.

O sărutare frățească

Iosif

www.cimec.ro / www.mncr.ro

(Rând adăugat pe marginea scrisorii:)
Cînd mai trimiţi ceva la *Familia*?

C2. Carte poştală//Monsieur Ilarie Chendi, publiciste, Str. Ştirbey-Vodă 72, Bucarest, Roumanie// Ştampila de plecare: Paris. 52, BD Montparnasse, 2H30S 9 Mars, 00// Ştampila de sosire: Bucuresci, Cursa 4, 12 Mar 900

Paris, Martie 900.
Dragă Chendi,
Azi primii de la voi o Bierkarte care mi-a amintit frumoasele seri cînd asurzeam pe muşteriii lui Comşa sau Căpitanul, cu nesfîrşita serie de hohote şi cântece. Eu m'am făcut băiat cuminte şi nu mai beau, că n'am cu cine... De cînd m'am despărţit de voi, n'am mai tras nici un pui de chef. Mi-e silă să m'amestec în gloata compatrioţilor, lipsiţi de orice ideal. De geaba! Tovarăşi ca voi nu se găsesc pretutindeni. Bine să şi-o însemne asta fiecare. De-aceea mă bucur de pocăinţa lui Sandu, care s'a re'ntors la matcă.
Te rog un lucru: trimite'mi cît mai curînd manuscrisul traducerilor mele; am nevoe de ele ca să le mai adaug şi să le cioplesc - şi pînă la Paşti sper să găsim un editor. Pîn'atunci numărul lor se va spori cu mult.
P'aici o vreme morocănoasă care m'a desperat. Nici nu plouă, nici nu ninge şi e frig. Mi-e silă de toate; sufăr de insomnie, mi-e dor de iubire şi de primăvară.
Pe malurile Senei, subt cerul plumburiu, exposiţia creşte văzînd cu ochii; turnurile şi cupolele ei se ridică măreţ ca o sfidare aruncată neantului...
Încolo - toate bune. Spune salutări la toţi.
Nu uita manuscrisul.
Salve
Iosif

(Rând adăugat pe marginea scrisorii:)
Mă lupt din greu cu *Nordseebilder*. Uneori îmi vine să cred că Heine ăsta e intraductibil.

C3. Carte poştală// Monsieur Ilarie Chendi, publiciste, 72 Str. Stirbey-Vodă 72, Bucarest Roumanie// Ştampila de plecare: Paris.52, BD Montparnasse, 8HIES 1 Mai, 00// Ştampila de sosire: Bucuresci, Cursa III, 5 Mai 1900

Luni, - 30 Aprilie 900
Bruder Ilarie,
Îţi scriu dintr'o berărie, după două halbe. Singur - ca mai întotdeauna. Dar nu, - am pe Shelley cu mine; mă trudesc amarnic să traduc măreaţa *"odă la ciocîrlie"* - pentru *Convorbiri*.
Tu, fericitule, ai văzut marea. Eu poate am s'o văd la vară.
Expoziţia... o minune. I-am dat cîteva ocoale, dar parcă mi-e frică să m'apropiu prea mult de ea, ca să nu se topească vederii ca un vis.
Dragă Ilarie, trimite'mi pentru Dumnezeu! manuscrisul ăla. Proectul e foarte serios! Dacă nu, te'njur. Sandu ăla e un ticălos, tace ca un peşte.
M'aţi uitat!!
Salve
Iosif

(Pe marginea scrisorii:)
Salutări frăţeşti tuturora.

C4. Carte poştală// Monsieur Il. Chendi, homme de lettres, Str. Stirbey-Voda 72 Bucarest, Roumanie// Ştampila de plecare: Paris.52, BD Montparnasse, 9H30 25 Mai, 00// Ştampila de sosire: Bucuresci, Cursa II, 29 Mai 1900

Frate Ilarie,
Am primit manuscrisul. Îţi mulţumesc. Iartă dacă în scrisoarea precedentă am fost cam năcăjit; uneori te cuprinde aşa o indispoziţie, văzîndu-te sau crezîndu-te uitat de cei mai buni prieteni ai tăi... În curînd îţi voiu scrie pe larg în chestia editurii; într'o lună cel mult cred că manuscrisul va fi dat la tipar. Aş dori să ştiu dacă studiul tău e complect sfîrşit; neştiind cînd mă voi întoarce în ţară, cred că traducerile vor apare în lipsa mea - în editura Socec. Deci caută şi pregăteşte studiul; în toate privinţele ne vom înţelege cred, destul de bine, prin scrisori.
Salve şi salutări lui Zaharia[72], Borchină, Popovici, Lăpădatu etc.
Iosif

C5. Pe plic: Mr. Ilarie Chendi, Academia Romînă, Roumanie, Bucarest// Expeditor: Şt. O. Iosif, 4, Léopold-Robert, 4, Paris// Ştampila de plecare: Paris.52, BD Montparnasse, 1H 30s, 21 Oct, 00// Ştampila de sosire: Bucuresci II, 24 Oct.

Frate Ilarie,
Azi dimineaţa am primit de la d. Bogdan scrisoarea ce ţi-o alăturez - vei vedea din ea că editura traducerilor nu mai este decît o

www.cimec.ro / www.mncr.ro

chestiune de timp. De aceea te rog să'mi trimiți imediat lucrarea ta asupra lui Heine - cred că de multă vreme o păstrezi gata în săltar. Aș vrea s'o citesc și eu, apoi adăugînd'o la traduceri să trimit d-lui Bogdan manuscrisul complect. - Dar te rog s'o faci asta cît mai curînd posibil, căci eu am manuscrisul gata de tipar.

Te-am mai rugat într'o scrisoare de mult să'mi trimiți adresa d-relor poete Cunțan și Cioban - probabil că ocupat de alte daraveri mai importante, ai uitat.

Am primit *"Noaptea'nvierii"* și-ți multumesc. S'a vîndut ceva? Dar Sandu - s'o hotărît să devie autor celebru? El are multe lucruri frumoase, dar după a mea părere, e păcat să le amestece așa toate laolaltă, note peste schițe și poesii peste note. Mi-a trimis și mie o lista de subscripție, pînă azi n-am adunat decît 1 fr. - E destul de puțin, dar n'am cunoscuți mulți p'aici, cîți îi am sînt băeți săraci. Socot însă că voiu putea smulge de la vre-o 4-5 încă.

Ce mai faceți voi prin acel București îndepărtat? Tot există??...

Salutări la toți.

Nu uita să'mi trimiți imediat ce te-am rugat!

Nici adresa poetelor.

Cu dragoste

Iosif

Paris, 5 Oct. 900

Notă: Scrisoarea lui Ion Bogdan este transcrisă mai jos, la poziția D.

C6. Carte poștală// Monsieur Il. Chendi, publiciste, Academia Română (Calea Victoriei), Roumanie, Bucarest// Ștampila de plecare: Paris.43, Rue Littre, 3E 28 Oct, 00// Ștampila de sosire: Bucuresci, Cursa II, 31 Oct 900

Frate Chendi,

Cred că ai primit ultima mea scrisoare dimpreună cu aceea a d-lui Bogdan.

Aștept manuscrisul studiului tău, trimite-mi-I fără'ntîrziere, căci împrejurări grele mă silesc să grăbesc cît mai mult publicarea traducerilor.

Dacă'ntîlnești pe Sandu, strînge-i mîna din partea mea pentru superba poesie *Calugărenii*. De mult n'am citit prin revistele noastre o poesie așa inspirată.

Te rog nu uita studiul. Scrie'mi.

În curînd mai multe. Salutări celei.

Te sărut

Iosif

Paris, 16 Oct. 900

D. Scrisoare de la Paris: Constantin Sandu Aldea, St. O. Iosif si Sextil Pușcariu către Ilarie Chendi

Carte poștală// Monsieur Ilarie Chendi, 72, Str. Stirbey-Vodă 72, Bucarest (Roumanie)// Ștampila de plecare: Paris.52, BD Montparnasse, 3H30S 14 Mars, 01// Ștampila de sosire: Bucuresci, Cursa III, 17 Mar 901

Paris, 13/3 901

Dragă Ilarie,

Am pățit'o al dracului. Legațiunea romînă de aici nu știe nimic. Vilmorin n'a fost înștiințat. M'am prezentat direct proprietarului și îi aștept răspunsul azi sau mîine. Sunt necăjit al dracului.

Sandu

Frate Ilarie, - aștept si eu răspuns de la Steinberg căruia i-am trimis manuscrisul de o săptămînă. Pînă într'o lună nădăjduesc să apară însfîrșit. Tu ce proecte mai făurești?

Berlinul nu'ți face cu ochiu? P'aici am constatat încă odată - cu prilejul venirei lui Sandu - că berea franțujilor e rea. Salve Iosif

Pe marginea scrisorii, sunt adăugate două rânduri:

Cu scrisul lui Șt. O. Iosif: *"Sandu face infidelități Tirolului"*

Apoi:

"Protestez, berea e bună! Sextil"

E. Ion Bogdan către Șt. O. Iosif

Scrisoarea a fost trimisă de Șt. O. Iosif lui Ilarie Chendi, ca anexă la scrisoarea B5 de mai sus.

București, 2 oct. 1900

Iubite Domnule Iosif,

Îți trimit pe Serafina în corectură; dacă o ai schimbată în manuscris, te rog însamnă schimbările sau pe corectură, sau trimite-mi manuscrisul cel nou. Așa cum este acum, nu te-aș sfătui s'o publici. Dacă nu poți să mi-o trimiți până la 8-10 Oct., mi-ai face o plăcere să-mi trimiti altceva pentru numărul din Octomvrie (o pagină).

Întors în Iași, mă gîndesc la făgăduința ce ți-am făcut. Pregătește întreg manuscrisul cu traducerile din Heine și trimite-mi-l, ca să vorbesc cu Socecu sau cu un alt editor. Voiu face tot ce-mi va sta în putință să pui la cale o ediție frumoasă și să iesi și D ta cu ceva profitat dintr-însa.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Al D-tale devotat prieten
I. Bogdan
Bulevardul Carol, 55

Note

1. ŞT. O. IOSIF, *Versuri originale şi tălmăciri*, p. VIII
2. Ibidem, p. XXXIII
3. HORIA OPRESCU, *Corespondenţă: Şt. O. Iosif...*, P. VIII
4. MIHAIL SADOVEANU, *Anii de ucenicie*, p. 579
5. Idem
6. ION ROMAN, *Studiu introductiv* la volumul I, ŞT. O IOSIF, *Opere*, p. X
7. Ibidem, pp. XI-XII
8. Ibidem, p. X, nota 1.
9. HEIMANN (HARITON) TIKTIN (n. 9 august 1850, Breslau, dec. 13 martie 1936, Berlin) lingvist român de origine germană, doctor în filologie la Universitatea din Leipzig. Membru de onoare al Academiei Române.
10. HEIMANN TIKTIN, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, Bucureşti. 1895-1925
11. ŞT. O. IOSIF, *Versuri originale şi tălmăciri*, p. XXXIV
12. HORIA OPRESCU, op. cit., scrisoarea către Virgil Cioflec, din Buşteni, 5 octombrie 1899, p. 54
13. HORIA OPRESCU, op. cit., scrisoarea din Buşteni, 5 octombrie 1899, p. 54
14. HORIA OPRESCU, op. cit., p. 46
15. Scrisoare nedatată, cu indicaţia "joi", anexa A
16. HORIA OPRESCU, op. cit., scrisoarea din Buşteni, august 1899, p. 48
17. HORIA OPRESCU, op. cit., scrisoarea din Turnu Măgurele, 17 august 1899, p. 46
18. HORIA OPRESCU, op. cit., scrisoarea din Turnu Măgurele, 13 august 1899, p. 45
19. HORIA OPRESCU, op. cit., scrisoarea din 27 august 1899, p. 47
20. HORIA OPRESCU, op. cit., scrisoarea din Bucureşti, 1 septembrie 1899, p. 49
21. HORIA OPRESCU, op. cit., scrisoarea din Buşteni, 5 octombrie 1899, p. 54
22. C. STÂNULESCU (CORIOLIS), inginer cu preocupări literare şi muzicale. Prieten al lui Şt. O. Iosif, l-a găzduit în locuinţa lui de student timp de şase luni, în toamna şi iarna anului 1897. A publicat amintiri despre poet.
23. ŞT. O. IOSIF, *Opere*, vol. IV, p. 323
24. Ibidem, p 690
25. HORIA OPRESCU, op. cit., scrisoarea din Buşteni, 27 august 1899, p. 30
26. HORIA OPRESCU, op. cit., p. 49-51
27. Scrisorile B1-B5.
28. ŞT. O. IOSIF, Opere vol. IV, p. 327
29. CONSTANTIN SANDU-ALDEA (n. 14 noiembrie 1874, Tichileşti - Brăila, dec. 21 martie 1927, Bucureşti) inginer, profesor, scriitor, jurnalist. Doctor în ştiinţele agricole la Berlin, este considerat întemeietorul studiilor de ameliorare a plantelor în România. Membru corespondent al Academiei Române.
30. ŞT. O. IOSIF, *Opere*, vol. IV, p. 407
31. HORIA OPRESCU, op. cit., p. 402-403
32. ŞT. O. IOSIF, *Opere*, vol. IV, p. 701
33. HORIA OPRESCU, op. cit., scrisoarea din 20 august 1900, p. 55-56
34. ŞT. O. IOSIF, *Opere*, vol. IV, p 691
35. DIMITRIE ANGHEL (n. 16 iulie 1872, Cornesti - Iasi, dec. 13 noiembrie 1914, Iasi) poet, prozator si traducător de literatură. A creat o poezie originală, cu valoarea unui moment de tranziţie către poezia "modernă".
36. SEXTIL PUŞCARIU (n. 4 ianuarie 1877, Braşov, dec. 5 mai 1948, Bran) lingvist şi filolog. Studii la Paris (1899-1901). Profesor de filologie română la Universitatea din Cernăuţi (1908-1918). Primul rector al Universităţii române din Cluj (1919-1920), profesor de limba română la Universitatea din Cluj. Membru al Academiei Române din 1914.
37. GEORGE MURNU (n. 1 ianuarie 1868, Veria - Grecia, dec. 17 noiembrie 1957, Bucuresti) arheolog, poet, traducător de literatură. Profesor de arheologie la Universitatea din Bucureşti (1914-1939). A realizat o traducere valoroasă, în versuri, a Iliadei şi Odiseei lui Homer. Membru al Academiei Române din 1923.
38. GEORGE MUNTEANU-MURGOCI (n. 20 iulie 1972, Măcin - Tulcea, dec. 5 martie 1925, Bucureşti) mineralog şi geolog. Doctorat în geologie la Munchen. Profesor de mineralogie şi petrografie. Creatorul şcolii de pedologie în România. Membru corespondent al Academiei Române (1923).
39. GEORGE ŢIŢEICA (n. 4/17 octombrie 1873, Turnu Severin, dec. 5 februarie 1939, Bucureşti) matematician. Licenţă în matematică la Sorbona, doctor în matematică la Paris. Profesor universitar la Bucureşti, Sorbona - Paris, Bruxelles, Roma. A avut contributii originale la studiul geometriei diferenţiale - geometria proiectivă a reţelelor şi congruenţelor - fondator al geometriei diferenţiale centro-afine. Membru (1913), vice-preşedinte (1924-1925) şi secretar general (1929-1939) al Academiei Române.
40. KIMON LOGHI (n. 1876, Serres - Macedonia) pictor, foarte bine apreciat la vremea lui, pe nedrept uitat astăzi.
41. IPOLYT STRÂMBU (STRÂMBULESCU) (n. 18 mai 1871, Mărăşti - Mehedinţi, dec. 31 octombrie 1934, Bucureşti) pictor peisajist. Profesor la Şcoala de Belle-Arte din Bucureşti.
42. ŞTEFAN POPESCU (n. 20 ianuarie 1872, Finţeşti - Buzău, dec. 8 iulie 1948, Bucureşti) pictor, maestru al culorii şi perfect desenator, de factură impresionistă. A studiat pictura la Paris în anul 1900. Membru de onoare al Academiei Române (1936).
43. GHEORGHE PETRAŞCU (PETROVICI) (n. 5 decembrie 1872, Tecuci, dec. 2 decembrie 1949, Bucureşti) pictor. A studiat pictura la Paris între 1898 şi 1902. Una dintre cele mai originale personalităţi ale artei româneşti. Membru al Academiei Române (1936).
44. FRIEDERICH (FRITZ) STORK (n. ianuarie 1872, Bucureşti, dec. 1942) sculptor. Profesor la Şcoala de Belle-Arte din Bucureşti.
45. NICOLAS GRANT (n. 1868, Bucureşti, dec. 1943) pictor specializat în acuarelă şi grafici, cu expoziţie bine apreciată la Paris.
46. SEXTIL PUŞCARIU, *Călare pe două veacuri*, p. 188-201 şi 217-220
47. GHEORGHE OPRESCU, *Pictura românească în secolul al XIX-lea*, p. 212
48. ŞT. O. IOSIF, *Opere alese*, vol. I, p. 121 şi vol. II, p. 468
49. Virgil Cioflec şi Şt. O. Iosif locuiau pe strada Leopold-Robert la nr. 4.
50. HORIA OPRESCU, op. cit., p. 30-32
51. ŞT. O. IOSIF, *Opere*, vol IV, scrisoarea către Coriolan Stănulescu din 19 noiembrie 1899, p. 324-325

www.cimec.ro / www.mncr.ro

52. Ibidem, scrisoarea către Coriolan Stănulescu din 17 ianuarie 1900, p. 328-329

53. ŞT. O. IOSIF, *Opere*, vol. IV, scrisoarea din 28 mai 1900, p. 330

54. CONSTANTIN RĂDULESCU-MOTRU (n. 2 februarie 1868, Butoesti - Mehedinţi, dec. 4 martie 1957) filosof si psiholog. Doctor în filosofie în Germania, profesor de filosofie si psihologie la Universitatea din Bucureşti. Membru al Academiei Române (1923), preşedinte (1938-1941).

55. ŞT. O. IOSIF, *Opere*, vol. IV, p. 344-345

56. Localuri din Bucureşti, în care se întâlnea adeseori grupul de prieteni.

57. MARIA CUNTAN (n. 7 februarie 1862, dec. noiembrie 1935) poetă sămănătoristă.

58. MARIA CIOBAN, căs. Botiş (n. 1866, dec. 1950) poetă.

59. SEXTIL PUŞCARIU, op. cit., p. 185-186

60. HORIA OPRESCU, op. cit., scrisoarea lui Şt. O. Iosif către tatăl său din 19 august 1901, p. 33

61. HORIA OPRESCU, op. cit., p. 82

62. HORIA OPRESCU, op. cit., scrisoarea lui Şt. O. Iosif către tatăl său din 19 august 1901, p. 33

63. HORIA OPRESCU, op. cit., scrisoarea către Virgil Cioflec din München, 12 iulie 1901, p. 85

64. HORIA OPRESCU, op. cit., scrisoarea lui Şt. O. Iosif către tatăl său din 19 august 1901, p. 34

65. ŞT. O. IOSIF, *Opere*, vol. IV, scrisoarea din 9 august 1901, ps 416

66. Ibidem, scrisoarea din 19 august 1901, pg. 333

67. HORIA OPRESCU, op. cit., p. 16

68. HORIA OPRESCU, op. cit.. scrisoarea lui Şt. O. Iosif către tatăl său din 19 august 1901, p. 32

69. cf. ŞT. O. IOSIF, *Opere* vol. IV, p. 697

70. Ibidem, p. 404

71. Cu excepţia scrisorii lui Virgil Cioflec, BAR S3/CCCXXXII, toate celelalte scrisori se află în păstrarea familiei.

72. ZAHARIA BÂRSAN (23 ianuarie 1878, Sânpetru - Braşov, dec. 13 decembrie 1948) poet, dramaturg, actor.

Bibliografie

1. MIRCEA DEAC, *50 de ani de pictură, 1890-1940. Dicţionarul pictorilor din România, Bucureşti*, Oficiul de informare documentară pentru industria constructoare de maşini, 1996

2. ŞT. O. IOSIF, *Opere alese*, vol. I şi II, Ediţie îngrijită, studiu introductiv, note şi bibliografie de Ion Roman, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1962

3. ŞT. O. IOSIF, *Opere*, III, Ediţie îngrijită, comentarii şi variante de Ion Roman, în colecţia *Scriitori români*, Bucureşti, Editura Minerva, 1976

4. ŞT. O. IOSIF, *Opere*, IV, Ediţie îngrijită, comentarii şi variante de Ion Roman, în colecţia *Scriitori români*, Bucureşti, Editura Minerva, 1981

5. ŞT. O. IOSIF, *Versuri originale şi tălmăciri*, Ediţie îngrijită şi prefaţă de Ion Roman, Bucureşti, Editura pentru literatură, Biblioteca pentru toţi, 1968

6. GHEORGHE OPRESCU, *Pictura românească în secolul al XIX-lea*, Bucureşti, Fundaţia pentru Literatură şi Artă Regele Carol II, 1937

7. HORIA OPRESCU, *Corespondenţă: Şt. O. Iosif, Dimitrie Anghel, Natalia Negru, M. Sadoveanu, N. Iorga, C. Sandu Aldea, Virgil Cioflec, Ilarie Chendi...*, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1969

8. LUCIAN PREDESCU, *Enciclopedia României - Cugetarea*, ediţie anastatică, Bucureşti, Editura Saeculum I.O. şi Editura Vestala, 1999

9. SEXTIL PUŞCARIU, *Călare pe două veacuri, Amintiri din tinereţe (1895-1906)*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1968

10. DORINA N. RUSU, *Membrii Academiei Române, 1866-1999*, dicţionar, ediţia a doua, revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1999

11. MIHAIL SADOVEANU, *Anii de ucenicie*, în *Opere*, vol. 16, Bucureşti, Editura de stat pentru literatură şi artă, 1959

12. MIRCEA ZACIU, MARIAN PAPAHAGI, AUREL SASU - coordonatori, *Dicţionarul Esenţial al Scriitorilor Români*, Bucureşti, Editura Albatros, 2000

Abstract

Contributions Of Literary History
Correspondence Between Şt. O. Iosif, Virgil Cioflec, Ilarie Chendi and Ioan Bogdan
August 1899 - March 1901. 14 Original Letters

At the beginning of the last decade of the 19th century, the attention of readers of the literary magazines of the time was drawn by the name of Şt. O. Iosif. He asserted himself to the poetry fan public after it appeared its two volumes with translations from Petöfi's lyrics in 1896 - *Apostolul şi alte poezii*, and in 1897 - *Poezii alese* - followed by the volume of original poems - *Versuri*, also in 1897.

The summer of 1899 brought an unexpected change in the life of the poet whose health and mental state were precarious due to the meeting with young Virgil Cioflec. He was part of the persons interested in the culture and Romanian plastic arts who followed with admiration the poetic work of Şt. O. Iosif. Virgil Cioflec found about the precarious health and material state of the young poet determining him to meet Şt. O. Iosif and to offer him a chance of physical and moral straightening and offering him the possibility to stay in Paris, for almost 2 years.

With this gesture, Virgil Cioflec could be satisfied by the results of his generosity. Thanks to Virgil Cioflec the Romanians were further on reading the creations of Şt.O. Iosif. In the following years, Iosif continued to write a really original poetry, manifested by a personal composition, proving an authentic poetic sensibility, with a careful and varied expression characterised by the charm of evocation. He also wrote numerous translations of high fidelity and accuracy from the universal lyrics and dramaturgy. This made him one of the most important Romanian poets of the first two decades of the 19th century, being fairly considered as the chain between Eminescianism and symbolism.

Oana Lucia Dimitriu

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Șt. O. Iosif - fotografie din Paris

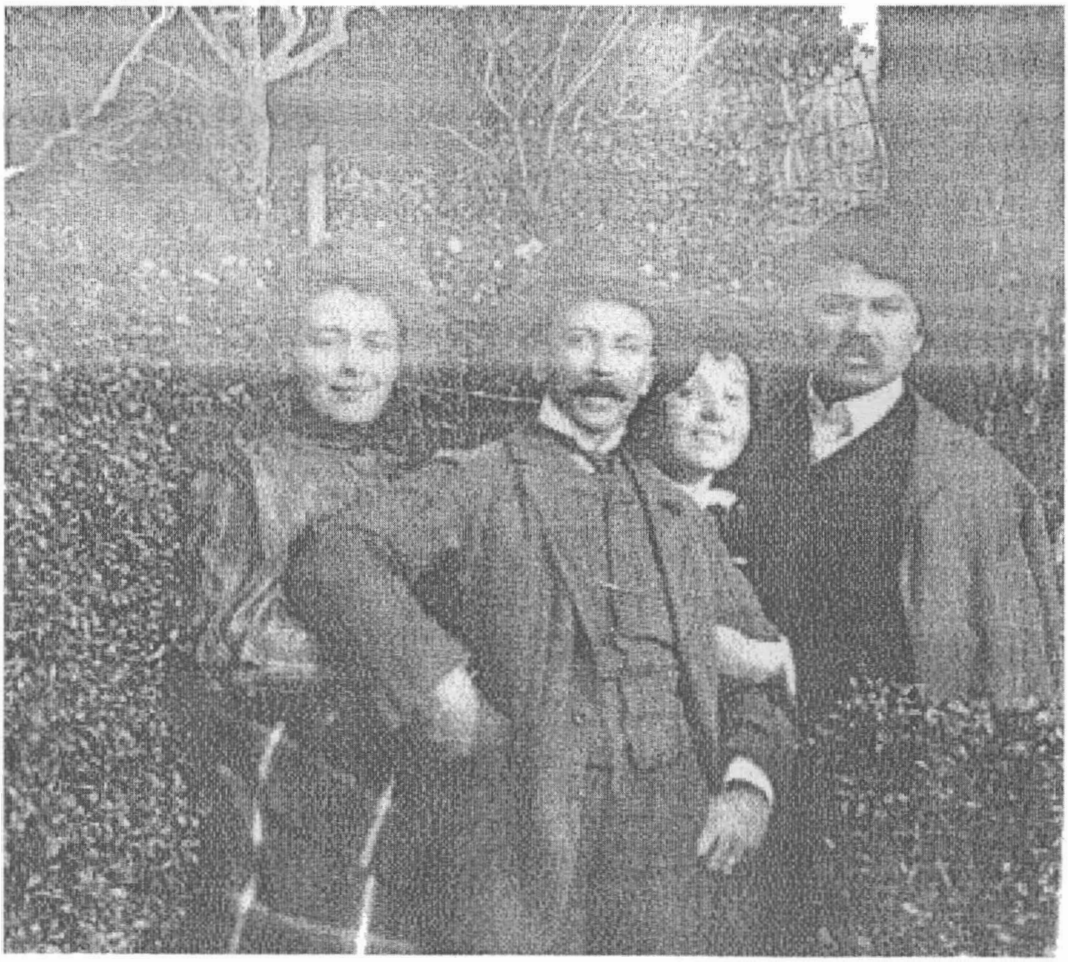

Octavian Goga (centru) și soția lui Hortensia,
împreună cu Virgil Cioflec și soția acestuia, Zenobia

www.cimec.ro / www.mncr.ro

RÉPUBLIQUE FRANÇAISE

CARTE POSTALE

Ce côté est exclusivement réservé à l'adresse.

POSTE 10 RÉPUBLIQUE FRANÇAISE

Monsieur Ilarie Chendi

72, Str. Stirbey Vodă, 72

Bucarest

(Roumanie)

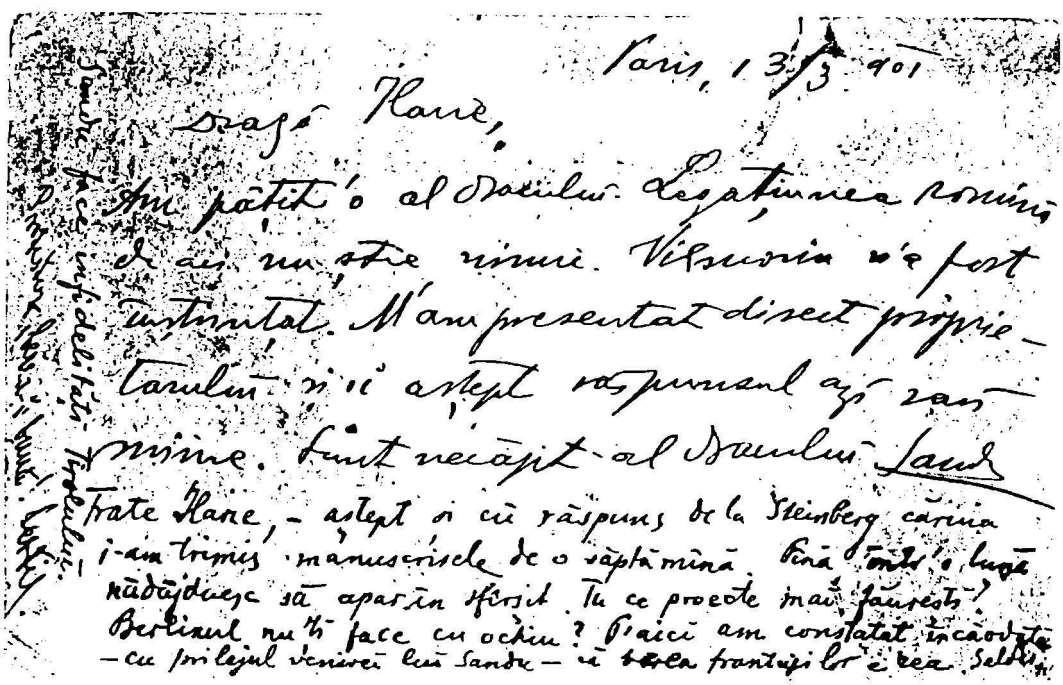

102

Paris, 13/3 901

Dragă Ilarie,

Am pățit'o al Dracului. Legațiunea romînă de aci nu știe nimic. Vilmorin n'a fost instruțat. M'am presentat direct proprietarului și îi aștept răspunsul azi sau mîine. Sunt necăjit al Dracului. Sandu

Frate Ilarie, – aștept și cu răspuns de la Steinberg căruia i-am trimis manuscrisele de o săptămînă. Pînă într'o lună nădăjduesc să apar în sfîrșit. Tu ce proecte mai făurești? Berlinul nu ți face cu ochiu? Pe aici am constatat încăodată – cu prilejul venirei lui Sandu – că berea franțuzilor e rea. Saldu

Sandu face infidelități Tirolului. Prințesa lui Sandu. Lovitul.

Carte postală de la Paris a lui Șt. O. Iosif

www.cimec.ro / www.mncr.ro

RÉPUBLIQUE FRANÇAISE

CARTE POSTALE

Ce côté est exclusivement réservé à l'adresse.

Monsieur

Il. Chendi, publiciste

Academia Romîna (Calea Victoriei)

Roumanie

Bucarest

037

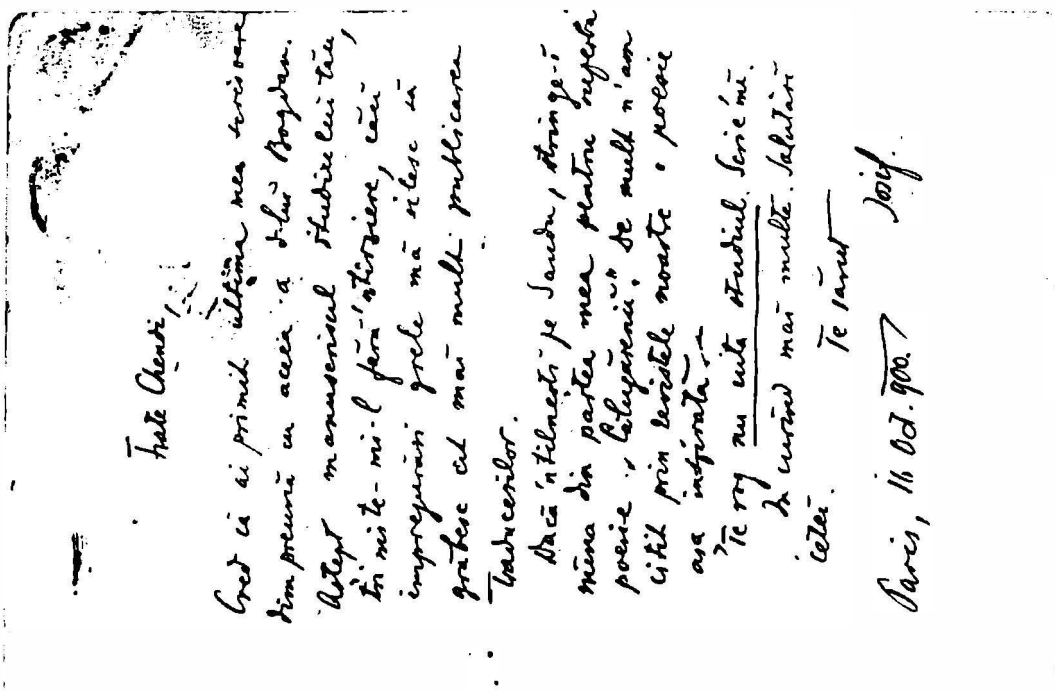

Frate Chendi,

Cred că ai primit ultima mea scrisoare dimpreună cu aceea a d-lui Bogdan. Aștept manuscrisul studiului tău, trimite-mi-l fără întârziere, căci împrejurări grele mă silesc să grăbesc cât mai mult publicarea traducerilor.

Dacă 'ntîlnești pe Sandu, strînge-i mîna din partea mea pentru rugerea poesie „Călugărenii". De mult n'am citit prin revistele noastre o poesie așa inspirată.

Te rog nu uita studiul. Scrie mi.

În curînd mai multe. Salutări cetei.

Te sărut

Iosif.

Paris, 16 Oct. 900.

Carte poștală de la Paris a lui Șt. O. Iosif

www.cimec.ro / www.mncr.ro

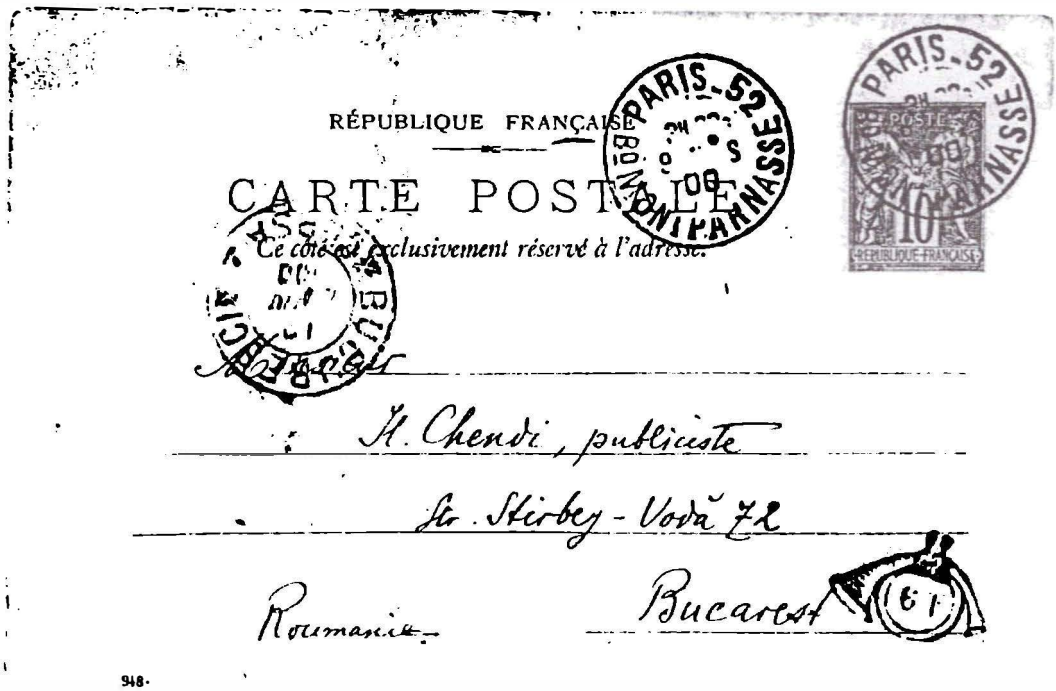

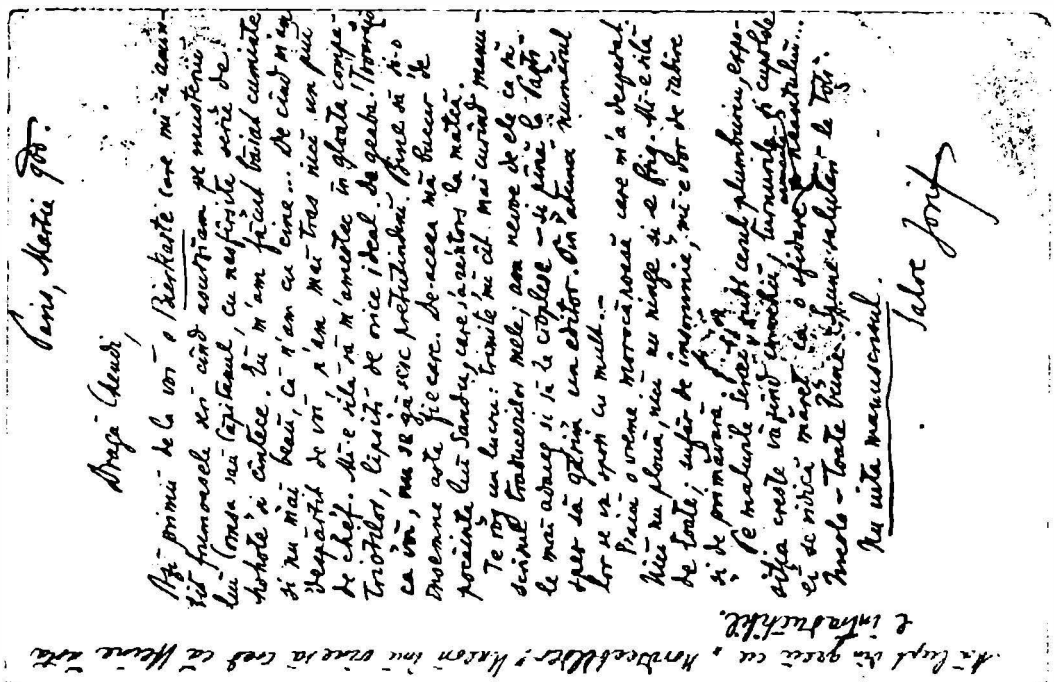

Carte postală de la Paris a lui St. O. Iosif

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Din viața și activitatea Dr. Titu Liviu Tilea

Printre personalitățile remarcabile ale județului Mureș care și-au adus aportul la pregătirea și realizarea Marii Uniri iar apoi, prin funcțiile deținute, la consolidarea statului național unitar român, s-a numărat și medicul Dr. Titu Liviu Tilea. S-a remarcat pe tărâmul vieții politice, culturale și mai ales medicale. A fost conducătorul unui partid politic, a condus cu pricepere greaua funcție de medic-șef al județului, iar o perioadă de timp, pe plan cultural, a fost vicepreședinte al Despărțământului Reghin al Astrei.

S-a născut în localitatea Smig din fostul județ Târnava Mică (azi în județul Alba) la 16 iunie 1866, fiul lui Ioan Tilea și al Rafilei Tilea, născută Pora[1]. A fost nepotul memorandistului Ion Rațiu și unchiul diplomatului român la Londra, în anul 1939, Viorel V. Tilea[2].

Liviu Tilea a urmat Facultatea de Medicină a Universității din Budapesta și Viena, cu mici întreruperi, în perioada anilor 1890-1898. Din anul II a beneficiat de bursă din partea Fundației Simion Romanțai[3].

La Viena a făcut parte din Societatea academică studențească *"România Jună"*, fiind unul dintre cei mai de seamă activiști ai acesteia. Cu prilejul pregătirii festivităților pentru jubileul de 25 de ani ai *"României June"*, în 1896, a activat ca președinte al comitetului aranjator, a contribuit la alcătuirea programului și la reușita desfășurării acestuia, împreună cu medicii Sterie Ciurcu, Al. Vaida-Voievod și alți studenți români de la diferite facultăți vieneze[4].

Nu se cunoaște exact data stabilirii în Toplița (județul Harghita), dar din adunarea Comitetului Despărțământului XXVI (Reghin) al Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român, desfășurată în Reghin la 10 august 1909, reiese că medicul Dr. de circumscripție Tit Liviu Tilea era deja membru ordinar al Despărțământului din anul 1908[5]. Din anul 1911 devine membru fondator al Despărțământului[6].

Participă la adunarea cercuală a Despărțământului, ținută la 25 iulie 1912 în pavilionul din promenada orașului Reghin, unde s-a prezentat activitatea Comitetului cercual pe anii 1911-1912. Cu acea ocazie a fost ales în comisia pentru încasarea taxelor și înscrierea membrilor noi, alături de Alexandru Nicolescu, preot ortodox în Stânceni, și Ioan Suciu, învățător în Cacuciu. Tot atunci s-a reales ca director Dr. Ioan Harșia, iar ca membri în comitet: Vasile Duma, protopop ortodox; Gregoriu Nicoară, preot ortodox Ibănești; Dr. Tit Liviu Tilea, Simion Zehan, preot greco-catolic în Casva, iar ca membrii supleanți: Dr. Ilie Popescu, avocat în Reghin, Ioan Suciu, învățător și Gavrilă Branea, preot gr. cat. în Petelea[7]. La următoarea adunare cercuală a Despărțământului (9 octombrie 1913) este înlocuit ca membru în comitet cu avocatul Dr. Simion Sbârcea din Toplița[8].

În toamna anului 1918 participă alături de marea majoritate a intelectualilor români la mișcările politice de emancipare românească care vor culmina cu realizarea Marii Uniri. Are o contribuție la constituirea Consiliului Național Român în Toplița (noiembrie 1918), fiind ales în funcția de președinte[9], și de asemenea va face parte din Consiliul Național comitatens Mureș-Turda, consiliu alcătuit din 40 de personalități, și care își va avea sediul în Reghin[10]. Satele aparținătoare cercului electoral al Reghinului și-au ales delegați în adunarea electorală desfășurată la 28 noiembrie 1918 în Reghin, sub președinția lui Vasile Duma, iar notari fiind Dumitru Antal și Sever Barbu. A fost unul dintre cei cinci delegați aleși (Dr. Ioan Harșia, avocat în Reghin; Dr. Tit Liviu Tilea, medic în Toplița; Andrei Cadar, proprietar în Stânceni; Dr. Teodor Popescu, avocat în Reghin și Ioan Duma, preot în Sacalu de Pădure) care au participat la Alba Iulia[11] și care au votat Unirea pe veci a Transilvaniei cu patria mamă, România.

Se știe că după declararea Unirii la 1 Decembrie 1918, armata română a depășit vechile frontiere și a intrat în Transilvania. Medicul Tit Liviu Tilea, care se afla la Toplița Română (azi Toplița), se strecoară printre liniile maghiare din zona respectivă - comuna Bilbor - și trece în zona de operațiuni românești, se prezintă la comandament și cere să ajute armata română. I se încredințează

www.cimec.ro / www.mncr.ro

sarcina de călăuză a primelor detașamente române de avangardă. Ajuns la Toplița cu acestea, organizează primirea festivă a armatei române de către românii din Toplița și din jur[12].

Fiind o problemă de competența sa, C.N.R. județean ia în discuție, în ședința din 13 decembrie, chestiunea membrilor din județul Mureș-Turda în Marele Sfat Național Român ales la Alba Iulia la 1 decembrie 1918. Marea Adunare Națională a ales pentru a face parte din acest mare forum cu atribuții parlamentare pe Dr. Ioan Harșia, avocat în Reghin, Iosif Popescu, director al băncii *"Mureșiana"* din Reghin și Emil Cormoș Alexandru, proprietar în Târgu Mureș[13]. C.N.R. județean, apreciind prodigioasa activitate desfășurată pe plan local de către unii intelectuali, propune ca din Marele Sfat Național să mai facă parte: Vasile Duma, protopop, Dr. Aurel Rusu, avocat, Dr. Tit Liviu Tilea, medic, Dionisie P. Decei, protopop și Ioan Roman, preot. Din păcate, nici unul dintre cei propuși nu vor face parte din acest forum[14].

Tot în ședința din 13 decembrie, după o serie de dezbateri privitoare la numirile în posturile cheie din administrația județului, medicul dr. Tilea, în calitate de referent al comisiei de candidare, propune pentru oficiile mai importante din administrația județeană pe: Dr. Ioan Harșia - prefect de județ; Dr. Ioan Sârbu - director al Administrației financiare; Dr. Virgil Mureșan - comisar de poliție; Ariton M. Popa - revizor școlar; Ștefan Pantea - notar județean; Dr. Aurel Baciu - președintele Scaunului orfanal; Dr. Simion Sbârcea - prim-pretor al Cercului Toplița; Sever Barbu - prim-pretor al Cercului Reghinului de Sus; Dr. Eugen Truția - prim-pretor al Cercului Reghinului de Sus; Dr. Eugen Truția - prim pretor al Cercului Reghinului de Jos; Dr. Aurel Rusu - prim-pretor al Cercului Band; dr. Iuliu Codarcea - prim-pretor al Cercului Târgu-Mureș și Nicolae Oprean - comisar cu alimentația[15].

După numirea primului prefect român al județului Mureș-Turda în persoana avocatului Dr. Ioan Vescan, care a preluat puterea publică la 10 ianuarie 1919, fapt luat la cunoștință de Consiliul Dirigent în ședința din 16 iunie 1919[16], Dr. Tit Liviu Tilea s-a pus la dispoziția noului prefect, ca și alți intelectuali români, având în vedere faptul că o parte a funcționarilor maghiari au refuzat depunerea jurământului de credință față de statul național unitar român.

În urma raportului prefectului județului Mureș-Turda, Consiliul Dirigent, Resortul afacerilor interne, numește în mod provizoriu în funcția de protomedic (prim medic - medic șef) al județului pe Dr. Tit Liviu Tilea[17]. Ulterior, a fost numit definitiv pe acest post cu data de 22 iulie 1921[18]. În calitatea sa de prim-medic al județului Mureș-Turda este numit de prefect membru din oficiu în Comisia administrativă a județului. Această comisie a fost constituită la 10 octombrie 1919. A făcut parte din această comisie în perioada 1919-1920[19]. De asemenea, în perioada anilor 1922-1925, a fost membru în Comisia permanentă și în Comisia instrucțiunii poporale a județului[20]. Totodată a îndeplinit și alte funcții în acest domeniu medical: vicepreședinte al Consiliului igienic al județului, șeful serviciului sanitar al județului, vicepreședinte al Societății de *"Crucea Roșie"* din România, filiala Târgu-Mureș[21], președintele Asociației medicilor din județ și municipiul Târgu-Mureș[22]. A îndeplinit funcția de prim medic județean până în anul 1930[23].

Medicul Dr. Tit Liviu Tulea participă și la viața politică a județului, ca membru al Partidului Național Român. Este numit membru în Comisia centrală electrorală a județului Mureș-Turda pentru alegerile parlamentare din noiembrie 1919, fiind președintele Biroului electoral al circumscripției Toplița[24]. De asemenea, a fost membru în Comitetul central electoral al județului, pentru alegerile parlamentare din mai 1920[25].

După demisia din funcția de președinte al organizației Mureș a Partidului Național Român a protopopului Ariton M. Popa (ianuarie 1920)[26], în urma înfrângerii la alegerile parlamentare din noiembrie 1919, interimar, până la întrunirea congresului organizației județene, va conduce organizația Mureș[27]. La 18 noiembrie 1922 s-a constituit Comitetul județean al Partidului Național Român din județul Mureș-Turda. A fost ales în funcția de președinte al organizației Mureș[28]. Tot atunci s-a ales și biroul organizației Mureș al partidului: vicepreședinte a fost ales avocatul Dr. Ioan Pantea; secretar preotul greco-catolic din Sântana de Mureș, Ioan Roman; casier juristul Alexandru Birtalan, iar controlor, medicul Dr. Eugen Nicoară[29]. Va deține această funcție până în anul 1927.

Prin funcția sa va fi membru de drept în Consiliul județean Mureș (1926-1929), rezultat în urma alegerilor locale din februarie 1926, făcând parte și din Comisia sanitară și de asis-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

tență socială[30]. De asemenea, este membru de drept în noul Consiliu județean format în urma alegerilor locale din iunie 1930[31]. La congresul organizației județene a Partidului Național Țărănesc desfășurat la Târgu Mureș la 30 octombrie 1927, nu a mai participat la alegerea pentru funcția de președinte, fiind bolnav și înaintat în vârstă. Totuși, este ales președinte de onoare al organizației Mureș, alături de Pavel Brătășanu[32]. Cu acea ocazie s-au ales noile organe de conducere; președinte executiv, avocatul Dr. Ioan Vescan; vicepreședinți: Ariton M. Popa și avocat dr. Ioan Oantea; secretar general: profesor Dr. Ioan Bozdog; casier: directorul liceului Alexandru Papiu Ilarian din Târgu-Mureș, Grigore Ciortea; secretar de ședințe: Gheorghe Maior, directorul Băncii *"Mureșiana"* din Reghin[33].

Pe plan cultural, după transferarea din Toplița la Târgu-Mureș, se transferă de la Despărțământul Reghin al Astrei, la Despărțământul Târgu-Mureș. Va fi președintele *"Astrei medicale"* a Despărțământului[34]. Participă la o serie de conferințe organizate de acest Despărțământ, din care amintim pe cea care a avut loc la Voiniceni (decembrie1923), unde au participat Dr. Adrian Popescu, Traian Popa, Dr. Ioan Bozdog, președintele Despărțământului Târgu-Mureș al Astrei și elevi de la Liceul Papiu Ilarian din Târgu-Mureș[35]. Pe tărâm public, a fost membru în curatoriul Bisericii greco-catolice din Târgu-Mureș[36]. A făcut parte din comitetul de fondatori (22 membri) care au pus bazele Societății anonime *"Librăria românească"* din Târgu-Mureș, înființată la 23 februarie 1921; era prima societate românească din acest domeniu din Târgu-Mureș[37]. A fost președinte la Banca populară cooperativă *"Mureșul"* din Târgu-Mureș, înființată în august 1920. Era prima bancă românească din municipiu[38]. De asemenea, a fost membru în Consiliul de administrație la *"Sovata"*, Societate balneară pe acțiuni în Târgu-Mureș[39], apoi cenzor la aceeași societate[40]. Făcea parte și din Consiliul de administrație de la *"Ogorul"*, Federala societăților cooperative din județul Mureș-Turda[41].

Pentru toată activitatea sa desfășurată după Marea Unire, a fost răsplătit cu înalte distincții: Ordinul Coroana României în grad de Cavaler[42], Ordinul Steaua României în grad de Cavaler[43] și Coroana României în grad de comandor[44].

A fost un bun coleg, regretat de toți cei care l-au cunoscut și au aflat de neașteptatul său deces din 31 iulie 1930, la Târgu-Mureș[45]. În necrologul său se spunea : *"Asociația Generală a Medicilor din România - Filiala Târgu-Mureș - are nemărginita durere să anunțe pierderea preaiubitului și valorosului coleg și prieten, Doctor Tit Liviu Tilea, președintele Asociației Generale a Medicilor, Filiala Mureș"*[46].

Note

1. Consiliul județean Mureș, *Fond registre de stare civilă*, Târgu-Mureș, Poz. 350/1930
2. FLOREA MARIN, *Medicii și Marea Unire*, Târgu-Mureș, 1993, pag. 263
3. CORNEL SIGMIREAN, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Cluj-Napoca, 2000, pag. 702; Semantism, Blaj, 1890, pag. 279.
4. FLOREA MARTIN, op.cit., pag. 263
5. *Despărțământul Reghin al Astrei. Documente. 1874-1940*, Culegere de documente întocmită de Liviu Boar, Reghin, 2001, pag.154
6. Ibidem, pag. 158
7. Ibidem, pag. 160
8. Ibidem, pag. 160
9. Ibidem, pag. 165
10. EMILIAN ANTAL, *Zile fierbinți din noiembrie-decembrie 1918, în Unirea Transilvaniei cu România*. Culegere de manuscrise aflate la Biblioteca municipală din Reghin
11. Ibidem, pag. 127
12. FLOREA MARIN, op.cit., pag. 264
13. *Gazeta oficială a Consiliului Dirigent*, 1919, nr. 13 din 28 februarie, pag. 64-65
14. IOAN SILVIU NISTOR, op.cit., pag. 53
15. FLOREA MARIN, op.cit., pag. 264; IOAN SILVIU NISTOR, op.cit., pag. 115-116
16. A.N.D.J. Mureș, *Fond Prefectura județului Mureș*, Consiliul județean Mureș, Reg. 830/1929, f. 5-7; GHEORGHE IANCU, *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului unitar român (1918-1920)*, Cluj-Napoca, 1985, pag. 132, 136.
17. A.N.D.J. Mureș, *Fond Prefectura județului Mureș*, Dos. 86/1920, f. 1, 15, 16, 13; Dos. 3/1919, f. 5
18. *Monitorul oficial*, nr. 143, pag. 5758-5759
19. N.D.J. Mureș, *Fond Prefectura județului Mureș*, Dos. 86/1920, f. 1, 30.
20. *Gazeta oficială a județului Mureș-Turda*, An XIV, nr. 19, 10 martie 1923, pg. 2-4
21. *1924 - Almanahul orașului municipal Târgu-Mureș*, redactat de Dr. Iuliu Ghila și Francisc Parizek, Târgu-Mureș, 1924, pag. 254-256
22. *Dare de seamă despre administrația municipiului Târgu-Mureș pe anul 1925*, pag. 62
23. *Mureșul*, Târgu-Mureș, An I, nr. 4, 23 noiembrie 1923; *Gazeta oficială a județului Mureș*, nr. 14, 15 iulie 1925, pag.7; nr.6, 16 februarie 1927, pag. 1; nr. 16, 15 august 1928, pag. 9; *Calendarul administrativ pe anul 1927*, Cluj, 1927, pag. 265; *Monitorul oficial*, nr. 89, 18 aprilie1930, pag. 2911
24. Arhivele naționale istorice centrale București, *Fond Consiliul Dirigent, Secția Administrația generală*, Dos. 2/1919, f.462, 465

www.cimec.ro / www.mncr.ro

25. Ibidem, Dos.13/1920, f. 28
26. *Patria*, Cluj-Napoca, nr. 20, 31 ianuarie 1920
27. Ibidem
28. *Mureșul*, Târgu-Mureș, 23 noiembrie 1922
29. Ibidem; *Dare de seamă despre administrația municipiului Târgu-Mureș pe anul 1925*, de Emil A. Dandea, Tg. Mureș, 1925, pag. 64
30. A.N.D.J. Mureș, *Fond Prefectura județului Mureș*, Consiliul județean Mureș, Dos. 818/1926, f. 7; *Gazeta oficială a județului Mureș*, nr. 7, 30 martie 1927, p. 13; nr. 20, 15 octombrie 1928, pag. 1
31. *Gazeta oficială a județului Mureș*, nr. 9, 1 mai 1930, pag. 1
32. *Semănătorul*, Reghin, nr. 31, 5 noiembrie 1927
33. Ibidem.
34. *Astra, Despărțământul Mureș*, An I, nr. 47, 20 octombrie 1927
35. *Mureșul*, Târgu-Mureș, An III, nr. 41, 20 ianuarie 1926
36. A.N.D.J. Mureș, *Fond protopopiatul greco-catolic*, Târgu-Mureș, Dos. 1255/1920, f. 24
37. *Ogoru*, Târgu-Mureș, An II, nr. 11, 16 martie 1921
38. Ibidem, Nr. 10, 9 martie 1921
39. *Mureșul*, Târgu-Mureș, An II, nr. 28, 15 iulie 1923
40. Ibidem. Nr. 3, 3 februarie 1924; *Astra, Despărțământul Mureș*, An I, nr. 12, 17 februarie 1927
41. *Mureșul*, Târgu-Mureș, An II, nr. 14, 8 aprilie 1923
42. *Monitorul Oficial*, nr. 188, 16 noiembrie 1922
43. *Mureșul*, An I, nr.6, 7 decembrie 1922
44. *Monitorul Oficial*, nr. 89, 18 aprilie 1930, p. 2911
45. Consiliul județean Mureș, *Registru de stare civilă - Decedați*, Târgu-Mureș, poz. 350/1930
46. FLOREA MARIN, op. cit., pag. 264.

Abstract

From Life and Activity of Dr. Titu Liviu Tilea (1866-1930)

Among the important personalities of the Mureș county who brought their contribution to the preparing and realisation of the Great Unification, to the consolidation of the Romanian unitary state, it is also mentioned Dr. Titu Liviu Tilea. It was remarked within the political, cultural and especially medical life. He was the leader of a political party, skillfully lead the difficult function of county house surgeon and for a while, at the cultural level, he was a vicepresident of the Despărțământ Reghin of Astra.

Traian Bosoancă

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Lista soldaților din Regimentul 22 Târgu Mureș decorați după bătălia de la Asiago

Printre bătăliile primului război mondial la care au luat parte militarii regimentului 22 din Târgu-Mureș se numără și cea de pe platoul Asiago (nordul Italiei).

Învățătorul Izidor Todoran din Ibănești este unul din participanții care s-au întors vii din această bătălie, salvând, în 1918, după dezorganizarea armatei austro-ungare, lista soldaților decorați acolo.

Izidor Todoran s-a născut la 29 mai 1898 la Ibănești, plasa Reghin, județul Mureș, fiind fiul lui Vasile și al Palaghiei[1]. La data de 29 mai 1916, în ziua împlinirii vârstei de 18 ani, a fost recrutat și încorporat la Regimentul 22 de honvezi din Târgu-Mureș, ca pionier[2]. În ianuarie 1917 a fost transferat la compania a 12-a din regimentul 22 de honvezi, ca soldat simplu[3], mergând pe frontul din Galiția. Datorită faptului că era bun cunoscător de limbă română și un bun caligraf, la care se mai adaugă faptul că era absolvent al școlii silvice, devine ordonant, apoi furier la aceeași companie[4]. În martie 1917 este avansat fruntaș[5]. La începutul anului 1918 regimentul său este retras de pe frontul din Galiția și, în martie, a fost trimis, după refacere, pe frontul italian din Alpii tirolezi, participând în linia I a bătăliei de la Asiago[6]. Luptele, care au fost din cele mai importante desfășurate pe frontul italian, începând cu data de 10 iunie și durând mai multe săptămâni[7], s-au terminat cu înfrângerea armatelor austro-ungare.

Despre desfășurarea ei ne relatează în continuare Izidor Tudoran în *Autobiografia* sa, scrisă între 1977-1978. Redăm în cele ce urmează povestirea evenimentelor de pe frontul de la Asiago, intervenind cu note explicative și, în text, cu paranteze drepte, pentru a lămuri unele aspecte neclare ce apar de-a lungul narațiunii.

"Noi aici pe front o duceam foarte greu, mâncarea slabă, paraziții ne mâncau, pericol de moarte în orice clipă. Nu puteai să faci nici o mișcare că dacă observau italienii începeau un bombardament de nu rămânea piatră pe piatră. Hrana venea noaptea la 12. Supa era apă cu puțină făină tulbure, pâinea era numai fărâmituri, cum o aduceau cu funicularul de la mari depărtări și apoi cu căruțele și pe cai. Când o primeam, mâncam toată odată și până în noaptea următoare numai apă mai aveam. Eram murdari, slabi, cu păduchi, flămânzi, că nu mai semănam a oameni: - și în pericol.

Într-o zi, cam 20 de avioane au zburat peste frontul nostru; ai noștri nici nu îndrăzneau să tragă după ele. Bombardau și distrugeau tot ce credeau că e militar. În piatra săpată aveam găuri de vulpe[8], când era pericol intram acolo. Eu, comandant de grupă cu 12 soldați, stăteam toată ziua în adăpost sub pământ iar noaptea de pază. Într-o zi am văzut un avion italian la foarte mare înălțime de acolo a aruncat manifeste, cădeau de credeai că ninge, așa erau de multe, am prins și noi câteva și scria pe ele românește, nemțește și ungurește, scria că de ce luptăm noi când ai noștri de acasă mor de foame ca și noi. Să ne predăm lor și câte și mai câte. Pe urmă au început să tragă cu tunurile. Noi aveam adăpostul în dosul a niște ziduri de casă și gaură de vulpe alăturea sub pământ. Ghiulelele au căzut în apropiere dar n-au nimerit direct în zid că ne distrugea. Noi am intrat în gaură că nu ne era frică, că nu ne mai pasă orice s-ar întâmpla, căci eram sătui de așa viață și nu mai aveam nici o speranță să mai scăpăm de acolo cu viață. Aveam un sergent român care era și el comandant de pluton. Înjura de Dumnezeu de credeai că-i nebun. De la o vreme bombardamentul a încetat iar noi am fost schimbați de acolo de către alt pluton deși în mod normal încă nu trebuia să ne schimbe, numai în ziua următoare (noaptea). Că de ce ne-au schimbat mai curând, nu știu. A venit în locul nostru alt pluton care avea comandant de pluton un sublocotenent. Noi am trecut în linia a II-a care era mai înapoi cu vreo 300 de m.

Ziua următoare era un soare cald, noi dormeam în adăposturile acoperite cu scânduri și pământ. Era ora 9 până la 2 dup-amiază, când a încetat. Doi ostași s-au tras pe burtă până la linia I. Sublocotenentul, un om ca pâinea cea bună era mort, câțiva grav răniți și alții răniți mai ușor. Sublocotenentul a fost dus noaptea înapoi, răniții la spital. La toți ne-a părut rău după sublocotenentul nost. Dacă nu ne-ar fi schimbat, noi am fi fost în locul celor de acolo, morți răniți.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Apoi iar am mers în linia I, ziua când era soare cald, căci acum eram prin mai[9], dădeam cămașa jos și adunam de pe ea paraziții și le dădeam drumul prin apa ce curgea în șanț, așa vii cum erau, și erau mari și mulți și nicicum nu puteam scăpa de ei. Altădată a căzut un șrapnel deasupra adăpostului nostru, unul care se bărberea a fost grav rănit la cap iar alți doi care jucau cărți, la fel au fost răniți. Altădată a căzut un proiectil rătăcit într-un adăpost, toți cei din adăpost au murit. Altă dată cad sute de proiectile, fără să moară doar unul-doi oameni.

Trebuie știut că ofițerii aveau popota lor și ei primeau hrană bună și destulă și câte o butelie de vin la zi pe care ordonanța le-o aducea, așa că nu aveau de ce să se plângă.

Italienii aruncau din avioane diferite obiecte ca ceasuri și altele; omul dacă le lua în mână explodau și te omorau. Oricât au zburat avioanele au aruncat bombe și manifeste și oricât trăgeau cu tunurile după ele nu numai aici ci și pe frontul rusesc trăgeau ai noștri după ai lor și ei după ale noastre, dar niciodată n-am văzut un avion să fie lovit și să cadă jos deși sute de proiectile se trăgeau după ele și nici avioane care să se lupte între ele și să cadă vreo unul.

Doar odată am văzut pe frontul rusesc cum un avion rusesc a zburat sus de tot și s-a lăsat asupra unui balon al nostru și cu o rachetă l-a aprins, a ars foarte repede. Cel care era observator acolo sus, s-a aruncat jos cu parașuta și nu i s-a întâmplat nimic rău. Baloane erau și la noi și la inamic departe înapoia frontului, acolo erau observatorii cu telefonul, și dacă observau ceva comunicau comandanților care luau măsurile cuvenite. Aceasta în timpul zilei, iar noaptea aveau reflectoarele cu care cercetau tot terenul dintre fronturi și tranșeele inamice dar, numai scurt timp căci puteau fi reperate de artilerie (un astfel de aparat a împușcat Apostol Bologa al lui Rebreanu).

Trebuie să vă lămuresc în privința proiectilelor de tun. Ele erau grenade și șrapnele, grenadele explodau când cădeau pe pământ și făceau o groapă unde omul se putea ascunde. Acestea nu erau așa de periculoase căci, numai dacă cădeau foarte aproape distrugeau dacă era ceva acolo, iar schijele săreau mai mult în sus și cădeau pe pământ. Șrapnelele explodau cam la 100 m în aer și răspândeau niște boabe de fier cât porumbelele pe un loc larg și-i omora pe cei pe care cădea în zona lor, căci cădeau ca și cum ai semăna grăunțe. Mai erau și alte omorâtoare de oameni.

Am scris în ce hal eram noi pe frontul italian și câte suferință am îndurat, însă trebuie știut că după om, cel care suferea mai mult era calul, care și el era rău hrănit prin frig; bieții cai erau numai schelet, rodeau barele ce erau puse pe marginea drumurilor, cum urcau sus pe munte mulți mureau de foame și chiar de glonț. Cu caii cărau la front toate cele necesare, ca alimente, muniție, armament, tunurile, mitralierele etc. Dacă cădea vreo unul și nu se mai putea scula apoi îl tăiau și-l băgau la cazan pentru soldați ca să-l mănânce.

Pe front, inamicul face tot posibilul ca să afle situația adversarului și asta nu poate, fără dacă reușește să prindă un soldat de la adversar, dar cum? Se poate ca din întâmplare să se întâlnească două patrule adverse între cele două fronturi, care noaptea sunt patrulate de ambele părți. Ai noștri aveau mare nevoie să afle situația din fața companiei noastre. De la tranșeele noastre până la ale lor erau cam doi km. Pe la sfârșitul lunii mai a venit un ordin că trebuie făcut tot posibilul să se prindă cel puțin un soldat de la inamic. Ordinul a venit la compania noastră. Acum și Borda Ioan[10] era comandant de pluton, că a fost avansat între timp. El a fost destinat să formeze o patrulă de 40 de oameni și cu el să plece și să se apropie de inamic și cum va ști el să prindă barem unul dacă nu doi, că dacă-s doi mai bine poți scoate realitatea. I s-a promis că dacă va reuși să prindă va fi înaintat în grad, va primi 20 de zile de concediu, 100 coroane, iar soldații câte 20 coroane, concediu și decorații. Borda, care era bun militar, a spus la soldați că cine vrea să vină cu el în patrulă să se înscrie. S-au găsit destui, și mai ales români. A zis și către mine să mă duc și am mers. Într-o noapte, când era întuneric s-au adunat cei 30 de soldați înarmați cu armă, cartușe, grenade de mână, foarfecă de tăiat sârmă ghimpată și la oră fixă am plecat spre inamic, am trecut de tranșeele noastre, de sârma ghimpată, împărțiți în grupe, înainte una în dreapta și alții în stânga cu mare grijă și atenție să nu dăm peste vreo mină. Am mers până ne-am apropiat de tranșeele inamice, aici erau niște ziduri de case și printre ziduri o stradă. Trimite Borda câțiva soldați înainte iar noi stăteam gata la capătul străzi. Vin soldații înapoi și spun că o patrulă vine pe stradă înainte spre noi. Am așteptat să vină, și când a fost la 10 m de noi, Borda strigă: *«halt verda, aj ki vagy»* (*Stai, cine ești!*) căci s-ar fi putut întâmpla să fie o patrulă amică. Ei s-au oprit și au tras dar au și luat-o la fugă înapoi. Au tras și ai

www.cimec.ro / www.mncr.ro

noștri, unul din ei a fost rănit prin braț, și fugind înapoi printre ziduri s-a rătăcit. Ai noștri au înconjurat și l-au prins pe acesta rănit. I-au luat arma și prins de ambele brațe de doi soldați, n-a mai scăpat, atâta a zis: «*Camarad, camarad*», căci era francez, nu italian. Ne-am adunat toți și când am văzut că nu lipsește nimeni, în pași grăbiți ne-am îndreptat spre tranșeele noastre. Am avut mare noroc că nu ne-au observat, iar pe când ne-au căutat cu reflectoarele noi am fost dincoace de linia noastră.

Deci un singur soldat prins. Dacă Borda era sigur că sunt italieni, îi prindeam pe toți, dar n-a fost sigur și de aceea i-a somat și le-a cerut parola. Pentru această ispravă importantă Borda a fost avansat *"ajutor de sublocotenent"*, cel mai mare grad pe care putea să-l aibă un ostaș fără liceu. A primit concediu, 100 de coroane și o decorație. Eu am primit o decorație clasa a II-a de argint și 20 de coroane. Ceilalți, toți câte 20 de coroane și câte o decorație. Dacă prindeam mai mulți primeam toți și concediu. Dar, după decorația de argint primeam câte 7 coroane pe lună.

Era la noi la companie un «zasloș» (stegar) care era ungur din Budapesta și zicea că el va arăta că va face mai mult decât noi că noi ce nimica toată am făcut.

La vreo săptămână după aceea s-a prezentat că vrea să meargă el cu 100 de oameni să prindă mai mulți inamici. A mers dar n-a apucat să se depărteze bine de linia noastră că reflectoarele au fost pe ei și au fugit toți înapoi care cum a putut. Astfel s-a încheiat isprava domnului din Budapesta.

Fiindcă frontul era fixat bine pe loc și ca să se mai curețe, apoi în fiecare săptămână erau trimiși câte un pluton înapoi la regiment, la vreo 15 km, unde erau barăci de odihnă și etuva pentru depozitare. Dădeam toate hainele jos de pe noi, le legam cu mantaua laolaltă și le băgam la etuvă unde slobozeau aburii fierbinți ca să omoare p[ăduchii] dar nu prea mureau, că mulți mai trăiau și după ce-i scoteam. Aici [ne]-am odihnit câteva zile apoi am plecat iarăși de unde am venit. Acum am văzut tunul de 42 cm care avea proiectilul cât omul. Tot regimentul a fost retras înapoi în munți pentru odihnă iar în locul nostru au venit alții. Cam 10 km mai înapoi de linia de foc. Aici prin pădure era plin de tunuri și muniție, oameni și cai, unguri și nemți. În acest timp, cam la începutul lui iunie 1917 telefonistul Carol Ferencz a primit 15 zile concediu și l-am rugat să meargă pe la părinții mei să-mi ducă o scrisoare și un veston ce-l aveam eu mai mult să-l am pe când voi merge eu în concediu. A plecat, dar la noi acasă n-a mers și nici scrisoarea și vestonul nu le-a dus dar, nici nu m-am mai întâlnit cu el niciodată, pe când m-am întors eu din armată, a fost plecat din Gurghiu. A avut mare noroc că după ce a plecat el în concediu pe când mi-ar fi venit rândul și mie s-a oprit.

A venit ordin că la 15 iunie începe ofensiva pe întreg frontul italian, iar eu de data asta am fost fără noroc, căci din ofensiva aceasta puțini vor mai scăpa cu viață.

Pregătirile pentru ofensivă au fost mari, armată multă, tunuri, avioane, noi în rezervă ca să intrăm direct în foc. 15 iunie a sosit; la ora 2 noaptea a început bombardamentul cu toate tunurile. Noi cu arma, 200 de cartușe, grenade, ½l de rom în ploscă, 2 conserve, tiboc[11], slănină, pâine, în sacul de merinde. Sub bătaia tunurilor am plecat până am ajuns în șanțurile din linia întâi de foc. Aici ne-am oprit iar la ora 8, când toate tunurile au încetat mii de tunuri care nu se mai auzeau sunetele decât un vuiet ca o apă mare când vine. Inamicul a stat ascuns în cazemate și n-a tras de loc. Tunurile ușoare ale noastre au înaintat până în linia I. Ne spuneau înainte de ora 8 că italienii sunt complet zdrobiți, că să mergem înainte fără frică. La ora 8 fix a sunat comanda «Baioneta pe armă, sus și înainte». Ne-am ridicat, atunci am văzut că parcă numai oameni au plecat. Înainte, înapoi, la stânga și la dreapta valuri, valuri de soldați înaintau spre inamic pe câmpul gol și fără adăposturi. Ne-au lăsat să ne apropiem până la 100 m de tranșeele lor. Atunci, ca la un semn, au început mitralierele, tunurile, iar de sus au apărut avioanele. Zburau corpurile de oameni pe sus, toată lumea la pământ culcat în iarba mare ce era, în scurt timp n-am mai văzut nici un om. Tunurile și mitralierele au continuat pentru că noi eram pe deal iar ei pe vale. Noi, fără nici o acoperire, ei în tranșee de piatră. N-a fost așa cum ne-au spus tunarii că i-au distrus complet. Au mai tras și cu proiectile cu gaze. Se auzeau vaiete și strigăte de ajutor dar nimeni nu mai îndrăznea să facă vreo mișcare, că mitralierele erau pe el. Din cei 12 soldați din grupa mea mai aveam lângă mine [4], ceilalți au căzut morți și răniți. Stăteam lipiți de pământ. Odată simt o lovitură în casca de pe cap, un cartuș a nimerit cu câțiva milimetri mai la dreapta de mijlocul căștii. Că dacă venea din plin front trecea prin fier ca prin varză și deci și prin cap. Lovitura a fost puternică și m-a speriat rău. Am luat casca jos și am zis către Rus Ciril de lângă mine: «Nu

www.cimec.ro / www.mncr.ro

curge sânge?» A spus «Nu!», am pus pe cap casca și am stat nemișcat până când s-a înserat, de dimineață de la ora 8. Când era pe la amiază încă am avut poftă de mâncare, am luat sacul de merinde și am mâncat.

După ce s-a înserat am zis către soldații de lângă mine să ne retragem încet câte unul pe burtă. Unul Sara Mihai din Gurghiuá s-a ridicat prea sus ca să sară într-o groapă de tun; a fost nimerit în burtă de un glonte [și] am mai rămas doar cu trei soldați. La ora 20 am ajuns la o grămadă mare de piatră zdrobită, după care erau toți care au mai rămas din compania noastră. Aici era comandantul companiei și Borda. De fapt, numai eu din grupa mea am fost mai înainte trimis. Borda zice: «Tu ești Izidor, am auzit că ești mort». Sara se auzea strigând după ajutor din groapa de tun. S-a înserat de-a binelea, inamicul nu ne mai vedea. Împreună cu Borda am trimis niște soldați să-l ridice pe Sara și să-l ducă înapoi. Apoi noi toți care eram vii ne-am ridicat și cu pași grăbiți ne-am retras înapoi, cei morți au rămas care pe unde au picat. Altă armată venea înainte pentru a ne înlocui pe noi. Au venit husarii cu armele lor în bandulier și râdeau de noi văzându-ne în ce hal suntem. Au ocupat poziția în front dar, în ziua următoare au început italienii un bombardament puternic pe ei, așa că seara am fugit înapoi care cum am scăpat, dar noi n-am râs de ei numai i-am întrebat de ce și vin înapoi?

Noi ne-am reîntors la echipament și a luat fiecare pe-al lui dar furierul nu era nicăieri, n-am mai răspuns la apel decât 40 de oameni din cei 220 câți eram de toți când am intrat în foc. Zice Zelig Istvan către mine, să caut hârtie și să întocmesc liste cu cei prezenți și cu cei dispăruți, căci registrul companiei a fost la furier și nu s-a mai găsit. Deci circa 6 luni n-am fost furier, pe urmă iarăși am ajuns furier. Trebuie știut că în caz de luptă furierul e în front cu ceilalți. După ce ne-am adunat pe un vârf de munte, [și] am făcut listele cu cei prezenți și cei lipsă, am primit ordin să ne retragem la regiment unde muzica militară cânta marșul, dar mulți nu l-au mai auzit.

Ofensiva armatelor noastre a eșuat, a fost cea mai mare ofensivă pe întreg frontul italian. În alte părți, unde ai noștri au reușit să înainteze, au fost respinși cu mari pierderi[12].

După retragerea de pe frontul italian, regimentul 22 a fost trimis în Croația, la Osijek, pe Drava, pentru refacere. Acolo s-au întocmit listele pentru decorarea celor din luptele de la Asiago, precum și o fotografie de grup[13]. Până în octombrie, când a izbucnit revoluția în Ungaria, au fost din nou plecați pe frontul italian"[14].

Documentul de mai jos, ce conține lista soldaților din regimentul 22 din Târgu-Mureș decorați după bătălia de la Asiago, a fost salvat de către Izidor Todoran la Budapesta. El relatează acest aspect în monografia sa: Aveam la mine cufărul cu actele companiei. Ce să fac cu el? I-am scos din el registrul matricola și tabelele cu decorațiile. L-am răsturnat jos, când stătea trenul, am luat toate hârtiile și le-am dat foc, astfel am scăpat de ele; registrul și tabelele le-am pus în raniță[15].

***

În total, au fost decorați 445 militari, dintre care 332 soldați. Medalia de argint clasa a II-a pentru vitejie a fost obținută de 287 de oameni (dintre care 219 soldați), medalia de argint pentru vitejie clasa I de 22 de oameni (15 soldați), medalia de argint clasa a II-a pentru vitejie de 11 oameni (6 soldați), medalia pentru vitejie clasa I, pentru a doua oară de un singur soldat, medalia de argint clasa I pentru vitejie de 76 oameni (58 soldați), medalia de argint de vitejie clasa a II-a pentru a doua oară de 48 de oameni (33 soldați). Datorită deteriorării documentului, nu se poate afla localitatea de origine a 36 dintre cei decorați.

Această listă cuprinde numele soldaților regimentului 22 din Târgu-Mureș. În marea lor majoritate, ei aveau origine transilvană, ceilalți fiind din celelalte zone ale monarhiei austro-ungare. La traducerile numelor de localități, am folosit denumirile actuale. Acolo unde apăreau în Transilvania două sau mai multe localități cu același nume, am trecut în paranteză indicativul județului actual. Pentru localitățile din afara Transilvaniei, am folosit prescurtările: HU pentru Ungaria, CS pentru Slovacia, YU pentru Iugoslavia, UK pentru Ucraina, BU pentru Bulgaria.

Acolo unde lipsesc datele din dreptul soldaților, avem de-a face cu deteriorări ale documentului.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

COPIE.
Despre adeverințele privind decorațiile primite-
ADEVERINȚĂ.
REGATUL UNGAR, REGIMENTUL 22 INFANTERIE, COMPANIA 12
Pentru fruntașul Todoran Izidor 1898 - 1916, Ibănești
Căruia din ordinul Regimentului nr 294 din octombrie 1918
I s-a acordat medalia de argint clasa I pentru vitejie
în data de 20 octombrie 1918

ss maior adjutant Témésvári
9787 Szénásy . Budapesta .

COPIE.
ADEVERINȚĂ.
REGATUL UNGAR, REGIMENTUL 22 INFANTERIE, COMPANIA 12
Pentru fruntașul Todoran Izidor 1898 - 1916, Ibănești
Conform modificării din 30 aprilie 1918,
I s-a acordat medalia de argint clasa a II-a pentru vitejie
În data de 7 mai 1918

s.k. maior Prahács

COPIE.
ADEVERINȚĂ.
REGATUL UNGAR, REGIMENTUL 22 INFANTERIE, COMPANIA 12
Pentru fruntașul Todoran Izidor 1898 - 1916, Ibănești
Căruia conform ordinului regimentului din 20 ianuarie 1918
I s-a acordat medalia de bronz pentru vitejie
în data de 20 ianuarie 1918

s. k. maior Prahács

COPIE.
Despre adeverințele privind decorațiile primite-
ADEVERINȚĂ.
REGATUL UNGAR, REGIMENTUL 22 INFANTERIE, COMPANIA 12
Pentru Todoran Izidor 1898 - 1916, Ibănești
Ostaș din frontul popular i s-a acordat decorația
"Crucea de trupă Carol", în data de 25 IV 1917, sub nr. 1933.

s. k locotenent Témésvári.
general adjunct de regiment

Cluj Napoca 17 iunie 1921.
Todorán Izidor Sergent ...

COPIE
Nr. 206. Anexa la ordinul 294
Decorații 1918.
Lista decorațiilor nr.III
Poșta corpului expeditionar 290, din 20 octombrie 1918.

În semn de recunoștință pentru vitejia și atitudinea neînfricată
În bătălia de la Asiago:
: ordinul nr 10 .
Medalia de argint clasa I pentru vitejie:
Sergentului Izidor Todoran, compania 12. 1898 - 1916 .
Ibănești,
Regimentul regal de infanterie nr 22.

Note

1. Date culese din *Autobiografia* învățătorului, p. 1, aflată în manuscris în arhiva personală a Domnului Emil Todoran din Reghin, căruia i se cuvin mulțumiri și pe această cale pentru bunăvoința de a ne pune la dispoziție materialele necesare întocmirii acestui studiu.
2. IZIDOR TODORAN, *Autobiografie*, p. 67.
3. Ibidem, p. 70.
4. Ibidem, p. 71-72.
5. Ibidem, p. 75.
6. Ibidem, p. 81.
7. ***, *România în anii primului război mondial*, vol. II, București, 1987, p. 117.
8. Termen prin care autorul denumește adăposturile individuale de pe câmpul de luptă.
9. Autorul folosește aici stilul iulian al calendarului.
10. Plutonier român din Beica de Jos (jud. Mureș), comandant de pluton în compania lui Izidor Tudoran, cu care s-a aflat în relații apropiate în timpul evenimentelor.
11. Aliment ce se afla în dotarea soldaților în primul război mondial, asemănător pesmetului.
12. IZIDOR TODORAN, *Autobiografie*, p. 82-91.
13. Ibidem, p. 92.
14. Ibidem, p. 93-96.
15. Ibidem, p. 100.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Zusammenfassung

Die Liste der Nach der Asiagoschlacht Dekorierten Soldaten des Infanterieregiments Nr. 22 Târgu-Mureş

Diese Liste wurde von dem Feldwebel Izidor Todoran aufbewahrt. Er erzählt in seinem Lebenslauf die Schlacht vom Asiago, wo er, sowie andere siebenbürgischen Soldaten, teilgenommen hat.

Am Anfang der Studie schreiben die Verfasser eine kurze Darstellung des Lehrers Todoran von Ibanesti (Kreis Mures), auf Grund eines Manuskriptes der sich im Besitz von Herrn Emil Todoran von Sächsisch-Reen befindet. Danach sind die Ereignisse von Asiago erzählt, wo der Infanterieregiment Nr. 22 von Târgu-Mures gekämpft hat. In dem Jahre 1918 hat Todoran, der Verpflegungsunteroffizier war, die Liste der Dekorierten mitgenommen.

Dorin-Ioan Rus, Etelka Szabo şi Arthur Szabo

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Nr. 206
Anexă la ordinul 294
Decorații: 1918

Poșta militară 290 din 20 octombrie 1918

Listă nominală a decorațiilor nr III

Se acordă, în semn de recunoștință, pentru vitejia și atitudinea neînfricată în bătălia de la Asiago

Ordinul de decorație nr. 10

Medalie de argint pentru vitejie clasa I :

Numele	Gradul militar	Subdivizia	Anul nașterii și al decorației	Domiciliul	Corp de trupă
Kovács Gáspár	plutonier	compania 12	1879 – 1900	Košice (CS)	9
Háber Viktor	sergent	"	1891 – 1913	Săcărâmb	23
Demény Gábor	soldat	"	1879 – 1901	Lupeni	22
Opra János	soldat	"	1896 – 1915	Vișinelu	22
Sárosi Gáspár	fruntaș.	compania 10	1888 – 1915	Siculeni	22
Boross Viktor	fruntaș	compania 10	1898 – 1917	Sântioana (HR)	22
Ignicán István	soldat	compania 10	1897 – 1916	Fehérdi (HU)	22
Cătina József	soldat	compania 10	1899 – 1917	Archiud	22
Olár Vazul	soldat	compania 10	1890 – 1914	Corbești (HR)	22
Tóth István	soldat	compania 10	1898 – 1916	Kistelek (HU)	22
Vulkán Gergely	soldat	compania 10	1898 – 1916	Bilbor	22
Scridon Sándor	stegar	compania 3	1880 – 1901	Chiheru de Sus	22
Nemes László	soldat	"	1898 – 1910	Someșu Cald	22
Legát Lajos	soldat	"	1897 – 1915	Budapesta	22
Guzsaj András	fruntaș	compania 10	1898 – 1915	Fóth (HU)	22
Ferenczi Mihály	fruntaș	compania 10	1898 – 1916	Gheorgheni	22
Diós József	soldat	compania 10	1898 – 1916	Ciba	22
Kicsi Péter	soldat	compania 10	1898 – 1917	Voșlăbeni	22
Lunka Miklós	soldat	compania 10	1896 – 1915	Cetatea de Baltă	22
Székely Ágoston	soldat	compania 10	1896 – 1916	Ciumani	22
Vișea Illés	soldat	compania 10	1898 – 1916	Șeica Mică	31
Virginiás György	soldat	compania 11	1896 – 1916	Mărișu	22

Medalia de argint pentru vitejie clasa a II-a :

Lörinczi Andor Árpád	stegar	compania 11	1895 – 1916	Budapesta	22
Hesfeleán Mihály	sergent.	batalionul III.	1891 – 1912	Cotuș	22
Botoser János	soldat	compania 12	1873 – 1894	Papiu Ilarian	22
Szabó Antal	soldat	compania 12	1874 – 1897	Lazarea	22
Mátyás György	soldat	compania 12	1883 – 1914	Poiana Vadului	22
Pelchoffer Menyhért	fruntaș	batalionul I	1893 – 1914	Hunyadfalva (HU)	4
Horváth Dezsö	sergent.	compania 11	1898 – 1916	Ditrău	22
Iványi Gábor	fruntaș	compania 12	1874 – 1915	Kiskufólegyh. (HU)	24
Gligor János	soldat	compania 12	1876 – 1898	Păuca	22
Nagy Gedeon	soldat	compania 12	1894 – 1915	Maia	22
Szász Sándor	soldat	Regimentul 1	1876 – 1897	Ulcani	22

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Ordinul II pentru decoratii:

Medalia pentru vitejie clasa I, pentru a doua oară:

Usinkó György	soldat	compania 12	1899 – 1917	Dâmbu	22

Medalia de argint pentru vitejie clasa I :

Ilién Juga	soldat	compania 2	1898 – 1916	Oroszdános (HU)	22
Jankócsi János	soldat	compania 2	1898 – 1908	Mărtănuş	22
Kozma Traján	soldat	compania 2	1896 – 1915	Lupşa	22
Mezei József	soldat	compania 2	1876 – 1898	Ditrău	22
Máté Antal	soldat	compania 2	1898 – 1916	Căpâlniţa	22
Todor József II.	soldat	III mitraliere	1875 – 1897	Romcel	22
Vrba Nándoy	soldat	"	1898 – 1916	Budapesta	1
Szakács József	plutonier	compania 2	1891 – 1912	Brâncoveneşti	22
Gáspár Géza	caporal	compania 2	1898 – 1916	Gheorgheni	22
Kovács Imre	caporal	"	1898 – 1916	Hódmezövásárhely (HU)	22
Kosztánty Illés	caporal	compania 2	1877 – 1898	Soporu de Câmpie	22
Szabó Ignác	caporal	compania 2	1895 – 1916	Gheorgheni	22
Kelemen Ödön	stegar	compania 4	1878 – 1900	Săcele	24
Joszip Pál	soldat	22 asalt	1898 – 1916	Giula	22
Kiss Imre	soldat	"	1898 – 1916	Cornesti (MS)	22
Lackó Imre	soldat	"	1896 – 1916	Remetea	22
Moldován Demeter	soldat	"	1898 – 1916	Topliţa	22
Mán Demeter	soldat	"	1898 – 1916	Mezögalambod (HU)	22
Másztilák János	soldat	"	1899 – 1917	Strba (CS)	22
Nagy István	soldat	"	1898 – 1916	Band	22
Papp István	soldat	"	1897 – 1916	Mezőkisfalud (HU)	22
Padasovszky András	soldat	"	1898 – 1916	Alag (HU)	22
Sütö Demeter	soldat	"	1898 – 1916	Mediaş	22
Sztroka Károly	soldat	"	1897 – 1916	Törökhuta (HU)	22
Triff János	soldat	"	1895 – 1915	Kolàre (CS)	22
Vodos Mihály	soldat	"	1898 – 1916	Crasna	22
Mihály Miklós	caporal	"	1895 – 1915	Mugeni	22
Imre Sándor	caporal	"	1895 – 1915	Cluj	21
Méhész Ferencz	soldat	"	1891 – 1915	Ujhartyán (HU)	1
Tóth Elek	soldat	"	1899 – 1917	Sărăţeni	22
Fávrán Ferencz	soldat	"	1882 – 1916	Érd (HU)	17
Gál János	soldat	"	1896 – 1913	Kispetrős (CS)	5
Márk István	soldat	"	1898 – 1916	Feneşel	21
Farkas Géza	soldat	"	1894 – 1915	Jászapáti (HU)	17
Pusi György	soldat	"	1897- 1916	Moldoveneşti	21
Todorán Izidor	fruntaş	compania 12	1898 1916	Ibăneşti	22
Fekete Albert	soldat	compania 12	1898 – 1916	Bucova	22
Koszti János	soldat	compania 12	1899 – 1917		22
Jovicsin Vitamil	soldat	compania 2	1898 – 1916	Sanad (YU)	22
Kiss Lajos	soldat	compania 2	1896 – 1916	Câmpeniţa	22
Kiss János	soldat	compania 2	1896 – 1917	Ulieş	22
Morár Aurel	soldat	compania 2	1898 – 1916	Luieriu	22
Morár János	soldat	compania 2	1896 – 1916	Chinari	22

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Palkó Dénes	soldat	III mitraliere	1886 – 1909	Ocna de Sus	22
Sütö István	plutonier tunar	compania 2	1880 – 1901	Târgu Mureș	22
Kecskés Sándor	sergent	compania 2	1897 – 1915	Sărmaș	22
Csomor Árpád	caporal	compania 2	1890 – 1914	Lutița	22
Hideg Ferencz	caporal	compania 2	1875 – 1896	Gheorgheni	22
Páll János	caporal	compania 2	1890 – 1916	Gheorgheni	22
Radó Lászlo	stegar	I mitraliere	1897 – 1915	Budapesta	22
Jaczkó Rezsö	soldat	22 asalt	1897 – 1915	Eperjes (HU)	22
Kurner Bálint	soldat	"	1887 – 1915	Pura (HU)	22
Kiss Miklós	soldat	"	18 - 1915	Vácz (HU)	22
Mann Traján	soldat	"	18– 1915	Dretea	22
Márton Károly	soldat	"	18– 1916	Verveghiu	22
Molnár Ferencz	soldat	"	1898 – 1916	Glodeni (MS)	22
Mihály József	soldat	"	1898 – 1916	Törhely (HU)	22
Padureán Pál	soldat	"	1888 – 1916		22
Román István	soldat	"	1899 – 1917		22
Rend Elek	soldat	"	1898 – 1916	Mezöbáld (HU)	22
Sütö János	soldat	"	1895 – 1914	Niraj	22
Tóth Márton	soldat	"	1898 – 1916	Algyö (HU)	22
Vincze Mihály	soldat	"	1898 – 1916		22
Schuster András	plutonier.	"	1895 – 1915	Șomartin	24
Margineán Miklós	caporal	"	1895 – 1915	Veștem	23
Mucs Mihály	fruntaș	"	1898 – 1916	Meregyés (HU)	21
Horváth Vendel	soldat	"	1899 – 1917	Acsa (HU)	17
Baftha János	soldat	"	1899 – 1917	Magyarsukal (HU)	21
Vincse B. Pál	soldat	"	1897 – 1917	Văleni	21
Szász János	soldat	"	1896 – 1916	Seuca	21
Farkas István	soldat	"	1898 – 1916		
Szokoleán János	soldat	22 asalt	1897 – 1917	Sântămărie	21
Rusz Korillán	fruntaș	compania 12	1898 – 1917	Barboși	
Kulcsár Ágoston	soldat	compania 12	1896 – 1915	Ulieș	22
Balsán Áron	soldat	compania 12	1898 – 1916	Rus	22
Andor János	soldat	compania 12	1898 – 1916	Cușmed	22
Levál Mihály	soldat	compania 12	1898 – 1916	Kisdorozsma (HU)	22

Medalia de argint de vitejie clasa a II-a pentru a doua oară:

Elekes Zakariás	soldat	compania 11	1898 – 1916	Căpâlnița	22
Karika Aurél	soldat	compania 11	1896 – 1915	Mănăsturel	32
Dordea János	soldat	compania 8	1880 – 1917	Ocna Sibiului	22
Csergö Antal	caporal	compania 8	1894 – 1914	Lazarea	22
Zsukán Demeter	soldat	"	1877 – 1901	Miheșu de Câmpie	22
Bugnár Miklós	soldat	compania 1	1878 – 1900	Teaca	22
Herceg Ábrahám	soldat	compania 12	1880 – 1904	Loszég (HU)	22
Makaria Párténie	soldat	compania 12	1896 – 1916	Novaj	22
Vidám János	soldat	compania 12	1875 – 1898	Bogata de Mureș	22
Csonka György	sergent	II mitraliere	1892 – 1913	Bicazu ardelenesc	22
Papp Jakab	fruntaș II	mitraliere	1895 – 1915	Căpușu de Câmpie	22
Tamás János	soldat	compania 12	1891 – 1915	Inălceni	22
Alman Tamás	soldat	regimentul 1	1888 1910	Săcădatc	23
G gényi Károly	soldat	compania 12	1892 – 1913	Corbești	22
Margineán Pánfilimon	soldat	compania 3	1876 – 1897	Budești	22

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Balló József	soldat	compania 1	1878 – 1901	Lunca Mureşului	22
Sebestyén Gábor	soldat	"	1884 – 1914	Stejeriş	22
Rácz Evián	soldat	"	1896 – 1915	Sărmăşel	22
Drencza Antal	soldat	I mitraliere	1885 – 1915	Radna Veche	23
Trucza János	caporal	I mitraliere.	1882 – 1903	Lopadea Veche	22
György Ferencz	soldat	I mitraliere	1884 – 1915	Toplița	22
Lajó István	soldat	I mitraliere	1897 – 1915	Felsödobos (HU)	22
Cseusán Gábor	caporal	compania 4	1895 – 1915	Moişa	22
Tóth Sándor	fruntaş	compania 4	1898 – 1916	Csany (HU)	22
Krukenfelner Antal	soldat	compania 11	1897 – 1915	Csobánka (HU)	22
László Péter	soldat	compania 8	1880 – 1914	Moreşti	22
Császár Ferencz	sergent	"	1894 – 1914	Frata	22
Bartha Kelemen János	soldat	"	1897 – 1915	Apalina	22
Buta József	soldat	compania 1	1894 – 1914	Sântimbru (HR)	22
Kiss József	soldat	compania 12	1898 – 1916	Szeged	22
Szurdu László	soldat	compania 12	1885 – 1906	Alsóbolyos	22
Zsarzs Todor	soldat	compania 12	1896 – 1915	Cristuru Secuiesc	22
Bátya Miklós	Maistru armurier	II mitraliere	1894 – 1914	Iernuțeni	22
Benkö György	caporal	batalionul I	1894 – 1914	Târgu Mureş	22
Pap Zsigmond	soldat	"	1878 – 1899	Porumbenii Mari	22
Bunika György	soldat	"	1876 – 1897	Ormeniş	24
Simon Lajos	soldat	"	1895 – 1915	Suseni (HR)	22
Petrovics József	fruntaş	III mitraliere	1890 – 1911	Fiume	19
Csala István	soldat	"	1893 – 1916	Ciumani	22
Hujber János	soldat	"	1897 – 1917	Nagyhantos (HU)	17
Ruzsa József	soldat	"	1894 – 1915	Câlnic	23
Veress József	sergent	I mitraliere	1892 – 1913	Ivăneşti	22
Bertus János	fruntaş	I mitraliere	1897 – 1915	Fóth (HU)	22
Hertely András	soldat	I mitraliere	1893 – 1915	Sződ (HU)	22
Fodor Sándor	sergent	compania 4	1895 – 1915	Şopteriu de Câmpie	22
Darvas Lajos	caporal	compania 4	1898 – 1916	Cetățuia (HR)	24
Moldován János	soldat	tehnic	1890 – 1914	Voiniceni	22

Medalia de argint clasa a II-a pentru vitejie :

Sánta Mihály	soldat	III mitraliere	1898 – 1916	Deszk (HU)	24
Fodor József I.	soldat	"	1893 – 1914	Valea Strâmbă	22
Kiss János	soldat	det. de asalt	1897 – 1915.	Mező-Tur (HU)	22
Flórea Szilárd	soldat	compania 11	1898 – 1917	Archiud	22
Jencsi Gergely	soldat	compania 11	1891 – 1915	Sântimbru (HR)	22
Kingya Miluk	soldat	compania 11	1883 – 1916	Chinciuş	22
Kotora Konsztantin	soldat	compania 8	1894 – 1916	Borla	22
Miki Kirilla	soldat	compania 8	1879 – 1916	Răzoare	22
Sztojka Miklós	soldat	compania 8	1898 – 1916	Bănişor	22
Szederjesi Gergely	soldat	compania 8	1898 – 1916	Turdeni	22
Toma György	soldat	compania 8	1882 – 1916	Vălcnii	22
Gligor Miklós	soldat	compania 8	1875 – 1896	Balkács (HU)	22
Jánk Tamás	soldat	compania 8	1898 – 1915	Csereki (HU)	22
Kurtyán János	soldat	compania 8	1898 – 1916	Füméneyes (HU)	22
Kacsó Sándor	soldat	compania 8	1882 – 1903	Şincai	22
Szilágyi Sándor	soldat	compania 12	1899 – 1917	Sărmaş	22

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Bogos Gergely	soldat	"	1899 – 1917	Lăzarea	22
Kercsó Lajos	soldat	"	1893 – 1916	Joseni	22
Filip János	soldat	compania 2	1888 – 1915	Turnu Roșu	23
Gliga Lászlo	soldat	compania 2	1882 – 1914	Marosfüleháza (HU)	23
Krecár János	soldat	compania 2	1898 – 1916	Lupșa	23
Kapota Péter	soldat	compania 2	1898 – 1916	Mărgău	22
Kristóf Lajos	soldat	compania 2	1883 – 1905	Dumbrăveni	22
Loka Illés	soldat	compania 2	1890 – 1916	M.szombattelke (HU)	22
Major János	soldat	compania 2	1878-1903	Chimitelnic	22
Merza Demeter	soldat	compania 2	1895 – 1915	Becas	22
Soós Sándor	soldat	III mitraliere	1897 – 1915	Solnoc	23
Kádár Dénes	soldat	22 asalt	1896 – 1916	Mogersdorf (A)	22
Feurgyán Tamás	soldat	compania 11	1877 – 1916	Barecz	2
Graur Demeter	soldat	compania 11	1893 – 1917	Milășel	22
Ilie Konsztantin	soldat	compania 11	1874 – 1915	Corvadia	22
Koncz Dániel	soldat	compania 11	1897 – 1916	Fântânele	22
Légián Todor	soldat	compania 8	1892 – 1916	Budești	21
Mátyás István	soldat	compania 8	1897 – 1917	Keményfalva (HU)	22
Sztancs Valér	soldat	compania 8	1880 – 1915	Chinari	22
Sándor András	soldat	compania 8	1899 – 1916	Feketesebes (HU)	22
Borboia András	soldat	compania 8	1874 – 1915	Majsa (HU)	22
Hutine Antal	soldat	compania 8	1886 – 1916	Visuia	22
Kosztros János	soldat	compania 8	1874 – 1895	Hrbfa	22
Kovács Mátyás	soldat	compania 8	1874 – 1915	Bačko Petr. Selo (YU)	22
Kovács Lajos	soldat	compania 8	1899 – 1917	Corund	22
Tóth György	soldat	compania 12	1897 – 1916	Sighișoara	21
Kovács Antal	soldat	"	1897 – 1916	Satu Mare (HR)	22
Lászlo József	soldat	"	1878 – 1910	Crișeni	22
Ghibu János	soldat	compania 2	1875 – 1915	Piaanu de Sus	22
Krebeldean Mihály	soldat	compania 2	1874 – 1897	Dedrad	22
Kukujet Liviusz	soldat	compania 2	1896 – 1916	Ulieș	22
Koncz Gábor	soldat	compania 2	1896 – 1915	Cozma	2
Kálló Jenö	soldat	compania 2	1885 – 1917	Suseni (MS)	22
Malomfalvi János	soldat	compania 2	1891 – 1915	Mădăraşu de Câmpie	22
Miklós Mihály	soldat	compania 2	1898 – 1917	Hetzásd (HU)	22
Müller Antal	soldat	compania 2	1898 – 1916	Tomnatic	22
Petku Miklós	soldat	compania 2	1881 – 1902	Alioș	22
Csapó Árpád	soldat	compania 1	1897 – 1917	Báródremete (HU)	22
Feit Antal	soldat	compania 1	1884 – 1916	Báttaszék (HU)	17
Gertner Mihály	soldat	compania 1	1884 – 1915	Brădeni	24
Kopás György	soldat	compania 1	1874 – 1896	Vălenii	22
Pópa Péter	soldat	compania 12	1880 – 1915	Folysza (HU)	22
Sztán Isztrátye	soldat	compania 12	1876 – 1896	Deal (AB)	23
Kalapács Mózes	sergent	II mitraliere	1889 – 1914	Zetea	22
Major Sándor	caporal	"	1889 – 1905	Găleşti	22
Erdei Gyula	fruntaș	"	1895 – 1915	Zeghalom (HU)	22
Aszalós Lajos	soldat	"	1896 – 1915	Gruișor	22
Ábrahám Dénes	sergent	batalionul I	1874 – 1895	Zetea	22
Májer János	soldat	"	1884 – 1915	Unirea (HD)	22
Horváth Károly	soldat	"	1880 – 1914	Tisza-Kerecsény	21

www.cimec.ro / www.mncr.ro

				(HU)	
Manchen Mihály	caporal	compania 10	1895 – 1915	Nadeş	22
György Ignácz	fruntaş	compania 10	1890 – 1916	Gheorgheni	22
Gyuráncsik Balázs	fruntaş	compania 10	1898 – 1916	Lajosmizse (HU)	1
Csupir Nikita	soldat	compania 10	1898 – 1916	Topliţa	22
Dregics Nekifor	soldat	compania 10	1897 – 1915	Dumitra (BN)	23
Farkas József	soldat	compania 10	1891 – 1915	Tápiósáp (HU)	22
Szilágyi Albert	soldat	compania 12	1897 – 1915	Dévaványa (HU)	22
Isa Demeter	plutonier	det. de asalt	1888 – 1909	Sângiorgiu de Pădure	22
Dinga Mihály	caporal	"	1894 – 1914	Crasna	22
Szabó Károly	fruntaş	"	1893 – 1914	Carastelec	22
Bálint Ferenc	soldat	"	1899 – 1917	Beclean	22
Bende Pál	soldat	"	1899 – 1917	Kunhegyes (HU)	22
Domine Jusztin	soldat	"	1895 – 1914	Radna Nouă	22
Gáspár István	soldat	"	1898 – 1916	Săcăreni	22
Illés Ignácz	soldat	compania 3	1898 – 1916	Lazarea	22
Cătina András	soldat	compania 3	1895 – 1915	Orosfaia de Câmpie	22
Kacsó Maxim	soldat	compania 3	1872 – 1915	Leşnic	22
Kriska János	soldat	compania 3	1894 – 1916	Albeşti	22
Lupşa János	soldat	compania 3	1897 – 1915	Boroşneu Mic	24
Groszfeld Áron	soldat	batalionul 3	1898 – 1916	Becser (HU)	22
Kósa András	soldat	"	1894 – 1916	Topliţa	22
Csutak Péter	caporal	comp. de tunari	1889 – 1914	Topliţa	22
Váradi János	soldat	compania 7	1881 – 1915	Sânmihaiu Almaşului	22
Zsiros Imre	caporal	comp. de tunari	1895 – 1915	Füzesgyarmat (HU)	22
Mathé Mihály	sergent	III mitraliere	1880 – 1901	Eremitu	22
Oaliga József	caporal	"	1899 – 1917	Debrecen	3
Fernolend János	fruntaş	"	1897 – 1915	Albeşti	24
Szallai Ede	fruntaş	"	1891 – 1914	Petroşani	23
?ikli János	soldat	"	1897 – 1915	Cinkota (HU)	22
Stégner Pál	fruntaş	compania 1	1897 – 1915	Uj-Hartyán (HU)	22
Juhos Márton	fruntaş	compania 1	1899 – 1917	Paltca	22
Ádám György	soldat	compania 1	1898 – 1916	Codlea	24
Bocska Miron	soldat	compania 1	1897 – 1916	Băgaciu (CJ)	22
Hajduk Dániel	soldat	compania 12	1897 – 1916	Lancrăm	22
Szabó Mózes	soldat	"	1897 – 1915	Mereşti	22
Szabó Izidor	soldat	"	1898 – 1916	Vidin (BU)	22
Benyocki János	soldat	"	1899 – 1917	Mugeni	22
Simon Domokos	soldat	"	1898 – 1917	Corund	22
Bosnyák Miklós	soldat	compania 5	1891 – 1916	Mohács	23
Barb György	soldat	compania 5	1879 – 1900	Cărpiniş (AB)	21
Csizmás Péter	soldat	compania 5	1879 – 1903	Jégerfalva (HU)	22
Dara György	soldat	compania 5	1899 – 1917	Lada (CS)	9
Fogarasi János	soldat	compania 5	1875 – 1899	Pădureni (MS)	22
Balázs Sándor	soldat	compania 12	1896 – 1917	Criţ	22
Kun Demeter	soldat	"	1898 – 1916	Timişoara	22
Bába Demeter	soldat	"	1898 – 1918	Grânari	24
Zsigán Tivadar	soldat	"	1897 – 1917	Doldalag (HU)	22
Járai Imre	soldat	"	1899 – 1917	Orosfaia	22
Dezsenár Szilárd	soldat	"	1893 – 1916	Brézsa (HU)	23
Hordován István	sergent	compania 7	1877 – 1898	Telciu	32
Targyán Kálmán	caporal	compania 7	1897 – 1915	Budapesta	22

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Lucza András	fruntaş	compania 7	1898 – 1916	Illiaš (CS)	22
Bucz Román	fruntaş	compania 7	1897 – 1916	Ulies (HD)	22
Ondász György	soldat	compania 2	1880 – 1897	Hrišovce (CS)	9
Bonta Todor	soldat	compania 1	1897 – 1916	Markadin (HU)	22
Furduj Irimie	soldat	compania 1	1898 – 1916	Szászhidvég (HU)	22
Feleki Dániel	soldat	compania 1	1878 – 1901	Criţ	22
Gyikon Péter	soldat	compania 1	1892 – 1915	Fărcădin	23
Moldován Antal	soldat	compania 12	1887 – 1915	Bandu de Câmpie	22
Sugár Pompei	soldat	compania 12	1897 – 1916	Sărmăşel	22
Zburcsa János	soldat	compania 12	1879 – 1909	Toplița	22
Máthé Sándor	soldat	compania 10	1897 – 1917	Păingeni	22
Kurta Péter	fruntaş	II mitraliere	1889 – 1912	Papiu Ilarian	22
Miss György	fruntaş	"	1888 – 1910	Cheţani	22
Godán Árpád	Maistru armurier	batalionul 1	1873 – 1915	Budapesta	3
Grosz Andornik	caporal	"	1895 – 1915	Stoieneasa	23
Balogh László	soldat	"	1892 – 1913	Peştişu Mare	23
Far János	soldat	"	1885 – 1915	Uila	22
Ogner János	fruntaş	compania 10	1898 – 1915	Cristian (SB)	23
Bartalis Ambrus	fruntaş	compania 10	1897 – 1916	Ciumani	22
Biris Simon	soldat	compania 10	1898 – 1916	Şieu (BN)	22
Cseh Ferencz	soldat	compania 10	1895 – 1915	Pădureni (MS)	22
Delián Vazul	soldat	compania 10	1894 – 1916	Căpuşu de Câmpie	
Fehér István	soldat	compania 10	1896 – 1915	Dobeni	22
Hajnal Domokos	soldat	compania 12	1891 – 1915	Atid	22
Belényesi Sándor	soldat	"	1895 – 1915	Soroksárpéteri (HU)	22
Krajcsovszki János	caporal	det. de asalt	1897 – 1915	Kerekegyháza (HU)	22
Csatlós Ferencz	caporal	"	1882 – 1903	Lunca Mureşului	22
Molnár László	fruntaş	"	1896 – 1915	Cuşmed	22
Baconi Béla	soldat	"	1897 – 1916	Cluj	22
Bizsi Dénes	soldat	"	1899 – 1917	Satu Mare (HR)	22
Fedor András	soldat	"	1898 – 1916	Kížová Ves (CS)	22
Gyermán Demeter	soldat	"	1898 – 1916	Blăjel	22
Juhos Márton	soldat	compania 3	1876 – 1899	Chesău	22
Kiss János	soldat	compania 3	1877 – 1898	Chesău	22
Kormány Miklós	soldat	compania 3	1888 – 1916	Şalcău	22
Ludusán Miklós	soldat	compania 3	1897 – 1916	Visuia	22
Csorba Jakab	soldat	compania 7	1888 – 1916	Giaca	2
Barna János	soldat	compania 12	1898 – 1916	Algyó (HU)	24
Valenta Lajos	soldat	"	1894 – 1914	Szeged	22
Bertia Simon	soldat	batalionul 3	1888 – 1909	Batoş	22
Brokk János	caporal	compania 8	1884 – 1905	Dârjiu	2
Moldován Tamás	soldat	compania 7	1897 – 1916	Budeşti	22
Bancsi János	fruntaş	batalion tunari	1894 – 1914	Mezőház (HU)	22
Szakács Dénes	caporal	III mitraliere	1897 – 1915	Ernei	22
Fodor Kis András	fruntaş	"	1896 – 1915	Vişea	22
Brán Péter	soldat	"	1897 – 1915	Peştişu Mare	23
Kossulecz István	fruntaş	compania 1	1877 – 1896	Cristian (BV)	24
Simó György	fruntaş	compania 1	1898 – 1916	Căpâlniţa	22
Udvar György	fruntaş	compania 1	1894 – 1915	Vaida-Cămăraş	22
Buksa János	soldat	compania 1	1880 – 1916	Pălatca	22
Bács István	soldat	compania 1	1898 – 1916	Lunca de Jos	24
Borbély György	soldat	compania 12	1897 – 1916	Bogata de Mureş	22
Borsos György	soldat	"	1899 – 1917	Teaca	22

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Portik János	soldat	"	1889 – 1916	Vaida-Cămăraş	22
Flórika János	soldat	"	1898 – 1916	Valea Strâmbă	22
Pancza Gergely	soldat	compania 5	1888 – 1915	Tătârlâua	24
Budai Flóra	"	compania 5	1898 – 1916	Nemesterek (HU)	22
Berkesán János	"	compania 5	1874 – 1895	Berchişeu	22
Csergő Márton	"	compania 5	1899 – 1917	Stânceni 22.	
Deák Vilmos	soldat	compania 5	1893 – 1917	Ocna de Sus	22
Kósa Áron	"	compania 12	1898 – 1916	Văcăreşti	24
Gerenás János	"	"	1896 – 1916	Dolný- Peter (CS)	18
Fodor József	"	"	1897 – 1916	Mădăraşu de Câmpie	22
Ilován Vazul	soldat	"	1896 – 1915	Ruşii Munţi	22
Moldovám Péter	soldat	"	1899 1917	Dâmbu	22
Seres Lajos	soldat	"	1899 – 1917	Târgu Mureş	22
Tőkés Ferencz	soldat	"	189 – 1915	Măgherani	22
Olár Pantilimon	soldat	"	1897 – 1915	Racoviţa (SB)	22
Kece János	caporal	compania 7	1877 – 1898	Cătina	22
Szilveszter Sándor	caporal	compania 7	1896 – 1916	Chibed	22
Horváth István	fruntaş	compania 7	1875 – 1897	Tarany (HU)	22
Székely Károly	fruntaş	compania 7	1897 – 1916	Joseni	22
Bakos István	soldat	compania 7	1879 – 1915	Aluniş	22
Arany Béla	soldat	I mitraliere	1898 – 1916	Rákoscsaba (HU)	22
Bartha Miklós	soldat	"	1894 – 1914	Sărmaş	22
Csatlós Miklós	soldat	"	1877 – 1899	Nadeş	22
Csont Lajos	soldat	"	1899 – 1917	Odorheiu Secuiesc	22
Enyedi János	soldat	"	1883 – 1904	Vaida-Cămăraş	22
Kreisz Antal	caporal	"	1897 – 1915	Matuškovo (CS)	22
Bálint Antal	fruntaş	"	1897 – 1915	Lupeni	22
Csibi Imre	soldat	"	1896 – 1915	Ditrău	22
Ferencz Albert	soldat	"	1895 – 1916	Remetea	22
Gidó Lajos	soldat	"	1897 – 1916	Ulieş	22
Huszár János	soldat	I mitraliere	1886 – 1916	Orsova	22
Kereszturi András	soldat	"	1898 – 1916	Királyhegyes (HU)	24
Somogyi Béla	sergent	compania 4	1876 – 1897	Budapesta	1
Oprean János	caporal	compania 4	1895 – 1915	Kissztlőrincz (HU)	22
Tóth János	caporal	compania 4	1898 – 1916	H. Mezővásárhely (HU)	24
Kerbelean Vazul	soldat	compania 10	1895 – 1915	Ruşi (SB)	23
Kojta György	soldat	compania 10	1878 – 1915	Ceica	24
Lukács Farkas	soldat	compania 10	1897 – 1917	Ocna de Jos	22
Polgár József	soldat	compania 10	1895 – 1915	Lăzarea	22
Rogoz Joszif	soldat	compania 10	1898 – 1916	Retiş	24
Brückner Ferencz	plutonier	tehnic	1884 – 1905	Sigless (A)	22
Tanti József	soldat	"	1881 – 1902	Batoş	22
Szabó Gyorgy	sergent	"	1878 – 1899	Petrilaca de Mureş	22
Hremn Mihály	fruntaş	"	1897 – 1915	Vácnátód (HU)	22
Barabás István	soldat	"	1877 – 1915	Valea Strâmbă	22
Bucsin Simon	soldat	"	1876 – 1897	Orsova	22
Gligor Konstantin	soldat	"	1882 – 1914	Bistra (AB)	22
Majtert János	soldat	"	1890 – 1915	Apoş	22
Michl Lajos	soldat	"	1897 1915	Monor	22
Czárán János	soldat	compania 7	1890 – 1916	Sărmaş (HR)	22
Dávid János	soldat	compania 7	1888 – 1909	Ercca	22
Gábor János	soldat	compania 7	1878 – 1899	Zau de Câmpie	22

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Hajdu József	soldat	compania 7	1882 – 1916	Szent-Iván (HU)	20
Kilucz Gergely	soldat	compania 7	1889 – 1917	Tuşinu	22
Kalmi Mihály	soldat	det. de asalt	1878 – 1916	Liteni	22
Hajducsi Sándor	soldat	"	1898 – 1916	Chibed	22
Kapcala András	soldat	"	1899 – 1917	Vigotva (YU)	22
Kardos József	soldat	"	1895 – 1916	Ettes (HU)	22
Lukács István	soldat	"	1897 – 1915	Vasvár (HU)	22
Márton Gergely	soldat	"	1897 – 1916	Şiclod	22
Polyák János	soldat	"	1899 – 1917	Vighodes (HU)	22
Szőke János	soldat	"	1899 – 1916		
Todorán János	soldat	"			
Ungur János	soldat	"			
Reducz József	soldat	compania 10			
Sztevár Miklós	soldat	compania 10			
Sztrázsa János	soldat	compania 10			
Sebesi Sütő István	soldat	compania 10			
Balázs Sándor	soldat	I mitraliere			
Biró József	soldat	"			
Csender Károly	soldat	"			
Csunderlék József	soldat	"			
Erdős József	caporal	"			
Ádám József	fruntaş	"			
Bálint János	fruntaş	"			
Andrei János	soldat	"			
Gál Kálmán	soldat	"			
Horváth András	soldat	"			
Krisztolován Miklós	soldat	"			
Csorvás József	sergent	compania 4			
Vidikán József	caporal	compania 4			
Ujvári Mihály	caporal	compania 4			
Hang Vazul	soldat	compania 10			
Knéb Márton	soldat	compania 10			
Lekincán Geraszim	soldat	compania 10			
Palkó Sándor	soldat	compania 10			
Hőgye Miklós	soldat	tehnic			
Szélyes Ferencz	soldat	"			
Boldi György	soldat	"			
Fülekis Pál	fruntaş	"			
Takács Sándor	fruntaş	"			
Bandi Mihály	soldat	"			
Fülöp József	soldat	"			
Kosztán Lázár	soldat	"			
Kosztán Sándor	soldat	"			
Mezei György	soldat	"			
Forgács Lajos	soldat	compania 7	1876 – 1916	Poppa (HU)	19
Horgos János	soldat	compania 7	1889 – 1911	Szavaljava (UK)	22
Iliés Sándor	soldat	compania 7	1897 – 1916	Şimonești	22
Holcz József	soldat	det. de asalt	1876 – 1897	Várdomb (HU)	22
Iszlai Sándor	soldat	"	1897 – 1915	Măneuți	22
Kazsimir Béla	soldat	"	1899 – 1917	Prešov (CS)	22
Lámos László	soldat	"	1899 – 1917	Vultureni	22
Lőrinczi Elek	soldat	"	1894 – 1917	Crişeni	22
Páll Jenő	soldat	"	1896 – 1915	Brasov	22

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Simon Pál	soldat	"	1892 – 1915	Dumitreni	22
Támba Máno	soldat	"	1897 – 1916	Dumbrava (MS)	22
Redulecz Naftalia	soldat	compania 10	1876 – 1897	Berivoi	22
Szőcs Sándor	soldat	compania 10	1883 – 1916	Dăneşti	24
Sárközi István	soldat	compania 10	1898 – 1916	Bátta (HU)	22
Szabó Sándor	soldat	compania 10	1891 – 1913	Tăietura	22
Moldován Sándor	soldat	compania 10	1898 – 1917	Cătina	22
Szabó András	soldat	batalionul 1	1882 – 1904	Gattendorf (A)	31

În numele regimentului, îmi exprim orările de noroc.
Medaliile vor fi înmânate ulterior.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Marea Unire și românii covăsneni

În istoria zbuciumată a bătrânului continent, de-a lungul timpului s-au desfășurat numeroase războaie, s-au încheiat numeroase tratate ce au rupt teritorii cu populații de aceeași etnie, obiceiuri, limbă, port, aceleași tradiții, alipindu-le altor state, urmărindu-se nu de puține ori, crearea unui stat unic care să guverneze peste mai multe națiuni. Totuși, în secolul al XIX-lea vom asista la afirmarea puternică a identității națiunilor, concretizată în destrămarea marilor imperii, ce se constituiau în conglomerate etnice și apariția statelor naționale.

Și românii, putem spune, că au păstrat secole de-a rândul, prin persuasiunea poporului de țărani, identitatea națională și a spațiului strămoșesc atât de bogat în tradiții și obiceiuri, care transmise din generație în generație devin un simbol al românismului. Începutul secolului XX găsește Europa într-o stare de tensiune ce va evolua până la explozia care va declanșa prima conflagrație mondială.

La începutul aceluiași secol România este socotită prima putere în Balcani, fapt datorat guvernării înțelepte a suveranului de atunci al României, Carol I, și a ultimilor ani de pace, ce au dus implicit la sfărâmarea jugului otoman. Totuși țara suferea din pricina problemei agrare, care făcea ca marea masă a țăranilor să se opună marilor proprietari de pământ, ceea ce va duce inevitabil la ceea ce este cunoscut în istorie sub numele de Marea Răscoală Țărănească din 1907.

Izbucnirea primului război mondial a găsit alianța României cu Puterile Centrale, puternic erodată de divergențele dintre Viena și București, și de puternicul curent de opinie deosebit de favorabil românilor transilvăneni, deveniți victimele unei politici brutale și șovine. Bineînțeles că de acum privirile României se vor îndrepta mai mult spre Puterile Antantei. Pacea de la București consacrase rolul României, ca una din puterile mijlocii pe plan european și cu o mare pondere în Europa de sud-est, și în același timp, se făcuse perceptibilă *"falia dintre București și Viena"*[1].

În Transilvania, mișcarea națională română era cea mai puternică din toate provinciile românești locuite de români și aflate sub ocupație străină. Aici exista o puternică burghezie română cu solidă cultură politică, iar cele două biserici, cea ortodoxă și cea greco-catolică, dăduseră un sprijin deosebit efortului de emancipare națională. Se manifestase de asemenea, ca o forță politică demnă de luat în seamă, secția română a Partidului Social Democrat din Ungaria, care în toamna anului 1917, pentru a-și marca individualitatea și-a luat numele de Comitetul Central român, al Partidului Social Democrat din Ungaria[2].

Intrarea României în război și venirea trupelor eliberatoare a adus multă bucurie în sufletele românilor transilvăneni. În acest sens, amintim de cazul Poiana Sărată, prima localitate din județul Trei Scaune (azi în județul Bacău), în care trupele eliberatoare au intrat în ziua de 14 august 1916. Preotul Ioan Rafiroiu, unul din cei mai de seamă oameni ai județului, împreună cu sătenii, îi primesc pe soldații eliberatori cu entuziasm, ridicând la intrarea în localitate un arc de triumf din crengile arborilor[3].

Dintr-o cronică a părintelui Augustin Cosma, din parohia Micfalău, aflăm că *"în 24 august au intrat armata română la noi în sat, mai întâiu cavalerie, mai târziu Regimentul infanterie nr. 10 de Putna. S-au purtat foarte omenos prin care au câștigat iubirea și încrederea populației. Ungurii erau încântați de purtarea Armatei Române. Scriitorul acestor sire* (rânduri - n.n.) *am avut bucuria de a avea de oaspeți pe domnii colonei Grigore si Bota . . . cu care am avut o mulțumire și bucurie nedescriptibilă"*[4].

Cazuri similare s-au petrecut și în Sfântu Gheorghe, unde locotenentul Marinescu și sublocotenenții V. Nicolau și A. Botezatu, au fost găzduiți de Bogdan Artur. Și aceștia au beneficiat de o primire deosebit de ospitalieră[5].

Printre acțiunile armatei eliberatoare se numărau și numirile de primari români în teritoriile eliberate. Astfel avem pe Aleman Ilarie în Sfântu-Gheorghe, Gheorghe Zaharia în Întorsura Buzăului, Gheorghe Popovici în Zagon, George Purdu în Mărcuș, Alexandru Iacob din Hăghig, Mihail Petru în Lisnău, Ioan Cortan în Dobârlău. Dar situația fericită a românilor din teritoriile eliberate nu a ținut

www.cimec.ro / www.mncr.ro

multă vreme, pentru că armatele române eliberatoare vor fi nevoite să se retragă pentru o perioadă de doi ani. În acest sens, merită să amintim fapta cantorului din Araci, Constantin Cioflec, care pentru a înlesni trecerea armatelor în retragere peste râul Olt, a strâns materiale într-un timp record pentru construirea unui pod[6].

După retragerea armatei din septembrie 1916 a urmat o migrare a multor intelectuali și țărani, mai întâi în România, apoi în Rusia și alte țări. Una din cele mai reprezentative personalități ale județului și țării, scriitorul Romulus Cioflec, în romanul *Pe urmele destinului* reda în acest sens *"dramatica călătorie a românilor prin Rusia, Siberia, China, Japonia și întoarcerea lor acasă prin Canalul de Suez"*[7].

Bineînțeles că au mai rămas intelectuali, țărani și preoți care, pentru bucuria firească pe care au manifestat-o la venirea fraților lor, au avut de suferit prigoane, deportări, arestări și internări în lagăre, suspendarea publicațiilor românești, maghiarizarea școlilor confesionale din zona de frontieră, etc.

Printre cei care au avut de suferit în aceste timpuri de restriște a fost și preotul Aurel Nistor, din parohia Araci, care a fost ridicat în ziua Sfintei Mari, chiar din altarul bisericii, de jandarmii unguri. Va fi bătut și întemnițat pentru două luni la închisoarea din Cluj, iar de acolo va fi trimis până la 26 iulie 1918 într-o serie de lagăre din județul Sopron, în vestul Ungariei[8]. Aceeași soartă au avut-o și alți preoți: Ioan Toma din Dobolii de Jos, Agustin Cosma din Micfalău, Gheorghe Furtună din Covasna, Iosif Tatulea din Dobârlău, Moise Greceanu din Chichiș, Nicolae Rădoiu din Ozun, Gheorghe Dogaru din Mărcuș[9], acesta din urmă a și decedat din cauza suferințelor la puțin timp după eliberare, și exemplele pot continua.

La începutul anului 1917, din protopopiatul Trei Scaune erau 12 preoți deportați și opt în închisori. În multe din parohiile din care preoții au fost deportați, astăzi românii nu mai știu românește, preoții ținând acum predici în limba maghiară.

Alături de Biserică vor suferi și școlile confesionale românești, după cum am menționat mai devreme. Luând ca pretext atitudinea *"nepatriotică"* a unor învățători români, la 2 august 1917 ministrul Apponyi Albert comunică mitropolitului Vasile Mangra de la Sibiu că școlile situate de-a lungul Carpatilor, deci pe fosta graniță cu România, ca și cele ale căror învățători s-au refugiat în România și sunt sub cercetare penală, vor fi declarate școli de stat[10].

Este bine să amintim și de drama soldaților români care au fost obligați să lupte în armata austro-ungară împotriva fraților lor, drama sufletească a acestora fiind descrisă sugestiv în romanul *Pădurea spânzuraților*, a lui Liviu Rebreanu, prin personajul Apostol Bologa. Soldații care ajungeau prizonieri pe frontul din Rusia se constituiau în detașamente de voluntari pentru a lupta pentru țara lor, România.

În ciuda acestor măsuri represive, dintr-un raport al primăriei din Covasna datând din perioada 15 ianuarie 1931, se arată că 20 de tineri covăsneni au trecut granița și s-au înrolat în armata vechiului Regat. Urmează lista nominală a celor douăzeci de tineri din binecunoscutele familii românești din Voincștii Covasnei: *"Cosneanu, Băilă, Nițu, Vrânceanu, Giulea, Enea, Preda, Papuc, Muntean, Oltean, Toma, Sandulea, Vlad și Brașoveanu. Gheorghe Maior, Constantin Ioan Ștefan și Dumitru Dobrot au murit la Mărășești"*[11].

În lucrarea *Identitate și cultură la românii din Covasna*, scrisă de domnul Ioan Lăcătușu, aflăm despre cazul Zicuța Sorescu, o femeie prin intermediul căreia s-a putut afla câte ceva despre soarta familiilor celor care plecaseră pe frontul românesc: *"am fost urmărite, spune ea, și altele ca mine, prin păduri, unde stam ascunse ca fiarele, flămânde, desculțe și dezbrăcate cu copii după noi"*[12].

Condamnând pe cei din cauza cărora se întâmplau aceste lucruri, Octavian Goga, refugiat din Transilvania în Regat, a scris în jurnalul său cuvinte aspre la adresa clasei politice: *"Țară de secături, țară minoră, căzută rușinos la examenul de capacitate în fața Europei . . . Aici ne-au adus politicienii ordinari, hoți improvizați astăzi în moraliști, miniștri cari s-au vândut o viață întregă, deputații contrabandiști... Nu ne prăbușim nici de numărul dușmanului, nici de armamentul lui, boala o avem în suflet, e o epidemie înfricoșată de meningită morală"*[13].

Criza politică și militară din Ungaria era văzută ca un prilej prielnic pentru ieșirea de sub dominația habsburgică. Când *"vântul libertății popoarelor dărâma în cale toate obstacolele artificiale pe care absolutismul le așezase între fii aceluiași neam"*[14], ungurii se ambiționau să mențină formele unui sistem politic care se prăbușea ireversibil în negura istoriei.

Partidul Național Român anunțase prin Comitetul Executiv, încă din 12 octombrie, intenția de a asigura românilor transilvăneni

www.cimec.ro / www.mncr.ro

statutul unei *"națiuni libere"* și de a-și asuma conducerea Transilvaniei, ca organ de putere. Acesta a delegat pe Alexandru Vaida Vioevod, să prezinte parlamentului de la Budapesta poziția partidului, și a format o delegație permanentă constituită din *"Iuliu Maniu, Ștefan Cicio Pop, Vasile Goldiș, Teodor Mihail, Alexandru Vaida Voievod și Aurel Vlad"*[15].

Într-o cuvântare ținută în atmosfera tensionată a parlamentului ungar, la 18 octombrie, Al. Vaida Voievod a rostit cuvinte care aveau să declanșeze furia deputaților maghiari: *"Națiunea română așteaptă și pretinde, după multe suferințe de veacuri, afirmarea și valorizarea drepturilor ei nestrămutate și inalienabile la deplină viață națională"*[16]; tot el este cel care a declarat că *"poporul român nu recunoaște guvernului sau parlamentului maghiar dreptul de a-i decide soarta și locul printre celelalte națiuni libere"*[17]. Aceste declarații sunt primele luări de poziție, oficiale, pentru drepturile românilor din Transilvania din acea perioadă.

În acest timp, venind de la Viena de pe frontul italian, Iuliu Maniu *"găsește capitala imperială prada haosului și descurajării"*[18]. El va hotărî să pună bazele unei armate române, găsind nucleul ei în Regimentul 64 din Orăștie, cu un efectiv de 5000 de militari, fiind singura unitate militară unde, după mărturiile vremii, disciplina continua să fie respectată. Acesta, deși nu avea decât gradul de locotenent, se va prezenta ministrului de Război, generalul Stoger-Steiner, pentru a-l informa că își asumase conducerea detașamentelor de soldați români din armata austro-ungară, unde se aflau cca. 60 de mii de militari români[19].

În aceeași perioadă, la inițiativa lui Ioan Flucraș, s-a constituit la 31 octombrie 1918 Consiliul Național Român la Budapesta. Dar numai la câteva zile de la constituire își va muta sediul la Arad, de unde va redacta un manifest în care, după ce va denunța politica de oprimare și deznaționalizare dusă de guvernul ungar, declară: *"Națiunea română din Ungaria și Transilvania (...) nu mai voiește sub nici o condiționare, să trăiască în legătură de stat cu națiunea maghiară, ci este hotărâtă a-și înființa pe teritoriul locuit de români, statul său liber și independent"*[20].

Simultan cu lupta dusă de românii transilvăneni pentru unirea cu Țara Mamă, românii basarabeni și bucovineni luptau pentru același scop nobil și sfânt. Sfârșitul războiului va însemna împlinirea unui vis de veacuri: UNIREA TUTUROR ROMÂNILOR.

Basarabia va fi prima care va da tonul unirii tuturor românilor din Europa de Est sub același steag, la 9 aprilie 1918, unire confirmată prin decret regal la 23 aprilie 1918. Această hotărâre va fi ratificată de *"Consiliul regiunii basarabene"* pe 10 decembrie 1918[21].

După Basarabia va veni rândul Bucovinei și Transilvaniei, foste provincii austro-ungare. Bucovina va semna unirea necondiționată cu România la 28 noiembrie. Amintesc aici și declarația președintelui Congresului bucovinean, Iancu Flondor, care se adresează M.S. Regelui Ferdinand I cu următoarele cuvinte *"Mândri de a aclama pe majestatea voastră ca eliberatorul și mântuitorul tuturor sufletelor noastre, cerem protecție la umbra sceptrului majestății voastre. Reînodând firul rupt de un secol și jumătate, sperăm să vedem renăscând gloria domniei lui Ștefan cel Mare"*[22].

Doar la câteva zile, pe 1 decembrie 1918, la Alba Iulia, oraș cu o încărcătură istorică deosebită, unde Mihai Viteazul la 1600 a fost încoronat ca domn al tuturor românilor, printr-o adunare de 1228 de delegați prezidați de Gheorghe Pop, din toate județele provinciei, se voteză unirea cu regatul României. În afara clădirii, peste 100.000 de români veniți din întreaga Transilvanie fremătau în *"așteptarea unei decizii care li se părea încă a fi un vis minunat"*. *"Unirea românilor* - spune academicianul român Ioan Lupaș, originar din Transilvania - *nu este opera unei persoane, a unei provincii sau a unei generații. Ea este rezultatul luptelor susținute timp de secole de cei mai buni fii ai poporului român . . . care au îndurat pentru ideile lor închisoarea și surghiunul"*[23].

Proclamația de la 1 Decembrie 1918 constituie împlinirea aspirațiilor de o viață pe care le-au avut românii în momentul în care ei treceau pragul adevăratei lor istorii naționale. Prin această proclamație românii nu vor încerca o răzbunare, dovedind încă o dată, istoriei și lumii întregi, caracterul lor comunitar, conciliant. Astfel, Adunarea Generală de la Alba Iulia a decretat libertatea națională și confesională pentru toate națiunile conlocuitoare și religiile de stat, precum și libertatea presei și votul obștesc, egal, secret. Această libertate și toleranță l-au făcut pe americanul Milton G. Lehrer să spună despre români că sunt un *"popor eminamente tolerant"*[24].

Printre numeroșii ardeleni care au lucrat pentru pregătirea și realizarea unirii se află și teologul Nicolae Colan, născut în Araci, în județul Trei Scaune. El a activat mai întâi în

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Basarabia, înrolându-se în *"armata celor care luptau cu condeiul"* împreună cu Andrei Oțetea, consăteanul său Romulus Cioflec și Onisifor Ghibu, scriind pentru diferite publicații locale cum ar fi *Ardealul* în Basarabia, *Sfatul Țării,* unde avea să fie și redactor. Tot în aceeași perioadă s-au aflat în Basarabia și învățătorul Ioan Dima împreună cu preotul Ioan Rafiroiu, ambii din județul Trei Scaune. Prezența românilor din arcul carpatic s-a făcut simțită în multe părți în care se făceau eforturi ce au permis ulterior unirea Transilvaniei cu România. Un exemplu în acest sens îl constituie prezența lor în Senatul Militar Român Central, care a funcționat la Viena în noiembrie 1918[25].

După înfrângerile suferite de armatele austroungare din vara lui 1918 și apropierea prăbușirii totale a imperiului, situația în județul Trei Scaune se va degrada. Aflăm astfel că din februarie 1918, ziarul "Székely Nép" din Sfântu-Gheorghe, în articolul *"Problema Secuiască"* spune că *"populația secuiască nu numai că se sustrage de la contribuțiile materiale pentru susținerea războiului dar își manifestă totala neîncredere în politica guvernului"*[26]. Același ziar, într-un alt articol din 31 iulie 1918, ocupându-se de cauzele nemulțumirii populației din secuime, conchidea: *"secuii au ajuns la capătul puterilor"*[27].

În toamna anului 1918, situația s-a înrăutățit și mai mult. La 8 noiembrie, prefectul Comitatului Trei Scaune raporta că: *"în județ siguranța publică a devenit cu totul inexistentă, țărăniia au atacat gospodăriile grofilor, iar pretorii și notarii din unele localități au fost alungați"*[28]. Documentele recent descoperite în depozitele Arhivelor Naționale din Covasna dovedesc că în ziua de 8 noiembrie au fost constituite primele gărzi naționale, sub conducerea locotenetului Octavian Fulea din Hăghig. Localitățile în care apar aceste gărzi naționale sunt: Hăghig, Araci, Arini, Iarăș și Vâlcele. Tot în aceste localități s-au constituit, în cadrul unor adunări populare, Consiliile naționale comunale, organe reprezentative ale românilor din județ, sub conducerea cărora se vor constitui și aceste Gărzi naționale românești[29].

După publicarea, la 20 noiembrie, a Apelului de convocare a Marii Uniri Naționale de la Alba Iulia, populația românească, organizată în Consilii naționale comunale, și-a ales în cadrul unor adunări populare, desfășurate într-o atmosferă de entuziasm, deputații ce urmau să o reprezinte la Alba Iulia[30].

În localitatea Vâlcele adunarea populară a avut loc la 24 noiembrie, cu participarea a peste 2.000 de țărani, care și-au exprimat deschis dorința unirii, alegându-și ca reprezentanți pe Ștefan Cașaș, Gheorghe Bogdănel Cașaș și Alexandru Potcoavă. În fruntea delegației de la Araci se afla preotul Aurel Nistor. În numele românilor din cercul electoral Sfântu-Gheorghe au fost împuterniciți a *"contribui cu votul lor la descinderea asupra sorții viitoare a neamului românesc din Transilvania, Ungaria și Banatul Timișan"* Ioan Modroiu, preot în Vama Buzăului, Nicolae Cristea din Sita Buzăului, Gheorghe Nistor din Teliu și Xenofon Comșa din Mărcuș[31].

Starea de spirirt a românilor din județul Trei Sacaune este caracterizată de cuvintele aflate în finalul documentului unirii din satul Ariușd *"Hotărârea noastră, nu numai aceștia aici subscriși, ci toți locuitorii acestei comune de lege românească, suntem hotărâți la această hotărâre"* (este vorba de unirea cu Țara Mamă - n.n.)[32]. La fel se întâmplă și în Araci, unde după cele 148 de semnături se precizează că: *"întreg poporul român, ce nu a subscris aceastea neavând timp, se declara loial cuprinsului de mai sus"*. Situația este similară și la Vâlcele, unde se spune că *"tot poporul din comună, hotărât a declarat această alipire, ce au făcut poporul nostru ..."*[33]. Un rol activ l-au avut și comercianții români din județ, care de asemenea au susținut actul unirii.

Aceste mărturii țâșnesc parcă din *"scrierile ce le negau existența din totdeauna aici, din scrierile ce-i menționau în trecut doar ca robi ..., răbufnind din ruinele bisericilor noastre și pagina mormintelor noastre, toleraţii de altădată au rostit jurământul de unire cu țara"*[34].

Voi încheia citând cuvintele unui mare cărturar și mitropolit contemporan, Antonie Plămădeală: *"există momente în istorie când insul simte că nu este singur, că el nu este doar el, ci că îi poartă în el pe toți cei dinaintea lui care au sperat, au așteptat, au luptat și au murit înainte de a-și împlini visul (...). Să nu oprim lacrima bucuriei să alunece ca o mângâiere pe amintirea celor care au îndrăznit, pe amintirea celor care au hotărât, pe amintirea celor mulți care prin veacuri au clădit gândul și fapta unirii"*.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Note

1. FLORIN CONSTANTINIU, *O Istorie Sinceră A Poporului Român*, Ediția a II-a, București, Ed. Univers Enciclopedic, 1999, p. 253.
2. ȘTEFAN PASCU, *Voievodatul Transilvaniei*, Cluj-Napoca Ed. Dacia, 1989, p. 252.
3. G. G. RAFIROIU, *Din Ținutul Secuizat Araci*, Salonta, 1938, p. 99.
4. Arhiva Parohiei ortodoxe Micfalău, nr. 4 - registrul de procese verbale, p. 4
5. IOAN LĂCĂTUȘU, *Identitate Și Cultură La Românii Din Secuime*, Sfântu-Gheorghe, Ed. Carpatica, 1995, p. 81.
6. Arh. Naț. Covasna Fond 75. Colecția de documente preluate de la Muzeul Covasna, Inventar, 14, p. 48, apud Ioan Lăcătușu, op. cit. p. 81.
7. Ioan Lăcătușu, op. cit. pp. 81-82 .
8. Ibidem, p. 82.
9. IOAN LĂCĂTUȘU, *Aurel Nistor, O Pagină Din Istoria Bisericii Și Neamului*, volum de studii si documente, Sfântu - Gheorghe, Ed. Carpații Răsăriteni, 1999, p. 20.
10. Ioan Lăcătușu op. cit., p. 83.
11. MIRCEA PĂCURARIU, *Politica Statului Ungar Față De Biserica Românească Din Transilvania În Perioada Dualismului 1867-1918*, Sibiu, 1986, p. 169.
12. Arh. Naț. Covasna - Fond nr. 9 Prefectura județului Treiscaune, inventar 2/11 nr. 314/1931 din Szekely Carmen, tematica expoziției "60 de ani de la Marea Unire" apud Ioan Lăcătușu, op. cit. p. 89.
13. IOAN IONESCU, *Gânduri La Marea Unire Din 1918*, în *"Îndrumătorul bisericesc pe anul 1984"*, Mitropolia Ardealului (Sibiu), p. 21-24, apud Ioan Lăcătușu, op. cit. p. 90.
14. FLORIN CONSTANTINIU, *O Istorie Sinceră A Poporului Român*, București Ed. Univers Enciclopedic, 1999, p. 262.
15. MILTTON G. LEHRER, *Ardealul Pământ Românesc*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 223.
16. FLORIN CONSTANTINIU, op. cit. p. 276.
17. Ibidem, p. 276.
18. GUY GAUTHIER, *Myssi Regina României*, București Ed. Humanitas, 2000, p. 232.
19. FLORIN CONSTANTINIU, op. cit. p. 276.
20. Ibidem, p. 276.
21. GUY GAUTHIER, op. cit. p. 231.
22. MIRON CONSTANTINIU, *Constantin Daicoviciu et al. Istoria României - Compendiu*, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1969, p. 422.
23. MILTTON G. LEHRER, op. cit., p. 227.
24. Ibidem, p. 227.
25. IOAN LĂCĂTUȘU, op. cit. pp. 92-94.
26. Ibidem, p. 94.
27. VASILICA SZASZ, *Participarea populației din județul Covasna la înfăptuirea Marii Uniri*, în *Cuvântul Nou*, Sfântu-Gheorghe, nr. 3683 din 28 XI/1983, p. 1.
28. Ibidem, p.3.
29. Arh. Nat. Covasna, Fondul 9, Prefectura județului Treiscaune, nr. 6109/1918. P. 1 apud IOAN LĂCĂTUȘU, op. cit. p. 95.
30. IOAN LĂCĂTUȘU, op. cit., p. 96.
31. Ibidem, p. 95.
32. *1918 la români, Documentele unirii* vol. IX, apud, IOAN LĂCĂTUȘU, op. cit. p. 97.
33. DAN BAICU, *S-a împlinit pofta de veacuri a neamului*, în *Cuvântul Nou*, Sfântu-Gheorghe, nr. 757 din 28 XI/1992, p. 1.
34. ANTONIE PLĂMĂDEALĂ, *A fi contemporan cu Unirea*, în *"Telegraful Român"*, nr. 45/46 11983, p. 1-2.

Abstract

The Great Unification and The Romanians in Covasna

In the article there are presented in a chronological order the events prior to the ones of the unification of Transylvania with the Romania Kingdom on December 1st 1918. There are also presented episodes of the entrance of Romania in the war and the meeting with of the liberating tropes by the Romanians in south-eastern Transylvania, the naming of Romanian mares in the free territories as well as the retaliation and the exodus of the Romanians in the area, first in Romania, then in Russia and in other countries that followed after the retreat of the army in September 1916.

As in all the Romanian localities in Transylvania and in most of the localities of the Covasna county, within some popular gatherings, there were formed the National Commune Councils, representative for the Romanians in the county under the leadership of whom there will also be formed Romanian National Guards. There were also chosen the delegations to the Great Popular Gathering in Alba Iulia on December 1st 1918.

Romeo Negrea

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Biserica ortodoxă română din Harghita în perioada dintre cele două războaie mondiale

Multiplele probleme generate de situația dificilă a românilor din sud-estul Transilvaniei, zonă numită în mod curent "Secuime", au preocupat pe unii cercetători, intelectuali locali ca și pe unii reprezentanți ai Bisericilor românești, singurele instituții care care au avut un interes constant față de românii din menționatul teritoriu. Majoritatea românească din actualele județe Harghita și Covasna, ca și românii din Mureș (din zonele limitrofe celor două județe amintite), au fost supuși deznaționalizării în cursul secolului al-XVIII-lea, în prima jumătate a celui de-al XIX-lea, și, cu înverșunare în anii dualismului, fapt care le-a afectat grav identitatea națională și religioasă. Din păcate, nici în perioada României reîntregite nu s-au produs schimbări esențiale. Inițiative s-au manifestat pe plan local, cu unele rezultate de moment, iar aportul autorităților a fost episodic și irelevant, în multe cazuri.

Deși după anul 1830 se ridică în Transilvania o pătură a intelectualității laice, influența clerului nu s-a redus decât relativ, pe plan cultural. Și-a spus cuvântul sinodalitatea, care a permis implicarea mirenilor în problemele comunităților și a dat vigoare manifestărilor confesionale, dar și a celor politice, după constituirea Partidului Național Român. Este binecunoscut rolul important al *"Statutului Organic"*, introdus în timpul păstoririi lui Andrei Șaguna, pentru credincioșii ortodocși (greco-orientali). Legăturile cu frații de peste Carpați s-au menținut în pofida vicisitudinilor - între altcle, ca sprijin în manuale școlare, cărți bisericești și laice, în unele cazuri și sprijin bănesc pentru școli și pentru bisericile din Ardeal. Autoritățile austriece, ca și cele ungare (după 1867), au manifestat nu doar temeri, dar, în multe cazuri ostilitate accentuată, acuzând tendințele *"daco-romane"*. Avocații, preoții, cadrele didactice, alți reprezentanți ai elitelor românești, dar și oameni de rând au fost implicați în procese de presă sau în cele politice - ca cel declanșat de *Pronunciamentul* blăjenilor din anul 1868, și, mai mult, procesul memorandiștilor, care a marcat apogeul politicii de tip pasivist. La sfârșitul secolului al XX-lea și începutul celui următor, Biserica greco-catolică, cu predilecție (deși nu exclusiv), avea de făcut față presiunilor politice și religioase ale Budapestei, deși tentative de amputare a autonomiei au cunoscut și românii ortodocsi, ca și reprezentanții altor naționalități nemaghiare din teritoriul controlat de guvernul de la Budapesta (se cunoaște situația critică a rutenilor). Presiunile concertate au culminat cu crearea *"Vicariatului Secuimii"* și cu anexarea unor parohii românești (dar și a altor naționalități), incluse în așa-numita Episcopie Ortodoxă Maghiară de Hajdudorogh. Vaticanul nu a validat măsurile autorităților ungare, situație care a trenat până în anii tratatelor de pace de după prima conflagrație mondială, când au fost declarate necorespunzătoare și anulate. Pentru românii minoritari din "Secuime", situația a ajuns foarte critică.

În analiza istorică și etno-lingvistică a lor, repere importante dă savantul clujean dr. Ioan I. Russu în *Românii și secuii*, apărută în anul 1990, autorul urmărind o amplă cercetare de tip monografic a așezărilor și a populației. Preocupări pentru cunoașterea realităților zonei au avut cercetători și ziariști bucureșteni, clujeni, din alte părți ale țării - vom reveni asupra unor contribuții ale lor - dar și ziariști ai unor publicații provinciale, precum și intelectuali care trăiau în "Secuime". Aceștia din urmă - Ioan I. Russu, cuprindeau activiști culturali, intelectuali ai satelor și organelor administrative (prefecți, preoți, magistrați, etc.), ca și I. Steriopol, Octavian M. Dobrotă, M. Cionca și I. Salanțiu în Odorhei (Harghita), V. Bidu, V. Sibianu, I. Rafiroiu, A. Nistor în Trei Scaune (Covasna), E. Câmpeanu, I. Bozdog, T. Popa, I. Olteanu, V. Netea în județul Mureș. Contribuțiile acestora sunt apreciate de Ion Russu ca parțiale, lipsite de metodă și cu documentare insuficientă. Dar activitatea dezinteresată, idealistă a acestor pionieri ai cunoașterii stării românilor are și aspecte semnificative rezultate din explorarea situației concret-istorice. Am folosit în acest sens date din manuscrisul - cuprinzând fragmente selectate din presa din Odorhei și unele reflecții asupra

www.cimec.ro / www.mncr.ro

situației comunităților românești, aparținând profesorului Octavian M. Dobrotă, intitulat *Strană de strigăt românesc*, redactat la Timișoara în anul 1976. Octavian Dobrotă a activat la Odorhei între anii 1924-1940.

Fenomenul amplu și complex al înțelegerii pierderilor catastrofale suferite de românii din "Secuime" (Dobrotă folosește termenul *"Regiunea Secuizată"*, specific anilor interbelici) este socotit ca straniu, dacă nu paradoxal pentru epoca modernă. După cum menționează Ioan I. Russu, în anii interbelici s-au produs unele manifestări ale "reromânizării". Sensul acestui proiectat proces este cel de revendicare și recuperare a pierderilor de populație suferite de comunitățile românești, atât pe plan etno-demografic și național, cât și pe plan politic și confesional. Octavian Dobrotă, care a fost redactor și director a două publicații de limba română în Odorhei - *Secuimea* și *Glas Românesc în Regiunea Secuizată*, în nr. 184/10 aprilie 1936 al ultimei publicații se referă la conținutul "reromânizării". El spune: *"... nu vrem să românizăm nici un ungur, cerem însă reromânizarea secuizaților"*, deci readucerea la "matcă" a românilor care *"și-au pierdut graiul strămoșesc și astăzi declară în limbă străină (maghiară) că sunt români"*. Deși nobile ca intenții și corespunzând unui justificat interes (și, câteodată și entuziasm colectiv), "restituirea", începută sporadic de autoritățile române, prin "Astra", biserici, școli, presă, conferințe, etc, nu a avut rezultate durabile.

O "radiografie" succintă, dar pertinentă a stării de lucruri (climatului) socio-politic al României anilor '30-'40, o face o dinamică personalitate, cunoscutul om de cultură și militant național Onisifor Ghibu. El arată[1] că preocupărilor de ani de zile a *"unei mâini de patrioți"* în problema românilor secuizați, *"nobila agitație"*, ce a solicitat guvernelor *"reparațiuni"*, nu i se răspunde (sau i se răspunde parțial, cu măsuri *"care nu ating esențialul"*). Se aplică "metoda cârpelii" folosită în toate problemele naționale. Răspundere au și românii din "Secuime", deoarece nu au ajuns *"să stie exact ce vor și ce le trebuie și să vorbească efectiv"*, căci *"se restrâng la dorințe și cereri"*, nu își strâng rândurile, nu își fac *"un program serios"* și *"nu-și aduc ei înșiși jertfele"* (materiale, necesare unei asemenea inițiative).

Caracterul parțial și contradictoriu al unor asemenea proiecte este remarcat de N. Iorga, Popa-Lisseanu (București), Sabin Opreanu, I. Matei și Atanasie Motogna (Cluj), ca și de reprezentanți ai administrației locale[2]. Lipsa fondurilor necesare, dar și de cadre-preoți și învățători români, multe *"întârzieri condamnabile"* ale autorităților române, menținerea în posturi a unor funcționari maghiari - care nu sunt loiali țării (nu au semnat declarațiile de fidelitate cerute la începutul anilor '20 n.n.), dar și prea multe schimbări de cadre au menținut acest climat. Dacă memoriul românilor din Odorhei a găsit simpatie (înțelegere) din partea guvernului Tătărescu, liberalii căzură de la putere și - arată prof. secundar Ioan Banu din Odorhei, nu se întâmplă nimic pozitiv, deoarece *"... democrația românească e o pepinieră de demagogi, iar o caracteristică a ei este lichelismul"*. Formale, pur declarative au fost și *"luările de poziție"* ale ministrului liberal dr. C. Angelescu, respectiv ale ministrului Al. Lapedatu, secretarului de stat Cancicov, însă și politicienii locali care-i reprezentau în parlamentul României, avocații M. Constantinescu (Odorhei) și dr. A. Baciu din Târgu Mureș s-au limitat la a face unele informări despre minoritatea română, înstrăinați, nu interpelări, cum au promis inițial.

În noiembrie 1934, în contextul ținerii congresului național al "Astrei" la Tg. Mureș, sub președinția profesorului universitar Iuliu Moldovan, profesorul Ioan Chinezu aprecia faptul că menținerea tradiției de întrunire a *"acestui organism cu profundă vitalitate românească"* în Târgu-Mureș este simbolică. Se justifică prin ridicarea celor două catedrale românești în acest oraș, a dezvoltării școlilor cu limba de predare română și a începerii activităților de publicistică, însă este tragică situația la *"marginea Secuimii"*, unde continuă deznaționalizarea, atât pe Valea Nirajului, dar și în satele cu populație mixtă, unde se manifestă *"negrija vinovată"* a românilor (în primul rând a slujitorilor cultelor românești și a oamenilor școlii)[3]. Același Ioan Banu, în revista *Țara noastră* (Cluj, nr. 160/9 mai 1935) își exprima dezacordul în chestiunea încadrării de funcționari și învățătorii necunoscători ai limbii române în instituții bugetare - *"una din racilele democrației românești"*, iar demagogia *"a trivializat credințele neamului .... și și-a bătut joc de problemele vitale ale românismului și a jonglat cu toate formulele care i-au putut mări numărul voturilor"*, deci *"popularitatea câștigată pe căi imorale"*. Ideea (principală n.n.), a *"autorității statului a fost batjocorită și prefăcută în marfă de tarabă, de demagogii români și de cei maghiari"*.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Cei din urmă *"trăiesc și azi intens urmele psihologiei clasei conducătoare a statului de ieri"*, cultivând idei revizioniste. Dar au introdus și pseudoteoria *"autonomiei culturale secuiești"*, deși în România interbelică au avut mai multe publicații, instituții de cultură, școli și biserici subvenționate de stat. Este încă un *"motiv de propagandă electorală sau politică șovinistă"*; în plus, nu se poate credita teza existenței unui *"bloc secuiesc compact"*, secuii fiind răspândiți și în zona Capitalei, Galațiului, etc. Concluziona că acestea reprezintă *"un truc de propagandă antiromânească"*[4].

Starea de lucruri din "Secuime", prezentată de deputatul M. Constantinescu în Parlament (13 aprilie 1935), expusă și în ziarul bucureștean *Universul*, arată *"nepăsarea guvernelor perindate la cârma statului"* - în intervalul a 50 de ani, din care însă 15-16 ani de regim românesc, și rezultatul a fost deznaționalizarea românilor din peste 200 de comune cu populație românească. Motivul că *"greutățile financiare ar scuza omisiunile de înalt ordin de stat"* este socotit *"profund dăunător și mai condamnabil aici, decât oriunde"*. Se constată că în Odorhei este *"protopop și preot român fără biserică"* (în reședința de județ!), multe comune fără biserică românească, mulți locuitori (care) n-au păstrat vechile nume românești, dar n-au putut (desigur-n.n.) să-și păstreze nici cugetarea și *"limba românească"*, la 16 ani de la Marea Unire[5].

Un fruntaș român din zonă, învățătorul Traian Moldovan, propunea, în anul 1936, autorităților luarea unor măsuri ca: 1) îmbunătățirea materială a reveniților (înstrăinaților, mai corect, foștii înstrăinați de neam); 2) întâietate a lor în viața industrială și comercială; 3) întâietate la drepturile politice (posturi de primari, consilieri); 4) ridicarea de biserici și aducerea de preoți români (cu retribuire omenească); 5) înființarea școlilor de stat, unde nu există; 6) unde e un singur învățător, să fie român, iar unde sunt mai multe posturi să se aplice (legile școlare în vigoare-n.n.); 7) sancționarea preoților minoritari, care propagă șovinismul de la amvon; 8) respectarea sărbătorilor naționale și a repausului duminical; 9) compensarea celor care lucrează în interesul statului, indiferent de originea etnică[6], măsuri preconizate ca măsuri reparatorii față de reglementările austro-ungare.

Marele istoric și om politic N. Iorga, în legătură cu *"reromânizarea"* își prezintă punctul de vedere, în legătură cu procesul de recuperare a identității cultural-naționale și confesionale ale oamenilor înstrăinați. Însă remarcă clar că ... *"din nenorocire"* ... se pare ca problema e încă aceea a împiedicării unei reromânizări. *"Unul dintre mijloacele de acțiune preconizate este, cu «necesitate», concentrarea celor mai buni reprezentanți ai corpului didactic"*. Cu deplină justificare afirma că biserica *"...trebuie să fie punctul de unde să plece un contramisionarism convins până la fanatism* (devotament pentru cauza națională-n.n.), *luptător până la jertfă"*, fără ca reprezentanții cultelor să se limiteze doar la susținerea *"anumitor slujbe la tipic.... adeseori fără nici o căldură și fără nici un talent"*, iar ca misionari naționali *"să ducă un cuvânt de înviere din casă în casă"*. Însă, între cele două biserici românești *"...e neapărat nevoie să se încheie un armistițiu fără termen. Cine nu e dispus să accepte aceasta își trădează neamul. Să se ia exemplu de la minorități, care lucrează solidar, peste deosebiri de confesiune"*[7]. N. Iorga propune ca instrument de acțiune (indiferent de costurile bănești) și un ziar, o revistă de gospodărie, o bibliotecă populară (se recunoaște stilul de acțiune culturală promovat de asociația "Astra").

Sărbătorile românești trebuie să adune pe toți aceia care *"întâlnindu-se sub influența atotputernică a conștiinței vii, ar căpăta mult mai ușor decât în izolarea de acasă, convingerea că fac parte din poporul pe care l-au uitat"*. Și aceasta reprezintă o realitate, așa cum se poate constata dintr-un text cules de Octavian Dobrotă și prezentat în fragmentul intitulat *"Cu craii la Secui"*, publicat în *Glas Românesc în Regiunea secuizată*, nr. 188/1935, cuprinzând o parte din teatrul de Crăciun, pus *"în scenă"* de doi frați, ciobani români. Textul este deformat, maghiarizat, dar în mulți termeni se recunoaște originea românească și era consemnat în manuscrisul bătrânului satului care instruia în fiecare an copiii care se pregătesc pentru colinde.

În județul Odorhei, ca și în celelalte cu populație preponderent maghiară, sărbătorile Sfintelor Paști, luarea pâinii de către învățători, șefi de posturi și jandarmi, brigadieri silvici, agenți sanitari, etc., răsfirați în singurătate sau în grupuri de 2-3 este chinuioare.... *"În lipsă de biserici și preoți nu pot participa la acest mare paznic bisericesc"*. Posturile de jandarmi își primesc, prin curieri, a doua zi de Paști simbolurile sărbătorii, se împărtășesc și dascălii izolați. Unul din credincioși, întrebat cum și-a petrecut sărbătorile a răspuns *"ca un mucenic,*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

care ține dârz la credință: până la mine n-a ajuns pâinea Paștilor, eu mi-am aprins o lumânare și am spus o rugăciune"[8].

Onisifor Ghibu, în articolul *"Unum necesarium"* arată că românismul nu este numai pământ și grai, ci mai mult și mai întâi suflet, credința în idei superioare și în idealuri, comutate în unitate sufletească desăvârșită. *"Cheagul cel mai puternic al unității sufletești îl dă religia..., dar noi suntem liniștiti de el* (aluzie la dezbinările dintre cele două confesiuni românești care slăbesc acțiunile naționale)". Pentru românizare, *"primul punct în program este refacerea legii românești, pentru toți fiii neamului românesc"*[9].

Un anumit rol l-au avut protopopiatele, cele ortodoxe funcționând cu întreruperi. Activitatea protopopiatelor Odorhei și Trei Scaune este evocată de prof. univ. dr. Ioan Matei din Cluj, pentru secolul al XVIII-lea, când constată existența a 56 de biserici cu 2115 familii (secvență publicată în *Grai Românesc din Regiunea Secuizată*, nr. 184/1936). Dependența parohiilor de protopopiatele vecine nu este folositoare, așa cum s-a dovedit în unele cazuri și mutarea sediilor lor, fără un sprijin material consistent. O asemenea încercare este menționată într-o scrisoare a protopopului de Sighișoara, Zaharia Boiu, personalitate clericală, militant național, dar și pe tărâm școlar în Transilvania secolului al XIX-lea, adresată preotului Atanasie Onițiu din Porumbenii Mari. Acesta ceruse protopopului aprobare pentru a face *"vestirile"* pentru o căsătorie și-i expedia 2 florini taxa, menționând că pe al treilea l-a reținut în *"fondul scolastic"*. Pe rezoluția expediată (în 20 iulie 1871), Zaharia Boiu îl îndemna să se aboneze la *Telegraful Român*, pentru că se propusese înființarea unui protopopiat al Odorheiului, cuprinzând (ipotetic) și o parte a parohiilor limitrofe Sighișoarei, însă reședința urma să fie la Bodogaia sau la Cristur. Dar protopopiatul nu se formă. Lipsea și în anul 1935, însă sub regim politic românesc! Însă în anul 1871 s-a procedat la *"hoție de suflete"* (prof. Șerban Cornilă), cu sprijinul oficialităților, iar în anii '30 se manifestă lipsa de preocupare a insituțiilor administrative, iar numărul credincioșilor scădea masiv datorită asimilărilor de diverse naturi[10].

Pentru susținerea bisericilor, apăreau puncte distincte în memoriul-raport al intelectualilor români din Odorhei, înaintat ministrului C. Angelescu și apoi prezentat la 6 aprilie 1935 de către deputatul M. Constantinescu în Camera Deputaților. Se solicita ajutorul statului pentru preoții și învățătorii români, ajutor promis nu doar de acest ministru dar și de sociologul profesor Dimitrie Gusti. Pe plan local și-a început activitatea dr. Macedon Cionca, primpretor al plasei Ocland, care a deschis două capele la Ocland și Mărtiniș, cu concursul unor oameni de suflet, însă a adus și un preot stabil în comuna Crăciunel. Interes în acest sens arată și primpretorul I. Maftei din Odorhei. În anul 1934, biserici românești funcționau în comunele Feleag, Săcel, Vidacut, Sângeorgiu de Pădure. Lipsite de preoți, s-au închis bisericile din Bodogaia, Vârghiș, Aldea, Mărtiniș, Crăciunel, Cioc, Petecu, Eliseni, Jimbor, Bătanii Mici, Recașul de Sus, Călugăreni și Doboșeni. Reînvierea acestor izvoare de credință nu se putea lipsi de ajutorul material al statului, căci situația materială a secuizaților era sau precară sau foarte precară și erau vizați ca atare. Preoții, la rândul lor, având menirea să redeștepte și să refacă *"turma răsfirată"*, e necesar să fie retribuiți de stat, pentru a le asigura o existență demnă și să se poată face față concurenței preoților minoritari. Se propunea ca timp de 10 ani să se primească salariu majorat de la stat, pentru a avea independență materială și implicit să aibă și autoritate morală pentru a-și realiza misiunea. Județul Odorhei avea nevoie în anii 1934-1935 de preoți ortodocși în comunele Bodogaia, Jimbor, Bătanii Mici, Tălișoara, Doboșeni, Petecu, iar de preoți greco-catolici în parohiile Aldea, Mărtiniș, Satul Mare, Ocland, Eliseni, Cioc. Aceste comune erau reședințe ale preoților și centre spre care gravitau comune-filii, cu terenuri cultivabile, expropriate pe seama bisericilor, terenuri ce pot aduce venituri preotului-paroh, chiar dacă sunt puțin productive.

O altă categorie de parohii, care se cer a fi sprijinite necondiționat, sunt parohiile foarte sărace, cazul Feleagului, Săcelului, Vidacutului, cu populație curat românească. Preoții îndeplineau concomitent și oficiul de învățători, fără de care existența lor nu este posibilă. O situație similară se întâlnește și la Sângeorgiul de Pădure, localitate ai căror parohieni erau (și sunt) în parte maghiarizați. La I.G. Duca (Cristur), preotul ortodox era și profesor la Școala Normală. Românii de aici au rezistat mai bine, fiind în contact cu zone compacte românești. În comuna Porumbenii Mari era nevoie de preot ortodox numai pe acest oficiu, deoarece preotul e și director la școala pri-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

mară și subrevizor de control, deci era ocupat excesiv. Preoți greco-catolici funcționau în comunele Crăciunel dar și la Cristur. Dar numai la Mereşti situația materială era mai răsărită. O situație critică o aveau și comunele cu populație românească - Bodogaia, Eliseni, etc., care țineau de parohii-sedii.

Odorheiul era singurul județ al țării fără protopopiat independent ortodox, o parte a parohiilor ținea de Sighișoara, alta de Târgu-Mureș, alta de Sfântu Gheorghe. În orașul Odorhei, ortodocșii aveau un preot iar uniții un protopop. Dar ambele comunități românești și-au pierdut capitalurile, strânse cu mari greutăți, pentru construirea bisericilor, prin falimentul băncii "Cetatea"[11].

La Cristur, înainte de 1918, populația românească era destul de numeroasă și întreținea o biserică ortodoxă și una unită. Pierzându-și credincioșii, bisericile au intrat în paragină: una se mută la Bodogaia, mai târziu părăsită și ea, iar cea din Cristur se distruge. Prin anul 1924, românii din Cristur, fără deosebire de confesiune, au clădit o capelă în clădirea școlii primare, unde oficiau ambii preoți. Venind un nou preot ortodox, a interzis uniaților să folosească capela și ei au făcut apel la biserica romano-catolică (maghiară), unde din când în când se slujea românește. Aici au fost duși și elevii uniți de la Școala Normală, la intervenția preotului I. Șalanțiu, director al școlii, fapt care a stârnit suspiciuni[12].

Lipsa preoților, alături de slaba preocupare a autorităților, din nefericire, în majoritatea anilor, în chestiunea "românizării", a adus și la soluția folosirii preoților misionari[13]. În anul 1936 s-au sfințit biserici la Aldea și Mărtiniș. Situația de ansamblu era însă descurajatoare, chiar dramatică, cazul părintelui I. Papuc din Oarghes, a cărui soție, murind la vârsta de 95 de ani, era maghiarizată, la fel și copiii. Același lucru se întâmplă cu preoții Bucșa din Augustin (ultimul murea în anul 1928).Erau *"roși de mizerie"*, cu pensii infime. S-au pierdut preoți și credincioși datorită neimplicării autorităților, așa că greutățile vieții, vârsta înaintată și neputința legată de ea au văduvit comunitățile de preoți - cazul preotului din Vlăhița, care, fiind în imposibilitate de deplasare a "cedat" credincioșii preotului maghiar romano-catolic. Au fost, desigur, și cazuri de rezistență demnă - cazul epitropului Gh. Neda din Racoșul de Sus. Era păstor al comunei și când pădurea comunală a luat foc, a fost învinuit el, ca etnic român și ortodox. A fost chemat în judecată la Ocland sub învinuirea că este autor al incendiului și, în final, condamnat la o amendă de 1200 de coroane. Ca soluție "alternativă", un avocat maghiar i-a propus trecerea la religia unitariană, pentru a evita pierderea brumei de bunuri pe care le deținea. Nu a acceptat acest lucru, contrar convingerilor sale, i s-a scos casa la licitație și a rămas pe drumuri[14].

În anul 1936, în județul Odorhei erau în construcție 13 biserici: ortodoxă și greco-catolică la Odorhei, ortodoxe la Cristur și Oarghes, greco-catolică la Ocland, ortodoxă la Racoșul de Sus și Biborțeni, Herculian, Praid, iar greco-catolice la Crăciunel și Eliseni. Biserici vechi, în anul 1938 erau în județul Odorhei la: Porumbenii Mari, Bodogaia, Sângeorgiul de Pădure (ortodoxe, la ultima era preot senatorul Muica), iar greco-catolice la Bodogaia (în ruină), Cioc, Crăciunel, Bezidul Nou, Aldea, Mereşti. Biserici noi, sfințite, erau în localitățile: Racoșul de Sus, Oarghes, Biborțeni, Herculian (ortodoxe), iar greco-catolice în Odorhei, Mărtiniș, Aldea, Crăciunel, Ocland și Eliseni (9 din cele 10 erau în plasa primpretorului dr. Macedon Cionca). Biserici în construcție (nesfințite) erau în Odorhei, Cristur, Sângeorgiul de Pădure, Praid, Petca, Doboșeni, toate ortodoxe, în timp ce preoți fără biserici erau în Vlăhița, Corund, Mugeni, toți ortodocși[15].

I.P.S. Sa Mitropolitul Ardealului, dr. Nicolae Bălan, cu ocazia sfințirii bisericilor din Oarges, Racoșul de Sus și Herculian (7-8 noiembrie 1937), a împărtășit câteva din gândurile sale, la solicitarea directorului și redactorului *Glasului Românesc din Regiunea Secuizată*, Octavian M. Drobotă. Își arată optimismul în ce privește tendințele de evoluție spre mai bine, căci cunoștea situația datorită vizitelor canonice (patru la număr, începute în anul 1922). Primele protopopiate au fost înființate după primul război mondial la Sf. Gheorghe și Târgu-Secuiesc. De asemenea, un număr de tineri preoți au fost plătiți din sumele provenite din bugetul public. Aprecia eforturile unor entuziști și sprijinitori dezinteresați ai cauzei naționale ca Octavian Dobrotă, propagandiști de suflet ai românismului, a căror activitate era evidențiată și de consilierul mitropolitan Traian Scorobet de la Sibiu[16].

Înaltul prelat sibian, dr. N. Bălan, în cuvântarea de deschidere a adunării eparhiale din 16 aprilie 1939, remarca retrospectiv, că în decursul a două decenii s-au întreprins *"măsuri de reaprindere a sufletului național la românii*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

secuizați". Dacă în județul Odorhei în secolul al XVIII-lea erau 35% credincioși de lege românească, în anul 1844 erau cam 25% și prin anii 1936-1937 cam 3-4% (după dr. Sabin Opreanu). Dacă chestiunea reînființării protopopiatelor este legată de memoriul menționat din 6 aprilie 1935, problema a fost ridicată în forul legislativ în anul 1937 de parlamentarii județului Odorhei, dr. Augustin Pordea, președinte al organizației P.N.L., respectiv părintele Teodor Muica din Sângeorgiul de Pădure, senator liberal. Mitropolitul Nicolae Bălan, încă după prima vizitație canonică a luat *"măsuri de întărire a punctelor de iradiere a luminii românești ortodoxe"*. Protopopiatul existent inițial la Brețcu a fost scindat în două, unul luându-și reședința la Sfântu Gheorghe. Dată fiind importanța publică a chestiunii, s-a recunoscut în final importanța care trebuie acordată instituțiilor bisericii[17].

În anii 1936-1937 autoritățile și-au sporit contribuția în această direcție, căci până atunci s-au zbătut un număr de idealiști izolați și nesusținuți. În toamna anului 1936, la Ministerul de Interne, sub președenția lui D. Iuca avea loc o conferință a prefecților din "Secuime" și a organelor școlare de control, vizând intensificarea propagandei culturale între românii înstrăinați. Se continuau inițiativele din perioada ministrului C. Angelescu, care a stabilit că liceele și școlile normale din țară să patroneze câte un sat secuizat, ducându-i inițial câte un clopot, troiță, cărți și odăjdii de slujbă, pentru înfiriparea vechilor altare. Se intensifică campania pentru construirea școlilor de stat, care să contracareze influențele șovine cultivate în școlile confesionale minoritare, tineri învățători fiind repartizați în localitățile cu probleme mai mari. Biserica și-a sporit elanul propovăduirii, crește numărul acestor solide cetăți (O. Dobrotă), care erau bisericile. Însă racilele politicianiste de culise ca și în administrația centrală și locală, dar, din nefericire chiar și în școală și chiar în rândul slujitorilor cultelor, se resimțeau.

Modalitățile de asanare prevăzute urmăreau "... *a protegui tot ce este bun și cinstit (inclusiv în politică), trebuind ajutați toți, inclusiv cetățenii români de altă etnie decât majoritarii... (care) cred în îndreptățirea și trăinicia dreptului istoric românesc. Nu se poate accepta ideologia politicianistă* (demagogică - n.n.)", nici principiul *"mai loialului maghiar"* (loial în interes material, de funcție, etc. - n.n.) - aici e vorba de un eufemism utilizat de demagogii timpului, indiferent de limba vorbită, care așteptau manifestarea unor atitudini care să corespundă toleranței și democrației autentice. Prețul bunei înțelegeri este dezvoltarea culturii naționale a tuturora, căci întrecerea în acest sens nu poate fi decât benefică. Soluția este debarasarea de josnica politică, manifestări demne, de ținută, pentru a fi constructori, pe plan național, conform vocației neamului nostru în răsăritul Europei[18].

În anii interbelici, mitropolitul Ardealului, respectiv al Arhiepiscopiei de Alba Iulia și Sibiu, a fost mitropolitul Nicolae Bălan (1920-1955), figură reprezentativă a ortodoxiei românești, unul din marii luptători pentru realizarea unității noastre statale. A depus strădanii neobosite pentru acceptarea "Statului Organic" în "Legea" și "Statutul de organizare a Bisericii Ortodoxe Române" din anul 1925. A arătat preocupări constante în consolidarea instituției bisericești și a aducerii aportului la statuarea României Întregite, prin clasicele discursuri rostite în Senatul țării la 12 martie 1923, la discutarea noii Constituții, la discutarea Legii cultelor în anul 1924 sau la ratificarea Concordatului, în mai 1929. În spiritul "Statutului Organic" introdus în Legea de organizare a Bisericii Ortodoxe Române, milita pentru autonomia internă ecleziastică, ridicându-și glasul contra partidelor politice, care voiau să pună ortodoxismul în situația de inferioritate față de celelalte culte, și a apărat cu consecvență sinodalitatea, contra tendinței unor teologi din vechea Românie de a promova un absolutism ierarhic.

Opera sa nemuritoare a fost culturală, de tipografie și editare. La vechile publicații teologice s-au adăugat foi religioase pentru popor și câteva colecții de lucrări teologice. Numai pentru nevoile Institutului teologic din Sibiu, în timpul său ridicat la rang de Academie, s-au tipărit aproximativ 200 de lucrări în toate ramurile teologiei și a trimis mulți tineri, viitoare personalități, la studii în țară și în străinătate. A purtat o grijă statornică Școlii normale "Andrei Șaguna" din Brașov și "Avram Iancu" din Brad.

O grijă deosebită a arătat-o preoțimii din Arhiepiscopie. Încă din martie 1919 a avut un cuvânt hotărâtor la înființarea "Asociației Andrei Șaguna" a clerului din Mitropolia Ardealului, care se întrunea în congrese anuale. S-a preocupat de salarizarea clerului, cântăreților bisericești, de cuprinderea preoților în Casa de pensii a Statului, intervenind

www.cimec.ro / www.mncr.ro

în Senat. A stăruit pentru înzestrarea centrelor eparhiale și a parohiilor cu pământ arabil și pădure de la stat, pentru asigurarea existenței materiale a clerului. Pe lângă activitatea pastorală, a desfășurat acțiuni social-umanitare și a întreținut din fondurile mitropolitane orfanii - inclusiv fiii de preoți, care erau instruiți la diferite școli din Sibiu[19]. În ședința Consiliului de Coroană din 29-30 august 1940 a fost între cei 10 membri care au votat contra "arbitrajului" (dictatului de fapt) de la Viena.

Situația bisericilor maghiare din România interbelică o urmărim după aprecierile unui publicist englez al vremii, C.A. McCartney, ale cărui publicații au fost analizate de un cercetător mureșean, dr. Virgil Pană[20]. Personalitate cu reputație incontestabilă în literatura minorităților etnice ale Europei de după primul război mondial, publicistul englez a fost unul dintre cei mai activi susținători ai mișcării revizioniste maghiare. Dar recunoaște că statul român s-a arătat generos față de funcționarii unguri pe care i-a moștenit în noile provincii, iar folosirea limbilor minorităților nu a fost niciodată împiedicată în relațiile dintre particulari. Bisericile minoritare sunt mai bogate ca cele românești. Cifrele bugetului - sublinierea noastră - arată că în anii de dinainte de 1937 (căci cartea sa - "Hungary and their Succesors" era publicată în acești ani la Londra), Biserica Ortodoxă a primit subvenții mai mici pe cap de locuitor decât bisericile minoritare. Statul român a admis de bună voie sistemul școlilor confesionale și le-a acordat libertăți relativ numeroase. În privința instrucțiunii publice, minimul impus de limbă română este mult mai rezonabil și inferior față de ceea ce prevedea Legea Appony în anul 1907. McCartney este obligat să recunoască că tineretul german nu avea nici o simpatie față de atitudinea cultivată de liderii maghiari de opinie fiindcă spuneau *"noi nu avem nimic de câștigat dacă redevenim unguri (cetățeni)"* iar despre compatrioții lor spuneau că *"germanii din Ungaria sunt mai nenorociți ca noi"*.

După dictatul de la Viena urmă cortegiul de măsuri oprimatoare al autorităților horthyste. O bună parte a populației a fost obligată să se refugieze, se schimbă artificial structura etnică a Transilvaniei de Nord, premilitarii români erau maltratați, românii erau maltratați, adulții deportați în lagăre de muncă - ca evreii concentrați inițial în ghetouri. Învățământul românesc în teritoriile ocupate a fost dezintegrat, supus administrației militare dar și civile ungare. În urma arbitrajului, trei episcopi greco-catolici și 927 de parohii (cu 1.200.000 suflete) au trecut la Ungaria, guvernul ungar refuză recunoașterea oficială a episcopatelor ortodoxe și greco-catolice, înființate după anul 1918. Ele nu au primit subvenții din partea statului, ci sume mai mici ca Bisericile recunoscute. Averile lor erau mereu în pericol de a fi confiscate, și, în plus, au suferit deposedări, mai ales de terenurile care le-au fost atribuite prin reforma din 1921.

Gama manifestărilor antiromânești mergea de la neîncredere până la aversiunea violentă. În octombrie 1942, la Cluj, în urma manifestațiilor naționalist-șovine s-au spart geamurile celor două episcopii românești. Au urmat distrugeri, devastări și profanări de biserici de către etnici maghiari. Preoții au fost obiectul batjocurii publice, fără ca autoritățile să intervină decât formal sau deloc. Dintre cele 442 de parohii ortodoxe din Transilvania de nord (august 1940), nu se mai găsesc azi nici jumătate. Pe lângă arestări și expulzări, imigrarea în România a unui număr de credincioși și preoți, un număr de parohii au fost suprimate de autorități pe motiv că sunt creații oportuniste ale guvernelor românești. Libertatea de conștiință a credincioșilor ortodocși a fost deseori amintită de autoritățile de ocupație pentru a trece la confesiunile reformate, respectiv la romano-catolicism. Adeseori, de schimbarea confesiunii depindea acordarea / menținerea serviciilor de stat, acordarea de pensii, scutirea de serviciul militar, etc. Biserica greco-catolică a avut un avantaj relativ, o oarecare tolerare, însă preoții erau supuși, ca și cei ortodocși persecuțiilor politice, confiscărilor și exproprierilor de bunuri. Șovinii secui și unguri, sub protectia autorităților, au dărâmat 18 biserici românești din județele Odorhei, Ciuc și Trei Scaune, Mureș, în localitățile Bistra și Pănet. Toate cele 30 de lăcașuri de cult noi (în valoare de 33.986.994), construite de Mitropoliile de Sibiu și Blaj în județele Arcului Carpatic - la care se mai pot adăuga 14, a căror valoare nu a fost evaluată, au fost devastate, pângărite și dărâmate. Din eparhia Sibiului au fost izgoniți 27 de preoți, din cea a Clujului 13, din a Oradiei 20, din a Maramureșului 34, preoții find alungați și maltratați. Din anul 1941 când a fost instalat oficial ca șef al așa-numitei Biserici ortodoxe maghiare, Mihail Popoff, cleric țarist caterisit, vreo 28 de parohii românești au fost răpite și recuperate ulterior, prin intervenția înalților ierarhi români.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Au fost deposedați 13 preoți în județul Mureș, 10 în Trei Scaune, și-au pierdut sediile-parohiile române din 45 de comune din Mureș și Turda, 2 în județul Odorhei, 15 în Trei Scaune, etc. Li s-au redus salariile, au fost persecutați credincioșii, s-au maghiarizat (din nou!), nume de persoane și localități. În urma unei ordonanțe maghiare din primăvara anului 1942 se declara *"războiul crucilor"*, inscripțiile românești, inclusiv de pe troițe, fiind maghiarizate. Primarul din Bicsad a ras cu un ciocan și o daltă pisania din pridvorul bisericii românești. Nu au fost uitate nici crucile comemorative ridicate în memoria eroilor români[21].

În cursul instaurării hegemoniei sovietice în Estul Europei, Stalin a folosit, ca instrument al aservirii politice, problema minorităților - influențând stările de fapt prin autoritățile militare dar și prin acte diplomatice. Kremlinul urmarea aservirea politică atât a României cât și a Ungariei, însă România a fost *"privilegiată"*, fiind condusă de un guvern de coaliție controlat de comuniști[22]. După retragerea trupelor sovietice și "Declarația" din aprilie 1964, se produce o anumită deschidere, urmată apoi de conducerea de tip neostalinist din anii 1974-1989. Revoluția din 1989 și modificările de pe arena politică mondială au determinat modificări de situații care se vor finaliza la începuturile actualului secol și mileniu.

Note

1. *"Cârpeala și croiala"* de O. GHIBU (publicat la Cluj, 21 aprilie 1935, dar și de O. DOBROTĂ, în *Glas Românesc în Regiunea Secuizată* din 24 aprilie 1935 - după manuscrisul *"Strană de strigăt românesc"*).

2. Capitol din manuscrisul *"Strană de strigăt..."*, intitulat *"Strigăte care n-au avut răsunet la guvernanții țării și promisiuni guvernamentale neîmplinite"*, în *Glas Românesc în Regiunea Secuizată* - 1935 (fără dată); declarația lui I. BANU în revista *Țara Noastră* dar și în *Resurecția din Secuime*, în *Națiunea Română*, Cluj - și din nou în *Glas Românesc...*, din 21 aprilie 1935.

3. Fragment dintr-un articol al lui I. CHINEZU *"Procesul de deznaționalizare continuă"*, în *Gând Românesc*, Cluj, 1935 (reprodus în *Secuimea*, nr. 197 / 24 noiembrie 1935).

4. *"Reromânizarea secuizaților și autonomia culturală secuiască"* în Glas Românesc, nr. 22/1937.

5. M. CONSTANTINESCU în *Universul*, București, 13 aprilie 1935 și în *Glas Românesc...*, nr. 22/ 1937.

6. *"Repararea greșelilor trecutului vitreg"*, învățător TRAIAN MOLDOVAN, în *Glas românesc...*, nr. 179/6 sept. 1936.

7. O. DOBROTĂ *"Strană de strigăt..."*, articolul *"Reromânizarea în Secuime"*, în *Glas Românesc...*, aprilie 1936. Părerile lui N. Iorga, expuse în legătură cu această chestiune în articolul nostru *"Opinii ale lui Nicolae Iorga privitoare la situația românilor din Harghita în perioada interbelică"*, în *Lumea Carpatică*, Suceava, volumul 1, fascicolul 1, 2002, p. 72-75;

8. *"Pastile românești între secuizați"* în *Glas românesc...*, nr. 161/1935;

9. *"Unum necesarium"* de prof. univ. dr. ONISIFOR GHIBU, în *Glas Românesc...*, nr. 184/10 aprilie1936.

10. Prof. ȘERBAN CORNILĂ (Cristur), *"Un protopopiat ortodox al Odorheiului ... la Bodogaia"*, în *Glas Românesc...*, nr. 186/1935.

11. Articolul *"Pentru biserica românească în județ"* în *Glas Românesc...*, nr 120/1934 și *"Biserica românească în județul Odorhei"* cu memoriul înaintat ministrului C. Angelescu și comunicarea făcută în Camera Deputaților de deputatul avocat M. CONSTANTINESCU (6 aprilie 1935).

12. Prof. ȘERBAN CORNILĂ, *"O biserică românească în Cristur"*, în *Glas Românesc...*, nr. 100/1933.

13. Învățător I. AVRAM (Corund), *"Biserici și preoți"*, în *Glas Românesc...*, nr. 210/28 noiembrie 1936.

14. *"Dureri neuitate"*, în *Glas Românesc...*, nr. 193/1936 și *"Un exemplu de demnitate românească"*, în *Glas Românesc...*, nr. 100/1933.

15. *"Realizări și biserici românești existente în județul Odorhei în 1938"*, în *Glas Românesc...*, nr. 184/1936.

16. *Două răspunsuri îmbărbătoare*, în *Glas Românesc...*, nr. 229/1937.

17. *"O nouă biruință românească spre binele fraților secuizați"*, în *Glas Românesc...*, nr. 223/1937 și comentariile mitropolitului dr. N. Bălan, în subcapitolul de manuscris *"Secuii sunt români secuizati"* la OCTAVIAN M. DOBROTĂ.

18. *"Problema secuizaților, problemă de stat"*, după *Națiunea Română*, Cluj, 26 septembrie 1936, reluată în *Glas Românesc...*, nr. 196/3 octombrie 1936 și subcapitolul din manuscrisul lui OCTAVIAN DOBROTĂ *"Carte deschisă. Politica, politicienii, interesele noastre naționale și atitudinea minoritarilor"*, în *Secuimea*, nr. 100/1935.

19. *"Istoria României - Transilvania..."*, p. 1489-1490, 1508-1512.

20. Ibidem, p. 1621 și 1628.

Abstract

The Romanian Orthodox Church in Harghita Between the Wars

The situation of the Romanians in *"Secuime"* with all its aspects, concerned the Romanian Orthodox Church. Because of the intolerable situation of the Romanian minority through the *"reromanisation"*, attempted in this historical period the re-finding of ethnical, national, cultural and religious identity, being pushed away from the Romanian communities.

Dr. Nicolae Victor Fola

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Patriarhul Miron Cristea și criza dinastică din România (1925-1930)

La finele anului 1925, când se apropiau alegerile parlamentare deoarece mandatul guvernului prezidat de Ion I. C. Brătianu se afla în pragul expirării și sub pretextul vieții dezordonate a prințului moștenitor Carol, liberalii au declanșat o furibundă campanie de presă cu scopul de a-l compromite în opinia publică internă și internațională.

P.N.L. își dădea seama că este un adversar primejdios întrucât nu era docil și cooperant. Liderii liberali erau convinși că el nu ar fi continuat politica tatălui sau. Pentru a distrage atenția opiniei publice și a evita prelungirea scandalului, suveranul l-a trimis la funeraliile reginei britanice Alexandra, la sfatul lui Ion I. C. Brătianu, care era convins că principele nu se va mai întoarce în țară. Acum, șeful P.N.L. și partizanii săi politici puteau acționa în consecință[1].

Prințul moștenitor nu a rămas decât pentru scurt timp timp în Anglia, căci a plecat imediat după înmormântarea suveranei britanice, survenită la 27 noiembrie. Gestul lui Carol a deranjat Casa Regală Britanică, deoarece ea ținea foarte mult la etichetă. De la Londra, prințul moștenitor s-a îndreptat spre Paris, unde s-a întâlnit cu Elena Lupescu. Din capitala Franței, Carol a trimis o scrisoare mamei sale, Regina Maria, în care o informa despre modul în care au decurs ceremoniile funerare din capitala Imperiului Britanic[2]. A plecat apoi împreună cu Elena Lupescu la Milano, unde s-au instalat în camere separate la "Hotel de la Ville", ziarele italiene dezvăluind rostul călătoriei moștenitorului în Italia, care a fost prezentată ca un voiaj de nuntă. Acestea i-au atribuit Elenei Lupescu numele de Magda, nume sub care va fi mai târziu cunoscută.

La 12 decembrie 1925, Carol se afla la Veneția. De aici el a expediat o scrisoare familiei regale a României în care o informa că renunță la drepturile de prinț moștenitor. Carol ruga totodată *"să fie șters dintre membrii familiei domnitoare a României"* și *"să mi se acorde un nume sub care îmi voi putea alcătui o nouă stare civilă"*. Semnatarul mesajului preciza că a renunțat de bunăvoie și irevocabil la drepturile sale, angajându-se *"să nu mă întorc în țară timp de zece ani fără a fi chemat de cei în drept și fără autorizația suveranului"*[3]. Tot acum, Carol a trimis o scrisoare mamei sale prin care îi aduce la cunoștință că *"hotărârea mea este fermă"*. Autorul mesajului preciza că nu a fost influențat de nimeni în decizia sa: *"Hotărârea asta am luat-o din proprie voință și cu mintea limpede. Sunt gata s-o jur pe Biblie, în fața lui Dumnezeu"*. El era însă profund dezamăgit, și chiar în pragul deznădejdii, căci afirma că se prăbușise totul: *"mai bine prăbușirea decât desconsiderarea"*. Carol era tentat să se ascundă, să intre în anonimat căci afirma: *"am să știu să dispar fără urmă (...). Încă o dată iertați-mă dar nu-mi cereți să revin asupra acestei hotărâri. Am multe motive să nu renunț la ea"*[4].

Declarațiile scrise nu aveau caracter oficial, totuși nu erau neobișnuite, întrucât prințul moștenitor mai trimisese asemenea mesaje. Aflat la Sinaia, patriarhul Miron Cristea a primit informații despre acest eveniment. El descrie astfel momentul în notele sale "ascunse": *"În luna decembrie, fiind cam obosit de multe ocupațiuni m-am dus pentru câteva zile la Sinaia. Acolo aflu că prințul Carol are relații cu o evreică botezată Lupescu-Wolf, femeie divorțată, stricată. În preajma Crăciunului se zvonește ca prințul Carol nu se mai întoarce de la Londra, plecat la înmormântarea reginei mame și a dus și pe evreica"*[5]. Zvonurile "culese" de patriarh s-au dovedit reale.

Cu toate că declarațiile lui Carol nu aveau un caracter oficial și erau făcute pentru a treia oară, de data aceasta atitudinea aventurierului prinț a creat îngrijorare la Cotroceni datorită bolii incurabile a regelui Ferdinand.

Ion I. C. Brătianu s-a folosit din plin de acest prilej atât de favorabil pentru el. Manevrând cu abilitate, șeful P.N.L. a reușit să-l convingă pe rege, nemulțumit și el de purtarea fiului său, că se impune rezolvarea imediată și definitivă a problemei. Pentru a rezolva "criza", suveranul l-a trimis în Italia pe Constantin Hiott, ministrul Casei Regale, omul său de încredere, pentru a lua legătura cu prințul Carol, deși Nicolae Iorga și Constantin Argetoianu s-au oferit să medieze împăcarea între fiu și tată[6]. Cu ocazia plecării, survenită la

www.cimec.ro / www.mncr.ro

25 decembrie 1925, C. Hiott a primit de la Ferdinand niște instrucțiuni scrise în limba franceză. El avea misiunea să-l convingă pe Carol să revină asupra deciziei. Totodată, mesagerul regal era obligat să constate *"dacă principele este conștient de consecințele atitudinii sale. Una din condițiile puse de Regele Ferdinand întoarcerii fiului său era să-și schimbe radical viața intimă"*[7].

După numeroase și ample discuții purtate cu prințul Carol, acesta nu a revenit asupra deciziei inițiale, ci s-a hotărât să semneze declarația oficială de renunțare la tron. Prin acest document el renunța în mod definitiv și irevocabil *"la toate drepturile, titlurile și prerogativele de care, în virtutea Constituției și a statutului familiei regale m-am bucurat până la zi ca principe - moștenitorul României și ca membru al familiei domnitoare. Renunț, totodată la drepturile ce mi-ar reveni prin legile țării asupra fiului meu și a averii sale"*. Carol se angaja, de asemenea, ca în răstimp de zece ani *"să nu mă întorc în țară, iar după expirarea acestui termen să nu mă întorc fără autorizația suveranului"*[8].

La 30 decembrie 1925 C. Hiott a ajuns în țară, iar Regele Ferdinand a convocat a doua zi la Sinaia Consiliul de Coroană. La acest înalt organism, convocat în situații excepționale, au fost prezenți șefii tuturor partidelor politice: Iuliu Maniu, Ion Mihalache, N. Iorga, Al. Averescu, foști prim-miniștri: Constantin Coandă, Al. Vaida Voevod, premierul Ion I. C. Brătianu și membrii cabinetului, președintele Înaltei Curți de Casație și Justiție, Gheorghe Buzdugan, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Elie Miron Cristea, fostul șef al Marelui Stat Major al Academiei Române în anii 1917-1918, generalul Constantin Prezan.

Martor al evenimentelor premergătoare Consiliului de Coroană, Elie Miron Cristea scrie în jurnalul său următoarele: *"pe 31 decembrie 1925 primesc invitație de audiență la Rege. Bănuiam rău. Era chemat Consiliul de Coroană, Prințul Carol și-a dat renunțarea la dreptul de moștenitor al tronului, irevocabil. Era pentru a treia oară. Am plecat în preziuă. Înainte de Consiliu, am fost în audiență la rege și la regină. Eu m-am adresat ca preot iertător, ca duhovnic și am făcut pedinte hotărârea mea finală (...). Am zis ambilor: «Dacă M. Ta, ca tată, târziu la regina ca mamă, care l-ai născut, crescut, îl cunoașteți, îl iubiți mai mult ca oricine (...) credeți că îl mai puteți întoarce la vederi mai bune, să revină la datorie»"*. Preafericitul Părinte Patriarh propunea un nou demers pe lângă nestatornicul prinț făcut de regina Mărioara a Serbiei. *"Mi-au răspuns ambii* - scria Elie Miron Cristea mai târziu - *mai rezolv Regina «că are convingerea că nu se mai poate. El repetă renunțarea și acum e matur, știe ce face. Nu putem expune dinastia la mai multe zguduiri. Regele e pregătit pentru primirea renunțării tot așa de categoric»"*. Familia regală română era decisă de data aceasta să nu mai facă nici o concesie lui Carol și să pună capăt atitudinii sale.

În pofida actualei stări de spirit, și N. Iorga a insistat cu prilejul audienței pe care Ferdinand i-a acordat-o pentru un nou demers pe lângă principele mostenitor spre a-l convinge să revină asupra deciziei. Marele istoric se angaja cu acest prilej să plece personal în Italia ca mediator între Carol și familie. Ferdinand a fost însă intransingent, deși era o fire nehotărâtă, socotind că nu se impune încă un demers pe lângă prinț. La refuzul categoric al monarhului, N. Iorga nu a ezitat să-i replice sarcastic potrivit însemnărilor sale: *"Sunteți victima celei mai mari prostii care s-a făcut vreodată în această țară"*[10].

Lucrările Consiliului de Coroană s-au desfășurat într-o atmosferă foarte tristă. Martor al evenimentelor, Elie Miron Cristea consemna în mod lapidar starea de spirit care domnea în sala de ședință, notând în amintirile sale cu vădită tristețe: *"era o deprimare generală... ca la prohod"*. Autorul precizează apoi că *"Regele a făcut o scurtă introducere, apoi citește hotărârea sa nestrămutată că îi primește abdicarea și îi roagă pe toți a-i sta în ajutor ca să se facă formele legale în liniște"*[11]. Într-adevăr, potrivit documentelor epocii, Ferdinand a citit mai întâi declarația de renunțare la tron a prințului moștenitor Carol, iar apoi a cerut celor prezenți *"să primiți renunțarea precum am primit-o eu și să constatați că Alteța Sa Regală - principele Carol a renunțat definitiv la succesiunea tronului României, la drepturile, la titlurile și prerogativele de care se bucura"*. Șeful statului a solicitat să se pășească neîntârziat la măsurile legale necesare în vederea recunoașterii prințului Mihai ca principe moștenitor al României, arătând că *"succesiunea tronului României revine de drept Alteței Sale Regale - principele Mihai"*[12].

Hotărârea era deja luată, nefiind vorba de o dezbatere amplă a problemei. Ferdinand, care a trecut cu greu de acest moment dificil, a urmărit să pună partidele politice în fața faptului împlinit, dorind să evite disputele politice inerente și să rezolve problema în timpul cel mai scurt posibil.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Ion Mihalache, cel mai tânăr dintre participanți, a luat primul cuvântul, declarând că regele este singurul în măsură să aprecieze dacă gestul principelui periclitează interesele monarhiei sau ale statului, Partidul Țărănesc urmând decizia suveranului.

Ion I. C. Brătianu declara în calitatea sa de premier că guvernul este hotărât să sprijine decizia regală. El urmărea, după cum sesiza un contemporan *"să obțină unanimitatea în Consiliul de Coroană, ca să taie lui Carol orice veleitate de a reveni asupra hotîrârii sale"*[13].

În intervenția sa, N. Iorga și-a reînnoit oferta de a pleca în Italia. El a declarat pe față *"sentimentele ce-l leagă de prinț"*. Marele istoric a înfățișat calitățile lui Carol, vorbind mai puțin de defecte. El se ridică împotriva regențelor întrucât, după opinia sa *"au fost întodeauna dezastruoase pentru Dinastie și pentru Țară. Doresc să nu fiu profet, dar vorbind astfel am mântuit sufletul meu"*[14].

Tot pentru un nou demers pe lângă principele Carol s-a pronunțat și patriarhul Miron Cristea. El a precizat în memoriile sale că a declarat următoarele: *"Eu, Maiestate, eu nu-s aici ca politician, ci ca părinte sufletesc al țării, care reprezintă duhul creștinesc al iertării (...). Dacă ar fi nădejde de revenire la frumoasa situație de moștenitor al tronului trebuie încercat totul. Eu l-am iubit, l-am admirat de atâtea ori"*. Totuși, părintele patriarh se ralia la deciziile suveranului afirmând: *"Dar dacă Maiestatea Dumneavoastră, care ca tată îl iubiți și mai mult și credeți că nu revine, luând hotărârea nestrămutată de a-i primi renunțarea, eu nu pot face alta decât cu loialitate să mă supun înaltei hotărâri și să lucrez unde voi putea pentru liniștea sufletului, cu durere că nu s-a putut altfel"*[15]. Comentând intervenția capului bisericii ortodoxe române, ziarul *Cuvântul* scria în primele zile ale anului 1926 că Miron Cristea a declarat: *"Biblia ne învață să iertăm oamenii și eu ca slujitor al altarului recomand acest lucru. Dar întrucât Majestatea Voastră a luat această hotărâre ca părinte și ca Rege, eu ca slujitor credincios al Măriei Voastre sunt și eu de aceeași părere cu Maiestatea Voastră, al cărui înălțător patriotism îl înțelegem pentru interesele țării"*[16].

Generalul Alexandru Averescu, aflat în proaste raporturi cu prințul Carol încă din 1918, a fost de acord cu proclamarea lui Mihai ca prinț moștenitor. La rândul său, generalul C. Prezan, potrivit lui Miron Cristea, a declarat: *"În asemenea situație, Maiestatea Voastră ați făcut ca la război, v-ați despărțit de familie pentru țară. Acum nu puteți decât a face la fel"*[17].

La 31 ianuarie 1926 a avut loc o consfătuire intimă la castelul Peleș din Sinaia, un adevărat Consiliu de Stat privat unde au fost prezenți: Regele Ferdinand, Regina Maria, Frații Ionel și Vintilă Brătianu, Alexandru Constantinescu, I. G. Duca, Gheorghe Mârzescu și prințul Barbu Știrbei. Cu această ocazie, Ionel Brătianu a cerut stabilirea unei regențe. Cu toate că inițial a protestat, Ferdinand a cedat în cele din urmă presiunii liberale. Pentru Consiliul de Regență au fost propuși Prințul Nicolae, cel de-al doilea fiu al regelui, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Miron Cristea și Președintele Înaltei Curți de Casație, Gheorghe Buzdugan[18].

Regența era practic sub influența P.N.L. Comentând acest fapt, scriitoarea Martha Solan preciza într-o lucrare dedicată lui Carol al II-lea că *"Graba, într-adevăr, cu care Instituția Regenței fusese decisă, și compoziția sa, părea dintre cele mai suspecte opoziției. Ele lăsau să creadă că prin darea la o parte a Reginei Maria guvernul voise să constituie un organism docil și supus influenței sale, astfel apărea acest consiliu compus dintr-un adolescent și doi bătrâni"*[19].

"Reprezentanța Națională" și-a deschis lucrările la 26 ianuarie 1926. Ion I. C. Brătianu a citit actul de renunțare la tron al prințului moștenitor, indicând ca el să fie aprobat. Documentul a fost votat cu o majoritate covârșitoare de către Parlamentul - în majoritate liberal. Tot acum a fost aprobat actul prin care fiul lui Carol, Mihai, era proclamat prinț moștenitor al României[20]. Acest for legislativ alcătuit din Camera Deputaților și Senat au adoptat componența Regenței așa cum fusese stabilită cu o zi înainte. De asemenea, a fost aprobat noul statut al Casei Regale, potrivit căruia Carol era exclus din familia domnitoare română, devenind simplu cetățean. El își lua acum numele de Caraiman, după muntele omonim aflat lângă Sinaia, unde s-a născut. Domiciliul său era stabilit la moșia Mănăstirea din județul Ilfov. Carol era șters și din evidența armatei, unde onorific comanda un regiment de vânători[21]. Guvernul a considerat problema dinastică o chestiune închisă.

În familia regală, actul de la 4 ianuarie a fost primit cu vădită emoție și tristețe. Elie Miron Cristea, aflat în preajma dinastiei române, scrie în jurnalul său următoarele: *"A doua zi - 5 ianuarie - ajunul Bobotezei merg cu crucea la Palat. Au mers bine toate la început. S-a cântat În Iordan conduc, eternie. Dar numai când am pomenit pe regele și regina -*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Elisabetei - că reginei Greciei i s-a făcut rău. A trebuit să plece din sală. Regina Maria și-a tras pălăria pe ochi, plângând. Regele, cu lacrimi în ochi și un nod în gât, se uita în plafon. Principesa Ilenuța a scos batista să-și steargă ochii. M-am emoționat și eu (...). La urnă, dezbrăcându-mă, m-a chemat regele în odaia lor. Ambii - regele și regina - luându-mă de mâini, am plâns cu lacrimi, și eu după ei"[22].

Regina Maria a fost și ea afectată de actul de la 4 ianuarie 1926. Același martor, Elie Miron Cristea, scria în memoriile sale că de la Buna-Vestire, la 25 martie 1926, dând cuminecătura suveranei României, aceasta s-a spovedit părintelui patriarh, declarându-I: *"Am avut multe zbuciumuri sufletești în ultimul timp (făcând aluzie la deraierea prințului Carol), și simt trebuința sufletească de a găsi un reazem sufletesc, mângâiere. De aceea vreau să fiu una cu sufletul copiilor mei și prin aceasta cu sufletul poporului"*[23].

Elie Miron Cristea a fost în legătură cu fostul prinț moștenitor. Carol îi scria din Milano la 2 februarie 1926 Patriarhului Bisericii Ortodoxe Române un mesaj prin care neagă faptul că ar fi fost influențat de cineva în deciziile sale: *"Mulți cred că am fost victima unui complot, că am fost silit să fac pasul cunoscut. Pot asigura pe I.P.S. Ta că am acționat după singura mea voință și complet conștient de fapta mea"*. Autorul scrisorii își reafirma atașamentul față de Țară și familia regală precizând: *"Am avut un crez neștirbit, care aș dori să știu că va fi veșnic în orice suflet de român: credința în Rege, credința în Suveran ca chiag al unității naționale"*. Semnatarul mesajului își exprimă în continuare regretul că în România luptele politice sunt foarte aprige. De aceea, el cerea tuturor românilor unitate și coeziune în jurul tronului: *"dacă toți nu se alipesc cu dragoste la acel simbol, ce este Regele și Coroana, atunci cu drept cuvânt trebuie să deznădăjduim de viitorul patriei"*. Carol își justifica poziția prin faptul că *"mai mare dragoste pentru neam și pentru țară nu veți găsi la nimeni pe întreg cuprinsul României ca la Rege și la Regină"*. Carol își încheia scrisoarea cu îndemnul fierbinte adresat românilor de a înlătura pentru moment toate patimile și invidiile, și de a purcede la înfăptuirea unei țări unice și prospere: *"Uniți-vă toți* - arată fostul prinț moștenitor - *uitați grijile și certurile de o zi, gândiți-vă la România de mâine, ea are nevoie azi mai mult ca oricând de unirea tuturor sufletelor, de strângerea tuturor mâinilor spre a întări temelia ei. Numai astfel veți putea privi viitorul în față.*

În această chemare pe care o trimit din depărtare, doresc ca unirea împrejurul Regelui să cuprindă și pe fiul meu și mama lui, împrejurul cărora să bată inimile calde ale unui neam întreg"[24]. Dincolo de stilul bombastic și patriotard al scrisorii, desprindem preocuparea sa față de problemele din România - faptul că el avea legături cu cei din țară. Carol era încă atașat de casa domnitoare din România.

Elie Miron Cristea amintește în memoriile sale despre mesajul expediat de Carol din Milano - o epistolă lungă, frumoasă (publicată în 14 II), în care declara că din propria lui voie a făcut acel pas și da sfaturi de grupare în jurul Regelui în interesul țării. Când am cetit-o, mi-am zis: *"De ce nu ți-ai dat ție însuți aceste frumoase sfaturi?"*[25].

Patriarhul Miron Cristea s-a interesat permanent de familia regală, de situația prințului Mihai și a mamei sale - principesa Elena. El nota mai departe în jurnalul său următoarele: *"Prințesa Elena și Prințul Mihai vin regulat la mine la biserică, în paraclis. Am rugat pe Elena - principesa mamă, să se intereseze ea de toată educația copilului. Pe mamă n-o poate suplini nimeni"*. I-am făcut prințului Carol un răspuns frumos de a nu pierde din vederi preocupări superioare. Regele mi-a spus cu ocazia instalării episcopului de Constanța: *"Mai trebuie amânat. Încă nu merită un răspuns așa de frumos"*[26].

După cum este cunoscut, în primăvara anului 1926, cabinetul condus de Ion I. C. Brătianu își încheiase practic mandatul de patru ani. În aceste condiții, la sfârșitul lunii martie 1926, au avut loc între reprezentanții Partidului Național și ai Partidului Țărănesc, pentru alcătuirea guvernului. La 28 martie 1926, după depunerea mandatului guvernamental de către Ion I. C. Brătianu, Regele Ferdinand a primit în audiență pe Al. Averescu, N. Iorga și Ion Mihalache, cerându-le să formeze un cabinet de coaliție. Iorga a propus, după cum era de așteptat, ca prim-ministru pe Iuliu Maniu, iar generalul Averescu a avansat ideea *"fuziunii imediate și fără condiții"*[27]. Negocierile naționalilor cu țărăniștii în vederea formării unui guvern de coaliție avansau greu deoarece existau destul de multe divergențe în repartizarea portofoliilor ministeriale. În noile împrejurări, la 30 martie 1926, generalul Averescu a fost învestit ca prim ministru, depunând jurământul în fața suveranului la orele 13.00[28].

Guvernul prezidat de generalul Averescu a funcționat între 30 martie 1926 și 4 iunie 1927. Rememorând condițiile instalării cabinetului

www.cimec.ro / www.mncr.ro

averescan, Miron Cristea scria în însemnările sale următoarele: *"3 aprilie 1926. După slujba prohodirii Domnului în vinerea mare a venit generalul Averescu, de câteva zile numit președinte, în casă la mine petrecându-mă din biserică și mi-a mulțumit «cu toată căldura pentru marele sprijin ce mi l-au dat la Palat pentru a fi încredințat a forma guvernul nou. Nu mi-ai făcut personal un serviciu, pentru că ne așteaptă la bătrânețe muncă nouă, dar sper a dovedi că ai făcut un bine țării»"*[29]. Reiese deci că Miron Cristea nu era străin de numirea noului premier de către Ferdinand, intervenind în favoarea generalului Averescu. Sprijinul cel mai substanțial l-a primit însă șeful Partidului Poporului din partea lui Ionel Brătianu, cu care încheiase un pact secret încă din anul 1924.

La 4 iunie 1927, Regele Ferdinand a încredințat puterea lui Barbu Știrbei, dar noul guvern avea un caracter eterogen, deoarece membrii lui făceau parte din mai multe partide politice. De aceea, el a fost de scurtă durată, căci la 20 iunie 1927 cumnatul lui Ion I. C. Brătianu a depus mandatul. A doua zi, președintele P.N.L. a format un nou cabinet autointitulat *"Uniunea Națională"*, din care făceau parte și unii oameni politici din ministerul precedent: C. Argetoianu, Stelian Popescu, Al. Lepedatu. La 6 iulie 1927, portofoliul Ministerului de Externe a fost încredințat lui Nicolae Titulescu[30]. Imediat s-au fixat alegeri parlamentare pentru zilele de 7 și 10 iulie. Ele au dat câștig de cauză P.N.L., care a obținut o majoritate confortabilă de 61,69% din totalul mandatelor. Adăugându-se prima electorală conform legii din 1925, liberalii au primit în total 318 locuri. În schimb, P.N.Ț. a acumulat 22,09% voturi și în consecință 54 de locuri, blocul maghiaro-german deținea 6,3% din voturi, respectiv 15 mandate. Celelalte partide și grupări politice nu întruneau pragul electoral de 2%[31].

Având-se în vedere înrăutățirea sănătății Regelui Ferdinand, Corpurile Legiuitoare au fost convocate pentru ziua de 19 iulie 1927 în loc de 27 iulie cum se stabilise inițial. Odată cu validarea numărului minim de jumătate plus unul din numărul total al mandatelor, Adunarea Deputaților și Senatul s-au declarat legal constituite. Câteva ore mai târziu s-a anunțat, printr-un comunicat oficial, că regele a încetat din viață încă din 18 iulie 1927[32]. Nicolae Iorga indică peste ani că moartea suveranului s-a produs la data de 19 iulie 1927[33]. Și Armand Călinescu consemna în memoriile sale că: *"s-a soptit stăruitor că regele ar fi murit cu câteva zile înainte și că lucrul a fost tăinuit pentru a nu se ivi complicații din lipsa unui parlament legalmente constitui"*[34]. Într-adevăr, motive existau pentru ascunderea morții suveranului, în caz contrar, urma să se întrunească parlamentul dizolvat, unde Partidul Poporului deținea majoritatea și era ostil lui Ion I. C. Bratianu.

În ziua de 22 iulie 1927, Elie Miron Cristea, alături de Stelian Popescu în calitate de ministru de justiție, Ion I. C. Brătianu și familia regală, după citirea prohodului, a luat parte la desfacerea testamentului și a codicilului. Martor al evenimentelor, părintele patriarh notează următoarele în jurnalul sau: *"La Sinaia, în 22 iulie, după prohod, ne ducem sus cu familia regală ca să desfacem testamentul și codicilul. Eu, Ionel Brătianu și Stelian Popescu, ministrul justiției. După citirea lor, se constată că regele repausat a mai scris după aceea, înaintea morții sale, pe filele unui caiet la Scroviștea și la Sinaia mai multe dispoziții testamentare, dar neiscălite: una în limba engleză și una în românește"*[35].

De la Sinaia, corpul neînsuflețit al Regelui Ferdinand a fost dus cu un tren special la București, fiind expus timp de două zile în marele salon de la Palatul Cotroceni. După aceea a fost transportat cu un cortegiu la Gara de Nord, iar de aici, din nou cu trenul la Curtea de Argeș, unde a fost înmormântat în curtea mânăstirii cu același nume, ctitorie a lui Neagoe Basarab[36].

Imediat, Regența aflată sub președenția prințului Nicolae a intrat în acțiune. Miron Cristea avea rolul de echilibru. Curentul procarlist prindea tot mai mult teren. În octombrie 1927, Mihail Manoilescu a adus cu el de la Paris patru scrisori identice redactate de Carol și adresate: primului ministru Ion Brătianu, Iuliu Maniu, Nicolae Iorga, Alexandru Averescu, în care confirma declarațiile anterior făcute, solicitând ca ele să *"fie aduse la cunoștința țării și să se dea poporului posibilitatea legală de a judeca în mod liber și conștient"*[37]. Carol pregătea astfel terenul revenirii sale în țară.

Venirea lui M. Manoilescu în România era cunoscută de autoritățile de la București, el fiind arestat chiar în tren când a trecut frontiera. Mesagerul carlist a fost încarcerat la Jilava. Tot acum au fost arestați și alți carliști din țară, între care amintim pe: colonelii Ștefan Zăvoianu și Ion Axinte, din Iași, Paul Teodorescu, Ilie Arjoca și Ion Pavel din Craiova[38].

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Opoziția a considerat arestarea lui M. Manoilescu drept ilegală. Comentând evenimentul, Al. Călinescu nota în memoriile sale că: *"Actele guvernului sub imperiul unei porniri extraordinare care cuprinde pe toți miniștrii constituie din punct de vedere legal un abuz extraordinar. Din punct de vedere politic el este o mare greșeală"*[39].

La 10 noiembrie 1927 a început în fața Tribunalului Militar al Corpului 2 Armată procesul intentat lui M. Manoilescu. Inculpatul era acuzat de atentat în contra siguranței statului, încercare de a provoca tulburări în țară și uneltire contra Constituției și a succesiunii la tron. M. Manoilescu a propus pe lista martorilor nu mai puțin de 110 persoane, printre care și președintele Partidului Național Țărănesc, Iuliu Maniu[40]. Procesul a luat pentru guvern, care se grăbea să rezolve problema cât mai repede, o turnură neașteptată, căci s-a întors împotriva lui. În data de 14 noiembrie 1927, la ora 2 noaptea, Consiliul de Judecată a hotărât, cu 3 voturi pentru și 2 contra, achitarea lui M. Manoilescu. Hotărârea instanței a constituit o surpriză și în același timp o lovitură mortală pentru P.N.L., și mai ales pentru Ion I. C. Brătianu, care se socotea până atunci atotpu-ternic.

Regența a fost nevoită, de asemenea, să facă față acțiunilor tot mai intense ale P.N.Ț., pentru a relua puterea. Aceste manifestări s-au accentuat după moartea lui Ion I. C. Brătianu, survenită la 27 noimebrie 1927. În noile împrejurări, regența a numit ca prim ministru pe Vintilă Brătianu, fratele premierului defunct. Iuliu Maniu a fost primit de Regență la 21 martie 1928. Pentru a câștiga timp și sesizând faptul că dorind puterea de la Regență, șeful P.N.Ț. recunoaște această instituție nu numai de drept dar și de fapt, patriarhul Elie Miron Cristea solicitându-i să facă o decalarație în acest sens[41], pe care I. Maniu nu a acceptat-o.

P.N.Ț. a trecut la organizarea primului său congres la 6 mai 1928, urmat de o mare adunare populară la Alba-Iulia, unde au luat parte peste 100.000 de oameni. Concomitent au avut loc alte 5 mitinguri la: București, Brăila, Cernăuți, Craiova și Iași.

La Alba-Iulia trebuia să sosească și fostul prinț moștenitor care urma să vină cu două avioane. Totodată, se preconiza să fie răspândit un manifest pro-carlist. Acțiunea plănuită nu a mai avut loc datorită măsurilor luate de autoritățile române. Carol a fost nevoit să părăsească Anglia la 16 mai 1928, apoi a plecat în Belgia, ajungând din nou în Franța[42].

Adunarea de la Alba-Iulia a fost folosită de conducerea P.N.Ț. drept un santaj politic menit să determine Regența pentru a acorda puterea. Sesizând acest lucru, cunoscutul ziarist Pamfil Șeicaru nota într-o lucrare cu caracter memorialistic, publicată în exil, că: *"Adunarea de la Alba-Iulia a avut caracterul unui ultimatum adresat Regenței. În acel moment, guvernul liberal era virtualmente căzut"*[43]. Pe bună dreptate, mitingul de la Alba-Iulia a netezit drumul P.N.Ț. spre putere. Astfel, la 3 noiembrie 1928, guvernul Vintilă Brătianu a demisionat[44]. Aflat în Regență, patriarhul Miron Cristea consemnează faptul că după demisia cabinetului brătienist a consultat toate partidele politice, încercându-se formarea unui guvern de uniune națională: *"Dându-și guvernul Vintilă Brătianu demisia, după serbările de la Constanța, la finele lui octombrie 1928 am consultat pe toți șefii de partide: Averescu, Maniu, Dr. Lupu și pe președinții Corpurilor Legiuitoare (...). Toți de acord cu noi: să facem guvern național de concentrare, în afară de Maniu, care, într-un expozeu lung voia să arate Regenței imposibilul - că unitatea națională e mai puțin decât guvernul său de partid. A făcut Regenței o impresie rea. Mereu accentua masele democrate, vocea poporului"*. Vocea întâistătătorului Bisericii Ortodoxe Române mărturisește, în continuare, că a avut o lungă discuție cu Iuliu Maniu, amândoi fiind colegi la universitate: *"I-am făcut aspre imputări pentru ținuta lui arogantă, care are o singură posibilitate categorică bazată pe mase cărora li s-au făcut promisiuni fără rost"*. Miron Cristea i-a imputat de asemenea șefului P.N.Ț. atitudinea sa procarlistă. Patriarhul preciza, de altfel, mai departe în jurnalul său: *"Făcând lui Iuliu Maniu grave imputări pentru ținuta sa carlistă și echivocul în chestia Regenței, mi-a declarat că partidul lui a lucrat la dorința Regelui Ferdinand, care, în nostalgia familială ce l-a cuprins, a fost cuprins de slăbiciunea de a-l readuce pe fiul său. Nu l-am acuzat, ci i-am făcut reproșuri că trebuia ca el și partidul lui să judece înșiși ce e bine și că prințul Carol nu mai oferea garanții de monarh serios"*[45]. Considerăm că de data aceasta Miron Cristea a greșit. El l-a chemat pe Maniu pentru a-l dojeni, chiar umili, imputându-i lipsa de modestie, că agita masele. Potrivit altor surse, discuția celor doi fruntași ai luptei naționale a românilor ardeleni a fost destul de dură. Patriarhul i-ar fi adus și un alt reproș conducătorului național-țărăniștilor. Miron Cristea îl acuza, de asemenea, pe liderul P.N.Ț. că *"ar fi depus armele mortale"*, devenind ofițer în armata austro-ungară și că el nu poate

www.cimec.ro / www.mncr.ro

să soluționeze o serie de probleme social-economice dacă va fi adus la șefia guvernului întrucât *"nu are o situație bănească aranjată"*[46].

Iuliu Maniu a ascultat cu calm și stăpânire aceste reproșuri și invective îndreptate împotriva lui. Era însă cuprins de o firească decepție, cu atât mai mult cu cât incriminările veneau din partea unui prelat ardelean, care nu numai că nu-i era îndatorat, dar îi cunoștea bine activitatea *"ca fost prieten politic"*[47]. Considerăm că principala explicație a divergenței dintre patriarh și Maniu era apartenența șefului naționalțărăniștilor la biserica unită cu Roma.

Nicolae Titulescu nu a reușit să formeze un guvern de uniune națională și a recomandat Regenței ca prim ministru pe Iuliu Maniu. La 8 noiembrie 1928, președintele P.N.Ț. a primit sarcina constituirii unui cabinet omogen realizat la 10 noiembrie 1928.

La scurtă vreme după formarea noului minister, pe plan extern se vehicula problema închiderii chestiunii carliste. Potrivit lui Miron Cristea, Regele George al V-lea al Marii Britanii i-a declarat într-o întrevedere lui N. Titulescu, întrevedere prilejuită de prezentarea scrisorilor de acreditare, că: *"Nu se amestecă în chestiile interne ale României, dar totuși ține să-și spună părerea că ar fi bine ca chestia prințului Carol să fie închisă definitiv, căci gândurile de revenire ar face mult rău României, slăbind-o"*[48].

P.N.Ț. a manevrat pentru a i se subordona Regența. Iuliu Maniu a impus după moartea lui Gh. Buzdugan pe Constantin Sărățeanu, omul său de încredere. Miron Cristea era nemulțumit de colaborarea cu ceilalți doi regenți. El i-ar fi declarat lui N.Iorga: *"Țara nu merge pentru că n-are cap: prințul își fumează țigările, Sărățeanu cercetează cărțile, eu un preot nu pot decât să încerc o împăcare"*[49].

Prințul Nicolae era un susținător al revenirii în țară a fratelui său Carol. Elie Miron Cristea arăta în jurnalul său că: *"în octombrie 1929, prințul regent Nicolae îmi spune mie, patriarhului, că prințul Carol tot are să vie mai iute, ori mai târziu, numai de evreică să-l putem despărți"*. Conducătorul Regenței era influențat de adjutantul său, colonelul Manolescu, care era un carlist convins. Acesta, potrivit aceluiași Miron Cristea *"A pus portretul lui ca prinț în căminul cultural al prințului Nicolae din Broșteni"*[50]. Prințul Nicolae era adeptul revenirii lui Carol în România și pentru faptul că el era pasionat de curse automobilistice și se îndrăgostise de Doletti Săveanu, fosta soție a unui parlamentar liberal. Miron Cristea scria de altfel mai târziu că, Nicolae, *"plictisit de Regență (...) în câteva rânduri, voia să se retragă. Trăiește cu văduva Săveanu. Toată noaptea e la ea"*[51].

Sarcina patriarhului Miron Cristea a fost în aceste condiții destul de dificilă. El a urmărit să mențină echilibrul și să realizeze o colaborare fructuoasă cu principalele forțe politice, s-a străduit să mențină și să întărească autoritatea administrației românești în Basarabia, să modernizeze și să înzestreze armata, să doteze școlile cu materialele necesare. Din păcate, criza economică se simțea tot mai pregnant, cuprinzând aproape toate ramurile economiei, inclusiv sistemul financiar bancar. Impozitele erau tot mai apăsătoare. Veniturile statului s-au redus datorită inflației și valoarea producției agricole coborâse. Situația Regenței în noile condiții nu era deloc de invidiat. La toate acestea se mai adăugau zvonurile tot mai insistente cu privire la revenirea prințului Carol[52]. Aceste zvonuri nu erau simple speculații, pentru că la începutul lunii iunie 1930, Carol a sosit în țară, după o călătorie destul de lungă și cu peripeții.

Membrii Regenței aveau atitudini diferite față de venirea lui Carol. Prințul Nicolae era alături de fratele său, dorind să scape cât mai repede de obligațiile împovărătoare ce decurgeau din poziția sa de prim-regent. Patriarhul Miron Cristea părea ofensat de întorsătura pe care o luaseră evenimentele, de a căror evoluție fusese ținut în totală ignoranță de grupul carlist din interior. La rândul său, cel de-al treilea regent, Constantin Sărățeanu, trezit din somn de Gheorghe Gh. Mironescu la ora 4 dimineața, a rămas foarte surprins de vestea sosirii lui Carol[53].

În dimineața zilei de 6 iunie 1930, regenții - prințul Nicolae, patriarhul Miron Cristea și Constantin Sărățeanu, s-au întrunit la Palatul regal în cadrul unei ultime ședințe. Martor al evenimentelor, secretarul general al Regenței, tânărul diplomat Raoul Bossy, scrie în memoriile sale următoarele: *"Unul după altul sosesc regenții, în dimineața aceea de 7 iunie. Patriarhul Miron mă ia de braț și îmi spune: «ce să-i faci, dacă-l vrea armata? Eu îți spun drept, m-am săturat!» Intră pe ușa și, cum mă vede, îmi rostește cam aceleași cuvinte pe care le-am auzit de la colegul său ecleziastic: «Schimbare de front! Dacă-l vrea armata ce să-i faci?»"*[54].

Prezența lui Miron Cristea în cadrul Regenței nu mai era necesară. La 7 iunie 1930, el și-a prezentat demisia din cadrul acestei

www.cimec.ro / www.mncr.ro

instituții: *"Considerând că proiectul de lege ce mi s-a prezentat de noul guvern Mironescu pentru anularea actelor de la 4 ianuarie 1926 ating situația regală a regelui Mihai I, căruia i-am jurat credință, eu mă simt îndatorat prin aceasta a mă demite din demnitatea de membru al Înaltei Regențe"*[55]. A doua zi, Carol era proclamat de parlament prin legea de abrogare a articolelor 6 și 7, printr-o majoritate de 182 de voturi contra unu, rege al României[56].

Se încheia acum o etapă importantă în activitatea patriarhului Elie Miron Cristea. Și în această înaltă funcție a dat dovadă de echilibru, cumpătare, demnitate și iubire față de aproapele său. El avea însă o frumusețe spirituală deosebită, dar și una fizică. Iată cum îl descria tânărul Raoul Bossy în memoriile sale: *"Avea o înfățișare falnică și regească - cel mai decorativ și impunător dintre regenți - cu toată obârșia sa modestă. Frumos, inteligent, cu ochi sclipitori, dădea mai mult impresia unui om politic decât a unui înalt ierarh, lipsindu-i cu totul elementul mistic"*[57].

Note

1. ARON PETRIC, *Criza dinastică 1927-1930*, în *Anale de istorie*, XIV, nr. 2-3/1968, p. 196.

2. ALEXANDER I. EASTERMAN, *King Carol, Hitler and Lupescu*, London, 1942, p. 40-42.

3. Arhivele Naționale București (în continuare se va cita Arh. Naț. București), *fond Casa Regală, Regina Maria (secretariat)*, dosar 497 /1925, f. 1-2.

4. Idem, *fond Casa Regală, Principele Carol*, dosar 2/1925, f.146-147.

Cf. PAUL AL ROMÂNIEI, *Carol al II-lea Rege al României*, București, 1991, p. 97-98.

5. ELIE MIRON CRISTEA, *Note ascunse. Însemnări personale (1895-1937)*, ediție de Maria și Pamfil Bilițiu, Cluj-Napoca, 1999, p. 101.

6. N. IORGA, *Orizonturile mele. O viață de om. Așa cum a fost*, vol. III, București, 1934, p. 107.

7. Arh. Naț. București, *fond Casa Regală. Regele Ferdinand, Arh. personală*, dosar 745/19225, f. 1-2.

8. Idem, *fond Casa Regală. Principele Carol*, dosar 2/1925, f. 143.

9. ELIE MIRON CRISTEA, op. cit, p. 101.

10. N. IORGA, *Memorii*, vol. V, București, f.a, p. 70-80; DIONISIE NOBILESCU, *Restaurația*, Cluj, 1933, p. 34.

11. ELIE MIRON CRISTEA, op.cit, p. 101-102.

12. Arh. Naț. București, *fond Casa Regală. Personale, Carol al-II-lea*, dosar 29/1926, f. 2.

13. CONSTANTIN ARGETOIANU, *Memorii. Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. VII/6, 1923-1926, ediție de Stelian Neagoe, București, 1996, p. 230.

14. Ibidem, p. 241, *Universul*, XLV, nr.2, din 2 ianuarie 1926; vezi și CONSTANTIN I. STAN, *Relațiile lui Nicolae Iorga cu Monarhia (1926-1927)*, în *Arhivele Prahovei*, V/2000, p. 141.

15. ELIE MIRON CRISTEA, op.cit, p. 102.

16. *Cuvântul*, III, nr. 347, din 2 ianuarie; vezi si ION MAMINA, *Consiliul de Coroană*, București 1997, p. 126.

17. ELIE MIRON CRISTEA, op.cit., p.102; vezi și IOAN SCURTU, *Criza dinastică din România 1925-1930*, București 1996, p. 47.

18. RAOUL BOSSY, *Amintiri din viața diplomatică (1918-1940)*, vol. I, 1918-1937, ediție de Stelian Neagoe, București, 1993, p. 113; VENERE TEODORESCU, *Consecințe ale crizei dinastice. Regența (19227-1930)*, în *Revista de istorie*, tom. 30, nr. 11/1937, p. 2043-2060.

19. MARTHA SOLON, *Amorurile unui rege*, București, 1997, p. 96

20. Arh. Naț. Bucuresti, *fond Casa Regală. Personale Carol al-II-lea*, dosar 229/1926, f.4; ION BITOLEANU, *Din istoria României moderne (1922-1926)*, București, 1981, p. 302.

21. Cf. C. I. STAN, *Actul de la 4 ianuarie 1926. Începutul «Crizei dinastice» în România*, în Colocviul *Cotrocenii în istorie*, ed. a-II-a, București, 1995, p. 94-99.

22. ELIE MIRON CRISTEA, op.cit., p. 102-103.

23. Ibidem, p. 103.

24. *Acte și corespondența relative la renuțările la tron ale fostului prinț moștenitor*, București, 1926, p. 19-20; GHEORGHE I. BODEA, *Regele Carol al-II-lea - destinul unui pribeag*, Cluj-Napoca, 2000, p.140.

25. ELIE MIRON CRISTEA, op.cit., p. 103.

26. Ibidem.

27. *Îndreptarea*, VIII, nr. 75 din 30 martie 1926.

28. STELIAN POPESCU, *Amintiri*, ediție de Ioan Opriș, București, 2000, p. 231.

29. ELIE MIRON CRISTEA, op.cit., p. 104.

30. C. I. STAN, *Activitatea politică a lui Iuliu Maniu în preajma preluării puterii (1926-1928)*, în *Acta Musei Porolissensis*, XIX/1995, p. 292.

31. I. SCURTU, *Partidele politice în alegerile parlamentare din iulie 1927*, în *Anuar*- Iași, tom. XIV/1977, p. 315-402.

32. *Prințul Nicolae de Hohenzollern, În umbra Coroanei României*, ed. de GH. BUZATU, STELA CHEPTEA și SORIN PÂRVU, Iași 1991, p. 37.

33. N. IORGA, *Istoria românilor*, vol. X, București, 1939, p. 455.

34. ARMAND CĂLINESCU, *Însemnări politice 1916-1939*, ediție de Al. Gh. Savu, București, 1990, p. 70.

35. ELIE MIRON CRISTEA, op.cit, p. 108-109.

36. I. SCURTU, *Regele Ferdinand (1914-1927). Activitatea politică*, București, 1995, p. 120-122.

37. Arh. Naț. București, *fond Casa Regală*, dosar 22/1927, f. 9; *Adevărul*, XL, nr. 13492, din 5 noiembrie 1927; EUGEN TEODORU, *Din scrinurile regilor*, Iași, 1979, p. 352.

38. IULIA STANESCU, EUGEN STANESCU, *Pozitia partidelor politice față de criza dinastică din anii 1927-1930*, în *Anuar de științe istorice*, Ploiesti, tom. IX/1997, p. 170.

39. A. CALINESCU, op.cit, p. 73.

40. MIHAIL MANOILESCU, *Memorii*, vol. I, ediție de Valeriu Dinu, București, 1993, p. 144-145.

41. C. I. STAN, *Adunarea de la Alba-Iulia a Partidului Național Țărănesc din 6 mai 1928*, în Apulum, XXI/1938, p. 351.

42. Arh. Nat. Bucuresti, *fond Ministerul Propagandei*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Naționale, Informații, dosar 44/1928, f. 41.

43. PAMFIL ȘEICARU, *Istoria partidelor național, tărănist și național-țărănist*, vol. II, Madrid, 1963, p. 56.

44. Arh. Naț. București, *fond Casa Regală. Regența Mihai*, dosar 7/1928, f. 10.

45. ELIE MIRON CRISTEA, op.cit., p. 111.

46. *Ion Mihalache în fața istoriei* (coord. de ION DIACONESCU și GABRIEL ȚEPELEA), București, 1994, p. 244-245.

47. APOSTOL STAN, *Iuliu Maniu. Naționalism și democrație. Biografia unui mare român*, București 1997, p. 176.

48. ELIE MIRON CRISTEA, op.cit., p. 111-112.

49. N. IORGA, *Supt trei regi*, București, 1932, p. 436.

50. ELIE MIRON CRISTEA, op.cit., p. 112.

51. Cf. NEAGU COSMA, *Culisele Palatului Regal. Un aventurier pe tron. Carol al-II-lea (1930-1940)*, București, 1990, p. 78.

52. ILIE ȘANDRU, VALENTIN BORDA, *Un nume pentru istorie. Patriarhul Miron Cristea*, Târgu-Mureș, 1998, p. 167.

53. I. SCURTU, *Criza dinastică din România...*, p. 228.

54. R. BOSSY, op.cit, p. 167.

55. ELIE MIRON CRISTEA, op.cit., 117.

56. CRISTIAN SANDACHE, *Viața politică și intimă a lui Carol al II-lea*, București, 1998, p. 120-121.

57. R. BOSSY, op. cit., p.132-133

Abstract

Patriarch Miron Cristea and the Dynastic Crisis in Romania (1925-1930)

The study approaches the activity of Patriarch Miron Cristea, after the dynastic crisis in Romania (1925-1930), respectively as a member of the Regency. In the study there are presented the position and the activity of the main political parties and of their leaders, the relations with the governments' leadership that were succeeded in Romania. In this way, it is presented a main stage in the activity of Patriarch Elie Miron Cristea. In this high function he gave proof of equilibrium, sobriety, dignity and love towards the people close to him.

Dr. Constantin I. Stan

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

O pagină de învățământ românesc în "Secuime" Liceul "Șt. O. Iosif" din Odorhei

Marea Unire de la 1 decembrie 1918 încheia o etapă din istoria românilor, aceea a luptei pentru independență și unitate politico-statală, și deschidea o etapă nouă, aceea a consolidării statului național unitar român. Pentru românii din Transilvania, perioada care a urmat (1919-1940), a fost una a renașterii naționale, deoarece prin măsurile luate guvernanții au sprijinit cele două instituții fundamentale Școala și Biserica, atât de vitregite sub asupririle străine și vremelnice.

Liceul de stat "Șt. O. Iosif" din Odorhei și-a început activitatea la 1 septembrie 1923[1], și a primit aprobare de înființare la 15 noiembrie 1923, din partea Ministerului Instrucțiunii Publice, printr-o adresă a Inspectoratului Regiunii a IV - a Școlare Sibiu[2], căruia îi era subordonat. Ulterior, în diferite perioade, el va fi subordonat Inspectoratelor Regiunii Școlare Brașov și Cluj.

La Conferința profesorală din 5 decembrie 1924[3] se comunică înființarea societății de lectură "Șt. O. Iosif" sub conducerea profesorului de limba română, iar la 24 septembrie 1925[4] sosește aprobarea Ministerului Instrucțiunii Publice ca Liceul să poarte numele "Șt. O. Iosif".

Liceul a început cu o singură clasă I la cursul inferior (gimnazial), având în primul an școlar 1923/1924 25 de absolvenți[5]. Conducerea a fost asigurată de un Comitet director, în frunte cu preotul Aurel Nanu. Din anul școlar următor a fost numit director profesorul Octavian Dobrotă[6]. Din anul școlar 1924/1925 Liceul va avea cursul inferior (gimnazial), clasele I - IV și cursul superior (liceal), clasele V - VIII. La sfârșitul anului situația elevilor la învățătură se prezenta astfel:

- clasa I A din 36 clasificați sunt: 31 promovați; 2 corigenți și 3 repetenți
- clasa I B din 36 clasificați sunt: 19 promovați; 10 corigenți și 7 repetenți
- clasa II din 44 clasificați sunt: 32 promovați; 8 corigenți și 4 repetenti
- clasa III din 25 clasificați sunt: 19 promovați; 5 corigenți și 1 repetent
- clasa IV din 27 clasificați sunt: 16 promovați; 9 corigenți și 2 repetenți
- clasa V din 20 clasificați sunt: 17 promovați; 3 corigenți
- clasa VI din 11 clasificați sunt: 8 promovați; 3 corigenți
- clasa VII din 5 clasificați sunt: 4 promovați; 1 corigent.

Elevii particulari se puteau înscrie la examenele de absolvire a unei clase, plătind o taxă de 1200 lei pentru cursul inferior și 1500 lei pentru cursul superior[7]. Cu aprobarea Consiliului profesoral, la cerere, elevii cu situație materială precară[8] erau scutiți de taxă.

La acest Liceu învățau elevi ai familiilor de români și din familii mixte, dar provenind și din familiile de etnie maghiară. Întregul personal didactic depunea eforturi susținute pentru ca activitatea instructiv-educativă să se desfășoare în condiții bune, iar elevii să dobândească cunoștințe temeinice, lucru dovedit de rezultatele obținute la examene.

Activitatea deosebită desfășurată este pusă în evidență și cu ocazia inspecțiilor efectuate de forurile tutelare, încheiate prin procese verbale. La 4 noiembrie 1924 inspectorul Ion Bratu de la Inspectoratul Școlar Regional Sibiu consemna: *"Liceul, care în anul trecut avea o singură clasă, a fost completat, din ordinul domnului ministru, în anul școlar curent, la 8 clase, înființându-se un internat cu 40 de bursieri. Liceul și internatul sunt plasate în clădirea propie, zidită în anul 1891, anume pentru scopurile unui liceu complet"*[9]. La 6 mai 1927 inspectorul Gh. Zugrăvescu nota: *"Constat că la acest liceu se lucrează serios și cu folos, datorită în mare parte priceperii și energiei domnului director Steriopol, care nu urmărește decât înălțarea lui la nivelul liceelor de elită"*[10]. Doi ani mai târziu, la 2 mai 1929, și inspectorul general Emil Ionescu scrie în registrul cu procese verbale: *"Liceul Șt. O. Iosif este una dintre acele școli în care intrând, simți de îndată ce treci pragul, că este înăuntru un ochi care veghează și o inimă care vibrează. Domnului director Steriopol i se cuvine toată lauda pentu munca devotată și inteligentă ce depune, cu rezultate atât de frumoase pentru cauza culturii românești prin aceste părți"*[11].

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Într-adevăr, cea mai fructuoasă perioadă din activitatea Liceului este legată de directoratul profesorului Ion Steriopol (octombrie 1926 - septembrie 1940), licențiat în litere și filosofie al Facultății de Litere și Filosofie din București, în octombrie 1922. A funcționat ca profesor suplinitor la Liceul "Sf. Sava" din București în intervalul 1 septembrie 1923 - 1 septembrie 1924, iar în perioada 1 septembrie 1924 - 1 septembrie 1925 și ca profesor la Liceul "Gh. Lazăr" din București la clasele extrabugetare. De asemenea, a funcționat ca profesor titular la Liceul "Sf. Nicolae" din Sighișoara în perioada 1 septembrie 1925 - 1 septembrie 1926, apoi la Liceul "Gh. Lazăr" din Sibiu, de unde a fost detașat la Liceul "Șt. O. Iosif" din Odorhei, unde a predat limba franceză[12].

Prin grija și strădania sa a fost tipărit *Anuarul Liceului*, care datorită greutăților financiare apărea cu intermitențe. În paginile sale se oglindesc toate aspectele legate de activitatea instructiv-eduativă, extrașcolară (excursii, comemorări, aniversări), situația nominală a elevilor la învățătură, personalul didactic și administrativ ș.a. Comitetul școlar[13] al Liceului în anul școlar 1929/1930, era format din:

- Ion Steriopol, directorul Liceului
  - președinte;
- profesor Francisc Kulcsár
  - secretar;
- profesoara Maria Steriopol
  - membră;
- director de bancă Iuliu Mafteiu
  - membru;
- avocat Victor Stoian
  - membru;
- avocat Gheorghe Bărbat
  - membru;
- directorul școlii primare Iuliu Botco
  - membru;
- administrator financiar D. Râpeanu
  - cenzor;
- profesor Carol Bakóczi
  - cenzor;
- Petru Cataveiu
  - cenzor.

Un capitol important al activității extrașcolare îl reprezentau excursiile. O amintim doar pe aceea efectuată de 33 de elevi ai Liceului, conduși de profesorul Andrei Ebert, în zilele de 1-4 iunie 1930, pe traseul Brașov - Câmpulung - Pitești - Curtea de Argeș - Râmnicu Vâlcea - Călimănești - Cozia - Sibiu - Mediaș - Sighișoara - Odorhei[14], elevii vizitând numeroase locuri și monumente istorice (Biserica Neagră, Castelul Bran, Biserica și Mânăstirea Curtea de Argeș, Mânăstirea Cozia, Muzeul Bruckenthal, ș.a.).

De o deosebită cinstire se bucura ziua de 1 Decembrie, ziua națională a României, sărbătorită în fiecare an de elevii și personalul didactic al Liceului. Se evoca însemnătatea Marii Uniri de la 1 decembrie 1918, se organizau concursuri de cântece și recitări, se jucau piese de teatru. La sărbătoarea din 1 decembrie 1937 a participat și inspectorul Pamfil Georgescu, care a avut numai cuvinte de laudă la adresa profesorilor și elevilor Liceului[15].

O preocupare permanentă era aceea a pregătirii religioase a elevilor. Protopopul Gheorghe Maior, profesor-inspector al învățământului religios ortodox, nota la 30 martie 1937: *"Instrucția religioasă se face destul de temeinic, iar educația religioasă nu e scăpată din vedere... Constat apoi că elevii sunt conduși la biserică regulat duminica și sărbătorile de către profesorul de religie și se spovedesc și cuminecă de două ori pe an"*[16].

După Dictatul de la Viena, în anii războiului (1940-1945) liceul și-a încetat activitatea. Mare parte din mobilierul și arhiva liceului au fost transferate la școli din Sighișoara, Dumbrăveni și Rupea.

La 14 decembrie 1945[17] s-a hotărât unirea celor două școli românești din Odorhei, Gimnaziul teoretic de fete și Liceul teoretic de băieți "Șt. O. Iosif", rezultând Liceul teoretic mixt "Șt. O. Iosif".

La 6 septembrie 1946, inspectorul financiar din Ministerul Educației Naționale, Vasile Bitea, constata: *"Redeschiderea școalei, după încetarea vremelnică din septembrie 1940, s-a inaugurat în ziua de 13 ianuarie 1946 și a funcționat în anul școlar 1945/1946 cu un număr de 196 de elevi, din care 160 de băieți și 36 de fete"*[18]. În continuare, el arată că localul școlii a suferit mici stricăciuni în timpul războiului, necesitând reparații, dezinfectare și curățenie generală. În scopul executării lucrărilor necesare s-a cerut de la Minister subvenționarea cu fonduri și s-a aprobat suma de 71 milioane lei. Comunitatea românească din zonă a sprijinit cu bani și materiale repararea și dotarea localului scolii.

Timp de două decenii și jumătate (1923 - 1948), Liceul "Șt. O. Iosif" din Odorhei a reprezentat o oază de cultură românească, pregătind zeci de generații de tineri, care să ducă mai departe flacăra spiritualității românești în secuime.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

983/1933 30 ianuarie 1934

Ministru,

La ordinul Dvoastre No.167.252/1933, - avem onoarea a Vă înainta aici alăturat Fişele personale ale D-lor profesori dela liceul nostru, precum şi Fişa pentru şcoală în două exemplare, completate cu toate datele cerute.

Asupra istoricului şcoalei, comunicăm următoarele:

"În Octomvrie 1923 Dl. Inspector Şef al Regiunii Sibiu, deplasându-se din ordinul D-lui Ministru Dr. C. Angelescu în Odorheiu, unde o mână de români însufleţiţi cereau înfiinţarea unui liceu românesc în edificiul fostului liceu real de stat maghiar, constată că deschiderea unui asemenea liceu este reclamată de interese superioare de stat, şi această şcoală ar fi bine organizată, o santinelă înaintată într-un post înstrăinat al acestei ţări, în adunarea generală din 5 Octomvrie 1923 se instituie primul comitet şcolar care se compune din Domnii: Dr. Cornel Cărpinişan, Ilie Maftei, Petre Dregătoriu, D. Dumitrescu, pe lângă cari când cursurile şcoalei se vor începe vor intra doi profesori din partea corpului didactic si directorul viitoarei instituţii. Cu ordinul no.128.350/1923, Ministerul aprobă propunerea D-lui Inspector Bratu, de a se deschide cursurile şcoalei cu o singură clasă şi în adevăr, prin concursul neprecupeţit al D-lui Profesor Andrei Eber, care deşi minoritar face o intensă propagandă pentru noua instituţie, cursurile încep regulat în ziua de 8 Noembrie 1923. Până la 1 ianu - arie 1924, când liceul este trecut în bugetul statului, comitetul şcolar îl susţine. Primul director Profesor titular al liceului a fost Preotul A. Nanu.

Cu ordinul No:67.368/1924, Ministerul a aprobat funcţionarea pe 1 Septembrie 1924 a întregului curs inferior. Tot în acest timp, cu ordinul No: 6.666/1924 din 25 August, Inspectoratul şcolar face cunoscut direcţiunii că se aprobă şi funcţionarea cursului superior. Fiind printre elevii şcoalei mulţi minoritari, se aprobă predarea limbii maghiare pentru aceşti elevi. Şcoala are un internat în care încap 120 de elevi.

Liceul funcţionează în edificiul său propriu, care este foarte bine păstrat. Ani de ani şcoala s-a îmbogăţit cu colecţii pentru studiul ştiinţelor naturale, material didactic pentru fizico-chimice, biblioteca s-a sporit apreciabil, fiecare clasă are de asemeni bibliotecă sa de clasă, iar de curând liceul posedă şi o sală de teatru. Corpul didactic s-a completat treptat, aşa încât astăzi liceul cu excepţia catedrelor de Gimnastică, Desen, Caligrafie şi Muzică are tot restul catedrelor ocupate cu profesori titulari".

Proces-verbal
Astăzi 1 Decemvrie 1937

Am visitat Liceul de Băeţi "Şt. O. Iosif" din Odorhei, de sub conducerea D-lui Prof. Ion Steriopol.

Am avut satisfacţia sufletească de a mă găsi la acest liceu în ziua de 1 Decemvrie, zi naţională în care se sărbătoreşte Unirea Ardealului cu patria mamă şi mi-am putut da seama de chipul în care se munceşte, pentru ca asemenea serbări să fie în cel mai perfect grad dătătoare de încredere în viaţa neamului românesc şi în rosturile lui istorice.

Domnul Director Steriopol a ales această zi ca să serbeze şi ridicarea pavilionului naţional al străjerilor. După slujba religioasă şi după solemnitatea impunătoare a ridicării tricolorului, D-Sa în calitate de comandant, a ţinut o cuvântare ocazională, explicând rolul cel mare al mişcării străjeşti şi dând îndemnuri străjerilor stolului Liceului. Pe feţele tuturor se pute citi încrederea cu care păşiau în viaţa străjerească, însufleţiţi de cuvântul Comandatului lor şi de sublimul devizei: "Credinţă şi muncă pentru patrie şi Rege" care sta scrisă cu litere mari pe frontispiciul şcoalei. După festivitatea străjerească a urmat serbarea şcolară, bine organizată şi desfăşurată într-o atmosferă de cald şi înalt patriotism. Cuvântul ocazional a fost ţinut, cu multă însufleţire de D-l. Al. Calotă - profesor de istorie la Liceu. Corurile au fost bine executate, sub conducerea D-lui Profesor Robert Trausch.

În sala de teatru a liceului s-a jucat seara piesa de teatru *Femeia îndărătnică* de Shakespeare. Elevii liceului şi câtiva dintre foştii elevi, legaţi sufleteşte de şcoală, au interpretat rolurile din piesă.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Nu mi-aş fi putut închipui vreodată că s-ar putea realiza cu elevii ceea ce am văzut realizat aici. Toată pregătirea piesei, jucată în costumele epocii, a fost făcută de Dl. Director Steriopol.

Aceste sărbători sunt urmărite după un program bine stabilit de ani de zile; rostul lor, în aceste părţi de ţară este foarte mare. Cuvintele de laudă şi felicitările pe care le aducem Dl.-ui Director Steriopol nu vor fi niciodată nici prea multe şi nici destul de puternice, pentru activitatea cultural-naţională pe care D-sa o desfăşoară aici.

Din câte centre cunosc până acum, pot afirma că nicăieri n-am găsit această activitate; de aceea ea trebuie dată ca exemplu tuturor celor ce sunt chemaţi să activeze în şcoala românească din regiunile acestea.

Am vizitat Liceul şi Internatul Liceului: un cuib românesc foarte bine organizat şi condus.

Impresionat de tot ceea ce am văzut în această şcoală, şi neputând traduce în cuvânt toată mulţumirea mea, mă mulţumesc să închei cu vorbele: *"Omul sfinţeşte locul"* - care aici sunt înfăptuite - iar omul este Dl. I. Steriopol.

Note

1. Arhivele Naţionale - Direcţia Judeţeană Harghita, Miercurea Ciuc, *Fond liceul "Şt. O. Iosif" Odorhei*, dosar nr. 48, fila 1933.
2. Ibidem, dosar nr. 47, fila 1.
3. Ibidem, dosar nr. 50, fila 6.

X. Poetul Şt. O. Iosif s-a născut la 11 octombrie 1875 la Braşov, a făcut gimnaziul aici, iar o parte la Sibiu. Liceul îl continuă la Bucureşti, începând să publice poezii în *Revista şcoalei* din Craiova(1892), colaborând şi la revista *Sămănătorul*. A murit tânăr la spitalul Colţea din Bucureşti, la 22 iunie 1913. Tatăl lui, Ştefan Iosif, a fost elev al Gimnaziului romano-catolic din Odorhei, în anii tumultoşi ai revoluţiei din 1848 - 1849.

4. Arhivele Naţionale - Direcţia Judeteană Harghita, Miercurea Ciuc, *Fond liceul "Şt. O. Iosif" Odorhei*, dosar nr. 47, fila 6.
5. Ibidem, dosar nr. 50, fila 1.
6. Ibidem, fila 6.
7. Ibidem, fila 8.
8. Ibidem, dosar nr. 54, fila 1.
9. Ibidem, fila 26.
10. Ibidem, fila 46.
11. Ibidem, dosar nr. 65, fila 6.
12. *Anuarul Liceului "St. O. Iosif" Odorhei, pe anul 1929/1930*, Tipografia "Minerva", Odorhei, fila 5.
13. Ibidem, filele XIII - XV.
14. Arhivele Naţionale - Direcţia Judeţeană Harghita, Miercurea Ciuc, *Fond liceul "Şt. O. Iosif" Odorhei*, dosar nr.54 , filele nr. 144 - 145.
15. Ibidem, fila 141.
16. Ibidem, dosar nr. 53, filele 3 - 4.
17. Ibidem, fila 9.
18. Ibidem.

Abstract

A Page of Romanian Study in "Secuime". The "Şt. O. Iosif High-School"

The Great Unification on December 1st 1918, ended a stage in the history of the Romanians and opened a new one, that of consolidation the Romanian national unitary state. For the Romanians in Transylvania the following period (1919-1940), was one of national revival because the measures taken by the leaders endorsed the two fundamental institutions, the School and the Church, that were under the foreign rule.

The state high-school "St. O. Iosif" in Odorhei started its activity on September 1st 1923. In the article there are presented the structure of the classes in school years, the structure and the activity of the teaching staff, the school results and the extra-school activities, etc. After the Vienna Dictate, during the war (1940-1945) the high school stopped its activity. Most of the furniture and the archive of the high school were transferred to schools in Sighisoara, Dumbraveni and Rupea.

On December 14th 1945 it was decided upon the two Romanian schools in Odorhei. The Gymnasium of girls and the "St. O. Iosif " Theoretical High-School of boys resulted in the mixed "St. O. Iosif" High School. On September 6th 1946 the financial inspector from the Ministry of National Education - Vasile Bitea concluded: "The re-opening of the school, after the temporary closing in September 1940, was inaugurated on September 13th 1946 and functioned during the school year 1945/1946 with 196 students, from which 160 boys and 36 girls".

For two and a half decades (1923-1948) the "St. O. Iosif" High School in Odorhei represented a nucleus of Romanian culture, preparing tens of young generations, to take on the "flame" of the Romanian spirituality in "Secuime".

Valentin Istrate

www.cimec.ro / www.mncr.ro

REPARTIŢIA ORELOR PE ANUL ŞCOLAR 1929-1930

Nr. Crt.	Numele şi pronumele profesorului	Titlul cu care funcţionează	Anii serviţi în învăţământ	Specialităţile cu cari este abilitat	Numărul orelor la cari este obligat	Obiectul, clasa şi orele la cari funcţionează		Totalul orelor pe cari le predă	Observări
						Materii şi ore cari constituie catedra prof.	Materii şi ore suplimentare		Directorul liceului
1.	**Ion N. Steriopol**	Titular definitiv	6	Franceză, Română	10	Franceză VI^2, VII^2 Română III^3, V^3		10	
2.	**Maria I. Steriopol**	Titular definitiv	4	Franceză, Drept	15	Franceză I^3, II^3, III^3, IV^2, V^2 Dirigenţie II^1		15	
3.	**Carol Bakoczi**	Titular definitiv	27	Maghiară, Germană	12	Maghiară III-IV^3 V-VI-VII^3		6	Compl. Cated. în Şcoala de Arte şi Meserii
4.	**Andreiu Ebert**	Titular definitiv	22	Germană, Maghiară	15	Germană IV^2, V-VI-VII^2,		15	
5.	**Samuil Halmagy**	Titular definitiv	25	Şt. Naturale Matematică Şt. Fizico-chimice	12	Şt. Naturale I-II-III^2 Şt.fiz.chim. II-III^2 Matematică I^3, Dirigenţie I^1	Matematici 1 Dirigenţie 1	14	

www.cimec.ro / www.mncr.ro

6.	**Dionisie Jaklovsky**	Titular definitiv	22	Latină Elină	12	Latină IV-V-VI-VII[3] Elină VI-VII[1] Dirigenţie V[1]	Elina 2 Dirigenţie 1	15	
7.	**Nicolae Iliescu dr.**	Suplinitor	-	Drept	15	Drept III-IV[1], VII[1]		3	Plătit cu ora
8.	**Ioan Kosa dr.**	Titular definitiv	24	Geografia Istoria	12	Geogr I-II-III-IV-V[2], VII[2], Dirigenţie IV[1]	Dirigenţie 1	13	
9.	**Francisc Kulcsar**	Titular definitiv	26	Şt. Fizico-chimice Şt. Naturale	12	Şt.fiz.chim. IV-V-VI[2] Şt.naturale V-VI-VII[2]	Şt.naturale	14	
10.	**Aurel Nanu**	Titular definitiv	14	Istoria Geografia	15	Istorie II-II-III-IV-V-VI[2] Dirigenţie III[1]		15	
11.	**Dimitrie Stan**	Suplinitor	15	Muzica	15	Muzica I-II-III-IV-V[1] VI-VII[1]		9	Compl. catedrei în Şcoala de Arte şi Meserii
12.	**Dumitru Stoenescu**	Suplinitor	3	Română Filozofia	15	Română I[3], II[4], IV-VI-VII[3] Filozofia VI-VII[2] Dir. VII[1]	Româna 3 Filozofia 4 Dirigenţie 1	23	Decedat la 15 apr. 1930. Până la sf. Anului a funcţ. Dş. M. Drăguţescu şi Dr. N. Iliescu

www.cimec.ro / www.mncr.ro

13.	**Traian Țițeiu**	Suplinitor	1	Religia	15	Religia I-II-III-IV-V-VI-VII[2]		12	Compl. catedrei în Şcoala de Arte şi Meserii
14.	**Gustav Zavodsky**	Suplinitor	5	Matematica	15	Matematica II-III-IV-V-VI-VII[2]	Matematica 1	16	
15.	**Eugen Bohm dr.**	Medicul liceului	4	Higienă	15	Higienă VII[2]		1	
16.	**Ludovic Nemeth**	Suplinitor	1	Educ.fizică	15	Gimnastică I-II-III-IV[2] V-VI-VII[2]		14	
17.	**Arnold Hatszegi**	Suplinitor	-	Desemn Caligrafie	15	Desemn I-II-III-IV-V-VI-VII[1] Caligr. I-II[1]		9	

www.cimec.ro / www.mncr.ro

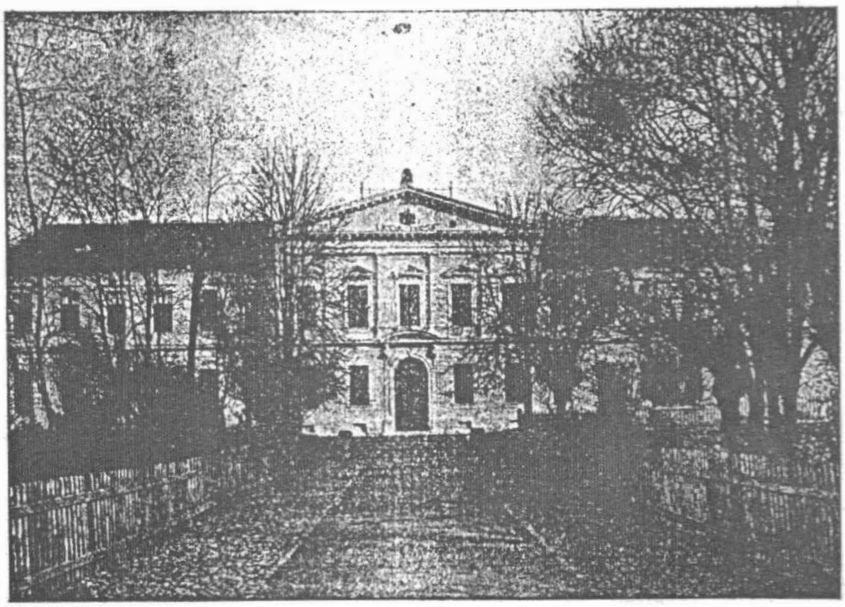

Liceul »Şt. O. Iosif« Odorheiu

Vedere cu Liceul "Şt. O. Iosif" din Odorhei

POETUL „ŞT. O. IOSIF"

*

ANUARUL LICEULUI
„ŞT. O. IOSIF"
ODORHEI

PE ANUL 1929—1930
PUBLICAT DE
ION N. STERIOPOL
DIRECTORUL LICEULUI

P. 1371

TIPOGRAFIA „MINERVA" ODORHEI

Coperta anuarului Liceului, pe anul 1929-1930

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Ideal și acțiune în spirit național: publicistul Octavian M. Dobrotă și situația românilor din Harghita în anii interbelici

Problemele complexe privitoare la situația românilor din zona numită în mod curent "Secuime" (deși mai aproape de realitatea istorică ar fi, după unii cunoscători ai stării de lucruri "Regiunea Secuizată", - teritoriul județelor interbelice Ciuc, Trei Scaune, Odorhei și parțial Mureș) au stat în atenția unor istorici, etnografi, sociologi ai unor reprezentanți ai mass-mediei și, evident și a politicienilor. O autoritate în cercetare, istoricul și filologul clujean este Ion I. Russu, cunoscut în primul rând pentru valoroasa sa lucrare *Etnogeneza românilor-fondul autohton traco-dacic și componenta latino-romanică*, apărută în urmă cu două decenii. Dar i-a apărut relativ recent o lucrare postumă, la care a solicitat și colaborarea cercetătoarei Ioana Cristache-Panait, pentru analiza monumentelor arhitectonice ale zonei, urmărite comparativ cu cele prezente în alte regiuni ale României[1].

Concomitent cu filonul principal al cercetărilor dedicate problemelor de istorie veche, cercetătorul clujean a urmărit, cu pasiune și tenacitate, timp de decenii, mărturiile privitoare la prezența, ponderea, locul și rosturile populației românești din răsăritul și sud-estul Transilvaniei. În dinamica convieţuirii și raporturilor cu populația secuiască maghiarofonă a acestei zone. Pornind de la cunoașterea și relevarea antecedentelor istorice antice și medievale, urmărind dovezile prezenței la venirea și așezarea secuilor, raporturile social-economice, juridice, etnice și lingvistice statornicite între români și secui în decursul Evului Mediu, cercetările lui Ioan I. Russu se concentrează - îmbinând fericit rezultate și metode de studiu filologice cu cercetările de istorie veche, asupra ultimelor trei secole. Prin folosirea unor surse informative mai bogate este înlesnită o abordare cu șanse sporite de reușită a chestunii proporției reale a populației românești din această parte de țară, supusă unui proces accentuat de disimilație națională. Cu recunoscutul și temutul său spirit critic (cercetătorul clujan dr. Ladislau Gyemant), Ion I. Russu relevă cu îndreptățire tendințele marcante din istoriografia maghiară din epoca dualistă și din anii interbelici, înspre o minimalizare a ponderii și rolului populației românești din părțile secuiești, înspre o justificare prin mijloace științifice a unor interese politice de dominație și deznaționalizare.

Socotindu-și cu modestie lucrarea *Românii și secuii*, ca și *"schița provizorie în patru capitole"*, savantul clujean a trasat cu multă clarviziune un program al cercetărilor viitoare, care să ofere *"o adevărată istorie a așezărilor și populației"*, pledează pentru o *"amplă cercetare monografică"*, urmărind nu numai diverse documente istorice, pentru a analiza asimilarea lentă și cea forțată, și a accentuat analiza lingvistică, arătând importanța studierii antroponimelor și gentilicelor. Atât înainte de 1918, cât și după întregire, unele preocupări de *"radiografiere"* a stării românilor din această zonă le-a avut și Nicolae Iorga. Recomandă participarea la acest efort de explorare, pe lângă istorici și a geografiilor, sociologilor, etnografilor, ca și a unor intelectuali din județele zonei[2]. Tot în anii interbelici și-au desfășurat activitatea și alți istorici (Popa-Lisseanu, Sabin Opreanu, Ștefan Meteș și alții), etnografi, etnologi, biologi (în contextul cercetărilor bio-rasiale specifice acelor ani). Procupările de cercetare istorică continuă și astăzi, urmărind relațiile interetnice, ca și cele din domeniul sociologiei, urmărindu-se elementele de menținere a identității minorității române, ca și situația generală a românilor. Este cazul lucrării d-nei. M. Cobianu-Băcanu, *S.O.S. Românii din Harghita si Covasna*[3], dar și numeroaselor studii ale d-lui. dr. I. Lăcătușu și altor cercetători locali.

Studiile, respectiv articolele realizate de unii intelectuali români locali, ziariști, activiști culturali sau reprezentanți ai administrației publice locale - pentru anii interbelici, sunt apreciate de Ion I. Russu ca parțiale, lipsite de metoda de suprafață și insuficient documentate. Cauzele unei asemenea stări de fapt erau numeroase (unele vom încerca să le schițăm și noi după sursele de care dispunem).

În anii interbelici, în Ordohei au desfășurat activități de acest gen Octavian M. Dobrotă, I. Steriopol, I. Salantiu, M. Cionca, alături de alți

www.cimec.ro / www.mncr.ro

intelectuali din Trei Scaune, Ciuc și Mureș. Pierderile catastrofale suferite de populația românească timp de 2-3 secole în Secuime, fenomen social-istoric straniu, dacă nu paradoxal pentru epoca modernă, nu se putea recupera cu *"reromânizarea"* înțeleasă ca revendicare și recuperare a pierderilor de populație - într-o anumită postură ca fenomen demografic și etnic-confesional, interesant însă și după manifestările sale politice și propagandiste. În acest sens, Octavian Dobrotă arată într-un articol al său din *Glas Românesc în Regiunea Secuizată* (nr. 184 din 10 aprilie 1936) "... *nu vrem să românizăm nici un ungur, cerem însă reromânizarea secuizaților*", deci acțiuni de reducere la matcă a românilor care *"și-au pierdut graiul strămoșesc si astăzi declară în limbă străină (maghiara) că sunt români"*. Actul de restituire începe sporadic în anul 1930 de autoritățile românești prin "Astra", biserică, școli, presă, conferințe, etc. În cadrul unui remarcabil și deplin justificat interes și entuziasm colectiv, a rămas însă adesea, după cum se remarca, o manifestare a intențiilor de tip general, abstract[4]. De fapt, întregul context al derulării acestor activități - atât climatul social-politic intern, cu dificultăți de ordin obiectiv și subiectiv, dar nici conjuctura politică internațională și situația militară, la sfârșitul anilor 30, nu era favorabilă unor asemenea inițiative.

O. Dobrotă a trăit 16 ani în Odorhei activând ca ziarist și profesor între anii 1923-1940. În anul școlar 1923/1924 era profesor la liceul "Șt. O. Iosif" din Odorhei, însă a funcționat mai înainte și la Deva (are un material adresat elevilor liceului "Decebal" din Deva, publicat în anuarul acestui liceu). Activitatea sa este reflectată sintetic într-un manuscris pe care l-a finalizat în anul 1976 la Timișoara, intitulat *Strană de strigăt românesc*, de aproximativ 450 de pagini dactilografiate. Aici concentrează reflecții asupra anilor 1930-1940 (parțial și înainte de anul 1930), fragmente selecționate din articolele apărute în publicațiile al căror ziarist și director a fost, opinii ale unor personalități politice, bisericești, științifice, păreri aparținând unor confrați ziariști, reprezentând mass-media din multe orașe ale Regatului României.

La frageda vârstă de 18 ani trebuie să-și întrerupă studiile și să îmbrace hainele militare ale Imperiului bicefal austro-ungar, iar după o instrucție de aproximativ un an este trimis la Sarajevo, orașul unde s-a produs incidentul care a declanșat prima conflagratie mondială. A ajuns apoi la Cetinje (Muntenegru), pe frontul din Volhinfa rusească și apoi pe frontul italian. Aici, pe fronturi "...(trebuia-n.n) *să aperi, cu focul tunului, o situație străină sufletului tău, tot latin, față de dreptatea fraților tăi de sânge... Căznindu-te să-ți aperi cumva și propria viață"*. Finalul fericit (și dorit) al marelui război a permis tânărului combatant să participe la grandioasa Adunare Națională de la Alba-Iulia. Nu după mult timp, era trimis cu unitățile dincolo de linia de demarcatie fixată de Antanta în vestul Transilvaniei și participă la campania armatei române, care, conform obligațiilor asumate față de aliați, neutraliza belicoasa Ungarie roșie, condusă de Bela Kun care, în înțelegere cu bolșevicii ruși și ucrainieni, amenința interesele României întregite. Acești ani sunt evocați în *Frânturi din gândurile destinate foștilor mei elevi, reîntâlniți la Odorhei, la 40 de ani de la absolvirea liceului* (7 iulie 1979)[5].

Din anul 1925, în Odorhei apare ziarul *Harghita*, bilingv (româno-maghiar), prima publicație în limba română din zonă. Începând cu anul 1930, apare ziarul *Secuimea* și, din ianuarie 1935, *Glas Românesc în Regiunea Secuizată*, sub direcția lui O. Dobrotă, membru al Societății Ziariștilor Români din Transilvania - în total 277 de numere. A doua publicație avea ca subtitlu *Organ de luptă românească și de documentare asupra Românilor secuizați*, fiind dedicată acțiunii de recuperare a românilor secuizați (maghiarizați), altfel spus, înstrăinați prin diverse metode și procese de asimilare. O. Dobrotă a profesat un naționalism constructiv, arătând o înțelegere constantă și preocupare pentru interesele omului de rând, căci, spune el în *"Credo"*-ul său, intitulat *"Am strâns acest mănunchi de pagini..."*, "*..noi, cei mici, cunoaștem cinstea în gând, în vorbă și în fapte"*, *"în contradicție cu parazitismul antinațional, dușmănos prin întreaga-i ținută intereselor țării, ca și, mai ales, a reprezentanților lor localnici (unii) dintre ei fiind inocenți parazitari și abuzivi"*.

Este o realitate faptul că nu a făcut concesii, nici compromisuri cu reprezentanții partidelor politice și nici a administrațiilor vremii. În paginile publicațiilor sale prezintă informații care să constituie *"balsam, îmbărbătare venită de la fratii mai mari (profesori universitari, academicieni, publiciști de marcă), dezinteresați în cancanurile politice"*. Reromânizarea ar fi avut efecte dacă ar fi activat toți prefecții, prim-pretorii, notarii, revizorii, profesorii și învățătorii,

www.cimec.ro / www.mncr.ro

imediat după instaurarea administrației românești și nu doar sporadic, cum s-a încercat în anii 1935-1936. Concomitent se manifesta "*confesionalismul preferențial*" și s-a menținut un climat de sterilitate intelectuală, *"trăind viața în stearpă nelucrare"*, fapt care n-a produs "*resurecția românească*". Guvernele au aplicat mai mult paleative decât măsuri efective și reînnoirea "*metodei cârpelii*". Dar vină au și românii din Secuime, care *"s-au restrâns doar la dorințe și cereri...până când nu vor alcătui un program serios și nu vor aduce ei înșiși toate jertfele"* (cei cu stare materială, mai ales), *"singura cale de a depăși marasmul"*[6].

Era firesc ca memoriul românilor din Odorhei să găsească toată simpatia guvernului prezidat de Gh. Tătărescu, care declara că sprijină *"resurecția din Secuime"*. Liberalii căzură de la putere și rămase doar "*simpatia*" și "*hotărârea*". Aceste declarații, ca și altele de aceeași factură, arată că *"democrația românească este o pepinieră de demagogi, iar o caracteristică a ei este lichelismul"* (prof. secundar Ioan Banu, Odorhei). Tot paradă de vorbe a făcut și minstrul liberal al Învățământului, dr. C. Angelescu, ca și Al. Lepedatu, secretarul de stat Cancicov, dar și un prefect de Odorhei, care "*a deziluzionat prin jocul politic și mascarada de vorbărie*". Nu s-au finalizat nici intervențiile deputaților liberali, avocații M. Constantinescu (Odorhei) și dr. A. Baciu din Tg. Mureș, care, neprimind răspunsuri la problemele ridicate guvernului nu au făcut interpelări parlamentare, așa cum au declarat[7].

Din partea opozanților liberalilor, național-țărăniștii, Octavian Dobrotă constată manifestarea unor duplicități (*"cârdășii"*) politice între V. Solomon, prefectul S. Balint și un oportunist maghiar, E. Rhety, conducător al unui Partid Maghiar Democrat (partid de manevră), care se prezenta ca filo-român și a ajuns, negociind în zonă deputat, iar în anul 1929 primar al Odorheiului, arătând abilitate, cu bani proveniți din sumele pentru alegere (și nu numai), cumpăra unele simpatii și își crea unele obligații, inclusiv cu bani primiți de la țărăniști, a căror conducere a lăsat *"mână liberă"* reprezentanților locali. Ulterior, se debarasă de tutela țărănistă - mult timp îi cânta osanele prefectului Balint, pe care îl flata ca *"politician cu vederi largi"*. În calitate de primar, în anul 1929, Rhety dispune introducerea limbii maghiare în primăria Odorheiului, încălcând dispozițiile Ministerului de Interne. Aceasta din urmă ar fi folosită în paralel cu limba română, corespondența oficială trebuia să conțină extrase, etc. (cu precizarea că nefolosirea va atrage sancțiuni disciplinare). Secretarul general al primăriei, Petru Cațavei, a refuzat să contrasemneze ordinul și se adresă ministerului. De aceea a fost persecutat și trebui să se prezinte personal la secretarul de stat Mirto, ca situația să revină la normal[8]. A "*jucat*" un rol distinct și Partidul maghiar al contelui Bethlen, cu care și menționatul Rethy era în relații strânse; acest partid avea revendicări îndrăznețe și *"jongla subiectiv"* (Ioan Avram) cu suportul său electoral, urmărind să câștige mandate, practicând "*o permanentă mistificare*" și folosea în interesul său procedeele democrației politice, însă practica un *"iredentism naiv"* și susținea obiective revizioniste. Combaterea acestor tendințe cerea mobilizarea de "*elite morale și intelectuale, (manifestarea) abnegației, dezinteres, muncă asiduă*", care, din nefericire, nu s-au concretizat[9].

Eforturile unor modești ziariști de la gazetele din Ciuc, Sf. Gheorghe și Odorhei - *Ținuturi Secuizate*, *Gazeta Ciucului*, *Oituzul*, *Glas Românesc*, au rămas fără răsunet. Guvernele țării nu-i susțineau moral, dar și material, iar presa locală de limbă maghiară, datorită unor "*inginerii politice*" - ca cea mai sus menționată, urmărea, desigur, atragerea voturilor minorității maghiare - de fapt, majoritară în zonă, în cadrul *"pertractărilor"* politice[10].

În paginile publicațiilor din Odorhei s-a urmărit și chestiunea vechimii, existenței istorice și predominării numerice a românilor autohtoni (majoritatea asimilați în timp), mijloace de regăsire a identității lor, dar și greșelile, lipsurile și reflexe ale politicianismului. Și-au făcut cunoscute opiniile intelectuali de frunte, ca Onisifor Ghibu, Sabin Opreanu - din Cluj, prof. dr. Popa-Lisseanu, Simion Mehedinți, Ștefan Meteș, Atanasie Motogna, care au adus argumente dezinteresate, pentru a mări interesul autorităților pentru zonele unde se intensifica maghiarizarea și se accentua chiar amenințarea la adresa suveranității țării. N. Iorga scrie despre *"Reromânizarea în Secuime"* și despre românii secuizați (maghiarizați) în mai multe rânduri, dar ia poziție și față de atitudinile lui Mussolini. (rezumat, cu titlul *"Dl. prof. N. Iorga despre Mussolini"*), prof. univ. I. Lupaș scria *"Răspuns d-lui. Mussolini"* și se publică și *"Expozeul prof. M. Manoilescu, ministrul externelor"*. Se publicau desigur și opiniile capilor bisericești, respectiv a patriarhului Miron Cristea și a

www.cimec.ro / www.mncr.ro

mitropolitului Nicolae Bălan, în legătură cu interesele natiunii. S-au publicat extrase din articolele lui R. Seișanu, de la *Universul* (între altele *Au dispărut secuii*), ale lui Horia Stanca (*Resurectia românismului*), dar și părerile lui Aurel Gociman, de la Cluj - președintele Ligii Antirevizioniste, în legătură cu asasinatele politice din câteva localități din Munții Apuseni, instigate din Ungaria. Se evidențiau aprecierile unor ziare din București - *Curentul* și *Reforma*, timișorene - *Redeșteptarea* și *Viața Ilustrată*. În legătură cu presa română din Odorhei, dar și din materialele publicistului sighișorean, profesorul Horia Teculescu, nu s-au ignorat nici munca și inițiativa unor oameni de suflet, intelectuali din zonă.

Diverse condiții au influențat negativ acțiunile proiectate de *"reromânizare"*, iar unii factori au făcut doar declarații formale de acțiune. Între anii 1921-1940, la prefectura Odorhei s-a făcut de 25 de ori oficiul de *"predare-primire"*, în funcție de câștigătorii campaniilor electorale. Între cei numiți - O. Dobrotă, au fost unii fără calități, dar și fără pregătirea necesară (economică și administrativă n.n.), care s-au înconjurat de subalterni supuși - mulți minoritari, alți necunoscători ai stărilor de lucruri, toți preocupați de exploatarea diverselor capitole de buget, opresând categorii care nu puteau riposta la acte arbitrare (cazul văduvelor de război), verificările fiind făcute de delegați ai Ministerului de Interne, *"sensibili"* la diverse atenții. Semnificativ pentru înțelegerile de culise e faptul că Partidul maghiar, așa de grijuliu în alte privințe, n-a reclamat niciodată afaceri necinstite, fiind el însuși interesat în aceste aranjamente, participând pe listele electorale în alianțe cu liberalii sau cu naționaltărăniștii. Preoți români au folosit, datorită lipsei de preocupare a autorităților, mult timp capele improvizate, iar preoți noi au venit în județ abia în anul 1936[11]. Preoți ortodocși erau vreo 4-5 la număr în tot județul și erau ținuți în umbra prefecților, având și alte ocupatii (revizor școlar, sau activități de desfacere-comerț), mărturie că oamenii bisericii erau în afara preocupării reale a autorităților.

Se arată că în cele 150 de comune din Odorhei nu funcționau nici 5% învățători români, iar în functia de revizor școlar a functionat o perioadă o persoană care, a *"stigmatizat cu trădătorii de patrie pe acei învățători români care s-au retras odată cu armata română"*. Cu deplină justificare, preotul (și învățător totodată) Ioan Popa din Oarghes cerea ca școala *"să fie românească"*, în sensul de a avea învățători stabili, cărora să *"li se ceară cât mai mult posibil, în schimb să fie recompensați, iar nu expuși la milă si ajutor"*. În 16 ani, arată el, pe la școala primară din menționata localitate s-au perindat vreo 30 de învățători[12].

Liceul românesc din orașul reședință de județ a ajuns, la un moment dat, loc de refugiu pentru unii elevi cu "protecție", care, neavând loc în liceele din Capitală sau din alte orașe (datorită slabei pregătiri sau situației proaste pe plan disciplinar - n.n.), primeau burse de stat și promovau clasele pe bază de intervenții. Fii ai celor secuizați (O. Dobrotă) erau doar doi la număr, iar la un moment dat, sub ministeriatul lui Dimitrie Gusti, s-a pus problema desființării unor școli secundare publice. Atunci unele ziare au susținut că menținerea lor s-ar justifica pe motive economice și gospodărești, nu naționale. Nici încadrarea cu personal nu era cea mai potrivită, intervenind influențe mai mult sau mai puțin suspuse.

În administrație, situația dovedea practicarea aceloraşi jocuri de interese. R. Seițanu, în *Universul* din 21 aprilie 1936, arată că în acțiunea de "reromânizare" nu s-au înregistrat progrese și principala cauză a acestei situații o constituia menținerea vechiului aparat administrativ (anterior lui 1918 - n.n.) și practicarea unor metode *"netransparente"*. În Sfântu Gheorghe erau 16 funcționari maghiari în primărie și 8 români, în Târgu Secuiesc 16 și respectiv 8, în Miercurea Ciuc 12 și 2, la fel în Odorhei (total 70 funcționari maghiari și 12 români), iar în localitățile rurale ale Odorheiului erau 224 maghiari și 96 români. În anii interbelici, orașul Odorhei nu a avut primar român.

Au fost prea puțini și șefii administrației care și-au onorat funcțiile. Între cei cu prestanță a fost dr. Macedon Ciovică care, ca prim-pretor, fără a lua în seamă revizorul școlar, a strâns în jurul său notarii și învățătorii, construind în câțiva ani în plasa Ocland biserici, sprijinind reînființarea de noi parohii și a adus noi preoti. Din nefericire, aceste progrese - atâtea câte au fost, au fost anihilate de ocupația hortystă a anilor 1940-1944, consecință a dictatului de la Viena[13].

În cuvântarea de deschidere a adunării eparhiale din 16 aprilie 1937, I.P.S. Sa Mitropolitul Ardealului Nicolae Bălan evoca acțiunea desfășurată de Biserica Ortodoxă în zona arcului carpatic, prin actiuni specifice, confesionale și pastorale. Din singurul pro-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

topopiat (ortodox) aflat la Brețcu s-au constituit două: la Sfântu Gheorghe și Târgu Secuiesc, iar ulterior, după multe eforturi, se înființă și al treilea protopopiat, la Odorhei. S-a manifestat transpunerea în realitate a punctului de vedere care susținea rolul prioritar al instituției bisericești ca factor spiritual, educativ și de menținere a identității indivizilor[14].

Prefigurarea încheierii activității publicistice a lui Octavian S. Dobrotă se contura încă din anul 1939. O primă suspendare a *Glasului Românesc* a venit după publicarea articolului *"Încurajați-i fraților, căci noi tot nu descurajăm"*, în care a înfierat ostilele și necugetatele îndemnuri ale lui Benito Mussolini, cu promisiuni pe seama Ungariei, referitoare la revizuirea granițelor nu doar a României, dar și a altor state din spațiul fostului imperiu bicefal. Tot atunci era suspendată și o altă publicație locală *Turda*, din orașul omonim. A doua suspendare se produse odată cu publicarea, în aprilie 1939, a articolului *"La Pesta"*, în care se afirma că armata română cunoaște drumul capitalei Ungariei din anul 1919. Această aluzie a fost de fapt motiv al suspendării, căci *"s-au încălcat normele de politică externă ale guvernului"*[15]. Situația politică a României se înrăutățea pe plan extern, climatul intern era de asemenea încordat. Cenzura își spune cuvântul, comandată de prefectul de atunci al Odorheiului, colonelul în rezervă I. Pleșoianu, care-l înlocuise pe dr. Emil Pop. Pleșoianu nu i-a aprobat tipărirea unei modeste broșuri *"Românii secuizați și Regiunea secuizată"*, motivând că nu e în acord cu unele izvoare istorice ungurești și, în plus, că polemizează cu profesorul universitar Ioan Nistor de la Cernăuți. Pentru a plasa răspunderea și a nu-și indispune superiorii, recomandă (și expedie actele) unui subsecretar de stat de la Ministerul Propagandei din București. Ca urmare, O. Dobrotă se adresa în 18 iulie 1940 ministrului de resort, profesor Nichifor Crainic, protestând contra acestei cenzuri arbitrare, făcută în plus și într-un județ cu asemenea probleme. Nu primi răspuns la cererea de audiență, dovadă a premeditării refuzului exprimat[16].

Se continuă o *"luare de poziție"* anterioară, căci ziaristul afișase la redacția *Glas...* ului un comunicat al Parchetului Militar al Corpului II de Armată, difuzat de Radio București la 30 noiembrie 1939, în legătură cu împușcarea lui Zelea Codreanu și a unora dintre apropiații săi. Afișul a fost înlăturat de maiorul comandant al jandarmeriei și șef al poliției județului Odorhei, iar Dobrotă cercetat pentru că a cerut rezidentului regal din Alba-Iulia cercetarea cazului său. În septembrie 1939 i se comunică oficial că este suspectat de colaborare cu legionarii. A contribuit la această învinuire (neprobată, evident), faptul că, în calitate de vicepreședinte al Ligii Antirevizioniste locale, a ținut o conferință publică după împușcarea lui Moța și Marin în Spania, în anul 1937, când au fost aduși și înmormântați cu ceremonie în țară, dar, acest act era un gest minor pe lângă diverse manifestații ale unor organizații politice, respectiv și de alt gen (inclusiv în mediile universitare). Pentru oficialii incomodați de oameni ca Dobrotă, a fost prilejul de replică. La începutul lunii septembrie 1939 acesta era concentrat la școala de artilerie de la Timișoara, iar la începutul lunii octombrie era percheziționat atât la domiciliu în Odorhei, cât și la redacție, fără a fi descoperite nici un fel de dovezi. A avut șansa, astfel, de a nu fi vizat de măsurile represive luate, când au fost împușcați câte 2 legionari pe fiecare județ și alții au intrat în detenție[17]. Oricum, la 10 august 1940 apărea ultimul număr al *Glasului Românesc* la Odorhei.

Gama temelor trasate în *Glas Românesc* este diversă. În problemele de politică externă se publicară articole care fac aprecieri asupra politicii Italiei mussolinene față de România (aparținând lui N. Iorga, lui I. Lupaș), sau expunerea (selectivă) a ministrului Manoilescu, atitudini ale contelui Bethlen, șef al Partidului maghiar, unele aspecte de politică ungară, ecouri ale acestor chestiuni în parlamentul englez. În acțiunile cu caracter antirevizionist - legate însă de inițiativele de reromânizare, în afara unei intervenții a lui Aurel Gociman, (menționată anterior) se prezintă opinii ale lui Nicolae Iorga despre românii secuizați (în Parlament, dar și în Academia Română), opinii ale universitarului clujean Sabin Oprea, ale lui Atanasie Motogna (Cluj), unele aspecte de politică locală, sau românizarea numelor de localități din zonă.

Un loc distinct îl ocupau problemele care tratează chestiunile Bisericii - protopopiatele, starea parohiilor și situația preoților, *"Frăția Ortodoxă"* de la Sibiu și inițiativele ei, raporturile credință-morală, cheltuielile privind învățământul și educația. În legătură cu raporturile demografice și etno-religioase din Secuime, se urmăresc unele aspecte ale originii secuilor și istoriei lor (la Popa Lisseanu, St. Meteș), continuarea deznaționalizării minori-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

tății românești (la R. Seișanu, P. Chinezu), dar și originea (etimologică) unor toponime locale și relațiile dintre numele de localități și modificările etno-culturale și religioase intervenite în decursul timpului în interiorul comunităților.

Ceea ce au început a întreprinde O. Dobrotă și alți câțiva inimoși confrați ai săi rămân în atenția unor cercetători contemporani: istorici, sociologi, specialiști în demografie, etc. O parte au fost anterior menționați. O contribuție valoroasă și-a adus în acest sens și dr. Ioan Ranca de la Tg. Mureș, care a urmărit într-un prim volum antroponimele românești din scaunul Mureșului - între anii 1699-1821, iar în volumul al doilea tratează zona Odorheiului și alte părți din Secuime. Interesul pentru decantarea adevărului istoric obiectiv este puternic azi, când au dispărut unele obstacole în calea cercetării, dar se cer depășite unele clișee de interpretare și, mai ales, aplicarea consecventă a principiului vechi "*sine ira et studio*".

Note

1. ION I, RUSSU, *Românii și secuii*, Editura științifiică, București, 1990;
2. L. GYEMANT, *Cuvânt înainte*, la I.I. RUSSU, lucr. cit., p. 9-14, Preocupări ale lui N. Iorga le-am urmărit în *Opinii ale lui N. Iorga privitoare la situația românilor din Harghita în perioada interbelică*, de N.V. Fola, în *Lumea carpatică*, Suceava, volum I, fascicol 1, martie-mai 2002, p. 72-75;
3. M. COBIANU-BĂCANU, *Românii minoritari din Harghita și Covasna. Despre o posibilă strategie a păstrării propriei lor identități naționale*, în *Revista română de sociologie*, nr.3-4, an X, 1999;
4. La I.I. RUSSU, lucr. cit., p. 134-135;
5. *Glas Românesc în Regiunea Secuizată*, nr. 150 / 24 ian. 1935;
6. Articolul *"Resurecția din Secuime"*, după *Națiunea Română*, Cluj, 13 aprilie 1935, reluat în *Glas Românesc...*, nr. 159 / 1935;
7. Prof. I. BANU, *Doctrina națională în ținuturile secuizate*, în revista *Țara noastră*, ca și subcapitolul din manuscrisul *De ce nu s-a realizat reromânizarea chiar în marginile posibilităților reduse, ce existau?*, în *Glas Românesc...* (câteva selecțiuni din articole);
8. Pentru o politică mai românească, din capitolul *Ceva din ale târgoveților politici ai neamului*, în *Glasul Românesc...*, nr. 189 din anul 1936 și prof. Șerban Cornilă, *Un președinte al Comisiei interimare a orașului Odorhei încearcă să introducă cu ajutorul prefectului român limba română în administrație*, în *Glas Românesc...* nr. 187/1936;
9. Învățător I. AVRAM, *Partidele politice si problema românilor secuizați*, în *Glasul Românesc...*, nr. 186/1936;
10. Prof. I. BANU, *Doctrina natională...* în *Glas Românesc...*, nr. 160 din 9 mai 1935, capitolul *Ceva din ale târgoveților politici...* și prof. ȘERBAN CORNILĂ, *Un presedinte al Comisiei interimare...*
11. O. DOBROTĂ, capitolul din manuscris, *"Am scris acest mănunchi de pagini..."*
12. *Glas Românesc...* nr.187/1936;
13. O. DOBROTĂ, capitolul din manuscris *Dor și zbucium de român...*
14. Ibidem, capitolul *Secuii sunt români secuizați*
15. *Glas Românesc...*, nr. 199/1938;
16. Capitolul din manuscris *Dor și zbucium de românș*
17. Ibidem.

Abstract

Ideal and actions in national spirit; the journalist Octavian M. Dobrotă and the situation of the romanian minority from Harghita in the period between the two wars

Because of the intolerable situation of the Romanian minority, in this part of the country was born the ideas of "re-romanisation"; more precisly, the refinding of ethnical, national, cultural and religious identity of those who had lost their nationality, being pushed away from Romanian communities. There are planned not only the internal national and local elements, but also the external unfavorable influence which curbed and shattered initiative belonging to some intellectuale from the region - the case of the journalist Octavian M. Dobrota, whose the horrid autocrat ends them up at Vienna in august 1940.

Dr. Nicolae Victor Fola

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Refugiați transilvăneni la Râmnicu Sărat și Buzău (1940 -1941)

După cum este cunoscut, Consiliul de Coroană, convocat în noaptea de 30 august 1940, a hotărât cedarea fără luptă a peste 40.000 km² din teritoriul Transilvaniei, deși unii oameni politici de marcă precum Iuliu Maniu sau Nicolae Iorga s-au opus acestui rapt teritorial[1]. La 30 august 1940, Dictatul de la Viena a fost semnat.

Prima manifestare anti-dictat a izbucnit la Cluj în seara zilei de 30 august 1940. Acțiuni similare au avut loc și în alte orașe ardelene sau bănățene: Oradea, Brașov, Bistrița, Baia Mare, Alba Iulia, dar și în vechiul Regat, în București, Iași, Constanța, Craiova. Guvernul a luat măsuri severe pentru a domoli aceste mitinguri de protest. De asemenea, pentru a evita haosul, dezordinea în timpul evacuării, chiar în ziua de 30 august, Ministerul de Interne a stabilit modul și locul de evacuare a autorităților județene. Prin telegrama nr. 1755, acest organism a hotărât ca județul Satu Mare să fie evacuat la Lugoj, Clujul la Turda, Sălajul la Deva, Mureș la Blaj, Odorhei la Sighișoara, Maramureș la Făgăraș, Bihor la Caransebeș și Beiuș, Trei Scaune la Brașov, Ciuc în județul Prahova, Bistrița Năsăud la Râmnicu Vâlcea, județele Someș și Dej la Alba Iulia, instituțiile din Cluj la Sibiu[2].

Deși nu figurau în lista menționată mai sus, județele Buzău și Râmnicu Sărat au primit refugiați transilvăneni din diverse județe. Cei mai mulți au plecat din fața urgiei hortyste. Astfel, refugiatul Petre Ilie din comuna Ibănești, județul Mureș, stabilit la Râmnicu Sărat, declara autorităților locale că: *"Sub nici o formă nu puteam rămâne în Ardealul ocupat, deoarece eu am fost întotdeauna dușmanul neîmpăcat al ungurilor"*[3].

Prigoana la care au fost supuși românii transilvăneni de noii stăpânitori l-a determinat pe tânărul învățător Ion Eftimie de la școala primară din comuna Dănești, situată în apropierea orașului Miercurea Ciuc, să aleagă calea pribegiei. Tânărul dascăl, originar de pe meleagurile buzoiene, consemna în memoriile sale încă inedite că a părăsit localitatea cu populație majoritar secuiască într-o atmosferă incendiară, fiind huiduit și apostrofat de săteni. După ce a trecut Carpații revenind pe meleagurile natale, a fost încadrat la Școala primară din satul Lopătari[4]. La 1 iunie 1941, deci cu puțin înainte de sfârșitul anului școlar, el a fost concentrat în Regimentul 8 Dorobanți Buzău, cu care a participat la luptele pentru eliberarea Basarabiei și Bucovinei de Nord[5].

Un alt slujitor al școlii, învățătorul Ion G. Moisiu din județul Trei Scaune, a poposit pe meleagurile buzoiene, fiind repartizat în anul școlar 1940-1941 la școala primară din comuna Policiori[6], județul Buzău. Cei mai mulți dintre refugiați au sosit însă în orașul și județul Râmnicu Sărat. Numărul lor a crescut de la o lună la alta. Dacă în octombrie 1940, potrivit unor date, pe plaiurile râmnicene se aflau 131 de transilvăneni, în decembrie același an efectivele lor au sporit la 493, iar în ianuarie 1941 conform aceloraşi surse erau 550 de persoane, din care 161 capi de familie și 389 membri[7]. De asemenea, în orașul Râmnicul Sărat, în octombrie 1940 erau înscriși 103 refugiați, iar în ianuarie 1941 numărul lor s-a ridicat la 287[8]. Aceste cifre nu sunt însă exacte, deoarece unii refugiați se deplasau dintr-o regiune în alta unde aveau rude sau prieteni. Astfel, la 31 ianuarie 1941, Gheorghe Marinescu, originar din orașul Sfântu Gheorghe și având funcția de maistru la Manufactura de tutun de la Râmnicu Sărat s-a mutat pe un post similar la Manufactura de același profil din orasul Iași[9].

Unii refugiați au trecut clandestin granița nedreaptă fixată României de Germania și Italia prin Dictatul de la Viena din 30 august 1940, ajungând în Regatul Român. Astfel, Toader Arghir, în vârstă de 45 de ani, născut și crescut în comuna Valea Salciei, județul Râmnicu Sărat, stabilit încă din anul 1919 în comuna Zagon, județul Trei Scaune, a părăsit localitatea de domiciliu în seara zilei de 14 noiembrie 1940, potrivit unei note informative din 20 noiembrie 1940 a Legiunii de jandarmi Buzău, către o instituție similară din judetul Rm. Sărat: *"a mers numai prin păduri până a trecut frontiera în România și a fost prins de o patrulă a postului de jandarmi Șiriu în ziua de 16 noiembrie 1940, de unde a fost dus la Legiunea de jandarmi Buzău"*. Fugarul a declarat

www.cimec.ro / www.mncr.ro

autorităților jandarmerești buzoiene că *"s-a refugiat din cauză că toți românii, și în special cei ce nu vorbesc limba maghiară, sunt arestați, bătuți, trimiși la Târgu Secuiesc, unde sunt judecați și condamnați"*. Pentru o cât mai atentă urmărire a activității românilor *"aceștia sunt împărțiți pe sectoare de supraveghere"*. Procesul de deznaționalizare a românilor era revigorat de autoritățile de la Budapesta. Toader Arghir, care și-a asumat mari riscuri trecând clandestin frontiera, afirmă în continuare că *"populația maghiară terorizează în mod permanent populația românească, stricându-le noaptea cu topoare ușile și ferestrele și aruncând cu pietre în casele lor"*. El arată, totodată, că *"Românii sunt izgoniți din toate exploatările forestiere și industriale și nici un român nu poate găsi de lucru cu plată"*. Autorul declarației informează autoritățile române că *"în comuna Borosneul Mic se sapă tranșee și se întind rețele de sârmă pe valea Borozneiului, se construiesc stâlpi de ciment și obstacole antitanc"*[10]. Deci noii stăpânitori se pregăteau de război. Firește că cea vizată era România.

Ministerul de Interne a luat măsuri pentru a evita aceste deplasări și a avea un control, dar mai ales o evidență strictă a refugiaților. El a elaborat în data de 13 noiembrie 1940 Ordinul nr. 19215A, prin care solicita prefecturilor de județe: *"a) situația statistică a refugiaților și expulzaților români din Ungaria în România de la data cedării Ardealului și până în prezent; b) situația ungurilor refugiați din România în Ungaria, cu aceleași date"*. Documentul cerea ca *"Lucrarea să fie întocmită pe zile și pe categorii de refugiați: intelectuali; profesioniști; muncitori, etc."*[11].

Autoritățile statului s-au preocupat cu plasarea refugiaților, la nivel guvernamental existând un comisariat general. O problemă foarte dificilă o constituia repartizarea funcționarilor de stat. Astfel, potrivit unui document din 4 noiembrie 1940 al prefecturii județului Rm. Sărat, la această instituție au fost încadrați 22 funcționari în cadrul celor trei servicii județene: Administrativ, Financiar și Tehnic. Acest fapt a dus la supradimensionarea schemei de încadrare. Numărul total al funcționarilor s-a cifrat la 48, afară de personalul de serviciu care a ajuns la 14[12]. De asemenea, la Manufactura de Tutun Rm. Sărat au fost încadrați 22 de muncitori calificați: tâmplari, fochiști, mecanici, electricieni din orașul Sfântu Gheorghe și alți 12 din Cluj. La aceeași fabrică s-au transferat 23 de muncitori necalificați din județul Trei Scaune și 16 din județul Cluj. Lor li s-au alăturat 37 lucrători din orasul Sfântu Gheorghe, dar și 45 din Cluj. Tot la Manufactura de Tutun din Rm. Sărat au fost repartizați 16 funcționari. din care 14 din orașul Sfântu Gheorghe, 1 din Miercurea Ciuc și altul din Cluj[13]. Cei angajati lucraseră la întreprinderi similare în localitățile lor și erau salariați ai statului.

În orașul și județul Rm. Sărat, dar și în județul Buzău, au sosit numeroși învățători din teritoriul cedat de România prin Dictatul de la Viena. Astfel, învățătorul Grigore Gheba din comuna Strâmbătura, județul Maramureș, a fost transferat împreună cu soția sa, Elena, tot învățătoare, în comuna Chiojdeni la 14 septembrie 1940. O altă familie de dascăli, Ana și Constantin Constantinescu, a ajuns la 8 septembrie 1940 în comuna Buda[14]. În comuna Ghergheasa din plasa Boldu, potrivit documentelor vremii, s-a refugiat o familie de învățători fără a-i indica numele, la 1 noiembrie 1940, el fiind originar din localitate și lucrând la școala primară din comună[15].

La rândul lor, jandarmii refugiați din teritoriul cedat Ungariei hortyste au ajuns pe meleagurile râmnicene. Plutonierul Vasile Văcaru, șef de post în comuna Omari, județul Satu Mare, a venit în comuna Pleșesti. Colegul său, plutonierul Nicolae Lungoci, având aceeași functie în comuna bihoreană Sântireu, a ajuns în comuna Buda. Tot în județul Râmnic, în comuna Plănești, a sosit plutonierul Constantin Pascu, șef de post în comuna Bogza, județul Mureș[16], iar exemplele pot continua.

Cu toate eforturile făcute, existau încă refugiați neplasați. Numărul lor era însă în scădere, deoarece mulți își găsiseră locuri de muncă, iar alții fuseseră repartizați de autoritățile centrale și locale pe posturile vacante existente. Dacă la începutul lunii decembrie 1940 în județul Rm. Sărat existau 19 capi de familie fără slujbă, la finele lunii ianuarie 1941 întâlnim în statistici doar 5[17].

De menționat că pe teritoriul județului Buzău existau o serie de lucrători sezonieri din Ardealul de Nord. Astfel, în comuna Pârlagele se găseau trei asemenea persoane: soții Vasile și Roza Ciobrăți din Toplița (azi județul Harghita), precum și Freches Siam, din județul Trei Scaune. La Nehoiu, în data de 7 septembrie 1940 erau 12 cetățeni români de etnie maghiară: 2 din Sfântu Gheorghe, 4 din comuna Mărtinas, 2 din Brateș (jud. Trei Scaune), 2 din Ghimeș, județul Ciuc (azi jud. Harghita), 2

www.cimec.ro / www.mncr.ro

din Reghinul Săsesc, jud. Mureș[18]. Ulterior, cei mai mulți au părăsit localitățile buzoiene, îndreptându-se spre meleagurile natale.

În Munții Buzăului au fost surprinși unii mocani cu numeroase turme de oi. Aceștia, potrivit presei locale, dorind să se întoarcă la casele lor din ținuturile ocupate, erau nevoiți să vândă oile măcelarilor de pe valea Buzăului sau celor din Buzău. *"Se pierde astfel o avere productivă pe care avem datoria să o menținem ca să producă și în viitor: oile fiind de bună calitate, lâna și laptele lor sunt absolut necesare economiei naționale"*. Din motive naționale, Consiliul de Conducere al Băncii Federale Buzău *"socotește că este foarte necesar ca aceste animale să fie cumpărate de sătenii noștrii"*[19].

Refugiații se confruntau cu numeroase probleme. Cele mai acute erau de ordin financiar. Cererile de ajutor erau extrem de numeroase. Astfel, Florea Teodor și Ilie Petre din Târgul Mureș au adresat la începutul lunii octombrie 1940 petiții în care solicitau sprijin material. O cerere similară a depus și Laurențiu Emil din Satu Mare, care a primit 1000 de lei[20]. O situație asemănătoare avea și Victor Gabor, notar în comuna Valea Mare, județul Trei Scaune, care fusese expulzat de autoritățile maghiare, și a ajuns în orașul Râmnicu Sărat la 20 noiembrie 1940[21].

Autoritățile râmnicene nu puteau însă face față acestei avalanșe de solicitări și de aceea au cerut o suplimentare a fondurilor cu încă 50.000 lei[22]. Situații asemănătoare existau și în alte județe ale țării unde sosiseră refugiați. La 7 decembrie 1940, prefectul județului Turda, de pildă, informa superiorii prin raportul nr. 20477 arătând: *"Cu evacuarea, funcționarii au avut cheltuieli care au depășit posibilitățile lor materiale, care în majoritate se rezumă la salariul lunar. În urma acestor situații, toți au rămas fără lucru, trăind pe credit si din împrumuturi"*. Semnatarul documentului își informa superiorii că refugiații trimit multe cereri în care solicită ajutoare[23].

La rândul lor, autoritățile centrale erau asaltate de nenumăratele cereri de ajutor. Optica noii conduceri a statului era grăbirea încadrării în serviciu a refugiaților în funcție de pregătirea și salarizarea acestora. În ședința Consiliului de Miniștri din 18 septembrie 1940, generalul Ion Antonescu a ridicat problema afirmând: *"Principiul pe care l-am pus este să nu se creeze din aceste elemente care s-au evacuat paraziți ai statului, care vor da statul peste cap"*. Ei trebuie să fie plătiți cât mai repede, dar să presteze serviciu, căci: *"Avem biserici fără preoți, avem școli fără învățători, comune fără perceptori. Fiecare trebuie plasat după pregătire, pentru ca să presteze serviciul pentru care este plătit"*[24]. În acest sens, conducătorul statului cerea lui G. Antonescu, subsecretarul de stat al evacuărilor, să întocmească tabele cu refugiați pe categorii: preoți, profesori, învățători, funcționari, care nu au fost încă încadrați în serviciu, urmărind apoi modul cum s-a realizat repartizarea[25]. Din motivele menționate, ajutoarele acordate de stat s-au limitat considerabil. Într-o circulară din 3 martie 1941 a Ministerului Economiei Naționale se preciza că se vor da alocații de întreținere *"numai în cazuri excepționale, când vă veți convinge că acest mijloc de existență este absolut necesar. În nici un caz însă nu se vor acorda persoanelor apte de a munci"*[26].

De asemenea, unii refugiați și expulzați aveau familiile în teritoriile cedate Ungariei si au înaintat cereri necesare obținerii autorizațiilor de trecere a frontierei, în vederea aducerii în România liberă a soțiilor și copiilor sau părinților. Autoritățile române nu au aprobat asemenea solicitări, deoarece exista pericolul arestării lor de către grănicerii maghiari. Ministrul român de interne a expediat, la începutul lunii octombrie 1940, ordinul nr. 20698 autorităților locale în care se precizează: *"Nu se pot elibera autorizatii pentru trecerea frontierei în Ardealul cedat. Românii expulzați urmează a fi sfătuiți să nu se înapoieze în Ardealul cedat până la rezolvarea acestor diferende, întrucât riscă să fie arestați de autoritățile maghiare"*[27]. În schimb, guvernanții români au indicat autorităților locale să sfătuiască pe ungurii originari din teritoriile cedate, aflați în județele din Regatul Român, să plece în localitățile de origine. O astfel de telegramă a primit la 10 septembrie 1940 poliția orașului Buzău de la Inspectoratul de Poliție al Ținutului Bucegi[28].

Organele locale, primăriile, prefecturile, Crucea Roșie și alte societăți filantropice au luat măsuri în vederea colectării de alimente, medicamente, articole de îmbrăcăminte, lenjerie, sume de bani. Ele s-au preocupat, totodată, de asigurarea cazării și hrănirii zecilor de mii de refugiați. La Râmnicu Sărat, spre exemplu, prefectul a fost nevoit să evacueze temporar serviciul sanitar din clădirea prefecturii, camerele respective fiind destinate la începutul lunii noiembrie 1940 funcționarilor transilvăneni repartizați la această instituție publică[29]. Populația râmniceană a răspuns

www.cimec.ro / www.mncr.ro

deselor apeluri donând bunuri și importante sume de bani celor năpăstuiți. Astfel, până la 15 aprilie 1941, potrivit documentelor de arhivă, organizațiile caritabile au reușit să strângă donații în valoare de 383.363 lei, la care se adaugă 383 metri stofă și 1.272 kg de cereale[30]. La rândul ei, prefectura județului Rm. Sărat a colectat de la persoane particulare și o serie de comercianți 21,75 m stofă pentru copii și alți 13,1 m destinați celor maturi, aceste materiale fiind predate beneficiarilor la 5 februarie 1941[31].

Filiala Buzău a Crucii Roșii s-a interesat de ajutorarea refugiaților transilvăneni, colectând până în decembrie 1940, 11.000 lei și 134,70 m de stofă[32].

În acțiunea de ajutorare a fraților transilvăneni, basarabeni și bucovineni s-a implicat și *"Ajutorul legionar"*, înființat la Buzău în octombrie 1940 sub conducerea unui fruntaș local al Gărzii de Fier - Gheorghe Bârsan. Cu acest prilej, șeful organizației legionare buzoiene - Eugen Iliescu, a lansat un apel intitulat în mod semnificativ *Frați buzoieni!*

Documentul solicita locuitorilor de la curbura Carpaților să nu-i uite pe cei sosiți din teritoriile cedate Uniunii Sovietice și Ungariei hortyste, exprimându-și speranța că vor dovedi și acum un alt spirit civic, omenie și solidaritate cu frații năpăstuiți. *"Veți ține și de astă dată să faceți dovada că sunteți buni români și buni creștini și că veți jertfi o părticică din avutul vostru pentru ajutorarea fraților noștri lipsiți de mijloace din cauza vitregiei vremurilor și în special al refugiaților din ținuturile căzute sub robia dușmană"*[33]. Apelul a avut unele ecouri. Astfel, la 29 octombrie 1940, *"Asociația învățătorilor buzoieni"* a donat pentru *"Ajutorul legionar"* suma de 20.000 lei, iar cea a profesorilor secundari 20.000 lei[34].

Dificultățile erau amplificate de faptul că numărul refugiaților ardeleni creștea vertiginos. În orașul Rm. Sărat, documentele de arhivă indică în octombrie 1940 un număr de 103 refugiați, iar la 10 ianuarie 1941 se găseau 287 de persoane[35]. Și în județ s-au înregistrat creșteri ale numărului de refugiați transilvăneni, dar mai puțin spectaculoase. Dacă în octombrie 1940 se găseau 417 persoane, la 3 decembrie 1940 statisticile indică 493 de suflete. La 10 ianuarie 1941 întâlnim în scripte 161 capi de familie și 389 de membri, deci 550 de oameni. În 31 martie 1941 erau înregistrați 229 capi de familie și 348 de membri, adică 577 de persoane[36]. Aceste creșteri se datorau faptului că din zonele de triere erau trimiși mereu refugiați. Unii înfruntau numeroase riscuri, punându-se în primejdie și trecând clandestin frontiera. Așa a ajuns, de pildă, săteanul David Nicolae din comuna Soimeni (jud.Cluj) în orașul Rm. Sărat[37]. În același timp, deși existau destul de multe restricții, unii refugiați se mutau dintr-un oraș în altul. Astfel, la 3 ianuarie 1941, Gheorghe Marinescu, originar din Sfântu Gheorghe, angajat ca maistru tipograf la Manufactura de Tutun din Rm. Sărat, s-a transferat pe un post similar la Manufactura de Tutun din Iași[38]. Nu trebuie să neglijăm faptul că resursele României erau cu mult diminuate, deoarece țara noastră a cedat vecinilor fără luptă aproape 100.000 kmp din teritoriul său, cu o populație de circa 6,8 milioane de locuitori.

Pe lângă refugiații și expulzații români, autoritățile de la Budapesta au strecurat în Regatul Român și o serie de agenți unguri, având drept scop procurarea de informații mai ales de natură militară. Potrivit lui Eugen Cristescu, *"S.S.I.* (pe care-l conducea - n.n.) *a avut mult de luptat cu spionajul maghiar, care acționa atât prin elementele aflate în țara noastră, cât și prin altele trimise din afară. Ungurii activau prin persoane singulare sau grupuri foarte restrânse (...). S.S.I. a reușit să descopere 16 aparate T.F.F. ungurești clandestine (...). Pe teritoriul României se găseau 43 de centre de informații maghiare, toate înzestrate cu aparate de transmisie"*[39]. Chiar ajutorul secției de contraspionaj din S.S.I. era Horia Butucescu, specialist pe linia contraspionajului maghiar, șef fiind maiorul de stat major Bălteanu[40]. Încă din septembrie 1940, Poliția orașului Buzău era informată de Direcția Generală a Poliției că un număr de maghiari din Ardealul cedat Ungariei vor opta pentru cetățenia română *"spre a putea astfel reveni în România, unde să activeze în favoarea intereselor maghiare"*. Cei semnalați proveneau din Cluj (7), Oradea (5) și Tg. Mureș (2)[41].

Agenții unguri au trecut, din păcate, la acțiune. Într-un referat din 28 septembrie 1940, înaintat de comisarul C. Rădulescu șefului Poliției orașului Buzău, arată că în seara zilei de 23 septembrie 1940 a fost adus rănit în stare gravă, fiind internat în spitalul militar buzoian, soldatul Gheorghe Bec, din Regimentul 5 Grăniceri Pază. El a fost bătut și aruncat din tren de trei civili unguri între stațiile Buzău și Cilibia. Militarul se găsea în trenul personal de Galați[42].

Acțiunile de spionaj au continuat și în lunile următoare. Inspectoratul Regional de Poliție București arată, într-o circulară nr.1 din 31

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ianuarie 1941 adresată Poliției Buzău, că au fost semnalați de organele de specialitate unii spioni: Arpad Szatori de 21 de ani, Cserei Blaju de 46 de ani, unguri de naționalitate, care în cursul lunii septembrie 1940 *"au plecat din comuna Georgiu* (jud. Hunedoara) *în teritoriul cedat Ungariei, înrolându-se în bandele teroriste. Suntem informați că sus numiții intenționează să se întoarcă în România cu misiuni speciale"*. Documentul solicita organelor în drept luarea măsurilor necesare ca sus menționații agenți *"să fie arestați în caz de înapoiere în țară (...) și înaintați Direcțiunii Generale a Poliției, raportând și acestui inspectorat"*[43]. De asemenea, poliția buzoiană era informată prin nota secretă din 10 ianuarie 1941 că unguroaica Marghit Kunat din Bistrița era încadrată în serviciul maghiar de informații. Tânăra, în vârstă de 23 de ani, făcea dese drumuri în teritoriu cedat Ungariei, stabilind legături cu diverse persoane din serviciul secret de la Budapesta[44].

Chiar unii membri ai organelor de ordine, români de origine, au fost recrutați drept agenți de serviciul maghiar de informații. Astfel, Inspectoratul Regional de Poliție Galați informa, la 24 februarie 1941, Poliția orașului Buzău prin adresa nr. 2884 că fostul ofițer de poliție Gheorghe Mihuț și gardianul public Gheorghe Luca au fost racolați de autoritățile ungurești: *"În urma serviciilor aduse* - se arată în document - *la data de 1 martie a.c. numiții urmează să fie trimiși la o școală specială la Budapesta, după absolvire urmând să fie întrebuințați în serviciul de spionaj"*[45]. Unii funcționari publici români au colaborat, înainte de impunerea Dictatului de la Viena României, cu autoritățile maghiare, având sentimente proungare. Într-o notă informativă a Marelui Stat Major al Armatei române din 18 iunie 1940 expediată Ministerului de Interne, se arată că notarul Marchescu Gheorghe din comuna Brezeasca, de lângă Orșova, județul Caraș, *"are sentimente mult spre maghiari care s-au manifestat mai ales în ultimul timp"*. Documentul atrăgea atenția organelor în drept că *"propaganda ce o face a prins și la mulți români din comună"*. Având în vedere aceste realități, nota informativă amintită propunea, dat fiind că *"notarul Marchescu Gheorghe este un element periculos intereselor și siguranței statului, să fie mutat în comuna Beciu, județul Buzău"*[46]. Nu știm dacă s-a materializat această propunere, observăm însă că propaganda maghiară câștiga aderenți și în rândurile unor elemente românești. Așa se explică poate și faptul că unii salariați ai statului român au rămas în teritoriul ocupat de unguri. Potrivit informațiilor deținute de poliția buzoiană, învățătorul Gheorghe Ciubotaru de la Școala Primară din comuna Dobrin, județul Bacău *"a dat o declarație scrisă că voiește să rămână în teritoriul cedat Ungariei și deci optează pentru cetățenia ungară. Față de cele ce preced, vă rugăm a dispune măsuri în circa dumneavoastră pentru a fi considerat și tratat ca supus străin"*[47].

În schimb, unii refugiați animați de sentimente patriotice s-au înrolat în armata română, luptând pentru eliberarea Basarabiei și Bucovinei de Nord. Învățătorul Ion Eftimie, sublocotenent în Regimentul 8 Dorobanți Buzău, a trecut cu emoție Prutul în fruntea plutonului pe care îl comanda. El notează cu sinceritate în memoriile sale despre acest eveniment cu ample reverberații: *"Pășind pe pământul Basarabiei, unde nemții făcuseră deja o breșă de circa 20 kmp, îngenunchem din nou și sărutăm pământul nostru străbun pentru care mergem hotărâți să învingem sau să murim"*[48].

Până la 26 iulie 1941, întreg teritoriul Basarabiei și Bucovinei de Nord a fost eliberat. Mulți refugiați basarabeni și bucovineni au revenit pe meleagurile natale, la fostele locuri de muncă. Unii slujitori ai școlii din teritoriile cedate Ungariei doreau să meargă în provinciile recent eliberate, reînnoind tradiția începută în 1917 când un grup de refugiați ardeleni, bănățeni și bucovineni, în frunte cu profesorul și cărturarul Onisifor Ghibu, s-a aflat la Chișinău, contribuind la strângerea legăturilor sufletești între toți românii. Învățătorul Ion G. Moisiu, originar din Secuime (județul Trei Scaune) *"unde am funcționat patru ani până la tristele evenimente din toamna anului 1940"* solicita să fie trimis ca învățător în Bucovina de Nord, județul Cernăuți. El își motiva cererea prin faptul că, fiind necăsătorit *"mă pot deplasa cu ușurință și cred că-mi voi putea face datoria așa cum o cer vremile de astăzi în acele locuri"*[49]. Nu știm dacă cererea sa i-a fost aprobată sau nu, dar trebuie să subliniem că atitudinea acestui tânăr dascăl este o dovadă elocventă a spiritului patriotic de care erau animați intelectualii români în acele grele împrejurări, educația superioară primită în școală și societate.

După 23 august 1944, când România a întors armele împotriva Germaniei, prin lovitura de palat care a dus la înlăturarea Mareșalului Antonescu, teritoriile cedate Ungariei prin Dictatul de la Viena au fost eliberate de armata română și reunite la patria mamă. Refugiații

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ardeleni s-au întors la vetrele lor jefuite, distruse de ocupanții vremelnici hortiști și de război. Cei mai mulți dintre ei nu s-au putut bucura prea mult de revenirea Transilvaniei răpite la România, deoarece norii negri ai comunismului și-au făcut apariția pe nesimțite și pe meleagurile românești, aducând multă tristețe și suferințe.

Anexe

Anexa I

Telegrama nr. 577 din 10 septembrie 1940 a Inspectoratului de Poliție al Ținutului Bucegi către Poliția orașului Buzău.

Inspectoratul Regional de Poliție
Bucegi-București
Nr. 577 din 10 septembrie 1940.

Luați măsuri ca ungurii originari din teritoriile cedate să fie sfătuiți a pleca în localitățile de origine.
În acel timp să se tragă atențiunea publicului românesc și diferitele întreprinderi să se disperseze de serviciile lor.
În această chestiune trebuie să se procedeze cu tot tactul și fără să se recurgă la violență.

Sursa: Arh.Naț.Buzău, fond Poliția oraș Buzău, dosar 18/1940, f.140.

Anexa II

Referat din 28 septembrie 1940, întocmit de Comisarul ajutor C. Rădulescu și înaintat șefului Poliției orașului Buzău, M. Roseteanu.

Domnule șef,

Am onoarea a raporta că în seara zilei de miercuri, 23 septembrie a.c., orele 16, cu trenul personal de Galați a fost adus rănit în stare gravă și internat în spitalul militar din acest oraș soldatul Bec Gheorghe, contingent 1940, din Regimentul 5 Grăniceri de Pază.
Din informațiuni, am aflat că sus numitul soldat, pe când mergea cu trenul personal spre Galați, între stația Buzău - Cilibia a fost bătut și aruncat din tren de trei civili unguri.

Comisar ajutor
C. Rădulescu.
D-sale
Domnului Șef al Poliției orașului Buzău.

Sursa: Arh. Naț. Buzău, fond Poliția orașului Buzău, dosar 15/1940, f.484.

Anexa III

Adresa Poliției orașului Buzău, nr. 30514 din 30 septembrie 1940 către Comisariatul de poliție Mizil.

Poliția orașului Buzău,
Nr. 30541/30 septembrie 1940

Domnule șef,
În conformitate cu Ordinul Inspectoratului Regional de Poliție Bucegi, Nr. 19689/1940 Direcția Generală a Poliției a fost informată precis că un număr de maghiari din Ardealul cedat Ungariei vor opta

www.cimec.ro / www.mncr.ro

pentru cetățenia română, spre a putea astfel reveni în România, unde să activeze în favoarea intereselor maghiare.

Redăm mai jos lista acestor maghiari care au fost agenți informatori principali sau locali și care lucrau cu Legația maghiară din București, aceștia sunt ing.Hexner Bela, Barty Zoltan, Megyesy Aladarne, Ovary Elemer, Mihaly Torday, Emeric Szgo, Francisc Zilagyi, toți din Cluj, Iuliu Vamos, Geza Romeny, Roszo Koppany, Ștefan Telegduyi, Arpad Varady și Andrei Sukosd din Târgu Mureș.

Comunicând cele ce preced vă rugăm a dispune măsuri pentru supravegherea îndeaproape a activității semnalate și a ne raporta la timp rezultatul.

Șeful Poliției.
M. Roseteanu.

D-sale,
Domnului șef al Comisariatului de Poliție Mizil.

Sursa: Arh.Naț.Buzău, fond Poliția oraș Mizil, dosar 3/1940, f.156.

Anexa IV

Adresa Nr. 31013 din 30 octombrie 1940 a șefului Poliției Buzău către Comisariatul de Poliție Mizil.

Domnule șef,

În conformitate cu Ordinul Inspectoratului Regional de Poliție Bucegi - nr. 20109/1940 onoare a vă face cunoscut că numitul Ciobotaru Gheorghe, născut în comuna Blăgești, județul Bacău, actualmente învățător în comuna Dobrin, județul Sj, unde funcționează de 16 ani, a dat declarație scrisă că voiește să rămână în teritoriul cedat Ungariei și deci optează pentru cetățenia ungară.

Fața de cele ce preced vă rugăm a dispune măsuri în circa dumneavoastră pentru a fi considerat și tratat ca supus străin.

Șeful Poliție
M. Roseteanu

D-sale,
Domnului șef al Comisariatului de Poliție Mizil.

Sursa: Arh.Naț.Buzău, fond Poliția oraș Mizil, dosar 3/1940, f.152.

Anexa V

Ordinul Nr. 19215 a/13 noiembrie 1940 al Ministrului de Interne. Direcțiunea Administrației de Stat NR.19215A / 13 noiembrie 1940

Domnule Prefect,

Avem onoarea a vă ruga să binevoiți a ne înainta de urgență următoarele date, fiind cerute de Domnul General Ion Antonescu, conducătorul Statului.

a) Situația refugiaților și expulzaților români din Ungaria în România de la data cedării Ardealului până în prezent.

b) Situația ungurilor refugiați din România în Ungaria, cu aceleași date.

Lucrarea va fi întocmită pe zile și pe categorii de refugiați:
intelectuali; profesioniști; muncitori etc.

Ministru
ss.indescifrabil.
Acest ordin s-a comunicat
D-lor Prefecți de județe.
Domnului Prefect al județului Rm.Sărat.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Sursa: Arh.Naţ.Buzău, fond Prefectura jud.Rm.Sărat, dosar 12/1940, f.22.

Anexa VI

Ordinul nr. 24122/16 noiembrie 1940 al Inspectoratului Regiunii I de Poliţie Bucureşti către şeful Poliţiei Buzău.

Inspectoratul Regiunii I de Poliţie,
Bucureşti.
Nr. 24122 / 16 noiembrie 1940

Domnului şef al Poliţiei Buzău,

Avem onoare a vă face cunoscut că D-l General Antonescu a luat următoarea hotărâre în şedinţa Consiliului de Miniştri de la 22 octombrie a.c.

Toţi refugiaţii trimişi trebuiesc cercetaţi pentru ca nu cumva să fie agenţi.

Comunicându-vă de la ce preced, cu onoare vă rugăm să dispuneţi măsuri de executare a acestei dispoziţiuni în regiunea D-voastră, raportându-ne la timp de rezultat.

Inspectoratul Regiunii I de Poliţie *Şeful Serviciului de Siguranţă*
s.s.indescifrabil. *s.s.indescifrabil.*

Sursa: Arh.Naţ.Buzău, fond Poliţia oraş Buzău, dosar 22 / 1940, f.173.

Anexa VII

Ordinul de informaţii Nr. 50 din 20 noiembrie 1940 al Legiunii de Jandarmi Rm.Sărat către subunităţile din subordine.

Comunicat
Tuturor subunităţilor.
Ordin de informaţii nr. 50 din 20 noiembrie 1940.

Legiunea deţinea de la Legiunea judeţului Buzău Nota informativă nr.33 din 19 noiembrie următoarele informaţii:

Locuitorul Toader Arghir de ani 45, născut şi crescut în comuna Valea Salciei, judetul Rm.Sărat, fiul lui Ion şi al Mariei, ambii decedaţi, stabilit încă din anul 1919 în comuna Zagon, judeţul Trei Scaune, căsătorit cu Maria Florian, din comuna Zagon, cu care are trei copii, refugiat în România, informează.

A plecat din comuna Zagon, judeţul Trei Scaune în seara zilei de 14 noiembrie 1940 şi a mers numai prin păduri până a trecut frontiera în România; a fost prins de o patrulă a postului de jandarmi Şiriu în ziua de 16 noiembrie 1940, de unde a fost dus la Legiunea de jandarmi Buzău.

S-a refugiat din cauză că toţi românii, şi în special cei care nu vorbesc limba maghiară, sunt arestaţi, bătuţi şi trimişi la Târgu Secuiesc, unde sunt judecaţi şi condamnaţi.

Pentru ca supravegherea activităţii românilor să fie cât mai atentă şi permanentă, sunt împărţiţi pe sectoare de supraveghere.

Ştie că Nicolae Coşneşeanu din comuna Zagon a fost bătut foarte rău, din care cauză era în agonie la plecarea lui din comuna Zagon.

Populaţia maghiară terorizează în mod permanent populaţia românească, stricându-le noaptea cu topoarele uşile şi ferestrele şi aruncând cu pietre în casele lor, deseori le fură noaptea şi ziua tot ce au în jurul caselor.

Românii sunt izgoniţi din toate exploatările forestiere şi industriale, nici un român nu poate găsi de lucru cu plată.

În comuna Zagon este un post de doi jandarmi unguri şi un post de grăniceri (probabil un pichet grăniceresc).

Am auzit că în comuna Borosneiul Mic se sapă tranşee şi se întind reţele de sârmă, pe valea Borosneiului se construiesc stâlpi de ciment şi obstacole antitanc.

Săptămâna trecută s-a bătut toba că se vor concentra opt contingente, numai unguri; voluntari de la

www.cimec.ro / www.mncr.ro

18 ani în sus au fost echipați.

Ungurii discută între ei că în curând vor lua tot Ardealul, românii aflați azi în Ardeal vor fi izgoniți în Vechiul Regat.

Față de cele de mai sus, faceți cele mai intense investigațiuni și toate cazurile semnalate să fie raportate imediat Legiunii.

Comandantul Legiunii de jandarmi Rm.Sărat.
Maior Ilie Ionescu.

Sursa: Arh.Naț.Buzău, fond Legiunea de jandarmi Rm.Sărat, dosar 18 / 1940, f.24.

Anexa VIII

Adresa nr. 4421 / 28 noiembrie 1940 a Preturii Plasei Boldu către Prefectura jud.Rm. Sărat.

Pretura Plasei Boldu
Județul Rm.Sărat.
Nr. 4421 / 28 noiembrie 1940.

Domnule Prefect,

La ordinul Domniei voastre Nr. 15971/1940 de astăzi avem onoare a vă raporta că în această plasă se află numai o familie de refugiați din Ardeal și anume:

Un învățător cu soția învățătoare, fără copii și care era cu serviciul în Ardeal, el fiind din comuna Ghergheasa și unde are serviciu.

Numitul este refugiat de la data de 1 noiembrie 1940.

PRETOR — *Secretar.*
s.s.indescifrabil — *s.s.indescifrabil*

D-sale Domnului Prefect al Județului Rm.Sărat.

Sursa: Arh.Naț.Buzău, fond Prefectura jud.Rm.Sărat, dosar 12 / 1940, f.52.

Anexa IX

Adresa nr. 1 din 3 ianuarie 1941 a Inspectoratului Regional de Poliție București către șeful Poliției Buzău.

Inspectoratul Regional de Poliție
București.
Nr. 1 / 3 ianuarie 1941

Domnului șef al Poliției Buzău

Avem onoare a vă semnala pe numiții Szatori Arpad, de 27 ani, Szelesi Andrei, de 31 ani, Herchel Carol de 21 ani, Czerei Blaju de 46 ani, unguri care în cursul lunii septembrie a.c. au plecat din comuna Georgiu, județul Hunedoara în teritoriul cedat Ungariei, înrolându-se în bande teroriste.

Suntem informați că sus numiții intenționează să se reîntoarcă în România cu misiuni speciale.

Vă rugăm a dispune măsuri în regiunea Dvs. pentru a fi arestați în caz de înapoiere în țară, semnalându-i în acest scop polițiștilor Punctelor de Frontieră din circa dumneavoastră și înaintați Direcțiunei Generale a Poliției, raportându-i și acestui inspectorat.

Inspector regional de poliție,
s.s.indescifrabil

Sursa: Arh.Naț.Buzău, fond Poliția oraș Buzău, dosar 21 / 1941, f.6.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Anexa X

Scrisoarea Prefectului județului Rm. Sărat din 5 februarie 1941 către Comisariatul General al refugiaților din Ardeal.

Prefectura jud. Rm.Sărat.
Serviciul Financiar.
5 februarie 1941.

Domnule Comisar General,
La telegrama nr. 55826 / 1941
Avem onoare a vă aduce la cunoștință că refugiații ardeleni în acest județ au fost ajutați cu efecte după cum urmează:

1) Stofa pentru copii în cantitate de 21,75 m.
2) Stofa pentru maturi în cantitate de 13,10 m.
Ajutoare în bani până în prezent nu s-au acordat.

Prefect,
Colonel C. Tenescu

Șeful Serviciului Financiar
P. Drugescu.

Domnului Comisar General al refugiaților din Ardeal, str. Brezoianu - București.

Sursa: Arh. Nat. Buzău, fond Prefectura jud. Rm. Sărat, dosar 52 / 1941, f.36.

Anexa XI

Adresa Nr. 2884 a Inspectoratului Regional de Poliție Galați din 24 februarie 1941 către șeful Poliției Buzău.

Inspectoratul Regional de Politie
Galați.
Nr. 2884 / 24.02.1941

Domnule șef,
Va aducem la cunoștință că:
Fostul agent de poliție Gheorghe Mihuț și gardianul public Gheorghe Luca au fost angajați de autoritățile maghiare.
În urma serviciilor aduse, la data de 1 martie a.c., numiții urmează să fie trimiși la o școală specială la Budapesta, după absolvire urmând să fie întrebuințați în serviciul de spionaj.

Sursa: Arh.Nat.Buzău, fond Poliția oraș Buzău, dosar 21 / 1941, f. 134.

Anexa XII

Adresa nr. 10944 a Ministerului de Interne din 22 aprilie 1941 către Prefectura jud.Rm.Sărat.

Ministerul Afacerilor Interne.
Nr. 10944 / 22 aprilie 1941.

Domnule Prefect,
Am onoare a vă ruga să binevoiți a lua măsuri ca toate organele din subordinele dumneavoastră să dea tot concursul delegaților Subsecretariatului de Stat al colonizării și populației evacuate relativ la executarea misiunii de așezare a refugiaților în viața publică și administrarea bunurilor germane, bulgare și evreiești.
Veți dispune ca să se execute întocmai dispozițiunile și directivele date de sus numitul Subsecretar de Stat dându-i tot concursul în misiunea lui de românizare.
Secretar General.
Colonel N. Pătrușoiu.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Sursa: Arh. Naț. Buzău, fond Prefectura jud. Rm. Sărat, dosar 20 / 1941, f.6.

Anexa XIII

Cererea învățătorului Ion G. Moisiu, refugiat din Transilvania și aflat în comuna Policiori, județul Buzău, adresată la 4 august 1941 Ministrului Culturii Naționale și Cultelor, pentru a lucra în Bucovina.

Domnule Ministru,

Subsemnatul Ion G. Moisiu, învățător utilizat din Transilvania, de origine etnică român, cu onoare vă rog să binevoiți a dispune trimiterea mea ca învățător în Bucovina, județul Cernăuți.

Am fost până acum în Secuime - județul Trei Scaune, unde am funcționat patru ani până la tristele evenimente din toamna anului 1940, și, fiind necăsătorit, mă pot deplasa cu ușurință și cred că-mi voi putea face datoria așa cum o cer vremile de astăzi în acele locuri.

Nota ultimului examen - definitivat: 8,33 (opt și treizeci și trei).

Calificativul procesului verbal de inspecție: foarte bine.

Nr. Carnetului C.F.R. 384383 eliberat de Serviciul de Învățământ Brașov.

Cu deosebită stimă,
Ion G. Moisiu,
Învățător *4-VIII-1941.*
Comuna Policiori, jud. Buzău.
D-sale D-lui Ministru al Culturii Naționale și Cultelor București.

Sursa: Arh.Naț.Buzău, fond Inspectoratul Școlar al jud. Buzău, dosar 35 / 1941, f.24.

Note

1. ION MAMINA, *Consilii de Coroană*, București, Editura Enciclopedică, 1997, p.226-248.
2. Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond *Ministerul Afacerilor Interne* (în continuare se va cita A.N.I.C., fond M.A.I), dosar 442/1940, f.55.
3. Arhivele Naționale Buzău (în continuare se va cita Arh.Naț.Buzău); fond *Prefectura județului Rm. Sărat*, dosar 62/1941, f.87.
4. ION EFTIMIE, *Amintiri*, (manuscris aflat în posesia familiei), f.13.
5. Arh.Naț.Buzău, fond *Legiunea de jandarmi Buzău*, dosar 4/1941, f.554.
6. *Idem*, fond *Inspectoratul școlar al județului Buzău*, dosar 35/1941, f.24.
7. *Idem*, fond *Prefectura jud. Rm. Sărat*, dosar 52/1941, f.9-11.
8. *Ibidem*, dosar 31/1941, f.56-58; 159.
9. *Ibidem*, dosar 52/1941, f.16.
10. Arh.Naț.Buzău, fond *Legiunea de jandarmi Rm. Sărat*, dosar 18/1940, f.24.
11. *Idem*, fond *Prefectura jud. Rm. Sărat*, dosar 12/1941, f.22.
12. *Ibidem*, f.17.
13. *Ibidem*, dosar 52/1941, f.6-8.
14. *Ibidem*, dosar 12/1941, f.14.
15. *Ibidem*, f.52.
16. *Ibidem*, f.14.
17. *Ibidem*, dosar 62/1941, f.59-60;109.
18. Arh.Naț.Buzău, fond *Legiunea de jandarmi Buzău*, dosar 13/1940, f. 338-339.
19. *De la Federala Buzău*, în *Buletin Legionar*, Buzău, seria a-II-a, nr. 5, din 7 noiembrie 1940.
20. Arh.Naț.Buzău, fond *Prefectura jud. Rm. Sărat*, dosar 62/1941, f.59-60;109.
21. *Ibidem*, f.67.
22. *Ibidem*, f.7.
23. A.N.I.C., fond **M.A.I.**, dosar 585/1940, f.15.
24. *Stenogramele Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, vol.I (septembrie-decembrie 1940), ediție de MARCEL DUMITRU CIUCĂ, AL.TEODORESCU, BOGDAN FLORIN POPOVICI, București, f.l., 1977, p.43-44, doc.2.
25. A.M.I.C., fond *M.A.I.*, dosar 583/1940, f.10.
26. Arh.Naț.Buzău, fond *Prefectura Jud. Rm. Sărat*, dosar 62/1941, f.68.
27. *Idem*, fond *Primăria oraș Mizil*, dosar 242/1942, f.33.
28. *Idem*, fond *Poliția oraș Buzău*, dosar 18/1940, f.140.
29. *Idem*, fond *Prefectura jud. Rm. Sărat*, dosar 12/1940, f.17.
30. *Ibidem*, dosar 51/1940, f.16.
31. *Ibidem*, f.36.
32. *Ibidem*, nr.6, din 14 noiembrie.
33. EUGEN ILIESCU, *Frați buzoieni!*, în *Buletin Legionar*, Buzău, seria a-II-a, nr. 1, din 13 octombrie 1940.
34. *Ibidem*, nr.6, din 14 noiembrie.
35. Arh.Naț,Buzău, fond *Prefectura jud. Rm. Sărat*, dosar 31/1941, f.58;159.
36. *Ibidem*, dosar 52/1941, f.55;61;68;104.
37. *Ibidem*, dosar 31/1941, f.56.
38. *Ibidem*, dosar 52/1941, f.16.
39. CRISTIAN TRONCOTĂ (editor), *Eugen Cristescu. Asul serviciilor secrete românești. Memorii 1916-1944*, București, Editura Roza Vânturilor, 1994, p.221.
40. GHE. I. BODEA (editor), *Eugen Cristescu. Secrete dezvăluite din culisele spionajului românesc*, Cluj-Napoca, Editura Hiperion, 2000, p.116.
41. Arh.Naț.Buzău, fond *Poliția oraș Mizil*, dosar 3/1940,

www.cimec.ro / www.mncr.ro

f.156.

42. *Idem*, fond *Poliția oraș Buzău*, dosar 15/1940, f.484.

43. *Ibidem*, dosar 21/1941, f.6.

44. *Ibidem*, f.37.

45. *Ibidem*, f.134.

46. A.N.I.C., fond *M.A.I.*, dosar 116/1940, f.96-98.

47. Arh.Nat.Buzău, fond *Poliția oraș Mizil*, dosar 3/1940, f.152. Adresa nr. 31013 din 3 octombrie 1940 expediată de Poliția Buzău către Comisariatul de poliție Mizil.

48. I. EFTIMIE, *op.cit.*, f.13.

49. Arh.Nat.Buzău, fond *Inspectoratul Școlar al jud. Buzău*, dosar 35/1941, f. 24; vezi și anexa XIII.

Abstract

Transylvanian Refugees in Râmnicu Sărat and Buzău (1940-1941)

The study discusses the problem of the Transylvanian refugees who left their native places due to the intolerance towards the Romanians, set up in the localities ceded at the Vienna Dictate. The Romanian Government adopted severe measures in order to avoid chaos during the evacuation of the Romanian Administration in the ceded territory. Right on 30th august, The Ministry of Interior established the way and the place of evacuation of the county authorities.

Although they were not on the list of the counties that were supposed to get refugees, the counties of Buzău and Râmnicu Sărat got many Transylvanian refugees from different counties. Most of them left because of the Horthyst ire. Within the study, as well as in the 13 annexes there are presented definite aspects of the resolving the issues of work and life of the refugees, by the care of the central and local authorities of the public administration.

After 23rd august 1944, the Transylvanian refugees came back to their houses destroyed by the temporary Horthyst occupants. Most of them were not able to be happy too long for this, because gradually, the communism was set in, bringing a lot of sadness and sufferings.

Constantin I. Stan

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Încercarea de maghiarizare a ceangăilor în anii 1946 - 1947

Ceangăii - populație de origine românească, ce suferise cu secole în urmă un început de maghiarizare a limbii și, ca să rămână români se refugiaseră peste munți, în Moldova - au înfruntat, în perioada contemporană, repetate momente de presiuni pentru a se declara maghiari[1]. Unul dintre aceștia este situat în anii 1946-1947.

În 1946 și 1947, Legiunea de Jandarmi Bacău anunța trimiterea unor emisari din Ungaria în zona locuită de ceangăi, aducând instrucțiuni pentru maghiarizarea acestora. Totodată, unii dintre ceangăii câștigați de șovinismul maghiar erau chemați în Ungaria, unde erau instruiți, revenind apoi în România. La 6 februarie 1947, Legiunea anunța Ministerul Afacerilor Interne, cu raportul nr. 44.564, că *"trimiși din Budapesta cutreeră satele de ceangăi din județul Bacău"*, ca reprezentanți ai iredentismului maghiar, transmițând știri și instrucțiuni[2]. Astfel de rapoarte urmează și în lunile martie, aprilie, mai[3]. Legiunea anunță Inspectoratul de Jandarmi Iași, căruia îi era subordonată direct, prin nota nr. 1789/21 februarie 1947, că o parte a ceangăilor din comuna Gârleni întreține legături cu centrul iredentist maghiar din Ungaria; de aici primesc instrucțiuni, prin intermediul unor emisari[4]. Avizată asupra acestui fenomen, Direcția Generală a Poliției, Poliția de Siguranță, va cere Inspectoratului General al Jandarmeriei, pe 8 martie 1947, să i se comunice și ei rezultatele cercetătorilor privind activitatea iredentistă a Ungariei în zona Moldovei[5]. Situația a fost considerată atât de alarmantă încât, pe 11 martie 1947, I.G.J. trimite o informare și M.A.I.[6]. În unele documente apar și numele emisarilor veniți de la Budapesta. Unul dintre ei, Ștefan Dogaru, era menționat în nota nr. 2006/26 martie 1947 a Legiunii de Jandarmi Bacău; ajunsese în România după o sedere de patru ani în Ungaria[7]. În alt document este prezentată activitatea lui Tóth Gheorghe, care *"a venit cu instrucțiuni precise de felul cum să acționeze pe teren iredentist"*[8]. Mai erau menționați Frâncu Gheorghe, Vaidoc Mihai, Duma Gheorghe[9]. Dirijarea lor în țară era făcută de către Uniunea Populară Maghiară (urmașă a MADOSZ-ului), organizație creată și condusă de PCR.

În județul Bacău, U.P.M. era organizată, la 17-18 august 1946, în comunele Fărăoani, Cleja, Luizi Călugăra, Lespezi, unde emisarii conducerii centrale au fost ajutați de Ștefan Dogaru. Populația, însă, a răspuns nefavorabil, doar câțiva locuitori au acceptat să se înscrie în organizația maghiară. Acțiunea va reîncepe după 14 septembrie 1946; de data aceasta, principalul ei conducător va fi Frâncu Gheorghe, venit din județul Alba, unde fusese cantor la o biserică romano-catolică maghiară; adusese cu el și importante sume de bani, pe care le folosea pentru atragerea ceangăilor[10]. Toată iarna și primăvara lui 1947, Legiunea de Jandarmi Bacău anunță că agenții iredentismului maghiar *"îndeamnă localnicii să nu asculte de preoții și învățătorii români și să ceară înlocuirea lor cu cei de naționalitate maghiară"*. De asemenea, se cerea înlocuirea limbii române cu cea maghiară în biserici, școli, primării. Toate acestea l-au făcut pe secretarul Episcopiei Catolice din Iași să întreprindă o anchetă în zonă, referitoare la *"opunerea populației de a se introduce limba maghiară la slujbele religioase"*. Centrul agitației era comuna Gârleni, iar principalul ei susținător preotul Minut Ianoș. Ancheta a descoperit că preotul avea doar cinci adepți. În altă comună, însă, Parincea, atrase de anunțatele avantaje materiale, 14 familii de ceangăi începuseră să-și întocmească actele pentru a emigra în Ungaria; de asemenea, din comuna Sănduleni, până în aprilie 1947 plecaseră în Ungaria 31 ceangăi[11].

La fel ca în Transilvania de Nord-Est, majoritatea propagandiștilor iredentismului maghiar își duceau acțiunea sub steagul democrației și, ca să nu fie deranjați de autorități, cei mai mulți se înscriseseră nu doar în U.P.M., ci și în Frontul Plugarilor și, mai ales, în P.C.R. Faptul era adesea consemnat[12]: un raport din 8 martie 1947 menționa *"elementele iredentiste, membrii ai Partidului Comunist din județul Bacău"*; la 4 aprilie se scria despre *"instigatori veniți din Ungaria, unii membrii ai P.C.R."*; la 7 mai se scria că *"cei mai mulți instigatori iredentiști sunt înscriși în P.C.R. și F.P., și la*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

acest adăpost suspectează orice intervenție a jandarmilor". Fiind membrii ai P.C.R., semnalarea activității lor antistatale era imediat interpretată ca o acțiune anticomunistă și antidemocratică - în viziunea autorităților din acel moment, democrați fiind doar comuniștii și aliații lor. Aceia care făceau asemenea semnalări erau repede etichetați drept reacționari, fiind pasibili de represalii. De aceea, însuși comandantul Legiunii de Jandarmi Bacău, căpitanul Fasie Nicolae, printr-un raport către I.G.J. din 4 aprilie 1947, se vedea nevoit să întrebe cum să acționeze: *"În urma acestor rapoarte, subsemnatul mă văd suspectat de Organizația P.C.R. Bacău. Față de cele de mai sus, cum și de faptul că ceangăii din raza acestui județ susțin că sunt români și nu le trebuie limba maghiară, vă rugăm să binevoiți a dispune să ni se comunice dacă acțiunea Organizației politice MADOSZ (U.P.M.) este legală printre ceangăii din acest județ, spre a ști în viitor modul de procedare în această privință, pentru a nu fi expuși la neplăceri"*[13]. La 16 aprilie, Inspectoratul de Jandarmi Iași intervine în aceeași problemă la I.G.J., cerând să se dea ordin de urmărire a U.P.M., *"care intensifică propaganda iredentistă în rândurile ceangăilor din județul Bacău. Solicităm aceasta pentru ca organele jandarmerești să fie puse la adăpost de orice surprize, mai ales că anumiți indivizi, sub masca partidelor democrate, activează în direcția iredentismului maghiar"*. I.G.J. s-a temut să ia singur o hotărâre; de aceea, a făcut raport la M.A.I., pe 7 mai 1947[14]. Dar, cum ministrul de Interne era un reprezentant al P.C.R., Teohari Georgescu, aprobarea urmăririi U.P.M. nu a venit.

Constatând faptul că Jandarmeria doar înregistrează activitatea lor, fără a lua măsuri pentru a o stopa, propagandiștii U.P.M. și-au intensificat acțiunile. Un raport al I.G.J. către M.A.I., din 21 aprilie 1947, semnat chiar de inspectorul general, general I. Alistar, constata că propaganda șovină maghiară din județul Bacău s-a amplificat, *"dedându-se la manifestații cu caracter rasial, care cauzează nemulțumiri în rândul masei locuitorilor"*; ceangăilor li se cerea imperativ să intre în U.P.M.; în județ soseau propagandiști maghiari din Transilvania. Cu toate acestea, se aprecia, rezultatele ofensivei erau minore: *"În ceea ce privește atitudinea ceangăilor localnici, parte sunt pentru MADOSZ, însă o majoritate covârșitoare solicită asimilarea cu poporul român"*[15]. Fără efect a rămas și răspândirea unei broșuri de propagandă cu titlul *Nemzeti Kívánságok* (*Dorințe naționale*); printre *"dorințe"* erau folosirea limbii maghiare în instituțiile publice (p. 4), la C.F.R. și poștă (p. 7), în localitățile cu 20 copii maghiari să se declare maghiari, etc. U.P.M.-ul nu putea solicita îndeplinirea acestor *"dorințe"*! De aceea, pentru a-i impulsiona, s-a ajuns chiar la violență fizică. În comuna Lespezi, câțiva propagandiști maghiari în frunte cu preotul Minut Ianoș, au pătruns în biserică în timpul oficierii slujbei religioase, i-au bătut și alungat pe enoriași, pentru că se slujea în limba română. Acest sacrilegiu a dus la o nemaiîntâlnită încordare în comună[17]. Protopopiatul romano-catolic din Bacău a fost nevoit să intervină și să-l suspende pe preotul iredentist. Dar, *"suspendarea nu s-a efectuat, întrucât în urma intervențiilor MADOSZ-ului, a fost menținut mai departe în serviciu"*. Un reprezentant al conducerii U.P.M. a venit în grabă de la București și, împreună cu prefectul, au mers la Gârleni și Lespezi; au vorbit cu protopopul Tălmăcel, cu preotul Dumău, locțiitor al protopopului, cu preotul Minut. Amenințător, preotul Dumău este întrebat de ce s-a opus introducerii limbii maghiare în biserică. Consemnând ancheta și presiunile ce se făceau dinspre P.C.R. și U.P.M., comandantul Legiunii de Jandarmi Bacău aprecia: *"Semnalăm această acțiune ce se duce pentru introducerea limbii maghiare în biserică în mijlocul populației ceangăiești, întrucât reușita acestei acțiuni într-o comună ar atrage după sine introducerea limbii maghiare în toate comunele ceangăiești din acest județ și din Moldova, motiv după aceea de expansiune teritorială în Ardeal, prin schimbul de populatie ceangăiască din Moldova în Ardeal și a populației românești din Ardeal în Moldova, în locul celei ceangăiești. De asemenea, ar atrage după sine și considerarea populației ceangăiești ca populație minoritară"*[18]. Cazul a ajuns și în Parlament, unde Eduard Racoviță, deputat de Bacău îl prezintă și-i trimite o telegramă ministrului Cultelor și Artelor, tătărescianul Radu Roșculeț; acesta va răspunde tot printr-o telegramă: *"Am dat ordin cu dispoziţiuni ca slujba religioasă de la parohia catolică Lespezi-Gârleni, Bacău, să se facă în limba română. În acest sens s-a comunicat Episcopiei Catolice din Iasi și Eparhiei Catolice de Bacău"*[19]. Lucrurile nu s-au liniștit; acțiunea iredentistă avusese deja efect. Într-un raport către M.A.I., din 18 mai 1947, I.G.J. anunța că *"ceangăii din satul Lespezi, pendinte de comuna Gârleni, județul Bacău, s-au împărțit în două tabere, unii voind a introduce limba maghiară în biserică și școală, iar alții cer cu insistență înlătu-*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

rarea acesteia". S-a ajuns la permanente certuri pe această temă și chiar la bătăi, situația fiind foarte încordată; *"Se întrevăd incidente sângeroase într-un viitor foarte apropiat"*[20]. Ambele tabere au trimis Ministerului Cultelor și Artelor câte un memoriu, prin care-și susțineau cauza. Dar, deși autorii se certau între ei, amândouă memoriile demonstrau conștiința românească a ceangăilor. În memoriul ceangăilor care susțineau introducerea limbii maghiare, se scria: *"Posedăm toate notele esențiale ale naționalității românești, dintre care cel mai caracteristic și fundamental este portul. Aspirațiunile noastre au fost întotdeauna românești, sunt și astăzi și vor fi și în viitor. În decursul veacurilor am avut școli românești. (...) Ar fi cu cale să se folosească în serviciile bisericei, pe lângă limba țării și limba populației ceangăiești. (...) Folosirea acestei limbi nu o cerem ca un drept în baza Statutului naționalităților, deoarecem ne considerăm români. (...) Vrem să nu se stirbească naționalitatea românească a masei catolice care o formează ceangăii, prin privilegiul ce s-ar acorda prin folosirea limbii ceangăiești în biserică"*. La rândul lor, cei care se opuneau înlocuirii limbii române scriau (în numele *"locuitorilor din comunele și satele județului Bacău, de religie romano-catolică"* - așadar, nu doar în numele locuitorilor din Lespezi-Gârleni): *"De când neam cunoscut pe aceste meleaguri, și Istoria arată, am fost socotiți de români și tratați ca atare. Portul, obiceiurile, datinile strămoșești la nunți, înmormântări etc. sunt românești. Aspirațiunile noastre au fost totdeauna românești. Nu putem ține seama de limba vorbită în familie - jargonul ceangăiesc, derivat din limba maghiară - și care nici o clipă n-a putut altera simțământul nostru național românesc. Știut este, limba maghiară nu poate fi considerată criteriu al naționalității. Astfel, în Ardeal sunt sate ortodoxe care vorbesc numai în limba maghiară, totuși nu încetează a se simți și a fi români. La fel nu discutăm de religia noastră, căci nici confesiunea nu determină naționalitatea și nici nu o condiționează. Astfel, un catolic poate fi: român, italian, belgian, francez, ungur, german, etc.; precum și un ortodox poate fi: român, bulgar, rus, etc. așa că noi ne considerăm români de naționalitate și origine etnică, însă de religie romano-catolică. S-a dovedit în decursul veacurilor că ceangăii s-au distins în războaiele cu Ungaria. În baza principiilor democratice, nu putem cere decât libertate deplină pentru intensificarea limbii române, chiar și în materie de religie. Prin întâietatea ce s-ar da limbii maghiare, pe motiv că e limba noastră de familie, s-ar face mare greșeală și aceasta pentru simplul fapt că limba maghiară e departe de jargonul nostru, atât literar cât și dialectal. Iar ca să se introducă cărți ungurești, putem spune că ni s-ar impune o nouă limbă, ceea ce nu a fost niciodată. Orice tentativă de acest fel o socotim că ar fi un început de deznaționalizare. Scoliile noastre au fost totdeauna românești. Să nu se înțeleagă că facem aceasta din ură de rasă"*[21].

În vara lui 1947, acțiunile vizând maghiarizarea ceangăilor din Moldova au continuat. Expresia folosită de I.G.J., în buletinul informativ din 28 august, era: *"U.P.M. forțează pe ceangăi de a cere introducerea limbii maghiare în toate instituțiile publice"*. În același sens erau transmise *"îndemnuri"* și din Ungaria: *"În ultimul timp, postul de radio Budapesta a amenințat, pe calea undelor, că se vor lua măsuri împotriva preoților catolici din Moldova care se opun introducerii limbii maghiare în biserici"*[22]. Altă emisiune, cu același subiect, era transmisă de Radio Budapesta la începutul lui septembrie 1947; de data aceasta era amenințat și personal unul dintre preoți - Hajdu, din Cleja[23]. Tot asupra preoților își concentrau atenția și comuniștii maghiari din P.C.R., folosind metoda aducerii acestora în fața unor adunări populare, unde să li se impună *"voința maselor"*. La 10 august 1947, secretarul Organizației P.C.R. din Plasa Răcăciuni, Dogaru Ștefan, a convocat o astfel de adunare în satul Fundul Răcăciuni, județul Bacău, având ca pretext constituirea organizației locale a U.P.M. Invitat la adunare, preotul Susanu Carol a fost somat de reprezentanții P.C.R. să țină slujbele în limba maghiară. Preotul a răspuns: *"Atâta timp cât am ordin de la Sfânta Episcopie să săvârșesc slujba în limba română, sunt obligat de a executa ordinele șefilor"*. A fost susținut de majoritatea populației, care nici nu a vrut să se înscrie în U.P.M. Raportul Legiunii de Jandarmi Bacău concluziona: *"Ceangăii nu văd bine înființarea acestei organizații și nici nu doresc limba maghiară"*.

Constatând rezistența la procesul de maghiarizare, U.P.M. și-a adus în zonă artileria grea: câțiva deputați unguri, din Parlamentul de la București, au colindat județul în vara și toamna lui 1947, înființând organizații locale și încercând să impună limba maghiară în locul celei române în toate instituțiile. Rezultatul a fost contrar așteptărilor. În raportul I.G.J. către M.A.I., din 17 august 1947, se constatau *"fricțiuni între locuitorii ceangăi din județul*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Bacău, în urma propagandei desfășurată de diferiți agenți și deputați maghiari, pentru introducerea limbii maghiare în bisericii și în școli, și (pentru) formarea organizațiilor politice MADOSZ"[25]. *"În ultimul timp, datorită influenței propagandei iredentiste maghiare, care se desfășoară prin agenți speciali trimiși în rândurile ceangăilor din Moldova, pentru a-i determina să opteze la cetățenia maghiară, aceștia s-au despărțit în două tabere în județul Bacău, majoritatea cerând menținerea limbii române în școli și biserici, iar o parte infimă susținând limba maghiară. Pe acest considerent, reprezentanți ai P.C.R. Maghiar* (U.P.M., care, fiind creată și subordonată de P.C.R., era identificată cu acesta) *cutreeră satele de ceangăi, îndemnându-i să ceară înlocuirea limbii române cu cea maghiară în instituțiile de Stat"*. Pe 13 iunie 1947, la Cleja apare, la o adunare populară, deputatul Farcaș Carol, pentru a susține acțiunea de maghiarizare; dar, din toți cei prezenți, a obținut numai 20 de semnături pentru introducerea limbii maghiare *"ca limba oficială"*. O altă adunare de același tip, pe 23 iunie 1947, în comuna Ferdinand, județul Bacău, avea loc în prezența deputatului maghiar Sicu (din Sibiu); acesta le-a spus celor adunați: *"Patria mamă a ceangăilor este Ungaria, deci toți trebuie să vă alipiți la Ungaria, pentru a vi se reda drepturile, întrucât sunteți persecutați de poporul român"*. Ceangăii nu s-au lăsat amăgiți: numai 16 s-au înscris în U.P.M., ceilalți numindu-i *"rătăciți"*. La fel s-a întâmplat în toate localitățile străbătute de propagandiștii maghiari[26]. De aceea, îndreptățit, în finalul raportului I.G.J. se scria: *"Cele de mai sus sunt primite cu mare ură din partea majorității ceangăilor, care afirmă că nu doresc Partid Comunist Maghiar"* și nici limba maghiară[27].

Deși cu consecvență, tot fără succes s-a desfășurat acțiunea de maghiarizare a ceangăilor și în anii următori. Un episod caracteristic s-a petrecut în martie 1949 în comuna Fundu Răcăciuni: când s-a încercat, din nou, introducerea limbii maghiare în biserică, corul parohiei i-a întâmpinat pe emisarii maghiarizării cu cântecul *"Mult e dulce și frumoasă limba ce vorbim,/ Altă limbă armonioasă ca ea nu găsim"* iar la consultarea populației, sugerată de Episcopia Catolică, ce a avut loc în aceeași lună, din cei 4096 capi de familie, din 14 sate, au votat pentru limba româna 3731 (91,08%), iar pentru cea maghiară 365 (8,92%)[28].

Note

1. Vezi volumul *Originea ceangăilor din Moldova*, de DUMITRU MARTINAȘ, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1958, și volumul *Încercări violente de maghiarizare a "ceangăilor" români (1944-1997)*, de BUCUR IOAN MICU, Edit. Bravo Press, București, 1997.
2. ANIC, fond *Inspectoratul General al Jandarmeriei (I.G.J)*, dosar 86/1946, f. 339.
3. Idem, dosar 71/1947, f. 144.
4. Idem, dosar 86/1946, f. 339-340.
5. Idem, f. 338.
6. Idem, f. 337.
7. Idem, dosar 71/1947, f. 148.
8. Idem, dosar 86/1946, f. 339.
9. Idem, dosar 71/1947, f. 140.
10. Idem, f. 148-149.
11. Idem, f. 134 și dosar 86/1946, f. 339.
12. Idem, f. 338 și dosar 71/1947, f. 141-142, 144.
13. Idem, f. 144.
14. Idem, f. 143; I.G.J. relua cu exactitate formulele din raportul Inspectoratului de Jandarmi Iași, fapt ce demonstrează că socotea informația corectă și cererea justă: *"Deoarece locuitorii ceangăi din raza acestui județ în majoritate susțin că sunt români și se opun introducerii limbii maghiare în biserică, este necesar a se dispune dacă activitatea Organizației politice MADOSZ este legală printre ceangăii din județul Bacău, pentru a nu crea suspiciuni sau reclamațiuni la adresa jandarmilor care urmăresc orice activitate de extindere a iredentismului maghiar"* - Idem, f. 141-142.
15. Idem, f. 146-147. Între ceangăii din comuna Lespezi fusese răspândit zvonul că va veni să le vorbească despre originea lor maghiară și un ministru din Guvernul de la Budapesta - Idem, f. 134.
16. Idem, f. 60-61.
17. Idem, f. 134.
18. Idem, f. 136.
19. Idem, dosar 86/1946, f. 341.
20. Idem, dosar 71/1947, f. 111-112.
21. Idem, f. 114-115.
22. Idem, dosar 106/1945, f. 153.
23. Idem, dosar 71/1947, f. 141 - notă a Legiunii de Jandarmi Bacău din 5 septembrie 1947.
24. Idem, f. 142 - notă a Legiunii de Jandarmi Bacău din 27 august 1947.
25. Idem, f.155.
26. Idem, dosar 75/1947, f. 156.
27. Idem, f. 158.
28. Conform notelor lui V. M. Ungureanu din volumul lui DUMITRU MARTINAȘ, op.cit., p. 143 (reluate și de BUCUR IOAN MICU, op.cit., p. 188-189).

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Abstract

The Attempt of Conversion the Csangos to Hungarians in 1946-1947

The Csangos are a population of Romanian origin that suffered centuries ago an attempt to conversion into Hungarian their language. In order to remain Romanians they ran into the mountains. In Moldavia they faced during the contemporary period repeated moments of pressure in order to declare themselves Hungarians. One of these moments is situated in 1946-1947 when it was introduced by force the Hungarian language in school and church.

As in the north-eastern Transylvania most of the propagandists of the Hungarian irredentism acted under the flag of democracy and in order not to be disturbed by the authorities most of them signed not only in the Hungarian Popular Union but also in the Front of the Ploughmen and especially in P.C.R.

In 1946-1947, the actions concerning the conversion to Hungarians of the Csangos in Moldavia continued. Observing the resistance to the process of conversion, UPM brought some Hungarian deputies from the Parliament in Bucharest and formed local organisations trying to impose the Hungarian language instead of the Romanian one within all the institutions. The result was contrary to the expectations.

Although with consistency, the same attempt in the following years failed. An important episode took place in March 1949 in Fondu Răcăciuni commune when it was again tried the introduction of the Hungarian language in the church. The chorus of the church meet these "emissaries" with the song: *"The language that we speak is so sweet / another harmonious one like this we won't find"*. At the population consultation, suggested by the Catholic Bishopric that took place in the same month, out of 4096 family heads from 14 villages, for the Romanian language there voted 3731 (91,08%) and for the Hungarian one 365 (8,92%).

Dr. Petre Turlea

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

L-am cunoscut pe istoricul David Prodan

Se știe că istoricul David Prodan s-a revendicat mereu *"arhivar"* și *"bibliotecar"*. Modestia aparentă a acestor profesiuni nu are nimic în comun cu valoarea lor reală. Și știa aceasta. *"Meseria mea e cea de arhivist, din anul III de studenție"* spunea, studenție a cărei boemă a fost cea a iernilor fără foc în sobă, a gazdelor itinerante, a meditațiilor în schimbul banului de buzunar și a lucrului în Arhivele Statului. *"Mi-a fost greu să renunț la ea, chiar în schimbul profesorului la Universitate. Arhiva istorică... o parte din viața mea, o parte esențială. Am fost legat de ea fie conducând-o, fie beneficiind de sursele ei inepuizabile de domeniul specialității mele". "Am învățat istorie de la materialul documentar. Siguranța muncii mele se întemeiază pe științele auxiliare ale istoriei. Ele sunt uneltele din atelierul meu de lucru. Să știi mă copile, că eu în ceea ce am făcut am fost un cărămidar. Marii sculptori ai goticului au fost pietrari, fără școala de belle-arte. Și, bagi de samă, din munca pietrarului a ieșit catedrala gotică"*. Făcându-și mulți ani ucenicia istorică în aceste profesiuni a rămas atașat lor toată viața, precum instituțiilor și rosturilor lor.

Câțiva dintre bibliotecari l-au ajutat pe istoric în zidăria operei sale, în corvoada din șantierul lucrului zilnic. Acele, de-acum faimoase, 13.000 de pagini scrise de Dânsul au trecut cel puțin de trei ori prin litera mașinii de scris. Ne-a cerut s-o facem în timpul nostru liber, iar munca nu ne-a rămas nerecompensată (dintr-un buget de pensionar!).

Detesta acea mentalitate colhoznică ce se practică și pe la noi, în știință; munca unor colective întregi de specialiști devenea proprietatea intelectuală a șefului. David Prodan a lucrat singur o operă monumentală. Câțiva dintre noi neam bucurat de prietenia Profesorului. Colbul de aur al înțelepciunii sale s-a așezat peste spiritele și sufletele noastre, înnobilându-le.

Câțiva dintre noi i-am fost devotați. Eram poftiți în *"agora prodaniană"* din Strada Mică nr. 1, unde, mai ales în ultimii zece ani de viață, își îngăduia bucuria *"să schimbe o vorbă"* cu istorici și oameni de litere, filosofi, poeți, artiști, muzicieni, etc., din Cluj, București, Iași, Rohia și de peste hotare, mai ales la aniversările de naștere din 13 martie. După vârsta de 80 de ani, socotea un dar ceresc aceste bucurii.

De prin 1975, Academicianul făcea parte din viața noastră cea de toate zilele, la Biblioteca Academiei, în clădirea nouă. Prezența sa silențioasă, retrasă în camera de lucru încărcată cu *"hârtii"* și documente, ne dădea sentimentul armoniei coabitării câmpiei cu vecinătatea muntelui. Vedeam în El un simbol al dăinuirii noastre la masa de scris a istoriei. Unde era personajul de legendă studențească, profesorul auster, inflexibil, de care nu se trece la examen cu o istorie recitată, numai cu una gândită temeinic. Dincolo de rigorile creației istorice și ale responsabilității față de formarea tinerilor istorici, D. Prodan, omul de toate zilele, ducea dorul oamenilor. Mai ales în anii senectuții, în care l-am cunoscut. Era deschis spre oameni, foarte modest în manifestări, desăvârșit de onest în relațiile de muncă. Începând cu portarul, care închidea poarta zilnic la ora 21^{00}, după ultimul ei lucrător, Academicianul și continuând cu artizanii cărților sale (bibliotecari, traducători, editori, tipografi, etc.), pentru toți, pentru munca lor avea un sentiment și un gest de gratitudine. Mesele cu tipografii erau lege, după fiecare carte ieșită din tipografie. Darul, la El, nu era niciodată un gest frivol. Era omagiul muncii, trebuia să-l meriți. Doar florile, ele omagiau altceva. Frumusețea și eternul feminin.

În zilele când tăcerile sale prelungi erau semn de mari combustii interne, exprima puțin sau deloc ceea ce nu merita exprimat. Judecățile sale erau scurte, tăiate perfect și după ce le enunța rupea brusc firul discuției făcându-te să înțelegi că nu mai e nimic de spus. Te trezeai cu *"un noroc bun"* sec și-l vedeai depărtându-se. În zilele de sărbătoare, stimulat de dragostea și prețuirea celor din jur, spontaneitatea discursului său oral era strălucitoare. Curgea în fluviu înțelepciunea. Cât eram de uimiți în admirația noastră și cât de fericiți să-l ascultăm, să-i sorbim vorbele.

De la o vreme m-am simțit ispitită să notez cugetările sale, culese în cursul anilor din convorbirile obișnuite ce le purtam împreună. Era de neiertat să le las în risipire. Îmi păreau *"apa*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

vie a basmelor" ce te putea scoate din mare necaz, chiar din moarte. Îmi dădeam seama de extraordinara cursivitate orală a discursului său plin de aforisme și maxime, colorat uneori cu snoave cu tâlc. Ce alimenta această spontaneitate orală? Cu siguranță spiritul reflexiv, ce distila în tăcere și singurătate, esențe istorice, concentrate de înțelepciune. Am convingerea fermă că, într-o zi, toată gândirea prodaniană va circula esențializată în aforismele și cugetările sale, rămase în opera sa și în consemnările orale.

În câmpul culturii istorice, manifestarea feluritelor anomalii devenea un fenomen grav, nociv, în anii postbelici ca și în cei de dictatură ceaușistă. Suferea în tot acest timp de lipsa spiritului critic în cultură, de lipsa criticii sănătoase a textelor, a lucrărilor. *"Există un singur punct de vedere în toate domeniile* - spunea - *de la vârful piramidei. Catastrofal, paranoic. Azi, aceeași paranoia colectivă. Se judecă cu pasiunile politice, istoria. N-au ce căuta în știință pasiunile politice"*. Pentru David Prodan, rațiunea criticii este vitală într-o cultură. Ea curăță locul, stârpește buruieni și tăciuni paraziți. Asigură sănătatea acestei culturi, mântuind-o de bălării și de mirosul greu al bălții stătute. Actul critic identifică valorile, le asigură vitalitatea prin formularea judecăților de valoare, cu autoritate profesională și conduită etică. Nu se poate lipsi de vigoarea afirmației și cea a negației. În nici un caz nu era pentru critica inflamată, febrilă, ci numai pentru cea sănătoasă, dreaptă. Nici pentru trecerea în tăcere a minciunii, a imposturii. *"Dumnezeule Doamne, să taci ca să nu-l superi pe impostor(!). Cine a mai auzit de una ca asta?". "O critică falsă, călduță are metehne morale, vine din incompetență. N-are perspectivă nici istorică, nici filosofică, să știi asta"*.

Nefiind binecuvântat cu proprii copii și constrâns să se despartă prematur de tineretul universitar, prin pensionare, și-a dorit mereu tineretul prin preajmă. Nu l-a avut, însă i s-a adresat adesea. Nouă, care-l aveam în preajmă ne purta de grijă. Ne îndemna să ne dăm doctoratele, *"să nu dormim ca paznicul lângă comoară"*. Avertizându-ne de capcanele ucenicilor noastre, de disperare în prea multe teme, direcții atrăgătoare, spunea: *"De la o anumită vreme nu ne mai șade bine atotștiința. E dovadă de necunoaștere. Înseamnă că n-ai ajuns la un control deplin al științei tale. Nu s-a sedimentat. Să renunți la atotștiință, la tot felul de subiecte ce se pierd în această baltă mare, publicistica științifică. Să înveți să selectezi, să te sintetizezi la subiecte mai mari și puține. Poate să fie și unul. Și încă ceva, trebuie să te deprinzi să gândești cu mintea ta, nu cu a altora. Să gândești la mintea omului aceasta însemnă - rațional, limpede și fără echivoc. Pentru izvoarele cercetării, ne sfătuim - cine merge la izvor, nu trebuie să meargă la ulcior"*.

În decembrie 1989 a urmărit zi si noapte Revoluția română la televizor. *"Am fost preocupat să nu plec, până nu văd sfârșitul... «dictaturii ceaușiste»"* spunea profesorul. *"Mă surprinde pentru prima dată în istorie, tineretul. E conformist. Mișcările tinerești care au făcut Garda de Fier, fascismul, comunismul au fost mereu nonconformiste. Am fost pornit împotriva tineretului. Acum mi-a pus inima la loc. S-a-ntâmplat istoricește, normal. Nu e anomalie. Tineretului român îi doresc să crească în cultul prestigiului valorilor românești trecute"*.

"- Să știți, Domnule Profesor, că lumea istorică și ceilalți așteaptă acum un semn de la Dumneavoastră, cuvântul Magistrului. Opinia publică este derutată de efectele libertăților democratice, de anarhia în care ne-au aruncat. Ce să poți înțelege la mintea omului cum spuneți, citind gazetele și ascultând televizorul - despre Revoluția română sau evenimentele de la Târgu Mureș din martie 1990, de pildă.

- Da, poporul român nu e pregătit pentru așa ceva. Democrația e greu lucru de însușit. Eu sunt istoric. Istoria vine în urma evenimentelor. Eu nu-mi pot permite să am păreri, fiindcă nu le văd istoricește, încă. Mai trebuie să treacă timp. Revoluțiile nu se judecă ca delict penal. Cine a judecat pe revoluționarii Revoluției franceze?"

"Gazetarii? Se cred mai deștepți decât istoria și evidența ei. Nu se poate face istorie la nivel gazetăresc. Nu se poate vorbi de Antonescu la nivel gazetăresc. A fost cea mai bună administrație din toată istoria noastră. Am fi fericiți să-l avem astăzi. Scrisul istoric e altul decât scrisul revuistic, mă copile, chiar când e vorba de reviste de ținută. Darămi-te să te cobori la nivelul gazetăresc. Amestecat în balta asta mare, totul e zadarnic. Nu te mai auzi, orice ai spune".

De aceea a refuzat constant acest tip de scris și în partea comunistă și în cea postrevoluționară. La fel și interviurile. Era foarte îngrijorat și suferea constatând echivocurile politicianiste ale *"noii noastre libertăți"*, o anume slăbire/aburire a coeziunii naționale în numele

www.cimec.ro / www.mncr.ro

democrației și al drepturilor omului - cât a apucat să vadă până în 1992.

"După atâta istorie, după o mie de ani de somnolență națională, idealismul, bâjbâiala și lașitatea sunt inadmisible. Vezi, veacul XVIII și XIX au fost treze. Militantismul momentului Supplex și mesianismul luminismului românesc aveau substanță. Cei din veacul al XIX-lea au înțeles mai bine să lupte pentru destinul unui popor. În numele acestei voințe poți sacrifica orice, absolut orice. Nu există altă etică în afară de etica sacrificiului. Cei din veacul al XVIII-lea și al XIX-lea n-au dezertat de la munca creatoare, n-au dezertat din istorie. Astăzi nu avem nevoie atât de savanți cât de cercetare".

Nu putem admite nici o sustragere de la postulatele noastre istorice, care *"nu se discută, nu se negociază, se afirmă. Răspicat. Adevărurile noastre fundamentale, ideile cheie ale poporului român - să crezi în ele ca în Christos. Să ții orbește de ele"*. Unul din acestea e Transilvania. *"Transilvania e cheia statului național unitar. Fără Transilvania nu se poate închipui existența Statului unitar român, nici viitorul lui. Transilvania nu e numai poveste. De aici a pornit daco-românismul"*.

Se știe că David Prodan a cutezat să spună tot adevărul în istorie. El a fundamentat direcția națională prin acțiunea lui Inochenție Micu și mișcarea Supplex-ului. A întregit apoi imaginea ființei istorice a românilor prin impunerea dimensiunilor muncii ca factor de civilizație, în toate lucrările închinate muncii, epopeii Ardealului iobăgit. Cu munca de trei secole și jumătate a românilor s-au cumpărat toate valorile culturale ale Transilvaniei. Astfel, *"Legea naționalizării din 1948, cu referință specială la bunurile culturale ale Transilvaniei, făcea un act de dreptate vechii nedreptăți istorice. Nu e «lege comunistă», spunea cum se grăbesc politicienii de azi s-o califice din lașitate istorică"*.

Ca martor al politicii primilor ani de după 1989, de la care aștepta un constructivism pozitiv al țării, lasă câteva întrebări grave, la care n-a apucat să primească răspunsuri până a trăit. *"Politica noastră de azi? Aruncă din covată apa, cu copil cu tot. Ne tratează cum își trata sasul cânele. Îi tăia coada, în fiecare zi câte o bucată. «Da ce faci jupâne, de ce nu i-o tai deodată», întreabă românul. Sasul, milos: «M-am gândit să-l doară mai puțin». O politică de stat fără recensământ clar și științific? Un guvern să tolereze mai departe această debandadă economică? Slăbiciuni scandaloase!"*

Ce prețuia mai mult la oameni. Înainte de toate, devotamentul. Era semnul unei înalte relații spirituale între oameni. Cu cât atașament vorbea de Nicolae Iorga, cu câtă evlavie de Ion Chinezu, Vasile Băncilă; cu câtă frățietate despre I.D. Sârbu ș.a. În fața devotamentului se emoționa și cuprindeai pe chipul său o smerenie, foarte rară, poate singura religiozitate pe care o trăia în afara religiozității muncii și cea a muzicii.

La aniversarea celor 85 de ani ai săi, m-am făcut zob să-l pot aduce în casă pe Dumitru Fărcaș cu taragotul lui. Lucru aventuros când te mișcai pe un teren neprevăzut din partea boemului rapsod. Dar am reușit. Casa din Strada Mică s-a umplut de toată muzica ce putea s-o încapă. Efectul a fost devastator... tremura... de bucurie, de fericire... Când rapsodul nu cânta, îl ținea strâns de mână cu o îngrijorare copilărească. Nu-l pierdea din ochi, parcă păzea o nălucă. Și povesteau, și povesteau fără încetare. De-ale satului, de-ale lumii, de-ale cântecului, de parcă ar fi fost doar ei doi în încăpere. O singură dată l-am mai văzut pe Profesor așa de emoționat. Lucra la Horea. Într-o după-masă de primăvară, în liniștea cărților, vorbind de câte-toate, a prins să mă întrebe iscoditor dacă iubesc muzica noastră populară, dacă știu ce este o *"trișcă"*. I-am răspuns afirmativ, doar și eu vin din lumea satului. *"De unde?"*, m-a întrebat. *"Din Toplița"* i-am răspuns. *"Din Toplița? Acolo am mulți prieteni, de prin 1785*[1]. *Pe Stoian, Dușa, Vulcan, Ciobotea, Pui, Zbârcea, Burus, Zbanca îi știi?" "Cum să nu? Sunt neamurile mele"*. Bucuros de regăsirea unei nepoate de-a iobagilor lui Bornemiza, Teleki, Banffi, Kemeny, Bethlen și ceilalți, zise: *"Acolo bărbații-s ca brazii și fetele ca un steag de frumoase. Da. Plutașii de pe Mureș, îi cunosc bine"*. Apoi întrebă brusc: *"Ai vrea să-ți cânt ceva la fluier?"* Fără să mai aștepte vreun răspuns, descuie sertarul din mijloc al mesei de scris și scoase, într-adevăr, un fluier. *"Să știi că am exersat în primăvara asta, să mă prezint bine"*.

Eu, mai mult m-am speriat de Academicianul care cânta la fluier. Emoția aceea adâncă și pură, căreia i se lăsase în voie, religiozitatea doinitului, parcă nu erau pentru urechi pământești.

Stingherită, mi-am retezat cu ingratitudine bucuria rezonanței. O fac acum domnule Profesor, când pot primi cu detașare darul pe care mi l-ați făcut. Și când înțeleg cuvintele ce le rosteați ascultând-o pe Maria Tănase,

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Lucreția Ciobanu sau Dumitru Fărcaș - *"doinele noastre, rugile noastre"*.

Cu altă ocazie m-a întrebat, *"Ai citit Supplex-ul?*[2] *Să-l citești, că te întreb"*. M-am și executat în săptămânile următoare cu creionul în mână și cu toată atenția. Ce revelație! M-a testat, într-adevăr, discutând, mi-a spus și povestea particulară a nașterii acestei cărți, primejdiile și riscurile existențiale prin care a trecut. La împlinirea a 200 de ani de la nașterea acestui text fundamental al istoriografiei ardelene, Supplex-ul, m-am învrednicit să scriu despre cartea istoricului D. Prodan, o carte de căpătâi a românilor, una din primele zece cărți ale patrimoniului național cultural[3]. *"E una din cele mai bine scrise despre Supplex"*, mi-a spus simplu. Nu-mi venea să-mi cred urechilor. Trecusem abia acum un examen foarte important din viața mea.

Am avut șansa să fiu cititorul cărților prodaniene ieșite calde de sub teasc și ucenicul ce a pus în pagină ultimele sale lucrări. Pentru David Prodan *"iubitul cititor"* era o varietate a lui *Homo sapiens*, cu însușiri diferențiate - *Homo lector*. Omul cititor nu era un personaj amorf, ci omul treaz și cu atitudine. Lui i se adresează testamentar. *"Să nu piardă nicicând sentimentul istoriei. Să nu-și piardă nicicând istoria"*.

Ați citit cartea Supplex-ului, cartea istoriei națiunii române? S-o faceți, degrabă și cu luare aminte, că ne întreabă la scadență, istoria. Citiți *Răscoala lui Horea*, o capodoperă istorică și literară. Priviți volumele masive (șapte la număr) închinate țărănimii și iobăgiei din Transilvania, din secolul XVI până în secolul al XIX-lea (1848) și veți afla singuri, iubiți cititori, cheia acestei monumentale opere istorice - munca tăcută de benedictin, fără zgomot, mondenități. Onestă și responsabilă.

Ce detesta mai mult între minusurile omului: minciuna, obrăznicia, megalomania, impostura, pseudo-știința. *"Putregai omenesc"*, zicea. Ridiculiza lăudăroșenia și iubirea de sine, zâmbind viclean *"cum de pot unii să poarte pene de păun, tot timpul. Și în somn. Să vrei să fii, tot timpul, pasăre paradis!"*. Râdea într-un fel amărât de lene, de *"traiul pe vătrai"*, de cel ce nimerea la lucru la asfințitul soarelui ori la sfârșit de săptămână. Atunci îl auzeai *"Stai părinte, nu toca, că amu-ncep a lucra"*.

Nu suporta vorbăria goală, flecăreala, inflația adjectivală, de nici un fel. Detesta omul plângăcios, milog. Știindu-te în vreun necaz, te asculta, apoi rostea scurt: *"Văd că nu te plângi, asta-i bine. Lucru ui destul, stai pe scaun și fă-l! Să nu-ți plângi de milă, mai bine de invidia confraților. E semn că te iau în seamă"*.

Celor ce-și asumau poveri istorice peste puterile lor, le diagnostica beteșugul, *"musca la arat"*. Iar metehnei academice de a se întinde *"atotștiutor"* și *"competent"* în toate, îi potrivise o metaforă zoologică masculină, *"ierbivorul"*. Paște tot în jur fără milă. *"Ierbivorul ăsta ca liceist, mi-l închipui tot timpul cu mâna sus"*.

Spiritul său sagace, urzicător, ironic la adresa slăbiciunilor omenești, nu era justițiar sau răutăcios, cât un corect necesar. Scrisul său critic n-are nimic de-a face cu defăimarea, cu vanitățile istorice. El rămâne punctual pe adevăr, pe valoare, pe etica muncii.

David Prodan rămâne un model al culturii românești, un mit al muncii, o adevărată *"fântână a darurilor"* pentru posteritate. Spiritul istoric ne veghează, e cu noi. *"Nu vă temeți de istorie* - ne spune - *voi făuriți civilizația materială și spirituală. Voi sunteți autorii muncii creatoare. Poporul român e de o capacitate cum nu ne închipuim!"*.

Centenarul nașterii istoricului David Prodan (1902-1992)

PRODAN, David - n. 13 martie 1902 în satul Cioara (azi Săliștea), jud. Alba - m. 11 iunie 1992, Cluj-Napoca. Istoric, profesor universitar la Facultatea de Istorie, Universitatea "Babeș-Bolyai", Cluj, cercetător științific, arhivist, bibliotecar. Membru corespondent (1948) și membru titular al Academiei Române (1955). Membru onorific al Asociației Americane de Istorie (1986) în scaunul lui Ferdinand Braudel, distincție deținută și de Leopold von Ranke, Benedetto Croce, Winston Churchill ș.a. Doctor în istorie cu teza *Răscoala lui Horea în comitatele Cluj și Turda* (1938) sub conducerea prof. Silviu Dragomir.

Istoric medievist de prestigiu internațional, a scris opere fundamentale pentru istoriografia românească, cu o metodă novatoare și un stil original. Temele cercetate, consacrate formării națiunii române, iobăgiei din Transilvania ș.a., s-au sprijinit pe un fundament documentar și arhivistic monumental, cules din arhivele românești ale Vienei și Budapestei.

Opera (selectiv)

Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea. Vol. I-III, București, 1967-1968

Iobăgia în Transilvania în secolul al XVII-lea. Vol. I-II. București, 1987.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Problema iobăgiei în Transilvania 1700-1848. București, 1989.

Urbariile Țării Făgărașului. Vol. I-II. București, 1970-1976.

Răscoala lui Horea. Vol. I-II, București, 1979; ed. a-II-a revizuită, 1984.

Teoria imigrației românilor din Principatele Române în Transilvania în veacul al XVIII-lea. Sibiu, 1944, retipărită în *Din istoria Transilvaniei. Studii și evocări.* București, 1991

Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române. Cluj, 1948, București, 1984.

Transilvania și iar Transilvania. Considerații istorice, București, 1992.

Despre activitatea istorică a lui David Prodan. Ecouri din presă extrase de Sidonia Puiu. Vol. I-VII, 1966.1992, Cluj-Napoca, Arhivele Naționale.

Note

1. Prin 1947, profesorul scrisese un studiu despre satul iobăgesc de munte, *Toplița la 1785*, Cluj, 1947, p. 13, după conscripția urbarială cu același nume.

2. PRODAN, D., *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române.* Ediție nouă cu adăugiri și precizări. București, Ed. Științifică și enciclopedică, 1984, 517 pagini plus ilustrații.

3. PUIU, SIDONIA. *Cartea Supplex-ului în rezervele patrimoniului național cultural.* Biblioteca și cercetarea (Cluj), XVI, 1992, 5 p.

Abstract

I met the historian David Prodan

It is known that the historian David Prodan always claimed himself as *"archivist"* and *"librarian"*. The apparent modesty of these professions has nothing in common with their real value. Some of the librarians helped the historian in *"building"* his work, in the difficulty of the daily labour. His 13.000 written pages passed at least three times through the typewriter.

Since 1975, the Academician took part in our daily life, at the Academy Library, in the new building. His silent presence, solitary in the workroom full of *"papers"* and documents gave the feeling of the harmony of the cohabitation of the field with the neighbourhood mountain... Beyond the rigours of the historical creation and of the responsibility as opposed to the formation of the young historians, D. Prodan - *"the daily man"* missed the people.

For David Prodan, the reason of critics is vital within a culture. It cleans the place, kills the weeds and the parasitical embers. It ensures the health of this culture. The critical act identifies the values, assures their vitality by the formulation of judgements of values, with professional authority and ethical conduct.

After December 1989, he was very concerned and suffered establishing the political equivocal of *"our new liberty"*, a certain weakness of the national cohesion in the name of democracy and of the human rights - as he saw until 1992.

I had the chance to be the reader of the newly published books of David Prodan. For him the reader has a variety of *Homo sapiens*, with different features - *Homo lector*. The reader was not an amorphous character, but the rational one and with attitude. David Prodan addresses him: *"Never waist the feeling of the history. Never waist the history"*.

David Prodan remains a pattern of the Romanian culture, a myth of the work, a real *"well of the gifts"* for the posterity. The historical spirit is watching us, is with us. *"Don't be afraid of history* - he says - *you build the material and spiritual civilisation. You are the authors of the creative work. The Romanian people have an ability that we cannot imagine"*.

Sidonia Puiu

www.cimec.ro / www.mncr.ro

David Prodan

F. Prodan, Sidonia Puiu, David Prodan

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Vasile Netea și Mureșul Superior

Într-un *"Calendar pe anul mântuirii 1937"*, la pagina 181 se află o fotografie care, în ciuda vremii, își păstrează prospețimea. Din ea privesc 14 perechi de ochi ai unor tineri bărbați, români falnici, îmbrăcați în frumoase costume naționale, specifice Mureșului de Sus, cu eșarfe tricolore. Sub fotografie se găsește următorul înscris: *"Șoimii Carpaților, care au participat la serbările ASTREI de la Blaj, sub conducerea domnului Vasile Netea"*.

Tânărul învățător Vasile Netea avea atunci 25 de ani (n. 1 februarie 1912), era redactor al gazetei *Glasul Mureșului* (Tg. Mureș), dar și un foarte harnic și neobosit activist al ASTREI.

Pe profesorul dr. Vasile Netea l-am cunoscut în urmă cu mai bine de trei decenii, mai precis în vara anului 1967, când țara întreagă a aniversat o jumătate de veac de la glorioasele și eroicele lupte de la Oituz, Mărăști și Mărășești. Atunci am renovat monumentul-mausoleu din Toplița-Gura Secului, unde își dorm somnul de veci 771 de ostași-eroi căzuți în cele dintâi zile ale războiului nostru de întregire a neamului. L-am invitat pe prof. Vasile Netea pentru a susține o serie de conferințe în localitățile din zona de nord a județului Harghita (pe atunci, raionul Toplița, Regiunea Mureș Autonomă Maghiară). De atunci ne-am reîntâlnit în fiecare vară la Toplița: la aniversarea centenarului nașterii lui O. C. Tăslăuanu; la sesiunile de comunicări științifice *"Folclorul păstoresc - componenta de bază a spiritualității românești"*, prilejuite de edițiile *Festivalului cântecului păstoresc «Miorița»*; la sărbătoarea hramului Mânăstirii Sf. Ilie, ctitoria patriarhului Miron Cristea etc. Aceasta până în anul 1987, când boala de care suferea (diabet) s-a agravat și nu i-a mai permis deplasarea la Toplița.

Profesorul dr.Vasile Netea a fost un om care a purtat în ființa sa sensibilitatea omului de la munte. S-a născut și a copilărit la Deda, satul așezat într-un peisaj mirific, la gura defileului Mureșului, adică aproape de *"brazii și fagii Călimanilor"*. Ridicându-se din mijlocul unui popor împilat de secole în propria sa țară, purtând în ființa sa zestrea morală și spirituală a acestuia, Vasile Netea nu putea fi altceva decât ceea ce a fost: un înfocat patriot, un reputat om de știință, care s-a străduit de-a lungul unei vieți de muncă să dovedească lumii, cu argumente științifice solide, că Transilvania a fost dintotdeauna pământ românesc, moștenit de la strămoșii noștri daci. Iar actul istoric de la 1 Decembrie 1918, când s-a înfăptuit Marea Unire, n-a fost decât finalizarea firească a unui proces logic ce s-a dezvoltat de-a lungul istoriei. De altfel, Vasile Netea este un istoric al unirii, *"istoric al luptelor pentru unitatea națională, în primul rând"* (Dumitru Micu, în Vatra nr. 2/1982).

Opera sa istorică este străbătută de la un cap la altul de ideea de unire și unitate națională a tuturor românilor într-un singur stat național. În sprijinul acestora, istoricul a adus, în fiecare volum tipărit, dovezi și argumente incontestabile. Acestea se găsesc în fiecare pagină din: *"Pentru Transilvania"* (2 volume), *"Istoria Memorandului românilor din Transilvania și Banat"*, *"O zi din istoria Transilvaniei: 1 Decembrie 1918"*, *"Lupta națională a românilor din Transilvania în anii 1848-1918"*, *"Pe drumul unității naționale"*, *"Spre unitatea statală a poporului român"* etc. În toate cele peste 40 de volume tipărite, ca și în sutele de articole răspândite în diferite publicații din țară și din străinătate *"din care s-ar putea alcătui numeroase volume"* (Ovidiu Papadima), istoricul Vasile Netea a susținut, cu dovezi și documente, că poporul român a reprezentat de-a lungul istoriei o forță biologică și lingvistică, stând neclintit, adânc înfipt în solul pe care s-a zămislit, păstrându-și ființa națională.

În 1989, cu mai puțin de un an înaintea trecerii sale în neființă, Vasile Netea a definitivat și pregătit pentru tipar un nou volum, care, pentru noi, cei care trăim în aria geografică a Mureșului Superior are o importanță și o semnificație deosebită. Este vorba despre volumul *Mureșul Superior - vatră de cultură românească*. Din păcate, volumul a rămas în manuscris și așa se află și acum. Manuscrisul nu este altceva decât *"o mărturisire de dragoste, cu numeroase accente lirice, pentru ținutul natal, pentru trecutul lui zbuciumat, pentru frumusețile pitorești ale munților și văilor mureșene"*, după cum declară chiar autorul. Iată de ce manuscrisul rămas de

www.cimec.ro / www.mncr.ro

la Vasile Netea este, mai mult chiar decât *"Cartea Oltului"* a lui Geo Bogza, *"un cântec neîntrerupt, un cântec imens, al cărui ecou crește, se amplifică și se revarsă peste maluri, odată cu aportul necontenit al undelor"*.

Călătoria la care autorul ne îndeamnă pornește odată cu firicelul de apă ivit la viață de sub Hășmașul Mare, strecurându-se timid pe sub culmile împădurite. Acolo se află satul ajuns stațiune turistică Izvorul Mureșului, devenit în anii din urmă un adevărat bastion al credinței străbune, prin înălțarea acelei minunate mânăstiri cu hramul *"Adormirea Maicii Domnului"*, ctitorită de întâi ilustrător al noii Episcopii ortodoxe a Covasnei și Harghitei, P. S. Ioan. Mai mult, Izvorul Mureșului a devenit și un bastion al științei și culturii românești, prin cursurile Universității de Vară, la care iau parte tineri cursanți din întregul spațiu românesc. Cât s-ar fi bucurat istoricul Vasile Netea dacă ar fi putut trăi aceste evenimente! Voșlăbeniul, *"sat neaoș românesc, atestat pe la 1750"*, în care a trăit profesorul Teodor Chindea (1895-1982), cel care a scris *Contribuții la istoria românilor din Giurgeul-Ciucului*, în care sunt aduse dovezi serioase că nu numai Voșlăbeniul, ci și satele din jur: Suseni, Joseni și Ciumani au fost cândva localități cu populație românească, așa cum o dovedesc numeroasele nume maghiarizate, dar de origine românească: Nyistor, Kâmpan, Olah, Roman, Stoika etc.

Primul oraș pe care Mureșul îl întâlnește în calea sa este Gheorghienul, atestat pe la 1333. Și aici prezența unei puternice comunități românești este atestată de vechea bisericuță de lemn, datând din 1750, la altarul căreia a slujit și protopopul Elie Câmpeanu, originar din Goreni-Mureș, dar care și-a început activitatea de preot și de dascăl în Subcetate-Mureș. La doar câțiva kilometri, comuna Lăzarea își leagă numele de familia conților Lazăr. Aici a fost găzduit, în 1538, domnul Moldovei, Petru Rareș, în drumul său spre Tg. Mureș, unde a fost primit cu mare cinste de primarul Bernard Tămásy, plecând apoi mai departe spre cetatea Ciceului. La Ditrău, numărul românilor era cu mult mai mare: 362 după limbă și 556 după confesiune. Nu întâmplător s-a construit aici, după Marea Unire, o frumoasă biserică românească, dărâmată de horthyști în 1940. Comuna Subcetate, situată la hotarul Secuimii, avea parohie românească încă din sec. XVIII. În 1918 ea număra 2559 de locuitori, toți români. Aceștia au fost reprezentați la Marea Adunare de la 1 Decembrie, de la Alba Iulia, de dr. Petru Mesia, Dumitru Muscă și Teodor Urzică. Pe malul drept al Mureșului, comuna Sărmaș avea parohie românească din 1815 și școală confesională din 1850. Comuna Gălăuțaș, așezată la poalele Munților Gurghiului, este o altă veche așezare românească de pe Mureșul Superior. Aici se află vechea bisericuță de lemn din 1745, construită la Toplița și mutată la Gălăuțaș în 1903. În ea, la 20 iulie 1868, a fost botezat Ilie Cristea, cel care va deveni primul Patriarh al României Mari, dr. Elie Miron Cristea. Toplița este cel de al doilea oraș pe care Mureșul îl întâlnește în drumul său (devenit acum municipiu). Localitatea a purtat mai multe denumiri: Toplița Română, Toplița Giurgeului, Toplița Mureșului. Toponimul ar fi de origine latină, după cum susține Al. Răsmeriță în *Dicționarul Etimologic-Semantic al Limbii române*, de la verbul *"a (se) topi zăpezile"*. O primă atestare documentară datează de pe la 1566. Biserica de lemn de pe Pârâul Doamnei (Mânăstirea Doamnei) datează de la 1658, și a fost ctitorită de doamna Safta, soția lui Gheorghe Ștefan, domnul Moldovei. Conscripția din 1733 a lui Inochenție Micu, consemnează la Toplița o veche biserică de lemn din sec.XVII. Din 1744 la Toplița a funcționat o școală românească *"chiar bună"*, după cum notează Nic. Albu în *Istoria Învățământului românesc din Transilvania*. Tot la Toplița, în 1928, a fost sfințită Mânăstirea Sf. Ilie, ctitoria Patriarhului Miron Cristea. Bisericuța de lemn a mânăstirii a fost adusă din comuna Stânceni și datează din 1847. Viața și activitatea întâiului Patriarh al României, dr. Elie Miron Cristea, născut aici, la Toplița Română, la 18 iulie 1868, ocupă un loc important în lucrarea lui Vasile Netea. Este amintit, de asemenea, nepotul patriarhului Miron, episcopul Dumitru Emilian Antal, participant la Marea Adunare de la Alba Iulia, ca delegat al studențimii. Și tot la Toplița Română s-a născut muzicologul George Zbârcea (1914) autor al studiului *"Obiceiuri, cântece și jocuri magice din comuna Toplița"*. Vasile Netea nu uită desigur să scrie și despre posibilul itinerar eminescian din 1866, când tânărul poet s-a îndreptat spre Blaj, trecând, probabil, și prin Toplița.

Oprindu-mă aici cu consemnările, succint prezentate, făcute de Vasile Netea în manuscrisul său despre Mureșul Superior, voi consemna în încheiere, declarația sa plină de lirism și de dragoste pentru meleagurile natale

www.cimec.ro / www.mncr.ro

mureșene, dragoste care l-a întors spre a rămâne, pentru a se odihni pentru totdeauna în pământul din care s-a ivit, cel al Mureșului: *"Am visat în copilărie și în tinerețe pe malurile Mureșului,* scrie Vasile Netea, *i-am însăilat aleanurile și murmurul în strofele mele de debut, am plâns de dorul lui în nopțile de urgie ale anumitor ani, am cercetat atâtea din biografiile și creațiile oamenilor săi aleși, i-am cunoscut toate satele și orașele pe care le-am alintat, cu un cuvânt, am fost și am rămas de-a lungul vremii mureșan din tălpi și până în creștet".*

Abstract

Vasile Netea and the superior Mureș

The article points out the presence of professor dr. Vasile Netea in Toplița and in the surroundings, starting from the summer of 1967 until 1987 as well as his participation to numerous scientific and cultural manifestations organised in the area. Then there are presented the references to the people and places in the Basin of the upper Mureș, included in the studies and articles signed by Vasile Netea, including the ones in the manuscript.

In the end there is presented his declaration full of lyrism and love for his natal regions in Mureș, love that made him come back and stay forever: *"I dreamed in my childhood and youth on the shores of the Mures,* writes Vasile Netea, *I cried missing it in the difficult nights of certain years, I researched so many of the biographies and the creations of its chosen people, I known all its villages and cities, in one word I was and remained a man of Mures from my toes to my head".*

Ilie Șandru

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Monografia Școlii Profesionale Speciale Agricole nr. 16 din Miercurea-Ciuc

Argument

Prezenta monografie este rodul unor investigații și cercetări privind rezultate celor peste 25 de ani de muncă ale unui entuziast colectiv de cadre didactice, alături de elevii Școlii nr. 16 din Miercurea-Ciuc.

Sunt adunate aici materialele scoase la lumină din arhiva fostei școli de inginer Andrei Elisabeta și prof. agronom Bucur D. Ioan - autorii lucrării.

Centralizatorul statistic al școlii evidențiază anii de studii și practică agricolă efectuată de elevii acestei școli, prima promoție absolvind în anul 1958 și ultima în 1981. Cei 920 de elevi au absolvit școala la nivel profesional, tehnic sau liceu cu profil agricol. Toți anii de studiu parcurși s-au dovedit a fi rodnici, absolvenții ocupându-și locurile de muncă corespunzătoare în producție.

În speranța că încercarea noastră va trezi interes, supunem atenției dumneavoastră paginile noastre.

Introducere

Prezenta monografie a izvorât din dorința de a prezenta o activitate deosebită din domeniul învățământului ce s-a desfășurat în municipiul Miercurea-Ciuc, în cadrul unei unități școlare deosebite și care a purtat denumirea de *"Școala Profesională Specială Agricolă nr. 16"*.

Această unitate școlară a avut ca scop școlarizarea elevilor cu TBC pulmonar stabilizat, recuperarea lor biologică și integrarea în societate ca specialiști în diverse domenii de activitate.

Amplasarea școlii în orașul Miercurea-Ciuc a fost pe deplin justificată prin condițiile naturale pe care le oferă. Municipiul Miercurea-Ciuc este situat în depresiunea Ciucului, între lanțurile vulcanice ale munților Gurghiului și Harghitei. Relieful este reprezentat prin munți, dealuri, depresiuni, lunci, terase. Clima este caracteristică depresiunilor intramontane, cu ierni geroase și veri relativ călduroase. Sunt frecvente inversiunile termice însoțite de curenți, provocate de acumulări de aer rece pe fundul depresiunilor. Temperatura medie anuală variază între 5,5°C și 6,9°C, iar precipitațiile medii anuale variază între 500 și 1000 mm.

Vegetația din această zonă este formată din păduri de conifere, datorită cărora aerul este ozonificat, condiție foarte importantă pentru foștii bolnavi de TBC pulmonar. De asemenea, în această zonă se găseau în acea perioadă 2 sanatorii pentru bolnavii de TBC pulmonar, în localitățile Tulgheș și Turia.

Școli similare (pentru deficienți cu TBC pulmonar stabilizat) se aflau în Cehia în localitățile Nysnitlegy și Norg Smokovec, situate în munții Tatra-Mare, deci în condiții climaterice asemănătoare cu cele din Miercurea-Ciuc.

I. Înființarea școlii

În toamna anului 1955, un delegat al Ministerului Sănătății și Prevederilor Sociale a sosit la Miercurea-Ciuc cu scopul de a cerceta condițiile pentru înființarea unei școli speciale pentru elevii cu TBC pulmonar stabilizat.

Această acțiune s-a concretizat la 1 decembrie 1955 când, ca urmare a Ordinului nr. 100 din 28.11.1955, se înființează Școala Profesională Specială Agricolă nr. 16, având ca scop recuperarea biologică, socială și formarea în specialități din domeniul agricol a tinerilor cu TBC pulmonar stabilizat, forul tutelar fiind Ministerul Sănătății și Prevederilor Sociale.

Înființarea și funcționarea școlii s-a confruntat cu mari greutăți, având în vedere și perioada grea din punct de vedere economic. Ca o primă condiție și totodată esențială, era necesară o clădire adecvată desfășurării procesului instructiv-educativ, precum și cadrele didactice calificate pentru predarea atât a disciplinelor de cultură generală, cât mai ales a celor de specialitate.

A fost numit un director în persoana lui Eross Ladislau, care la rândul său a început să funcționeze efectiv numai după 1 februarie 1956, când are loc deschiderea oficială a cursurilor.

Inițial, școala a început să funcționeze în localul Mânăstirii Franciscane din Șumuleu-Ciuc, ale cărei baze au fost puse de voievodul Transilvaniei, Iancu de Hunedoara, în cinstea victoriei de la Sântimbru de Mureș.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Tot aici, Ion Căianu a înființat prima tipografie de pe aceste meleaguri. De sub această tipografie au ieșit numeroase manuale școlare datorită activității desfășurate de vestitul cărturar de origine română Ion Căianu, care devine colecționar și copist de cântece laice și religioase, reunite în celebra sa operă *"codicele Caioni - Codex Caioni"*.

În corp comun cu biserica a fost zidită și o clădire cu un etaj, având multe încăperi. În această clădire își începe activitatea Școala Profesională Specială Agricolă nr. 16.

În aceste condiții mai mult decât modeste, după 15 ianuarie 1956 au început să sosească elevii repartizați de către Minister, pe baza documentelor întocmite, în care factorul principal era diagnosticul bolii. Structura elevilor era foarte heterogenă ca vârstă și pregătire școlară, astfel încât într-o clasă erau elevi cu vârsta cuprinsă între 15 și 35 de ani. În primele promoții am avut elevi care făcuseră războiul (Pîsla Dobra, Platon Eugen). Mai târziu, limita de vârstă a fost de 22 de ani. O altă caracteristică care s-a manifestat în primii ani de funcționare a fost heterogenitatea în ceea ce privește nivelul de pregătire. Astfel, erau elevi care au absolvit școala generală în diferite condiții, începând cu cursurile de alfabetizare, cursuri serale, fără frecvență, cursuri în cadrul sanatoriilor și preventoriilor în care au fost internați. Pe de altă parte, erau elevi care au absolvit diferite școli profesionale, tehnice, dar nu și-au putut practica meseria din cauza bolilor (strungari, turnători, forjori).

Având în vedere și faptul că școala întotdeauna a fost mixtă, în educația elevilor se ridicau diferite probleme de ordin pedagogic și psihologic. În aceste condiții, succesul procesului instructiv-educativ depindea în mare măsură de mijloacele și metodele folosite, de tactul pedagogic al cadrelor didactice.

Recrutarea cadrelor didactice și mai ales a celor care urmau să predea disciplinele de specialitate din domeniul agriculturii a fost una din problemele cele mai dificile la înființarea școlii. Aceste cadre trebuiau transferate din producție (agricultură) la catedrele de specialitate (ingineri agronomi, zootehniști, medici veterinari). Erau antrenați în munca de pregătire a înființării diferitelor forme de organizare în agricultură. De aceea, la început au fost recrutați doi profesori, ingineri și tehnicieni de specialitate, Szabo Bela și Kacso Tibor, iar cu începere de la 15 octombrie 1956, Ministerul Sănătății a aprobat transferul și școala l-a încadrat pe Bucur D. Ioan în funcția de profesor de specialitate. Pentru disciplinele de cultură generală, problema s-a rezolvat mai ușor, la început prin plata cu ora a profesorilor de la alte școli. Întrucât elevii erau atât români cât și maghiari, au funcționat 2 secții - secția română (3 clase) și secția maghiară (2 clase).

În aceste condiții precare, cu greutăți și diferite lipsuri, în ziua de 2 februarie 1956 are loc deschiderea oficială a cursurilor, cu un efectiv de 112 elevi.

În acea clădire care este comună cu biserica au fost amenajate câteva săli de clase, dormitoare, sala de mese, bucătăria, birourile administrative și sala profesională.

Încadrarea școlii cu cadrele didactice de specialitate a continuat în toamna anului 1956, când a venit familia Andrei Ioan și Elisabeta, amândoi ingineri agronomi, iar în anul școlar următor a venit inginer agronom Coman Cornel. De asemenea, din toamna anului 1956 au fost încadrați doi pensionari, ing. Kozan Emeric și Csiszer Bela.

În anul școlar 1956-1957 s-a înființat și secția veterinară cu două clase (una cu limba de predare română și una cu limba de predare maghiară); astfel, din acel an școlar funcționau 7 clase:

o clasă de legumicultură - secția română
o clasă de legumicultură - secția maghiară
o clasă de zootehnie - secția română
o clasă de zootehnie - secția maghiară
o clasă de pomicultură- secția română
o clasă de veterinară - secția română
o clasă de veterinară - secția maghiară

Prima promoție de absolvenți ai școlii profesionale a fost în 1958, când au terminat primele 5 clase, iar în 1959 au absolvit cele două clase veterinare.

În fiecare an veneau alte serii de elevi și astfel, cu această formă de organizare (școală profesională) școala a funcționat până în anul școlar 1962-1963, când s-a transformat în școală tehnică agricolă, prin H. C. M. nr. 428 / 1962. De la această dată, în școală au existat următoarele specialități:

- horticultură, veterinară, iar din anul școlar 1963-1964 s-a înființat și secția de contabilitate și merceologie agricolă.

Ca școală tehnică agricolă a funcționat până în anul școlar 1966-1967, când a fost transformată în liceu agricol special prin H.C.M nr. 1378/1966 pentru aplicarea Legii nr. 2/1966 cu privire la înființarea, organizarea și funcționarea liceelor de specialitate. Forul tutelar a

www.cimec.ro / www.mncr.ro

fost Ministerul Sănătății și Prevederilor Sociale, iar din anul 1968 Ministerul Muncii.

După această dată, specialitățile din cadrul școlii au suferit mai multe transformări. Astfel, în perioada 1966-1970 tinerii deficienți cu TBC pulmonar stabilizat au fost școlarizați în următoarele specialități:

- horticultură
- veterinară
- contabilitate și merceologie agricolă

Începând cu anul școlar 1970-1971, s-a înființat o secție economică cu specialitatea: evidență economică-planificare și s-a desființat secția veterinară și cea de contabilitate și merceologie agricolă, menținându-se secția de horticultură.

În această formă organizatorică, școala a funcționat ca liceu agricol până în anul școlar 1980-1981, când s-a înființat o secție de croitorie cu eleve (fete) având deficiența de oligofrenie gradul I. În acest fel, liceul s-a transformat din nou în școala profesională cu următoarele specialități:

- horticultura
- croitorie.

După 1987, secția de horticultură a mers în lichidare, înființându-se secția de zootehnie. Mai târziu și această secție s-a desființat, rămânând doar secția de croitorie care există și în prezent.

II. Dezvoltarea învățământului special în țara noastră

Pentru a avea o imagine mai clară a locului unde se situează această unitate școlară, să aruncăm o privire asupra acestui domeniu și modul în care a evoluat în țara noastră.

Învățământul special are ca obiect de activitate acțiunea de educare, instruire și pregătire pentru activități practice cu scopul de a-i integra în muncă și în viața socială, a unor categorii de deficienți, acțiune care a început încă din secolul trecut.

Până în anul 1950, această acțiune s-a desfășurat în cadrul unui învățământ de grad elementar și a cunoscut un ritm lent de dezvoltare. Astfel, între anii 1831 și 1950 s-au organizat numai 11 așezăminte medico-pedagogice pentru surdo-muți, nevăzători și oligofreni, cu o capacitate de 1400 de locuri.

Un eveniment cu consecințe deosebit de importante pentru dezvoltarea sistemului de învățământ special în țara noastră a fost conferința generală a cadrelor didactice din școlile elementare speciale, care a avut loc în 1950 la București. Ca urmare a hotărârilor adoptate cu acest prilej s-a trecut la organizarea sistemului de învățământ cu diferite grade: preșcolar, de cultură generală, profesional, tehnic și liceal și la extinderea lor și la alte categorii de deficienți ca: ambliopi, hipoacuzi, motori, organici. După 1950, rețeaua instituțiilor speciale s-a dezvoltat rapid, cuprinzând 115 unități cu un număr de 21.224 de elevi. Din acestea, 76 de unități în sistemul Ministerului Educației și 38 în sistemul Ministerului Muncii și Prevederilor Sociale. Pentru categorii de deficienți care necesită tratamente medicale de lungă durată, școlarizarea în timpul internării se asigura în instituțiile curativo-pofilactice sau în sanatorii.

Școala Profesională Specială Agricolă nr. 16 din Miercurea-Ciuc a avut o secție la Sanatoriul din Tulgheș pentru elevi cu TBC pulmonar, forme afective, care au fost școlarizați în meseriile de surori medicale și croitorie.

Cu toate succesele realizate după 1950 în acțiunea de instruire, calificare și încadrare a deficienților, au rămas unele probleme nerezolvate. Astfel, baza materială a unităților școlare speciale a fost deficitară iar diferitele etape ale recuperării (biologică, profesională și socială) n-au fost suficient corelate între ele. De asemenea, orientarea și calificarea profesională a deficienților nu întotdeauna a ținut cont de cerințele economiei naționale.

III. Categoriile de deficienți care au constituit obiectul acțiunilor de recuperare

- Deficienți psihici (oligofreni sau deficienți mintali)
- Deficienți vizuali (orbi, ambiplopi)
- Deficienți auditivi (surdo-muți, hipoacuzi)
- Deficienți motori
- Deficienți organici (TBC pulmonar, cardiopați, diabetici).

Învățământul pentru deficienți din cadrul Ministerului Muncii a luat ființă în anul 1951, pe baza Decretului nr. 91 și își desfășoară activitatea în două direcții principale:

- în direcția profesionalizării tinerilor deficienți recuperabili, prin școli profesionale și licee de specialitate;
- în direcția ocrotirii, instruirii școlare și pregătirii pentru diferite forme de activități, de protecție a copiilor și adulților recuperabili prin cămine școlare și cămine-atelier.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

IV. Structura sistemului de învățământ special

Rețeaua unităților de învățământ special cuprindea în structura sa:

- școli profesionale
- licee industriale, economice, agricole
- cămine-școală
- cămine-atelier.

O caracteristică esențială a structurii învățământului special o constituie profilarea gradelor de învățământ pe categorii de deficienți, ținându-se cont de posibilitățile de asimilare a cunoștințelor de către acestea.

Din acest punct de vedere, situația diferă de la o categorie de deficienți la alta:

- deficienți auditivi - au numai învățământ profesional.
- deficienți oligofreni
- deficienți vizuali - învățământ profesional tehnic și liceal
- deficienți motori - au învățământ profesional și liceal
- deficienți organici

Această structură a cunoscut în decursul anilor o perfecționare și transformare în concordanță cu transformările din rețeaua Ministerului Educației.

Astfel, Școala Profesională Specială Agricolă nr. 16 din Miercurea-Ciuc a funcționat din anul școlar 1955-1956 ca școală profesională, din anul școlar 1962-1963 ca școală tehnică, iar din anul școlar 1966-1967 ca liceu agricol, până în anul școlar 1980-1981 când, o dată cu profilarea pe deficienți psihici (oligofreni, gr. I) s-a transformat din nou în școală profesională.

V. Desfășurarea procesului intructiv-educativ - Pregătirea teoretică

Toate disciplinele de specialitate, atât la horticultură cât și la zootehnie sau veterinară, au un pronunțat caracter practic-aplicativ, astfel încât teoria și practica nu sunt două procese paralele independente ci formează un proces unic. Caracterul aplicativ al disciplinelor de specialitate la meseriile cu caracter agricol au o mare importanță didactică și educativă. Prin predarea disciplinelor de specialitate se realizează în condiții cât mai corespunzătoare, legătura dintre obiectul de învățământ și problemele producției, o verigă a acestei legături fiind: lecțiile, aplicațiile practice, practica în producție.

Principiul legăturii teoriei cu practica se realizează prin însăși conținutul disciplinelor.

Instruirea practică

Instruirea practică a elevilor s-a executat conform H.C.M. nr. 428/1963 și dispozițiilor Consiliului Superior al Agriculturii nr. 188/1964.

Practica de inițiere cuprindea un volum total de 646 de ore, grupat în 102 zile după cum urmează:

An I:17 săptămâni x 2 zile/săpt =
34 de zile x 6 ore/ zi = 204 ore
An II: Idem = 204 ore
An III: 17 săptămâni x 2 zile/ săpt. =
34 zile x 7 ore/zi = 238 ore
Total: 51 săpt.x 2 zile = 102 zile = 646 ore
An IV executa în total:
192 zile x 8 ore/zi = 1536 ore

Practica în producție a fost o cerință obiectivă pentru îmbinarea cât mai strânsă a teoriei cu practica.

Controlul practicii în producție

După terminarea cursurilor teoretice, elevii de an IV erau repartizați de școală pentru efectuarea practicii în producție de 1 an la diferite unități agricole, ținând cont de zona de unde au provenit elevii. Practica de producție s-a desfășurat pe perioada 15 septembrie - 24 mai anul următor. În acest scop, conducerea școlii a format o comisie din profesorii de specialitate pentru organizarea practicii în producție și asistarea elevilor la locul de practică pentru anul II de la 18 mai până la 26 iulie, iar pentru anul III de la 4 mai până la 12 iulie la G.A.S. Huci Reghin, Sâncrai de Mureș, Sângeorgiu de Pădure, Cipău, Gorneşti, Miercurea-Ciuc.

Comisia alcătuită, analizând situația generată de numeroșii elevi aflați în practica de producție, îl însărcinează pe prof. agronom Bucur D. Ioan să efectueze controlul acestora, fiind cel mai avizat în această materie. În acest sens, acesta efectuează mai multe deplasări. Prima la Codlea, jud. Brașov, în ziua de 13 martie 1963, la Întreprinderea "Fruct Export", unde se găseau elevii: Cozma Traian, Vetișan Ioan, Crăciunescu Fibia și alții, după care urmează G.A.S. Codlea, unde se găseau elevii: Maurea Victor, Roșu Marin și alții. Altă unitate agricolă a fost G.A.S. Dumbrăveni, unitate în care și-au efectuat practica mai multe serii de elevi din secțiile de horticultură, zootehnie și veterinară.

În continuare, la G.A.S. Jidvei - secția de vinificație, precum și în raionul Medias, unde și efectuau practica-n producție elevii de la secția veterinară. Printre alte localități și unități agricole vizitate au fost cele din Arad, Brad-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Hunedoara, Popeşti-Leordeni, staţiunea experimentală agricolă Fundulea, staţiunea experimentală "Palocsay" Cluj. În timpul practicii de producţie, elevii au participat la toate lucrările posibile din acea perioadă iar la sfârşitul perioadei, elevii primeau o caracterizare din partea conducerilor unităţilor respective.

În anii următori, 1964-1965, D. Bucur Ioan şi-a continuat activitatea de îndrumare şi control a practicii de producţie a elevilor în diferite localităţi şi unităţi agricole. Scopul controlului a fost informarea la faţa locului asupra comportării şi atitudinii elevilor faţă de muncă, a activităţii social-culturale precum şi a veniturilor realizate pentru munca prestată. Aceste controale făcute elevilor la locul de practică în majoritatea unităţilor şi la toate seriile de elevi, au avut un efect pozitiv, benefic atât pentru elevi cât şi pentru şcoală.

D. Excursiile didactice

Având în vedere rolul instructiv-educativ al excursiilor, unitatea noastră şcolară a organizat mai multe excursii de documentare, mai ales în domeniul specializării elevilor. Excursiile s-au organizat aproape în fiecare an pentru diferite serii de elevi şi au constituit o componentă importantă în procesul instructiv-educativ.

Principalele excursii au fost la Tg. Mureş, Cluj, în perioada 17-28 iunie 1957, unde au fost vizitate diferite obiective social-culturale precum şi cele cu caracter agricol. O altă excursie importantă s-a efectuat în perioada 18-19 mai 1961 la Braşov, Bran, Sinaia, precum şi în perioada 20-24 mai 1961 la Bucureşti, precum şi în jud. Constanţa (Murfatlar, staţiunea Palas) unde de asmenea s-au vizitat obiective culturale şi cu caracter agricol. De asemenea, pe parcursul anilor au fost organizate numeroase excursii cu durata de 1-2 zile. Astfel, excursiile ca metodă de învăţământ au contribuit la îmbogăţirea cunoştinţelor de specialitate şi la lărgirea orizontului de cunoaştere a elevilor.

VI. Liceul agricol special din Miercurea-Ciuc, unitate şcolară de recuperare profesională, biologică şi socială a deficienţilor cu TBC pulmonar stabilizat

Prin H.C.M. nr. 1378/1966 pentru aplicarea legii nr. 2/1966 cu privire la înfiinţarea, organizarea şi funcţionarea liceelor de specialitate, Şcoala Tehnică Agricolă Specială nr. 16, care a funcţionat până în anul şcolar 1966/1967, s-a transformat în liceu agricol special. Forul tutelar a fost Ministerul Sănătăţii şi Prevederilor Sociale iar din 1968 Ministerul Muncii. După această dată, specialităţile (meseriile) din cadrul şcolii au suferit mai multe transformări. Astfel, în perioada 1966-1970 erau şcolarizaţi în următoarele specialităţi:

- horticultură,
- veterinară,
- contabilitate şi merceologie agricolă.

Începând cu anul şcolar 1970-1971 s-a înfiinţat o secţie economică cu specialitate:

- evidenţa economică-planificare, iar secţia de contabilitate şi merceologie agricolă s-a desfiinţat în anul 1972. Secţia de evidenţa economică-planificare s-a menţinut până în anul şcolar 1977-1978. De la 1 ianuarie 1978 şcoala s-a numit *"Liceul Agro-Industrial"*.

O dată cu transformarea şcolii tehnice în liceu, au avut loc transformări importante în desfăşurarea procesului instructiv-educativ.

Astfel, s-au introdus discipline noi, atât în ceea ce priveşte cultura generală cât şi pregătirea de specialitate. La disciplinele de cultură generală, demn de menţionat este faptul că s-a introdus studierea limbilor moderne - limba franceză şi limba rusă. De asemenea, programele şcolare la toate disciplinele erau diferite faţă de şcoala tehnică, atât nivelele de predare cât şi cunoştinţele elevilor erau în deplină concordanţă cu a celorlalte licee de specialitate. În ceea ce priveşte disciplinele de specialitate, atât programa cât şi cerinţele erau la un nivel mai înalt. De asemenea, la secţia de horticultură s-a introdus disciplina "conducerea tractorului", disciplină care consta în iniţierea elevilor în conducerea efectivă a diferitelor tipuri de tractoare, disciplină care era condusă de maiştri instructori sau de ingineri agronomi care îndeplineau condiţiile cerute în acest caz.

Pentru desfăşurarea activităţii instructiv-educative în condiţii optime, s-au amenjat cabinete pe discipline şi au fost înzestrate cu material didactic corespunzător şi cu mijloace audio-vizuale.

În ceea ce priveşte cadrele care au predat la liceu, toţi erau cu pregătire superioară în specialitatea pe care o predau. În această perioadă s-au observat tendinţa de perfecţionare a cadrelor didactice. Astfel, mai multe cadre s-au prezentat şi au obţinut diferite grade didactice. Astfel, prof. Kovács Levente a obţinut gradul II iar apoi gradul I. De asemenea, ing. Andrei Elisabeta şi Domokos Lucreţia au obţinut gradul II în 1970, iar în 1975 gradul I. Totodată şi Mara Arpad şi Timofte Emilia au obţinut

www.cimec.ro / www.mncr.ro

gradul II. Alte cadre mai tinere au obținut grad diferit. Toate acestea au contribuit în mare măsură la ridicarea nivelului de cunoaștere a cadrelor didactice și implicit a elevilor. În cadrul procesului instructiv-educativ, metodele și principiile au fost folosite în cadrul diferitelor tipuri de lecții.

Având în vedere că Liceul Agro-Industrial era un liceu de specialitate, scopul principal era pregătirea cadrelor de specialitate pentru agricultură, ținând cont de modul de organizare al unităților agricole din acea perioadă. În acest sens, o importanță deosebită s-a acordat și instruirii practice, care era prevăzută în planul de învățământ astfel: aplicații practice și practică în producție. În ceea ce privește aplicațiile practice și practica erau prevăzute un număr de 78 de ore pentru fiecare an de studiu, fiind repartizate pe disciplinele de specialitate. Pentru aplicații practice era prevăzută o zi pe săptămână, cele șase ore fiind repartizate pe disciplinele de specialitate din acel an de studiu. Aplicațiile practice nu au avut un simplu caracter aplicativ în raport cu cunoștințele teoretice predate la clase, ci mai ales un rol important, de o deosebită valoare pedagogică, psihologică și sociologică și a constituit o preocupare centrală a cadrelor didactice.

Practica în producție avea o durată de 6 săptămâni pe fiecare an de studiu, în următoarele perioade:

An I - 15 septembrie - 28 septembrie
- 12 iunie - 8 iulie
An II - 15 septembrie - 28 septembrie
- 17 aprilie - 13 mai
An III - 15 septembrie - 28 septembrie
- 17 aprilie - 13 mai
An IV - 15 septembrie - 28 septembrie
- 15 martie - 12 aprilie.

Numărul orelor de practică era de 216 pentru fiecare an de studiu. Practica de producție s-a desfășurat atât în ferma didactică a școlii cât și în diferite unități. Spre deosebire de aplicațiile practice care se țineau o dată pe săptămână, practica de producție a avut un caracter continuu de 2 și 4 săptămâni, fiind condusă de cadrele de specialitate din școală sau de specialiștii din diferite unități agricole sau industriale (mai ales în cazul elevilor de la secția economică).

Practica de producție a avut ca scop consolidarea și perfecționarea cunoștintelor primite în școală, perfecționarea priceperilor și deprinderilor formate la orele de aplicații practice și mai ales obișnuirea cu munca productivă în anumite condiții concrete. În procesul de formare al priceperilor și deprinderilor, un rol important l-a avut profesorul sub îndrumarea căruia s-a desfășurat instruirea practică. Întrucât școala a avut obligația de a finaliza pregătirea elevilor, teoretic și practic la nivelul unei profesiuni, alegerea formelor de instruire practică nu mai poate fi o problemă asupra cărora profesorul poate decide după criterii pur didactice sau personale.

Instruirea practică trebuie privită ca încadrată între cele două limite de început și de sfârșit a școlarizării. Deși scopul principal era pregătirea elevilor deficienți cu TBC pulmonar stabilizat în diferite profesii, o atenție deosebită s-a acordat pregătirii lor multilaterale. Astfel, una dintre activitățile agreate de elevi a fost activitatea în diferite cercuri: literar, artistic, sportiv, etc., activități finalizate prin organizarea de sărbători, programe cultural-artistice, sportive, atât în școală cât și în afara ei.

În această perioadă, unele cadre didactice (Andrei Ion, Domokos Lucreția, Demeter Ana, Pozsony Mihaly, Csatho Jolan și Nedelka Ladislau) au participat la manifestări științifice organizate de Ministerul Muncii. Astfel, în perioada 1-3 aprilie 1968 a fost organizat un simpozion la Liceul Agricol Special nr. 1 București, șoseaua Afumați nr. 94, la care au participat cadrele mai sus menționate.

De asemenea, în perioada 30 mai - 2 iunie 1986 a fost organizat simpozionul *"Socializarea - componentă importantă a procesului de recuperare a elevilor din învățământul special"*, la Școala profesională nr. 10 Carei, simpozion la care a participat Andrei Elisabeta. Acest simpozion fiind organizat de școli speciale în cadrul celei de-a III-a ediții a acțiunii *"Creativitate și eficiență în învățământ"* și a *"Zilele educației și învățământului sătmărean"*. De asemenea au fost organizate schimburi de experiență cu alte școli speciale, ca cea de la Brăila și de la Apalina (Reghin), precum și cu Liceul Agricol de la Dumbrăveni, care nu era un liceu special.

VII. Concluzii

Tuberculoza (TBC) este o boală cunoscută de 2000 de ani. Astăzi ea este socotită cea mai răspândită boală contagioasă a omenirii; o treime a populației pământului este contaminată. Deși boala și-a făcut cele mai multe victime la începutul secolului XX, din cauza tendinței de creștere a numărului de îmbolnăviri

www.cimec.ro / www.mncr.ro

din ultimele decenii, este motivat din plin interesul crescând faţă de TBC. Acest fenomen este unul global, dar cauzele lui sunt multiple. În cazul ţărilor dezvoltate, înrăutăţirea statisticilor este corelată cu numărul crescând al bolnavilor de SIDA. În schimb, în estul Europei, acelaşi fenomen este generat de deteriorarea situaţiei socio-economice. În Europa, România deţine recordul negativ în cel al îmbolnăvirilor de TBC. Deşi în judeţul Harghita, în comparaţie cu celelalte judeţe sunt sensibil mai puţini bolnavi tuberculoşi, totuşi numărul lor creşte anual.

Mortalitatea prin TBC în 1999, la nivel naţional a fost de 119 bolnavi la suta de mii de locuitori, pe când în judeţul Harghita de 57 de bolnavi.

Conform datelor statistice de la Cabinetul de Pneumo-Ftiziologie Miercurea-Ciuc, mortalitatea prin TBC a crescut în ultimii 4 ani de la 37% la 65,45%. Cea mai frecventă formă este TBC pulmonar, boală cauzată de bacilul Koch. Dintre cauzele declanşatoare ale bolii enumerăm: subnutriţia, alcoolismul, unele boli (diabetul), dar şi stresul, modul de viaţă neraţional, care slăbesc sistemul imunitar al organismului. De asemenea, copiii sunt mai periclitaţi, motiv pentru care la noi se practică vaccinarea nou-născuţilor. În România, tratamentul este asigurat printr-un Program Naţional Antituberculos. O problemă importantă o constituie grupa bolnavilor de TBC la vârsta pubertăţii şi a adolescenţei. Din numărul total de îmbolnăviri, 40% se datoresc infecţiilor care s-au produs înaintea pubertăţii.

În dinamica mortalităţii, factorii patogenici care au un rol deosebit la aceasta vârstă sunt: mediul, condiţiile, familia, apartenenţa la familiile dezorganizate, suprasolicitarea.

Faţă de adolescenţii bolnavi de TBC pulmonar, una din problemele cele mai importante este reabilitarea (recuperarea) lor profesională, biologică şi socială. Conform definiţiei Comisiei de Reabilitare a Uniunii internaţionale contra tuberculozei, reabilitarea este: *"un complex de măsuri cu ajutorul cărora un deficient fizic este redat unui mod de viaţă util colectivităţii"*.

Unul dintre motivele importante de întârziere a reabilitării medicale, uneori chiar de eşec, îl reprezintă relaţia bolnav-şcoală, care se creează pentru bolnavii de tuberculoză-adolescenţi, relaţie cu mult mai importantă pentru aceştia decât relaţia bolnav-familie. În lipsa unei şcoli la toţi aceşti bolnavi, la vârsta de cea mai intensă pregătire şcolară, sunt handicapaţi, întrucât ei nu beneficiază de nici un drept în raport cu şcoala, care le refuză orice posibilitate de şcolarizare şi promovare pe durata bolii.

Reabilitarea profesională constituie cea mai importantă componentă a procesului de reabilitare. Reabilitarea medicală nu reprezintă decât o etapă pregătitoare pentru pregătirea profesională. Scopul final al reabilitării este inserţia socială, reintegrarea socială şi profesională. Având în vedere toate cele de mai sus, precum şi faptul că în prezent în ţara noastră s-au înmulţit cazurile de TBC pulmonar, mai ales datorită condiţiilor de viaţă necorespunzătoare (40% din populaţia ţării are un nivel de trai scăzut şi foarte scăzut) propunem următoarele:

- reînfiinţarea unor şcoli pentru elevi cu TBC pulmonar stabilizat sau cu forme primare, şcoli care în prezent nu există,
- profesiile (materiile) spre care să fie orientaţi aceşti tineri să fie alese cu mare grijă, pentru a nu avea dificultăţi în găsirea unui loc de muncă,
-pentru adolescenţii care nu au terminat şcoala generală (8 clase) datorită bolii, pot fi înfiinţate şcoli pe lângă sanatorii care să permită continuarea studiilor.

Având în vedere faptul că unele biserici, mânăstiri posedă spaţii şi terenuri sau urmează să le primească pe cele de care au fost deposedate, se pot înfiinţa şcoli speciale care să pregătească elevi în diferite profesii. Din acest punct de vedere, este regretabil faptul că biserica (mânăstirea franciscană) de la Şumuleu-Ciuc nu a găsit de cuviinţă să ia sub patronajul său actuala şcoală profesională "Sf. Ana" (fosta Şcoala Profesională Specială nr. 16) care şcolarizează elevi oligofreni grad I.

Şcoală profesională care a făcut obiectul acestei lucrări, în scurta sa existenţă, a pregătit numeroşi tineri în specialităţile descrise în cadrul lucrării, tineri cu care ne mândrim. Mulţi dintre aceştia lucrează în Miercurea-Ciuc sau în comunele apropiate, şi-au întemeiat familii, unii ocupă chiar posturi de conducere. Nu dăm numele lor pentru că se jenează că au fost bolnavi de TBC. Unii şi-au continuat studiile în învăţământul superior agricol, economic sau alt profil.

Şcoala Specială din Miercurea-Ciuc, indiferent dacă a fost profesională, tehnică sau liceu, a fost ceva inedit pentru această localitate şi s-a încadrat perfect în viaţa acestei localităţi, chiar dacă uneori elevii erau priviţi cu

www.cimec.ro / www.mncr.ro

suspiciuni datorită bolii de care au suferit și probabil și din alte considerente (elevii proveneau din diferite județe ale țării). În toată perioada la care ne referim (1955-1990) cadrele didactice cât și elevii au răspuns la toate solicitările pe plan local ale autorităților din acea vreme. În acest scop, demnă de menționat este participarea elevilor noștri prin muncă voluntară (cum era în acea perioadă) la construirea patinoarului artificial, la curățiri de pășuni, întreținerea spațiilor verzi, a parcului, întotdeauna având o contribuție mai mare decât alte școli.

Pregătirea tineretului pentru viață, pentru muncă, a constituit comanda socială majoră care a stat în fața colectivului din această școală. Dezvoltând respectul, plăcerea și priceperea pentru munca fizică și intelectuală a fiecărui elev, educând prin muncă și pentru muncă, am cultivat respectul și prețuirea față de muncă a altor creatori de bunuri materiale și spirituale.

Școala noastră a avut menirea de a crea premisele afirmării cât mai plenare a personalității umane, să clădească în conștiința elevilor idealuri care să constituie pilonul lumii lor spirituale și în același timp să le impulsioneze aspirațiile și să-i stimuleze spre realizarea lor.

Modernizarea procesului instructiv-educativ rămâne o acțiune exterioară dacă nu este însoțită de o participare afectivă a profesorilor și elevilor ca personalități umane. În acest sens, un rol deosebit l-au avut relațiile profesor-elev, care s-au statornicit în procesul de învățământ. Școala a avut ca sarcină să dezvolte la elevi gândirea și imaginația tehnică, să le formeze spiritul practic-aplicativ, să le cultive capacitatea de creație și deprinderile necesare în producție.

Această școală, înființată într-o perioadă dificilă a economiei naționale, a făcut progrese remarcabile pe parcursul existenței sale. Pornind de la zero în ceea ce privește dotarea, chiar din primii ani s-a trecut la înzestrarea cu toate cele necesare desfășurării în condiții normale a procesului instructiv-educativ.

Școala fiind principalul cadru instituționalizat cu menirea de a forma și califica forța de muncă necesară, procesul instructiv-educativ trebuie subordonat necesităților economiei naționale într-o perioadă de timp dată.

Având în vedere caracterul special al acestei unități școlare, merită menționat faptul că toată întreținerea elevilor (cazarea, hrana, inclusiv îmbrăcămintea - exista un barem) era gratuită; de asemenea și manualele și rechizitele școlare.

Existența acestor școli speciale din rețeaua Ministerului Muncii a fost o acțiune cu un profund caracter uman.

În prezent, ar fi de dorit o mai mare implicare a diferitelor fundații, a bisericilor și nu în ultimul rând a unor persoane particulare (sponsori).

La redactarea acestei lucrări, autorii s-au bazat pe observațiile și experiența acumulată în anii în care au funcționat la această unitate: Andrei Elisabeta: 1956-1987 - când s-a pensionat, și Bucur D. Ioan: 1955-1968 - când s-a pensionat.

De asemenea, ne-am bazat pe documentele școlare precum și pe bibliografiile de specialitate din acest domeniu, precum și lucrarea metodico-științifică alcătuită în vederea obținerii gradului I de către inginerul Andrei Elisabeta.

Abstract

No. 16 Special Professional Agricultural school in Miercurea Ciuc. Monographic Attempt

The present monography is the result of some investigations and researches of the results of over 25 years of work of an enthusiast group of teachers and students of the No. 16 School in Miercurea Ciuc.

There are gathered here materials found in the archive of the former school by the engineers Andrei Elisabeta and professor Bucur D. Ioan - the author of this work.

The statistics of the school points out the study years and the agricultural practice carried out by the school's students. The first promotion graduated in 1958 and the last one in 1981. 920 students graduated at a professional, technical or high school level.

Ioan D. Bucur, Elisabeta Andrei

www.cimec.ro / www.mncr.ro

CENTRALIZATOR

Cu absolvenţii Şcolii Speciale Agricole Nr. 16 Miercurea-Ciuc.

Nr. crt.	Specialitatea	Clasa	Numărul elevilor absolvenţi	SECŢIA Română/Maghiară	Anul practicii în producţie	PROMOŢIA
I. Şcoala Profesională.						
1.	Zootehnie	III.A	32	13 / 19	1958	1958
2.	Legumicultură	III.C	31	14 / 17	1958	1958
3.	Pomicultură	III.D	17	17 / 17	1958	1958
4.	Weterinară	III.A	32	20 / 12	1959	1959
5.	Horticultură	III.A.D.	35	20 / 15	1960	1961
6.	Zootehnie	III.B.E.	41	19 / 22	1960	1961
7.	Zootehnie	III.C	18	18 / -	1960	1961
8.	Horticultură	III.A	21	21 / -	1961/62	1962
9.	Horticultură	III.B	16	16 / -	1961/62	1962
Total şcoala prof.			243	158 / 85		
II. Şcoala Tehnică						
1.	Veterinară	LV.C.	22	22 / -	1963/64 1.	1964
2.	Veterinară	LV.D.	18	18 / -	1963/64 1.	1964
3.	Horticultură	LV.A	20	20 / -	1963/64 1.	1964
4.	Horticultură	IV.B.	23	23 / -	1963/64 1.	1964
5.	Veterinară	IV	43	43 / -	1964/65 2.	1965
6.	Horticultură	IV.B	20	20 / -	1964/65 2.	1965
7.	Horticultură	IV.A	18	18 / -	1965/66 3.	1966

www.cimec.ro / www.mncr.ro

8.	Horticultură	IV.B	20	20 / -	1965/66	1966
9.	Contabilitate şi merceologie	LV.A.	18	18 / -	1966/67	1967
10.	Contabilitate şi merceologie	IV.B.	18	18 / -	1966/67	1967
11.	Contabilitate şi merceologie	IV.A.	21	21 / -	1967/68 5.	1968
12.	Veterinară	IV.B	22	22 / -	1967/68 5.	1968
13.	Horticultură	IV.C	20	20 / -	1967/68 5.	1968
	Total Şcoala tehnică:		283	283	- -	-

III. Liceul Agricol

1.	Contabilitate	IV.C.	18	18 / -	1969/70	1970
2.	Horticultură	V.A.	20	20 / -	1969/70	1970
3.	Veterinară	V.B.	18	18 / -	1969/70	1970
4.	Horticultură	V.A.	22	22 / -	1970/71	1971
5.	Horticultură	V.C.	19	19 / -	1970/71	1971
6.	Contabilitate	IV.B.	20	20 / -	1970/71	1971
7.	Horticultură	V.A.	16	16 / -	1971/72	1972
8.	Contabilitate	IV.B.	13	13 / -	1971/72	1972
9.	Horticultură	V.A.	16	16 / -	1972/73	1973
10.	Contabilitate, merceologie	IV. B.	18	18 / -	1972/73	1973
11.	Horticultură	V.A.	20	20 / -	1973/74	1974
12.	Contabilitate	IV.B.	17	17 / -	1973/74	1974
13.	Contabilitate	IV.C.	17	17 / -	1973/74	1974
14.	Horticultură	V.A.	16	16 / -	1974/75	1975

www.cimec.ro / www.mncr.ro

15.	Contabilitate	IV.B.	21	21 / -	1974/75	1975
16.	Horticultură	V.A.	18	18 / -	1976/77	1977
17.	Contabilitate	IV.B.	19	19 / -	1976/77	1977
18.	Contabilitate	IV.A.	13	13 / -	1977/78	1978
19.	Contabilitate	IV.B.	13	13 / -	1977/78	1978
20.	Horticultură	V.A.	14	14 / -	1978/79	1979
21.	Horticultură	V.B.	13	13/ -	1978/79	1979
22.	Horticultură	IV.A.	17	17 / -	1979/80	1980
23.	Horticultură	IV.A.	16	16 / -	1979/80	1980
	Total:		394	394 -	-	-

Recapitulare

Şcoala Specială Profesională Agricolă	= 243 absolvenţi.
Şcoala Tehnică Specială Agricolă	= 283 absolvenţi.
Liceul Agricol Special	= 394 absolvenţi.
Total general	**= 920 absolovenţi**

PERSONALUL ŞCOLII

I. - DIRECTORI COORDONATORI

- Eross Ladislau - învăţător.
- Konye Elemer - profesor de limba maghiară.
- Bedo Zoltan - profesor de matematică.
- Mara Arpad - profesor de matematică.
- Andrei Elisabeta - inginer agronom.
- Bucurescu Virgil - inginer agronom.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

II. - DIRECTORI ADJUNCȚI

- Csiszer Jozsef - profesor de istorie.
- Andrei Elisabeta - inginer agronom.
- Komeromy Iosif - inginer zootehnist.
- Coman Cornel - inginer agronom.
- Imreh Geza - învățător.
- Andrei Elisabeta - inginer agronom.

III. PROFESORI.

1.	Bucur D. Ioan – prof. agr. Post liceal.	21.	Gyorgy Sandor – ing. Agronom,
2.	Andrei Ioan – inginer agronom	22.	Nedelka Ladislau – economist
3.	Andrei Elisabeta – ing. Agronom.	23.	Gambra Stela – prof. istorie,
4.	Szabo Bela – inginer agronom	24.	Makfalvi Zoltan – prof. georl,
5.	Kacso Tibor – tehn. Zootehnic	25.	Eross Gavril – prof. educație fizică,
6.	Kozan Emeric – ing. Agronom	26.	Keler Vilhelm – economist,
7.	Csiszer Bela – prof. limba maghiară.	27.	Dorobăt Maria – prof. educație fizică,
8.	Csatho Iolan – prof. limba română.	28.	Savluy Cecilia – prof. limba română,
9.	Komaromi Iosif – ing. Zootehnist,	29.	Nistor Maria – prof. limba română,
10.	Domokos Lucreția – ing. Agronom,	30.	Petres Kalman – prof. geografie,
11.	Becze Antal – prof. de matematică,	31.	Peter Vilmos – tehnician zootehnist,
12.	Kovacs Levente – prof. de biologie,	32.	Peterfi Csaba – prof. educație fizică,
13.	Fodor Alexandru – prof. biologie,	33.	Timofte Emilia – prof. limba română,
14.	Pozsony Mihaly – prof. matematică,	34.	Halasz Gyorgy – prof. chimie,
15.	Demeter Ana – economist,	35.	Lipcsei Maria – prof. chimie
16.	Lukacs Maria – biologie,	36.	Misca Voicu – prof. matematică,
17.	Sandor Irma – ing. Agronom,	37.	Bitică Rodica – prof. istorie,
18.	Ambrus Miklos – prof. matematică,	38.	Bede Francisc – maistru mecanic,
19.	Ianovics Endre – prof. educ. Fizică,	39.	Pop Cornel – economist,
20.	Szigeti Attila – economist	40.	Lucacs Erno – maistru instructor.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

III. PROFESORI CU ORE.

1.	Somay Ianos – prof. de română ,	14.	Denes Ianos – ing. Agronom,
2.	Labancz Attila – prof. de chimie,	15.	Bekesy Elek – ing. Silvic,
3.	Reszegh Tamas – medic veterinar,	16.	Bariz Vilmos – abs. Liceu
4.	Katana Andrei – medic veterinar,	17.	Trandafir Haralambie – economist,
5.	Gergely Ianos – medic veterinar,	18.	Grosu Cornel – economist,
6.	Cadariu Mircea – prof. limba română,	19.	Burus Ianos – prof. l. maghiară,
7.	Ferenc Ianos – prof. educație fizică,	20.	Boeru Cornel – medic veterinar,
8.	Antal Csaba – prof. educație fizică,	21.	Tukacs Eugenia – medic veterinar,
9.	Peter Arpad – prof. educație fizică,	22.	Tukacs Emeric – inginer agronom,
10.	Halacu Ion – jurist	23.	Csiki Andras – maistru instructor,
11.	Gyorgy Laszlo – prof. educație fizică,	24.	Bede Francisc – conducător tractor,
12.	Domokos Emeric – inginer agronom,	25.	Chiper Gheorghe – prof. istorie.
13.	Lăcătuș Vasile – economie politică,		

V. ASISTENȚĂ MEDICALĂ

1.	Dr. Mathe Bela – medic fiziolog,
2.	Dr. Tofan Maria,
3.	Becze Margit – asistent medical,
4.	Ciubucă Elena – asistent medical,
5.	Geczo Maria – asistent medical,
6.	Illes Anna – soră medicală,
7.	Szocs Ilona – soră medicală,
8.	Tută Elena – soră medicală.

VI. PEDAGOGI EDUCATORI

Gal Ferenc	Szocs Maria
Petres Bela	Dorgo Sandor
Petres Kalman	Somovi Arpad
Bucur Nicolae	Nedelka Elisabeta
Dorobăt Maria	Ianos Ana
Racz Ilona	Imreh Geza
Markos Ecaterina	Kepus Maria

www.cimec.ro / www.mncr.ro

VII. ADMI NISTRATORI

Illyes Andras
Csiszer Imre
Kovacvs Rudolf
Biro Ludovic
Imre Alexandru
Peter Vilmos
Oltean Iovian
Szocs Antal
Albu Dimitrie
Cergo Kalman

VIII. CONTABILI

Virag Lorincz
Purcărea Petru
Bucur Ileana
Kosza Veronica

IX. SECRETARE

Varterez Iolan
Balaza Maria
Petres Maria
Ianos Anna
Bogoss Iuliana
Burus Cătălina

X. MAGAZIONERI

Merza Iolan
Illies Margit
Szopos Maria
Horvath Geza

XI. PERSONALUL BUCĂTĂRIEI

Benedek Vilma	
Vlaicu Ana	
Mare Ana	
Ferencz Magdalena	Oltean Maria
Burjan Emma	Pal Terez
Csiszer Katalin	

XII. LENJERIE

Csiszer Erzeebet
Kovacs Magdalena
Markos Margit

www.cimec.ro / www.mncr.ro

XIV. PERSONAL CURĂȚENIE

Bakai Vilma
Pinyi Borbala
Imre Iuliana
Sipos Iuliana
Salomon Erzsebet
Gal Erzebet
Szabo Rozalia

XV. ÎNGRIJITORI ANIMALE ŞI MUNCITORI GOSPODĂRII ANEXE

Gergely Peter
Pentyi Imre
Gergely Andras
Ferencz Iosif
Gergely Elek
Diczi Coloman
Bakai Iosif

XVI. PORTARI

Korodi Mihaly
Keresztes Fulop
Csomortani Gyula
Docyi Iosif

XVII. ŞOFERI

Kovacs Lajos
Szopos Gavril
Iakab Miklos
Illyes Miklos

XVIII. MECANICI ÎNTRȚINERE

Bello Frigyes
Kedves Sandor

TOTAL = 159 PERSOANE

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ETNOGRAFIE
Etnography

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Considerații pe marginea unor obiceiuri și cântece păstorești din sud-estul Transilvaniei (Brașov și Covasna). Circulație și stratificare

Bibliografia de specialitate, cu referire la categoriile și speciile muzicale, prin care ni se înfățișează viața spirituală a păstorilor români este, astăzi, în general, destul de cuprinzătoare[1]. Culegerile muzicale efectuate în timp, dovedesc, mai ales, prin problematica și conținutul lor poetico-melodic, nu numai vechimea dar și perpetuarea, pe timp îndelungat, a unor cântece, melodii de joc și obiceiuri tradiționale legate, evident, de o viață păstorească intensă.

Lectura culegerilor, studiilor sau lucrărilor monografice, semnate de Constantin Brăiloiu, Emilia Comișel, Ghizela Sulițeanu, Gottfried Habenicht, Cornelia Dan Georgescu, Adrian Fochi, Tatiana Gălușca-Crâșmariu și colaboratorii[2], apoi culegerile și însemnările personale[3] ne vor confirma, mereu, trăinicia și bogăția unui repertoriu folcloric ce poartă pecetea păstoritului autohton.

Remarcată în aceeași măsură de istorici și geografi, Țara Bârsei, de exemplu, a reprezentat și din punct de vedere folcloristic o simbioză grefată atât pe structuri ale culturii tradiționale transilvane cât și pe unele prelungiri ale interferențelor petrecute de o parte și de alta a Carpaților noștri; fiindcă așa cum s-a subliniat, Branul a fost o așezare strategică cu *"porțile deschise spre țara de dincolo"*[4].

Existența păstoritului cât și tehnicile tradiționale specifice unei astfel de activități umane, toate, vor determina circulația multor credințe și practici profesionale, a unor elemente de port, cântece și jocuri, obiceiuri. În sensul celor subliniate îl menționăm aici, deocamdată, pe oierul Ioan Bârlă din Brețcu-Covasna care a spus în 1978: *"Am avut zece mii de oi, herghelii de cai, pe muntele nostru, Zăgârna. Angajam ciobani moldoveni, dar numai din cei trecuți prin școala păstoriei. Bacii erau cunoscuți ca oameni deosebiți. Tomnaticul îl făceau în Moldova, iar iernatul la Brăila. Prin Vadul Oii treceam spre Basarabia și ajungeam până în Crimeea. Eram baci. Eu n-am cântat Miorița, dar îi puneam pe ciobani să cânte colindatul și balada, căci îmi plăcea să ascult"*[5].

Sântilia (Săcele - Brașov) sau *Târgul de Sântilie* (Fundata - Bran); *Hora lui Sântilie* (Voinești - Covasna) - odinioară veritabile petreceri de *"două țări"*[6] de pe întreaga coloană a Carpaților - sunt și astăzi socotite ca petreceri ce vin de la strămoși. Dar în acest cadru sărbătoresc prilejuit, desigur, de nedeile carpatice, se efectuau nu numai schimburi economice cu profil gospodăresc dar se ascultau și cântece lirice, epice; se juca, se propuneau anumite cutume și se depănau întâmplări depozitate în memoria timpului[7]. De asemenea, drumurile păstorești, după cum se știe, au fost și drumuri ale răspândirii cântecelor, al basmelor și credințelor de tot felul: *"pentru mocanul săcelean* - de pildă - *Țara Românească era «Țara» pe câmpiile căreia numeroasele lor turme de oi păsteau în voie, în bisericile și mânăstirile căreia se puteau închina și în care locuitorii nu vedeau decât frați de același sânge [...] și Doina răsuna tot atât[...] sus pe crestele munților ca și în șesul Bărăganului sau pustiul Dobrogei"*[8].

Investigațiile noastre mai recente ne-au confirmat că doinele instrumentale (șireagurile), de exemplu, au continuat să aibă o accentuată frecvență în cadrul repertoriului păstoresc[9]. În funcție de momentul petrecut în incinta stânii sau al timpului de pășunat, aceste preludii instrumentale au avut, în trecut, tot atâtea denumiri precum: șireagul mare, șireagul mic, de amiază, de cină, la culcare sau scularea oilor, când plecau oile din târlă, când ies oile la munte primăvara, lăsarea la vale, când pornesc oile dimineața, mersul la muls, când pornesc oile la strungă[10]. Dar se cunosc și unele șireaguri ce au slujit direct activitatea specializată a păstorilor precum: la mulsul oilor, la închegatul laptelui, la bătutul untului, la măsura laptelui[11] etc.

"Cine a trăit măcar câteva săptămâni la stână și a ascultat cântecul din fluier al păstorilor; cine a văzut mânatul în strungă, mulsul oilor, porneala lor în urma ciobanului, ieșirea în cină, după anumite chemări ale cântecului, pentru acela nu mai rămâne nici o îndoială, că doina este cel mai autentic reflex al lungii noastre vieți

www.cimec.ro / www.mncr.ro

pastorale, începând încă din vremea străbunilor Daci"[12](subl.n.).

Având în vedere un astfel de repertoriu, etnomuzicologul Constantin Brăiloiu nota, într-unul dintre studiile sale, publicate la Paris în 1958: *"Omul nu cântă nici din gură, nici din instrument numai pentru plăcerea sa oricând și oriunde: puterea sunetelor îi servește să țină în frâu sau să împace puterile răufăcătoare care îl înconjoară, să asigure succesul muncilor sale și fecunditatea animalelor sale [...]. De aceea* - apreciază savantul român - *muzica este totodată indispensabilă, ca să zicem așa - utilitară"*[13].

Cu privire la baladele păstorești, Tiberiu Brediceanu a lucrat mulți ani la rând pentru finalizarea temei sale de cercetare: *Miorița - studiu și culegere de folclor*. Punând în discuție autenticitatea unor variante literare culese de G. Cătană în Banat, sau V. Bumbac, în Bucovina, folcloristul menționat va dubla unele dintre culegerile poetice precedente cu melodiile lor, culese din localitatea Covasna.

Comparând, desigur, mai multe *"miorițe"* cu *Miorița* culeasă din Turcheș - Săcele (8-VI-1937), Tiberiu Brediceanu formulează ideea că locul de *"naștere al baladei, de unde s-a lansat întâia versiune a textului «Mioriței» (...) nu poate fi altul decât stâna unor ciobani de pe Țara Bârsei, situată pe teritoriul transilvan, în nemijlocita apropiere de punctul de întâlnire cu teritoriul vrâncean și cu cel moldovean; adică într-un punct aflat chiar în părțile Covasnei și ale pasului Oituz"*[14].

Între culegerile de folclor efectuate în anii din urmă, în localitățile Floroaia și Zăbala din județul Covasna, balada *Miorița* se deosebește de varianta Alecsandri, pe de o parte pentru că *"numărul ciobanilor-personaj este de zece, față de constantul număr de trei, iar între nouă dintre aceștia există o legătură de rudenie"*; pe de altă parte, cele trei elemente - locul, momentul și personajele acțiunii - sunt alăturate la începutul baladei, *"în același pasaj, fără o delimitare de structura epică"*. În sfârșit, pe plan poetic interesante par a fi repetițiile și enumerările[15].

Dar ce alte înțelesuri ale acestei balade dăinuiesc încă în memoria ciobanilor români? *"«Miorița»* - după cum se destăinuia unul dintre purtătorii de folclor menționați în culegerea Tatianei Gălușcă-Crâsmariu - *este un cântec mare: oaia i-a povestit ciobanului ursita lui și el a înțeles că el trebuie să stea gata de moarte"*[16]; un altul spune: *"«Miorița» o cânt mereu la stână, mai ales la fătatul oilor; ca să nască miei frumoși. E ca un descântec pentru bunul mers al stânei"*[17].

Bine reprezentată, ca și pe Buzaie[18], este și piesa instrumentală *"Când și-a pierdut ciobanul oile"* sau *"Cântecul oilor"* (Bran, Poiana Mărului), interpretată la fluier sau cimpoi. Doina și jocul ce compun acest poem pastoral reprezintă un sugestiv dialog între tristețe și bucurie; două mișcări mereu în armonie. Deși acest poem muzical pastoral se cânta pentru a fi ascultat, interpreții săi îl și povestesc, înainte de a-l începe, și tot așa la început de joc. În peșteră-Bran, o asemenea piesă folclorică este cântată și vocal. Fenomenul este comparabil cu ceea ce se petrece în teatrul popular cu piesa ce reflectă transhumanța, *"Mocănașii"* sau povestea numită *"Turnei pierdute"*[19].

Desigur, catalogul baladelor păstorești[20] este bine reprezentat în comparație cu alte subiecte ale epicii populare. Dar, fie că ne vom referi la cântecele bătrânești: *Salga*, *Dolga* sau *Costea*, *Mircea Ciobanul*, trebuie reținut că cele menționate mai înainte nu depășesc, din punct de vedere al răspândirii și al numărului lor de variante, pe cel al *Mioriței*. Dar dintr-un început, trebuie spus că balada *Gheorghilaș* a avut, după *Miorița*, cea mai lungă răspândire în Moldova, Muntenia și Dobrogea[21], pentru ca la sfârșitul secolului al XIX-lea, aceeași creație artistică să fie atestată și în Transilvania de sud: la Vâlcele-Covasna[22] sau, mai aproape de hotarul de trecere la Vălenii de Munte, la Săcele-Brașov[23]. Ce dorim să spunem prin această subliniere specială? Că *Gheorghilaș* sau *Căpitan Gheorghiță haiducul*, cel care suie dealul Istrei pentru a pune capăt zilelor lui Macovei, pârcălab de sat, este după cum se poate înțelege, o creație transplantată în Transilvania de Sud prin mijlocirea drumurilor de transhumanță iar pe deasupra, același cântec bătrânesc mai reprezintă și un exemplu de legătură a baladei păstorești cu balada haiducească, *"cu care ciobanii* - remarca Ovid Densușianu - *au avut adesea de a face"*[24].

Revenind asupra celor menționate mai înainte îl vom pomeni de data aceasta pe unul dintre purtătorii de folclor cu care am colaborat în anii din urmă și anume: Nicolae Taflan din Săcele, care a ținut să spună: *"când treceam oile pe la Bratocea - Cheia, ca să ajungem cu ele în Baltă, cântam haiducești le astea: «Stanciu», «Codreanu», «Grozescu», «Ghiță Cătănuță», «Iancu Jianu» sau «Gheorghilaș». Și toate aveau melodia ca la noi"*[25].

Iată, deci, cum între zonele etnofolclorice de contact au continuat să penetreze diverse

www.cimec.ro / www.mncr.ro

producții artistice care au determinat, în timp, noi suprapuneri peste stratul mai vechi sau mai nou al creației muzicale tradiționale sau al unor elemente de port, obiceiuri, meșteșuguri, etc.

Fără îndoială, cântecul propriu-zis a reprezentat în trecut, ca și astăzi, o categorie folclorică cu cea mai densă circulație în ansamblul producțiilor tradiționale din satul românesc. Din investigațiile noastre, întregite, desigur, cu lectura culegerilor de folclor muzical efectuate în spațiul Transilvaniei de Sud, se constată o mare interferență a liricii și epicii pastorale cu cântecele încadrate unui anume tip melodic dar cu aceleași texte, fie prin îmbinarea, prin contaminarea lor cu alte cântece, în drumurile practicate de păstorii români. Dar unele elemente poetico-muzicale adecvate cântecului liric din această parte de țară nu se datorează numai acestei mișcări umane de la munte la șes și înapoi ci și ,după cum observa Mihai Pop în *Cercetarea folclorică de la Voinești* (1969)[26], pentru faptul că *"până de curând pentru hore și nunți în Voinești se aduceau lăutari din Buzău. Deci în viața folclorică tradițională apare un element propriu folclorului din Muntenia și Moldova, muzica lăutărească"*[27]. Iată o situație ce trebuie cercetată *"nu numai în contextul tradiției folclorice a mocanilor din sudul Transilvaniei ci și în raporturile ei cu folclorul din Vrancea și Buzău"*[28].

Observațiile etnomuzicologului Gheorghe Oprea că *Învârtita*, existentă în mare parte a Transilvaniei, este lucrată pe ritm aksak (șchiop), iar la *Călăuțaș* în ritm binar[29], confirmă și ea justețea concluziilor formulate de cercetătorii domeniului.

Deși studiile de etnomuzeologie explică cu interes caracteristicile morfologice ale graiurilor noastre muzicale, trebuie spus, tot de atâtea ori, că între aceste mari zone etnomorfologice există *"o puternică unitate"*. Pe bună dreptate, Gheorghe Ciobanu dovedea că această unitate *"se datorește folosirii în proporție de peste 95%, a aceluiași metru (versul de 8 silabe), legătura dintre structura acestui vers și linia melodică, precum și întrepătrunderii versului propriu-zis cu genurile care dovedesc a fi dintre cele mai vechi și mai unitare pe întreg cuprinsul țării cum este, între altele, genul colindă"*[30].

Dar cântecul propriu-zis, *"cântecul doinit"* în practica transilvănenilor, continuă să aibă o mare înrâurire asupra profilului moral și religios al păstorilor, al oamenilor în general. Părintele Dumitru Oltean din Covasna - Voinești ne spunea, în 1986, că atunci *"când vin ciobanii mei la biserică, încep a cânta cum știu ei. Și îl auzi pe câte unul zicând: «Lasă-mă, măi, Vasile, să cânt, că așa îmi place să doinesc»"*[31].

Păstoritul, așa cum l-am surprins în câteva obiceiuri și categorii folclorice tradiționale, existente și în unele localități din județele Brașov și Covasna, a însemnat, în timp, nu numai o avuție materială dar și una profund spirituală; un colind notat în Basarabia, în 1940, evoca în mod răspicat: *"De n-ar fi plugar să plugărească,/Nici negustori să negustorească,/Nici curți să înflorască"*[32].

Cred, iată, că cercetările etnografice au avut și vor avea mereu nevoie de ceea ce spun folcloriștii; Școala lui Dimitrie Gusti[33] sau mai noile cercetări interdisciplinare sunt un răspuns și un îndemn pentru toate proiectele cu profil etnologic, inițiate de unele instituții specializate. În prelungirea acestui gând, formulez și propunerea ca, în viitor, gruparea etnografică din cadrul Sesiunii Naționale de la Sfântu Gheorghe - *Românii din sud-estul Transilvaniei* - să poarte ca titulatură: *Secțiunea de etnografie și folclor.*

Note

1. Pentru a pune în evidență o astfel de bibliografie, am adăugat infranotelor cerute de conținutul articolului nostru și o anexă care cuprinde studiile și articolele cu trimitere directă la investigațiile efectuate în satele covăsnene și harghitene.

2.Respectând ordinea nominalizărilor din acest loc, menționăm în continuare lucrările pe care le-am avut în vedere:

3. CONSTANTIN CATRINA, *Țara Bârsei și locul său în constelația folclorului românesc*, ms.

4. ION CONEA, *Vechile târguri nedei de pe culmile Carpaților*, în *Buletinul Științific* (Secția de geologie și geografie), București, nr. 1-2, 1957;

5. TATIANA GĂLUȘCA, CRĂȘMARIU EMILIA, ST. MILICESCU și NAE TUDOR, *"Mioriița la daco-români și aromâni"*, București, Editura Minerva 1992, p. 301..

6. ION CONEA, art. cit., p. 68.

7. Idem.

8. *Viața Săceleană*, Săcele, nr. 2, 1930, p. 3.

De altfel, cercetările etno-muzicologice de până acum au pus în evidență faptul că în locurile în care uneori se stabileau ciobanii noștri, înflorea nu numai viața artistică specifică «satelor de baștină» ci i se va adăuga acesteia și cele auzite în drumurile lor de la munte la șes sau de la șes la munte (EMILIA CONIȘEI, *Folclor muzical*, București, 1969, p. 246).

9. EMILIA COMIȘEL, *Folclor muzical*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1967, p. 240-255.

10. *"Ce cânti acum nene Gheorghe Nenciu? L-am întrebat pe interlocutorul meu, la Răvăsitul oilor de la Bran (24 x 1972): gireagul ... asta se zice acum!"*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

11. EMILIA COMIŞEL, op.cit., p. 248.

12. S. MEHEDINTI, *Caracterizarea etnografică a unui popor prin munca și uneltele sale*, București, Ediția a doua, Socec et Co., S.A., p. 29.

13. CONSTANTIN BRĂILOIU, *Opere*, vol. II, București, Editura Muzicală, 1969, p. 269.

14. TIBERIU BREDICEANU, *Scrieri*, București, Editura Muzicală, 1976, p. 269.

Punând în discuție balada familială, vezi volumul cu același titlu. București, Editura Academiei, p. 14, tip 5 [23], Alexandru I. Amzulescu demonstrează în mod credibil că *"zona de gestație și de apariție a baladei Miorița este cu toată probabilitatea nu Moldova și Vrancea, ci zona Munteniei; căci Muntenia este tocmai zona unde se manifestă circulând cu cea mai mare și vie frecvență cântecul bătrânesc despre voinicul rănit și maica bătrână!"* (AL. I. AMZULESCU, *Repere și popasuri în cercetarea poeziei populare*, București, Editura Academiei, 1989, p. 106).

Așadar, apreciază același cercetător, *"Miorița"* își are obârșia în cea dintâi culegere a acestei balade, textul Alecsandri de către Alecu Russo de la rucărenii și dragoslăvenii transplantați începând din secolul al XVII-lea la Soveja, în extremitatea nordică a zonei vrâncene (AL. I. AMZULESCU, *Itinerar retrospectiv pe marginea mitului Mioriței vrâncene*, în REF, București, nr. 5-6, 1995, p. 516).

15. Cf. NICOLAE DUNĂRE, *Țara Bârsei*, vol. III, ms.

16. Tatiana Găluşcă, Crâşmariu şi colabor., *Miorița la dacoromâni si aromâni*, București, Editura Minerva, 1992, p. 301.

17. Idem. Punând în discuție elementele poetice și muzicale ce concură la deosebirile dintre variantele Mioriței din folclorul românesc și cele din folclorul maghiar culese între anii 1968-1969, Matyas Arpad conchide: *"Miorița românească are o evidentă libertate, versurile sunt curgătoare, fără nici o întrerupere, alcătuită pe o singură sau mai multe formule melodice; variantele maghiare se împart pe strofe, de obicei cu 4 versuri, formate din 5-6 silabe; fiecare vers are melodia sa care nu poate fi substituită prin alte melodii. Miorița românească întâlnită în județul Covasna - apreciază același cercetător - are 70 de versuri în medie, iar cea maghiară 25 de versuri. Deși variantele maghiare au îmbrăcat forme specifice caracteristice baladei din folclorul respectiv, originea românească a acestora devine inconfundabilă"* - Interferente mioritice în arcul carpatic: *"Floarea fără moarte"*, în *Calendar Literal*, Brașov, Asociația Scriitorilor Brașov, 1970, p. 149-154.17. Ghizela Sulițeanu, *"Constantin Brăiloiu și unele considerente etno-muzicologice asupra baladei Miorița"*, în *Revista de Etnografie si Folclor*, București, nr. 3-4, 1994, p. 223-235

18. CONSTANTIN CATRINA, *"Drag mi-e cântecul și jocul. Folclor muzical din județul Brașov"*, CICPMAM al jud. Brașov, 1982, p. 45, (*"Doina oilor"*, Vama Buzăului, jud. Brașov).

Comentând asupra aceleiași *"ziceri"* instrumentale, etno-muzicologul Felicia Diculescu ne atrage atenția că astfel de piese - doină și joc - *"se suprapun în mare parte celui mai mare gen pastoral cunoscut în folcloristică sub denumirea de poem vocal-instrumental si intitulat «Când și-a pierdut ciobanul oile». În cazul nostru, deși piesele "n-au vorbe»* - se spune în același loc - *avem de-a face cu «o poveste muzicală» fără text"* (FELICIA DICULESCU, *Folclor muzical din Depresiunea Întorsura Buzăului. Materiale din Arhiva Institutului de Etnografie și Folclor «Constantin Brăiloiu»*, în *Angustia*, vol. III, Sfântu Gheorghe, Muzeul Carpaților Răsăriteni, 1998, p. 223-270).

19. TATIANA GĂLUSCĂ-CRÂŞMARIU şi colabor., op.cit., p. 291-293.

20. *Balade populare românesti. Antologie*, de AL. I. AMZULESCU, vol. I, București, EPL, 1964, p. 178-183.

21. Idem, p. 157-158.

Față de indicele tematic și bibliografic întocmit de Al. I. Amzulescu (*Balade populare românesti*, vol. I, București, EPL, 1964, p. 157-158), adăugăm la circulatia baladei viteji *Gheorghilaș* și următoarele variante de text și melodie publicate în: *Viața Săceleană*, Săcele - Brașov, nr. 1, 1930, p. 14 (Săcele: Căpitan Gheorghită); ION SASĂU DUCŞOARA, *În luncile soarelui. Folclor poetic din sudul Transilvaniei*, Brașov, CCP a județului Brașov, 1968, p. 469 (Purcăreni: *D-ale căpitan Gheorghiță*); ELISABETA MOLDOVEANU-NESTOR, *Folclor muzical din Buzău*, București, Editura Muzicală, 1972, p. 38 (Lunca Jariștei - Siriu: *Gheorghilaș*); GHIZELA SULITEANU, *Folclor muzical din județul Brăila. Balada sau cântecul bătrânesc*, Brăila, CICPMAM a jud. Brăila, p. 425-433; Colecția C. Catrina (Vama Buzăului: Savai Căpitan Gheorghiță).

22.Vezi nota 20, p. 158;

23. *Viața Săceleană*, Săcele-Brașov, nr. 1, 1930, p. 14.

24. OVID DENSUŞIANU, *Viața păstorească în poezia noastră populară*, București, EPL, 1966, p. 291.

24. EMILIA CONIŞEL, *Folclor muzical*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1969, p. 247-248.

25. Colecția C. Catrina, *Fișa de repertoriu: Nicolae Taflan, 68 de ani, Săcele, 18 iulie 1971*.

Punctând drumul oierilor bârseni și cel al covăsnenilor, către bălțile Brăilei, am identificat totodată și Balada Gheorghilaș, culeasă din următoarele localități: Brașov: Săcele, Purcăreni, Bratocea, Vama Buzăului; Buzău; Lunca Jariștei - Siriu; Brăila: Salcia Tudor, Bereteștii de Jos.

26. MIHAI POP, *Cercetarea folclorica din Voinesti*, în *"Aluta"*, vol. I, Sfântu Gheorghe, 1970, p. 267-273.

27. Idem, p. 272.

28. Idem; ibidem, p. 273.

29. GHEORGHE COREA, *O zonă folclorică mai puțin cunoscută: Gălăutaș-Harghita*, în "Muzica", București, nr. 1, 1998, p.125.

30.GHEORGHE CIOBANU, *Despre factorii care înlesnesc evoluția muzicii populare*, în *Revista de Folclor*, București, nr. 1-2, 1956, p. 84.

31. C. CATRINA, fișa de teren (Voincești-Covasna, 14 III 1986).

32. TATIANA GĂLUŞCĂ-CRÂŞMARIU şi colabor. - op.cit., p. 252, nota 3.

33. D. GUSTI, *Misiunea monografiilor sociologice*, în *Societatea de Mâine*, Cluj, nr. 22 - 24, 1928, p. 400-401; CONSTANTIN CATRINA, *Arta populară și folclorul*, în *Cumidava*, vol. III, Brașov, Muzeul Județean Brașov, 1969, p. 563; N. DUNĂRE, *Criterii de zonare etnoculturală*, în *Ilfov - File de istorie*, București, Muzeul Județean, 1978, p. 511-526; CONSTANTIN BRĂILOIU, *Despre folklorul muzical în cercetarea monografică*, în *Opere*, vol.IV, București, Editura Muzicală, 1979, p. 71-92; GHIZELA SULITEANU, *Despre cercetările inter și intradisciplinare în etnomuzicologie*, în *Revista de Etnografie și Folclor*, București, nr. 1, 1992, p. 35-51.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Anexa

ARPAD MAJVAS, *Interferențe mioritice în arcul carpatic: "Floarea fără moarte"*, în *Calendar Literar*, Brașov, Asociația Scriitorilor din Brașov, 1970, p 149-154.

BALACI, EMANUELA ȘI BUCSAN, ANDREI, *Jocuri din Transilvania de sud. Monografie*, Brașov, CCP a jud. Brașov, 1969.

BREDICEANU, TIBERIU, *"Miorița" - studiu și culegere de folclor*, în *Muzica*, București, nr. 4, 1974, p. 11-19; Idem, nr. 5, 1974.

BUCUR. NICOLAE, *Aspecte privind folclorul păstoresc din Depresiunea Giurgiului și Ciucului*, în *Harghita*, august 1978, p. 10.

BUCUR, NICOLAE, *Variante harghitene ale poemului "Ciobanul care și-a pierdut oile"*, în *Adevărul Harghitei*, Miercurea Ciuc, nr. 172, 3 august 1990, p. 2; Idem, nr. 173, 4 august 1990, p. 3.

BUCUR, NICOLAE, *Imagini și simboluri în folclorul păstoresc harghitean*, în *Angustia 5*, Sfântu Gheorghe, Editura Carpații Răsăriteni, 2000, p. 231 - 240.

CATRINA, CONSTANTIN, *Obiceiuri pastorale din zona Branului*, în *Astra*, Brașov, nr. 7, 1973, p. 14.

CATRINA, CONSTANTIN, *Însemnări pe marginea unor culegeri de folclor muzical din județul Covasna*, în *Angustia 3*, Sfântu Gheorghe, Muzeul Carpaților Răsăriteni, 1998, p. 271 - 274.

DICULESCU, FELICIA, *Folclorul muzical din Depresiunea Întorsura Buzăului - Materiale din Arhiva Institutului de Etnografie și Folclor "Constantin Brăiloiu"*, în *Angustia 3*, Sfântu Gheorghe, Muzeul Carpaților Răsăriteni, 1998, p. 223-270.

DUNĂRE, NICOLAE, *Curbura Centrală a Carpaților, un centru de iradiere a baladei "Miorița"*, ms (8 iunie 1984). Colecția prof. dr. Nicolae Bucur.

MUSLEA, ION, *George Pitiș - folclorist și etnograf*, București, EPL, 1968.

NICOLA, IOAN R, *"Miorița" în secuime*, în *Lucrări de Muzicologie*, vol. 10-11, Cluj-Napoca, Conservatorul de Muzică "Gh. Dima", 1979, p. 221 - 243.

POP, MIHAI, *Cercetarea folclorică Voinești*, în *Aluta*, vol. I, Sfântu Gheorghe, Muzeul Sfântu Gheorghe, 1970, p. 267 - 273.

RĂDULESCU, SPERANȚA, *Cântecul. Tipologia muzicală. I. Transilvania Meridională*, București, Editura Muzicală, 1990.

Abstract

Considerations Concerning Some Customs of The Sheperds in South-Eastern Transilvania (Brașov and Covasna). Circulation and Stratification.

Specialised bibliography concerning the categories and the musical species, through wich the spiritual life of Romanian shepherds is shown in nowadays enough comprehensive.

Musical collections made in time prove especially through their theme and poetic-musical content not only the age but also the perpetuation for a long time of some songs, dance melodies and traditional customs about the native sheperds? life.

Sântilia (Săcele - Brașov) or the *Sântilie Fair* (Fundata - Bran), *Sântilie's Hora* (Voinești-Covasna) / once two countries? parties from all the Carpathians / are still considered to be *"holidays"* from our ancestors. At the same time, the Strings (instrumental melancoly Romanian folk songs) directly contributed to the sheperds specialized activity like: sheep's milking, milk coagulating, butter whipping or milk measuring etc.

Besides the "Miorița" ballad or the sheperds' poem *"When the sheperd lost his sheep"*, the *"Gheorghilaș"* ballad or the *"Căpitan Gheorghiță"* the outlaw who kills Macvei, the village administrator, is, in our opinion, a transplanted creation in Southern Transilvania through mediating the moving of flocks roads; the presence of the shepherds in Bârsa and Covasna in the *"Brăila's pools"* beeing also accompanied by the *"Gheorghilaș"* ballad, taken during the last year from Săcele, Purcăreni, Vama Buzăului (Brașov); Lunca Jariștei / Siriu (Buzău); Salcia Tudor, Berețeștii de Jos (Brăila).

Regarding the song itself, it seems that to its emancipation contributed not only our sheperds voyages, but also the participation of the fiddles from Buzău at horas and weddings from Voinești-Covasna, Întorsura and Vama Buzăului. Here it is a situation that must be researched *"not only in the context of the folklore tradition of highlanders in Southern Transilvania, but also in its relations with the folklore in Vrancea and Buzău"*.

Dr. Constantin Catrina

www.cimec.ro / www.mncr.ro

DOINA OILOR Vama Buzăului, 1976

Vasile Roh, 54 ani

Culeg. Trineu Felea

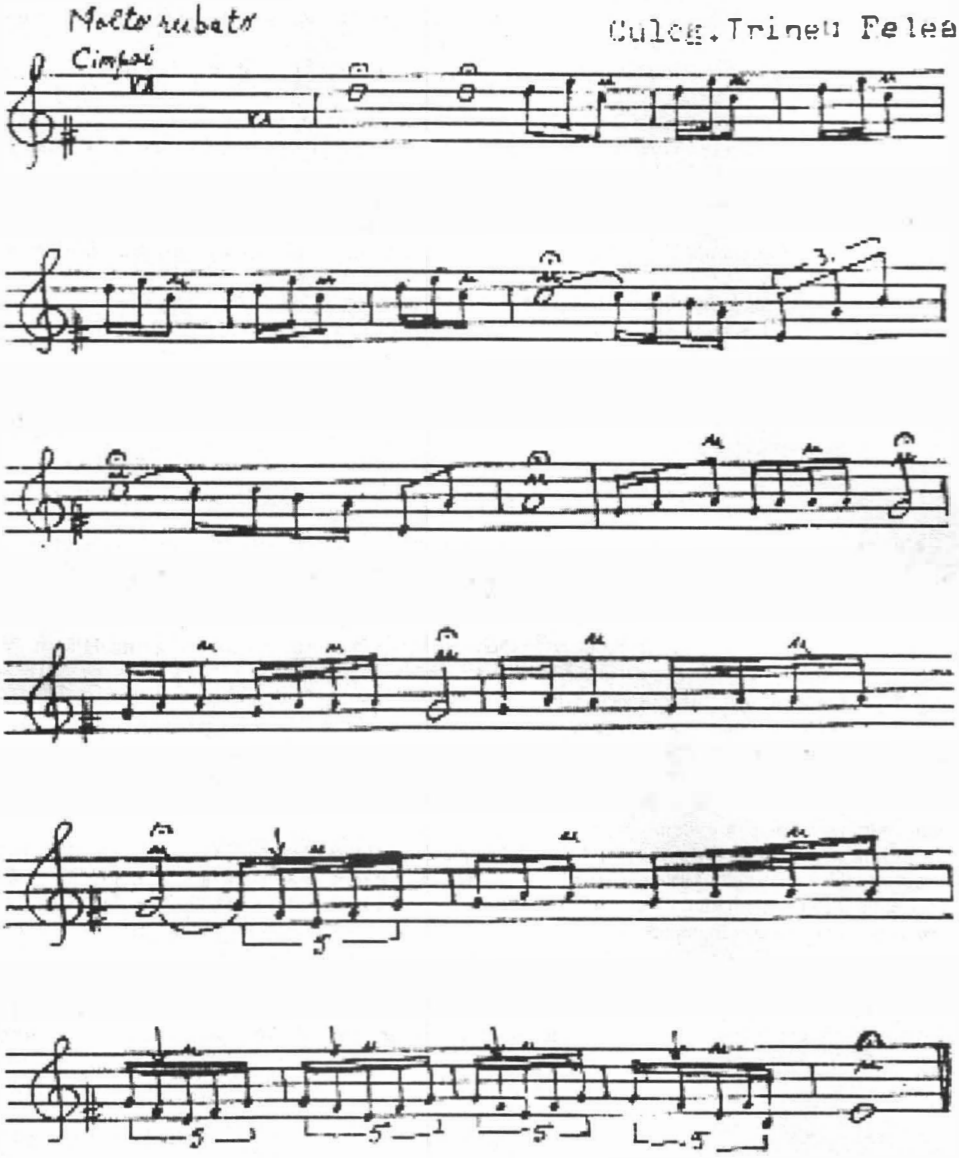

Constantin Catrina, Drag mi-e cântecul și jocul, Brașov, 1982, p. 59.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

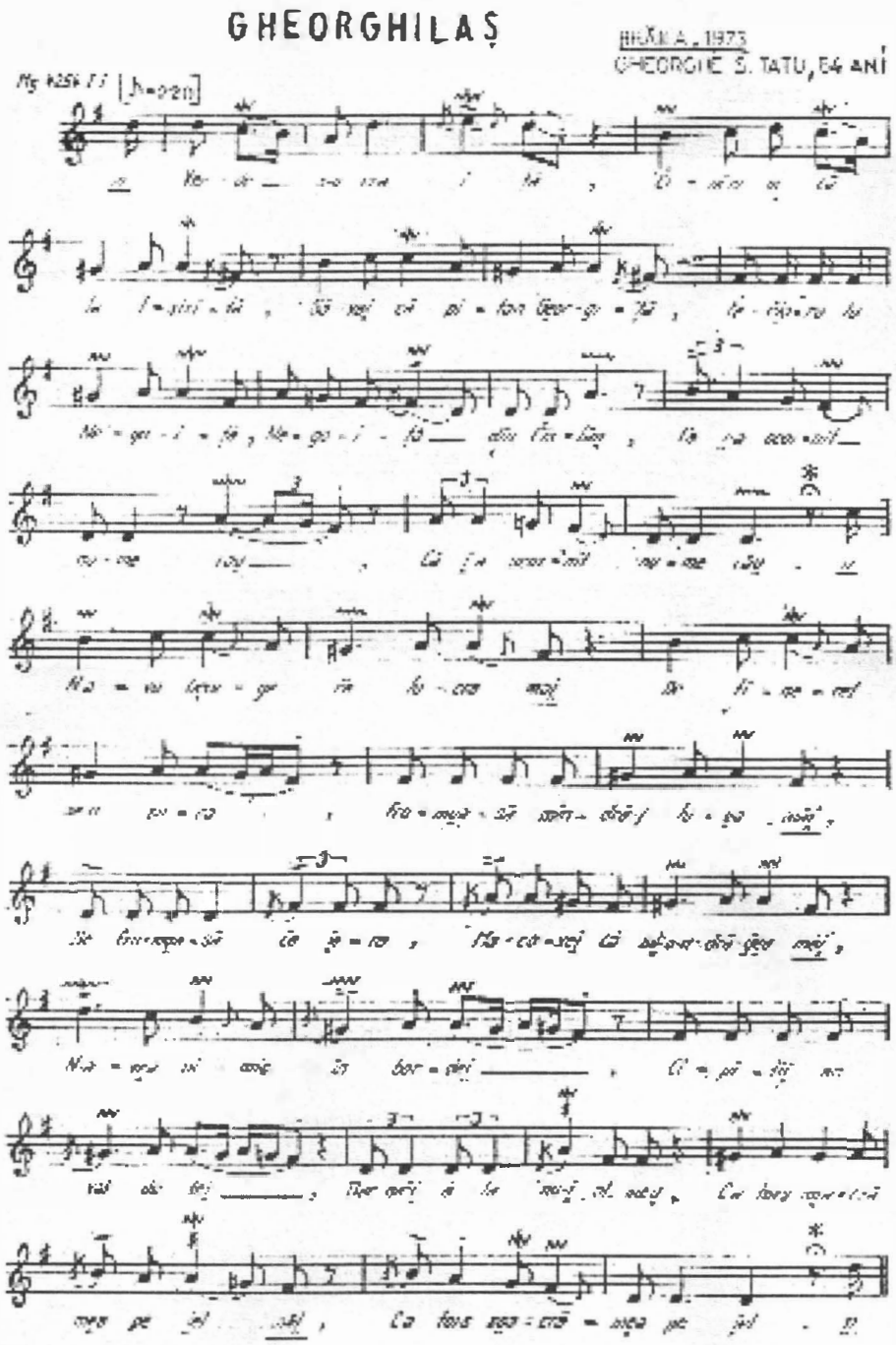

Ghizela Suliţeanu, Folclor muzical din judeţul Brăila. Balada sau cântecul bătrânesc, 1980, p. 425.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Miorița

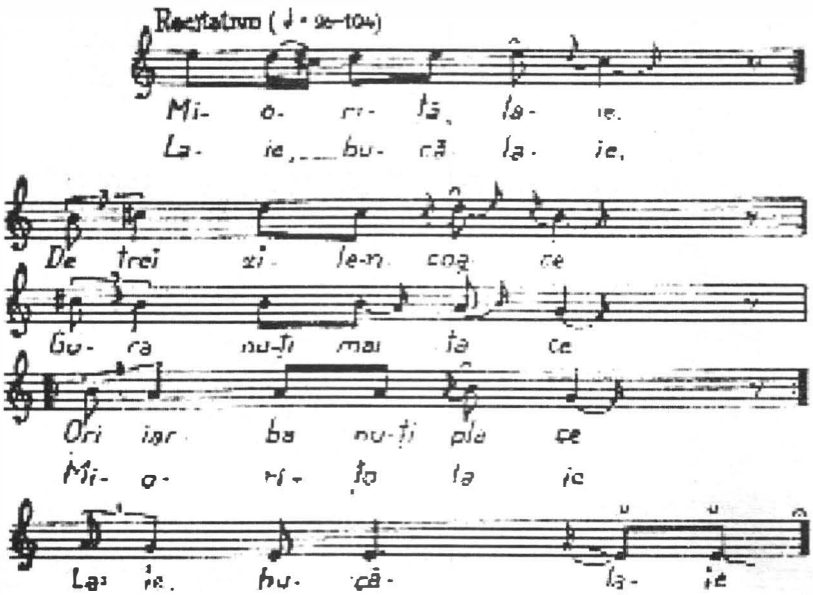

Miorița, laie,
Laie, bucălaie,
De trei zile-n coace
Gura nu-ți mai tace.
Ori iarba nu-ți place,
Miorița, laie,
Laie, bucălaie?
Sau ești bolnăvoară,
Miorița, laie,
Laie, bucălaie?

Culeg.: Ioan R. Nicola
1950, mai 28
Inf.: Alexe Budilanu, 61 ani
Com. Brețcu, jud. Covasna

Câte coruri sunt pe lume, Brașov, 1969, p.55. Ediție alcătuită și îngrijită de Prof. Viorel Ganea și Prof. Mihai Weber.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Tipologia gospodăriilor și locuinței zonei Toplița din Valea Mureșului Superior. Interferențe româno-secuiești

Tipologia așezărilor zonei Toplița după criteriul geomorfologic se prezintă suficient de unitară, acest aspect reflectându-se și în tipologia gospodăriilor. Valer Butură afirmă că în Transilvania, în general, tipurile zonale s-au individualizat în timp, sub influența unui complex de factori, economici, naturali, tradițiile etnice și uneori dispozițiilor administrative, prin generalizarea locală sau zonală a unor anumite tipuri de planuri în organizarea curților, a anumitor planuri, pentru diferitele tipuri funcționale de construcții urmărindu-se o cât mai bună apărare din exterior și o cât mai ușoară accesibilitate în circulația interioară precum și dinspre căile de transport[1]. De asemenea, componența curților și construcțiile gospodărești s-au diferențiat și dezvoltat în primul rând potrivit cerințelor ocupaționale. De aceea, în satele cu ocupația principală creșterea animalelor - spre exemplu - a fost necesară sporirea și extinderea anexelor pentru adăpostirea lor, iar în cele predominant agricole s-au impus anexele pentru adăpostit uneltele agricole. În zona Topliței, care ne interesează, ocupațiile fiind în special agro-pastorale precum și legate de pădurărit, deci complementare, construcțiile țărănești au fost și ele realizate în acest sens, regăsindu-se în gospodării atât grajdul cu șură, cât și anexele gospodărești necesare adăpostirii acareturilor, uneltelor agricole, pastorale sau forestiere. În funcție de tipologia satelor, s-au diferențiat și gospodăriile, după organizarea lor distingându-se gospodăriile cu curți închise. Se întâlnesc însă în satele risipite și câteva gospodării cu curți deschise (la Preluca din Subcetate și Gălăuțas, Filpea s.a.). La tipul de gospodării cu curți închise, construcțiile sunt grupate pe un lot mai restrâns, despărțit de garduri, de terenurile agricole, grădini de legume din jur, de ocoale (tarcuri) în care se depozitează fânul, paiele sau alte furaje în clăi, căpițe sau fânare acoperite special în acest scop. În funcție de amplasarea construcțiilor, cele mai frecvente planuri de gospodării sunt cele în unghi, organizate pe două, trei (mai ales) sau patru laturi. Se delimitează în zonă, planul gospodariei ce cuprinde alinierea casei de-a lungul ulițelor, paralel cu grajdul sau cu grajdul perpendicular pe linia casei, formând uneori un unghi drept ducând cu timpul la tipul învăluit de curte, după cum clasifica același reputat etnograf, Valer Butură, această evoluție în spațializarea gospodăriilor din unele zone montane. De asemenea, destul de frecvente în zona Topliței sunt gospodăriile cu grajdul amplasat în fundul curții. În zonele mai retrase din vatra satului sau din margine, grajdul și cotețele erau astfel amplasate încât să fie sub observație aproape tot timpul prin ferestrele caselor, pentru a se preveni eventualele atacuri ale animalelor sălbatice. Din această nevoie de securitate a animalelor, precum și a culturilor, s-au desprins o diversitate de construcții sau simple adăposturi sezoniere, ca o extensie a habitatului în interiorul sau în afara gospodăriei, cu diferite denumiri locale cum ar fi colibe, căsuțe s.a. Uneori, organizarea gospodăriei ținea foarte strict de necesitatea fertilizării eficiente a terenurilor atât de importante în obținerea unui randament în sistemele agrotehnice. De aceea, amplasarea gunoiului de grajd era astfel gândită încât să permită un acces cât mai bun pentru transportul lui pe parcelele agricole în scopul fertilizării acestora. În acest sens, gunoiul se depozita de regulă în spatele grajdului, excepție făcând cazurile în care terenul nu permitea acest lucru.

Din punct de vedere funcțional, se disting așadar șuri cu funcții limitate, de adăpostire a furajelor, cerealelor și a unor unelte, precum și șuri cu funcții mixte, având și grajd.

Gospodăriile cu casa în latul curții sunt răspândite, ca și cele cu planul în unghi din care au evoluat, în zonele deluroase și montane, în satele răsfirate și în cele înșirate de-a lungul drumurilor și văilor înguste ale râului Mureș sau pâraielor afluente.

În ceea ce privește pivnița, aceasta s-a zidit treptat sub casa din piatră; mai semnalăm însă și azi pivnițe separate de construcțiile gospodăriilor, construite din piatră fasonată, precum și simple gropi de adăpostit cartofii, mai ales pe cei pentru sămânță, săpate în

www.cimec.ro / www.mncr.ro

pământ și acoperite în două ape cu șindrilă sau mai nou, cu carton bituminat sau, și mai recent, cu plăci de azbociment.

Tipologia caselor

Tipologia caselor în zona Topliței a urmat evolutiv același traseu, de la tipul inițial de casă monocelulară la tipul caselor mai complexe, cu două sau trei încăperi, rar cu patru. Casele monocelulare au fost completate cu încăperi destinate păstrării rezervelor de hrană și a unor unelte sau obiecte gospodărești mai scumpe, care impuneau o mai bună securitate, așa cum aprecia Valer Butură[2]. În unele zone, încăperea care s-a adăugat casei monocelulare a primit numele de cămară, denumită "kamara" în limba maghiară, iar în germană "kammer", termen de origine neo-greacă, după unii cercetători, după alții latino-romanic. În timp, cămara a completat casa cu tindă, devenind a treia încăpere. În satele aparținătoare zonei Toplița, cămara și-a redus treptat din dimensiuni și nu mai rămâne o încăpere propriu-zisă, ci doar spațiu de depozitare a unor rezerve de hrană. În general însă, zona de care ne ocupăm păstrează tipul casei cu două încăperi și o cămară mică în locul tindei din alte zone, întâlnim ca spațiu de acces în încăperi antreul mai larg, evoluat din închiderea prispei sau târnațului. O încăpere era destinată locuitului permanent, cu funcțiuni atât de bucătărie cât și de dormitor; o alta, era denumită *"casa de mândrit"*, *"casa de dinainte"*, *"casa de la drum"* etc., care era păstrată neîncălzită, doar pentru eventualii musafiri, pețitori, sau pentru reuniuni importante ale familiei cu ocazii deosebite; tot aici se găsea și zestrea fetelor de măritat. Treptat, instalându-se în locul sobei simple de fontă sau tablă de fier (fiteu) - soba oarbă, din teracotă, și a doua încăpere devine încălzită permanent.

În ceea ce privește cuptorul, în zona Topliței se mai păstrează doar cuptorul din curte, separat de construcția casei, care uneori închizându-se și acoperindu-se a devenit o bucătărie de vară numită în alte zone, cuptoriște.

Unitatea tipurilor arhitecturale, spre exemplu, se regăsește în spațiul românesc de la străvechea locuință dacică monocelulară la locuința specifică etnică românească cu două încăperi, prispa târnat pe una, două sau trei laturi, cu acoperișul în patru ape și proporții arhitecturale armonioase, la care se adaugă grija deosebită pentru ornamentarea stâlpilor prispei și arcadele realizate între stâlpi. Există însă în zona Toplița o interferență privind unele elemente de arhitectură tradițională. În zona la care ne referim, cea a Mureșului Superior, din studiile întreprinse până acum referitoare la arhitectura tradițională, rezultă evidențierea a numeroase elemente de interferență atât cu Moldova, Bistrița, Câmpia Transilvaniei, cât și cu spațiul locuit de secui. Acest aspect iese în evidență și din relatările istoricului Nicolae Iorga, care realiza binecunoscuta călătorie de documentare în Transilvania la începutul secolului XX, pe atunci aflată în componența imperiului austro-ungar: *"...Satele pe care le străbatem* (pe Valea Superioară a Mureșului - n.n.) *sunt alcătuite din clădiri de lemn tencuite și văruite, cu cerdacul în față, sprijinit pe coloane cu căpițelul strivit, ori cu greoaie locuințe de cărămidă de tip austro-unguresc pentru colonești"*[3]. Casa cu prispă, târnat pe unu, două sau trei laturi, sunt cele reprezentative pentru zonă. O prezență specifică o reprezintă varietatea de prispe închise, cu filigorii, terminate în partea superioară cu fronton traforat în diferite motive tradiționale, cu un registru foarte bogat, meșterii de case, atât români, cât și secui sau maghiari, parcă întrecându-se în arta decorării lemnului și în acest mod a locuinței. În ansamblu ei, de exemplu, arta decorativă legată de arhitectura populară are un pronunțat caracter unitar și este predominant geometrică; linia dreaptă sau curbă, care formează elementul de bază al tuturor combinațiilor ornamentale ale acestei arte, nu este încă de rigiditatea liniei definite de geometrie ci, prezintă întotdeauna anumite iregularități care imprimă motivului astfel realizat un caracter însuflețit. Însă țăranul român, secui, maghiar sau sas nu a folosit doar motive geometrice în arta decorativă a porților - spre exemlu - ci și o bogată ornamentație inspirată din natură, printre motivele stilizate întâlnindu-se diferite obiecte, flori, frunze, păsări, animale ș.a., reduse adesea la cele mai simple forme liniare, operația de stilizare făcându-se tot în sprijinul geometrismului. Arta fasonării sindrilelor de coamă sau a scândurilor porților, gardurilor, prispelor, filigorilor prin combinația de forme este foarte diversificată iar acest imbold al stilizării stă la baza concepției artei decorative țărănești și a dus la stabilirea unor anumite motive tematice[4].

Porțile, fiind primele anexe care rețineau atenția trecătorilor, au ridicat numeroase pro-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

bleme, pe lângă cele funcționale, semnificând și anumite fațete sociale. Au evoluat din forme simple spre altele deosebit de complexe uneori, și nu reprezentau doar spații de acces spre grădină sau curte, ci și o manifestare a unui anumit statut, a unui anumit prestigiu. În spațiul de care ne ocupăm, în evul mediu, poarta a primit și un simbol al stării sociale, în construcția acesteia impunându-se restricții. Treptat, dreptul de a avea porți mai aspectuoase a fost revendicat nu numai de nobilime, ci și de țăranii privilegiați, liberi, care au avut porți monumentale, în timp ce iobagii, atât români cât și secui, multă vreme nu au avut nici dreptul nici materialul necesar, deoarece pădurile au aparținut categoriilor sociale privilegiate. Cu timpul însă, țăranii mai înstăriți au reușit să-și construiască și ei porți care simbolizau o sporire a prestigiului lor[5].

Materialele și tehnicile cele mai vechi folosite la construcția porților erau aceleași ca și la garduri, cele mai vechi fiind din nuiele împletite orizontal (care se mai pot observa în satele din Subcetate-Filpea, Gălăuțaș-Pârâu, Bilbor, Tulgheș ș.a.), nuiele verticale prinse între leaturi, din leaturi orizontale sau verticale, din scânduri groase cioplite sau tăiate în joagăre, ca mai târziu să fie înlocuite cu scânduri tăiate la gater sau circular și ultima fază din fier forjat și beton. Alături de poarta mare, formată din doi stâlpi solizi, și o ușă prin care se intra cu căruța, a apărut o portiță, care a ușurat circulația oamenilor și animalelor.

În ceea ce privește structura porții, atât a celei românești cât și a celei secuiești din zona Mureșului Superior, acesta cuprinde: piscul porții, acoperiș de șindrilă, cu sau fără porumbar, consolă, stâlpi, grinda mare, colțar, fruntar, colț decorat, portiță, poarta mare, arcul mare, arcul mic și grinda mică. Aceasta era, desigur, structura specifică unei porți mai aspectuoase, unele elemente structurale putând lipsi după caz.

Un rol deosebit de important îl aveau și îl mai au pe alocuri ornamentica porților. Se disting astfel diferențieri, prin preferințele pentru anumite motive simbolice, geometrice, florale, zoomorfe și prin amploarea compozițiilor. Cele mai frecvente erau porțile cu trei stâlpi înalți cu acoperiș simplu sau cu porumbar. Compozițiile ornamentale erau larg desfășurate pe stâlpii masivi (ai porților secuiești - mai ales), pe fruntarul orizontal din partea superioară a lor, sau pe contrafișele care consolidau și arcuiau colțurile încheieturilor superioare[6].

În decorul porților românești și secuiești predominau scândurile traforate, verticale, cu marginile profilate în forme variate și care, așezate perfect simetric în compoziție, urmăresc să reprezinte anumite figuri geometrice (triunghiuri, romburi, cercuri ș.a.), figuri stilizate de flori, păsări sau animale. De asemenea, nu lipsesc nici figurile antropomorfe. Imaginea căutată de artistul țăran poate fi redată de scândura însăși, care apare în compoziția porții ca element plin, luminat sau de golul umbrit, limitat de profilurile a două scânduri alăturate. Aceste elemente de decor și tehnici s-au regăsit și în compoziția prispei, filigorii caselor tradiționale din zonă.

Ca motive distinctive totuși, se păstrează la porțile maghiare și secuiești motivele vegetale în mod predominant, dispuse în vrejuri aerate, cu frunze și flori, mai ales lalele. La cele românești, predominante sunt motivele geometrice, dar întâlnim și motive vegetale, laleaua fiind înlocuită cu bobocul de trandafir, trifoi sau vrejuri cățărătoare. Ca elemente de interferență surprindem și formele traforate ale diferitelor vase, mai ales amfore, la porțile românești terminate cu o inimă stilizată, iar la cele secuiești cu o lalea stilizată[7].

Atribuirea originii, paternității multor motive, este deosebit de dificilă, întâlnindu-se la ambele tipuri de porți, și de la Subcetate, Sărmaș, Gălăuțaș, Toplița, Stânceni - pe de o parte - și la cele din zona locuită preponderent de secui, pe de alta.

Indiferent însă de originea elementelor decorative componente, care pot fi găsite în registrele decorative ale multor etnii, ornamentica populară românească dar și secuiască constituie în ansamblul său, prin natura sintezelor sale, prin măsura și ritmul echilibrat cu care sunt amestecate și distribuite în compoziții motivele decorative geometrice și cele naturale stilizate, prin nuanțarea discretă și armonizarea culorilor (unde este cazul) un complex unitar de trăsături particulare, care îi asigură o incontestabilă originalitate.

Unitară este și organizarea interiorului casei, cu toate componentele sale dispuse funcțional în aceleași structuri de folosință pe colțuri și pereți prezentând o compoziție artistică unitară cu unele diferențieri zonale în funcție de elementele ce-l alcătuiesc. Interiorul locuinței populare românești tradiționale trebuie privit ca o categorie istorică, ce are o structură unitară de ansamblu și diferențieri zonale izvorâte din diversitatea ocupațiilor și

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ponderii acestora, diferențierea social-economică a populației, din evoluția tradiției locale în amenajarea părții dinăuntru a casei, din modalitățile locale de îmbinare a utilitarului cu esteticul[8]. În general, casa tradițională a fost organizată în așa fel încât să asigure cât mai bune condiții desfășurării ocupațiilor casnice, în primul rând pregătirea hranei zilnice și prelucrarea diferitelor materii prime, mai ales a fibrelor textile necesare în arta țesutului, cusutului sau broderiei. După cum afirmă cei mai mulți specialiști, printre care Georgeta Stoica, Paul Petrescu și Valer Butură, organizarea tradițională a interiorului locuinței românești prezintă, pe lângă trăsăturile comune, și trăsături specifice. Diferențieri mai accentuate prezentau piesele care, pe lângă funcții practice, au avut și mai au un predominant caracter decorativ cum ar fi spre exemplu: mobilierul încrustat, traforat sau pictat; textile: covoare, ștergare țesute sau cusute, carpete, broderii sau diferite cusături; ceramică (în zona de care ne ocupăm adusă mai recent din alte centre ca Deda, Bistrița Bârgăului, Neamț, dar și din centrele secuiești Corund sau Dănești - pentru perioada mai veche existând semnalări ale unui centru la Toplița). Diferențierile dintre interioarele românești, maghiare sau secuiești apar în ornamentica și cromatica acestora distincte, dar apar și unele motive ornamentale comune. De asemenea, comune sunt și unele elemente de mobilier dulgheresc, de exemplu canapele, colțare pictate ș.a. De altfel, mobilierul popular din zona Topliței se înscrie prin elementele componente, material, tehnică sau decor, în caracteristicile unitare specifice și altor zone etnografice. Așa cum arată și Andrei Pănoiu, mobilierul popular formează un mare capitol al artei românești, iar *"țăranul român din trecut - fie el plugar, crescător de animale sau meșteșugar - și-a amenajat locuința după străvechi datini și după gustul său ales. Interiorul era format din cele mai trebuitoare piese de mobilier, printre care patul și masa, scaunele și lăzile de zestre; acestora li se adăugau numeroasele obiecte de uz casnic și uneltele de trebuință apropiată, precum și nelipsitele podoabe din țesături, din lemn, piele sau metal, vase ceramice de tot felul etc"*[9].

Dezvoltarea funcțională a caselor din Transilvania, în general, a ținut seama de diferitele treburi casnice și o cât mai bună circulație interioară, ce au impus împărțirea încăperilor în colțuri. Astfel, întâlnim: colțul cu vatră pentru foc, colțul cu pat, colțul cu masă, colțul de după ușă cu podișoare pentru vase, blidare sau lavițe (laițe)[10].

În ceea ce privește colțul cu vatră de foc, cuptorul de odinioară nu se mai păstrează în interiorul locuinței în zona Topliței, locul său fiind luat de sobele metalice din fontă apoi din fier, folosite la încălzit și gătit. De aceea, ca efect, au dispărut cu timpul și în zona noastră vasele de ceramică, locul lor fiind luat de cele din fontă și mai nou de cele emailate, de aluminiu sau chiar inox. Oala de lut mai este folosită doar la sărbătorile mari de Crăciun sau de Paști, sau la întruniri mai importante ale familiei, pentru fiert găluște (sarmale). Astăzi, bineînțeles că este folosit și aragazul, dar în sezoul rece se folosește curent soba. Ca sistem de încălzire, au fost instalate sobele de teracotă tot mai mult, cu plita montată în bucătărie pentru gătit și încălzit, cealaltă parte în încăperea devenită dormitor, doar pentru încălzit. Apariția teracotei, a schimbat și vechea împărțire a încăperilor în colțuri.

În ceea ce privește colțul cu pat, se mai păstrează în casele sau încăperile locuite de bătrâni sau persoane mai în vârstă, patul tradițional fiind cu salteaua umplută cu paie, așternut cu verinci țesute și împodobite cu cusături, cearșafuri cu marginea cusută în diferite motive sau covoare (lipidee), țoale, perne cu căpătâi țesut sau cusut în diferite motive. Trepat, locul patului tradițional a fost luat de canapele moderne, sau uneori păstrându-se vechile căpătâie și speteze, s-a înlocuit doar salteaua umplută cu paie, de salteaua cu arcuri sau mai nou, burete. Cu toate acestea, încăperile, *"casele de mândrit"* sau *"de la drum"*, chiar dacă au schimbat patul tradițional cu canapele, mai păstrează însă și astăzi clădită cu grijă zestrea fetelor de măritat. Lada de zestre a fost astfel și ea înlocuită de diferite comode, dar patul clădit cu țoale, lipidee, perne ș.a. se mai întâlnește încă. Peretele din jurul patului este de asemenea și astăzi acoperit cu frumoase țesături: covoare, (peretare), carpete, cindee, care încadrează de obicei tabloul cu poza de miri a stăpânilor casei, prezenți, sau chiar a înaintașilor uneori. Mai întâlnim de asemenea diferite montaje compuse din alte fotografii cu instantanee din momente semnificative ale vieții de familie botez, cununie, înmormântare, fiind surprinse astfel toate ciclurile vieții. Uneori, diferite fotografii le întâlnim anexate la icoanele de pe pereți sau oglinzi. Un loc aparte îl ocupă încă pozele cu feciori sau bărbați în diferite uniforme militare,

www.cimec.ro / www.mncr.ro

din diferite armate, uneori de ocupație străină, în care înaintașii au fost obligați să se înroleze. Nu de puține ori, amintirea unora s-a păstrat doar într-o fotografie, răpuși fiind în vreo bătălie sau vreun lagăr din care n-a mai existat cale de întoarcere la vatră, marcând în mod tragic o serie de familii, de multe ori prăpădindu-se pentru o altă cauză decât a lor... Raportarea continuă la *"moși"*, la amintirea lor, o regăsim uneori sub forma unui adevărat cult. De asemenea, percții încăperilor mai sunt împodobiți în unele case tradiționale cu blide pictate cuprinse între ștergare numite local cindee, dar tot mai multe sunt înlocuite din păcate cu produse artizanale. În prezent, locul icoanelor picate odinioară pe lemn sau sticlă procurate din alte zone, a fost preluat mai întâi de icoanele *"țigănești"*, apoi de cele în fotocopii, de cult ortodox sau catolic, dar prețuite la fel de mult. Spațiul dintre ferestre sau colțul de după ușă era împodobit doar cu carpete mai mici, unde se agățau și suporții textili pentru piepteni. Aceste cusături erau însoțite și de unele texte cu semnificații gospodărești.

Colțul cu masă se mai păstrează în unele case, în locul mai luminos dintre fereastra spre uliță și curte. Masa nu servește doar pentru pregătirea și consumul alimentelor ci și în ceremoniile familiale sau cu ocazia unor sărbători din ciclul anului, ca și în alte zone. De asemenea, copiii își pregăteau lecțiile scriind tot în colțul cu masă, în unele locuri din zonă (Filpea, Zapodea, Preluca, Bilbor etc.) de la lumina lămpii cu petrol sau felinarului chiar, până nu demult.

Colecția Muzeului de Etnografie din Toplița păstrează și un tip de masă cu secriu (din Platonești), așa cum sporadic mai întâlnim în toate zonele Transilvaniei. În colțul mesei se mai găsea un dulăpior triunghiular numit colțar, în care se păstrau acte, cărți religioase, obiecte de preț. Inițial, icoanele pictate pe lemn sau sticlă se atârnau pe pereți, tot în colțul cu masă. Ulterior, se vor atârna deasupra patului, pe peretele acoperit cu lepedeu, icoanele încadrându-se de ștergare alese sau cusute.

Laițele (lavițele) vechi, încadrau masa dar treptat au fost înlocuite în zona Toplitei de canapee, rezultate prin atașarea unui spătar laviței, frumos ornamentat prin traforarea unor motive geometrice sau vegetale, inițial păstrând culoarea naturală a lemnului, apoi aplicându-i-se diferite baițuri, vopsele, sau pirogravuri. Spre deosebire de simplele lavițe, canapeul fiind închis, avea posibilitatea de a depozita textilele și îmbrăcămintea purtate mai des, fie cele de muncă, fie cele de sărbătoare sau *"de mândrit"*. Uneori, în acestea dormeau copii din familiile numeroase sau se țineau diferite alimente.

Lăzile de zestre folosite în zona Toplița erau frumos ornamentate, fie prin încrustare cu horjul, fie pictural cromatic, în motive geometrice, vegetale, zoomorfe. Ca și în alte zone cu populație mixtă, unele motive ornamentale se regăsesc atât pe lăzile de zestre românești, cât și pe cele maghiare și secuiești.

Colțul de după ușa cu podișor, sau blidar, era destinat pentru păstrarea găleților sau cofelor cu apă, fiind un colț mai răcoros, blidelor sau altor vase mai mari de uz casnic obișnuit. Blidarele sau podișoarele se mai păstrează în unele case mai vechi, fie sub forma simplă a stelajelor cu stinghii pentru susținerea vaselor, fie mai evoluate, cu părțile de jos închise, acestea păstrând unele motive ornamentale simple dulgherești sau ornamentate cu margini traforate.

Treptat, mobilierul din interiorul locuinței satelor zonei Toplița a fost înlocuit cu alt mobilier decât cel dulgheresc realizat de meșteri din sat, executându-se sau cumpărându-se la oraș. Ca și în cazul mobilierului țărănesc din alte zone etnografice ale țării, și cel din zona la care ne referim, Toplița, prezintă în decor o serie de motive ornamentale, care scot în evidență atât unitatea, cât și diversitatea specifică acestora[11].

Altă piesă de mobilier nelipsită era cuierul, realizat din scândură, cu cuiele de agățat din lemn traforat în diferite forme, cel mai des întâlnindu-se figurile antropomorfe. Scaunele aveau forme diferite (rotunde, pătrate, dreptunghiulare), confecționate în casele vechi din monoxile sau scândură. Pentru unele treburi gospodărești sau lucrul femeilor la meșteșuguri casnice, erau folosite scaune mai joase din scândură cu stabilitate mai bună; în jurul mesei însă se foloseau scaunele cu spătar din scândură traforată sau fustei rotunzi, unele scaune fiind frumos ornamentate cu forme vegetale, geometrice sau antropomorfe.

Ornamentica și ea prezintă o unitate stilistică indiferent de materialul-suport prelucrat ca lemnul, ceramica, țesături ș.a., cu motive frecvente ca valul, rombul, dintele de lup, spirala, rozeta solară, coarnele berbecului, șarpele, bradul etc. Tudor Vianu situează la originea formelor de manifestare cu caracter

www.cimec.ro / www.mncr.ro

artistic, decorativ, ornamentul. Rezultă astfel o unitate stilistică manifestată prin compoziție ornamentală, cromatică, legi decorative-simetrice, ritm, alternanță, dinamică și concepție artistică. Tudor Vianu, situează la originea formelor de manifestare cu caracter artistic, decorativ, ornamentul.

Stilul reprezintă o reflectare a spiritualității noastre și a felului nostru de ființare din timpuri străvechi prin stilizare, schematizare, abstractizare geometrizantă pe structura romboidală, dovedindu-se originea în sedentarismul agro-pastoral, autohtonia și continuitatea în acest spațiu. Arta populară trebuie privită prin prisma stilului care reprezintă de fapt stilul cultural, care primește o încărcătură etnică, valențe etnice care definesc specificul etnic. De aceea, cercetătorul Tancred Bănățeanu consideră că trebuie să abordăm problematica aceasta complexă a culturii populare pornind de la ideea identității relației unitate-specific etnic-stil[12]. Mihail Ralea spunea de asemenea ca nu poate să existe arta *"care să nu fie încadrată într-o națiune"*, iar Andre Leroi-Gourhan consideră stilul ca reprezentând structura artei populare.

Stilul și ornamentica, în ansamblul artei populare, alcătuiește un document etnografic prin care se relevă multiple căi de dezvoltare materială, precum și de exprimare artistică a unui popor.

Aceste câteva considerații și altele legate de aspectele privind tipologia gospodăriilor și locuințelor zonei Toplița, ne îndreptățesc și ne determină să aprofundăm cercetările interdisciplinare referitoare la spațiul Mureșului Superior, deosebit de complex în ceea ce privește cultura materială și spirituală a locuitorilor săi.

Note

1. VALER BUTURĂ, *Străvechi mărturii de civilizație românească. Transilvania - studiu etnografic*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București,1989, p. 37-39;
2. Ibidem, p. 94 - 95;
3. NICOLAE IORGA, *România cum era până la 1918*, vol. II, Editura Minerva, București, 1972, p. 249;
4. PAUL PETRESCU, *Arhitectura*, în vol. *Arta populară românească*, București,1969;
5. DAVID PRODAN, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*,București, 1967;
6. KÓS KÁROLY ȘI COLAB., *Kászoni székely népmüvészet*, București, 1972;
7. DOREL MARC, *Interferențe în arhitectura zonei Toplița*, în *Anuarul Muzeului Etnografic Reghin, Moșteniri culturale*, 2002; vezi și SALLÓ ISTVÁN, KARDALUS JANOS, *Porți și garduri în județul Harghita*, Miercurea Ciuc, 1977;
9. ION VLĂDUȚIU, *Etnografia românească*, Editura Științifică, București, 1973, p. 178 - 179; ANDREI PĂNOIU, *Mobilierul vechi românesc*, Editura Meridiane, București, 1975, p.10;
10. VALER BUTURĂ, op. cit., p.114;
11. GEORGETA STOICA, *Organizarea interiorului locuinței țărănești românești*, București, 1969;
12. TANCRED BĂNĂȚEANU, *Raportul tradiție-inovație în artă populară românească*, în *Anuarul Muzeului Satului și de Arta Populară*, București, nr. 5-6 / 1985, p. 232.

Resume

Tipologie des maisons dans la region du zone Toplița. Des Interferences roumain-szeklers

L'ouvrage présente une synthèse des recheches entreprises la zone ethno-culturelle Toplița, située la vallée supérieur de la riviere Mureș.

On ne peut mettre en évidence les interferencee culturelles avec les region limitrophes (la Moldavie. Gurghiu,Giurgeu),la zone habitée par les Szeklers que par une telle manière, qui doint surprende la richese des éléments qui composent la culture materielle et spirituelle d'une region qui attend etrecetudiée systematiquement, scienti iquement.

Etablis sur l'aire l'aire d'avancement vers la montagne, les habitants se sont occupés d'élévage des animaux et agriculture limitcé. Le type de village spécifique pour la zone a conditionné profondement la texture de la ferme. La ferme, comme noyau économiqaue de la famille, contient un élément principal la maison.

Signe de la présence de l'homme dans la nature, l'architecture caractérise l'individualité d'une communauté humaine, en reflétant à la fois sa comande sociale, ses possibilités matérielles et techniquies, le niveau de dé developpement de ses forces de production. Aussi, l'influence du facteur économique sur l'architecture sést -elle manifestée à chaun des degrés d'évolution dúne société, en se concrétisant sous formes specifiquies.

Ainsi allons-nous contribuer a la valorisation du culture materielle et civilisation de cette parttie de la Roumanie.

Drd. Dorel Marc

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Arta decorării ouălor. Câteva aspecte din județul Harghita

În eseul despre *Simbolismul magico-religios*[1], cap II *Simbolisme indiene ale timpului și eternității privitor la "Oul spart"*, Mircea Eliade se oprește, printre altele, și la acest citat din Paul Mus: *"oul cosmic"* este *"identificat formal cu Anul, expresie simbolică a Timpului cosmic: SAMSARA, altă imagine a duratei ciclice, redusă la cauzele ei, corespunde deci exact oului mitic"*[2]. În felul acesta, actul de transcendere a Timpului - remarca Mircea Eliade - capătă expresie printr-un simbolism totodată cosmologic și spațial. *"A sparge învelișul oului înseamnă, în parabola lui Budha, a desființa SAMSARA, roata existențelor, adică a transcende atât Spațiul cosmic, cât și Timpul ciclic*[3]*. Mitul «oului începuturilor» (oului cosmogonic) din care s-au separat cerul, pământul, apa și soarele se întâlnește pe o arie geografică și culturală foarte întinsă. Acest mit ar avea centrul de difuziune în India și Indonezia"*[4]. Mitologia vedică ne spune că din apele oceanului primordial a apărut un ou strălucitor, care se desparte în două jumătăți: una de aur și alta de argint. Din cea de aur apare cerul, cea de argint se transformă în pământ, care va deveni materia primă (Prakriti) din care vor apare mai târziu toate plantele și viețuitoarele[5].

Ca sâmbure al creațiunii sau ca simbol al fecundității, al zămislirii vieții, oul a inspirat din timpurile cele mai vechi numeroase legende, basme, o întreagă mitologie și o întreagă literatură. Pentru marele artist Brâncuși, oul e *"maica formelor, a tuturor formelor, a tuturor plăsmuirilor cosmice sau umane. Oul e începutul și sfârșitul, include în el și taina facerii, a încolțirii vieții, și pe cea a trecerii în neființă, sau cum ar spune poetul Ion Barbu: «Nevinovatul, noul ou,/ Palat de nuntă și cavou»"*. Oul dogmatic demonstrează că macrocosmosul se repetă în microcosmos. În viziunea poetului el este făcut să devină obiect de contemplație. Văzut în lumina soarelui, oul relevă însăși esența universului - gălbenușul fiind *"ceasul galben, necesar"*, care măsoară scurgerea odată cu intrarea ineratului în ființă. Mitul este prezent în creația literară a multor popoare de pe continentul Europei și Asiei.

Originea ouălor colorate și mai apoi ornate ori decorate se pierde în negura timpurilor, izvorând încă din precreștinism. Legendele și credințele culturii populare atestă străvechimea lor, tradițiile izvorând din celebrarea Anului Nou, la echinocțiul primăverii și cele din riturile fecundității. Din lucrările unor cercetători ca Simion Florea Marian[6], Al. Tzigara Sămurcaș[7], Artur Gorovei[8] și alții, aflăm că ouăle colorate serveau ca simbol al germenului de viață în stare latentă; în mitologia unor popoare oul este simbolul universului; la chinezi, despre obiceiul colorării ouălor se poate vorbi de două mii de ani înaintea erei noastre. În cazul Chinei antice, se știe, universul provenea dintr-un ou gigantic: pământul reprezenta gălbenușul acestuia. Celții celebrau oul de șarpe, căruia îi puneau țepi ai ariciului de mare. Incașii amestecau soare și ou în cocktailul lor divin. Pentru dogoni (populație nigero-senegaleză) oul este cosmic.

În Europa, ca și în alte civilizații, săpăturile arheologice au dat la iveală bastonașe de argilă servind ca instrumente de desenare a ouălor, precum așa-numitele *"galets e riviere"*, veritabile *"ouă minerale"* având pe ele semne pictate cu argilă de culoare ocru, provenind din perioada mezolitică (10.000 de ani î.e.n.). Descoperirile cele mai vechi provin, se pare, din mormintele mesopotamiene, cretane, egiptene și nubiene. Numeroase ouă încondeiate au fost găsite în mormintele avarilor. Cu alte cuvinte, multe datini erau cunoscute aproape de toate popoarele Asiei, Europei, Egiptului, cercetările arheologice aducând mărturii de ordin material. Aceste obiceiuri au fost asimilate de creștinism, oul încondeiat simbolizând învierea lui Iisus Hristos, însăși viața.

Puternic grație trecutului său, cu silueta lui rafinată, prin proporțiile lui perfecte, precum și prin toate emoțiile pe care le vehiculează de multă vreme, oul nu a triumfat niciodată cu modestie. Foarte rapid, ouăle s-au împodobit în toate culorile curcubeului. Cei dintâi creștini le vopseau în roșu, părinții le acopereau cu aur, argint și pietre prețioase, pictorii de la Curtea Regală a Franței (cum ar fi Watteau) le transformau în miniaturi prețioase, englezii le

www.cimec.ro / www.mncr.ro

cufundau într-un decoct, adică o soluție apoasă obținută prin fierberea anumitor plante sau flori proaspăt culese și cu cicoare, germanii le dădeau aspectul marmurei cu vinișoare de culoare brună. Erau niște autentice opere de artă sublime care rămâneau fragile.

Imperial, cosmic, filozofic ori sacru, oul constituie miezul sărbătorii de Paști. Obiect al tuturor poftelor excesive, oul de Paști este și mesagerul întregii game de sentimente. Conform consemnării lui Jean Marie Boelle, Ludovic al XIV-lea i-a trimis domnișoarei de Lavalliere un ou ce conținea o bucățică din adevărata cruce pe care a fost răstignit Mântuitorul, Domnul Iisus Hristos. La Versailles, gentilomii le transmiteau frumoaselor lor iubite, scrisorile înflăcărate ascunse în interiorul unei bijuterii în formă de ou. Tradiția se perpetuează. Oul de Paști le este în continuare rezervat, înainte de toate, celor pe care îi iubim. În Marele Ducat de Luxemburg, tinerele răspund propunerilor pretendenților la mâna lor, punând în fața ușii acestora un ou de ciocolată umplut cu bomboane de zahăr. În Italia, în oul de Paști se pune o surpriză destinată celui căruia i se oferea el. Tehnica turnării în forme apare în secolul al XIX-lea. Ea le-a permis fabricanților de ciocolată să calibreze ouăle produse, fabricându-le în două jumătăți, și să dubleze în același timp eficiența procesului productiv. De atunci, forma lor a rămas neschimbată. Decorația și formatul variază însă la infinit.

La români, arta colorării și decorării ouălor are, de asemenea, o tradiție ce coboară spre vremi imemorabile. Practicată pe întreaga arie a țării, și cu deosebire în zonele etnografice de pe versanții Carpaților - Țara Bârsei, Vrancei, Zărandului, Maramureșului, Câmpulungului Moldovenesc etc., această îndeletnicire este menită să satisfacă setea de frumos a omului. La noi, datina este menționată prin anul 1700, când Antonio Maria del Chiaro Fiorentino, secretarul particular al domnitorului Constantin Brâncoveanu, admira meșteșugul și-l descrie în cartea sa *"Revoluțiile Valahiei"*, și cam tot pe atunci logofătul moldovean Gheorgache, în cartea sa *"Condice, ce are întru sine vechi și noua a Prea Înălțaților Domni"* (1762), pomenește despre iscusința creatorilor acestei arte populare.

Încondeierea și colorarea ouălor de Paști au fost ridicate de țăranul român la rangul unei adevărate arte. Numeroase modele de ouă, specifice tuturor zonelor locuite de români, reprezintă un adevărat cod religios, moral, patriotic, estetic. Numele acestor modele vorbesc de la sine: Ochiul lui Dumnezeu, Floarea cinstei, Cumpăna dreptății, Steaua noastră, Calea rătăcită, Luceafărul, Grâu înspicat, Crucea îmbrăcată în argint, etc.

La români, obiceiul pregătirii ouălor de Paști cunoaște particularități care conferă tradiției ceva deosebit, integrând-o, deseori, universului atât de fascinant al artei populare. Oare de ce s-a folosit culoarea roșie pentru ouăle de Paști? Legendele creștine leagă simbolul ouălor roșii de patimile Mântuitorului. Una din legende glăsuiește că, atunci când Hristos a fost bătut cu pietre, acestea, atingându-L, s-au transformat în ouă roșii. O altă tradiție consemnează că Maica Domnului, venind să-și vadă Fiul răstignit, i-a adus ouă, care s-au însângerat sub Cruce. Artur Gorovei avea să noteze o altă legendă: După ce Iisus a fost răstignit, cărturarii și fariseii au făcut un ospăț de bucurie. Unul dintre ei a spus: *"Când va învia cocoșul pe care-l mâncăm și oule fierte vor deveni roșii, atunci va învia și Christos"*. Nu și-a terminat bine spusele și oăle s-au făcut roșii și cocoșul a început să bată din aripi. Similară este și povestirea care ne spune că, după răstignire, în noaptea de sâmbătă spre duminică, Pilat, invitat la un ospăț dat în cinstea lui de mai-marii evreilor, îngândurat și îndurerat, ținea un ou în mână. Tocmai în acel moment, un centurion (ofițer roman) năvăli în sală, strigând înspăimântat: *"Hristos a înviat!"* Sceptic, ca orice aristocrat roman care nu mai credea de mult în zei și minuni, Pilat a replicat: *"O să învie când se va înroși oul acesta"*. În acel moment oul s-a înroșit. Minunea l-a făcut pe roman să scape oul din mână. De atunci, se zice, a rămas obiceiul ciocnitului ouălor roșii. De fapt, este vorba de substituirea simbolică a sacrificiului prin lovirea ouălor în cap[9].

Obiceiurile legate de ouăle colorate sau *"împistrițe"* răspund unui act de purificare sau regenerare, de înnobilare și înfrumusețare a vieții. I s-au atribuit puteri năzdrăvane. Din această credință s-a născut la români obiceiul de a da pomană ouăle vopsite pentru tihna răposatului sau de a le pune pe mormânt. Păstrarea ouălor încondeiate peste an explică tot acest fenomen, el fiind privit și ca simbol al armoniei sau perfecțiunii cosmice. Eminentul specialist etnograf Barbu Slătineanu va descrie și sorgintea tracică a ceremoniei ouălor încondeiate, adică a *"surăției"* (a deveni *"soră"*) între fete și a *"fărtății"* (a deveni *"frate"*) între flăcăi,

www.cimec.ro / www.mncr.ro

când se dau în dar basmăluțe, ouă încondeiate. Oul colorat a deținut și un anume rol în medicina populară, fapt confirmat de numeroși cercetători. Interesul pentru acest gen al artei populare este justificat nu numai din punct de vedere estetic, ci și datorită valorii lui documentar-istorice, el fiind asociat cu o serie de obiceiuri și credințe tradiționale, precreștine chiar, privind venirea primăverii. La populația maghiară din Transilvania, de exemplu, ciclul obiceiurilor populare de Paști cuprinde ocolul hotarului satului, sfințirea lui, precum și obiceiul stropitului. Toate aceste obiceiuri populare izvorăsc din precreștinism, din ritul fecundității (rod bogat al pământului) și cel contra deochiului (stropirea), când sunt date în dar ouă încondeiate.

Meșteșugul și arta încondeierii ouălor ocupă un loc deosebit în arta noastră populară, dezvoltându-se într-un mod specific și propriu stilului general al artei populare. Cu problematica decorării ouălor cercetătorii s-au ocupat mai puțin, considerat mult timp ca un gen de artă cu o importanță minoră, aparținând obiceiurilor și simbolurilor creștine.

Decorarea ouălor ocupă un loc important în vasta arie a miniaturisticii noastre populare, atât prin fragilitatea materialului utilizat cât și prin dificultățile pe care spațiul restrâns de desfășurare a compoziției ornamentale le ridică artistului popular. În țara noastră (spre deosebire de alte țări ale Europei, în care meșteșugul vopsirii și decorării ouălor s-a perimat și s-a restrâns) existau încă sute și sute de creatori ai satelor, femei îndeobește, care îl practică cu mult har și talent, la fel ca în timpurile mai vechi. Desigur, și-n acest domeniu asistăm la o serie de modificări. Azi nu mai întâlnim, spre exemplu, peste tot vopsirea cu culori naturale, renunțându-se și la o serie de motive străvechi, instrumente și tehnici tradiționale fiind înlocuite cu altele. S-au produs simplificări ori, dimpotrivă, îngroșări și exacerbări ale unor motive, efecte artistice deseori discutabile. Cu toate acestea, încondeiatul ouălor rămâne un meșteșug și o tehnică special utilizată și azi în țara noastră, fiind una din cele mai expresive arte pentru harul acestui popor.

Arta vopsirii ouălor de Paști la români cunoaște câteva trăsături specifice. Culorile corespund unei simbolisitici bine stratificate în timp și motivată în unele studii. Astfel, culoarea roșie simbolizează sângele, soarele, focul, dragostea și bucuria de viață. Negru - simbol al absolutismului, statorniciei, eternității. Galbenul - lumina, tinerețea, fericirea, recolta, ospitalitatea. Verdele - reînnoirea naturii, prospețimea, rodnicia, speranța. Albastrul - cerul, sănătatea, vitalitatea. Violetul - stăpânirea de sine, răbdarea, încrederea în dreptate.

Ornamentica ouălor vopsite este extrem de variată, ea cuprinzând simboluri geometrice vegetale (fitomorfe), animale (zoomorfe), antropomorfe (reprezentări decorative cu ființa omenească, zei sau divinitate), skeomorfe (unelte de muncă), cosmomorfe și religioase. Numai în ornamentarea geometrică deosebim simboluri precum: linia dreaptă verticală - viața; orizontală - moartea; linia dublă dreaptă - eternitatea; linia formând o suită de dreptunghiuri - gândirea și cunoașterea; linia ușor ondulată - apa, purificarea; linia în spirală - timpul, eternitatea; dubla spirală - legătura dintre viață și moarte. Acestora se adaugă încă multe altele venind din vremurile arhaice, regăsite pe ornamentica din neolitic. Simbolurile vegetale sau animale fac parte din fondul străvechi al creației noastre populare, multe regăsindu-se în basme și legende. Poate cel mai frecvent este bradul (*"Verde împărat"*), mărgăritarul (lăcrămioara), trifoiul, laleaua, peștii, cocoșul, broasca, iepurele, racul, vulturul, etc. Mai rar sunt întâlnite reprezentările antropomorfe, de personaje umane. În acest sens, demnă de notat este realizarea cercetătorilor Maria și Nicolae Zahacinschi, care au reușit să descopere în zona Branului un ou decorat cu figurine umane. Pe acest ou sunt reprezentate 14 fete înlănțuite într-o horă și care seamănă uimitor cu unul dintre cele mai vechi și mai frumoase obiecte de artă din neolitic, un vas de lut roșu (Cultura Cucuteni) pe care este înfățișată *"Hora de la Cucuteni"*.

De-a lungul veacurilor s-a constituit o anume particularizare, prin simbolistică, ornamentare și colorit, a mai multor zone. Lucrând cu motive decorative geometrice, fitomorfe, zoomorfe, cosmomorfe, etc., așa cum arătam mai sus, proprii întregii arii a pământului românesc, utilizând aceeași gamă de simboluri și de culori, creatorii din aceste zone au izbutit să dea compozițiilor lor o notă aparte, o pecete inconfundabilă. Au apărut și o serie de centre în care accentul s-a pus pe calitățile artistice ale meșteșugului.

Acest străvechi și minunat meșteșug atinge cote de cel mai înalt interes și în județul Harghita. Pe valea Ghimeșului, în comunele Lunca de Sus și mai ales Lunca de Jos, locuite

www.cimec.ro / www.mncr.ro

de ceangăi, dar și în alte localități cum sunt: Frumoasa, Făgețel, Livezi, exista tradiție în încondierea ouălor. Ouăle locului sunt monocrome, roșul închis fiind culoarea preferată, cu desenul ornamental, cuprinzând toată gama de motive cunoscute. Cele mai des folosite sunt ornamentele fitomorfe (trandafirul, frunza de fag, crenguța de brad, floarea de prun, floarea de fag, frunza de căpșună, strugurele, măgheranul, laleaua, ghiocelul, frunza de trifoi) iar între cele zoomorfe, predilecte sunt șarpele, cornul berbecului, laba ursului, coada rândunicii, piciorul corbului, piciorul mielului, limba cucului, calul alb, creasta cocoșului, laba broaștei, laba găinii, laba gâștei, copia caprei, fluturele. Nu lipsesc nici ornamentele skeomorfe - unelte de muncă (cârligul păstorului, potcoava, vârtelnița, căpăstrul împodobit, pieptenele, grebla, foarfeca, bățul de bătut la piuă). Ornamentica cosmomorfă se axează cu predilecție pe simboluri ca: fulgerul, cerul, soarele, stelele. Din ornamentația ouălor încondeiate nu lipsesc nici motivele religioase - cum ar fi crucea, însă ele se află, așa cum se constată de către toți cercetătorii, în minoritate față de întregul repertoriu motivistic. Este de remarcat marea asemănare a ouălor încondeiate de pe valea Ghimeșului cu cele similare din zona Bacăului și Buzăului. În 1969, muzeograful și cercetătorul Kovács Dénes publica, pentru prima oară pe meleagurile harghitene, studiul *Ouăle încondeiate de pe Valea Ghimeșului*[10] (reeditat în 1994). Riguroasa selecție de numai 36 motive - cele mai tipice și populare ornamentate, cuprinde o descriere a artei decorării ouălor, explicarea motivelor și datele creatorilor. Motivele asupra cărora a insistat autorul sunt *"limba cucului"* (*kakukknyelv*) aflat și pe vasul dac găsit în Depresiunea Ciucului și motivul *"calului alb"* (*feherkabala*) întâlnit pe rozetele tracice descoperite la Craiova. Lucrarea are menirea de a repune în discuție problemele ce le ridică cele două motive amintite, fără a avea pretenția de a o rezolva, ideea de bază fiind aceea că ornamentarea ouălor, în special în timpurile mai vechi, nu a constituit numai un aspect de estetică, ci și semn sau simboluri magice, de apărare. La 30 de ani de după această apariție, în 1999 Antalné Tanko Maria, originară din Ghimeș, publică în limba maghiară o impresionantă *"colecție"* de 216 motive ornamentale a ouălor încondeiate din Ghimeș, autorul desenelor definitive fiind Turcza Laszlo[11]. Nu excludem prin această prezentare și alte localități din județ, cum e zona Topliței, unde tradiția este viabilă la unele case ale gospodarilor.

Transmise din generație îm generație, simbolurile păstrate până astăzi în ornamentica ouălor de Paști atestă ingeniozitatea și deosebitul simț artistic cu care românii și-au întovărășit mereu mersul vieții lor.

A veghea la păstrarea, la ocrotirea și la continua îmbogățire a acestui tezaur al geniului creator național este o datorie care se impune cu prisosință.

Note

MARIA ȘI NICOLAE ZAHACINSCHI, *Elemente de artă decorativă populară românească, Decorarea ouălor - meșteșug și artă*, Editura Litera, București, 1985.

1. MIRCEA ELIADE, *Imagini și simboluri, Eseu despre simbolismul magico-religios*. Editura Humanitas, București, 1994, p. 97.

2. PAUL MUS, *La nation de temps reversible dans la mythologie boudhique* (extras din *Annuaire de l'Ecole pratique des Hautes Etudes, Section des Sciences religieuses*, 1938 - 1939, Melun 1939) , p. 14, nota 1.

3. Cf. MIRCEA ELIADE, *Op. cit.*, p.97.

4. MIRCEA ELIADE, *Morfologia si funcțiile miturilor*, în *Secolul XX*, nr. 2-3, 1978, p.8.

5. Cf. IVAN EVSEEV, *Cuvânt-Simbol Mit*, Editura Facla, Timișoara, 1983, p.54.

6. SIMION FLOREA MARIAN, *Sărbătorile la Români, studiu etnografic*, vol. III, București, 1901.

7. AL. TZIGARA SAMURCAS, *Ouăle de Paști*, în *Convorbiri literare* nr. 41, 1907.

8. ARTUR GOROVEI, *Ouăle de Paști, studiu de folclor*, București, 1937.

9. Cf. MIHAIL ALBIN POPESCU, în *Formula AS* , nr. 459 aprilie 2001, p. 15.

10. KOVÁCS DÉNES, *Gyimesi csángo irott tojások*, Inspectoratul pentru cultură, Centrul de creație și valorificare a tradiției populare Harghita, 1994, Tipographic, Reprint 1969, Kiadas az 1969 evi elso kiadas.

11. ANATLNÉ TANKO MARIA, *Gyimesi irott tojások*, Erdély Muzeum-Egyesulet, Kolozsvár, 1999.

Abstract

The Mastery of Decorating the Eggs

As a symbol of fecundity and life, the egg inspired, since the old times, numerous legends, fairy tails and an entire mythology and literature. For the great artist Brâncuși, the egg is the *"mother of forms, of all the forms, of all the cosmic and human creation"*. The egg is the beginning and the end, it includes the secret of creation, of life and death as the poet Ion Barbu would say: *"The not guilty; the new egg / Palace of wedding and grave"*. In the poet's vision the egg is made to become contemplation object. Seen in the sunlight the egg reveals the essence of universe. The myth is present in the literary creation of many peoples in Europe and Asia.

Dr. Nicolae Bucur

www.cimec.ro / www.mncr.ro

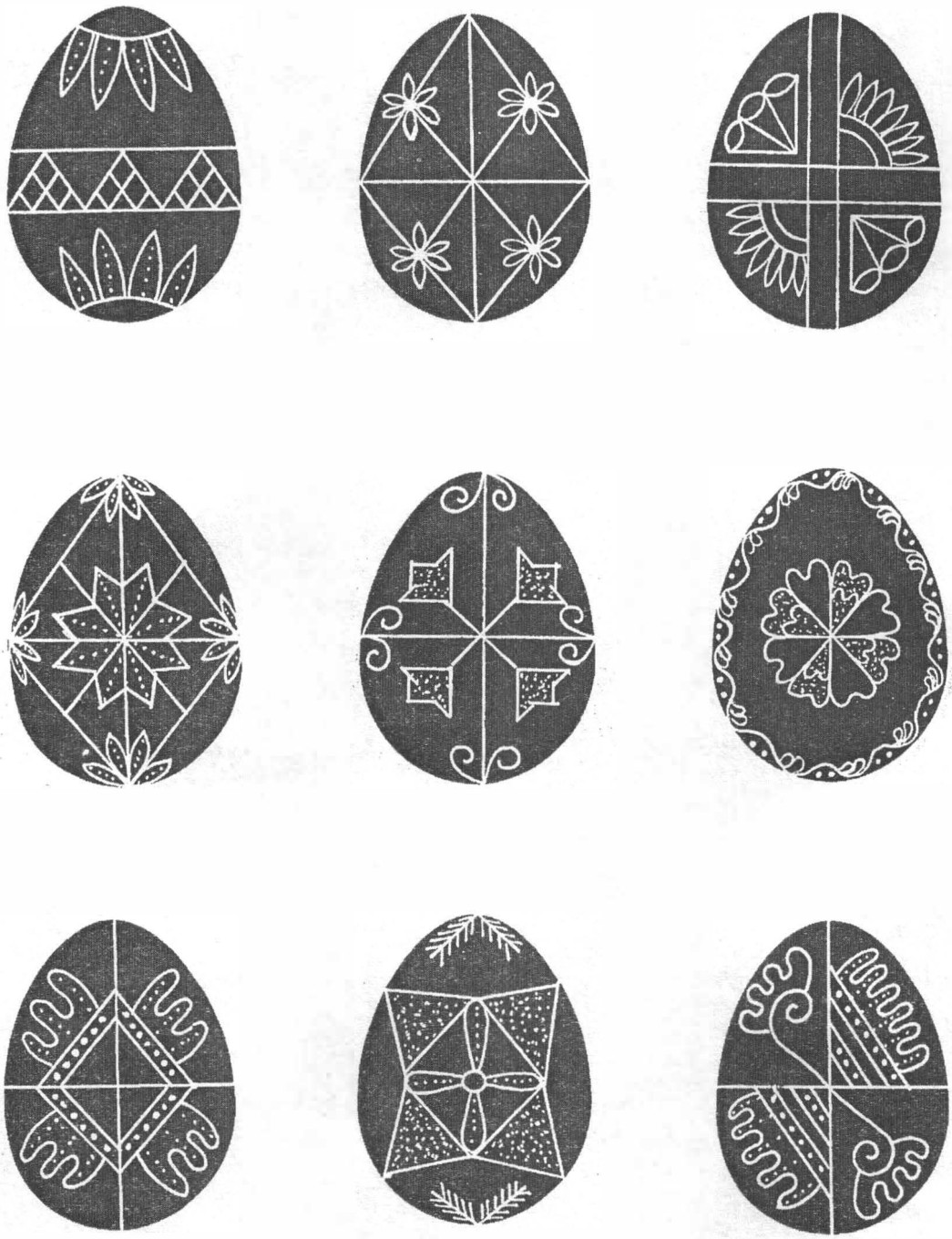

Modele de ouă încondeiate -1

www.cimec.ro / www.mncr.ro

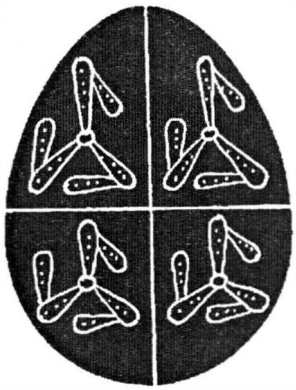

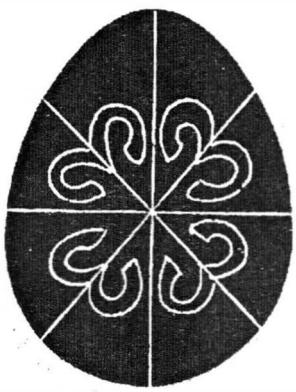

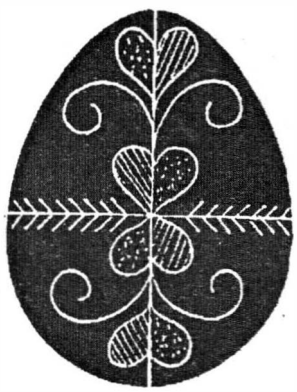

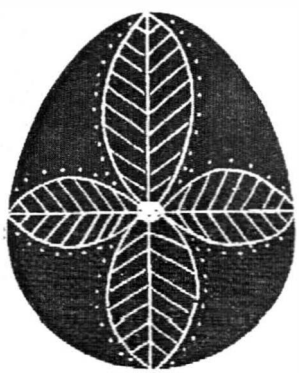

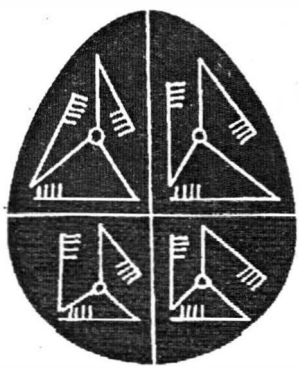

Modele de ouă încondeiate -2

www.cimec.ro / www.mncr.ro

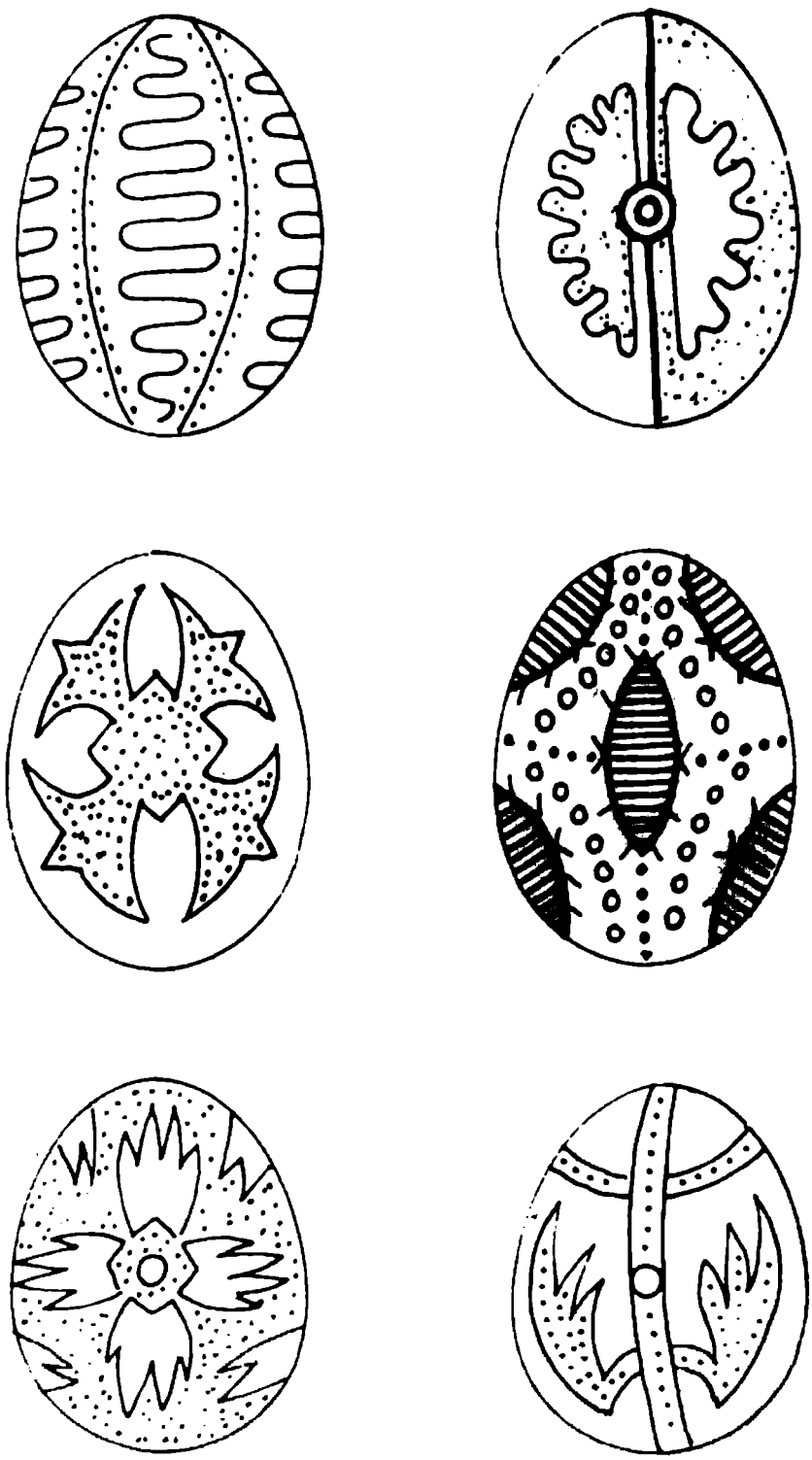

Modele de ouă încondeiate - 3

www.cimec.ro / www.mncr.ro

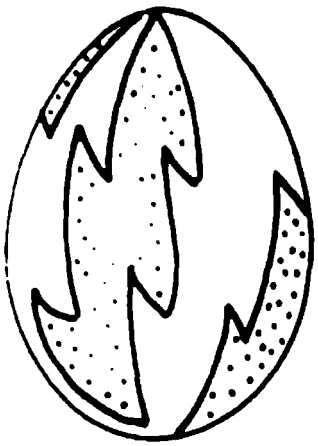

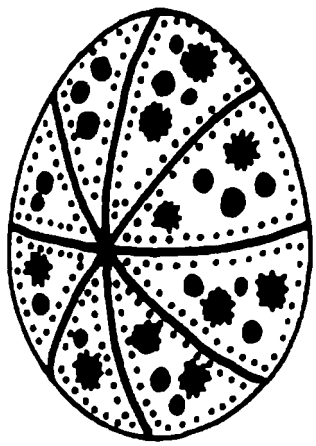

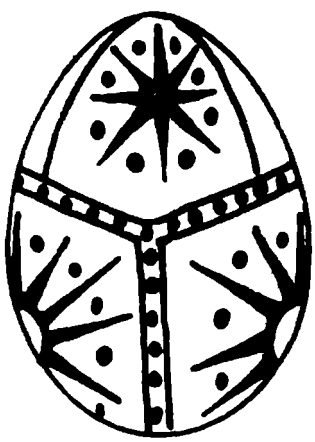

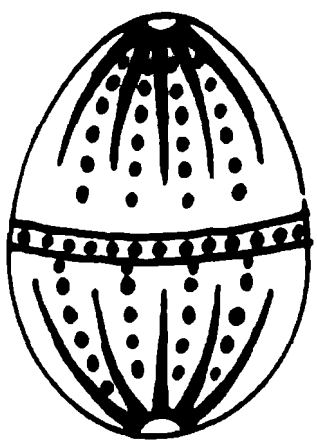

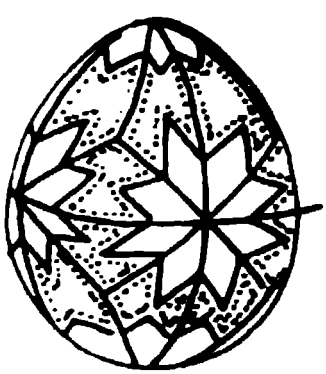

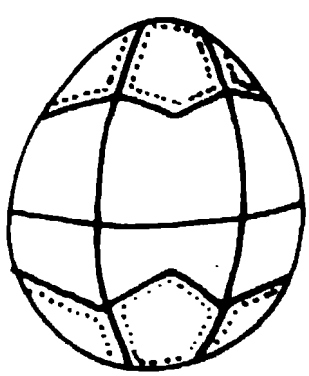

Modele de ouă încondeiate - 4

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Meșteșuguri și tehnică țărănească pe meleaguri covăsnene

Pledoarie pentru înființarea unui muzeu în Valea Zânelor

Înființarea unui muzeu al ocupațiilor și tradițiilor păstorești vine să completeze un gol în rețeaua muzeală din județul nostru, rețea cu o tradiție de mai bine de un secol, de când a luat ființă Muzeul Național Secuiesc, cuprinzând colecții de: Arheologie, Științe Naturale, Etnografie, Bibliografie (carte veche și contemporană), Istorie Medie, la care s-a adăugat în ultimul pătrar al secolului XX Muzeul breslelor din Tg.Secuiesc, Muzeul în aer liber de la Cernat, Casa memorială Körösi Csoma Sándor din Chiuruș, Casa memorială Benedek Elek din Bățani, Casa memorială Mikes Kelemen din Zagon, Galeria de Artă din Sf. Gheorghe, Muzeul Spiritualității Românești de la Catedrala ortodoxă, Muzeul Carpaților Răsăriteni.

Sunt deasemenea mulți iubitori de obiecte felurite care au constituit valoroase colecții personale, prezentate publicului ocazional.

Înființarea Centrului de Îndrumare a Creației Populare a impulsionat preluarea și continuarea meșteșugurilor artistice - lemn, textile, os, piese de mobilier pictat și ceramică.

Multe dintre aceste produse vor îmbogăți colecțiile muzeale, instituții menite să păstreze și să pună în valoare, pentru instruirea și educarea publicului, colecțiile de obiecte de interes artistic, istoric, științific și tehnic.

În Transilvania, aproape patru secole, meșteșugurile au fost supuse rigorilor Statutului organizațiilor de Breaslă, discriminatoriu pentru etniile din afara așa numitei *"Unio Trium Nationum"*. Românii erau excluși de la posibilitatea de a învăța și practica o meserie, impunând stagiu de ucenic, calfă, apoi meșter, calitate ce se obținea doar prin susținerea unor probe. Tolerată a fost meseria de ciorecar (croitor de cioareci) și opincar. În primele decenii ale secolului XX, în satele cu populație română trăiau croitori care au învățat meseria peste Carpați, și pe lângă cioareci confecționau, la comandă, din materialul clientului, și alte piese de îmbrăcăminte.

Androcul, laibărica, vizica, zăbunul erau confecționate în ateliere săsești din jurul Brașovului. Iată deci că sistemul a împiedicat afirmarea meșteșugarilor români în domeniul producției de bunuri materiale, ca de altfel și în alte domenii. În astfel de condiții, unii români au adoptat meseria de cioban, meserie cu adevărat, pentru că începea de la vârstă tânără; mânător, apoi strungar, ajutor de baci și numai după o lungă experiență practică putea deveni conducător al grupului. Cu adevărat meserie și încă una foarte grea, înfruntând arșița, ploaia, gerul, depărtarea de cei dragi, prezent la datorie 24 din 24 de ore.

Înzestrat cu puțină știință de carte în trecut, ciobanul avea capacitatea de a putea deosebi fiecare oaie din cârd; era veterinar, meteorolog, cunoștea harta Cerului, adeseori era cunoscut cu înzestrări oculte, știa să ferece gura lupului care le pricinuia pagube, știa să alunge vrăjitura care lua mana laptelui, cunoștea calendarul naturii, știa să respecte datinile creștine, cunoscută fiind dezamăgirea țiganului ajuns vinerea la stână, tratat cu mâncare de post.

Ospitalitatea ciobanului este cuprinsă și în colindele de Crăciun: *"Dumnezeu și Sânt Ioan, coborât-au pe pământ, sălaș au primit și mâncarea Le-au dat doi ciobănei, cu o turmă de miei...."* (text vechi din Vâlcele), *"Trei păstori ..."*, *"În coliba păstorească vrut-a Domnul să se nască fiul său cel sfânt, nouă pe pământ...."*, ș.a., Balada *Miorița*, devenită epopee populară, reprezintă doar câteva momente intrate în literatura română. Practicarea îndelungată a deplasărilor cu turmele pe o largă arie, străbătând lanțul munților (transhumanța) a constituit o benefică legătură cu frații din Principate.

Inspirat este și fragmentul din cântec *"Nu uita că ești român,/ Că dacă taică-tău-i cioban,/ Bunicul tău a fost Traian/ și Decebal ți-a fost și el străbun"*...În apropierea Castrelor Romane și sub umbra cetății Dacice, acest fragment nu ar putea lipsi de la poarta muzeului. Pentru ce a însemnat ciobanul în perpetuarea tradițiilor străbune ar fi trebuit demult ridicată pe un pisc înalt, cioplită în stâncă, efigia (ori statuia) vajnicului și legendarului cioban.

Omenia ciobanului primitor de oaspeți a fost prezentă și grea, de la jumătatea secolului

www.cimec.ro / www.mncr.ro

XX luptătorii fie împotriva fascismului, fie împotriva comunismului au aflat adăpost și un bulz de mămăligă.

Inițiativa câtorva oameni de suflet întâmpină opoziția neîntemeiată, ci doar un orgoliu pueril și ignorant.

Oierii români (ciobani, păcurari, păstori) au practicat o meserie la care nici secuii, nici sașii nu au purces. Pentru completarea produselor alimentare - lactate, carne - și lâna folosită la piese de îmbrăcăminte, mulți gospodari fără deosebire etnică creșteau pe lângă alte animale de casă și câteva oi, care adunate constituiau o stână undeva în apropiere de așezare, date în grija unui baci cu obligații stabilite prin contract. În unele locuri, ciobanii aveau rol de păstori ai turmei - laptele muls era luat acasă cu rândul și prelucrat de către gospodar. Păcurarii români dovediți pricepuți păstori, dar mai ales meșteri în a pregăti produsele de stână, au fost atrași de către curțile senioriale, punându-le la dispoziție pășuni montane pentru vărat și locuri de iernat în Lunca Dunării sau a Siretului, în bună înțelegere cu voievozii Munteni și Moldoveni, deloc dezinteresați, plata în natură - oi - completând haraciul către Poarta Otomană.

Documente de arhivă dovedesc existența a numeroase acte încheiate între familii nemeșești ori staroste de oraș privind condițiile de trecere a vamei și locul de iernat. În anul 1652, la 4 mai, domnitorul Vasile Lupu dă drept de pășunat locuitorilor din Tg. Secuiesc. Hrisovul a fost întărit de către Duca Vodă la 16 iulie 1671. La 1710, Nicolae Mavrocordat dă scutire de toate dările oamenilor nobilului Ștefan Daniel din Vârghiș. După registrele vameșilor din Sibiu, Brașov, Oituz și Ghimeș din anul 1735, se aflau la iernat în Moldova și Țara Românească cca. 255.247 oi și 474 cai. Fenomenul văratului la munte și a iernatului la câmpie, două drumuri pe an, a devenit cunoscut sub denumirea de transhumanță - traseul, drumul oilor. Curțile nobiliare începând să fie mai puțin interesate, au găsit prilejul ca să închirieze pășunile montane oierilor români care au continuat sistemul pe cont propriu.

După destrămarea economiei autarhice feudale, obligațiile păstorilor au fost preluate de către stat și administrația locală.

Oierii au cunoscut meșteșugurile la care aveau acces doar meșterii cuprinși în breslе: măcelari, postăvari, torcători, blănari, cismari, dogari, piuari, comercianți, croitori sumănari, negustori, producători de nutreț, suficiente motive pentru a constata că oieritul aducea profit fără deosebire de etnie.

Bazinul Oltului și al Râului Negru, cu afluenți repezi, au favorizat dezvoltarea instalațiilor tehnice: mori de apă țărănești, piua de postav, prese de ulei, instalații de decorticat mălai (păsat), joagăre de fasonat scânduri (gatere), vâltori pentru țesăturile din lână.

În bazinul Treiscaune au fost practicate numeroase meșteșuguri, existând chiar sate specializate, unde majoritatea gospodarilor erau antrenați în aceeași activitate - dogarii de la Harale, pălărierii (din talaj) de la Chiuruș, obiecte lucrate la strung la Turia, șindrilari la Ghelința, vase ceramice, meșteri pietrari, feronieri.

Schimbul de produse a avut loc în ambele sensuri, români-maghiari sau alte etnii, cu bunuri comune contribuind la dezvoltarea economiei locale cât și la îmbogățirea orizontului spiritual.

Meșteșugurile, ocupațiile, au fost însoțite de felurite practici magice menite să îndepărteze forțele malefice, de o bogată mitologie, deopotrivă la etnicii români sau la alte etnii. Epopeea *Mioriței* se regăsește în numeroase variante - nu în traducere - care au circulat și în folclorul maghiar. Cercetările evidențiază că împrumutul este de dată veche, (dr. Lajos Balázs, Anuarul M. N. S., 1966, p. 391-394). Preconizatul muzeu din Valea Zânelor trebuie să depășească izolarea etnică și să contribuie la punerea în valoare a moștenirii comune făurită în decursul secolelor pe aceste meleaguri.

Meșteșuguri practicate în decursul vremii pe meleaguri covăsnene

I. Meșteșuguri specializate în prelucrarea produselor alimentare:

- morărit: râșnițe manuale, mori de apă, instalații acționate de forța animală;
- prese pentru ulei comestibil: cu lurub sau cu berbeci;
- instalații pentru decorticat meiul;
- distilerii pentru alcool - povarne;
- instalații păstorești pentru presat caș, urdă, lapte acru.

II. Meșteșuguri specializate în prelucrarea lemnului:

- trasca, joagăr manual pentru debitat scânduri;
- gater pentru debitat cherestea, acționat de forța apei;

www.cimec.ro / www.mncr.ro

- strung pentru lemn, acționat de picior sau de roata hidraulică;
- dulgheri, constructori de case;
- tâmplari (măsari), producători de mobilier țărănesc și mobilier pictat;
- rotari, caretași (căruțe, trăsuri);
- șindrilari (sita de învelit acoperișul caselor);
- dogari - butnari, vesca pentru site;
- crucieri, cioplitori de stele funerare;
- pălării de talaj;
- lingurari, covătari, împletituri de nuiele;
- instrumente muzicale - țitere, viori, fluiere.

III. Meșteșuguri specializate în prelucrarea pietrei:

- pietre funerare, stâlpi de poartă, ghizduri de fântână, râșnițe manuale,
- pietre de ascuțit coasa, etc.

IV. Meșteșuguri specializate în prelucrarea lutului:

- olărit, ceramică uzuală;
- cahle pentru teracotă;
- țigle, cărămidă.

V. Meșteșuguri specializate în prelucrarea și finisarea țesăturilor de lână:

- pive de îngroșat pănura;
- vâltori pentru sumane;
- darace.

VI. Meșteșuguri specializate în prelucrarea pieilor:

- tăbăcărit;
- curelari, șelari, hamuri, chimire;
- cizmari, opincari.

VII. Meșteșuguri specializate în fierărit:

- potcovari;
- întreținerea uneltelor agricole;
- obiecte mărunte de uz gospodăresc.

VIII. Alte meșteșuguri:

- turtă dulce, turtă pentru ocazii de sărbătoare;
- boștinari, fabricarea lumânărilor din ceară de albine;
- prelucrarea trestiei - spete de țesut, trestie de stucături.

IX. Meșteșuguri artistice:

- mobilier pictat, piese de mobilier sculptat, întarși;
- țesături, cusături, arta naivă, os sculptat.

Abstract

Trades and Rural Technique in Covasna

Pleading for founding a museum in Valea Zânelor (the Fairies' Valley) the article shows that a museum based on occupations and shepherds traditions would come to fill the emptiness for the museums in Covasna County.

The article surveys the trades that were used in this area: trades specialised in processing food products, wood, clay, wool products, iron as well as artistic ones.

Nicolae Moldovan

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

SOCIOLOGIE
Sociology

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ANGVSTIA, 8, 2004, Sociologie, pag. 279-294

Structuri etnice și confesionale în județele Covasna și Harghita

Introducere. Metodologia cercetării

Despre zona Covasna-Harghita s-au scris și s-au spus multe în ultimii ani, în mass-media făcându-se aprecieri inclusiv asupra fenomenelor demografice și ale convieţuirii interetnice. De aceea, cercetarea obiectivă a unor dimensiuni ale acestor fenomene este mai mult decât necesară, acestui imperativ încercând să-i răspundă și prezenta lucrare.

Lucrarea *Structuri etnice și confesionale în județele Covasna și Harghita* își propune să abordeze dintr-o perspectivă interdisciplinară (demografică, sociologică și a istoriei - locale și regionale) următoarele probleme: reconstituirea evoluției unor fenomene demografice pe o durată de 150 de ani (1850-1992 și câteva date preliminare ale recensământului 2002); consecințele unor evenimente politice (în primul rând ale schimbărilor organizării teritoriale) asupra dinamicii populației și comportamentului demografic din estul Transilvaniei; evidențierea unor linii de demarcație, a continuității și a rupturilor care s-au produs în perioada analizată; caracteristici ale rețelei de localități urbane și rurale; aspectele specifice ale relației etnie-confesiune în sud-estul Transilvaniei; mutațiile intervenite în structura etnică și confesională a populației județelor Covasna și Harghita în perioada 1850-2002; considerații referitoare la unele procese și structuri demografice în cele două județe; evoluțiile recente ale mișcării naturale, direcții și consecințe ale mișcării migratorii, amploarea și dinamica procesului de asimilare a românilor din zonă; prezentarea principalelor comunități etnice din arcul intracarpatic și, în acest cadru, a unui studiu de caz privind comunitățile românești din Covasna și Harghita; surprinderea unor dimensiuni ale convieţuirii interetnice și implicațiile demografice ce decurg din raportul inversat dintre majoritate și minoritate existent în județele sus-numite.

Inițial, cercetarea a fost întreprinsă doar în județul Covasna. Ulterior, ca a fost extinsă și în județul vecin, Harghita, județ cu o configurație etnică și confesională comparabilă. S-a urmărit evoluția diferențiată a structurii etnice și confesionale a populației pe categorii de localități: urbane și rurale, monoetnice și etnic mixte. Analiza dintr-un județ a fost focalizată la nivelul localităților, văzute atât ca unități administrative, cât și ca niște comunități umane și ca medii de desfășurare a vieții sociale.

După modelul folosit de profesorul Traian Rotariu în studiul privind evoluția populației Munților Apuseni, am căutat să surprindem situația demografică a zonei, în dinamica ei, pe o perioadă de un secol și jumătate, utilizând în principal, ca sursă de informație, recensămintele efectuate pe acest teritoriu. Am format o bază de date, pregătită de lucrări sintetice și studii mai vechi și mai noi, inclusiv documente eclesiastice ortodoxe, urmărind o bună cunoaștere a problematicii specifice zonei și o înțelegere a fenomenelor demografice în dinamica lor. Pentru elaborarea capitolelor de demografie istorică, de un real folos ne-au fost lucrările de specialitate elaborate de Traian Rotariu și colaboratorii săi (Cornelia Mureșan, Elemer Mezei, Maria Semeniuc), Vladimir Trebici, Vasile Ghețău, Dumitru Sandu, Radu Halus, Ioan și Sorina Bolovan, Varga E. Arpad, Gheorghe Siseștean, Valer Vereș, Elvira Racolța și colegii săi de la Direcțiile Județene de Statistică ale Județelor Covasna și Harghita.

Analiza schimbărilor demografice, în primul rând a celor privind structura etnică și confesională, din localitățile județelor Covasna și Harghita, în perioada 1850-1992, a fost înlesnită și de punerea în circulație în limba română a datelor recensămintelor efectuate pe teritoriul Transilvaniei, începând cu anul 1850, prin grija cercetătorilor Catedrei și Laboratorului de Sociologie a Universității "Babeș-Bolyai" Cluj-Napoca, și a lucrărilor în limba maghiară a cercetătorului Varga E. Árpád. Studiul evoluției structurii etnice și confesionale a localităților județelor Covasna și Harghita a putut fi finalizat datorită faptului că, în lucrările respective, informațiile demografico-statistice coboară până la nivel de localitate, iar sistemul de localități este transpus în forma actuală de organizare a teritoriului.

În lucrare au fost valorificate concluziile unor cercetări sociologice efectuate în zona

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Covasna și Harghita de Vasile Dâncu, Marius Lazăr, Horváth István, Irina Culic, Maria Cobianu-Băcanu, Lily Rain, Ștefan Bruno, Alina Mungiu-Pippidi, Ancuța Plăieșu, Claudia Buruiană, Oláh Sándor, George Roncea, precum și cele realizate pentru redactarea unor lucrări de licență, masterat și doctorat, semnate de Codrina Șandru, Violeta Pătrunjel, Daniela Dumbravă, Claudiu Bădescu, Alin Câmpeanu, Teodora Roșca, Delia Ferchiu, Sebastian Pârvu, Ciprian Staicu ș.a. Concluziile cercetărilor sociologice au fost întregite cu sinteze ale discursului comunitar (politic, al societății civile și al mass-media).

Capitolele de istorie locală oferă ceea ce noi numim cadru istoric, conform teoriei și metodologiei monografiilor sociale pe cadre și manifestări, elaborată și experimentată de *Școala Sociologică de la București* a lui Dimitrie Gusti. Pentru comunitățile românești au fost elaborate sinteze monografice, biografii etnoculturale și științifice. Bibliografia parcursă cuprinde lucrări semnate de I.I. Russu, Camil Mureșan, Nicolae Edroiu, Mircea Păcurariu, Nicolae Bocșan, Ioan Aurel Pop, Toader Nicoară, Ioan Ranca, Ioana Cristache-Panait, Imre István, Ana Grama, Pál Edith, Mircea Sfârlea, Pál Antal, Liviu Boar ș.a.

Prezentarea principalelor momente de istorie locală a avut în vedere faptul că înțelegerea fenomenelor prezente nu este, de regulă, satisfăcătoare, fără a cunoaște evoluția ori geneza lor, deci trecutul. Numărul relativ redus al lucrărilor editate despre istoria românilor din sud-estul Transilvaniei ne-a determinat să recurgem la constituirea unui fond de manuscrise (format din cronici parohiale, lucrări memorialistice ș.a.) și la analiza unui mare număr de documente arhivistice inedite. Ne-am raportat la document nu numai ca oglindă a realității, ci și ca parte a relațiilor sociale, încercând să descifrăm: cine l-a produs, cu ce scop, cui se adresează.

Pentru surprinderea unor dimensiuni ale convieţuirii interetnice, am întreprins analiza presei locale de limbă română și maghiară, monitorizând discursul și comportamentul public al principalilor lideri politici, de opinie și ai societății civile, în perioada de după 1990, îndeosebi în anii 2001-2002.

Cercetarea unor comunități bine circumscrise presupune abordarea palierului simbolic, deci metoda comprehensiv calitativă. Am recurs inclusiv la utilizarea stilului și abordării emice recunoscute în antropologia culturală, adică redarea realității sociale prin prisma și limbajul subiecților cercetați. Am dorit să îmbinăm abordarea cantitativă (bazată pe cifre și metode statistice) cu cea calitativă (axată pe metode discursive și analiza comprehensivă). Studiului intensiv al comunităților socio-culturale de scală mică și mijlocie îi este proprie observația participativă de lungă durată, asociată cu interviuri, analiza de documente și materiale simbolice. Observația participativă a fost dublată, de asemenea, cu analiza discursurilor și convorbirilor, cu biografia, studiul de caz, analiza retoricilor cotidiene, fragmente de istorie orală, convorbiri informale s.a.

Ca urmare a faptului că lucrarea este fundamentată și construită pe un cadru interdisciplinar, în abordarea și tratarea temelor s-au profilat discursuri diferențiate. Astfel, fiecare capitol în parte este caracterizat de utilizarea unei terminologii specifice materialului supus analizei, fie ea sociologică, demografică și/sau istorică și, bineînțeles, păstrându-se o permanentă interconexiune discursivă între domeniile respective.

Demersul nostru cognitiv a pornit de la următoarele ipoteze: indiferent de schimbările la nivel *"macro"*, în comunitățile care sunt caracterizate de un *"minim demografic"* se pot elabora și promova politici, formale sau informale, de organizare a vieții sociale, reușindu-se conservarea și prezervarea identității; din punct de vedere structural, etnia și confesiunea comunităților rurale monoetnice, comportă în timp o schimbare semnificativ mai lentă decât cea a comunităților urbane; în localitățile etnic mixte, creșterile populaționale au avut cauze diferite: în cazul populației românești se poate afirma că determinant este sporul natural mai mare, iar în cazul populației maghiare determinantă este asimilarea populației de alte etnii (români, armeni, evrei, țigani); creșterea populației românești din județele Covasna și Harghita a avut drept principal factor sporul natural - superior mediei pe județ- înregistrat în comunitățile monoetnice românești din zonele locuite preponderent de români și sporul migratoriu înregistrat în principalele orașe, în perioada 1968-1989; segmentul de populație a celor două județe (Covasna și Harghita) rezultat din sporul migratoriu provine, cu precădere, din județele limitrofe, contrar ideii, mult vehiculate, conform căreia acesta este compus, în marea lui majoritate, din locuitori ai zonelor de peste Carpați, respectiv din Moldova, Muntenia, Dobrogea și

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Oltenia; procesul de deznaționalizare și asimilare a românilor, ale cărui dimensiuni pot fi cuantificate, are o structură radială de manifestare: în centrul *"secuimii"* se situează o grupare de localități cu populație preponderent maghiară, care formează nucleul intens al procesului, iar pe măsură ce se înaintează spre zonele de margine, locuite preponderent de români, intensitatea procesului se reduce; localitățile care au înregistrat în ultimii ani creșteri demografice semnificative au în componența lor importante comunități de țigani (rromi); funcționalitatea climatului de convieţuire interetnică din județele Covasna și Harghita își pune amprenta, în mod evident, pe structura etno-confesională a rețelei de localități din cele două județe; în localitățile etnic mixte, în care proporțiile dintre cele două etnii sunt mai aproape de paritate, structurile concurențiale și interferențele etno-culturale sunt mult mai prezente; inversarea raportului majoritate-minoritate în Covasna și Harghita imprimă o serie de efecte perverse, inclusiv asupra proceselor și fenomenelor demografice din zonă.

În abordarea raportului dintre etnic și confesional din dezbaterile românești interbelice și contemporane, alături de trecerea în revistă a vastei literaturi pe care o presupune tema și nevoia noastră de a o circumscrie la dimensiuni reduse, am optat pentru varianta de a ne restrânge la mai puțini autori și a-i reda mai detaliat, pentru că în acest fel tema se încheagă mai bine și devine mai accesibilă chiar pentru cititorul mai puțin inițiat în domeniu.

Am plecat de la ipoteza că hiatusul, sau ruptura care s-a produs la nivel oficial, societal, între etnic și confesional, din perioada totalitară, a creat un vid de cunoaștere, multe din lucrările cu acest dublu caracter etno-religios nefiind accesibile, mai bine zis fiind interzise. De aceea, am considerat mai utilă tratarea numai a câtorva autori interbelici și contemporani (Constantin Rădulescu-Motru, Dumitru Stăniloae, Nichifor Crainic, Nicolae Paulescu, Lucian Blaga, Vasile Băncila, Ilie Bădescu), ei constituind pentru noi cercetare exploratorie sau ceea ce sociologic numim *"studii de caz"* și, nicidecum o tratare completă și complexă a etnicului și confesionalului.

La fel am procedat și în cazul abordării sociologice a conceptelor de *"etnie"*, *"etnicitate"*, *"identitate etnică"*, *"minoritate etnică"*, *"confesiune"*, și a celor apropiate, de *"națiune"*, *"naționalitate"*, *"minoritate națională"*, *"religie"*, *"cult"*, prezentând definițiile inițiale, evoluțiile în timp ale acestora și accepțiunile actuale din literatura străină (Vacher de Lapouge, Max Weber, Thompsons, R., Hutchinsons, J., Smith, A. D., Barth F., Jenkins, R., Tajfel, H., Anderson, B., Gellner, E., Hroch, M., Waters, M. ș.a.) ca și din literatura română (Achim Mihu, Cătălin Zamfir, Elena Zamfir, Horváth István, Maria Cobianu-Băcanu, Gheorghe Siseștean, Gârlan Mictat ș.a.).

Lucrarea cuprinde următoarele capitole și concluzii principale:

Capitolul *"Etnie și confesiune în sud-estul Transilvaniei"* începe cu prezentarea cadrului geografic și istoric. Județele Covasna și Harghita, situate pe cursul superior al Oltului, în zona interioară a Carpaților de curbură, au o poziție centrală în cadrul țării. Această poziție geografică a făcut ca Sud-Estul Transilvaniei să constituie întotdeauna o zonă de întrepătrunderi și confluențe culturale și demografice. Din cele mai vechi timpuri până în prezent, viața comunităților umane din acest teritoriu a fost și rămâne marcată de strânse legături între cele trei provincii românești, iar într-o viziune mai largă, între Bazinul Carpatic, arealul balcano-dunărean și spațiul nord-pontic.

Împreună cu o parte din județul Mureș, județele Harghita și Covasna formează o zonă relativ compactă locuită de maghiari (fostele scaune secuiești), reprezentând o *"insulă maghiară"* înconjurată de județe cu populație românească. Harghita și Covasna sunt singurele județe din România în care, potrivit rezultatelor recensământului din anul 1992, locuitorii de naționalitate maghiară formează majoritatea populației: Harghita - 84,76% și Covasna - 75,21%. În înțelegerea modului de formare și evoluție a acestei concentrări, trebuie avute în vedere condițiile geografice și climaterice ale teritoriului celor două județe, precum și condițiile specifice din zonă, după stabilirea secuilor în fața pasurilor carpatice (sec XII / XIII).

Subcapitolul *"Istorie și demografie"* cuprinde considerații privind situația etno-demografică din cele două județe după Revoluția de la 1848, aspecte ale politicii demografice în timpul dualismului (1867-1918), evoluții demografice în perioada 1919-1940 (cu prezentarea proiectului de *"reromânizare"* a etnicilor români maghiarizați), pierderile etnice românești (de fapt, epurarea etnică a românilor) din perioada 1940-1944, secvențe din timpul experimen-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

tului socialist reprezentat de Regiunea Autonomă Maghiară (1952-1968), consecințe demografice ale industrializării socialiste (1969-1989), realități politice și etno-confesionale după decembrie 1989.

În această perioadă de 150 de ani, în afară de momentul 1867, au avut loc trei schimbări teritoriale (1918, 1940, 1944), înregistrându-se intervale favorabile afirmării identitare și demografice românești (1849-1867, 1918-1940, 1968-1989) și intervale favorabile populației maghiare (1867-1918, 1940-1944, 1952-1968). Din perspectiva comunităților românești din zona de referință, această evoluție ciclică (fiecare perioadă fastă pentru români fiind urmată de o perioadă de maximă intoleranță), s-a înscris în procesul de secuizare și maghiarizare a românilor produs de-a lungul ultimelor secole. Din cele 10 valuri de asimilare imediată și de alungare a românilor din ceea ce istoric s-a denumit *"Secuime"*, puse în evidență de Nicolae Edroiu, cinci sunt înregistrate între 1850-1992, fiind documentate de recensămintele moderne, fie că ele au fost efectuate sub administrație austriacă, ungurească sau românească.

Timp de peste 100 de ani (1850-1956), ponderea populației românești în totalul populației celor două județe a rămas aproape aceeași sau a crescut nesemnificativ(de la 14,1% la 18,2% în Covasna și de la 8,5% la 9,4% în Harghita). Pierderile etnice românesti din toamna anului 1941 sunt puse în evidență și de faptul că ponderea populației românești, în totalul populației din cele două județe, în 1941 a fost mai mică decât cea înregistrată în 1850 (12,9%, față de 14,1%, în județul Covasna, și 6,2% față de 8,2% în județul Harghita). Pierderile etnice românești din perioada ce a urmat Dictatului de la Viena au fost cu greu recuperate. Ponderea cea mai mare a românilor din anul 1930 în totalul populației a fost atinsă în județul Covasna după 47 de ani (19,9 % în 1930 și 19,6 % în 1977) și în județul Harghita după 36 de ani (10,0% în 1930 și 10,8% în 1966). Așa zisa *"românizare a ținuturilor secuiești"* (de fapt o ușoară sporire a populației românești, ca urmare a sporului natural mai ridicat înregistrat în localitățile monoetnice românești dar și a sporului natural migratoriu înregistrat în principal în orașele din zonă - de la 19,3% la 25,4%, în județul Covasna și de la 11,1% la 14,0 %, în județul Harghita) a avut loc după reorganizarea administrativ-teritorială din anul 1968, când au luat ființă județele Covasna și Harghita.

. Capitolul *"Procese și structuri demografice în județele Covasna și Harghita"* începe cu prezentarea unor considerații privind evoluția structurii etnice și confesionale a populației celor două județe și prezintă principalele caracteristici ale rețelei de localități, reperele istorice și contemporane ale mișcării migratorii și ale celei naturale a populației, și se încheie cu redarea principalelor date preliminare ale recensământului populației din martie 2002.

Între anii 1850-1992, populația județului Covasna s-a dublat, crescând de la 114.000 la 223.000. Componenta românească a populației a cunoscut o dinamică mai accentuată decât cea maghiară, respectiv de 3,38 ori față de 1,85 ori. Creșterea cea mai importantă a populației s-a înregistrat în mediul urban (6,14 ori față de 1,7 ori în mediul rural). Pe etnii, în orașe, populația românească a crescut de 11,4 ori față de 5,46 ori cea maghiară. Și în mediul rural, românii au crescut în perioada la care ne referim de 1,78 ori față de maghiari, a căror creștere a fost de doar 1,09 ori.

În județul Harghita, în aceeași perioadă, s-au înregistrat valori foarte apropiate, atât în ceea ce privește populația totală (în urban și rural), cât și cele două etnii principale. Între 1850-1992, populația județului Harghita s-a dublat, crescând de la 163.184 la 348.335 locuitori. Urmărind modificarea ponderii populației românești și maghiare a celor două județe, se observă că, în timp ce în județul Harghita populația de etnie română din mediul rural a rămas aproximativ la aceeași pondere, în județul Covasna aceasta a crescut de la 14,2 % la 21,6 %.

Pentru a putea surprinde corelația dintre evoluția populației totale a localităților județului Covasna și structura etnică a acestora în perioada 1850-1992, am împărțit localitățile județului în trei categorii: localități monoetnice cu populație de etnie română, localități cu populație etnic mixtă și localități monoetnice cu populație de etnie maghiară. S-a avut în vedere structura etnică a localităților județului la recensământul din ianuarie 1992.

Datele prezentate pun în evidență o evoluție demografică diferențiată pe cele trei categorii de localități. Localitățile monoetnice cu populație de etnie română au cunoscut, în perioada de referință, o creștere de aproape 5 ori (fără orașul Întorsura Buzăului, de doar 4 ori). Populația din cele 9 localități etnic mixte a crescut de 3,8 ori, iar fără cele două orașe, Sf. Gheorghe și Covasna, de 3 ori. Grupul cel mai numeros, al localităților monoetnice cu popu-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

lație de etnie maghiară a crescut doar de 1,3 ori, iar fără orașele Tg. Secuiesc și Baraolt, creșterea este aproape nesemnificativă (de 1,04 ori). Pentru comune, lucrurile stau astfel: ponderea românilor a crescut în 10 localități, a rămas constantă în 10 și a scăzut în 13; ponderea maghiarilor a crescut în 15, a rămas aceeași în 9 și a scăzut în alte 9.

Ca urmare a unor procese demografice complexe și interdependente. legate de mișcarea naturală și geografică a populației, asistăm, pe de o parte, la creșterea populației românești, îndeosebi în mediul urban și în localitățile monoetnice românești, iar pe de altă parte, la scăderea sa substanțială în multe localități ale județului Covasna.

În perioada 1850-1992, în 32 de localități rurale din județul Covasna, elementul românesc a pierdut teren în aceeași perioadă, în 11 localități numărul românilor s-a redus substanțial, iar în alte 21, românii, practic, au dispărut. Asimilarea s-a realizat, în principal, în localitățile etnic mixte, în care ponderea românilor era sub 10% din totalul populației. De remarcat, totuși, că în 22 de localități în care românii au fost asimilați, procentul lor în totalul populației, în 1850, era de peste 10%. Dacă urmărim dispersia teritorială a localităților monoetnice românești și a celor etnic mixte, în care românii nu au fost asimilați, putem constata că toate acestea se află la poalele munților de curbură, pe linia Brețcu-Zăbala- Covasna- Zagon- Valea Mare-Depresiunea Întorsurii Buzăului- Mărcuș- Dobârlău-Băcel și terminând cu zona Vâlcele-Araci-Hăghig - aflată în vecinătatea localităților românești din județul Brașov. Toate celelalte comunități rurale românești situate în interiorul județului au fost asimilate.

Populația de etnie maghiară din județul Covasna a crescut numeric între 1850-1992, de 1,85 ori. Creșterea cea mai mare a avut loc în mediul urban (5,46 ori). Ponderea maghiarilor a crescut în 15 comune, respectiv cele în care ponderea românilor a scăzut. Din totalul de 23 comune cu populație monoetnică maghiară, numai în 10 populația a crescut în 1992 față de 1850.

În județul Harghita, au cunoscut creșteri însemnate doar localitățile urbane, cele etnic mixte de 7,51 ori și cele monoetnice maghiare de 6,06 ori. Specific județului Harghita este câștigul etnic realizat în câteva localități cu populație majoritar românească, de către populația de etnie maghiară. În localitățile etnic mixte din județul Harghita, doar în 4 comune etnic mixte ponderea populației românești a crescut între 1850-1992. În perioada de referință, ponderea românilor a crescut în 4 localități, în 12 a rămas constantă și în 33 a scăzut; ponderea maghiarilor a crescut în 32 localități, a rămas aceeași în 9 și a scăzut în 8 localități.

Și în cazul județului Harghita cele mai vulnerabile la asimilare au fost comunitățile românești cu o pondere de sub 10 % din totalul populației. Se observă, totuși, diferența dintre numărul de localități în care practic românii au dispărut (36 sate) și cele în care numărul acestora s-a redus substanțial (11 sate). În această perioadă, în județul Harghita au dispărut, prin pierderea identității etnice, peste 20 de comunități românești, cu peste 100 de persoane, inclusiv comunități mari.

Pentru întreaga perioadă 1850-2002, și în ceea ce privește evoluțiile demografice din județele Covasna și Harghita se confirmă concluziile formulate de Ioan Bolovan și Cornelia Mureșan, potrivit cărora mișcarea naturală din Transilvania, respectiv natalitatea, nu trebuie asociată neapărat cu majoritatea etnică a unui județ, ci mai degrabă cu un model demografic regional, care este rezultatul mediului geografic, al situației economico-sociale, culturale și religioase. În acest cadru, în perioada analizată, deși populația de etnie română a fost numeric minoritară, ea a făcut dovada unei natalități viguroase, care - împreună cu sporul migratoriu din perioada 1968-1989 - i-a permis să-și mărească ponderea în ansamblul populației celor două județe și să atenueze pierderile substanțiale înregistrate în urma proceselor de maghiarizare.

În lucrare sunt prezentate pe larg caracteristicile rețelei de localități rurale și urbane din județele Covasna și Harghita: tipologie, mărime, densitate, structuri funcționale, evoluții demografice, factori de risc și funcționalități, organizare spațială în localitățile etnic-mixte, componența celor două județe din punctul de vedere al organizării administrative ș.a.

Structura rețelei de localități urbane și rurale din punctul de vedere al funcționalității economice reflectă, în general, nivelul dezvoltării social-economice a județului din ultimele decenii, orientată spre punerea în valoare a resurselor materiale și umane din zonă. Din punctul de vedere al structurii etnice, cele 105 sate nou înființate între anii 1850-1992 sunt: 87 monoetnice (34 românești și 53 maghiare) și

www.cimec.ro / www.mncr.ro

numai 18 etnic-mixte. Pentru climatul de convieţuire interetnică din zonă relevant este faptul că 83% din totalul satelor înfiinţate în cele două judeţe sunt monoetnice şi numai 17% etnic-mixte.

Există sate care au dat dovadă de un dinamism accentuat, populaţia sporind în 25 de ani cu 10-15%. Din punct de vedere al structurii etnice a populaţiei din cele 12 localităţi care au înregistrat creşteri demografice, 6 sunt monoetnice româneşti; 4 monoetnice maghiare şi 12 etnice mixte. Majoritatea acestor localităţi au importante comunităţi de ţigani. În toate aceste localităţi, cartierele sau străzile locuite de români sunt situate la marginea dinspre pădure. În aceste spaţii, românii şi-au construit biserica ortodoxă, şcoala confesională şi casa culturală proprie. Această dispunere spaţială reflectă în plan simbolic marginalizarea socială a românilor, situaţie în care s-au aflat până la Unirea din 1 Decembrie 1918, în perioadele 1940-1944 şi 1952-1968, şi parţial după 1989.

Structura confesională a celor două judeţe este în strânsă legătură cu structura etnică a populaţiei acestora. De regulă, românii aparţin confesiunilor ortodoxă şi greco-catolică, iar maghiarii confesiunilor romano-catolică, reformată, unitariană şi evanghelică (luterană). Recensămintele din 1992 şi 2002, consemnează creşterea numărului credincio-şilor neoprotestanţi, ce aparţin ambelor etnii. Există şi diferenţieri privind ponderea diferită a acestor confesiuni în totalul populaţiei celor două judeţe. Până în 1848, majoritatea populaţiei româneşti din judeţul Covasna a fost ortodoxă (18,5% din totalul populaţiei judeţului, faţă de 2,1% greco-catolici, la recensământul din 1930), în timp ce în judeţul Harghita, greco-catolicii au fost mai numeroşi (7,4% din totalul populaţiei judeţului, faţă de 3,1% ortodocşi, la acelaşi recensământ din 1930). Până în 1930, reformaţii au format majoritatea populaţiei judeţului Covasna (40,2%, iar romano-catolici doar 32,3%, la recensământul din 1930), iar romano-catolici, au format şi formează majoritatea populaţiei judeţului Harghita (65,7%, în 1992, iar reformaţii doar 13,6%, la recensământul din 1992).

Datele referitoare la distribuţia populaţiei judeţului Covasna, după religia declarată la recensământul din 2002, arată că 36,1% sunt de religie catolică, 33,4% reformată, 22,4% ortodoxă, 4,4% unitariană, 1,4% penticostală. Se remarcă creşterea semnificativă a acelora care s-au declarat aparţinătorii confesiunii penticostale (+63,1%) şi baptistă (+12,1%). A crescut şi numărul ateilor şi a celor fără religie (+90.4%). Pe localităţi, populaţia de religie ortodoxă corespunde structurii populaţiei române, iar cea maghiară este proporţional împărţită între religiile romano-catolică, reformată şi unitariană.

Numărul persoanelor din judeţul Harghita care s-au declarat la recensământ de religie ortodoxă este de 43.275, reprezentând 13,27% din totalul populaţiei. Din totalul populaţiei, 212.734 persoane (65,25%) şi-au declarat apartenenţa la religia romano-catolică; 518 persoane (0,16%) la cea greco-catolică; 41.264 persoane (12,66%) la cea reformată; 23.219 persoane (7,12%) la cea unitariană, în timp ce 632 persoane s-au declarat fără religie şi atei, reprezentând numai 0,19% din total.

Din analiza informaţiilor demografice oferite de recensămintele populaţiei pentru judeţele Covasna şi Harghita în perioada 1850-1992, urmărind corelaţia dintre etnia şi confesiunea românilor din localităţile celor două judeţe, se observă că, în timp ce în multe localităţi numărul românilor cunoaşte mari fluctuaţii (îndeosebi între recensămintele din 1910, 1930, 1941), numărul credincioşilor ortodocşi şi greco-catolici (cu excepţia anului 1941) nu înregistrează asemenea valori fluctuante.

Examinând evoluţiile recente ale mişcării naturale a populaţiei, se observă că judeţul Covasna se caracterizează, în general, prin fenomene demografice de intensitate medie, dar cu valenţe pozitive; rata natalităţii a fost până în 1992 superioară mediei pe ţară, iar rata mortalităţii a continuat să fie mai scăzută decât la nivel naţional. Natalitatea are valori apropiate, atât în urban, cât şi în rural, pe când mortalitatea este deosebit de scăzută în urban (78 ‰), dar de două ori mai intensă în rural. Cu câteva excepţii (raportul de dependenţă, rata de mortalitate infantilă, ponderea căsătoriţilor şi necăsătoriţilor), nivelul principalilor indicatori demografici sunt foarte apropiaţi de cei înregistraţi la nivel naţional. Tendinţa de după 1989 a fenomenelor demografice s-a înscris în tendinţa generală a ţării: reducerea cu peste o treime a numărului de naşteri (de la 17,8 ‰ la 11,2‰) şi creşterea cu 18% a numărului de decese (de la 10,4‰ la 11,5‰). S-a redus mai accentuat natalitatea în urban şi mai puţin intens în rural, astfel că ruralul are în continuare o fertilitate mai ridicată.

În structura pe vârste a judeţului Harghita, se observă o caracteristică semnificativă, care

www.cimec.ro / www.mncr.ro

reflectă un proces de îmbătrânire demografică, determinată de creșterea numărului și proporției persoanelor adulte și vârstnice, îndeosebi a celor de 60 de ani și peste această vârstă, concomitent cu scăderea numărului și proporției populației tinere, în vârstă de sub 15 ani. Fenomenul de îmbătrânire demografică este mai pregnant la populația de sex feminin, unde proporția persoanelor vârstnice de 60 ani și peste (17,6%) este mai ridicată decât la populația masculină. Tendința de îmbătrânire demografică este mai rapidă în mediul rural decât în cel urban. Astfel, dacă proporția populației vârstnice de 60 ani și peste, în totalul populației din comune, este de 21,2%, aproape dublu decât în mediul urban (și în creștere față de anul 1977, când era de numai 18,4%), în totalul populației feminine rurale proporția persoanelor vârstnice este de 23%, deci aproape un sfert din femeile care locuiesc în comune.

La recensământul din 7 ianuarie 1992, în județul Harghita, numărul persoanelor căsătorite era de 168.723 (48,4%) din populația totală, cel al persoanelor necăsătorite era de 149.710 (42,9%), iar cel al persoanelor văduve și divorțate era de 29.843 (8,6%). Factorii de natură socio-economică, legislativă și de comportament al familiei, care influențează fertilitatea feminină, s-au modificat substanțial în ultimele două decenii și au avut ca efect reducerea numărului de copii născuți vii. Astfel, numărul mediu de copii născuți vii, la 1000 de femei în vârstă de 15 ani și peste, a fost în 1992, de 1919 copii față de 2193 copii, cât reveneau în medie la 1000 femei în 1977.

Principalii indicatori demografici (evoluția populației, compoziția pe vârste sau sexe, rata natalității și a mortalității etc.) specifici satelor din județele Covasna și Harghita, în perioada 1850-2002, pun în evidență o anume evoluție demografică (conform celor două modele explicative- modelul demografic echilibrat și modelul dezechilibrat). Pentru perioada 1992-2002, se constată o anumită stagnare a depopulării majorității localităților rurale și, în unele cazuri, chiar sporirea populației, ca urmare a colapsului marilor intreprinderi industriale din orașe și a întoarcerii la sate a unei părți din foștii muncitori industriali.

Studiile mai vechi și mai noi pe tema mișcării migratorii din arealul studiat au reliefat faptul că emigrația în și din Ardeal, și în cadrul acestuia, din și în așezările *"secuiești"*, a fost continuă și de mari proporții, de-a lungul secolelor, perioade îndelungate, nefiind legată de factorul etnic. Mișcarea migratorie a cuprins deopotrivă pe secui, ca și pe români, armeni, țigani sau alte naționalități. În funcție de conjunctura politică, favorabilă sau mai puțin favorabilă, internațională, regională sau locală, îndeosebi din Transilvania, Muntenia și Moldova au avut loc mișcări de populație de o parte și de alta a Carpaților, fluxuri migratorii ce au circulat pe *"străzi cu sens dublu"*. Amploarea și intensitatea acestor fluxuri au fost favorizate de așezarea geografică, respectiv de statutul de *"ținuturi de graniță"*, graniță care multe secole nu a avut un traseu stabil. Intensele mișcări de populație de o parte și de alta a Carpaților au fost favorizate de economia complementară, schimburi economice vitale, multiplele și statornicele raporturi interumane (colaborare, ajutor reciproc, solidaritate umană, căsătorii mixte).

Prelucrând datele demografice referitoare la migrație din recensămintele anilor 1966, 1977 și 1992, în domeniul amintit, Traian Rotariu și Elemer Mezei formulează aprecierea conform căreia județele Covasna și Harghita nu au constituit centre de imigrare cu indice de atracție mare. Proporția celor ce s-au născut în alte județe este sub media pe țară de 17%, în județul Covasna fiind de 15,7%, iar în județul Harghita de 10,6%. Nivelul de imigrare calculat, luând ponderea celor domiciliați în alt județ în rândul celor ce s-au născut în județul respectiv, a fost pentru județul Covasna de 20,6 % în 1966, 20,4% în 1977 și 15,1 % în 1992, situând județul pe locurile 11, 15 și 26 în rândul județelor țării.

Aria de atracție în ordinea numărului imigranților, la recensământul din 1992, pentru județul Harghita este: Mureș, Bacău, Covasna, Neamț, Brașov, iar pentru județul Covasna: Harghita, Brașov, Mureș, Bacău, Cluj. Rezultă că în Covasna și Harghita nu apare nici pe departe o imigrație masivă din județele Moldovei care să modifice ponderea majoritară a populației urbane maghiare din zonă. Făcând bilanțul acestor mișcări, Traian Rotariu și Mezei Elemer formulează o concluzie clară: Covasna ajunge, la recensământul din 1992, județ de imigrație (e drept cu cifre foarte modeste), după ce anterior era, clar, unul de emigrație. Nivele asemănătoare caracterizează și mișcarea migratorie din județul Harghita.

Analiza proceselor și schimbărilor demografice ce au avut loc după înființarea județelor Covasna și Harghita, și ca urmare a dezvoltării

www.cimec.ro / www.mncr.ro

lor economice, sociale și urbanistice, trebuie să evidențieze și următoarele aspecte: creșterea populației românești a avut loc în principal în orașele din zonă, îndeosebi în cele două reședințe de județ: Sfîntu Gheorghe și Miercurea-Ciuc; structura etnică și confesională a majorității comunelor monoetnice maghiare a rămas neschimbată (în fiecare localitate s-a stabilit un număr mic de intelectuali români - profesori, medici, polițiști, specialiști în agricultură - veniți prin repartiție la absolvirea instituțiilor de învățământ superior); odată cu dezvoltarea economică și urbanistică și crearea unor noi locuri de muncă, s-au întors acasă foarte mulți maghiari, plecați în anii 1948-1968 în alte zone industriale ale țării; după cum s-a văzut, schimbul de populație s-a făcut în primul rând cu județele vecine, apoi cu județele din Transilvania și în mică măsură cu cele din Moldova și Muntenia. Problema românizării secuimii, prin colonizarea românilor de peste Carpați este o temă falsă, întreținută și astăzi artificial în mass-media maghiară.

În acest spațiu, în perioada de referință au avut loc *"câștiguri demografice vremelnice"* prin creșterea artificială a unor *"maghiari statistici"*, deveniți *"români statistici"* și apoi iar *"maghiari statistici"*. Pe lângă cetățenii de etnie maghiară sau română care au emigrat efectiv în Ungaria și România, în 1919 și 1940, a existat un număr de persoane care în fapt au rămas în localitățile lor, cunoscând numai o *"mobilitate interetnică"* consemnată în recensăminte. În rândul acestora se află și cei peste 22.000 de locuitori ai zonei, români vorbitori de limbă maghiară, pe care recesământul din 1930 i-a consemnat de etnie română, iar cel din 1941 de etnie maghiară. Trecerea de la etnia română la cea maghiară s-a realizat mai târziu, odată cu trecerea efectivă la una din confesiunile de expresie maghiară.

Un interesant exemplu de asumare a identității îl oferă romano-catolicii (ceangăii) din Moldova stabiliți în județele Covasna și Harghita.

Odată stabiliți în județele menționate - în principal pentru ocuparea unor locuri de muncă în orașe, dar și ca urmare a căsătoriilor - majoritatea romano-catolicilor moldoveni își manifestă, prin întreg comportamentul lor, fără echivoc, fără constrângeri și fără *"drame interioare"*, apartenența la naționalitatea română. Această realitate poate fi cuantificată prin câteva dimensiuni concrete, cum ar fi: opțiunea pentru învățământul în limba română, demersurile făcute pentru desfășurarea serviciilor religioase în limba română, participarea la viața culturală și comunitară românească, folosirea mass-media scrise și electronice în limba română, formarea și frecventarea grupurilor de prieteni români. Este și acesta un argument hotărâtor ce vorbește elocvent despre identitatea reală a majorității romano-catolicilor (ceangăilor) originari din Moldova, stabiliți în județele Covasna și Harghita, cât și despre identitatea părinților și înaintașilor acestora din localitățile de proveniență din Moldova.

Din datele preliminare ale recensământului din 2002 rezultă că, în perioada 1992-2002 numărul absolut al populației județelor Covasna și Harghita scade (ca de altfel și al populației României), ca efect conjugat al emigrației și al unui spor natural negativ. Dacă, în ceea ce privește populația stabilă totală, descreșterea înregistrată se înscrie în trendul general al societății românești de după 1989, modificările din structura etnică și confesională a populației celor două județe nu au fost *"spectaculoase"*. Se poate observa o anumită inerție, și o evoluție lineară a proceselor demografice, diferită de percepțiile specifice cunoașterii comune, sau celor care circulă îndeosebi în mass-media.

În perioada celor două recensăminte, populația județului Covasna a fost de 222.274 locuitori și a scăzut cu 10.982 persoane, adică cu 4,7%. Populația de naționalitate română înregistrată a fost de 51.665 persoane, reprezentând 23,2% din populația județului; față de recensământul din 1992 numărul românilor a scăzut cu 2.921 persoane (-5,4%). Un număr de 164.055 persoane aparțin etniei maghiare (inclusiv secui) și reprezintă 73,8% din populația județului, numărul acestora a scăzut cu 11.447 persoane (-6,5%). Numărul rromilor a înregistrat o creștere importantă în perioada recenzată de la 2.641 la 6.022 persoane și reprezintă 2,7% din populația județului. La recensământul din 2002, structura populației după limba maternă este apropiată structurii pe etnie: 24,9% vorbesc limba română, 74,9% au declarat că vorbesc limba maghiară. Față de 51.665 români, 55.328 au declarat ca limbă maternă româna, iar față de 164.055 maghiari, 166.473 au declarat ca limbă maternă maghiara. De remarcat că, din 6.022 rromi, doar 180 persoane vorbesc limba romani, restul au declarat ca limbă maternă ori româna ori maghiara.

La 18 martie 2002, potrivit rezultatelor preliminare ale recensământului, populația stabilă

www.cimec.ro / www.mncr.ro

a județului Harghita a fost de 326.020 locuitori, cu 22.315 locuitori mai puțin decât la recensământul din 1992, respectiv 6,4%. În ceea ce privește structura populației pe sexe, ca și la recensămintele anterioare, în 2002 se menține o ușoară predominare numerică a populației de sex feminin. În prezent, raportul între sexe este de 1014 persoane de sex feminin la 1 000 persoane de sex masculin.

Pe medii de viață socială, se constată în 2002, comparativ cu anul 1992, creșterea ponderii populației rurale (de la 54,33% la 55,87%), concomitent cu scăderea ponderii populației urbane (de la 45,67% la 44,13%). Distribuția teritorială a populației a înregistrat modificări importante, în perioada 1992-2002, sub influența combinată a nivelului diferențiat al sporului natural, al fluxurilor migratorii interne și a intensității migrației externe.

Numărul persoanelor care s-au declarat români la recensământ a fost de 45.850, reprezentând 14,06% din populația județului, cel al persoanelor care s-au declarat de etnie maghiară a fost de 275.722, reprezentând 84,57%, iar cel al persoanelor care s-au declarat de altă etnie se ridică la 4.448, respectiv 1,37% din populația totală, ponderi care se mențin aceleași ca la recensământul din 1992. Numărul populației de etnie română a scăzut cu 6,3% în ultimii 10 ani, iar numărul populației de etnie maghiară s-a redus cu 6,5%. La recensământul din 2002, structura populației după limba maternă este în concordanță cu structura după etnie. Rezultatele preliminare ale recensământului din 2002 evidențiază faptul că 46.377 persoane, respectiv 14,23% din populație, au declarat ca limbă maternă, limba română. Un număr de 278.119 de persoane (85,31% din populația județului) au declarat ca limbă maternă limba maghiară, iar un număr de 1.524 persoane, altă limbă maternă (0,46%). Se constată că numărul persoanelor care au declarat ca limbă maternă limba română este mai mare decât numărul celor care s-au declarat de etnie română (cu 527 de persoane), iar numărul persoanelor care au declarat ca limbă maternă limba maghiară întrece pe cel al celor care s-au declarat de etnie maghiară (cu 2.397 persoane).

Rezultatele preliminare ale Recensământului din martie 2002, din județele Covasna și Harghita, au dat răspuns unor obsesii precum *"contorizarea etnică"*, *"schimbarea compoziției etnice"*, întreținute de mass-media locală, arătând în același timp, efectele perverse ale unor demersuri politice de genul *"legitimației de maghiar"*.

În capitolul consacrat comunităților etnice din Sud-Estul Transilvaniei, altele decât românii, sunt prezentate principalele etnii care trăiesc sau au trăit în acest areal: maghiari, secui, evrei, armeni, germani, greci ș.a. Având în vedere vasta bibliografie existentă privind maghiarii și secuii ardeleni, nu am insistat asupra acestor teme.

Un interes științific, și nu numai, prezintă, în schimb, translatarea de la identitatea *"secuiască"* la cea maghiară, fiind cunoscut faptul că în *"ținutul secuiesc"*, la ultimile recensăminte, de naționalitate secui s-au declarat doar câteva sute de persoane. Încă de la recensământul din 1850, diferențierea maghiar-secui nu s-a făcut pe criterii etnico-lingvistice, ci datorită specificului situației lor juridice. Translatarea de la identitatea *"secuiască"* la cea *"maghiară"* are aspecte comune, dar și elemente specifice cu translatarea de la identitatea *"săsească"* la cea *"germană"*, puse în evidență de Rudolf-Ioan Poledna. Ca și în cazul sașilor, heteroidentificarea *"secuilor"* cu *"maghiarii"* este așa de categorică, încât datele, dar și diferitele discursuri, suspendă, *de facto*, diferențele existente între aceste grupuri de populație, acreditând ideea unității și omogenității lor.

În spațiul analizat de noi, fenomenul de asimilare etnică, prin maghiarizare, a cuprins deopotrivă, atât pe români, cât și pe țigani, evrei, armeni, germani. El a avut drept consecință pierderi etnice importante pentru aceste grupuri etnice, pierderi care au contribuit, în timp, la menținerea unei majorități maghiare în zonă, percepută ca un *"puternic bloc maghiar"*. În ambele județe, ponderea celor de altă etnie a scăzut, în perioada 1850-1992, de la cca. 3% din totalul populației la 1%. De remarcat scăderea din orașele județului Harghita a persoanelor de altă etnie de la 9,69 % în 1850 la 0,97%, dispărând, printre alte comunități românești, puternica comunitate a armenilor (1.235 persoane în 1850, din care 1.144 în Gheorgheni) și germanii (518 persoane în același an). Este surprinsă astfel, de către Traian Rotariu, o tendință numită de *"omogenizare etnică"*, în sensul că procentele etniei dominante sunt, în multe cazuri, în 1992, mult mai aproape de 100 % decât erau în 1850. Dacă la acestea adăugăm, numeroasele comunități românești asimilate, se poate aprecia că zona este un *"melting pot"* (creuzet), în care toate aceste etnii au fost asimilate de către cea

www.cimec.ro / www.mncr.ro

maghiară (teză formulată de Nicolae Iorga, la începutul sec. XX și contestată vehement de către istoricii maghiari).

De fapt, realitatea etno-demografică din județele Covasna și Harghita este departe de imaginea unui bloc etnic maghiar compact. În cele două județe există un număr însemnat de persoane cu dublă ascendență identitară, există grupuri cu apartenență controversată (cel mai mare este grupul de țigani), apoi ezitanți, nostalgici după etnii dispărute etc.

Prezentarea specificului identitar al țiganilor (rromilor) din județele Covasna și Harghita (faptul că majoritatea dintre ei sunt vorbitori de limbă maghiară și/sau română, și foarte puțini de limba romani) este însoțită de rezultatele unei acțiuni de recenzare a populației de țigani, prin heteroidentificare. Pornind de la aprecierea conform căreia, cifrele înregistrate la ultimele recensăminte sunt *"îndoielnice"*, am efectuat o operațiune de heteroidentificare a populației de rromi (țigani) din județul Covasna, cu sprijinul autorităților din fiecare localitate. Prin centralizarea informațiilor obținute, putem aprecia că în județul Covasna, existau, la începutul anului 1997, peste 20.000 de rromi (20.175) față de numai 2.641 înregistrați prin autoidentificare la recensământul din 1992, ceea ce reprezintă aproape 9% din populația totală a județului. În județul Harghita populația de rromi stabilită prin heteroidentificare era de 14.611 de persoane (4,2% din totalul populației, față de doar 3.827 declarați la recensământul din 1992, din care 10.984 (75,2%) trăiesc în mediul rural și 3.627 (24,8%) în mediul urban). Populația în vârstă de până la 18 ani reprezintă 38,5% din totalul populației țigănești. Mai mult de jumătate din populația de vârstă școlară (2.344 persoane) este neșcolarizată.

Analiza mobilității interetnice și interconfesionale a fost focalizată pe surprinderea dimensiunilor și evoluției procesului de asimilare a populației românești și a celei de alte etnii din spațiul istoric denumit *Secuime*. După așezarea secuilor în curbura interioară a Carpaților (în sec. XIII), documentele medievale amintesc, alături de aceștia, și pe români având rosturi militare. Treptat, pe măsura erodării statutului de egalitate, și sporirii privilegiilor secuilor, în arcalul sud-est transilvan, a avut loc un intens *"proces de secuizare"*, desfășurat mai întâi, în mod natural, pe cale pașnică, în condițiile unui spațiu de interferențe pe mai multe planuri. Procesul de secuizare a românilor (analizat pe larg de Nicoale Iorga, George Popa-Lisseanu, Sabin Opreanu, Ion I. Russu, Ștefan Mănciulea, Teodor Chindea, Ioan Ciolan, Ioan Ranca, Mihai Racoviţan, Ioan Bolovan, Vasile Lechinţan, Gheorghe Siseștean, Anton Coșa, Pál Edith, Liviu Boar, Oláh Sándor ș.a.) s-a produs deci, de-a lungul secolelor, lent, pe cale pașnică și naturală, datorită sistemului privilegial din zonă. Au existat însă și presiuni și constrângeri de natură etnică și confesională. Spre deosebire de acesta, procesul de maghiarizare s-a desfășurat și pe cale violentă, de constrângere, de trecere forțată a românilor vorbitori de limba maghiară din satele etnic mixte la religii de expresie maghiară, maghiarizarea fiind un demers conceput și implementat de factorii politici, începând cu prima jumătate a sec. al XIX-lea. Asimilarea este un proces complex, compus din numeroase faze succesive, ce se suprapun, în timpul cărora are loc renunțarea la propria limbă și adoptarea alteia în loc, ca și un complicat mixaj și o adaptare a codurilor culturale, caracteristicilor structurii sociale și a specificității lor afective. Dizolvarea totală în organismele informale ale societății acceptate este precedată de etapa aculturalizării, preluarea limbii comunității acceptate, însușirea codurilor culturale de bază, urmate de integrarea structurală, socială, când în sistemele de relații publice mecanismele de integrare devin preponderente față de cele antagonice. Dacă asimilarea lingvistică a românilor din actualele județe Covasna și Harghita, a intervenit mai devreme decât cea religioasă, din necesitățile comunicării interumane cotidiene, asimilarea religioasă s-a constituit într-un proces îndelungat, plin uneori de obstacole administrative, care s-a desfășurat mai lesnicios în parohiile greco-catolice și mai dificil în parohiile ortodoxe.

Existența unui segment de populație de limbă maghiară, dar cu credințe specific românești, care în valori absolute a reprezentat, la sfârsitul sec. XIX și începutul sec. XX, peste 20.000 de persoane, nu poate fi explicată decât prin faptul că respectivii locuitori sunt români secuizați fie la prima, fie la a doua generație (Bolovan, I). O contribuție extrem de valoroasă la clarificarea problemei *"secuizării"* românilor o reprezintă și prezența numeroaselor antroponime românești în majoritatea localităților din fostele scaune secuiești, realitate pusă atât de bine în evidență de Ion I. Russu și Ioan Ranca.

Grupul minoritar român din estul Transilvaniei, prin natura lui, a fost permeabil la influențe externe, neputându-și, altfel păstra

www.cimec.ro / www.mncr.ro

vitalitatea, în contextul *"atacului"* asimilativ susținut de majoritatea locală maghiară. Atitudinea deschisă față de această majoritate a condus la integrarea în etape a românilor. Cei integrați lingvistic se delimitau față de secui prin apartenența la religia ortodoxă și greco-catolică. Unele cercetări recente au relevat că specificul maghiarilor și al culturii maghiare în zona Covasna-Harghita este tendința de absorbire a oricărui grup alogen - români, germani, țigani, dublată de cea de enclavare, separare brutală de cei ce le rezistă și vor să-și păstreze identitatea proprie. Ca mediu acul-turativ, aici cultura maghiară este puțin deschisă la interschimburi culturale reciproce, puțin permisivă și ospitalieră față de nevoia celorlalți de a-și afirma și dezvolta propria identitate, pe care o apreciază ca pe o amenințare la identitatea lor.

În abordarea efectelor contradictorii ale familiilor etnic mixte, s-a pornit de la premiza conform căreia căsătoriile interetnice și interconfesionale reprezintă un mecanism sociologic de schimbare al volumului demografic al unei comunități. Acest tip de căsătorie este legat atât de mecanismele de dominație culturală, cât și de cele de dominație politică, prin intermediul sistemelor de valorizare socială a grupurilor etnice și religioase. Și pentru românii din *"secuime"*, căsătoria mixtă a reprezentat un instrument de alterare a purității etnice, materializat într-un comportament matrimonial discriminatoriu, bazat pe ostilitate fată de căsătoriile mixte și față de ideea înrudirii cu *"celălalt"*, *"străinul"*. Structura în județul Covasna, arată că din cele 55.624 nuclee familiale complete, o pondere de 95,1% erau nuclee omogene sub aspect etnic - soții având aceeași naționalitate - iar un număr de 2.724 nuclee, respectiv 4,9% din totalul nucleelor complete aveau soți aparținând unor naționalități diferite, constituind nuclee mixte. În județul Harghita, din totalul celor 83.787 nuclee familiale, 2.960 sunt nuclee etnic-mixte reprezentând 3,5% din total. Dintre concluziile desprinse din cercetările efectuate în județul Covasna de către Lily Rain, rezultă faptul că, pe de o parte, *"prin urmările pentru posteritate, căsătoriile mixte duc la întrepătrunderea, contopirea sau dispariția caracteristicilor culturale și antropologice ce deosebesc grupurile etnice, iar pe de altă parte, căsătoriile mixte, se pare totuși că nu șterg frontierele interetnice și subzistă datorită, în parte, supunerii cuplurilor neomogene etnic la regulile hipergamiei din societatea în care trăiesc. Totodată rezultă că familiile etnic mixte tinere dețin un potential remarcabil și resurse pozitive în a depăși prejudecățile și stările tensionale interetnice și că ele pot contribui la dezvoltarea unor relații pozitive între membrii diferitelor naționalități"*.

Capitolul *"Dimensiuni ale convieţuirii interetnice în Covasna și Harghita"* cuprinde probleme referitoare la relația majoritate-minoritate în sud-estul Transilvaniei, aspectele actuale specifice ale relațiilor intercomunitare, influența mass-media asupra integrării, dominării sau segregării culturale, un studiu de caz referitor la Biserica Ortodoxă din *"Secuime"* în mass-media maghiară, proble-matica autonomiei locale precum și cea a interferențelor etno-culturale româno-maghiare din arcul intra-carpatic.

Zona Covasna - Harghita este o zonă cu o compoziție etnică deosebită, în care *"minoritarii"* sunt, numeric, majoritari, iar *"majoritarii"* sunt numeric minoritari. Românii, care la nivel național sunt majoritari, sunt aici minoritari, din punct de vedere numeric, iar maghiarii, care la nivel național sunt minoritari, aici sunt, din punct de vedere numeric, majoritari. De-a lungul timpului, raportul majoritate-minoritate în zona Covasna-Harghita a cunoscut o evoluție contradictorie, influențată de schimbările organizării teritoriale și politice. Compoziția etnică inversată, în raport cu structura ei la nivelul țării, răstoarnă clișeele asupra raporturilor dintre majorități și minorități etnice. Fiindcă, după Marius Lazăr, ambele comunități - și cea maghiară și cea românească - nutresc autosituări și atitudini contradictorii în raport cu autodefinirea națională, pe de o parte, și jocul convieţuirii interetnice, pe de alta. Această observație converge cu o idee lansată de Vasile Dâncu, și anume prezența, în cazul ambelor etnii, a unei fracturi identitare, mai precis a modului în care se trăiește efectiv simultan statutul de majoritate și minoritate.

Românii, care sunt minoritari în această zonă, au tendința de a-și supraevalua prezența, instinctiv, pentru a crea - chiar dacă artificial uneori - ideea unei interculturalități unde li se recunoaște implicit rolul de partener egal (măcar prin prezența în viața celuilalt și a comunității). Respingerea etniei române este declarată și este evidențiată de dorința mult mai redusă a maghiarilor de a-i accepta prezența. Bădescu Claudiu a pus în evidentă existența a două mari tendințe: una, a românilor, de a-și maximiza prezența prin uti-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

lizarea diferitelor simboluri identitare și alta, a maghiarilor, de a minimaliza prezența românilor, pentru a-și motiva atitudinea și comportamentul, rezultate în urma unui program segregaționist promovat politic și administrativ, care, a prins foarte bine și la nivelul opiniei publice maghiare din acest județ.

Dacă admitem definiția conform căreia *"minoritatea este un grup social ai cărui membri consideră că suferă din partea altor grupuri prejudicii - discriminare, segregare, persecuție sau orice combinație a acestora și dacă ne însușim și observația că minoritatea nu este așa cum pare să arate numele ei, o categorie statistică, ci una social-politică - fiind deci definită prin statutul ei, nu prin cantitate"* (Camil Mureșan), atunci putem constata că și în zona Covasna-Harghita există o interpenetrație a condiției minoritate și majoritate, a unui individ sau a unui grup. Încercând o concluzie, apreciem că românii din Covasna și Harghita reprezintă o majoritate cu status scăzut, o comunitate dezavantajată, supusă unor numeroase discriminări instituționale și *de facto*, care poate deveni o *"minoritate de jure"* odată cu transferul în sfera de competență locală a unor prerogative sporite în domeniul administrativ, economic, cultural ș.a. Maghiarii din zonă reprezintă o minoritate cu status ridicat, o comunitate aflată în situația de minorat simbolic (Achim Mihu) și nu unul efectiv, o comunitate dominantă, aflată perpetuu la putere pe plan local, ce deține monopolul resurselor și are puternice trăsături etnocentriste. În situația în care minoritatea maghiară din zonă domină politic, necesitatea ca ei să beneficieze de protecție juridică dispare. În aceste condiții, cei care au nevoie de protecție, pentru a-și conserva identitatea etnică, sunt românii și nu maghiarii.

Aprecierile făcute de Gheorghe Siseștean referitoare la dimensiunile definitorii ale convieţuirii româno-maghiare din Transilvania sunt, în mare, valabile și pentru județele în care raportul majoritate - minoritate este inversat. În timp ce diferența dintre cele două etnii s-a manifestat cu precădere la nivelul lingvisticului și religiosului, similitudinile sunt vizibile peste tot, la nivelul tehnicilor de habitat, organizarea teritoriului, practicile economice, inclusiv cele ale universului economici tradiționale. Dacă la nivel comunitar, pe lungi perioade istorice, se poate constata dominanța toleranței și coabitării în termenii similitudinilor și complementarităților, la nivelul elitelor politice, cu intensități și variabilități istorice, se poate constata modelul cultural-politic divergent, resuscitat periodic și reconfigurat societal în mentalul colectiv de către unele elite politice și intelectuale maghiare.

Din cercetarea noastră rezultă că există o diferență esențială dintre comportarea majorității românilor față de maghiari și cea a majorității maghiarilor față de români, în momentele de schimbare a apartenenței de la un stat la altul sau de regim politic. Astfel, momentele Unirii din 1918, cel al revenirii Ardealului de Nord la Patria mamă din 1944, nu au fost însoțite de acte de răzbunare ale românilor la adresa maghiarilor pentru suferințele și umilințele reale trăite *"sub stăpânire maghiară"*. Aceste evenimente, resimțite atât de dureros de maghiari, în planul simbolic și cel al psihologiei colective, au fost indiscutabil urmate de anumite greșeli și excese în gestionarea de către autoritățile românești a unei zone cu o populație maghiară numeric majoritară. Dar, la nivelul comunităților locale, românii nu au comis acte de violență asupra persoanelor sau instituțiilor identitare maghiare. Nu a fost dărâmată nici o biserică maghiară, nu au avut loc expulzări, deportări, acte de tortură ș.a. În schimb, evenimentele ce au urmat Dictatului de la Viena (septembrie 1940), instalării administrației sovietice (noiembrie 1944) și revoluției din decembrie 1989, au fost însoțite de acte de o maximă intoleranță față de români și românitate, urmate de adevărate epurări etnice.

Unele cercetări recente (Dâncu, Cobianu-Băcanu, Dumbravă ș.a.) au pus în evidență faptul că lipsa unui sistem eficient de protecție a identității etnice a românilor din comunitățile reduse numeric, împreună cu existența unui climat de convieţuire interetnică refractar la prezența alterității, a determinat perpetuarea și accentuarea sentimentelor de frustrare și marginalizare a românilor din foarte multe localități ale județelor Covasna și Harghita. După stilul abordărilor emice, redăm cuvintele unuia dintre subiecții cercetării : *"În Harghita și Covasna, românii, ca oameni, nu o duc rău. O duc bine. Chiar foarte bine, că sunt harnici și muncitori și mai ales dacă cunosc și limba maghiară. Dar este amenințată obștea națională în ansamblul ei, adică școala românească, biserica ortodoxă, limba română și cultura română"*. Deci, am spune, este amenințată românitatea ca realitate etnică distinctivă, ca stare culturală specifică purtătorilor ei, ca mod specific de manifestare pe palierul vieții, muncii și creației. Maria Cobianu-Băcanu apreciază că modelul cultural interetnic din Covasna și Harghita este

www.cimec.ro / www.mncr.ro

cel piramidal, cu vârful format din structuri de conducere politice, etnice, administrative maghiare, bântuite de aspirații și acte separatiste, pe când la nivelul de bază al colectivităților locale, se constată existența unui climat de normalitate.

Analiza discursului și comportamentului public al liderilor locali și formatorilor de opinie, așa cum rezultă din conținutul și mesajul materialelor apărute în presa de limba română și maghiară, evidențiază perpetuarea unui deficit de comunicare și de relaționare la nivelul comunităților maghiare și române, nesemnalându-se în intervalul de referință interferențe culturale, viața culturală a celor două comunități desfășurându-se în paralel, în același areal. În presa din județele Harghita și Covasna apare tot timpul un discurs paralel, intens etnicizat. Asupra principalelor teme mediatice, prezente în publicațiile locale, există mediatizări diametral opuse, în presa de limbă maghiară și în cea de limbă română. Accesul limitat la limba maghiară (deci și la presa respectivă) a populației majoritare din România, dar și modul de enclavizare mediatică a populației minoritare în cauză, au ca rezultat un proces de segregare informațională. Prin subiectele abordate și mai ales interpretarea acestora, mass-media maghiară induce în România o *"stare nostalgică"* față de ideea pan-hungaristă. Este un război informațional ce mizează, la nivelul minorității maghiare (dar local majoritare) pe psihologia masei, iar la nivelul majorității populației statului român, pe testarea capacității de reacție a acesteia. După Vasile Dâncu, problema prezentată are două soluții: autoreglementarea și jurnalismul civic.

În presa locală de limbă maghiară, un subiect predilect îl constituie *"expansiunea ortodoxismului în Transilvania"*. Episcopia Ortodoxă a Covasnei si Harghitei se bucură de *"un tratament special"*, care reflectă o atitudine ostilă a autorităților locale, invocându-se argumente istorice, juridice, demografice, materiale, politice, toate trezind în rândul populației maghiare suspiciune, neîncredere și un comportament *"neecumenic"*. Acest tip de discurs prezintă importanță din punct de vedere sociologic. Grupurile țintă pentru care este construit discursul respectiv sunt, pe de o parte, comunitățile maghiare transilvane, pe de altă parte însă, receptarea lui, sensibil modificată în limbaj, este destinată mediului social-politic românesc și celui internațional.

Raportarea negativă a presei de limbă maghiară și a unor lideri maghiari la Biserica Ortodoxă din Covasna și Harghita nu se face din perspectiva teologică, bazele antagonismului nefiind credința ortodoxă în sine. Cauzele reale ale acestor stări de fapt rezidă în apartenența etnică a credincioșilor. Nu religia ortodoxă, sau chiar *"expansiunea"* ortodoxiei pe *"pământul secuiesc"* îi îngrijorează pe unii lideri maghiari, ci posibila ascensiune demografică românească, ce ar fi determinată de întărirea Bisericii Ortodoxe din zonă.

După 1989, ca o reacție la centralismul excesiv al perioadei comuniste, în peisajul politic românesc își face prezentă ideea de descentralizare și, implicit, cea de autonomie administrativă locală. În discursul public al liderilor UDMR, autonomia apare sub forma puternic etnicizată precum: *"autonomie comunitară"*, *"autonomie etnică"*, *"autoguvernare"*- în general existând o ambiguitate a conceptului de autonomie.

Pentru români, afirma Gheorghe Siseștean, amintirea unor experiențe istorice, relativ recente, a făcut ca la nivelul cotidianului, dar și al unor elite politice, aceste variante de autonomie să fie percepute ca un *"surogat de statalitate"*, ca o încercare a unei posibile constituiri a *"substitutului de statalitate"*, în interiorul curburii Carpaților. Sub ideologia măririi autonomiei culturale și locale, Cătălin Zamfir apreciază că, adesea, se ascunde un naționalism specific al minorităților naționale: izolarea, ruperea interacțiunii și comunicării, promovarea altor sisteme de interacțiune. Un asemenea naționalism este distructiv pentru logica statelor naționale, în calitatea lor de forme moderne de globalizare locală. Izolaționismul minoritar este complet diferit de cerințele convieţuirii pozitive și nondiscriminatorii și de imperativul sprijinirii afirmării diversității cultural-etnice. Suntem în fața unui naționalism specific minorităților cu orientare centrifugă. De fapt, aceste două departamente (județe) funcționează autonom, doar formal ele se supun administrației centrale, apreciază Vasile Sebastian Dâncu și, de aceea, reprezentanții societății civile românești consideră că *"în această zonă, în care un electorat stabil și disciplinat prin motivare etnică determină perpetuarea inexorabilă la putere pe plan local a partidului etnic maghiar, indiferent de alternanțele la putere la nivel național, nu se mai poate vorbi de democrație, ci de etnocrație..."*.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Pentru liderii populației maghiare, sud-estul Transilvaniei reprezintă, așa cum s-a mai arătat, o panidee, o zonă nostalgică, dar, în același timp, o *"redută"*. A existat și există un interes deosebit pentru păstrarea unei majorități maghiare în zonă. După pierderea majorității maghiare în principalele orașe din Transilvania, susțin liderii respectivi, trebuie împiedicată o asemenea evoluție demografică în localitățile urbane și rurale din *"secuime"*. În concepția elitei maghiare locale, și nu numai, *"autoguvernărilor"* din Covasna și Harghita le revin răspunderi în păstrarea și afirmarea identității maghiare a populației din *"diaspora"* (prin aceasta înțelegând populația maghiară din celelalte localități ardelene), precum și pentru *"maghiarimea"* din Moldova (ceangăii romano-catolici).

Evoluția viitoare a structurii etnice și confesionale a populației din județele Covasna și Harghita va fi influențată de climatul de convietuire interetnică din zonă și de perspectiva formării unei enclave etnice maghiare, dacă nu sunt stopate la timp tendințele de enclavizare și autonomie pe criterii etnice promovate de UDMR. Situația populației de etnie română prinsă într-o asemenea enclavă devine catastrofală, fiindcă norma exclusivității etnice condamnă la o practică asimilaționistă *"rasială"*. Toate acestea se constituie în argumente pentru elaborarea unei strategii, bine concepută și implementată, prin care să se poată asigura o corelare corespunzătoare a *"fluxurilor etnice"* cu *"fluxurile politice"* și prin aceasta transformarea zonei dintr-una apreciată ca fiind cu *"deficit de stabilitate"*, într-una cu o capacitate de absorbție geopolitică, în care caracterul multietnic și pluriconfesional să asigure atenuarea asperităților de orice fel.

În lucrare sunt surprinse și interferențele etno-culturale româno-maghiare specifice arealului sud-est transilvan. Într-unul din primele sale studii, referitoare la legăturile secuilor cu românii, Nicolae Iorga menționa: *"Locuind împreună cu românii și înconjurați din toate părțile de către aceștia, secuii au avut relații multiple economice, sociale, politico-militare, atât cu românii din sudul Transilvaniei, cât și cu cei din Moldova și Țara Românească (Muntenia), înregistrându-se în permanență o circulație asiduă cu deplasări de populație dintr-o parte și alta a munților, prin pasurile Tulghes, Bicaz, Ghimeș, Oituz, Buzău, realitate pusă în evidență în documente, ca și în antroponime și toponime"*. Timp de șapte veacuri, după stabilirea secuilor în estul Transilvaniei, secuii au avut cele mai intense legături și amestecuri etno-lingvistice, de influențe reciproce cu românii conlocuitori; *"cu secuii avem o simbioză, adică o viață împreună, cu ungurii numai o vecinătate. Deosebirea este esențială"* (Iorga). Rezultatul acestei convietuiri a condus la numeroase interferențe și similitudini privind *"locuința, felul de lucru, îmbrăcămintea"* a secuilor și românilor.

Convietuirea de secole a românilor și a secuilor a facilitat circulația motivelor și temelor folclorice, a miturilor, ajungându-se la numeroase similitudini. Datinile secuilor de la nașteri, nunți și înmormântări, credințele deșarte, practicile lor religioase au multe similitudini cu cele ale românilor. Convietuind cu maghiarii și secuii și aflându-se în apropierea satelor săsești din Țara Bârsei, românii din fostele scaune secuiești au preluat de la aceștia unele nume de persoane și familie, aspecte de îmbrăcăminte, unele practici familiale și de comportament etc. Interferențele sunt prezente și în formele simbolice de control social, rituri de informare, cutume populare legate de momente importante ale vieții omului. Cunoașterea adevărului istoric referitor la interferențele etno-culturale româno-maghiare din sud-estul Transilvaniei, de-a lungul secolelor, va putea constitui baza acțiunilor viitoare de scoatere a secuilor și maghiarilor de sub influența amplelor acțiuni de manipulare la care sunt supuși în prezent de cea mai mare parte a mass-media de expresie maghiară și formarea percepției și autopercepției firești despre locul și rolul lor, cu zestrea culturală specifică, în acest areal din inima României.

Un capitol important din lucrare cuprinde un studiu de caz despre comunitățile românești din județele Covasna și Harghita. În acest context sunt prezentate cercetările și studiile interdisciplinare referitoare la românii din Covasna și Harghita (iar în anexă este redată bibliografia problemei), momentele istorice, sociale și demografice semnificative, până la 1850, principalele instituții identitare-școala, instituții și asociații culturale (în anexă sunt prezentate principalele O.N.G.-uri românești existente în 2002), mass-media în limba română, iar în final personalitățile românești născute sau care activează în zonă, respectiv elite locale de valoare națională.

Câteva lucrări au pus în evidență contextul istoric nefavorabil, momentele dramatice din ultimul secol și jumătate, dar mai puțin s-a scris despre contribuția românilor din această

www.cimec.ro / www.mncr.ro

parte de țară, alături și împreună cu secuii, la formarea patrimoniului cultural-național. În cadrul luptei de afirmare a identității naționale, sau doar concomitent cu ea, ca și semenii lor, românii din Secuime s-au străduit și au reușit să-și construiască, să-și întărească și să valorifice un perimetru în care să poată trăi normal, construindu-și biserici, școli, instituții și asociații economice, culturale, civice și profesionale, însușindu-și normele moderne de conducere și organizare socială, apreciindu-și conducătorii care au acționat pentru păstrarea și afirmarea identității lor culturale, lingvistice și confesionale, exprimându-și cu demnitate, consecvență și verticalitate morală, părerea în problemele de fond care priveau condiția și destinul lor, respectându-și concetățenii de altă etnie și confesiune și militând pentru armonizarea climatului de convieţuire interetnică (Ana Grama). Lucrarea pune în evidență rolul păstorilor, negustorilor, meseriașilor, întreprinzătorilor, agricultorilor români și a altor categorii sociale, în cadrul comunităților românești, dar și al prosperității întregii zone.

Bisericile ortodoxe din *"Secuime"* ofereau românilor din satele mixte, spații de securitate mentale, imaginare, menite să protejeze în plan simbolic identitatea amenințată. Ca și biserica evanghelică a sașilor, biserica ortodoxă din estul Transilvaniei a fost o biserică a poporului, democratică, autonomă și independentă față de ingerințele autorităților. Ca și la sași, la românii din secuime biserica nu a fost doar o instituție religioasă, ci un element structural major în cadrul societății. Biserica nu s-a limitat doar la a fi o călăuză spirituală, ci a constituit o autentică instanță identitară confesionalo-etnică a credincioșilor săi. Comportamentul religios a fost nota definitorie a identității și comunității tradiționale a românilor din estul Transilvanici. Comunitatea parohială se suprapunea, de cele mai multe ori până la identificarea totală, cu comunitatea înțeleasă ca rețea de relații și interacțiuni sociale (Poledna R., Nicoară T.).

Un eveniment important în viața românilor din zonă l-a constituit înființarea Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei, în 1994. Liderii maghiari au observat că, începând cu acea dată, nu se mai află în fața unei comunități cu care se obișnuiseră a o percepe fărâmițată, timorată, abandonată, acum confruntându-se cu o comunitate care are un reprezentat cu o mare putere de atracție, în jurul căruia se organizează din punct de vedere religios, cât și cultural și civic (Bruno).

Orice abordare a vieții naționale românești din sud-estul Transilvaniei nu poate face abstracție de rolul pe care l-au avut organismele de conducere comunitar-culturale, laice și bisericești. O categorie importantă a acestor organizații o constituiau cele înființate pentru sprijinirea bisericii și a școlilor confesionale, cât și cele cu scopuri de întrajutorare și asistență socială.

Școala în limba română, instituțiile și asociațiile culturale și publicistica românească, s-au constituit în principalii agenți generatori de identitate. Pentru că până în 1918 românii nu au avut publicații proprii, numai corespondența celor din secuime publicată în presa din a doua jumătate a secolului trecut, a relevat modul în care ei erau conexați la viața societății românești transilvane, corespondență ce constituie o interesantă și dramatică frescă istorică a vieții naționale românești din Secuime, mai puțin cunoscută atât de societatea românească a epocii, cât și de istoriografia actuală (Lechințan, Zegrean).

Din analiza circulației elitei românești locale, rezultă că toate marile personalități ale culturii naționale românești născute în zonă s-au realizat profesional și au promovat în ierarhia socială în alte localități din țară, și nu în locurile natale (Miron Cristea, Nicolae Colan, Alexandru Nicolescu, Octavian C. Tăslăuanu, Ghiță Pop, Romulus Cioflec, ș.a.). În același timp, majoritatea intelectualilor români cu funcții publice în administrație, învățământ, cultură, spiritualitate, economic, și a celor care au condus acțiunile de afirmare a identității românești etc., din cele două județe, sunt născuți în alte localități din țară (de la P.S. Ioan Selejan, episcopul Covasnei și Harghitei, la vrednicii prefecți din perioada interbelică, Valeriu Oțelea și Valeriu Bidu, și la protopopii Ion Moga și Ion Petric din secolul al XIX-lea).

Mulți intelectuali nu s-au acomodat cu accentele de intoleranță interetnică existente în zonă după 1989. O parte din ei au plecat în alte localități din țară, preferând o atmosferă culturală calmă, fără stres și momente de ostilitate și agresiune. La fel se întâmplă și cu tinerii români localnici care, după terminarea studiilor superioare, nu se mai întorc *"acasă"* în climatul de tensiune și iritare psihică existent în majoritatea localităților etnic mixte.

Din cercetarea noastră a rezultat că, în ultimele două secole, românii din fostele scaune secuiești, și-au construit și le-a fost indus, un mod specific de supraviețuire, un comportament adecvat convieţuirii cu majori-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

tatea locală maghiară, caracterizat prin: cunoașterea limbii maghiare, întreținerea unor relații bune cu instituțiile și personalitățile administrației locale, practicarea unui discurs și a unui comportament *"moderat"* de afirmare a identității românești, compromisuri și concesii făcute în numele bunei convieţuiri. Activismul redus al românilor din comunitățile mici și-a pus amprenta și asupra capacității lor de a întreprinde acțiuni eficiente pentru susținerea propriilor interese identitare, sporindu-le vulnerabilitatea la procesul de maghiarizare. La nivelul memoriei colective, sunt prezente actele de maximă intoleranță din anii 1944-1945, 1956, 1989/1990, ele reprezentând *"cicatrici nevindecate"*, ce exercită o adevărată *"teroare a istoriei"*. Ne aflăm deci, în fața unei *"românități rănite"* care are nevoie urgentă de un *"tratament adecvat"* pentru însănătoșirea ei.

Pornind de la faptul că 60% din totalul românilor din județul Covasna și 40 % din totalul românilor din județul Harghita, trăiesc în localități mixte, în care sunt numeric minoritari, medii de natură să slăbească foarte mult sentimentul de apartenență națională, considerăm că cei aproape 100.000 de români din cele două județe au nevoie de un cadru legislativ, instituțional și logistic care să le asigure prezervarea și afirmarea identității naționale.

Cadrul legislativ creat pentru acest spațiu are nevoie de o fizionomie juridică prin care să se abordeze diferențiat problematica din județele Covasna și Harghita. Cu alte cuvinte, trebuie să se țină cont de anumite variabile politice, culturale, economice și sociale care construiesc un cod de comunicare special între locuitorii acestei zone: români și maghiari, cod cerut de raportul inversat majoritate - minoritate. Astfel, se impune profilarea unui model special de gestiune a problemelor ce caracterizează comunitatea românească din Covasna și Harghita și, în același timp, trecerea de la constatarea cotidiană și teoretizarea științifică a acestor probleme la operarea lucidă și pragmatică a unor soluții concrete care să se încadreze într-o agendă perenă de management și gestiune al problematicii Harghita-Covasna, indiferent de efemeritatea unui regim politic sau a altuia.

Cerința a fost formulată, încă din perioada interbelică, de către protopopul de Sf. Gheorghe, Aurel Nistor: *"Problema românească din Secuime nu e numai de interes local; ea ar trebui să fie o problemă de stat, una și aceeași pentru orice cârmuire din fruntea țării. Ca să ajungă problemă de stat, ea trebuie mai întâi cunoscută, și încă în toate laturile!"*. Acestui deziderat a încercat să-i răspundă și prezenta lucrare, conștienți fiind că prin demersul nostru am punctat doar câteva teme generale ale unei problematici complexe, a cărei investigare viitoare trebuie să facă obiectul unui program complex de cercetare interdisciplinară.

NOTĂ: Articolul cuprinde concluziile tezei de doctorat *"Structuri etnice și confesionale în județele Covasna și Harghita"*, susținută la Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca - 2003, conducător științific prof. univ. dr. Traian Rotariu.

Abstract

Ethnical and Cofessional Structures in Covasna and Harghita Counties

The work Ethnical and confessional Structures in Covasna and Harghita counties approaches from an interdisciplinary perspective (demographical, sociological, a local and regional history) the following issues: the reconstruction of the evolution of some demographical phenomena along 150 years (1850-1992 and several preliminary data of the 2002 census); the consequences of some political events (firstly of the exchanges of the territorial organisation) upon the dynamics of the population; the demographical behaviour in eastern Transylvania; the outline of some delimitation lines of the continuation and of the rips that were produced in the studied period; features of the network of local and urban localities; the specific aspects of the ethnic-confession network in south-eastern Transylvania; the mutations intervened in the ethnical and confessional structure of the population of Covasna and Harghita counties in 1850-2002; considerations referring to some demographical processes and structures in the two counties: the recent evolutions of the natural movement, directions and consequences of the migration movement, the ampleness and the dynamics of the assimilation process of the Romanians in the area; the presentation of the main Romanian ethnical communities and, within this frame of a case study concerning the Romanian communities in Covasna and Harghita; the grasping of some dimensions of the inter-ethnical cohabitation and the demographical implications that come from the inverted relation between the existent majority and minority in the above mentioned counties.

Dr. Ioan Lăcătușu

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ANGVSTIA, 8, 2003, Sociologie, pag. 295-307

Așteptări și mesaje de la tineri în problema relațiilor interetnice dintre români și maghiari

Sociologia, ca știință a faptelor, fenomenelor și proceselor sociale, face din investigația de teren cheia de boltă a descifrării, înțelegerii și interpretării realității sociale. În afara acestui examen riguros, ce constă în a întreba realitatea socială însăși despre starea ei de lucruri într-o problemă sau alta, nu poate fi conceput un demers sociologic credibil și cu valențe de diagnoză și prognoză. Punerea în lumină a faptelor, fenomenelor și proceselor, însă nu este un scop în sine, ei urmându-i, firesc, a doua etapă, a interpretării acestora. Dacă în prima parte rolul principal îl au actorii sociali, subiecții cercetării, în a doua parte intră pe scenă deschisă cercetătorul care va da sens și semnificație datelor acumulate din teren. Fără îndoială, că el se află în lucru și în prima parte, dar nu în prim plan, ci în spatele cortinei, el regizând demersul prin elaborarea instrumentelor de cercetare, fixarea metodelor și tehnicilor de lucru, a eșantionului, selectarea grupurilor țintă, a localităților.

În cele ce urmează, ne propunem să evidențiem, cu precădere, opinia subiecților cercetării, mesajul lor direct, nemijlocit către oficialii țării și către milioanele de români din țară și din afara ei în problemele lor vitale - relațiile interetnice și sărăcia - care le afectează confortul de viață și păstrarea identității naționale. În acest context, sarcina noastră, ca cercetători, va fi cât se poate de restrânsă întrucât mesajul este explicit și nu mai necesită nici un fel de interpretare. În plus, redând cu fidelitate răspunsurile subiecților suntem absolviți de tentația unora de a ne considera subiectivi, naționaliști, în sensul negativ al cuvântului, sau extremiști.

Studiul de față are la bază investigația realizată în vara anului 2001, pe 30 de lideri de opinie de la a IV a Ediție a Universității de vară Izvorul Mureșului și pe 61 de liceeni din Toplița, județul Harghita pe tema relațiilor interetnice în general, a celor dintre români și maghiari în special și a integrării europene.

O primă redactare a rezultatelor cercetării am realizat-o în studiul *"Destinul românilor și al românității din Covasna și Harghita în condițiile integrării euro-atlantice"* care va apare în volumul *"Cultură, identitate națională și educație în dezvoltarea durabilă a societății românești"* ce urmează să apară anul acesta (2002) la Editura "Paralela 45".

În cele ce urmează, vom analiza un set de probleme semnificative cu privire la starea actuală a relațiilor interetnice dintre români și maghiari și modalitățile de gestionare a lor de către guvernanți; la frământările și insatisfacțiile românilor față de comportamentul cotidian al maghiarilor; în mod deosebit, ne vom referi la mesajul ambelor grupuri de subiecți, lideri de opinie și liceeni, pe de o parte, către politicieni și autoritățile centrale, iar pe de alta, către ȚARĂ, privind statutul lor de oameni defavorizați față de maghiari și condițiile lor de extremă sărăcie în care trăiesc.

Ipoteza de lucru a cercetării este că în România, relațiile interetnice constituie un domeniu în care s-a realizat o autentică democrație, validată de experiența istorică pozitivă a convieţuirii românilor cu cei de alte neamuri veniți fie ca războinici, fie ca oameni pașnici sau ca rezultat al tratatelor de pace încheiate după conflagrații. Existența și afirmarea în viața socială, politică, culturală a României a circa 19 minorități naționale confirmă spiritul ospitalier, deschis, caracterizat prin omenie, bună vecinătate și respect al românilor în îndelungata și zbuciumata lor istorie pe aceste locuri. Cercetările realizate în ultimul deceniu în zonele cu populație etnică mixtă din Banat, Dobrogea, Brașov și Sibiu au pus în lumină buna convieţuire dintre români și celelalte etnii - maghiari, germani, turci, tătari, sârbi, lipoveni etc. - reflectată în păstrarea culturii, limbii și religiei de către fiecare grup și în dorința lor sinceră de a contribui împreună la bunul mers al treburilor în comunitatea lor de viață și în țară.

Respectând principiul că fiecare trăiește conform cu datinile și tradițiile sale și își vede de Dumnezeul său, românii și etnicii de diferite rădăcini culturale și religii și-au construit un mod de viață echilibrat, pașnic, bazat pe înțelegere și cooperare, recunoscut și devenit emblematic pentru orice om de bună credință din țară și din afara ei.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Dacă lucrurile stau astfel în majoritatea comunităților etnice mixte din România, inclusiv în cele cu maghiari din Banat, Brașov sau alte zone din țară, situația se schimbă fundamental în Covasna și Harghita, unde maghiarii sunt majoritari și impun cu duritate *"legile celui mai tare"* și nu regulile bunei convieţuiri, ale sărbătorilor și trăirilor împreună ca săteni, orășeni sau pur și simplu ca oameni ai aceluiași pământ pe care îl locuiesc de peste un mileniu. Izolarea, separarea, respingerea și marginalizarea, aici, au devenit regula de fier pe care românii o suportă fără nici un orizont de a fi schimbată, transformându-le, astfel, convieţuirea în viețuire și supraviețuire. Aceste stări de lucruri le exprimă tinerii și adulții care trăiesc în Covasna și Harghita când sunt întrebați despre posibilele tensiuni și conflicte induse de liderii UDMR care mocnesc în relațiile dintre români și maghiari, despre comportamentul lor în viața de zi cu zi.

Problema pe care o punem în discuție în cele ce urmează este preponderent de psihosociologie pentru că se referă la modul cum se percep subiecții români în raport cu maghiarii, cum trăiesc ei statutul de oameni desconsiderați și excluși datorită politicii de dominare a maghiarilor aflați în coaliție cu partidul de guvernământ. Se referă la convingerea lor intimă că starea de lucruri nu mai poate fi lăsată la voia *"celor mai tari"* în zonă, ci trebuie schimbată prin elaborarea unei strategii de evitare a unor tensiuni interetnice și de creare a unui climat normal de viață în comunitățile româno-maghiare. Prin detaliile oferite de liceenii din Toplița se poate vorbi chiar de un studiu de microsociologie de mare nuanță și profunzime, la care se ajunge numai prin analiza calitativă, semnificativă nu prin număr sau frecvențe, ci prin încărcătura afectivă cu o mare forță demonstrativă, prin forța simbolică a mesajului pe care îl exprimă adolescenții, mai puțin dispuși decât părinții lor la compromisuri care le încalcă mândria și demnitatea de români și care duc la perpetuarea unor stări de lucruri specifice epocii medievale.

Mai mult decât adulții, adolescenții intrați în raza studiului simt cum se strânge cercul în jurul lor datorită dominației generalizate a maghiarilor în toate domeniile vieții sociale, concurenței lor acerbe pentru prestigiu și putere. Ei observă ceea ce Paul-Henry Chombart de Lauwe numește *"practici de relații orientate indirect de procesele de dominanță"*, (P.H. Ch. de Lauwe, 1982, pp. 137), în cazul lor, cele mai vizibile și stresante fiind dominația etnică a maghiarilor asupra românilor. Această dominație atotcuprinzătoare, urmată de izolarea și excluderea românilor, a dus la crearea unui real hiatus în relațiile dintre oameni, la fragmentări și rupturi comunitare. Românii și maghiarii, deși trăiesc în aceeași comunitate socială, pe același teritoriu, își duc viața socială, culturală fără o reală comunicare între ele, într-un paralelism sfidător și neomenesc.

De altfel, liderii culturali și de opinie români, de ani de zile propun reluarea dialogului, refacerea comunicării normale între reprezentanții români și maghiari în problemele de interes comun, dar apelul lor s-a lovit de rezistența totală a maghiarilor. Practicile de relații sociale în comunitățile cu maghiari majoritari numeric fiind dictate de ei, *"sunt marcate de regulile de transmitere a mesajelor învățate în limbajul vieții cotidiene, în sistemul școlar și prin alte canale de transmitere socială"* (idem, pp. 141). Codurile lor de comportament ca grup dominant, induse prin educația în familie, școală, biserică se impun direct și indirect tuturor în cultura vie, în cultura trăită. Fiind complet diferite de codurile românilor, orientate spre colaborare, înțelegere, buna convieţuire, bineînțeles, că generează tensiuni, disconfort psihic și social.

Tensiuni și conflicte care mocnesc

Să urmărim, în continuare, cum apreciază românii starea de lucruri actuală, dacă ei consideră că între ei și ceilalți etnici (maghiari, germani, turci, tătari, ucrainieni, sârbi, ruși etc.,) sunt conflicte care mocnesc sau este o situație normală. Deși întrebarea se referea la toți etnicii, subiecții cercetării au distins cu claritate între diferitele etnii și toți cei care au afirmat existența unor conflicte le-au circumscris numai la maghiari. În consecință, în cele ce urmează, ne vom referi numai la relațiile interetnice dintre români și maghiari din zona Covasna și Harghita.

Liderii de opinie de la Universitatea de vară.

Mai mult de jumătate dintre aceștia afirmă că există tensiuni și conflicte care mocnesc din multiple cauze pe care ei le redau cu detalii. Sunt tensiuni pentru că este vorba de două etnii, cu culturi diferite, iar atenuarea situației depinde de modul de gestionare a lor. Conflictele au la bază cererile maghiarilor de autodeterminare, autonomie, școli superioare în limba maghiară. Sunt acutizate de comportamentul unor lideri maghiari, ca Primarul

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Municipiului Sf. Gheorghe, Albert Almos, care încurajează disprețul față de cultura română prin atitudinea față de Piața Mihai Viteazul și Teatrul "Andrei Mureșanu".

Unii sugerează că *"Se încearcă cu noi, românii din județul Covasna, o maghiarizare forțată. La nivel administrativ, se resimte o schimbare în rău"*. Este o situație extrem de dificilă în sensul că românii sunt supuși la două presiuni exterioare: una care-i îndeamnă la toleranță, iar cealaltă la apărarea valorilor naționale. În acest context, se adaugă, cu consecințe negative, separarea în școli a elevilor maghiari de elevii români, oficializarea limbii maghiare în administrație, cererile insistente de autonomie, ideea legitimației de maghiar pe care liderii de opinie o consideră echivalentă cu discriminarea rasială. În privința legitimației de maghiar, care în cercetare este frecvent adusă în discuție ca focar de tensiuni, românii subliniază că aceasta *"creează privilegii pentru maghiari, iar românilor le dă sentimentul că sunt nimeni în țara lor"*.

Subiecții cercetării afirmă că dintre toate etniile, maghiarii prezintă cel mai mare potențial de tensiuni și conflicte în relațiile cu românii. Le resimt în contactele zilnice când, subtil, observă la ei aroganța și spiritul exclusivist, separatist în tot ce își propun să realizeze. Cauzele sunt multiple. Extremismul maghiar care îi face să privească spre Ungaria. Politicienii conștienți sau inconștienți care îi bombardează cu informații false pentru a-i învrăjbi, despre Istoria Transilvaniei și continuitatea românilor pe acest pământ. Sistemul consistent și tenace de inoculare a complexului de superioritate al maghiarilor față de români, pe de o parte, iar pe de alta, educația în spirit separatist prin școală, biserică, organizații civice. Problema revendicării unor teritorii, religia, lipsa fricii de Dumnezeu constituie alte cauze de nemulțumiri, tensiuni. Unii afirmă că singurul conflict cu adevărat serios este cel cu maghiarii care cer modificarea granițelor, celelalte etnii punând doar problema menținerii identității.

În același timp, au fost și subiecți care au exprimat poziții mai nuanțate pe care le-am dezvăluit și cu ocazia altor cercetări. După aceștia, la baza piramidei sociale nu există tensiuni, conflicte, dar există la vârf. La nivelul liderilor de grup sunt diferențe de viziuni în privința etniei și genezei alimentate de dogmatica națională.

Alții vorbesc numai de existența unor frustrări sau de posibile tensiuni. Doar unul dintre subiecți a negat vreun posibil conflict mocnit, spunând că nu se poate vorbi de așa ceva.

În concluzie, suntem în fața unei palete cât se poate de largi de opinii privind posibile frustrări, tensiuni sau conflicte între români și maghiari, cu o paletă tot atât de largă de motivații care relevă o bună cunoaștere a situației socio-etnice din zonă, fie din viața de zi cu zi, ca localnici, fie dintr-o largă informare, ca intelectuali sau formatori de opinie din alte zone ale țării.

Elevii din Toplița

Adolescenții au afirmat într-o pondere de 2/3 existența unor conflicte care mocnesc din cauza limbii vorbite, a *"neînțelegerilor celor de sus"*, a politicienilor, a modului inegal în care sunt tratați oamenii. Unii au spus că *"în ziua de azi, se nasc foarte multe conflicte între etnici"*, iar *"cele dintre români și maghiari sunt legate de retrocedarea anumitor zone"*, de *"încercarea maghiarilor de a domina, de a se constitui într-o putere situată deasupra românilor"*. În satele ungurești, *"românii nu sunt bine primiți"*, sunt puși în inferioritate. Sunt conflicte, dar încă nu se arată pe față.

Elevii toplițeni percep clar complexul de superioritate pe care și-l cultivă maghiarii când spun că ei *"se simt mai presus"*. Cea mai gravă situație este, după unii, aceea că *"maghiarii abia așteaptă ca noi să cedăm"*.

Spre deosebire de adulți, ei au exprimat mai categoric, mai fără rezerve existența unor conflicte mocnite, uneori doar printr-un singur cuvânt, fără comentarii sau printr-o propoziție scurtă și fără echivoc. *"Da"*. *"Bineînțeles"*. *"Da, sută la sută"*. *"Da, logic"*. *"Da, nu comentez"*. *"Categoric"*. *"Da, din păcate"*. *"Da, în primul rând cu maghiarii"*. *"Da, bineînțeles, cu maghiarii"*. *"Sigur, conflicte sunt pe zi ce trece tot mai multe"*. În concepția lor, *"întotdeauna au existat și vor exista conflicte între români și maghiari. Ele s-au dovedit la meciurile dintre România și Ungaria și cu ocazia Legitimației de maghiar"*. De ce? Pentru că *"etnicii maghiari doresc să conducă țara"*, *"au prea multe pretenții, la care se mai adaugă intervenția maghiară din Ungaria"* sau *"dorința unora de răzbunare"*.

Au fost și subiecți care s-au îndoit de existența unor stări conflictuale și au exprimat această îndoială în cele mai nuanțate moduri. *"Da, oarecum. Unii oameni nu se înțeleg între ei, de multe ori, din cauza limbii"*. *"Nu cred, nu știu, dar eu cred că se înțeleg destul de bine"*. *"Da, se poate vorbi de existența unor conflicte, dar ele sunt de natură calmă"*. *"Nu cred că sunt conflicte*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

între români și etnicii cu care convieţuiesc". "Conflictele nu sunt mari și, dacă există, ele sunt create de oamenii politici. Cel puţin pentru generaţiile prezente așa e". "Da, sunt posibile". "Nu știu dacă se poate vorbi, dar cred că există".

Din eșantionul de 61 de elevi, șase au spus că *"nu știu"* și numai doi au spus un categoric *"nu"*.

În consecinţă, liceenii din Toplița constituie un grup demografic și socio-etnic puternic sensibil la tensiunile din raporturile interetnice și la cauzele lor, grup cu pronunţată personalitate, curajos în afirmarea opiniilor despre propria viaţă în vecinătatea maghiarilor. Poziţia lui denotă nu numai cunoaștere, dar și încărcătură afectivă, atitudinală. De pildă, opinia că *"Etnicii maghiari doresc să ajungă să conducă ţara"* nu este lipsită de o anumită amărăciune, insatisfacţie, destul de transparentă.

În același timp, este la fel de vizibil spiritul conciliant, dorinţa de înţelegere, de echilibru, de apreciere moderată a evenimentelor care au loc între români și maghiari, mai ales când spun: *"Pot exista unele conflicte. Nu este exclus, însă sunt conflicte normale, banale, care există și între români. Deci, nimic grav"* sau *"Da, se poate vorbi de existenţa unor conflicte, însă deocamdată, ele sunt de natură calmă".*

Căile de evitare a declanșării conflictelor

Întrucât atât liderii de opinie, cât și liceenii au apreciat în cea mai mare pondere existenţa unor conflicte cu maghiarii, mai mari sau mai mici, mai grave sau mai neînsemnate, am simţit nevoia să întrebăm: *"Care ar fi căile de evitare a declanșării lor? Ce asteptaţi de la liderii români, de la putere și de la liderii maghiari?"*

La acest capitol, ambele grupuri de subiecţi au manifestat o fluenţă a opiniilor, o disponibilitate de a răspunde neașteptată. Bogăţia de idei sugerate este atât de mare încât se pot constitui, fără nici o îndoială, într-o reală și autentică strategie guvernamentală în relaţiile interetnice.

Liderii de opinie

Răspunsurile acestora ar putea fi apreciate ca fiind orientate în principal în două direcţii: 1. conflictele pot fi evitate prin dialog și comunicare; 2. prin fermitate și spirit naţional din partea politicienilor români și decenţă și bun simţ din partea liderilor maghiari.

Dialog și comunicare. Pentru formatorii de opinie și intelectualii de la Universitatea de Vară, cea mai bună cale de evitare a conflictelor este, evident, dialogul și comunicarea. Dialogul nu poate duce la ură viscerală, ci doar la găsirea unor căi pentru o mai bună gestionare a problemelor. El înseamnă cooperare, înţelegere. Acum, între românii și maghiarii din Covasna și Harghita este numai monolog de fiecare parte, din cauza refuzului constant al maghiarilor de a comunica și coopera cu românii. Subiecţii sunt de acord că intrarea în NATO și UE presupune dialog și toleranţă, dar tot ei afirmă că sunt probleme fundamentale unde nu se mai negociază.

Conflictele pot fi evitate prin multiple căi: discuţii, decizii politice, ajutor material, legislaţie eficientă și pusă în aplicare fără rezerve și temeri. Dialogul trebuie să ia locul segregării și anume dialogul sincer și deschis, toleranţa și îngăduinţa. Subiecţii cred că a sosit timpul ca toţi să înţeleagă că vrem o Europă unită, iar pentru aceasta trebuie să depunem toţi eforturi să o construim. Înţelegerea este singura cale pentru a atinge acest ţel, alături de chibzuinţă și respect din partea fiecăruia.

Fermitate și spirit naţional. A doua direcţie a răspunsurilor a vizat o veche neîmplinire a subiecţilor români în ceea ce privește așteptările lor de la guvernanţii români. În concepţia lor, aceștia trebuie să-și exercite puterea, să reacţioneze la problemele fundamentale ale ţării. Ei trebuie să se impună, să fie fermi, mai ales, când este vorba de apărarea intereselor naţionale. Să propună chiar referendum dacă este cazul. Să nu accepte aplicarea pe teritoriul României a legilor din Ungaria.

Liderii de opinie de la Universitatea de vară cer politicienilor români să se implice cu finalitate în tot ce fac, iar liderilor maghiari să dea dovadă de bun simţ, decenţă și nu de perfidie și tupeu. Ei recunosc că deschiderea reciprocă, depășirea clișeelor identitare nu este un lucru ușor de realizat, dar trebuie început acest lucru. În același timp, așteaptă de la oficialii români mai multă fermitate în replicile pe care le dau maghiarilor, pentru a crea un climat de încredere și siguranţă românilor de rând din Covasna și Harghita și din ţară că maghiarii nu constituie un pericol pentru ei.

În același timp, ca atmosfera să fie normală, organele de stat trebuie să aplice legislaţia europeană, Recomandarea 1201, Art. 13. Românilor să li se insufle mai multă încredere în forţele proprii. Politicienii români să adopte o atitudine ofensivă moderată, chiar în situaţii de provocare și să se apropie mai mult de electoratul românesc prin vizite în zonele multietnice. Să nu mai ezite. *"Să pună piciorul în prag și să ia măsuri".*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Propunerile pe care le fac sunt în spiritul celei mai autentice democrații. În acest sens, ei afirmă categoric că *"dacă politicienii de diferite etnii se joacă cu crearea de conflicte interetnice, atunci să fie compromiși, reputația distrusă și înlăturați abil din viața politică românească. Iar când fac declarații împotriva suveranității, integrității și unității României sau când fac afirmații rasiste, șoviniste la adresa poporului român, să li se ridice imunitatea parlamentară"*.

O condiție pentru evitarea unor conflicte interetnice este crearea unei elite naționale care să acționeze cu tact și știință în momentele delicate. De asemenea, pornind de la faptul deseori relevat în investigațiile de teren efectuate că ceea ce desparte pe români de maghiari este atitudinea față de istorie, liderii Universității de Vară propun explicarea istoriei dintr-un punct de vedere detașat, fără resentimente, prin sistemul de învățământ și schimburi culturale sincere.

Unii subiecți au fost mai categorici și au spus că *"Noi, românii, putem evita orice conflict câtă vreme nu se va pune problema modificării granițelor. Însă dacă se va pune această problemă, atunci nu trebuie să evităm"*. Alții au sugerat emiterea unor legi care să specifice exact rolul, drepturile și atribuțiile minoritarilor maghiari și ale majoritarilor români. Românii, spun subiecții, trebuie să se bucure de drepturile lor firești, naționale. Apoi, atât românii, cât și maghiarii trebuie să respecte normele europene, pentru că numai aplicarea lor asigură un climat de înțelegere și cooperare.

Au fost și subiecți care și-au exprimat neîncrederea față de politicieni pentru că ei își văd numai de propriul lor interes și trădează interesele naționale. *"De la ei, nimic bun. Doar confuzie, puțin curaj și trădare"*.

Elevii din Toplița

Abordează problema evitării posibilelor conflicte interetnice din multiple perspective. Și la ei dominantă este calea înțelegerii și comunicării între oameni, ca între egali, fără rezerve și temeri de nesinceritate. Adolescenții doresc stoparea instigatorilor din cadrul UDMR și a încercărilor de mediatizare negativă a micilor conflicte dintre oameni, conflicte care nu au întotdeauna conotație etnică, dar sunt interpretate în acest sens.

Ei propun ascultarea părerilor fiecăruia, redresarea situației economice a țării și să nu se mai încerce formula de guvernare cu contribuția etnicilor maghiari care urmăresc numai propriile lor avantaje. Așteaptă ca liderii români aflați la putere, pe de o parte, să se intereseze mai mult de sătenii din această țară, iar pe de alta, *"să-i mai pună în băncuțele lor pe cei care subminează relațiile dintre români și maghiari și să nu le mai dea ocazia unor «unguriade» de tipul celor din 1990-1991"*. Ei consideră că românii trebuie să fie tratați așa cum se cuvine în țara lor, iar maghiarilor să li se impună niște reguli foarte stricte de comportare și, în primul rând, respectarea Constituției. Guvernanții să nu le facă favoruri, ci să-i trateze ca pe români.

În același spirit conciliator ca și adulții, adolescenții toplițeni își doresc ca toți oamenii să accepte realitatea și să se înțeleagă între ei pentru ameliorarea conflictelor și instaurarea păcii, liniștii și respectului. Ei consideră că numai un compromis care să mulțumească ambele părți ar fi soluția rezonabilă, *"doar toți sunt oameni, chiar dacă vorbesc altă limbă"*. *"Cred că ar trebui să cedeze ambele părți câte un pic, în așa fel, încât etniile să se poată comporta ca oamenii. Pentru aceasta însă ar trebui să se adopte unele măsuri"*.

Cerințe importante au liceenii și de la liderii maghiari. Acestora le recomandă *"să mai consulte Istoria Ardealului și să ceară mai puține revendicări pentru maghiari. Aici este România nu Ungaria"*, precizează ei.

Schimbări pozitive doar în viața maghiarilor

În continuare, cercetarea a încercat să dezvăluie eventuale schimbări în viața comunității demne de menționat. La întrebarea: *"Au avut loc schimbări pozitive în relațiile dintre români și maghiari sau în domeniul economic, social, cultural pe care să le menționați?"*

Liderii de opinie

Cei mai mulți au subliniat succesele deosebite ale maghiarilor pe plan economic, în comparație cu românii care au sărăcit tot mai mult. *"Da. Maghiarii sunt mai bogați. Poate sunt și mai întreprinzători, dar cert mai ajutați de afară"*. *"De altfel, maghiarii au fost dintotdeauna mai bogați, având ascendentul datorat privilegierii lor de secole, la care acum se adaugă susținerea rudelor din străinătate"*.

Schimbări au avut loc, menționează subiecții cercetării, dar numai pentru etnicii maghiari din Transilvania. Dezvoltarea economică este promovată în interesul lor exclusiv și pentru subminarea intereselor românilor. Maghiarii au reușit să fie mai înstăriți prin muncă, pe când românii au fost excluși, marginalizați, expulzați.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Alți subiecți neagă orice schimbare pozitivă: *"Nici vorbă de așa ceva după 1990, datorită politicienilor care au provocat intrigi". "Nu". "Nu, în relațiile dintre români și maghiari". "Imaginea românilor s-a înrăutățit".*

În consecință, schimbările pozitive au avut loc numai pentru maghiari, românii fiind excluși de la ele.

Elevii din Toplița

În majoritatea lor covârșitoare afirmă că *"nu știu"* sau *"nu cred"* că au avut loc schimbări pozitive în atitudinea maghiarilor față de români. Cele câteva schimbări menționate s-au referit la faptul că *"maghiarii vor să schimbe sistemul de învățământ, adică să se predea în limba maghiară"*, că *"au devenit mai uniți, mai apropiați ca să-și păstreze valorile naționale"* sau că *"elevii maghiari primesc burse de studiu și excursii gratuite în Ungaria".*

Unii afirmă deschis că *"nu"*, nu au avut loc schimbări pozitive nici în viața socială, nici în atitudinea maghiarilor față de români și nici nu vor fi în viitorul apropiat.

Alții au răspuns cu un categoric *"da"* în sensul că *"un român are un magazin mic, mic, mic, iar un maghiar un <mare>, <extra> <super>market".*

Cel mai surprinzător răspuns a fost însă acela că schimbarea a dus la rezultatul că acum maghiarii *"dispun de un capital mult mai mare decât al României".*

Sintetizând răspunsurile celor două grupuri de subiecți, se poate afirma că în practică, în viata de toate zilele, românii nu au simțit o îmbunătățire a relațiilor dintre ei și maghiari și nici în viața socială, economică sau culturală în ultimul timp, chiar dacă maghiarii au fost cooptați la putere în ambele legislaturi, din 1996 și din 2000. Ar fi fost de așteptat o relaxare a relațiilor, a climatului de viață, inclusiv o apropiere, dată fiind încrederea acordată de guvernanții români în a-i face co-părtași la deciziile la nivel central, dar ea n-a avut loc. Ei și-au urmat neclintiți propriul lor program de revendicări și privilegii față de românii lângă care trăiesc, izolându-i și excluzându-i de la deciziile ce privesc viața tuturor, comunitatea ca întreg.

Factorii de disconfort uman

În continure, adâncind studiul de microsociologic al țesutului social interetnic din Covasna și Harghita, am pus întrebarea: *"Ce vă deranjează cel mai mult, în ultimul timp, în comportamentul etnicilor cu care trăiți?"*

Liderii de opinie

La această problemă, a factorilor de disconfort care contribuie la înăsprirea relațiilor și la menținerea unui climat tensionat, liderii de opinie ai Universității de Vară și-au exprimat nu numai gândurile, dar implicit, și stările de suflet, insatisfacțiile, nemlțumirile față de comportamentul maghiarilor în raporturile cu românii.

Pe ei îi deranjează cel mai mult liderii maghiarilor, lipsa disponibilității lor la dialog, aroganța, fanatismul acestora, faptul că li se pare anormal ca un român din zonă să nu vorbească limba maghiară. Maghiarii au impresia că marea majoritate a românilor sunt șovini, ceea ce este fals; manifestă tupeu și intoleranță față de români, se consideră cel mai adesea victime sau cred că lor li se cuvine totul, iar românilor - inferiori, proști, murdari - nimic.

Românilor nu le place extremismul lor, impertinența, etnocentrismul lor exagerat. Sunt nemulțumiți de atitudinea lor de stăpâni, de lipsa de rușine față de români, de pretențiile lor teritoriale. Dar cel mai mult și în ponderi crescute îi doare desconsiderarea limbii și poporului român, lipsa de respect pentru țara în care trăiesc și limba poporului român, lipsa de loialitate față de statul român, atitudinea discriminatorie cu care tratează tot ce este românesc, falsificarea istoriei.

Deci, în concepția subiecților români, liderii maghiari dau tonul unui comportament antiromânesc, ei dirijează fie din umbră, fie deschis aroganța, tupeul, desconsiderarea și lipsa de elementară loialitate morală față de țară, poporul, limba și statul român. Aici își are izvorul starea de disconfort dintre români și maghiari, inclusiv la firul ierbii, la baza relațiilor sociale din comunitățile etnice mixte.

Relevându-le lipsurile, nu înseamnă că nu li s-au arătat și calitățile. Ceea ce este apreciat la ei românii nu ezită să spună, pe când maghiarii rar o fac sau deloc. *"Activismul, implicarea, inițiativele inspirate, profesionalismul și eleganța maghiarilor, mă deranjează, în sensul în care le invidiez, dar, în același timp, le admir!"*

Elevii din Toplița

Elevii sunt deranjați de faptul că maghiarii nu vorbesc românește, că vorbesc în prezența lor ungurește și, astfel, sunt excluși de la dialog și înțelegere. Ei nu sunt de acord cu introducerea limbii minorităților în administrație pentru că și asa nu vorbesc limba română, darămite când va fi acceptată oficial. Sunt iritați de faptul că maghiarii vorbesc tot timpul numai limba

www.cimec.ro / www.mncr.ro

lor, nu știu limba română și nu vor s-o învețe, deși trăiesc în România; că se cred superiori românilor pe care îi consideră ființe inferioare și, în consecință, îi subapreciază, *"îi batjocoresc de parcă n-ar fi semenii lor"*; că sunt nesinceri și disimulează scopurile acțiunilor lor; că *"se cred prea mari și tari de parcă ar fi în țara lor"*; că *"sunt nepăsători față de români, iar unii chiar îi urăsc"*.

Ca și adulții, adolescenții din Toplița sunt nemulțumiți că maghiarii au prea multe cereri și pretenții și *"ne consideră supușii lor"; "sunt agresivi, se cred stăpâni pe ceva ce nu este al lor"*. Mai mult, nu le place ce face Guvernul României, deși o mare parte a cererilor au fost acceptate. *"Cred că aici este țara lor și fac ce vor. De aceea se iscă atâtea conflicte"*.

Unii subiecți, într-un spirit adolescentin avansat, au fost destul de duri în modul de exprimare, arătându-și chiar revolta colectivă față de comportamentul neloial al maghiarilor: *"Comportamentul lor urât ne deranjează. Le spunem să nu uite că suntem în România și pot fi expulzați atunci când nu mai putem suporta actele lor!"* Că unele acte ale maghiarilor precum cele privind disprețul față de steagul românesc care este arborat sau coborât la discreția oficialilor maghiari sau refuzul de a introduce însemne din heraldica românească în stema județului Covasna ar merita sancțiuni, corespunzător cu Constituția României, este adevărat, dar niciodată la noi legile n-au fost aplicate în spiritul și litera lor cu ei din teama de a nu-i *"supăra"* și de a nu le da prilejul *"să ne pârască la porțile Europei"*, cum spun adeseori subiecții din cercetările noastre. Pe câțiva, destul de puțini, îi deranjează însă totul, de la limbă, pe care ar schimba-o inclusiv cu chineza, *"de la modul cum te privesc și discută cu tine până la gesturile pe care le fac în fața ta"*.

În afară de aceste opinii, au fost însă și unele pozitive. Sunt elevi care afirmă că nu-i deranjează nimic la maghiari, că se înțeleg cu ei, că nu au avut probleme cu ei și chiar le plac.

O problemă care a apărut cu consecvență în această cercetare, ca și în celelalte efectuate, a fost aceea a statutului limbii române în această zonă unde majoritari sunt maghiarii. Am văzut anterior că excluderea din uzul cotidian a limbii române deranjează foarte mult atât pe adulți cât și pe adolescenți. Este îndeobște, un lucru știut că în documentele internaționale privind minoritățile naționale se prevede dreptul persoanelor care fac parte din minorități de a folosi în mod liber limba lor maternă în particular și în public, dar fără a afecta necesitatea de a studia limba oficială. Statele părți se vor strădui să asigure, pe cât posibil, condiții care să facă posibilă folosirea limbii minoritare în relațiile dintre aceste persoane și autoritățile administrative. La noi, Guvernul Adrian Năstase a acceptat introducerea limbii maghiare în administrație, dar rezultatul imediat a fost că maghiarii de a doua zi au obligat consilierii români să urmărească lucrările la căști, unde se traducea în limba română. Astfel au înțeles ei străduința românilor de a le conferi dreptul de a-și folosi limba, excluzându-i pe români de la discuțiile în comun.

Dezacorduri și temeri privind limba

Să urmărim în continuare, opiniile subiecților cercetării cu privire la acest subiect care din uz civilizat între părți se transformă în abuz.

La întrebarea: *"ce părere aveți despre introducerea limbii minorităților în administrația publică?"* răspunsurile subiecților români sunt în majoritate covârșitoare împotrivă, știut fiind obiceiul maghiarilor de a depăși măsura și de a mai sfida încă o dată pe români.

Liderii de opinie

Nu o cred benefică. În Harghita și Covasna este un pas spre asimilare, deznaționalizare și purificare etnică. Acceptarea este efectul lipsei de fermitate și putere al politicii românești care nu susține interesele naționale. O greșeală fatală care ar putea avea repercusiuni fatale pentru societatea românească. Este încă o victorie a UDMR. *"În viitor, se vor crea și mai multe condiționări discriminatorii. În școală este dezastru. La Olimpiadele școlare, noi, profesorii români, nu putem să comparăm lucrările din concurs ale maghiarilor cu cele ale românilor că nu știm limba maghiară. Elevii maghiari sunt avantajați de proprii profesori, iar noi nu-i putem verifica și toate se fac în dauna elevilor români față de care noi manifestăm exigență maximă"*.

După unii subiecți, măsura introducerii limbii minorităților în administrația publică *"o să dea și mai mult nas maghiarilor, deși, altminteri, este o măsură cu totul democratică"*. Deci, ei sunt conștienți de spiritul democratic al acestei măsuri, dar mai știu că maghiarii, exagerând, îi schimbă sensul, iritând pe românii majoritari și lezându-le drepturile.

Unii își exprimă deschis dezacordul. *"Nu sunt de acord". "Sunt categoric împotrivă". "Este cu efecte negative. Sporește încrederea în maghiari că pot face și pot avea orice". "Nu, nu, nu! Trăim într-un stat național unitar care are o*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

limbă oficială frumoasă care merită respectată!". "Este o greșeală flagrantă a autorităților. Este încă un pas câștigat de unguri". "A fost o mare eroare a guvernanților! În România, stat național unitar trebuie să se vorbească limba română!". "Cred că maghiarii cu aceasta au realizat deja un <stat în stat>, iar poporul român prin bilingvism își va pierde de tot limba română, mai ales, în zonele cu români în minoritate numerică".

Menționăm că o atitudine la fel de vehementă față de introducerea limbii maghiare în administrație și justiție am întâlnit și cu prilejul altor studii la românii din zonă, ca și la cei din restul țării. Aceasta ne face să credem că dacă s-ar fi organizat un referendum național pe această temă rezultatul ar fi fost cert negativ, adică majoritatea românilor ar fi fost împotrivă, deși teoretic ideea este generoasă.

Au fost și subiecți care au acceptat această măsură, însă condiționat. *"Este acceptabil doar dacă obținem ceva în schimb, intrarea în NATO sau UE".* Pe alții nu-i deranjează, dar cer să se sancționeze prompt orice abuz care ar putea să apară.

S-au propus și precauții speciale pentru Covasna și Harghita. *"Sunt de acord, dar să nu se aplice legea altfel în Covasna și Harghita unde funcționarii de limba română sunt pe cale de dispariție, iar consilierii locali români au dispărut deja. Legea să fie respectată la fel în toată țara".*

Din multitudinea de opinii reiese clar concluzia că românii acceptă lărgirea drepturilor minorităților de a vorbi în limba maternă, dar până la punctul când acestea le-ar putea leza dreptul lor ca limba română să fie limba oficială cunoscută și recunoscută de toți în Statul Român. Utilizarea de către minoritari a propriei limbi în viața privată nu deranjează pe nimeni, dar între români, în viața publică să se facă în așa fel încât să nu irite și să afecteze buna înțelegere cu majoritarii.

Elevii din Topliță

Resping în proporție de 77% această măsură, calificând-o *"eroarea secolului"* și *"eroarea mileniului"* făcută de Guvernul Român. *"Nu sunt de acord. Țara noastră se numește România și trebuie să se vorbească limba română. Este o chestiune în care Statul Român s-a dovedit slab, cedând unor presiuni". "Este o măsură pe care o dezaprob. Ar însemna să existe mai multe limbi oficiale în România!".*

Subiecții care trăiesc în comunități etnice mixte cu maghiari spun că *"acest lucru n-ar trebui să se facă, mai ales, unde românii sunt foarte puțini"* pentru că în acest fel slăbește forța simbolică a românilor și românității. În plus, subliniază ei *"totul are o limită".*

Totodată, elevii investigați recunosc că *"cei din administrație trebuie să știe să vorbească limba minorităților, dar numai atunci când este cazul, în rest, limba română". "Limba română este limba națională, ca atare, ea trebuie vorbită de toți cetățenii țării, doar trăim în România, nu altundeva. Fiecare om trebuie să cunoască limba țării în care trăiește".* Faptul că s-a introdus și în justiție îi face pe unii adolescenți, cu trăsături de adulți, să spună: *"Oricum, situația este gravă. Nu mai avem români în țară".*

Cei îngrijorați spun că *"acesta este un factor care contribuie la degradarea poporului român". "Suntem un stat național unitar cu 90% români. De aceea, ce s-a făcut este o eroare". "Suntem în România, deci să vorbim românește. Nu cred că în Ungaria sau în orice alta țară cu români se vorbește limba română în administrație sau în justiție".*

Desigur, multe din aprecierile adolescenților noștri relevă limitele lor în ceea ce privește cunoașterea legislației europene privind drepturile minorităților, dar opiniile lor reflectă, fără îndoială, bun simț sau limita până la care trebuie să fie acceptat un drept: până acolo până unde el nu lezează dreptul altcuiva. Or, ceea ce exprimă elevii în opiniile lor este tocmai această depășire a limitei acceptabile de către orice om cu spirit democratic pe care o comit maghiarii.

Acordarea legitimației de maghiar

O altă problemă care a generat mari dezbateri și dispute a fost acordarea Legitimației de maghiar cetățenilor de etnie maghiară din afara Ungariei. Interesați să aflăm opiniile subiecților intrați în raza studiului despre această problemă, am pus următoarea întrebare: *"Care considerați că vor fi consecințele aplicării Legii privind acordarea legitimației de maghiar?"*

Liderii de opinie

La această problemă răspunsurile au mers pe mai multe direcții. Prima relevă dezavantajele pentru români: va duce la o mai mare segregare etnică, la separatism social-economic și administrativ; românii se vor declara maghiari din cauza condițiilor sociale precare în care trăiesc; va tensiona și mai mult relațiile, românii vor fi net dezavantajați; este o capcană ce va crea și probleme demografice.

Unii nu ezită să spună că această Lege va constitui argument pentru o propagandă anti-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

românească și pentru a justifica revizionismul maghiar. Va determina o tulburare a echilibrului social și național. Legea nu este în spiritul Statelor Unite ale Europei. Este o lege riscantă pentru unguri. Se poate întoarce împotriva lor.

Că subiecții noștri au avut dreptate în această privință o dovedește faptul că după înfrângerea guvernului lui Victor Orbán la ultimele alegeri din Ungaria în vara anului 2002, Legea statutului maghiarilor din afara granițelor Ungariei va fi repusă în discuție. De altfel, Ungaria a primit avertisment și din partea Comisiei Europene pe această temă.

Legea nu este admisibilă pentru că duce la maghiarizare, discriminare și semnifică o ingerință în treburile interne ale statului român. În plus, poate tulbura pacea și liniștea socială, poate duce la neînțelegeri între români și maghiari, la frustrări sociale din partea românilor.

Subiectii au relevat avantajele legii pentru maghiari. *"Maghiarii se vor îmbogăți, vor avea tupeu mai mare, iar noi, românii, vom fi sfidați. Este o lege nazistă, pe criteriu etnic". "Maghiarii au și acum posturi bune și meserii onorabile, de calitate, față de români, care, în general, au meserii grele, de muncă fizică, fără orizont cultural, ca țărani sau muncitori". "Datorită acestei legi, maghiarii se vor îndepărta definitiv de România și de Statul Român și se vor accentua acțiunile de segregare și izolare".*

Demn de menționat, acum, la sfârșitul anului 2002, este faptul că, după datele preliminare ale recensământului populației din martie 2002, se pare că nu s-au înregistrat creșteri ale populației maghiare ca urmare a așa-zisei *"atracții"* a Legii statutului maghiarilor în Covasna și Harghita. Structura etnică la ambele etnii a fost în scădere. Între 1992-2002, arată Ioan Lăcătușu în Teza sa de doctorat *Structuri etnice și confesionale în județele Covasna și Harghita*, numărul românilor din județul Covasna a scăzut cu 5,4%, acum ei reprezentând 23% din totalul populației, iar al maghiarilor cu 6,5%, reprezentând 73%. În județul Harghita, ponderea românilor a scăzut cu 6,3%, iar a maghiarilor cu 6,5%, românii reprezentând 14,6%, iar maghiarii 84,57%. Structura populației după limba maternă reflectă în general structura pe etnii în ambele județe.

Elevii din Topliță

Sunt de părere că în afara graniței maghiarii pot primi beneficii, dar în România nu, deoarece s-au născut aici, trăiesc aici, deci sunt cetățeni români. Acordarea Legitimației de maghiar ar putea face să apară conflicte între români și maghiari. Într-un spirit ironic, dar nu lipsit de nemulțumire și adevăr un subiect spune că *"Frații noștri fac școală pe banii statului român și apoi, se duc în frumoasa Ungarie"*.

Cei mai mulți nu știu ce consecințe va avea primirea Legitimației de maghiar de către maghiarii din țara noastră. Unii dintre ei cred însă că efectele vor fi negative întrucât românii, ajunși la fundul paharului cu sărăcia, se vor declara maghiari pentru a primi *"pompoasele drepturi"*. Din păcate, în acest fel, se vor crea discriminări și între români, ceea ce nu este bine. Mai mult, afirmă ei, *"încet, încet, Transilvania va fi acaparată de Ungaria. Maghiarii vor avea astfel mai multe drepturi și vor deveni și mai aroganți"*.

După unii subiecți, care par să exprime un grad înalt de nemulțumire, *"dacă maghiarii au nevoie de legitimații de maghiar, să plece în țara lor!"*.

Cei doi elevi care nu au ridicat obiecții la acordarea Legitimației de maghiar au considerat acest lucru un drept al lor.

Problemele etnice ale zonei în atenția tuturor

Interesate să aflăm cele mai arzătoare interese și nevoi ale celor din Covasna și Harghita, am pus următoarea întrebare: *"Ce probleme deosebite de ordin general sau particular puteți să ne semnalați?"*

Liderii de opinie

Deși ne așteptăm la dezvăluirea unor fapte minore sau mai puțin semnificative, răspunsurile au dovedit că subiecții au mers la esențe. Ei s-au referit la statutul limbii române care nu se mai aude în zonă, la pierderea identității lingvistice, la lipsa coeziunii, coerenței și comunicării dintre nivelul central și local, la sfidările maghiare.

Despre maghiari ei spun că își învață de mici copiii să nu se joace cu românii, le inoculează idei șovine și apoi cu timpul acestea se amplifică. Nu respectă Statul român și însemnele sale: imnul național, stema, steagul național sau *"împroașcă cu noroi pe cei ce au curajul să facă ceva în apărarea poporului român"*. Încalcă și ignoră frecvent Constituția și legile, făcând din România o țară nedemocratică, cu o oligarhie imensă și periculoasă pentru integritatea și suveranitatea țării, pentru un viitor demn al poporului român.

Ei critică o seamă de aspecte ale vieții socio-etnice românești. Lipsește o presă profesionistă. Nu există o elită preoțească activă în rândul românilor. Unitatea românilor este

www.cimec.ro / www.mncr.ro

măcinată de interese meschine. Are loc o pierdere a identității naționale prin limbaj, religie și viață culturală.

În privința autorităților centrale, liderii de opinie le cer să fie mai ferme când este vorba de apărarea interesului național. Să sprijine și să atragă românii și intelectualii din Covasna și Harghita la soluționarea problemelor grave ale zonei. Ei sunt nemulțumiți că nici până acum nu s-au adus la cunoștința opiniei publice și nu s-au luat în seamă la nivel național atrocitățile din Raportul HAR-COV din Decembrie 1989 și expulzările în masă ale românilor. În acest sens, ei spun că românii din această zonă merită mai multă atenție din partea autorităților centrale.

Propunerile sugerate de ei ar putea fi incluse fără nici o modificare într-un plan de acțiune guvernamentală pentru zonă. Ei propun ca Istoria și Geografia să fie predate în limba română. La olimpiadele școlare de Istorie și Științe umane lucrările să se scrie în limba română, pentru că un loc fruntaș obținut aici contează la admiterea în facultate. Propun o politică mai coerentă de formare și pregătire a tinerilor. Cer mai multe burse la studii universitare pentru românii din afara granițelor, dar și o mai bună selecție a candidaților, însoțită de combaterea mitei pe care o iau reprezentanții autorităților din alte state pentru bursele acordate gratuit de Statul Român.

Elevii din Toplița

Spre deosebire de adulți, la acest capitol, ei au rămas cantonați la problemele sărăciei care îi frământă cel mai mult. Pentru ei, esențială este problema banilor, mai bine spus, lipsa banilor, mizeria, corupția, faptul că trăiesc într-o țară plină de sărăcie. O duc mult mai rău decât maghiarii, au probleme multe, iar sărăcia poate constitui substratul multora dintre ele. Nivelul lor de trai este foarte scăzut, sub limita decenței. Nu sunt locuri de muncă, nu au apă caldă, nu au gaz metan, sărăcia este generalizată. Salariile sunt mici, iar prețurile mari. De aceea mulți români pleacă peste graniță să muncească sau se mută definitiv din zonă. Faptul că orașul are forță de muncă excedentară îi face pe patroni să-și bată joc de muncitori dându-le salarii mici.

Elevii cred că ar putea trăi și ei mai bine dacă oamenii *"sus-puși"* ar depune un efort mai mare și dacă ar pune preț pe dreptate.

Strigătul de disperare din cauza sărăciei al adolescenților investigați ni s-a părut cel mai grav S.O.S., pentru că el afectează fibra biologică a neamului românesc și prin aceasta și ființa sa națională. Spre deosebire de elevii din București pe care am făcut investigații anul acesta (2002) privind personalitatea profesională și culturală, care nu au menționat deloc dificultățile materiale ca impedimente în realizarea lor profesională viitoare, elevii din Toplița sunt copleșiți de sărăcie, lipsuri și mizerie. Că aici guvernul trebuie să ia măsuri grabnice este fără nici o îndoială. Iar dacă la sărăcie se mai adaugă și presiunea etnică, disprețuirea și marginalizarea românilor de către maghiari, atunci singura soluție de redresare a stării românilor nu este decât o strategie zonală specială a actualului guvern prin antrenarea liderilor și a tuturor forțelor locale românești dispuse la a-și schimba în bine destinul lor și al generațiilor viitoare.

Mesajul către politicieni și autoritățile centrale

Pornind de la ipoteza că cei aflați în nevoi și sărăcie sunt și cei mai buni experți în problemele lor*, am recurs la tehnica de a solicita subiecților cercetării să formuleze un mesaj scurt către politicieni și autoritățile centrale ale Statului Român. Intenționăm să aflăm cele mai stringente probleme a căror rezolvare reclamă intervenția lor politică-practică.

Liderii de opinie

Conștienți de capacitatea și puterea reală pe care o au diriguitorii țării de a schimba starea de lucruri din această zonă atât de greu încercată de problemele etnice și de sărăcie, liderii de opinie cercetați le solicită o mai mare implicare în soluționarea nevoilor românilor numeric minoritari aici. Înainte de toate, le cer să-i viziteze mai des pentru a cunoaște de la fața locului situația și nu mediat prin ochelarii maghiarilor, interesați să eludeze realitatea și să construiască scenarii roze. Le cer *"să nu se mai prefacă, dând impresia că în zonă există o perfectă armonie între români și maghiari. Să sprijine afirmarea identității naționale a românilor"*.

Să sprijine, de asemenea, dezvoltarea economică prin privatizare fără corupție. Să stopeze exodul de inteligență prin investiții în domeniul cercetării. Să treacă de la vorbe la fapte, să aibă grijă și de românii din Covasna și Harghita că și ei i-au ales. *"Să nu uite că acești români sunt pe cale de dispariție și cei care i-au lăsat la voia întâmplării vor fi responsabili în fața istoriei și la judecata de apoi"*.

Să aloce un fond mai mare instituțiilor de cultură românești pentru ca românii să-și poată

www.cimec.ro / www.mncr.ro

păstra identitatea culturală. Să se intereseze tot timpul direct de ei ca ei să simtă sprijinul statului. Să-și îndrepte fața către ei măcar în al 12 lea ceas. Altfel, indiferența lor de până acum, va face ca fricțiunile și conflictele să se accentueze.

Politicienii și guvernanții să se trezească din starea de nepăsare, comoditate și dezinformare față de evenimentele și situația românilor din Covasna și Harghita și din statele vecine. Diplomații noștri să reprezinte interesele României, să fie români adevărați, să simtă românește. Politicienii să fie și să se comporte ca români în primul rând și apoi ca europeni. Să sprijine românii de pretutindeni pentru ca aceștia să recapete prețuirea și drepturile naționale.

Cel mai interesant ni s-a părut faptul că subiecții au ținut să-și exprime gândurile nu prin propozitii afirmative pur și simplu, ci prin propoziții imperative.

Nu vă jucați cu focul! Veți fi făcuți răspunzători! Conștientizați calitățile românilor pentru a sădi mândria la acest popor! În momentul în care românul va fi mândru că este român, pentru că genetic este un patriot, atunci va fi capabil și motivat să acționeze pentru binele și interesul etnic și național! S.O.S. românii din Covasna și Harghita! Sunteți răspunzători de soarta noastră! Români de pretutindeni! Solidarizați-vă cu românii din Covasna și Harghita și fiți aproape de ei!

Un ultim apel făcut către politicieni și autoritățile centrale privea Ardealul:

Aveți grijă de Ardeal!

După astfel de mesaje-imperative, nouă, ca cercetători, nu ne mai rămâne să spunem decât că s-a atins punctul critic dincolo de care nu se mai poate trece fără o strategie complexă și coerentă în care românii să fie atât colaboratori la elaborarea și realizarea ei, cât și principalii beneficiari ai ei.

Elevii din Toplița

În mesajul lor, elevii cer în aceeași măsură soluționarea problemelor economice și etnice. Formulările sunt de o maturitate și profunzime care, adeseori, echivalează cu cea a maturilor. De aceea, vom încerca să le redăm cu aceeași acuratețe, ele reprezentând vigoarea și forța cu care tineretul român poate să gândească și să acționeze pentru a-și afirma identitatea și a trăi mai civilizat.

Având în vedere greutățile materiale în care se zbat, este limpede că elevii sunt preocupați de creșterea alocațiilor și a salariilor. Cer să se termine cu hoția din rândurile guvernanților și din țară. Să se apuce toți de treabă spre binele întregii națiuni. Cei din conducerea țării să promită mai puțin și să facă mai mult. Să nu uite de românii din Covasna și Harghita chiar dacă sunt la depărtare. Să nu le mai acorde maghiarilor privilegii. Să facă o țară mai dezvoltată și să nu mai fie atâta sărăcie. Să lucreze pentru revenirea la adevăratele valori și pentru păstrarea identității naționale.

Ei avertizează pe oficialii din instituțiile centrale ale statului: Aveți mai multă grijă de deciziile pe care le luați! Nu toți sunt de acord cu aceste decizii! Fiți atenți cu drepturile pe care le acordați minorităților din interiorul țării! Acordați mai multă grijă românilor din afara granițelor!

Elevii cer ca cei de sus să se ocupe mai mult de țară și să dea dovadă o dată în viață că sunt români. Îi invită pe politicieni și guvernanți să vină și să convieţuiască măcar o lună cu etnia maghiarilor, să vadă și ei cum este. Să nu se lase intimidați de nimic și să facă astfel încât românii să se simtă puternici în țara lor.

Unii elevi însă au refuzat să mai dea vreun mesaj fiind siguri că, oricum, tot nu-i va lua nimeni în seamă și că părerile lor nu contează.

Știind că harghitenii și covăsnenii au întotdeauna ochii aruncați dincolo de Carpați, i-am întrebat: Ce mesaj aveți de transmis către Țară?

Mesajul către Țară

Introducerea acestei întrebări în chestionarul de opinie nu a fost întâmplătoare. Este rezultatul frecventelor apeluri făcute de subiecții cercetărilor noastre la **Țară** cu **"Ț"** ca ultimă speranță și instanță căreia i se pot adresa pentru a ieși din dificultățile ce par uneori insurmontabile. Țara pentru ei este acel reazem, acel prieten multiplicat la milioane de români care simt și trăiesc alaturi de ei sentimentul abandonării, al trădării, al descurajării, dar care pot să se și manifeste și să acționeze în sprijinul lor.

Prietenul **"Țara"**, în concepția celor din Covasna și Harghita, nu trebuie să-i părăsească la nevoie, cum fac politicienii, din multiple rațiuni, adeseori nu cele mai meritorii. Trebuie să fie un prieten statornic, cum statornici sunt Carpații și Dunărea, aproape de nevoile lor, cu spirit de solidaritate și cu autoritate în a-și impune punctul de vedere în fața guvernanților adeseori surzi la S.O.S.-urile lor.

Liderii de opinie

Apelul lor către Țară vizează nevoia ca aceasta să vegheze totdeauna la binele oamenilor ei, să fie trează la actiunile îndreptate

www.cimec.ro / www.mncr.ro

împotriva ei, să ia atitudine față de erorile aleșilor, să țină sus steagul speranței. *"Să nu ne pierdem speranța în bine, căci dacă ea moare, totul moare!". "Țara să nu uite că suntem români, că trebuie să ne apăram interesul național cu toate forțele și capacitățile de care dispunem. Se știe că asupra românilor se exercită acțiuni de intimidare. Țara nu trebuie să le treacă cu vederea, ci să ia atitudine, să le denunțe, să dea în vileag autorii, pentru că numai astfel se purifică de rău".*

Prin mesajul către țară, subiecții fac apel la specialiștii ei de care au nevoie în zonă. Specialiști, veniți în zonă și ajutați la promovarea identității culturale românești! Fiți solidari cu cei în dificultăți! Fiți buni creștini! Faceți-vă datoria cu profesionalism acolo unde vă aflați!

În concepția liderilor Universității de Vară, fiecare membru al acestei țări trebuie să contribuie la promovarea interesului național, pentru că interesul național nu este ceva derizoriu, este o construcție puternică, solidă la a cărei înălțare orice cărămidă contează. Recunoscând viciile și defectele românilor aflați în posturi de decizie, vicii care împiedică lansarea țării pe traiectoria progresului, ei le recomandă *"să lase la o parte orgoliile naive și prejudecățile inutile, periculoase; să deosebească extremismul de patriotism; să se debaraseze cât mai mult de egoism, pesimism; să manifeste un optimism sănătos, demnitate, onoare și corectitudine; să respecte limba română, să se respecte pe ei înșiși, să nu mai fie dezbinați, să-și construiască un spirit combativ unde nu este loc pentru descurajări".*

Să nu-și uite cultura, religia și pe frații din afara granițelor.

Să muncească și să fie uniți. Să apere pacea în țară și în afara granițelor.

Este evident că Mesajul țintește cele mai înalte valori naționale care trebuie apărate și consolidate cu strășnicie de toți cetățenii, ca: solidaritatea, identitatea, limba, cultura, religia care definesc poporul nostru, îi dau originalitate și unicitate în contextul multicolor al popoarelor lumii.

Elevii din Toplița

Exprimă într-un limbaj specific vârstei lor întreaga paletă de nevoi și aspirații pe care așteaptă să le împlinească cu ajutorul celor din țară. Ei cer românilor să se trezească din starea de letargie în care se află, să fie uniți, să facă din țara noastră o țară frumoasă și prosperă. Ca un S.O.S. pentru țară, ei propun ca *"Poporul român să nu se mai bazeze pe alții, să devină ceva mai încrezător în propriile sale forțe, mai serios, mai harnic. Să aibă inițiative, să-și vadă de treburile sale și să spere în continuare într-o viață mai bună".*

Ca niște gospodari maturi, elevii consideră că este necesară mai multă muncă, să se facă drumuri asfaltate și, mai ales, mai multă curățenie.

Celor de la putere le cer să se gândească și la țară nu numai la propriile lor interese, să-i scape de sărăcie și de corupție. Să judece corect problemele și să țină seama de părerile fiecăruia. Să fie pace, să nu mai fie atâția infractori, că țara nu mai rezistă mult timp într-o asemenea stare.

Românilor le cer *"să nu se mai lase călcați în picioare de nimeni". "Să fie uniți ca degetele unei mâini, strâns unite într-un pumn care să lovească la nevoie".* Adolescenții din Toplița le amintesc românilor din țară să nu-i uite. *"Și noi suntem români, la fel ca voi. Poate chiar mai buni, pentru că aici ducem o adevărată luptă pentru păstrarea culturii, limbii și religiei". "Deschideți bine ochii! Țara să fie alături de români, nu de maghiari! Fiți tari! Luptați pentru voi!"*

Unii elevi fac aprecieri inclusiv la filozofia pe baza căreia se dezvoltă țara. *"Nu îmi plac concepțiile pe baza cărora se dezvoltă țara. Dar sper într-o ameliorare a situației".*

Și elevii utilizează imperativele când vor să se facă mai bine auziți de Țară.*"Oameni care sunteți români, cereți-vă toate drepturile!" "Dacă nu face nimic parlamentul, haideți, să facem noi!". "Să se știe în toată țara că în cele două județe, Covasna și Harghita, nu sunt numai maghiari, ci și români foarte buni și cinstiți!"*

GOD BLESS YOU, ROMANIA !

Acesta a fost ultimul mesaj către Țară al elevilor din Toplița, cum nu se poate mai nimerit, cu care încheiem și noi expunerea, nu înainte de a face remarca de ordinul esenței că avem în față o generație mult mai fermă, mai hotărâtă să-și afirme identitatea, să apere drepturile legitime la demnitate, respect, prosperitate și bună conviețuire ale poporului român alături de etniile cu care soarta l-a hărăzit să fie.

Ca și ei, spunem și noi:

DUMNEZEU SĂ BINECUVÂNTEZE ROMÂNIA !

*) Deepa Narayan, Empowerment and Powerty Reduction. A sourcebook, The World Bank, Washington D.C. 2002

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Abstract

Expectations and messages from zoung people in the issue of the interethnical relations issues between romanians and hungarians

The study here has at its basis the investigation carried out in the summer of 2001 on 30 leaders of opinion at the 4th edition of the Izvorul Muresului Summer University and on 61 pupils in Topliţa, Harghita county on the theme of the interethnic relations in general, the relations between the Romanians and Hungarians and particular and of the European integration.

Within the research there are analysed a set of significant issues concerning the actual stage of the interethnic relations between the Romanians and Hungarians; the unrest and the dissatisfactions of the Romanians as opposed to the daily behaviour of the Hungarians; we will especially refer to the message of both of the groups of subjects, leaders of opinions and students on the one hand and of the politicians and central authorities on the other.

Maria Cobianu-Băcanu

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Aspecte ale problematicii abandonului și a copilului instituționalizat în județul Covasna

"Orice copil în pericol este un copil care nu poate aștepta", Kofi Annan, secretarul general al ONU, laureatul premiului Nobel pentru pace pe anul 2001

1. Introducere

Abandonul, o problemă care la nivel mondial a cunoscut o explozie fără precedent în special în țările sărace și cu situații politice neclare, este și una din problemele României contemporane, amplificată după căderea regimului comunist din Europa de Est. Paradoxal, liberalizarea avorturilor și planificării familiale nu a fost urmată de scăderea numărului de copii abandonați, ci de creșterea acestuia. Indiferent care ar fi motivele ce despart o mamă de copilul său, abandonul reprezintă o urgență, deoarece în prima perioadă mama poate fi reîntoarsă la copilul ei, fiind cunoscut faptul că starea psihoafectivă a acestuia poate cunoaște cu trecerea timpului tulburări ireversibile.

Abandonul copilului a fost o practică dintotdeauna a omenirii. Anumite societăți, din anumite motive, adeseori generate de caracteristicile momentului istoric, procedau în măsură mai mare la a-și abandona copiii.

România, ca toate celelalte țări, a cunoscut din plin fenomenul abandonului, încercându-se, de asemenea, rezolvarea lui prin mijloacele obișnuite ale filantropiei ori ale administrației de stat. Preocupări privind cauzele reale ale existenței copiilor lipsiți de familie au existat, dar nu foarte intense și nici coordonate. Este adevărat însă că, în anii 1950, atunci când într-o parte a lumii irumpea cartea lui J. Bowlby, în cealaltă parte, în care se găsea și România, existența umană era forțată să ia un cu totul alt curs. Pe de altă parte, însă, dacă în Rusia a existat un Makarenko, ce și-a asumat riscul educării orfanilor de război ajunși vagabonzi și delicvenți, dacă în Anglia, Anna Freud și Dorothy Burlingham se ocupau, de asemenea, de orfanii de război, iar în Austria, Hermann Gmeiner înființa primul sat de copii S.O.S., România a fost privată de asemenea personalități. Abia la sfârșitul anilor 1980 se face remarcată o lucrare cuprinzătoare care abordează și tema provenienței copiilor aflați în leagăne și case de copii (Dumitrana, M., 1998).

Cercetările în domeniu arată faptul că abandonul reprezintă un fenomen de o mare complexitate, aproape imposibil de clarificat în toate cauzele și consecințele sale. Interesul stârnit de acest subiect este demonstrat de numărul mare de manifestări științifice multidisciplinare, de lucrări și publicații care abordează acest fenomen. În România problematica copiilor abandonați este prezentă în dezbaterile parlamentare, preocupările guvernamentale și ale multor O.N.G.-uri, în mass-media centrală și locală. Cu toate că dinamica abandonului este diferită în funcție de perioada studiată și de teritoriul de referință, cauzele și consecințele abandonului sunt, în linii mari asemănătoare. Din lucrările de specialitate rezultă faptul că o consecință imediată a actului de abandonare este, pentru cei mai mulți dintre copii, intrarea într-o instituție de protecție a copilului. Mult timp aceasta a fost considerată soluția cea mai convenabilă, atât pentru copil, cât și pentru comunitate, chiar dacă evidențele o infirmă. Numai în momentul când rezultatul nesatisfăcător al acestor instituții a fost adus în atenția conștiinței publice de personalități recunoscute ale psihologiei și psihiatriei, dar mai ales de către psihanaliști, abia atunci s-a înregistrat o creștere a interesului pentru găsirea unor soluții alternative.

În Planul global de prevenire/absorbție a sărăciei și promovare a incluziunii sociale, aprobat prin HG, nr. 829/2002, în capitolul referitor la copii este menționat faptul că în România, copiii abandonați reprezintă aproape 1,3% din totalul copiilor sub 18 ani. Pe lângă cei abandonați la naștere, sunt mulți copii plasați în instituții rezidențiale de către familiile lor, incapabile a le asigura un minimum de condiții de viață. Ultimele date furnizate de Ministerul Sănătății și Familiei indică o situație alarmantă în ceea ce privește abandonul. Departe de a fi fost stopat, numărul

www.cimec.ro / www.mncr.ro

de copii abandonați la naștere pare în acest an a fi în creștere, putând atinge nivelul de 2,5% din totalul nașterilor (Planul global de prevenire / absorbție a sărăciei și promovare a incluziunii sociale, 2002).

Deși această situație, a copiilor de care părinții lor nu au nevoie, are tragismul său, deși ea a suscitat, dacă nu compasiune și ajutor, cel puțin o mișcare administrativă a serviciilor sociale, ea ar fi fost, ca și alte evenimente ale existenței, trecută în rândul faptelor *"normale"* de viață, dacă efecte cu puternic impact social nu ar fi determinat o recentrare a atenției asupra instituționalizării. Aceste efecte sunt reprezentate de masivele distorsiuni în sfera creșterii fizice dar și a diferitelor procese psihice, precum și de tulburări generale de personalitate. Mai mult, după opinia lui R.Spitz, *"copiii instituționalizați, aproape fără excepție, manifestă probleme de ordin psihiatric, devin asociali, delicvenți, deficienți mintal, psihotici ori copii problemă"* (Dumitrana, M., 1998).

O altă concluzie a specialiștilor în asistența socială este aceea că abandonul copilului este o problemă care nu se poate interpreta numai din perspectiva învinovățirii mamelor sau a părinților, ci trebuie analizată în funcție de situația în care se găsesc aceștia, de experiența lor de viață... Soluția este ajutorarea mamelor cu copii, asigurarea unor venituri, condiții de locuit, de îngrijire a sănătății, de igienă și medicație, medierea pentru integrarea familială și comunitară fiind și ea indispensabilă (Roth, M., 2002).

Având în vedere conștientizarea tuturor acestor probleme, ne dăm seama de nevoia sporită de intervenție asupra copiilor și părinților, adaptate la particularitățile și specificul fiecărei zone. Schimbările necesare în această societate vizează o mai mare profesionalizare a serviciilor sociale, o mai susținută implicare a comunităților locale și o strategie guvernamentală mai unitară în favoarea copiilor și a familiei.

În alegerea temei referitoare la instituționalizarea copiilor abandonați, cu surprinderea unor aspecte concrete din Centrul de Plasament în Regim de Urgență Maternal din Sfântu Gheorghe, am avut în vedere posibilitatea oferită de cunoașterea îndeaproape a problematicii menționate pe perioada angajării la instituția amintită în calitate de asistent social. Contactul zilnic, nemijlocit, cu acești copii, cu personalul centrului și cu instituțiile partenere, au constituit baza de la care am plecat în cercetare. Mi-am propus ca prin instrumentele și metodele de cercetare utilizate să pot surprinde cauzele care au condus la instituționalizarea acestor copii, aspecte ale vieții cotidiene în instituție, precum și efectele instituționalizării asupra formării, educării și viitoarea lor integrare în societate. Am urmărit să comparăm rezultatele obținute din cercetare cu cele ale unor cercetări pe aceeași temă efectuate în alte zone, evidențiind elementele comune cât și pe cele specifice centrului investigat.

2. Abandonul. Evoluție în timp

Unul dintre cuvintele cu cea mai întunecată rezonanță, indiferent de limba în care este exprimat, este cel care definește abandonul. Semantic, cuvântul *"abandon"* înseamnă *"renunțare"*. A abandona ceva sau pe cineva înseamnă a renunța la un bun sau la un drept; și, de asemenea, într-un sens corelat, dar independent, are înțelesul de părăsire a familiei sau copiilor. (Dicționarul limbii române moderne, 1995, Apud, Dumitrana, M., 1998) Legat de acest din urmă sens, cuvântul *"abandonat"* apare înconjurat de o și mai sumbră aură, delimitând una dintre cele mai concret dureroase experiențe umane.

Fiind un cuvânt de origine franceză, sensul termenului se impune a fi clarificat după dicționarele franceze. Astfel, conform dicționarului Robert Etymologique, *"abandon"* este un substantiv masculin care provine din termenul franc *"ban"* de origine gotică. *"Ban"* s-a transformat apoi în vechea franceză în *"Abandon"* semnificând *"la discreția cuiva"*, *"la bunul plac al unei persoane"*. Prefixul *"a"* este privativ și, în acest sens o femeie care își abandonează copilul pierde orice drept asupra acestuia. Le petit Robert arată că *"abandonul"* este acțiunea de a renunța, de a părăsi, de a nu se mai ocupa de, de a lăsa ceva sau pe cineva la discreția unei/unor persoane. Dicționarul Quillet Flammarion afirmă că *"abandon"* semnifică a încredința, a oferi ceva sau pe cineva altuia. Se poate observa că explicațiile sunt contradictorii mergând în două direcții diferite: un sens este cel de a încredința, a da, a oferi și un altul cu conotații mult mai negative este de a părăsi, a neglija, a arunca, a renunța (Alexiu, T.M., 1999).

Definția abandonului poate fi abordată din diferite puncte de vedere.

În România, din punct de vedere juridic, abandonul este definit de legea numărul

www.cimec.ro / www.mncr.ro

47/1993. Articolul 1 precizează: *"Copilul aflat în îngrijirea unei instituții de ocrotire socială sau medicală de stat, a unei instituții de ocrotire private, legal constituite sau încredințat, în condițiile legii, unei persoane juridice, poate fi declarat prin hotărâre judecătorească abandonat, ca urmare a faptului că părinții s-au dezinteresat de el în mod vădit o perioadă mai mare de șase luni"* (Ionescu, S., 2001).

În cuprinsul aceleași legi, dezinteresul este definit ca *"încetarea imputabilă a oricăror legături dintre părinți și copil, legături care să dovedească existența unor raporturi părintești normale"*. În articolul 4 al aceleași legi, se precizează că instanța va delega în această situație exercițiul drepturilor părintești instituției de ocrotire socială sau medicală sau instituției private legal constituite sau, după caz, altei persoane, în condițiile legii (Ionescu, S., 2001).

Din aceeași perspectivă, abandonul de familie este definit ca o infracțiune care constă în săvârșirea de către persoană, care are obligația legală de întreținere față de cei îndreptățiți la aceasta, a uneia din următoarele fapte: părăsirea, alungarea sau lăsarea fără ajutor, expunându-i la suferințe fizice și morale; neîndeplinirea cu rea-credință a obligației de întreținere prevăzută de lege (Ilie, C., 2002).

Din punct de vedere medical, copilul internat fără mamă sau alt însoțitor este considerat abandonat dacă rămâne într-o unitate medicală mai mult de două săptămâni peste timpul necesar acordării îngrijirilor specifice stării patologice care a determinat internarea. Abandonul în unitățile medicale reprezintă o problemă deosebită, deoarece în producerea sa este implicat un lanț de factori sociali, din care este suficient să lipsească o singură verigă, pentru ca fenomenul să se declanșeze în cascadă, imposibil de stopat (www.vmr.ro).

Abandonul este perceput de copil încă din primele zile de viață. După lunile de apropiere absolută cu mama, în care inima și vocea acesteia sunt auzite continuu de făt, urmează nașterea, o traumă la fel de greu de suportat atât pentru copil cât și pentru mamă. Ajuns într-un mediu nou și rece, inițial ostil, nou-născutul așteaptă cu disperare singurele repere care l-ar readuce la amintirea confortului intrauterin, acestea fiind cele legate de apropierea de mamă. Ajuns la pieptul mamei, simțindu-i vocea, inima, căldura și dragostea, nou-născutul se liniștește și acceptă schimbarea mediului, având toată atenția concentrată asupra acestor repere. Despărțirea de mamă îi produce prima disperare, manifestată inițial prin *"reacția de agitație a puiului alunecat din cuib"* (nu aude vocea mamei, nu percepe gustul laptelui, atingerea brațelor și a sânului) și, ulterior - când prin toate simțurile înțelege că mama nu mai există pentru el - alunecă într-o resemnare pasivă, manifestată prin distrofie și prăbușire imunitară, întreținută de carențele alimentare, într-un cuvânt, se declanșează hospitalismul (www.vmr.ro).

Precum se observă, definiția abandonului se situează într-un dublu registru - cel al psihologiei și cel al socialului; adesea însă, se manifestă o a treia implicare, aceea a psihiatriei. Din perspectiva acestei științe, A. Porot descrie abandonul ca fiind *"absența, slăbirea sau ruptura unei legături afective de susținere, antrenând cel mai adesea falimentul obligațiilor morale sau naturale care sunt legate de aceasta... Confuzia morală, daunele sociale cauzate adesea victimei, sunt condiții favorabile apariției la aceasta a unor tulburări nevrotice sau psihotice reactive..."* (Porot, A.,1975, Apud, Dumitrana, M., 1998).

Din punct de vedere psihologic, abandonul este definit ca o acțiune de părăsire a unei ființe, de lipsa de preocupare pentru soarta acesteia. Orice situație care duce la slăbirea sau ruperea legăturilor afective poate fi trăită ca abandon. La adult, de asemenea, dezaprobarea de către o persoană iubită, despărțirea sau retragerea sentimentului de dragoste, absența sau decesul unei rude apropiate, pot fi trăite ca tot atâtea abandonuri. Subiectul poate reacționa printr-o tristețe copleșitoare sau agresivitate (Ionescu, S., 2001).

În cadrul de referință al psihopedagogiei, abandonarea îmbracă aspecte diferite: situația de abandon ca stare de fapt - copilul este realmente părăsit, părinții săi naturali, ori cei în grija cărora se află, nu vor sau nu pot să se ocupe de el; starea de semi-abandon, când copilul trăiește cu părinții, dar în fapt este neglijat sau chiar respins de aceștia; sentimentul de abandon, ce poate apărea la copil, cu sau fără legătură cu realitatea; uneori acest sentiment este trăit în legătură cu situația de abandon ori semi-abandon, alteori însă, frica operează în plan pur imaginativ; angoasa primară de abandon este o altă formă a trăirii părăsirii; ea este normală la copilul mic, care o manifestă ori de câte ori una din nevoile sale imediate nu este satisfăcută (Dumitrana, M., 1998).

În fiecare etapă istorică societatea a fost preocupată de găsirea celor mai bune soluții

www.cimec.ro / www.mncr.ro

pentru rezolvarea problemelor copiilor abandonați. Societatea românească contemporană, prin instituțiile abilitate, percepe și suportă marele cost social al abandonului; ea trebuie să decidă dacă suportă în continuare acest cost sau stimulează pârghiile educaționale și legislative capabile să reducă semnificativ acest fenomen. Fără o modificare legislativă care trebuie să stipuleze clar drepturile și responsabilitățile unui cuplu parental în raport cu copilul, programul educațional rămâne ineficient (Ilie, C., 2002).

În același timp, trebuie avut în vedere că viitoarele modificări legislative românești vor fi aliniate la normele europene care reglementează instituția abandonului în Uniunea Europeană.

Abandonul copilului a fost o practică dintotdeauna a omenirii. Anumite societăți, din anumite motive, adeseori generate de caracteristicile momentului istoric, procedau în măsură mai mare la a-și abandona copiii. Important era însă ce se întâmpla după abandon: întotdeauna au existat practici comune și, mai târziu, legi și servicii prin care se căutau soluții pentru copilul abandonat (Munteanu, A., 2002).

Numărul copiilor abandonați diferă de la țară la țară. Fenomenul este întâlnit în multe din fostele țări comuniste din Europa de Est, după cum se poate vedea în tabelul nr.1.

Cauzele creșterii numărului de copii abandonați sunt de ordin economico-social și educațional. Din punct de vedere economic, factorul principal este reprezentat de perpetuarea și chiar accentuarea fenomenului de sărăcire a populației. De asemenea, din punct de vedere social, se constată un proces de dezagregare a familiei sub acțiunea unor factori economici. Rolul acestor factori este subliniat de un studiu efectuat de Ministerul Sănătății, IOMC și UNICEF în leagăne și secții de distrofici, care a arătat ca 74% din părinții care au abandonat copiii erau șomeri, 62% aveau venituri insuficiente, 58% aveau condiții improprii de locuit și în 40% din cazuri era vorba de mame necăsătorite (Ionescu, S., 2001).

Se constată de asemenea tendința ca nu numai mamele foarte tinere sau de etnie rromă să-și abandoneze copiii, ci și mamele mai în vârstă, la al doilea sau al treilea copil. Explicația ar putea fi, și în acest caz, fenomenul de sărăcire a populației.

În ciuda tuturor inițiativelor instituțiilor guvernamentale și nonguvernamentale, presiunea internărilor în leagăne și case de copii își reia cadența începând cu anul 1993, atingând chiar cote superioare anului 1989 (tabel 02).

Explicația poate fi atribuită și de această dată unui complex de factori, printre care: liberalizarea relațiilor dintre sexe, sporirea ratei divorțurilor și a familiilor monoparentale, condițiile economice precare în care își desfășoară existența majoritatea familiilor românești în această perioadă de tranziție s.a.

Problema abandonului copiilor în România a constituit din 1989 încoace un punct de mare interes pe plan național și internațional. Mai mulți factori de decizie au fost implicați în prevenirea fenomenului de abandon, încercând să influențeze dinamica acestuia. Abandonul a devenit, în România, o problemă politică: o presantă problemă a politicii de restructurare internă și una, mult mai complicată, cu jocuri fățișe și de culise, a politicii internaționale a României. Acest lucru este evident pentru toți cei care monitorizează prezența acestei teme în presa internațională (Munteanu, A., 2002).

3. Aspecte specifice ale abandonului în județul Covasna

3.1 .Câțiva indicatori demografici

La recensământul din 1992, populația județului Covasna a fost de 233.256 persoane ceea ce îl desemnează ca cel mai mic județ al țării. Populația sa reprezintă mai puțin de o jumătate din dimensiunea medie a unui județ din România, care este de 511.000 locuitori.

Județul Covasna se caracterizează, în general, prin fenomene demografice de intensitate medie, dar cu valențe pozitive; rata natalității a fost până în 1992 superioară mediei pe țară, iar rata mortalității a continuat să fie mai scăzută decât la nivel național. Natalitatea are valori apropiate, atât în urban, cât și în rural, pe când mortalitatea este deosebit de scăzută în urban (78%), dar de două ori mai intensă în rural (tabel 03).

Din datele mișcării naturale a populației din perioada 1966-1985 se observă că valorile creșterii demografice naturale, în județ, sunt superioare mediei pe țară, iar rata mortalității este apropiată mediei pe Transilvania și a celei pe țară.

Dacă la natalitate și mortalitate nu se înregistrează diferențe notabile, în schimb, la indicii calitativi, atât de importanți cum sunt mortalitatea infantilă și durata medie de viață

www.cimec.ro / www.mncr.ro

(*"speranța de viață la naștere"*), diferențele sunt sensibile.

La mortalitatea infantilă, dacă ne rezumăm la perioada 1981-1991, constatăm că acest indice, în județul Covasna, este cu 8% mai mic decât la nivelul țării. În general, alura curbelor natalității și mortalității în perioada 1966 - 1994 este aproximativ aceeași cu cea a populației totale.

Tendința de după 1989 a fenomenelor demografice s-a înscris în tendința generală a țării: reducerea cu peste o treime a numărului de nașteri (de la 17,8‰ la 11,2‰) și creșterea cu 18% a numărului de decese (de la 10,4‰ la 11,5‰). S-a redus mai accentuat natalitatea în urban și mai puțin intens în rural, astfel că ruralul are în continuare o fertilitate mai ridicată (Racolța, E.,1998).

După 1999, sporul natural al populației județului devine din nou pozitiv (tabel 04).

În perioada 1990-1998 evoluția structurii demografice a populației județului Covasna pe sexe și vârste prezintă tendințe diferite de creștere, datorită în primul rând schimbării comportamentului demografic al cuplurilor, față de propria reproducere, creșterea mortalității, precum și a migrației externe.

Începând din anul 1990, populația județului scade an de an, într-un ritm mediu anual negativ de 0,34% față de populația țării, care scade într-un ritm mediu anual negativ de doar 0,15%.

Specialiștii au observat faptul că în intervalul 1966-2001, în județul Covasna nu s-au înregistrat dezechilibre majore între cele două sexe. Scăderea naturală a populației în perioada 1990-2001, a evoluat diferit pe cele două sexe: populația feminină a crescut de la 50,3% la 50,8%, iar cea masculină a scăzut de la 49,7% la 49,2%.

Structura pe grupe mari de vârstă a populației județului Covasna reflectă un proces de îmbătrânire demografică, determinată în principal de scăderea natalității, care a antrenat, la rândul ei, reducerea absolută și relativă a populației tinere, între 0 - 14 ani (de la 24,3% în 1992 la 18,8% în 2001) și creșterea populației vârstnice de 60 de ani și peste (de la 15,3% în 1992 la 16,7% în 2001) (tabel 05).

Pentru evoluția viitoare a principalilor indicatori demografici ai județului Covasna, deosebit de importante sunt rata brută de nupțialitate, raportul dintre sexe (numărul de femei la 100 de bărbați) și fertilitatea feminină (tabel 06).

Se observă că nivelul nupțialității a fost și este totuși ridicat, rata nupțialității oscilând între 7-9 căsătorii la 1000 de locuitori, cu excepția anilor de vârf 1978 cu 11,6 ‰ și 1979 cu 9‰, precum și scăderea bruscă a numărului căsătoriilor la 5,5‰ în 1993 (tabel 07).

Pentru grupele de populație de până la 44 de ani, în cei 11 ani analizați valorile nu cunosc fluctuații foarte mari. În schimb, pentru grupele de vârstă de peste 70 de ani, este o mare disproporție între sexe. Deși în 1996, la naștere, la 100 de băieți s-au născut numai 96 fete, datorită *"supramortalității"* masculine la vârste adulte, după 59 de ani, populația feminină o depășește numeric pe cea masculină.

În comparație cu valorile înregistrate la nivelul României, se observă că la grupa de vârstă 0-14 ani, în județul Covasna, procentul populației este peste media națională, la grupa de vârstă 15-19 ani, are valori sensibil egale, iar la 60 de ani și peste, ponderea în Județul Covasna este sub media pe țară (tabel 08).

Scăderea numărului populației județului se datorează în mare parte și diminuării numărului de născuți vii. Limitarea numărului de copii, în principal prin folosirea avortului a făcut ca fertilitatea să se reducă sub nivelul de înlocuire a generațiilor (tabel 09).

În anul 2001 s-au născut 2.557 copii, în scădere cu 888 (26%) față de anul 1990. Numărul născuților vii s-a diminuat vizibil în primii ani după revoluție, la această scădere contribuind numărul mare al întreruperilor de sarcină.

În ceea ce privește mortalitatea infantilă, județul Covasna se situează printre județele țării cu cea mai mică rată.

La data de 1 iulie 2000, populația județului Covasna era de 230.537 locuitori, ceea ce reprezintă 1% din populația țării. Distribuția numerică a populației pe suprafața județului, condiționată de factori istorici, sociali, economici și naturali, s-a schimbat de la o etapă la alta, în sensul creșterii densității de la 41,1 locuitori/ km (pătrat) în 1930, la 46,5 locuitori/ km pătrat în 1956 și la 62,5 locuitori /km pătrat în 1996. În anul 2000, din cauza descreșterii numărului populației se observă o ușoară scădere a densității populației la 62,1 locuitori/ km pătrat.

La sfârșitul anului 2000, resursele de muncă ale județului erau de 142,0 mii persoane. Rata de activitate a resurselor de muncă era de 71,4%.

Rata nupțialității a fost în anul 2000 de 5,2 căsătoriți la 1000 locuitori, iar rata divorția-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

lității de 1,29 divorțuri la 1000 locuitori (față de 1,6% la nivel național).

După starea civilă, 43,5% din populația județului este necăsătorită, 47,9% căsătorită, 6,6% văduvi și văduve și 1,9% divorțați. De remarcat faptul că numărul femeilor văduve este de 4,5 ori mai mare decât cel al bărbaților văduvi, iar cel al femeilor divorțate de 1,6 ori mai mare decât al bărbaților divorțați.

Din cele 55.624 nuclee familiale complete existente în județul Covasna, la recensământul din 1992, un procent de 95,1% erau nuclee omogene sub aspect etnic - soții având aceeași naționalitate- iar un număr de 2.724 nuclee, respectiv 4,9% din totalul nucleelor complete aveau soți aparținând de naționalități diferite, constituind familii etnic mixte (Rain L., 2000).

Se poate remarca faptul că principalii indicatori demografici caracteristici județului Covasna au valori apropiate de media pe țară. O situație asemănătoare se constată și privind numărul copiilor abandonați și a celor instituționalizați.

3.2 Dimensiuni ale abandonului în județul Covasna

Pentru a cunoaște principalele dimensiuni ale abandonului în județul Covasna, am reconstituit șirul informatiilor statistice existent la Direcția Județeană pentru Protecția Drepturilor Copilului (DJPDC) în perioada august 1999 (data înființării instituției menționate) - septembrie 2002. (Tabel nr.10).

Din datele prezentate rezultă următoarele aspecte concrete ale fenomenului abandonului în județul Covasna în perioada 1999-2002.

În perioada analizată, numărul copiilor abandonați a crescut de la 728 în decembrie 1999 la 868 în septembrie 2002; în decembrie 1999, din totalul copiilor abandonați 60% erau internați în centre de plasament, 24% erau integrați la rude până la gradul IV, 10% erau integrați la asistent maternal, iar 6% erau integrați în familie sau încredințați în vederea adopției; în septembrie 2002, din totalul copiilor abandonați 45% erau internați în centre de plasament, 33% erau integrați la rude până la gradul IV, 15% erau integrați la asistent maternal, iar 7% erau integrați în familie sau încredințați în vederea adopției.

Deși numărul copiilor abandonați a crescut, ponderea celor instituționalizați a scăzut de la 60% în 1999 la 45% în 2002, timp în care ponderea celor integrați la asistent maternal a crescut de la 24% în 1999 la 33% în 2002. De asemenea a crescut și ponderea celor integrați în familie sau încredințați în vederea adopției de la 10% la 15%.

Urmărind evoluția numărului de copii internați în centre de plasament din județul Covasna, în perioada 1999-2002 (graficul nr. I) se observă că numărul acestora a fost de 433 în decembrie 1999, scăzând la 405 în decembrie 2000, apoi la 365 în 2001, pentru ca în septembrie 2002 să ajungă la 378. Deși diferența nu este spectaculoasă, totuși în perioada analizată se observă scăderea continuă a numărului copiilor instituționalizați în centrele de plasament din județ (grafic 00).

În această perioadă, asistenții sociali din cadrul D.J.P.D.C. Covasna au finalizat dosarele pentru obținerea declarațiilor judecătorești pentru copii abandonați, după cum urmează: 1999 - 70; 2000 - 17; 2001 - 20; 2002 - 17.

Fostele case de copii au fost transformate în centre de plasament și case familiale. Rețeaua instituțiilor de ocrotire cuprinde și Centrul de Plasament în Regim de Urgență Maternal.

3.3 Centrul de Plasament în Regim de Urgență Maternal, Sf. Gheorghe

Centrul de Primire în Regim de Urgență Maternal se află în subordinea Direcției Județene pentru Protecția Drepturilor Copilului - Covasna din 1998, dată la care își are începuturile acest centru. Instituția funcționează în cadrul unui cămin social de opt etaje, centrul ocupând întreg etajul cinci. În acest cămin social există și locuințe sociale și adăposturi de noapte pentru persoane fără domiciliu, dar este o locație insalubră, fără apă caldă și încălzire termică și cu defecțiuni la energia electrică, fapt ce îngreunează și funcționarea adecvată a centrului. De asemenea, o influență negativă o are amplasarea instituției într-un cartier periferic al orașului, unde locuitorii sunt în mare măsură de etnie rromă.

Centrul a fost înființat cu scopul sprijinirii și îngrijirii copiilor defavorizați în situații de criză. Menirea acestuia este găzduirea acestor copii, uneori împreună cu mamele lor, până la soluționarea problemei pentru care au fost internați.

Centrul este compartimentat în felul următor: biroul directorului, patru camere unde dorm copiii și patru camere pentru centrul maternal, magazia, bucătăria, două băi și un club unde copiii desfășoară diferite activități

www.cimec.ro / www.mncr.ro

educativ - recreative. Capacitatea de cazare și masă a centrului este de 35 de locuri. Copiii instituționalizați în centru au vârste cuprinse între 1 an și 18 ani. Nu există discriminări (sex, naționalitate, confesiune) la internarea copiilor în centru. În funcție de vârsta copiilor aceștia urmează grădinițele și școlile din apropiere.

Deși amplasat la periferia orașului, centrul se prezintă în măsura posibilităților extrem de reduse pe care le are la nivel de spațiu, bine amenajat, cu mobilier modern și funcțional. Dotarea din punct de vedere logistic este destul de modestă, existând un calculator și un telefon. Finanțarea centrului vine din partea D.J.P.D.C. și foarte rar din partea unor fundații.

Personalul este format din director, asistent social, cinci îngrijitoare, bucătăreasă, o infirmieră și un instructor-educator. Directorul, asistentul social, și instructorul-educator au absolvit facultatea de asistență socială iar pregătirea celorlalți angajați este de nivel mediu.

Având în vedere specificul instituției, faptul că prin centru trec copii de vârste, sexe, naționalități și confesiuni diferite proveniți atât din maternități cât și din propriile familii, am întreprins o cercetare pentru surprinderea unor aspecte comune cât și a diferențelor dintre copiii abandonați la naștere și cei instituționalizați la diferite vârste.

3.4 Aspecte privind diferențele dintre copiii abandonați la naștere și cei instituționalizați la diferite vârste

Cercetarea de față și-a propus să studieze diferențele de ordin cognitiv, afectiv și fizic existente între copiii abandonati la naștere, în maternități, și copiii instituționalizați la anumite vârste (ne referim aici la copiii care s-au născut și au fost crescuți de propriile familii până la o anumită vârstă, după care, din anumite motive, au fost abandonați). În acest sens am lucrat cu două grupuri de copii evidențiind diferențele dintre copiii care nu au cunoscut niciodată ce înseamnă apartenența față de o familie, de copii care au trăit, pentru o perioadă mai scurtă sau mai lungă, în interiorul unei familii.

Cercetarea s-a desfășurat la *"Centrul de plasament în regim de urgență maternal"* din orașul Sfântu Gheorghe, instituție aflată în subordinea Direcției Județene pentru Protecția Copilului Covasna.

Investigarea s-a realizat pe parcursul a 8 luni, timp în care pentru obținerea informațiilor am utilizat analiza documentelor prezente în instituție, intervenția avută pe fiecare din cazurile analizate, cât și folosirea metodei observației, a interviului liber și cel structurat. Din păcate, inexistența unor fișe cu profilul psihologic al copiilor, cu reliefarea unor date privind coeficientul de inteligență, dezvoltarea anumitor capacități senzorio-motorii, gradul de dezvoltare al capacităților de comunicare și inter-relaționare în cadrul unui grup etc., fac ca cercetarea să aibă anumite carențe și limite.

a1. Obiectivele cercetării

Obiectivul principal al cercetării a constat în evidențierea diferențelor majore existente între copiii abandonați la naștere și cei instituționalizați mai târziu. Pentru atingerea acestui obiectiv a fost necesară îndeplinirea unor obiective secundare, cum ar fi:

-studierea consecințelor deprivării de mamă

-surprinderea unor caracteristici comune ale copiilor instituționalizați

-relevarea unor aspecte ce comportă procesul de integrare în instituție

-analiza relației și comunicării copiilor cu persoane din interiorul și exteriorul instituției (gradul de afectivitate, cooperarea, spiritul de inițiativă, etc.)

În urma analizei celor două grupuri de copii, și cu ocazia cercetării noastre, dorim să constatăm diferențele dintre majoritatea copiilor abandonați la naștere din punct de vedere intelectual, fizic și afectiv, și copiii care au trăit într-o familie fie ea și dezorganizată.

a2. Ipotezele cercetării

Viața în instituțiile de protecție a copiilor este mai puțin benefică pentru orice copil decât într-un mediu familial fie el și dezorganizat;

Instituționalizarea pe o perioadă mai lungă scade șansele unui copil de a se reintegra în societate.

b. Strategia Cercetării

Pentru a evidenția diferențele existente între copiii abandonați la naștere și cei instituționalizați într-o anumită perioadă a vieții lor, am încercat să facem o comparație între cele două categorii de copii, cercetarea desfășurându-se în acest sens în două faze:

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Prima fază a constat în alegerea unui eșantion de copii care au fost abandonați la naștere în maternități și care au fost nevoiți să trăiască toată viața în case de copii sau alte instituții de protecție a copilului.

A doua fază a constat în alegerea unui eșantion de copii care au trăit o perioadă de timp în familie, dar care, datorită unor împrejurări ajung să fie instituționalizați la diferite vârste.

c. Prezentarea eșantioanelor

Primul lot cuprinde 15 copii instituționalizați încă de la naștere în diferite case de copii dar care au ajuns la un moment dat în "Centrul de Plasament în Regim de Urgență Maternal", Sfântu Gheorghe, având vârsta cuprinsă între 10 și 16 ani. Condiția esențială în selectarea acestui lot a fost faptul că acești copii nu și-au cunoscut niciodată părinții, fără să existe nici o legătură cu familia de proveniență. Deși unii dintre subiecții din acest lot au fost plasați la diferiți asistenți maternali, majoritatea lor nu s-au putut adapta în cadrul unei familii și s-au întors în centru.

Al doilea lot cuprinde 15 copii instituționalizați tot în cadrul acestui centru, care au vârste cuprinse între 10 și 17 ani, dar care au trăit o perioadă mai scurtă sau mai lungă de timp în familia naturală, cunoscând astfel ceea ce este un mediu familial, cu toate implicațiile acestuia. Cu toate că majoritatea copiilor provin din familii dezorganizate, aceștia sunt familiarizați cu conceptele de mamă și tată, însușindu-și astfel normele elementare de conduită familială și socială.

d. Instrumentele și metodele utilizate

Dintre metodele utilizate în practica muncii de asistență socială, am utilizat în cercetarea pe care am întreprins-o chestionarul, interviul liber, observația și analiza datelor cuprinse în documente.

În demersul nostru am încercat să culegem cât mai multe date despre copiii avuți în vedere, câteva informații existente în fiecare dosar despre mama copilului, cât și cele privind măsura în care s-a integrat copilul în centru, relațiile copilului cu personalul instituției dar și cu profesorii acestuia, comportamentul în centru și în societate, dar și despre efectele instituționalizării și consecințele deprivării de mamă. Metodele utilizate pentru culegerea datelor sunt aceleași pentru ambele eșantioane, subliniind astfel originalitatea și veridicitatea datelor culese.

Chestionarul a constituit principala metodă de cercetare. Acesta cuprinde 17 itemi. Chestionarul a fost aplicat instructorului de specialitate de la Centrul de plasament, dorind astfel să se obțină nu numai informații standard pe care le putem găsi în ancheta socială, ci și date privind comportamentul copiilor, interrelaționarea cu ceilalți și, de asemenea, evidențierea efectelor deprivării de mamă. Datorită faptului că instructorul de specialitate chestionat are studii superioare în domeniu, am considerat că datele furnizate de acesta sunt relevante și pot constitui o bază solidă în demersul pe care l-am întreprins. Întrebările din chestionar au fost de tip închis, încercându-se astfel obținerea unor date cât mai relevante.

Prin specificul conținutului său, interviul completează datele obținute din chestionar prin relația personală avută cu clientul. Folosind această metodă am obținut date importante de la următoarele surse: copilul în cauză, colegii acestuia, directorul și personalul centrului de plasament, învățătorii sau profesorii acestuia, medicii care l-au tratat și în anumite situații de la organele de ordine. Datele obținute pe această cale relevă atitudinea copilului față de anumite valori, credințele și sentimentele pe care le trăiește, spiritul de inițiativă și deschiderea față de ceilalți, gradul de responsabilitate și seriozitate cu care se implică în anumite sarcini, atitudinea față de școală și societate în general, etc.

Metoda observației este un instrument indispensabil, venind să completeze vizual datele obținute prin intermediul interviului. Am utilizat metoda observației pe parcursul tuturor etapelor de cercetare, completând astfel lacunele lăsate de celelalte metode. Folosind această metodă am observat comportamentul copiilor în centru și în societate, gradul de interacțiune cu ceilalți, implicarea în diferite sarcini, limbajul folosit, etc.

Analiza documentelor a constituit un pas esențial în culegerea de informații referitoare la subiecții din cele două eșantioane. Fiecare copil aflat într-un centru de plasament are în cadrul acestuia un dosar cuprinzând mai multe documente ce conțin date importante despre istoria vieții lui. În acest dosar se găsesc: certificatul de nastere în original al copilului, anchete sociale cuprinzând atât situația care a dus la instituționalizare, hotărârea sau

www.cimec.ro / www.mncr.ro

hotărârile de instituționalizare, evaluări medicale, precum și alte acte (certificate de deces sau hotărâri de divorț ale părinților, etc.). La documentele pe care le găsim în centrul de plasament am mai putea adăuga și cele prezente în alte instituții (spitale, poliție, primării, etc.). Activitatea de cercetare pe care am întreprins-o de-a lungul celor 8 luni a fost îngreunată de lipsa unor elemente care pot furniza și ele, la rândul lor, informații esențiale. Mă refer aici la lipsa din dosar a evaluării psiho-comportamentale (evaluare care furnizează date importante legate de dezvoltarea intelectuală, fizică și motorie a copilului, gradul de adaptare în centru, prezența anumitor complexe, reacția la anumiți stimuli, comportamentul în grup, etc.), precum și lipsa unui registru în care să se consemneze vizitele pe care le-a primit copilul și contactele acestuia cu familia naturală sau extinsă.

e. Analiza și interpretarea datelor

În analiza și interpretarea datelor am luat în considerare în principal datele obținute prin metoda chestionarului și cele la care am ajuns cu ajutorul celorlalte instrumente utilizate în cercetarea de față.

Datorită obiectivului acestei lucrări, voi prezenta situația la nivelul celor două eșantioane, structurată pe indicatorii reprezentativi în vederea evidențierii diferențelor dintre cele două loturi.

După cum se observă în graficul nr. 1, la nivelul celor două loturi diferențele sunt evidente. Vârsta mamelor din primul eșantion este sub 30 de ani, predominantă fiind grupa mamelor cu vârsta cuprinsă între 16 și 18 ani, iar în cel de-al doilea eșantion vârsta lor începe de la 18 ani și continuă după 35 de ani, grupa cea mai numeroasă fiind cea a mamelor cu vârsta între 18 și 30 de ani.

Putem concluziona faptul că majoritatea mamelor din primul eșantion, datorită vârstei fragede și a lipsei de experiență, își abandonează copilul de la naștere, iar femeile din cel de-al doilea eșantion își abandonează copilul datorită unor factori independenți de ele cum ar fi situația socio-economică sau situații de criză și urgență, precum și datorită stărilor conflictuale din familie (grafic 01).

Majoritatea copiilor abandonați la naștere provin din familii de naționalitate rromă, cunoscut fiind faptul că în aceste familii riscul de abandon este mai mare. După cum se poate observa, din graficul nr. 2, pe aceste două eșantioane, cetățenii de etnie rromă nu își abandonează copiii la vârste mai mari. O explicație o constituie faptul că majoritatea trăiesc de pe urma alocației de stat pentru copii. Copiii din al doilea eșantion provin din familii de naționalitate maghiară și un procentaj mai mic din familii de naționalitate română. Menționăm că la recensământul populației din anul 2002, structura etnică a populației din județul Covasna a fost următoarea: 23,2 % români, 73,8 % maghiari, 3 % rromi și alte naționalități (grafic 02).

În ceea ce privește starea civilă a mamei, se observă faptul că cele mai multe abandonuri la naștere apar în cazul familiilor cu copii ce rezultă dintr-o relație de concubinaj. Abandonul la naștere este așadar în principal, apanajul familiei dezorganizate (graficul nr. 3). În cel de-al doilea eșantion, diferențele sunt minime, relevând faptul că familia care nu are o siguranță (divorț, separare) este predispusă la situații de risc pentru copiii din familie.

Educația mamei reprezintă un indicator important în ceea ce privește modelul educațional în familie. Se remarcă ponderea destul de mare a mamelor fără studii în ambele eșantioane. Diferențele majore apar, așa cum se poate observa din graficul nr. 4, între mamele cu studii primare și cele cu studii profesionale/liceale. În primul caz, acestea își abandonează copilul la naștere în totalitatea cazurilor, iar în cel de-al doilea caz mamele își abandonează copilul la diferite vârste. În cadrul celui de al doilea eșantion se observă faptul că sarcina este dorită, însă pe parcursul vieții, datorită problemelor de ordin socio-economic și material, mamele ajung să își abandoneze copii chiar dacă au studii diferite.

Locul din care copilul a fost instituționalizat ne oferă un plus de informație în ceea ce privește situația copilului și, de asemenea, ne oferă ponderea mare a copiilor care sunt abandonați. Din graficul nr. 5 putem observa faptul că, copiii din primul eșantion provin numai din spital sau maternitate, iar cel de-al doilea eșantion ne arată ponderea copiilor proveniți atât din familie cât și de la asistent maternal sau încredințați la rude. Venirea copiilor de la asistenți maternali sau de la rude s-a datorat faptului că nu s-au putut acomoda cu familiile respective.

Situația juridică a copilului este redată în graficul nr. 6. Primul eșantion ne arată faptul că toți copii au fost declarați judecătoreste aban-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

donați, iar în cel de-al doilea eșantion se observă o diferență în ceea ce privește numărul de copii recunoscuți de către tată și cei cu părinte în detenție.

În ceea ce privește starea de sănătate a copiilor nu se observă diferențe foarte mari, aceștia fiind în marea lor majoritate sănătoși. Se observă un mic procent al copiilor cu handicap (de gradul III) în primul eșantion (graficul nr. 7).

În urma analizei răspunsurilor la întrebarea referitoare *"În ce măsură s-a integrat copilul în centrul de plasament"*, (graficul nr. 8) se poate observa clar că majoritatea copiilor din primul eșantion se adaptează mai repede, fiind obișnuiti cu viața din instituțiile de ocrotire a copilului. În ceea ce privește cel de-al doilea eșantion, copii se integrează mai greu datorită faptului că nu sunt obișnuiti cu acest mediu, le este străin și total neprimitor. Din răspunsurile primite rezultă că, aceștia din urmă se integrează greu și datorită faptului că le sunt familiale conceptele de *"mamă"* și *"acasă"*, care le trezesc anumite sentimente contradictorii cu ceea ce văd și trăiesc în centru.

Din punct de vedere al relației copilului cu personalul instituției, după părerea celor chestionați și intervievați, se poate aprecia (graficul nr. 9) faptul că majoritatea copiilor din primul eșantion sunt ascultători și cooperanți fiind familiarizați cu atmosfera din centre, necunoscând alt ambient, în comparație cu subiecții din eșantionul al doilea, care datorită noutății și necunoscutului pe care îl aduce în viața lor centrul de plasament, sunt ostili, neascultători, trecând printr-o perioadă de confuzie. Obișnuiți să asculte de *"mama"* și *"tata"*, ei trec printr-o perioadă dificilă neștiind în cine să aibă încredere și cine este într-adevăr prietenul lor, reacționând uneori violent.

Relația fiecărui copil în parte, cu ceilalți copii din instituție, este redată de răspunsul la întrebarea *"Care este relația copilului cu copiii din instituție?"* (graficul nr. 10). După cum se poate observa, deși există unele diferențe majore între cele două eșantioane, copiii reușesc să se înțeleagă și să coopereze pe perioada convieţuirii în centru. Cazurile de relație tensionată apar datorită faptului că există unele divergențe de opinie, diferențe în gândire și valorile la care aderă.

Analizând graficul nr. 11 se poate observa faptul că majoritatea copiilor din primul eșantion întâmpină dificultăți în ceea ce privește activitatea școlară și au nevoie de un ajutor mai substanțial, aceștia urmând o școală ajutătoare. Spre deosebire de aceștia, copiii din eșantionul al doilea frecventează o școală normală.

Cercetarea și-a propus să surprindă și unele aspecte ale relației copiilor de vârstă școlară cuprinși în cele două eșantioane cu profesorii lor. Pentru aceasta au fost intervievați profesorii cărora li s-a solicitat să răspundă la întrebarea *"Care este relația copilului cu profesorii din școala pe care o frecventează"*? (graficul nr. 12)..Din răspunsurile primite în ceea ce privește această relație, se poate observa faptul că nu există diferențe majore între subiecții celor două eșantioane. Majoritatea copiilor au respect față de profesor și îl tratează ca atare. Astfel, copiii întrețin o relație cordială cu profesorii lor, existând doar un mic procent al copiilor care au o relație tensionată cu profesorii.

Atât prin chestionar, cât și prin interviurile avute cu profesorii cât și cu majoritatea copiilor în cauză am solicitat părerea despre relația copilului cu ceilalți elevi din școală.

Din răspunsurile primite au fost surprinse câteva aspecte ale acestei relații.

Așadar, aceasta este mai deficitară la copiii abandonați la naștere. Aceștia au rareori relații foarte bune cu ceilalți colegi deoarece de multe ori nu găsesc puncte comune cu aceștia și nu se pot integra în grupul lor. În comparație cu aceștia, majoritatea copiilor din al doilea eșantion au o relație normală cu colegii lor, se integrează mai repede, înscriindu-se în sfera normală a relațiilor interumane (graficul nr. 13).

Analiza relațiilor interpersonale, cu diferite persoane apropiate (graficul nr. 14), așa cum rezultă în urma chestionarului aplicat, scoate în evidență alt element hotărâtor în analiza comparativă a subiecților celor două eșantioane: copiii abandonați la naștere sunt familiarizați cu viața din instituție și astfel găsesc de cele mai multe ori confidenți în personalul acestuia, considerându-i și mamă și tată. Sunt singurele persoane în care au încredere și care îi ajută când sunt în impas. Spre deosebire de aceștia, copiii din al doilea eșantion, în momentul instituționalizării trec printr-o perioadă confuză neștiind în cine să aibă încredere și asupra cărei persoane să-și canalizeze afectivitatea. Afecțiunea discriminatorie față de personal, lipsa contactului vizual în relațiile cu cei apropiați, atitudinile autodestructive, furtul, minciuna în legătură cu lucruri evidente, lipsa controlului asupra impulsurilor proprii, dificultățile de învățare, modurile anormale de

www.cimec.ro / www.mncr.ro

hrănire, relațiile sociale slabe, întrebările fără sens, persistente, logoreea, comportamentul brutal - sunt, toate, simptome ale tulburărilor de atașament la copii și a lipsei de consecvență în viața lor.

Dezvoltarea psihică este un alt criteriu care evidențiază diferențele dintre subiecții celor două eșantioane. Având în spate un background lacunar, datorat în mare parte privării de mamă, încă de la naștere, după părerea instructorului, subiecții eșantionului întâi au unele carențe de ordin psihic și intelectual fiind mai puțin stăpâni pe emoțiile și impulsurile lor primare, și dovedind o mai slabă adaptare din punct de vedere intelectual (graficul nr. 15). Spre deosebire de aceștia, la copiii din al doilea eșantion se observă o pondere mai mare a copiilor cu un nivel de dezvoltare normal și mediu datorat în primul rând faptului că aceștia au fost abandonați după vârsta de trei ani. Conform multor teorii ale personalității, primii trei ani din viața omului sunt definitorii pentru întreaga lui personalitate, iar petrecerea lor alături de mamă constituie o bază solidă pentru dezvoltarea normală ca adulți, fapt rezultat și din cercetarea noastră.

Viața în instituție precum și regulile pe care aceasta le impune, generează la copilul instituționalizat anumite sentimente de inferioritate, slăbindu-i capacitatea de adaptare în mediul social. După aprecierea instructorului chestionat, prin specificul ei, instituția de ocrotire a copilului înlesnește apariția complexului de instituționalizare. Măsura în care acest complex este prezent în personalitatea copilului se corelează și cu vârsta la care copilul a fost abandonat. Din datele prezentate în graficul nr. 16, se poate aprecia că majoritatea copiilor abandonați la naștere, cuprinși în cercetare, deși au și ei acest complex, nu sunt marcați definitoriu de acesta, deoarece instituția este familia lor, este universul lor, singurul loc unde se simt în siguranță. Acești copii nu cunosc legile familiei și nu sunt capabili să înțeleagă anumite relații care apar între membrii familiei. Având avantajul anilor petrecuți în familie, subiecții celui de-al doilea eșantion dezvoltă un complex mai mare al instituționalizării datorită noutății pe care o aduce viața în instituție. Aceștia nu se identifică cu instituția, din care de multe ori fug și nu se mai întorc, preferând libertatea pe care le-o oferă viața în stradă.

Consecințele deprivării de mamă, pentru subiecții din cele două eșantioane, sunt redate în graficul nr. 17. Și în cazul Centrului de Plasament în Regim de Urgență Maternal din Sf. Gheorghe, conform opiniei instructorului, se poate constata faptul că, deși instituțiile de ocrotire a minorilor se străduiesc să ofere cele mai bune condiții pentru ca acești copii să beneficieze de condițiile unei vieți normale, acestea nu pot suplini absența mamei si nu pot înlătura efectele deprivării de mamă. Indiferent de statutul copilului, aceștia sunt în aceeași măsură afectați de lipsa figurii mamei din viața lor, și de căldura afectivă a cadrului familial.

Din analiza documentelor și din observația coparticipativă (în perioada efectuării cercetării am fost angajata centrului în calitate de asistent social) au mai rezultat și alte aspecte cu relevanță pentru cercetare.

O influență negativă asupra activității centrului o are amplasarea instituției într-un cartier periferic, locuit în mare măsură de populație de etnie rromă și alte categorii de persoane marginalizate. Centrul este situat într-un bloc de locuințe sociale și adăposturi de noapte pentru persoane fără domiciliu, locație insalubră și cu numeroase defecțiuni la instalațiile sanitare, încălzire termică, alimentare cu energie electrică și apă caldă.

Încă de la înființarea sa, centrul nu a beneficiat de un management corespunzător, cauzat de lipsa specialiștilor din domeniul asistenței sociale. Lipsa unei salarizări corespunzătoare și a unei motivații profunde, face ca majoritatea personalului centrului să aibă o comportare dezinteresată și neadecvată față de copiii instituționalizați.

Aceste disfuncții au fost parțial corijate de inițierea unor activități menite să contribuie la îmbunătățirea confortului afectiv a copiilor din centru. Dintre acestea menționăm: organizarea serbării pomului de Crăciun, sărbătorirea zilelor onomastice și de naștere, participarea copiilor la spectacole, excursii și slujbe religioase.

f. Concluzii

În urma analizei și interpretării datelor culese cu ocazia studierii celor două eșantioane, se pot desprinde câteva concluzii privitoare la diferențele existente între copiii abandonați la naștere și cei abandonați la diferite vârste:

Comparația celor două eșantioane relevă diferențe majore între cele două grupuri, diferențe care confirmă ipoteza noastră, conform

www.cimec.ro / www.mncr.ro

căreia abandonul la naștere afectează într-o măsură mai însemnată viața psihică și afectivă a copilului.

Deși instituțiile de ocrotire a copiilor sunt dotate cu tot ceea ce este necesar pentru o bună dezvoltare a lor, există o multitudine de factori (ex: lipsa familiei) care acționează în mod negativ asupra copilului, provocându-i diferite complexe.

Viața unui copil într-un mediu familial chiar și în familii cu probleme este de preferat față de viața în orice instituție de protecție a copiilor. În urma analizei datelor, se pot observa, efectele și consecințele negative pe care le are asupra copilului deprivarea de mamă.

Calitatea managementului unei instituții de ocrotire a copilului, împreună cu munca specialiștilor în domeniul asistenței sociale, pot influența în mod pozitiv calitatea vieții în instituție.

Buna funcționare a unei instituții de ocrotire a copilului este condiționată și de locul amplasării acesteia în cadrul unei localități.

Instituționalizarea pe o perioadă mai lungă a unui copil scade șansele acestuia de a se mai reintegra în societate fără probleme majore de adaptare.

Un efect benefic asupra socializării copiilor instituționalizați îl au implementarea unor proiecte educative, comunitare și culturale specifice.

Cercetarea a relevat impunerea unei schimbări acute a nivelului de pregătire a personalului din astfel de instituții, crearea unor programe eficiente care să implice mai mult personalitatea acestor copii în vederea diminuării complexului de instituționalizare.

Totodată a fost evidențiată necesitatea găsiri unor soluții viabile care să rezolve problema instituționalizării, cu participarea tuturor specialiștilor în domeniu.

Autoritățile statului responsabile la nivelul asistenței sociale ar trebui să sprijine mama încă de la nașterea copilului, oferindu-i alternative pentru protejarea familiei sale.

Note

1. ALEXANDRESCU, GABRIELA, PĂUNESCU, GEORGETA, (2001), *Ghid de bune practici pentru prevenirea abuzului asupra copilului*, București, Salvați copiii

2. ALEXIU, TEODOR, MIRCEA (1999), *Contribuții la studierea profilului social al părinților care își încredințează copiii ocrotirii de tip instituțional*, în *Revista de cercetări sociale*, nr.1-2/1999

3. Autoritatea Națională pentru Protecția Copilului și Adopție, (2002), *Abandonul trebuie abandonat*, București;

4. BOCANCEA, CRISTIAN, NEAMTU, GEORGE, (1999), *Elemente de Asistență Socială*, Iași, Editura Polirom

5. COOPER, DAVID, BALL, DAVID, (1993), *Abuzul asupra copilului*, București, Editura Alternative

6. *Dicționarul limbii române moderne*, (1995), București, Editura Academiei, Apud, DUMITRANA, MAGDALENA, 1998, *Copilul Instituționalizat*, București Editura Didactică și Pedagogică, R.A.

7. DRĂGOI, CĂLIN, (1981), *Optimizarea procesului instructiv-educativ în casele de copii*, București, Editura Didactică și Pedagogică

8. DUMITRANA, MAGDALENA, (1998), *Copilul institutionalizat*, București, Editura Didactică și Pedagogică, R.A.,

9. GEORGESCU, ALEXANDRA, (2002), *Instituționalizarea are efecte severe și de durată asupra copiilor*, în *Copii de azi sunt părinții de mâine*, nr. 11/2002;

10. H.G. nr. 829/2002, *Planul Național Anti-sărăcie și Promovare a Incluziunii Sociale*, în *Revista de Asistență Socială*, nr. 3/2002;

11. ILIE, CONSTANTIN, (2002), *Abandonul, de la parental la social și perspective profilactice*, în *Copii de azi sunt părinții de mâine*, nr. 11/2002

12. IONESCU, ȘERBAN, (2001), *Copilul maltratat. Evaluare, prevenire, intervenție*, București, Fundația Internațională pentru Copil și Familie;

13. Institul Național de Statistică, *România 2000. Profile regionale*, (2002), București;

14. *Judetele și orașele României în cifre și fapte*, (1995), vol. 2, București;

15. Legea nr. 47/1993, în Monitorul Oficial, nr. 153 din 8 iulie 1993;

16. MACAVEI, ELENA, (1989), *Familia și casa de copii*, București, Editura Litera;

17. MĂNOIU FLORICA, EPUREANU VIORICA, (1994), *Asistența socială în România*, București, Editura All

18. MIHĂILESCU, IOAN, (2000), *Un deceniu de tranziție. Situația copilului și a familiei în România*, București, Unicef

19. MUNTEANU ANA, (2002), *Abandonul ca politică și suferință*, în *Copii de azi sunt părinții de mâine*, nr. 11/2002

20. PILOS, LOTY, (2002), *Consecințe ale abandonului asupra dezvoltării personalității la copilul instituționalizat*, în *Copii de azi sunt părinții de mâine*, nr. 11/2002;

21. *Planul global de prevenire/absorbție a sărăciei și promovare a incluziunii sociale*, în *Revista de Asistență Socială*, nr. 3 / 2002

22. POROT A, (1975), *Manuel alphabetique de psyhatrie*, Paris, PUF, Apud, DUMITRANA, MAGDALENA, (1998), *Copilul instituționalizat*, Editura Didactică și Pedagogică, R.A., București

23. RACOLTA, A., (1998), *Evolutia principalilor indicatori demografici ai judetului Covasna*, mms, Sfântu Gheorghe

24. RAIN, LILY, (2000), *Familia etnic mixtă. Județul Covasna*, Sfântu Gheorghe, Editura Arcuș

www.cimec.ro / www.mncr.ro

25. ROTH, MARIA, (2000). *Protecția copiilor împotriva abuzurilor, între tradiție și inovație*, în *Un deceniu de tranziție. Situația copilului și a familiei în România*, București, UNICEF;

26. ROTH, MARIA, (2000), *Condiția copilului în familie. Amploarea fenomenelor de abuz și neglijare*, în *Asistența Socială în Marea Britanie și România*, București, UNICEF;

27. ROTH, MARIA, (2001), *Protecția copilului, Suport de curs pentru anul III*, Asistență Socială, Cluj Napoca;

28. ROTH, MARIA, (2002), *Interviu cu Conf. Dr. Maria Roth, de la Universitatea Babeș-Bolyai, din Cluj Napoca*, în *Copii de azi sunt părinții de mâine*, nr. 11/2002;

29. SIMIGIU, AURORA, PĂVĂLACHE-ILIE, MARILENA, (2002), *Cauzele erotizării precoce la copilul instituționalizat*, în *Copii de azi sunt părinții de mâine*, nr. 11/2002;

30. SMITH, CAROLE, (1993), *Adopție și Plasament familial. Cum și de ce?*, București, Editura Alternative;

31. SZARZ, KATALIN, SANDOR, ATILLA, (2001), *Probleme legale privind ocrotirea copilului*, Broșură editată de Asociația PRO NOBIS, Sfântu Gheorghe;

32. TRIF, LIVIA, (2002), *Orice copil este îndreptățit la o familie proprie*, în *Copii de azi sunt părinții de mâine*, nr. 11/2002;

33. ZAMFIR ELENA, ZAMFIR, CĂTĂLIN, (1995), *Politici sociale. România în context European*, București, Editura Alternative.

Abstract

Aspects of abandonmentissue and of the institutionalised child in Covasna county

The study presents two chapters of the licence work with the same title presented at the graduation of the Sociology and Social Assistance Faculty within the "Babes-Bolyai" in Cluj-Napoca, in June 2003 session, scientific leader Maria Roth.

After pointing out the importance of the theme, there are presented the evolution in time of the abandonment and some dimensions of the phenomenon in Romania and in some European countries.

Further on there are presented some particular aspects of the abandonment in Covasna county, respective the conclusions referred to the differences between the abandoned children at birth and the institutionalised ones at different ages, conclusions resulted in a research carried out on two samples of children within the Emergency Maternal Centre in Sf. Gheorghe.

Ioana Lăcătușu

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Tabel nr.1
Proporţia copiilor abandonaţi şi a numărului de naşteri în câteva ţări foste comuniste din Europa de est (comparaţie 1994 / 1989)

Ţara	Proporţia copiilor abandonaţi (%)	Proporţia numărului de naşteri (%)
Bulgaria	110,3	74
România	108,9	67,7
Polonia	102,5	84,5
Rusia	100,4	64,4
Slovacia	95,9	81
Republica Cehă	91,1	83,9
Ucraina	90,2	74,1
Ungaria	78,4	96,6

Sursa: (Ionescu, Ş., 2001)

Tabel nr. 2
Numărul copiilor internaţi în leagăne şi case de copii între anii 1989-1994

Anul	Nr. De copii în leagăne şi case de copii
1989	40500
1990	37240
1991	34112
1992	39000
1993	39188
1994	41986

Sursa: Zamfir, E., Zamfir, C., 1996

Tabel nr. 3
Coeficienţi ai mişcării naturale a populaţiei din Transilvania, 1966 – 1985
(la 1000 de locuitori, media anuală)

	1966 – 1976			1977 – 1985		
Judeţul	Spor Natural	Născuţi Vii	Mortalitate	Spor Natural	Născuţi Vii	Mortalitate
Covasna	10,7	20,8	10,1	9,1	19,5	10,4
Transilvania	9,2	19,4	10,2	5,7	16,4	10,7
Media pe Ţară	11,4	20,8	9,4	7,0	17,1	10,1

Sursa Varga A., 1998

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Tabel nr. 4
Sporul natural al populației județului Covasna între anii 1991-2002

Ani	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Născuți	2705	2613	2446	2359	2396	2482	2645	2508	2605	2676	2557
Decedați	2542	2686	2579	2671	2524	2745	2627	2586	2556	2405	2351
Total populație	238247	234511	234283	232951	232520	231872	231491	230992	230542	230537	230847
Sporul natural	163	-73	-133	-312	-128	-263	18	-78	49	271	206

Ani	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Procent născuți	11,4	11,1	10,4	10,1	10,3	10,7	11,4	10,9	11,3	11,6	11,1
Procent decedați	10,7	11,5	11,0	11,5	10,9	11,8	11,3	11,2	11,1	10,4	10,2

Sursa: Anuarul Direcției Județene de Statistică Covasna, 2002

Tabel nr. 5 Populația județului Covasna pe grupe mari de vârste

Grupe de Vârste	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2001 față de 1992
	Persoane										
0 –14 ani	56906	55124	52847	51052	49681	47460	46422	45526	44516	43343	-23,8
15 – 59 ani	141713	143090	143742	144820	145463	146663	146910	147241	147753	148921	+5,1
60 + ani	35892	36069	36362	36648	36728	37368	37660	37775	38268	38583	+7,5
Total	234511	234283	232951	232520	231872	231491	230992	230542	290537	230847	-1.6

Sursa: Anuarul Direcției Județene de Statistică Covasna, 2002

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Tabel nr. 6
Căsătorii şi rata brută de nupţialitate în anii 1966-1995
(căsătorii la 1.000/locuitori)

1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972
1462	1343	1404	1357	1318	1274	1325
8,1	7,6	7,8	7,5	7,1	6,8	7,0

1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
1384	1461	1594	1573	1761	2030	1883
7,3	7,6	8,2	8,0	8,8	11,6	9,0

1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
1744	1664	1682	1431	1506	1548	1535
8,2	7,7	7,6	6,4	6,7	6,8	6,7

1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
1618	1674	1651	1589	1496	1502	1289
7,0	7,2	7,0	6,7	6,3	6,4	5,5

1994	1995	1996
1271	1465	1261
5,5	6,3	5,4

Sursa: Rain, Lily, 2001

Tabel nr. 7
Raportul dintre sexe (număr femei la 100 bărbaţi) în judeţul Covasna
între anii 1990-2001

Anul	Grupa de vârstă								Total
	0 - 14	15 - 29	30 - 44	45 - 49	50 – 59	60 -69	70 - 79	80 +	
1990	95	105	92	93	99	118	134	149	101
2001	96	96	101	97	100	116	141	184	103

Sursa: Anuarul Direcţiei Judeţene de Statistică Covasna, 2002

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Tabel nr. 8
Structura pe vârstă a populației județului Covasna,
în comparație cu cea la nivelul țării în anul 1992

	0 – 14 ANI		15-19 ani		60 şi peste	
	Covasna	România	Covasna	România	Covasna	România
TOTAL	24,7	22,7	60,0	60,9	15,3	16,4
URBAN	26,3	24,3	63,3	64,1	10,4	11,6
RURAL	23,0	20,9	56,1	57,0	20,9	22,1

Sursa: Anuarul Direcției Județene de Statistică Covasna, 2002

Tabel nr. 9
Fertilitatea feminină pe grupe de vârstă în perioada 1990-2001 în județul Covasna
- născuți-vii la 1000 femei

Grupa de vârstă	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Total	60.2	46.8	45.2	53.4	40.0	40.3	41.2	43,3	40,9	42,4	43,4	41,4
15-19	62.2	52.9	45.6	59.4	39.1	36.3	42.6	41,6	38,3	40,3	39,2	37,8
20-24	157.5	121	116.4	129.6	99.6	101.2	95.9	98,6	88,5	90,8	96,7	84,3
25-29	95.6	79.4	80.5	88.8	76.2	72.5	77.4	83,3	85,9	86,4	84,0	83,1
30-34	50.4	31.9	27.2	32.9	27.2	32.3	30.4	35,2	34,3	38,4	40,0	41,1
35-39	19.2	12.3	15.2	13.3	10.7	10.6	9.6	10,5	10,5	13.2	14,5	14,3
40-44	5.4	3.4	3.2	3.6	2.8	3.4	3.3	2,7	3,0	2,0	2,9	3,2
45-49	0	0.3	0.2	0	0	0	0.3	-	-	0,2	0,2	0,0

Sursa: Anuarul Direcției Județene de Statistică Covasna, 2002

Tabel nr. 10
Numărul copiilor abandonați aflați în evidența DJPDC

1999	Incredințați la rude până la gradul IV	Integrați în familie	Incredințați la asistenți maternali	Încredințați în vederea adopției	Internați în centre de plasament
August	160	34	52	6	351
Septembrie	160	34	52	6	353
Octombrie	167	29	64	11	343
Noiembrie	176	34	72	12	332
Decembrie	177	33	72	13	433

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Tabel nr. 10 (continuare)
Numărul copiilor abandonați aflați în evidența DJPDC

2000	Integrați la rude până la gradul IV	Integrați în familie	Integrați la asistenți maternali	Încredințați în vederea adopției	Internați în centre de plasament
Ianuarie	183	41	75	14	328
Februarie	140	40	78	17	322
Martie	199	40	79	15	315
Aprilie	206	38	76	10	320
Mai	209	40	76	10	290
Iunie	221	40	78	11	321
Iulie	225	39	81	11	325
August	227	40	83	12	462
Septembrie	231	42	90	14	405
Octombrie	233	41	101	15	407
Noiembrie	235	41	101	15	405
Decembrie	236	42	102	15	405

2001	Integrați la rude până la gradul IV	Integrați în familie	Integrați la asistenți maternali	Încredințați în vederea adopției	Internați în centre de plasament
Ianuarie	241	43	104	21	398
Februarie	241	43	104	21	384
Martie	247	43	106	22	385
Aprilie	248	45	106	19	372
Mai	246	46	107	2	372
Iunie	251	46	110	2	393
Iulie	254	46	115	3	390
August	260	47	118	6	390
Septembrie	260	47	118	5	389
Octombrie	269	50	120	7	360
Noiembrie	268	52	122	6	365
Decembrie	272	52	122	6	365

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Tabel nr. 10 (continuare)
Numărul copiilor abandonați aflați în evidența DJPDC

2002	Integrați la rude până la gradul IV	Integrați în familie	Integrați la asistenți maternali	Încredințați în vederea adopției	Internați în centre de plasament
Ianuarie	272	52	130	4	375
Februarie	272	52	130	8	374
Martie	270	53	130	9	372
Aprilie	267	53	130	9	378
Mai	267	54	129	9	383
Iunie	274	52	145	11	372
Iulie	273	56	146	12	377
August	273	56	145	13	377
Septembrie	275	57	144	14	378

Sursa: DJPDC Covasna, arhiva curentă 1999-2002

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

RECENZII
Abstracts

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Românii din Covasna și Harghita

Ioan Lăcătușu, Vasile Lechințan și Violeta Pătrunjel, Editura *Grai Românesc*, a Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei, Miercurea Ciuc 2003, 751 pag.

Românii din Covasna și Harghita de Ioan Lăcătușu, Vasile Lechințan și Violeta Pătrunjel, apărută la Miercurea-Ciuc în Editura *Grai Românesc* a Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei, în anul 2003, este o carte monumentală. Și asta din mai multe puncte de vedere, cel mai important fiind acela al luminii pe care o aruncă asupra istoriei acestui colț de țară românesc aflat la curbura interioară a Carpaților, ținuturile Carpaților Răsăriteni înscriindu-se în rândul zonelor cel mai intens locuite încă de pe vremea dacilor. În al doilea rând, ampla lucrare de sinteză (750 de pagini format A4) scoate în relief civilizația și spiritualitatea comunităților românești ce apăruseră și dăinuiau în aceste locuri, ca urmare al celui de-al doilea război dintre daci și romani (105-106 d.Hr.). Victoria românilor a însemnat sfârșitul istoriei unui popor dar și ivirea altuia, practic începutul istoriei poporului român, care avea să se zămislească din amestecul învinșilor cu învingătorii.

Datorită bogăției datelor prezentate din regiunea Covasna-Harghita, volumul se înscrie în rândul pietrelor de temelie pentru cei care se apleacă asupra istoriei frământate a acestor locuri, prin deschiderile pe care le prefigurează. Iar în al patrulea rând, dar nu cea din urmă remarcă, condițiile grafice de-a dreptul excepționale asigurate de tipografia COVA-Print din Sf. Gheorghe.

Am zis istoria frământată a acestor locuri întrucât în evoluția istorică a părților estice ale Transilvaniei, care a cunoscut atâtea popoare ce le-a străbătut de la est, dinspre Asia, spre vest, oprindu-se la marginile Europei pentru că... se termina pământul și începeau apele ale căror capăt nu se vedea, oceanul numit azi Atlantic, aceste *"armate"* s-au oprit acolo unde le-a convenit, unde era iarba mai deasă și mai frumoasă și pădurile mai adânci. La fel și în evoluția istorică a estului Transilvaniei, unde noua fază se înregistrează din secolul al IX-lea, odată cu pătrunderea triburilor ugro-finice conduse de Arpad și venite din regiunea Volgăi, și încercările de cucerire a zonei de către regalitatea maghiară în secolul al XI-lea. Regalitatea maghiară se va folosi și de alte elemente etnice pentru a se înstăpâni în regiune, și anume de pecenegi și îndeosebi de secui. După cum consemnează într-un studiu introductiv prof. dr. Nicolae Edroiu, membru corespondent al Academiei Române, *"secuii sunt transferați din regiunea Mureșului Mijlociu și a Tărnavelor - unde se va produce mai târziu colonizarea sașilor - spre cursul superior al acestor cursuri de apă, la sfârșitul secolului al XII-lea și începutul celui de-al XIII-lea, în scopul întăririi pazei la marginea răsăriteană a regatului"* (creat în 1001 - n.n.).

Și cu asta am ajuns la subiectul acestui impresionant volum, scos cu prilejul aniversării a 2000 de ani de creștinism în aceste locuri, la inițiativa Episcopului Covasnei și Harghitei, prea Sfințitul Ioan Selejan. Proiectul a devenit realizabil datorită constituirii acestei episcopii, a Centrului Ecleziastic de Documentare "Mitropolit Nicolae Colan" din orașul Sfântu Gheorghe, subordonat noii eparhii, ca și a Muzeului Carpaților Răsăriteni, ceea ce a creat posibilitatea alcătuirii unei echipe de colaboratori, documentariști, informaticieni, etc., care și-a asumat responsabilitatea scoaterii cărții. Faptul că aceste instituții organizează în fiecare an, împreună cu asociațiile culturale creștine din cele două județe, sesiunea națională de comunicări științifice intitulată *Românii din sud-estul Transilvaniei: istorie, cultură, civilizație*, alături de alte cerecetări și manifestări științifice, a constituit un prim demers în vederea realizării proiectului. Studiul prezintă sinteza istorică a comunităților românești din sud-estul Transilvaniei: biserica, învățământul, cadrul geografic, istoria medie, modernă și contemporană a locului, scoțând în evidență principalele momente istorice, ca de pildă cele de la 1784 (Răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan), 1848 (Revoluția lui Avram Iancu), 1918 (Marea Unire de la 1 Decembrie), 1940 (Diktatul de la Viena), 1944 (Actul de la 23 august) și 1989 (răsturnarea comunismului în România), fiecare cu efectele lui (cele mai multe nefaste asupra locuitorilor zonei, îndeosebi a românilor, cu accent pe dimensiunile procesului de asimilare / secuizare / maghiarizare a lor, viața comunităților românești, din ce în ce mai

www.cimec.ro / www.mncr.ro

puține ca număr și populație). Datorită opresiunii la care erau supuși, românii se declarau ca fiind de origine ungară, își maghiarizau numele, uitând cu timpul de unde se trăgeau, ba devenind chiar cozi de topor ale asupritorilor. La sfârșitul secolului al XIX-lea, în vremea sărbătoririi Mileniului maghiar, când istoriografia era instrumentalizată politic, pasajul din cronica lui Simon Keza privind existența românilor în părțile răsăritene ale Transilvaniei, înaintea așezării secuilor în aceste locuri, nu mai putea fi acceptat de autoritățile ungare, recurgându-se la eliminarea lui (!!). Ba mai mult, se răspândea ideea că *"aici desigur nu e vorba de români ci de alt popor, anume de bulgari"* (!?) (v. "Românii din Covasna și Harghita", p. 55).

Masivul volum scos la Miercurea Ciuc de Editura *Grai Românesc* (ce denumire inspirată!) a Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei, prezintă cu claritate și demnitate unele dintre cele mai zbuciumate pagini din istoria românilor, popor mereu împilat de cei ce deveniseră stăpâni prin spoliere și jaf. Cetățile dacice și castrele romane marcau acest teritoriu sacru al străbunilor lor, dar urmașii foștilor locatari ai cetăților și castrelor ajunseseră *"străini în țara lor"* (op. cit., p. 5). Consecințele Diktatului de la Viena, o continuare a împilării de aproape o mie de ani a românilor din Transilvania, au fost dezastruoase pentru băștinași, ce s-au văzut de pe o zi pe alta nu numai alungați din casele și bunurile lor, ci și masacrați. Cei mai urmăriți - preoții ortodocși și greco-catolici; cele mai multe dintre biserici au fost demolate, altele transformate în depozite, grajduri, etc. În sud-estul Transilvaniei (volumul arăta cu date concrete, pe localitățile din cele două județe, descreșterea elementului românesc ca urmare a Diktatului amintit), a creării Regiunii Autonome Maghiare (*"prietenia frățească"* declarată pompos în acele vremuri s-a dovedit nefastă pentru românii din Arcul Carpatic), a primelor luni de după Decembrie 1989, când viața românilor ce trăiau în acele timpuri a fost din nou marcată de durere, de injustiție, de intoleranță. În țara lor! Au avut loc procese continue de deznaționalizare masivă și sistematică, în multe sate limba română fiind utilizată numai în biserici. Nu pot fi negate, așa cum am amintit *"ororile ce au urmat Diktatului din 1940 și, mai aproape de noi, manifestările antiromânești care au urmat Revoluției din Decembrie 1989. A trece sub tăcere toate acestea nu ar servi adevărului istoric"* (op. cit., p. 717).

În spiritul acestei idei au fost inserate momentele dificile de conviețuire interetnică, atestate de documente eclesiastice și laice. Tabloul vieții românilor viețuitori în această zonă nu se reduce însă doar la aceste aspecte. El pune în evidență efortul comunităților românești de a se închega din nou, de a-și construi edificii și instituții comunitare, de a îmbogăți și a păstra cu scrupulozitate valorile materiale și culturale specifice. Crearea în 1994 a Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei a stimulat nu numai crearea unui cadru instituțional adecvat pentru cercetarea științifică, ci, prin persoana Prea Sfințitului Episcop Ioan Selejan, a stimulat construirea de lăcașuri sfinte. Crearea totodată a Universității de Vară de la Izvorul Mureșului pentru tinerii români din țară și de pretutindeni, aflată anul acesta la ediția a VI-a, a contribuit prin comunicările prezente la înviorarea, stimularea cercetărilor privind viața românilor din acest ținut.

În Covasna și Harghita a început să bată un vânt proaspăt, așa cum reiese din volumul ce a făcut obiectul acestor rânduri.

Mircea Tudoran, Germania

www.cimec.ro / www.mncr.ro

MEMORIA INDUSĂ

Un "incipit" al romanului istoric al secolului XXI-lea (Cu referire la volumul "Binecuvântată a fost clipa", de Ilie Șandru, Editura Eurocarpatica, Sfîntu Gheorghe, 2002)

Începutul noului secol nu face reverențe romanului istoric. De altfel, sub acest aspect tematic, oferta este constrângătoare. Asemenea structuri epice nu au a recupera o identitate pierdută (deși des invocatele *"valori europene"* nu integrează - întotdeauna și cu eleganță cavalerească - contribuția românească la edificiul culturii pe vechiul continent). Se mai cer îndreptate însă, potrivit cu adevărul, căile spre lumea tiparelor noastre etice și morale. Teoreticienii *"globaliști"*, deghizați în *"fani"* ai *"dulcelui stil clasic"*, sunt de fapt sensibili la bucuria *"postmodernă"* a destructurărilor, la indeterminările presei manipulate de la periferiile logicii. De aici, atitudinea indiferentă față de carența faptului istoric reflectat în epocă. Evocarea unor evenimente care au marcat cronica românilor (și care au răvășit, desigur, multe dintre interesele neprietenilor noștri *"cu vechime"* în rău) apare ca o atitudine *"visătoare"* donquijotească. O atitudine pe care o descoperim și în manualele (alternativ-europene) în care școlarii ar trebui să afle, de pildă, *"cum își imaginează românii originea lor"*. Și cum să nu fie indusă o asemenea stare de îndoială, când *"programele"* estetice ale zilei consideră absența o virtute?

Testamentele martirilor sunt mai limpezi decât apa izvoarelor. Prin ultima d-sale carte (*Binecuvântată a fost clipa*, roman, Ed. Eurocarpatica), dl. Ilie Șandru este un remarcabil cărturar ardelean, de renume mondial. Metoda realismului obiectiv este impusă de conținutul ideatic. Încă din primele pagini, cititorul observă cât de minuțioasă este documentarea autorului. Structura este elaborată sub aspectul construcției. Retrospectiva se modelează potrivit cu memoria indusă într-un exercițiu narativ. Dar, cu toată *"banca de date"* istorice, cartea nu se transformă într-un *"proces-verbal"*, într-un *"jurnal"* de război. Există însă o atitudine analitică discretă, proprie prozatorilor ardeleni. Autorul se substituie cu discreție sugestivă biografici eroilor săi: Octavian C. Tăslăuanu, editor (împreună cu Al. Ciurea și O. Goga) al revistei *Luceafărul* și inginerul Bogdan Florc. Grandilocvența, excentricitățile emoțional-reflexive lipsesc. Prezentul războiului este acaparant, iar paginile cele mai bune întemeiază miracolul desăvârșirii naționale. Pentru români, istoria nu reprezintă o noțiune abstractă. Mai ales când evenimentele evocate într-o carte au corespondențe cu memoria colectivă. De aici răspunderea eului naratorial, înțeles de hermeneuții moderni ca *"instanță enunțiativă supremă prin intermediul căreia ajung la suprafața textului toate celelalte voci și evenimente ale unui timp istoric revolut"*. (Carmen Vlad)

Precum Duiliu Zamfirescu (în romanul *În război*), dl. Ilie Șandru citează din arhiva primelor decenii din veacul trecut. În cartea lui Octavian Tăslăoanu (*Trei luni pe câmpul de război*) descoperă o imagine emoționantă: *"Despărțirea unui țăran de nevastă m-a făcut și pe mine să plâng. «Sire! Cei trei fii ai mei se vor bate, dar eu îl rog pe Dumnezeu ca armatele Majestății Voastre, să fie înfrânte, căci numai așa România va putea scăpa»..."*. Replica lui Petre Carp, ironizat adesea, era onestă și tragică; avea să moară în anul împlinirii idealului național al generației sale. *"Cuvântul* - spunea Nichita Stănescu - *este partea cea mai rezistentă a biologiei umane"*. Doamne, ce zi sfântă e azi în inima mea și a tuturor românilor, exclama Octavian C. Tăslăoanu, când a aflat că regele Ferdinand a semnat decretul de mobilizare a armatei. *"Oare Dumnezeu a vrut ca să pornim acest război eliberator tocmai azi, în sfânta zi de duminică?"*(s.n.).

Sentimentul *"de Duminică"*, adică al salvării prin înviere, impune ora cristică a jertfirii. Fiecare dintre martirii (din veacuri) pentru patria română definitivă și-a cunoscut idealul, dar a asfințit și în sine, în singurătatea cerului. *"Imensul trunchi de brad doborât"* simbolizează miile de sacrificii dezinteresate și neștiute, în preajma unor vechi piese de hotar.

Dacă putem astăzi lua seama, într-un peisaj electronic, de războaiele *"tuturor împotriva tuturor"* (cum scria Th. Hobbes), existența solară ajungând să devină *"dexistentă"* (entropică), tinerii pe care îi evoca Ilie Șandru au drept semn de veșnicie poeme precum *Murind*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

de Coșbuc, *Tocirea* de Nichita Stănescu (*"Soldatul mărșăluia/ până când părul lui iarba neagră era..."*).

Ilie Șandru din Toplița Română (localitatea care l-a dăruit țării pe cel dintâi patriarh al Reîntregirii) reface, în romanul *Binecuvântată a fost clipa*, "jurnalul" de sacrificiu al generației României Mari. Titlurile celor două cărți - *Răstignire* și *Binecuvântare* - consemnează valori morale de profunzime creștină. Discursul este dual: pe de o parte - speranța și iubirea de adevăr; pe de alta - credința neabătută. Se ofilesc astfel *"cucerniciile"* acelora care privesc istoria prin tubul catodic al spectacolului ieftin.

Romanul d-lui Ilie Șandru reconstituie cele mai importante momente ale primului război mondial. E de necrezut ce greu se despart doi oameni ce se iubesc, mai ales când simt că despărțirea e pe veci. *"Țăranca tânără plângea... Bărbatul voinic se uită la ea și cu o furie sălbatică, se cobora mereu din tren, o lua de după cap și plângeau amândoi ca niște copii. La plecare, (ea) bocea îngenuncheată, cu fața la pământ, ca după mort"* (s.n.).

"Ceremonialul comunicativ" contribuie la restaurarea momentului istoric. La Consiliul de Coroană din 13 august 1916, în fața regelui Ferdinand, se înfruntau Ion I. C. Brătianu și Petre Carp: când cel dintâi asigura asistența că marile puteri recunosc *"drepturile privitoare la unitatea națională"*, fostul junimist răspundea: *"românii nu și-au încins în dreptul inimii"*, ucis și azvârlit în Bosfor. Păstra în irișii icoana Maicii Domnului de la Mănăstirea *"Dintr-un lemn"* în jurul căreia adunase rubine și perle, ferecătura cărților pe care le-a susținut spre folosul creștinilor de pretutindeni. Nu mai puțin însemnată este dăruirea sutelor de mii de martiri umili (pomeniți numai în mănăstiri în fiecare zi) care au trecut *"în lumea umbrelor"* simplu, așa cum le-a fost viața puțină. Dl. Ilie Șandru s-a aplecat asupra mormântului lor cu o lumină în mâini. O lumină a memoriei și a recunoștinței în spiritul căreia trebuie să reînvățăm să ne creștem copiii.

Virgil Nistru Țigănuș

www.cimec.ro / www.mncr.ro

De veghe la izvoare

Nicolae Bucur, Editura *Eurocarpatica*, Sf. Gheorghe, 2001, 173 pag.

Alegând titlul *"De veghe la izvoare"*, Nicolae Bucur găsește formula ideală prin care să-și pună cititorul în gardă asupra motivului pe care își brodează structura ideatică a noii sale cărți: întreținerea permanent vie a memoriei acestei vetre înrămată într-o priveliște dominată de codrii brazilor, singurul loc în care oamenii vorbesc îndreptându-și mereu privirea în sus, *"iesind prin cer"*.

Veghetorul izvoarelor, după ce a parcurs un itinerar de cataliză spirituală, își adună gândurile în pagini de manuscris, iar când vine clipa înfloririi lor în carte nu vrea să se bucure singur de momentele sau fulgerațiile ale căror urmări s-au dovedit așa de bogate în înțelepciune, relevând acte inefabile precum vibrațiile cântecului de dor, învierea drumurilor, înaripare visurilor, taina venirii îngerului, îmbrățișarea ninsorilor, simfonia toamnei sau valsul frunzelor pătate de vânturi și ploi, ademenind curcubee diafane spre culcușul lor.

Astfel, ținutul conturat între crestele munților din care țâșnesc izvoarele locului asumat veghii autorului, poate fi asemuit lanului de secară salingerian, depozitând percepții, senzații, simțăminte care abia așteaptă să fie *"trezite"* pentru a împrospăta memoria cu strălucirea lor de sinceritate și bucurie precum un sărbătoresc vernisaj de suflete pure.

Nicolae Bucur oficiază simplu ceremonialul destăinuirilor, dezvăluindu-și admirația pentru urcușul pe scara înțelepciunii, puse sub sigiliul strălucitor al maximelor și reflecțiilor celebrităților, dar și pentru vorba simplă a omului albit de pe țarina bătrână, ale cărui priviri și mâini se apleacă, ascultătoare, urmând ritualul vechi de când lumea, al apropierii de chipul pământului, pentru a-și salva seva așa cum frunzele și crengile copacilor și-o află în rădăcini.

Fără vreo reținere, îți deschide ferestrele imaginației, lăsându-ne să vedem ca pe viu câmpul de pe care *"culege"* meditații incantatorii, pledoarii convingătoare, omagii sincere și dialoguri filtrate prin lumina sufletului în cuvinte care se adună într-o carte pentru care se roagă să fie *"leac altor suflete"*, singura teamă a autorului fiind aceea că tăcerea la nesfârșit se poate face vinovată de punerea în pericol a adevărului fără de care nu poate exista cultura.

La izvoare, acolo unde ochiul omului doritor de iubire și armonie rămâne pururea treaz - iată altarul sacru, potrivit împărtășirii cu meditații despre minunea păsărilor brâncușiene, metamorfozate în zbor, și cu reflecții despre vorbirea marcată de spiritul tutelar eminescian, despre sunetul culorilor care se face auzit doar sufletului, despre *"cuvântul - punte către lume"*, despre îmbrățișarea ninsorilor și starea de spirit a peisajelor decupate în tablouri având imprimată pecetea omenescului; împărtășirea cu gânduri despre frumusețea lăuntrică a omului, acea oglindă tainică în care se răsfrânge frumusețea lumii cu planetele, zăpezile, pădurile de brazi la umbra cărora înmuguresc izvoarele, influențându-ne gândurile, trăirile și visările noastre.

Jovial, gata să ofere oricui din prea plinul bucuriei sale, Nicolae Bucur, deși se prezintă pe coperta cărții sale într-o poză *"ușurată"* de ani, pare mai degrabă un bătrân sfătos și sincer, folosind ipostazele de scriitor, critic de artă, reporter, intervievator sau pur și simplu convorbitor numai pentru a se mărturisi și pentru a dărui impresii. Aparent *"citibil"* la prima vedere, Nicolae Bucur, prin cartea *"De veghe la izvoare"* își dezvăluie complexitatea unei firi mereu atentă la ceea ce i se întâmplă aproapelui, căruia caută să-i fie ghid pentru înțelegerea viețuirii pe locul unde brad și om își înalță deopotrivă de mândri frunțile spre cer, într-o spovedanie senină. Astfel, confesiunile sale aprind în orice suflet aureola nostalgiei spre acel *"illo tempore"* bogat în prietenie, frumusețe și adevăr, când a fost posibilă înmugurirea izvoarelor, la a căror veghere ține să ne facă părtași.

Ion Nete

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Slujind Biserica și neamul. Cultură. Religie. Angajare creștină

pr. Gheorghe Rățulea, Editura *Grai Românesc*, a Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei, 2003, 258 pag.

Cu binecuvântarea și sprijinul financiar al P.S. Ioan Selejan, episcopul Covasnei și Harghitei, a apărut prima carte la editura *Grai Românesc*, a Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei, aparținând. Pr. Gheorghe Rățulea, personalitate cunoscută a vieții bisericești locale și comunității românești din județul Covasna. Parcurgând cartea pr. Gheorghe *Slujind Biserica și neamul. Cultură, religie, angajare creștină*, intri fără să vrei în itinerarul spiritual al vieții sfinției sale, al experienței duhovnicești dobândită ca duhovnic a mai multor generații de enoriași, pe care i-a slujit și îi slujește cu responsabilitatea și încredințarea că harul preoției este o jertfă.

În cele 258 de pagini, lucrarea exprimă frământările, gândurile și nu în cele din urmă, trăirile și preocupările reale ale autorului față de omul și societatea modernă, care se prezintă cu evidente câștiguri materiale, dar și cu pierderi în zona spiritualului și a raportării față de Dumnezeu și valorile creștine. Coordonatele gândirii creștine a părintelui Gheorghe, indică grija în primul rând față de omul modern cu toate problemele lui. Această dimensiune a teologiei personaliste marchează azi, poate mai mult decât oricând, tezaurul pe care îl poartă de două mii de ani creștinismul.

Cu un conținut ce merge înspre învățătură catehetică, cu o bază serioasă biblică și patristică, lucrarea nu tinde înspre o dezvoltare a învățăturii creștin-ortodoxe, cât spre surprinderea unor aspecte din spațiul învățăturii dogmatice, a moralei creștine etc., aspecte surprinse într-o formă actuală și vie.

Dincolo de toate acestea, cartea părintelui Gheorghe este și o lucrare temeinică și convingătoare despre adevărul credinței noastre ortodoxe. Într-un stil ușor, flexibil, părintele aduce în fața cititorului elemente cunoscute ale învățăturii ortodoxe, dar trecute prin filtrul propriu al gândirii și trăirii sfinției sale.

Ca preot, ca duhovnic, nu uită să se adreseze slujitorilor Bisericii nu cu îndemnuri sterile, teoretice, ci pline de experiență, pline de înțelepciune, izvorâte din ziua în care a primit darul hirotoniei și până acum. Și azi, dar și în vremurile care vor veni, Sfânta Scriptură are înțelesuri din cele mai largi, mai profunde, pe care pr. Gheorghe le-a surprins și le-a expus în această carte. Problema urmărită în subsidiar își are adânci resorturi în adaptarea normelor biblice la cerințele vremii, fără însă a altera fondul credinței.

La o vârstă venerabilă, cu mulți ani de slujire în spate, părintele Gheorghe are vocația preotului clasic, a preotului care trăiește această taină la măsura timpului și la exigențele vocației sale. Mereu blând, mereu cu o vorbă bună, mereu conciliant, pr. Gheorghe își scrie gândurile ca apa lină a unui râu, la fel ca și viața sa. Undeva, într-o parohie simplă, cu oameni la fel de simpli și curați, părintele Gheorghe a descoperit sensurile unei vieți trăite în Hristos, a unui mod de viață pe care îl raportează mereu la iubire și mai multă iubire.

Cei care îl cunosc pe părintele Gheorghe, și mai ales enoriașii sfinției sale, știu cât de exigent este în ceea ce privește canoanele Bisericii și respectarea acestora. Dar, pe cât de auster și de sever pare la început, pe atât de îngăduitor și înțelegător devine cu neputințele oamenilor.

Slujind Biserica și neamul poate este un alt fel de a spune a lui *"mă mișc între Dumnezeu și neamul meu"* ce aparține gânditorului creștin Petre Țuțea, dar, cu ochiul și din perspectiva unui slujitor al Bisericii, pentru care harul preoției a fost și este jertfa față de neamul în care s-a născut și Biserica.

Lucrarea de față se va impune singură în fața tuturor celor care se vor osteni să o deschidă, să o citească si mai ales să-și găsească un folos duhovnicesc.

Violeta Pătrunjel

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Turnul de strajă

Nicu Vrabie, Editura *Alutus*, Miercurea-Ciuc, 2003, 94 pag.

Condițiile fizice și biologice sunt indispensabile formării civilizației, însă nu suficiente ca să o creeze ori să-i determine nașterea. Pentru aceasta este necesar să intre în scenă factorii psihologici, unitatea limbii, care să poată favoriza schimbările spirituale. Este necesar ca Biserica, familia, școala să recunoască un anumit cod moral, o tradiție proiectată în timpuri imemoriale, ce definește specificul locurilor. Fără doar și poate, pare a ne mai transmite Nicu Vrabie prin recent apăruta sa carte, *Turnul de strajă* (Editura Alutus) - este nevoie și de credință într-o lume supranaturală, sau măcar într-o utopie care să facă din moralitate un cult. Adevărul corolar al existenței, conștiința locuitorilor din comunele Tulgheș, Corbu, Borsec și Bilbor - de a se situa în centrul Universului - a conferit perenitate unei istorii izvorâte din negura timpurilor. Această istorie, privită diacronic, în toată complexitatea aspectelor materiale și spirituale, formează obiectul cărții: *"datele istorice, cele privind geografia ținutului, se alătură aspectelor legate de folclorul literar, folclorul obiceiurilor, de etnografie* - notează autorul în *Argument - pentru a oglindi specificul locurilor în care oamenii, uniți prin curgerea necontenită a Bistricioarei, cu speranța și credința, își duc traiul sub atotputernicia Spiritului Divin"*. Printr-o formulă unică în felul său, cartea *"se dorește o pledoarie pentru frumusețea și farmecul naturii spatiilor mirifice"* în speranța că *"factorii responsabili ai turismului românesc își vor îndrepta atenția și spre aceste ținuturi de legendă"*.

Clipa trăită și eternitatea se întrepătrund într-un sentiment al *"elegiei fără sfârșit"* pe ancadramentul căruia autorul proiectează, încă din primul capitol, locurile și oamenii. Năzuința cărții este de a recupera specificul spiritual și cultural, folosind cele mai variate surse livrești, folclorice sau de circulație orală: *"fragmente disparate de pagini arhivistice"*, *"spusele celor mai în vârstă"*, *"mărturiile unor călători"*, lucrări de referință ale unor personalități ilustre, fascinate de cetatea eternă a Transilvaniei (A. Gerards, Alecu Russo, Orbán Balázs, O. C. Tăslăuanu). Deși nu este o descriere aridă, volumul își certifică valoarea științifică prin argumentația bazată pe documentul de epocă, prin explicațiile lingvistice. Decodarea toponimiei trădează - în descendența aceleiași năzuințe de definire a specificului autohton - conștiința nemărturisită parcă a cercetătorului, că pentru a-și revendica dreptul la existență, orice realitate trebuie mai întâi să poarte un nume: Tulgheșul *"pare a-și trage numele de la cuvântul stejăriș"* sau, *"într-o interpretare mai aproape de noi, de tulga (tolog)"* - consemnează profesorul Nicu Vrabie; numele localității Corbu este pus în legătură cu legenda despre Stânca Corbului, prezentată într-o descriere a lui Alecu Russo; despre Bilbor *"se credea că la origine ar proveni din slavă - belai bor"* ceea ce ar însemna "bradul alb"; numele de Borsec provine de la borviz (apă minerală).

De muntele Ceahlău *"denumit în câteva colțuri întunecoase ale geografiei moderne Pion"*, Nicu Vrabie leagă nu numai conotația mitologică de *"stâlp, coloană a cerului sau axis mundi"* ci și psihologia umană a munteanului de la nordul județului. Profilul moral al acestei psihologii, având parcă o tușă de tablou renascentist, este definit prin raportare la producțiile materiale și spirituale, la morală și credință: *"oameni și locuri din Tulgheș, Corbu, Borsec și Bilbor, sub eterna priveghere a Ceahlăului, străbat cărările întortocheate ale vieții..."*, în speranța unui timp al *"înfloririi înaintea lui Dumnezeu"*.

Istoria este pentru autorul cărții, ca și pentru Raymond Aron, știința totalizatoare, ceea ce înseamna *"devenirea pământului, a cerului și a speciilor ca și a civilizației"*. Este motivul pentru care volumul scoate din anonimat specificul național local, proiectat fie în *illo tempore*, fie într-o istorie semnificantă: obârșiile Corbului sunt proiectate într-un timp auroral al legendei, în vreme ce Tulgheșul își revendică începuturile în *"epoca romană"*. Formele de relief, vecinii, clima, resursele naturale, fauna, resursele umane întregesc acest tablou. Faptul istoric autohton este raportat în permanență la istoria Europei, autorul convingându-se și prin dimensiunea sincronică, de valabilitatea argumentelor aduse.

Ca o apoteoză a locurilor și a oamenilor, a unității naționale, ultimul capitol este o incursi-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

une în memoria timpului, cuprinzând impresii ale oamenilor de cultură din cele trei provincii românești, ce au vizat locurile: Daniil Skavinski, Vasile Alecsandri, Orbán Balázs, Carol Popp de Satmari, Ionel Teodoreanu, etc. Detaliile referitoare la arhitectura lăcașurilor de cult, considerate simboluri ale permanenței, *"în curgerea fără istov a timpului, puncte de reper ale continuității neamului"*, trădează veleitățile eseistice ale autorului, adăugate subtil înclinației spre cercetare și meditație.

Dr. Doina Butiurcă

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Vidacutul sub aripa timpului. 1432-2002

Constantin Costea, Gheorgheni, 2002

Cercetarea monografică a satelor românești, proiect de anvergură inițiat și parțial realizat, în România interbelică, de marele sociolog Dimitrie Gusti și colegii săi din cadrul Institutului Social Român, a fost în mod fericit completată și continuată, într-un mare număr de localități, de cei mai reprezentativi intelectuali ai satelor, cunoscuții și respectații *"popa și domnu învățător"*, precum și de alți fii ai acestor sate, cu rosturi publice din cele mai diverse, în localități mai apropiate sau mai îndepărtate de meleagurile de baștină, dar cu toții animați de aceeași mare dragoste față de locurile natale.

Intrate în circuitul științific, majoritatea acestor lucrări reprezintă documente importante ale memoriei colective locale, adevărate cronici care permit o mai bună cunoaștere a istoriei locale, și pe această cale a istoriei regionale și a celei naționale. Din păcate, unele din monografiile întocmite în ultimii 50 de ani au dispărut în diverse împrejurări. În rândul acestora se află și *"monografia istorică a parohiei și a satului Vidacut"* redactată de regretatul profesor Ioan Axente Creangă (1905-1983).

Această pierdere, alături de alte lucrări similare despre unele localități precum Porumbenii Mari (județul Harghita), Micfalău, Zagon, Întorsura Buzăului, Valea Mare (din județul Covasna) ș.a., sunt cu atât mai dureroase, cu cât istoria românilor din sud-estul Transilvaniei a avut parte de *"uitări nedrepte"* sau *"abordări partizane"*, care au eludat sau minimalizat contribuția comunităților românești din această parte de țară la cultura și civilizația locală și națională.

După decembrie 1989, cercetările interdisciplinare referitoare la istoria, cultura și spiritualitatea românească din fostele scaune secuiești au fost reluate, prin apariția postumă a volumului *Românii și secuii*, de Ion I. Russu, a unor lucrări și studii semnate de Viorica Crișan, Ioana Cristache-Panait, Ioan Ranca, Liviu Boar, Aurel Marc și de alți arheologi, istorici, etnografi, demografi, sociologi, profesori, preoți ș.a., majoritatea publicate în *Angustia* - anuarul Muzeului Carpaților Răsăriteni și al Centrului Eclesiastic de Documentare "Mitropolit Nicolae Colan" din Sfântu Gheorghe. În această perioadă au apărut monografiile unor localități precum: Subcetate (autori Doina și Vasile Dobreanu), Tulgheș (Ilie Șandru), Valea Mare (Ioan Răchițan), sau sunt în curs de redactare cele ale satelor Făgețel (Ioan Bucur), Sărmaș (Petru Mândru), Bilbor (Vasile Stan), Vâlcele (Nicolae Moldovan), cât și valoroase lucrări de istorie și cultură românescă din curbura interioară a Carpaților semnate de profesori, arhiviști și muzeografi din județul Harghita: Nicu Vrabie, Nicolae Bucur, Ilie Șandru, Ana Dobreanu, Valentin Istrate, Dorina Drăghici-Moraru, Dorel Marc, Zorel Suciu, Costel Lazăr ș.a.

Din inițiativa, cu binecuvântarea și purtarea de grijă a Prea Sfințitului Părinte Ioan Selejan, Episcopul Covasnei și Harghitei, se află în curs de editare volumul de sinteze monografice *Românii din Covasna și Harghita. Istorie. Biserică. Școală. Cultură*, lucrare colectivă coordonată de Ioan Lăcătușu, Vasile Lechințan și Violeta Pătrunjel, ce urmează să apară la editura "Grai Românesc" din Miercurea-Ciuc.

În acest context am aflat cu bucurie despre finalizarea proiectului profesorului Constantin Ioan Costea din Miercurea-Ciuc, de redactare a monografiei satului natal Vidacut. Am lecturat lucrarea *"dintr-o suflare"* și m-am convins încă o dată de faptul că Dumnezeu lucrează prin oameni, înfăptuind tainic adevărate *"minuni"* atunci când totul pare pierdut, sau aproape imposibil. Referindu-se la personalitatea profesorului Ioan Axente Creangă, autorul monografiei menționate, protopopul Ioan Boian spunea că acesta *"rămâne tipul profesorului apostol, un adevărat prototip de mirean creștin, model pentru intelectualul român"*. La rândul nostru, putem afirma, fără să greșim, că profesorul Constantin-Ioan Costea reprezintă chipul dascălului care își împarte timpul între obligațiile de la catedră, cele privind îndeplinirea unor importante funcții manageriale, ce-i revin de atâția ani în conducerea învățământului harghitean și pe linia societății civile românești, găsindu-și răgazul necesar cercetării interdisciplinare a satului natal Vidacut, în istorie și contemporaneitate. Totul este făcut

www.cimec.ro / www.mncr.ro

cu modestie și echilibru, cu respect pentru adevăr și o nemăsurată iubire față de oameni, fără deosebire de etnia și confesiunea lor.

Prezentând atâtea informații inedite despre înaintașii săi, profesorul Constantin Costea nu a spus nimic despre propria-i persoană. O facem noi, în semn de mulțumire pentru truda sa ziditoare, și ca un modest omagiu adus unui coleg și prieten aflat în prima linie a prezervării și afirmării identității românești pe aceste frumoase meleaguri din arcul intracarpatic. S-a născut în 7 ianuarie 1947 în Vidacut, comuna Săcel, județul Harghita. Părinții săi, Constantin și Viorica Costea, au fost binecuvântați cu încă trei copii: Valeriu - profesor, Maria - învățătoare și Cornelia - tehnician. La rândul său, familia Constantin și Ana Costea (născută Ciobra), au două fete care continuă tradiția de dascăli, Elena și Ana-Viorica.

După absolvirea Institutului Pedagogic, a fost profesor de istorie la Școala Generală Nr.1 Bixad (Satu-Mare), iar apoi timp de 13 ani (1972-1985) profesor în comuna natală Săcel. Între timp a absolvit cursurile Facultății de Istorie, din cadrul Universității București (în anul 1979). Între anii 1985-1990 a fost inspector școlar pentru istorie la Inspectoratul Școlar Județean Harghita, iar după un an (1990-1991), când a fost director al Școlii Generale Nr.9 din Miercurea-Ciuc, a revenit la Inspectoratul Școlar Județean în funcția de inspector școlar general-adjunct, funcție pe care o îndeplinește și în prezent. Este vicepreședinte al Despărțământului Covasna-Harghita al ASTREI, membru în Consiliul de conducere al Asociației Cadrelor Didactice din Harghita, inițiatorul și organizatorul mai multor proiecte culturale și a unor simpozioane pe teme de istorie și pedagogie. Desfășoară o bogată activitate publicistică, fiind autorul a circa 30 de studii și articole în publicații de specialitate și în presa locală, și a lucrărilor: *Ghidul directorului* - 1995, Miercurea-Ciuc și *Lupta pentru libertate și democrație în județul Harghita* - 1979, București.

Întocmit pe structura clasică a unei monografii, volumul profesorului Constantin Costea despre satul natal Vidacut reprezintă o contribuție valoroasă la istoria comunităților locale din județul Harghita. Parcurgerea unei însemnate bibliografii corelată cu efectuarea unor cercetări în arhivele locale și a celor referitoare la etnografia și folclorul din zona cercetată conferă cărții o autentică valoare documentară.

Apariția lucrării, apreciată de autor ca *"o primă încercare de prezentare a Vidacutului și a locuitorilor săi din totdeauna"* și considerată *"un început, care în mod sigur merită să fie continuat"*, coincide în mod fericit cu începerea cercetărilor etno-arheologice întreprinse de către Muzeul Carpaților Răsăriteni, împreună cu Muzeul de Etnografie Brașov, Muzeul Satului București, cu sprijinul Ministerului Culturii și Cultelor, cercetări coordonate de dr. Valeriu Cavruc, împreună cu dr. Ligia Fulga, drd. Mihai Gorgoi și alți specialiști din instituțiile menționate. În buna tradiție a Școlii Sociologice a lui Dimitrie Gusti, fie ca toate aceste cercetări să contribuie nu numai la cunoașterea trecutului și prezentului uneia dintre cele mai vechi comunități din zonă, în care românii au locuit de secole împreună cu maghiarii, dar și la oferirea datelor necesare elaborării unor programe de dezvoltare socială locală, care să conducă la stoparea tendințelor de depopulare a localității și la revigorarea activităților economice, sociale și culturale, actualizate la comandamentele timpului de azi și la cele ale vremurilor viitoare.

Ioan Lăcătușu

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Imaginea germanului în literatura maghiară

dr. Johann Weidlein, ediție îngrijită de Petru Forma și Gheorghe Olteanu, *Fundația Culturală Română*, Centrul de Studii Transilvane, Cluj Napoca, 2002, 130 pagini

Autorul lucrării *"Imaginea germanului în literatura maghiară"*, dr. Johann Weidlein, cel mai bun cunoscător al istoriei literaturii ungare, a tratat realitățile istorice dintr-o *"perspectivă interioară"*.

Ceea ce impresionează încă de la început la această carte este faptul că autorul ei se bazează pe o documentație foarte vastă, precum și precizia cu care a reușit să surprindă istoria formării mentalității maghiare, în care vioara întâi a fost literatura.

Una din intențiile creatorului cărții în discuție era de a scoate în relief rolul jucat de poeți și scriitori în construirea destinului maghiarilor, influența lor asupra istoriei, în care *"scriitorul este conducătorul, nu politicianul"*. Această idee este ilustrată cu numeroase exemple și citate din diverse publicații maghiare. *"Cea mai mare cerință pentru poetul ungur era aceea ca opera sa să aibă un caracter național"* (p. 15), adică să cuprindă masele, dând astfel forță ideii.

În relație cu viața socială și cu literatura din Ungaria, germanul, chiar maghiarizat fiind, era prezentat ca dușman al maghiarilor: *"Există oare un pericol mai mare și un mai vechi blestem pentru maghiari decât germanul?"* (revista *Occidentul*, 1933, p. 270). Adevărații și singurii stăpâni în Ungaria erau considerați numai *"maghiarii de rasă pură"* ori istoria ulterior a demonstrat și în Germania unde poate duce această ideologie. În urma acestei prigoane rasiste a scriitorilor au avut de suferit în primul rând evreii și germanii. Politicienii erau dominați și influențați de scriitori și poeți.

Scriitorii maghiari cereau nici mai mult, nici mai puțin decât *"expulzarea șvabilor din Ungaria"*, într-un elan de purificare etnică, considerat de mulți drept *"sarcină istorică"*.

Imaginea germanității în creația literară ungară *"se bazează pe operele celor mai mari și mai populari poeți și scriitori, care au rămas nebăgați în seamă până acum de către cercetătorii maghiari care au făcut prezentări în limba germană"*. (p. 22) Este meritul autorului de a fi remarcat importanța cunoașterii istorice prin literatura maghiară de-a lungul timpului. Lucrarea sa se vrea un document clarificator atât pentru maghiari, cât și pentru germani.

Influența culturală germană în Ungaria era foarte puternică. *"Abia în epoca noului naționalism din sec. al XIX-lea au izbutit poeții maghiari să se elibereze de influența germană, resimțită ca apăsătoare, ridicându-se la o proprie operă creatoare"* (p. 23).

Pe la mijlocul secolului al XV-lea, tensiunile dintre maghiari și germani deveniseră proverbiale. Iată un citat ilustrativ dintr-o culegere de proverbe a călugărului carmelit Veit. V. Huendler: *"Când marea nu va mai avea nisip, când cerul va fi fără sfinți, când dracul nu va mai putea ispiti suflete, atunci vor fi prieteni și germanii cu ungurii, și popii cu țânțarii"*. Desigur, cauzele acestor neînțelegeri sunt istorice.

În secolul al XVIII-lea (între 1711-1780) are loc reconstrucția Ungariei. Aceasta a fost înfăptuită sub Carol al VI-lea și Maria Terezia. Sub conducerea Habsburgilor și după model german, în acest secol statul ungar căpăta din nou o înfățișare europeană.

Există numeroase dovezi în literatura maghiară care depun mărturie în legătură cu justa percepere și prețuire a Mariei Terezia pentru evoluția vieții maghiare. După 1711, Ungaria a fost reconectată la civilizația vestică răspândită de Viena, prin mijlocire germană. Astfel, influența european-germană devine tot mai puternică, dar în același timp naționalismul maghiar începe să prindă contur.

Între 1780-1790 împăratul Iosif al II-lea impune în Ungaria ideile iluminismului. Efectele acestora (eliberarea țăranilor, abrogarea scutirii de taxe a nobilimii maghiare și introducerea limbii germane ca limbă oficială în locul limbii latine) au trezit nemulțumirea nobililor și au influențat formarea naționalismului maghiar.

Reacția națională a pornit și în Ungaria de la literatură. Izbucnirea ostilităților a avut ca pretext tocmai ordonanța privitoare la limbă a lui Iosif al II-lea (1784).

Naționalismul maghiar întors împotriva Vestului prinde glas în *"primul roman original"* - *"Etelka"* (1788) al profesorului din Szeged, Dugonics András. Dar chiar și acest roman care se vroia *"original"* nu era scutit de influ-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ente-germane. Romanul lui Dugonics viza slăvirea gloriei Ungariei și trezirea patriotismului. Dugonics se ridica și împotriva colonizării germanilor în Ungaria, în urma hotărârii Dietei din 1722. El concepea colonizarea ca pe o germanizare. Șvabii care veniseră ar fi fost vinovați până și de faptul că limba maghiară era necizelată. El cere preoți și învățători maghiari pentru coloniștii germani, pentru ca aceștia să poată fi maghiarizați.

Pe parcursul cărții apar nenumărate exemple și citate ilustrative menite a reliefa modul în care literatura reflecta o stare de fapt istorică. Deși, *"germanii apar în viața maghiarilor adesea sub o înfățișare nesimpatică, ba chiar dușmănoasă, ei au jucat totuși, în acțiunea lor generală, rolul unui demiurg folositor și necesar"*. (p. 182). Din păcate, de multe ori istoria este deformată cu bună știință, iar adevărul este greu de găsit. Contribuția dr. Johann Weidlein la aflarea adevărului se concretizează în paginile acestei excelente cărți documentare.

Ordinul de deportare emis de guvernul ungar la 22 decembrie 1945 împotriva cetățenilor unguri de naționalitate germană a distrus colaborarea de mai bine de 250 de ani dintre germani și maghiari.

Drumul istoriei fiecărui popor este presărat cu drame și tragedii de tot felul. Nici poporul maghiar n-a fost scutit de acestea, precum nici alte popoare, dar este timpul reconcilierii istorice, al cunoașterii adevărului și al cunoașterii de sine.

Cartea prezentată astăzi este una din contribuțiile importante pe care autorul o aduce la dezvoltarea ungaristicii și germanisticii și la aflarea adevărului istoric. Nu putem încheia fără a aduce câteva cuvinte de sinceră apreciere traducătorilor Petru Forna și Gheorghe Olteanu, care prin valoroasa lor muncă *"de culise"* ne-au oferit conținutul lucrării într-o frumoasă limbă românească.

Cartea se recomandă tuturor celor care doresc să cunoască mai bine istoria și literatura maghiară.

Mihai Trifoi

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Jurnal de front al unui cavalerist

Stelian Florescu, Editura *Eurocarpatica*, Sf. Gheorghe, 2003, vol. 1 - 341 pag., vol. 2 - 256 pag.

Jurnal de front al unui cavalerist este *"opera capitală"* a vieții autorului, preocuparea de căpătâi a sa în ultimele șase decenii de viață. Odată cu editarea, lucrarea ar putea să poarte subtitlul *"Misiune îndeplinită"*, aceasta deoarece, așa cum ne mărturisește locotenentul în rezervă Stelian Florescu, în vara anului 1944, *"pe lângă funcția de Comandant al Grupului de Comandă al Divizionului III, mi s-a ordonat să țin și un jurnal de front"*.

Jurnalul a fost scris cu regularitate, în perioada 23 august 1944 - 20 mai 1945. Pentru perioada 20 ianuarie - 13 mai 1945, când autorul, după ce a fost grav rănit, a fost internat prin spitale, sau s-a aflat în convalescență, jurnalul cuprinde completările ulterioare făcute de fostul său șef, maiorul Ion Negrițescu. De fapt, între tânărul cavalerist Stelian Florescu și comandantul său Ion Negrițescu, au existat relații strânse de prietenie, respect reciproc și solidaritate ostășească.

Maiorul Ion Negrițescu îi va trimite la Spitalul Militar Central *"lada de campanie călăfătuită în lanțuri și lacăte"*, prilejuindu-i autorului jurnalului trăirea *"bucuriei regăsirii porhartului și a caietelor în care a notat zi cu zi bucuriile și necazurile ce le-a petrecut în cele 9 luni pe frontul de Vest, alături de camarazii și subalternii săi"*.

După ce au fost cuprinse în jurnal și *"o serie de însemnări despre acțiunile de luptă purtate după evacuarea mea de la postul de prim ajutor, însemnări cuprinse în diferite ciorne, scrise de maiorul Ion Negrițescu"*, lucrarea într-o primă formă este predată la Editura Militară, *"unde stă un an de zile, fără nici un efect"*. Acesta este doar începutul unei adevărate *"odisei"* a jurnalului de front scris de cavaleristul Stelian Florescu.

Cele două volume, redactate în forma actuală, poartă pe ultima filă data de 10 aprilie 1972. De atunci ele au trecut prin mai multe *"filtre"*, ajungând până la generalul Ilie Ceaușescu. Deoarece autorul nu a fost de acord cu efectuarea unor modificări ale textului, în primul rând cu eliminarea episoadelor în care sunt relatate arestarea generalului Avramescu și adevărul despre contribuția armatei române la eliberarea Budapestei, lucrarea nu a primit *"unda verde"* pentru editare.

După evenimentele din decembrie 1989, *"cenzura ideologică"* a fost înlocuită de *"cenzura economică"*. Deși toți cei care lecturau *"jurnalul"* aveau cuvinte de laudă la adresa calităților sale evidente, ofertele pentru editare se lăsau întârziate. Ne aflăm deci în fața unei lucrări memorialistice, ce-și merită din plin includerea în categoria *"literaturii de sertar"*. Foștii camarazi ai autorului, majoritatea având vârste venerabile dar și o stare de sănătate precară, deveneau din ce în ce mai nerăbdători, iar obsedanta întrebare *"Când va apărea lucrarea?"* era rostită tot mai des. Prietenii autorului, printre care părintele Emil Nan și Mihai Bar, dorind să-l ajute în finalizarea cu bine a *"odiseei"* jurnalului, au propus editurii Eurocarpatica din Sf. Gheorghe să-și asume responsabilitatea editării lucrării.

Conducerea editurii a inclus printre prioritățile anului 2003 tipărirea prezentului *"jurnal"*, apreciind valoarea lucrării și cinstind astfel truda de-o viață a autorului ei. Veteranul de război Stelian Florescu se dovedește a fi un fin observator al locurilor străbătute și al oamenilor pe care i-a cunoscut, dar în egală măsură și a fenomenelor de psihologie colectivă, a stărilor de spirit ale colegilor de armă din momentele premergătoare luptelor, din timpul încleștărilor crâncene cu inamicul și de după încheierea bătăliilor.

El este, în egală măsură, un portretist iscusit și un narator priceput. Paginile de jurnal conțin numeroase reflecții filosofice pe tema raportului dintre întâmplare și necesitate, a relației comandant-subaltern, precum și despre natura umană, despre mentalitățile, frământările și speranțele camarazilor săi, ale unor oameni concreți, reali, normali, dar care trăiau vremuri *"anormale"*, excepționale.

Autorul are o predilecție deosebită pentru descrierea naturii, cu frumusețile ei din fiecare anotimp, prezentând cu lux de amănunte fenomenele meteorologice din fiecare zi, fenomene atât de importante pentru desfășurarea acțiunilor de luptă. Calitățile reale de

www.cimec.ro / www.mncr.ro

prozator ale autorului *"jurnalului de front"* sunt puse în evidență de ușurința în folosirea comparației și metaforei, prezente pe parcursul întregii lucrări, dar în mod deosebit în acele paranteze în care sunt descrise amintiri din viața civilă, întâmplări deosebite, trăite cu maximă intensitate, vise etc.

Valoarea documentară a volumului *"Jurnal de front al unui cavalerist"*, nota sa de autenticitate, sunt conferite de faptul că are la bază însemnările zilnice ale veteranului de război Stelian Florescu, jurnalul său de front, în care au fost consemnate *"fapte înregistrate pe viu, sub impresia momentului"*. Autorul se dovedește a fi un cronicar avizat, cu tot *"sentimentalismul"* pe care el însuși îl consideră un *"adversar"*, dar care se dovedește a fi și un *"aliat"*. Descrierea frontului se face cu toate ororile și grozăviile sale, zugrăvindu-se *"imensa nebunie a acestui război"*, cu marile și absurdele pierderi omenești, dar și cu *"actele de vitejie și eroism ale ostașilor români și ale aliaților"*.

Din paginile jurnalului reiese adevărul despre comportarea ostașilor români față de populația civilă din Ungaria și Cehoslovacia, omenia și solidaritatea acestora față de bătrâni, bolnavi și, în general, față de oameni aflați în nevoință. În aceleași culori ale adevărului sunt redate file autentice despre comportarea localnicilor față de armata română, despre nenumăratele drame umane pricinuite de război, în rândul civililor și a militarilor, și despre atâtea alte întâmplări, care împreună formează acele memorabile pagini de istorie militară din finalul celui de-al doilea război mondial.

Bineînțeles că cei mai avizați cititori ai *"jurnalului"* sunt istoricii, cercetătorii, analiștii militari și veteranii de război. Volumul prezintă interes și pentru publicul larg, transmițând odată cu emoționantul său conținut și un alt mesaj. Este mesajul demnității, verticalității morale și iubirii adevărului istoric, în numele cărora veteranul de război Stelian Florescu a preferat să aștepte atâția ani pentru a-și vedea lucrarea tipărită, fără a face compromisuri și fără a accepta nici un fel de modificare a textului original.

A rânduit Dumnezeu ca răbdarea și speranța autorului să fie răsplătite și cartea să facă *"marele pas"* din *"sertar"* în principalele biblioteci ale țării, chiar dacă tirajul în care a apărut a fost condiționat de puținătatea resurselor financiare, o bună parte din fondurile necesare tipăririi fiind asigurate chiar de către autor.

Dr. Ioan Lăcătușu

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Genetica ecologică - Selecția unor populații naturale valoroase de pin silvestru din Carpații Orientali și Carpații de Curbură, apte pentru cultură în stațiuni corespunzătoare din zonă

Dan Ciobanu, Editura *InfoMarket*, Brașov, 2003, 174 pag.

Centrul European de Studii Covasna-Harghita și-a înființat propria sa editură, "Eurocarpatica", care și-a propus să editeze cu prioritate lucrări privind sud-estul Transilvaniei - studii interdisciplinare care să răspundă obiectivelor înscrise în statutul Centrului - precum și volume aparținând unor intelectuali din zonă.

În cei trei ani de la înființare, sub egida editurii au apărut peste 10 volume semnate de profesori, cercetători și scriitori din Miercurea-Ciuc, Sfântu - Gheorghe, Toplița, București și Koln-Germania, printre care: Nicu Vrabie, Aurel Marc, Ana Dobreanu, Maria Cobianu Băcanu, Nicolae Bucur, Ilie Șandru, Ionel Simota, Rodica-Weidner-Ciurea, Stelian Florescu. În parteneriat cu editurile "Arcuș" și "Grai românesc" au văzut lumina tiparului cărțile scrise de Lily Rain și Gheorghe Rățulea.

Printr-un asemenea parteneriat încheiat între editurile "Eurocarpatica" Sfântu-Gheorghe și "INFOMARKET" Brașov a văzut recent lumina tiparului cartea *"Genetica ecologică - Selecția unor populații naturale valo- roase de pin silvestru din Carpații Orientali și Carpații de Curbură, apte pentru cultură în stațiuni corespunzătoare din zonă"*, purtând semnătura d-lui dr. ing. Dan Ciobanu, din Sf. Gheorghe.

Volumul redă conținutul lucrării de doctorat cu același titlul, elaborată la îndemnul și sub conducerea distinsului om de știință dr. doc. Valeriu Enescu și finalizată în anul 1990, la Academia de Științe Agricole și Silvice "Gheorghe Ionescu Sisești", din București.

Autorul, Dan Ciobanu, născut în anul 1951, într-o zonă de legendă și tradiții pădurărești, la Câmpulung Moldovenesc, pe plaiurile mioritice ale Bucovinei, împrumută de la tatăl său, reputatul silvicultor prof. dr. ing. Petre Ciobanu - om cu stagii îndelungate în învățământul și cercetarea silvică - nu numai dragostea de pădure dar și iubirea pentru știința silviculturii.

De aproape 30 de ani dr. ing. Dan Ciobanu își desfășoară activitatea în cadrul unităților silvice de producție din județele Covasna și Brașov (ocolurile silvice Brețcu-1979-1985, Tg. Secuiesc - unde a îndeplinit funcția de șef ocol, între anii 1985-1998 și Direcția Silvică Brașov-director în anul 1998), instituții de cercetare din această zonă, precum Institutul de Cercetări și Amenajări Silvice București, secția Brașov (1978-1979), prestigioasă instituție de cercetare, pe care o conduce din anul 2002 în calitate de cercetător științific gradul II, șef secție și instituții de învățământ, din 1999, este cadru didactic asociat (șef lucrări) la Universitatea Transilvania din Brașov, conf. univ. la disciplinele "Economie și managementul forestier" și "Ecologie și Protecția mediului".

Dr. ing. Dan Ciobanu este autorul a peste 30 de lucrări științifice, din care 20 publicate. Din acestea amintim "Dreptul și managementul mediului înconjurător" (în colaborare), și "Protecția mediului" - curs universitar, și a mai multor contracte de cercetare finalizate împreună cu colaboratorii săi apropiați. Este membru al unor asociații profesionale din S.U.A și România.

Deoarece lucrarea pe care o prezentăm este o lucrare științifică de specialitate, asupra conținutului și valorii ei vom reda aprecierile unui specialist recunoscut în silvicultură românească, respectiv a prof. dr. doc. Victor Giurgiu, membru corespondent al Academiei Române. *"După o lungă perioadă de reflecții și comparații, d-l dr. ing. Dan Ciobanu s-a hotărât să dea publicității rezultatele obținute în cercetarea efectuată pentru elaborarea lucrării de doctorat. Decizia domniei sale a fost de bun augur. Comunitatea oamenilor de știință, personalul didactic din facultățile de silvicultură și specialiștii din producție au acum posibilitatea să-și lărgească cunoștințele despre o specie forestieră mult controversată în ultimul timp, pe temeiul unor nereușite și eșecuri ale pinului silvestru în condițiile României. Din cele 163.000 ha de culturi înființate până în anul 1990, mai dăinuiesc astăzi doar 111.000 mii ha. Cercetările doctorului Dan Ciobanu aduc noi argumente științifice în sprijinul tezei potrivit căreia nu specia trebuie incriminată, ci modul în care au fost alese prove-*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

nienţele. În acest cadru, cartea doctorului Dan Ciobanu, pe lângă contribuţiile ştiinţifice de necontestat, vine în sprijinul operei de reconstrucţie ecologică a ţării prin utilizarea durabilă a resurselor genetice forestiere autohtone".

În condiţiile obligaţiilor profesionale curente ale ing. Dan Ciobanu, realizarea cercetărilor de teren într-o arie geografică largă a presupus investigaţii detaliate în numeroase ocoale silvice, care nu ar fi putut fi înfăptuite fără sprijinul larg al personalului ingineresc şi de teren, din partea colegilor de la Ocolul Silvic Tg. Secuiesc, de la Inspectoratul Silvic Judeţean Covasna şi a celor din instituţiile de cercetare şi învăţământ superior din Braşov şi Bucureşti. Acestora, şi tuturor celor care au contribuit la finalizarea în bune condiţiuni a demersului său ştiinţific - inclusiv soţiei, doamnei procuror Elena Ciobanu, fiului Victor-Nicolae şi tatălui dr. ing. Petre Ciobanu-autorul le-a transmis mulţumirile şi recunoştinţa sa.

Aceleaşi sincere mulţumiri le aduce şi editura "Eurocarpatica" Tipografiei COVAPRINT din Sf. Gheorghe pentru condiţiile tipografice excelente în care a apărut şi această lucrare.

Dr. Ioan Lăcătuşu

www.cimec.ro / www.mncr.ro

CRONICA ACTIVITĂȚII

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Cronica activității pe anul 2002

MUZEUL CARPAȚILOR RĂSĂRITENI
CENTRUL ECLESIASTIC DE DOCUMENTARE "MITROPOLIT NICOLAE COLAN"

Participări la acțiuni științifice

Simpozionul *"Relațiile interetnice în perspectiva integrării europene"*, Arad, 10 mai 2002, *Raportul majoritate-minoritate în Covasna și Harghita,* Ioan Lăcătușu.

Simpozionul internațional *"Identitatea culturală a romano-catolicilor (ceangăi) din Moldova"*, Palatul Parlamentului 22 aprilie 2002 (împreună cu Academia Română și Universitatea București), au prezentat comunicări Violeta Pătrunjel și Dr. Ioan Lăcătușu.

Sesiunea națională de comunicări științifice *"Românii din sud-estul Transilvaniei. Istorie. Cultură. Civilizație"*, Sfîntu Gheorghe, 26 noiembrie 2002;

Secțiunea Arheologie:

1. Dr. Viorica Crișan (Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca și Dr. Valeriu Sârbu (Muzeul Brăilei): *Covasna - Cetatea Zânelor. Un munte din Carpați - fortificat de daci.*

2. Drd. Victor Sibianu, Colegiul Național *Mihai Viteazul*, Sfântu Gheorghe: *Romanitatea din estul Transilvaniei. Contribuții ale cercetătorilor maghiari.*

3. Dr. Chr. Schuster, Institutul Român de Tracologie, București: *Relațiile dintre Muntenia și Transilvania în epoca bronzului.*

4. Dr. Székely Zsolt, Institutul Român de Tracologie, București: *Pătrunderi etno-culturale extracarpatice din eneoliticul târziu în sud-estul Transilvaniei.*

5. Dr. Florea Costea, Muzeul de Istorie Brașov, Angelica Baloș (Muzeul Civilizației dacice și Romane, Deva), Lucica Scurtu (Muzeul de Istorie Brașov): *Din nou despre fortificațiile dacice din defileul Oltului racoșan. Campania 2002.*

6. Dan Buzea, Muzeul Carpaților Răsăriteni, Sfîntu Gheorghe: *Săpăturile arheologice de salvare de la Olteni "Cariera de nisip".*

7. Dan Buzea, Muzeul Carpaților Răsăriteni, Sfîntu Gheorghe: *Sondajul recent de la Sfântu Gheorghe - Örkö.*

8. Dr. Valeriu Cavruc, Muzeul Carpaților Răsăriteni, Sfîntu Gheorghe: *Considerații metodologice cu privire la reconstituiri cultural-genetice în arheologie.*

9. Gh. Dumitroaia, Complexul Muzeal Neamț, Piatra Neamț: *Aspecte legate de exploatarea preistorică a sării în Subcarpații Moldovei.*

Secțiunea Etnografie - Sociologie

1. Teodora Puia, Muzeul Civilizației Populare Tradiționale "ASTRA": *Oameni care trudesc întru comunitate. Visarion Roman, Zosim Oancea.*

2. Prof. Constantin Costea, Inspectoratul Școlar Harghita: *Vidacut - elemente etnografice locale.*

3. Adriana Bota (Muzeul Carpaților Răsăriteni), Vasile Tătaru (Muzeul Satului București), Teodora Puia (Muzeul Civilizației populare Tradiționale "ASTRA"): *Noi cercetări etnografice în satul Vidacut, jud. Harghita.*

4. Dr. Doina Ciobanu, Muzeul Județean Buzău: *Exploatarea sării - străveche tradiție în spațiul românesc.*

5. Nicolae Vrabie, Miercurea Ciuc: *Portul popular în zona de nord a județului Harghita (Tulghes, Corbu, Bilbor).*

6. Dorina Drăghici-Moraru, Miercurea-Ciuc: *Livezi - aspecte de etnografie românească.*

7. Dr. Nicolae Bucur, Miercurea Ciuc: *Lumea umană a spațiului și timpului în zona montană. Considerații privind patrimoniul cultural montan și valorile spirtuale din Harghita.*

8. Prof. Doina Dobreanu, Liceul Subcetate: *Subcetate - Istorie, cultură, civilizație la românii din Subcetate, județul Harghita - oglindite în graiul din localitate.*

9. Nicolae Moldovan, Sf. Gheorghe: *Meșteșuguri și tehnică țărănească în localități din județul Covasna.*

10. Zorel Suciu, Muzeul de Etnografie Toplița: *Adăposturile sezoniere, centrul acțiunilor de ameliorare și umanizare a spațiului.*

11. Drd. Dorel Marc, Muzeul de Etnografie Toplița: *Gospodăria tradițională din zona Topliței: tipologie, unitate, diversitate.*

12. Dr. Constantin Catrina, Universitatea Transilvania, Brașov: *Incrustații la comemorarea unui folclorist transilvan: Ilarion Cocișiu (1852 - 2002).*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

13. Lily Rain, Institutul de Sociologie București: *Biserica și religia în percepția familiilor bi-etnice.*

14. Claudiu Bădescu, Centrul de Documentare Mitropolit "Nicolae Colan", Sf. Gheorghe: *Elita etnică - Etnicitatea între pluralism și etnocentrism.*

15. Dr. Maria Cobianu Băcanu, Institutul de Sociologie București: *Aspecte ale relațiilor interetnice dintre români și maghiari și a sărăciei.*

16. Aida Pastor, Universitatea Transilvania, Brașov - *Educația interculturală*

17. Dr. Ioan Lăcătușu, Centrul Eclesiastic de Documentare "Mitropolit Nicolae Colan", Sf. Gheorghe: *Structuri etnice și confesionale în județele Covasna și Harghita (1850 - 2002).*

Secțiunea Istorie

1. Dr. Constantin Stan, Liceul de Artă Buzău: *Refugiați din Nordul și Estul Transilvaniei în urma Dictatului de la Viena la Râmnicu Sărat și Buzău (1940-1941).*

2. Radu Ștefănescu (Muzeul de Istorie Brașov), Ivan Suciu (Muzeul Carpaților Răsăriteni): *O recentă achiziție a Muzeului Carpaților Răsăriteni referitoare la activitatea Astrei din Trei Scaune.*

3. Dr. Ioana Cristache Panait, Institutul de Istoria Artei, București: *O carte veche și importanța însemnărilor de pe filele ei, "Carte sau Lumină", Snagov, 1699 - cu circulație în Brașov.*

4.Vasile Lechințan, Arhivele Naționale, Direcția Județeană Cluj: *Aspecte ale situației economice a românilor din fostele scaune secuiești în sec. al XVIII-lea.*

5. Elena Mihu, Muzeul de Istorie Tg. Mureș: *Date privind istoricul Bisericii Ortodoxe Române din Ardeal. Mitropolitul Andrei Șaguna și Protopopul Partenie Trombitaș.*

6. Ana Grama, Muzeul Civilizației populare Tradiționale ASTRA, Sibiu: *Catedrala Ortodoxă mitropolitană centenară din Sibiu și românii din sud-estul Transilvaniei.*

7. Prof. Maria Băila, Școala Gen. Váradi Jozsef, Sf. Gheorghe: *Aspecte ale relațiilor dintre ortodocși și uniți în Trei Scaune (1750-1850).*

8. Dorin Rus, Veronica Mardare, Muzeul de Istorie Tg. Mureș: *Pietre funerare cu însemne de breaslă din Brașov, Medias și Sebeș.*

9. Drd. Florin Tălmăcian, Universitatea București; *Relațiile dintre Biserica Transilvaniei și Patriarhia Ecumenică.*

10. Pr. Ioan Tămaș, Parohia Ortodoxă Vâlcele: *Contribuția cultului ortodox la formarea identității naționale (sec. XX).*

11. Valentin Istrate, Arhivele Naționale, Direcția Județeană Harghita: *O pagină de învățământ românesc în Secuime. Liceul Șt. O. Iosif.*

12. Prof. Ilie Șandru, Colegiul Național "Mihai Eminescu", Toplița: *Vasile Netea și Mureșul Superior.*

13. Mihai Filimon, Brașov: *Însemnări din taberele de muncă forțată organizate pentru românii din Ardealul de Nord în timpul ocupației hortyste.*

14. Prof. Romeo Negrea, Colegiul Național "Mihai Viteazul", Sf. Gheorghe: *Marea Unire și preoții români din Trei Scaune.*

15. Dr. Virgil Pană, Muzeul de Istorie Mureș: *Situația sașilor din județul Târnava Mare la sfârșitul celui de-al doilea război mondial.*

16. Drd. Teodora Roșca, Cluj Napoca: *Pictura cu caracter istoric de la mânăstirea Izvorul Mureșului.*

17. Prof. Violeta Pătrunjel, Centrul de Documentare Mitropolit "Nicolae Colan", Sf. Gheorghe: *Un proiect interbelic reactualizat - "Solidaritatea comunitară românească". O perspectivă istorică.*

18. Prof. Brândușe Roman, Colegiul Național "Mihai Viteazul", Sfântu Gheorghe: *Școala normală "Regina Maria" din Sfântu Gheorghe, reflectată în presa vremii, 1919 - 1940.*

19. Prof. Lazăr Costel, Liceul O. C. Tăslăuanu, Toplița: *Ion Antonescu și problematica nord-vestului Transilvaniei.*

20. Prof. Alexandru Porteanu, Rodica Porteanu, Academia Română, București: *Nicolae Bălcescu la izvoarele spirituale ale Marii Uniri.*

21. Prof. Sebastian Pârvu, Grupul Școlar Economic, nr. 2, Sf. Gheorghe: *Consolidarea Bisericii Ortodoxe Române din Ardeal. Biserici și preoți în arcul intracarpatic (secolul al XIX-lea).*

Editări de lucrări și publicații

1. *Structuri etnice și profesionale în județele Covasna și Harghita*, Teză de doctorat, autor Ioan Lăcătușu, Facultatea de Sociologie și Asistență Socială din cadrul Universității Babeș-Bolyai, Cluj -Napoca, 2002.

2. *Spiritualitate românească și convietuire interetnică în Covasna și Harghita*, de Ioan Lăcătușu, Editura Eurocarpatica, 2002.

3. *Potențialul turistic și patrimoniul cultural din zona Covasnei*, redactor Valeriu Cavruc, Editura Angustia, Sf. Gheorghe, 2002.

4. *Grai Românesc*, nr. 1, 2, 3 și 4 - foaie de spiritualitate ortodoxă a Episcopiei Covasnei și Harghitei, redactor-șef Ioan Lăcătușu, redactor Violeta Pătrunjel.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

5. Volumul de studii teologice *Slujind Biserica și Neamul* a pr. protopop Gheorghe Rățulea, redactor: Violeta Pătrunjel, Editura Grai Românesc, Miercurea-Ciuc, 2002.

6. *Aspecte din viața bisericească a românilor din Covasna și Harghita* (Ioan Lăcătușu, Violeta Pătrunjel - în volumul *"Slujitor al Bisericii și al Neamului, Părintele prof. univ. dr. Mircea Păcurariu, la împlinirea vârstei de 70 de ani"*, Editura Arhiepiscopiei Clujului, Cluj-Napoca, 2002.

7. *Ștematismul Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei*, Ioan Lăcătușu, Violeta Pătrunjel, în *Angustia* 6/2002.

8. *Dimensiuni ale procesului de asimilare și deznaționalizare a românilor din județul Covasna în secolele XVII-XX*, (Ioan Lăcătușu), în *Angustia* 6/2002.

9. *Oieritul și păstoritul - ocupații tradiționale ale locuitorilor din Voinești, județul Covasna*, Adriana Bota, în *Angustia* 6/2002.

10. Postfață la volumul monografic *Valea Mare* de Ioan Răchițan, (Ioan Lăcătușu), Bucuresti, 2002.

11. Postfață la volumul monografic *Vidacut* de Constantin Costea, (Ioan Lăcătușu), Gheorghieni, 2002.

12. Postfață la volumul *Slujind Biserica și Neamul*, de Pr. Gheorghe Rățulea, (Ioan Lăcătușu), Editura Grai Românesc, Miercurea-Ciuc, 2002.

13. *Raportul majoritate - minoritate în Covasna și Harghita*. Considerații teoretice și implicații practice în *Interetnicitate în Europa Centrală și de Est*, (Ioan Lăcătușu), Complexul Muzeal Arad, 2002.

14. *Muzeograful Nicolae Moldovan la 80 de ani*, (Ioan Lăcătușu), în *"Buletinul Ligii Cultural-Creștine Andrei Șaguna"*, nr. 2/2002, Sf. Gheorghe.

15. *In memoriam, Octavian Radu Tomuș*, (Ioan Lăcătușu), în *"Buletinul Ligii Cultural-Creștine Andrei Șaguna"*, nr. 2/2002, Sf. Gheorghe.

16. *Aspecte ale convietuirii interetnice din județele Covasna și Harghita*, (Ioan Lăcătușu), în *"Buletinul Ligii Cultural-Creștine Andrei Șaguna"*, nr. 2/2002.

17. *Patrimoniul ecleziastic și memorialistic din zona Covasna*, în *"Potențialul turistic și patrimoniul cultural din zona Covasnei"*, (Ioan Lăcătușu), Editura Angustia, Sf. Gheorghe, 2002.

18. *Date preliminare ale recensământului populației din 2002, în județele Covasna și Harghita*, (Ioan Lăcătușu), în *Info Eurocarpatica*, anul II, nr 5/2002.

19. *Aspecte privind reprezentarea populației românești din județul Covasna în consiliile locale*, (Ioan Lăcătușu) în *Info Eurocarpatica*, anul II, nr 5/2002.

20. *Specificul identitar al țiganilor (rromilor) din județele Covasna și Harghita*, (Ioan Lăcătușu) în *Info Euro-carpatica*, anul II, nr 5/2002.

21. *Despărțământul ASTRA Covasna-Harghita*, (Ioan Lăcătușu) în *Revista română*, anul VIII, nr. 3, 29 septembrie 2002 (împreună cu Gheorghe Tatu).

22. *Parohia Valea Mare*, în *Grai Românesc*, anul IV, nr 1(13)/2002.

23. *Parohia Bălan*, în *Grai Românesc*, anul IV, nr 2(14)/2002.

24. *Parohia Aita Mare*, în *Grai Românesc*, anul IV, nr. 3 (15)/2002.

Expoziții temporare

1. *24 ianuarie 1859* - 24.01.2002, Centrul Cultural "Miron Cristea" Miercurea-Ciuc.

2. *Iconari din sud-estul Transilvaniei* - 23 aprilie 2002, Muzeul Spiritualității Românești, Sf. Gheorghe (Catalog).

3. *Patrimoniul cultural din zona stațiunii Covasna*, 9 mai - 30 octombrie 2002, în cadrul simpozionului *"Salvarea și integrarea patrimoniului cultural din zona stațiunii balneare Covasna"*, Hotel Căprioara, Covasna (Catalog).

4. *Goblenul în timp. Artă și pasiune* - 18. 10. 2002, Centrul Cultural "Miron Cristea", Miercurea Ciuc (Catalog).

5. Expoziția etnografică din cadrul celei de-a VIII-a Sesiuni Naționale *Românii din sud - estul Transilvaniei. Istorie, Cultură, Civilizație*, Covasna, 22-24 noiembrie 2002, Covasna (Catalog).

6. *Marea Unire de la 1 Decembrie 1918 oglindită în documentele vremii*, 30 noiembrie 2002, Centrul Eclesiastic de Documentare "Mitropoilt Nicolae Colan", Sf. Gheorghe.

7. *Familia Rafiroiu în viața publică interbelică*, 7 decembrie 2002, Casa Memorială "Romulus Cioflec", Araci (Catalog).

Activitatea muzeală și de cercetare

1. Cercetarea etnografică desfășurată în zona Brețcu-Mărtănuș, privind oieritul montan, din perioada 3 - 21 iunie 2002.

2. Cercetarea etnografică în satul Vidacut, com. Săcel, jud. Harghita, privind interfe-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

rențele româno-maghiare în comunitatea etnic - mixtă, perioada: 11 iulie - 10 august 2003.

3. Organizarea unor simpozioane, dezbateri, conferințe, precum: *Unirea Principatelor - începutul unei noi ere în istoria românilor*, 24 ianuarie 2002, simpozion cu tema *Marea Unire oglindită în presa vremii*, 29 noiembrie 2002, Conferința: *Publicistica lui Nicolae Colan*, 3 decembrie 2002, etc.

4. Expoziția *Din dor de Eminescu*, exponate de filatelie, cartofilie, maximafilie, bibliofilie și carte din colecția profesoarei Luminița Cornea.

5. Asigurarea de baze de date și asistență de specialitate studenților de la facultățile de teologie în întocmirea lucrărilor de licență și masterat: Pârvu Sebastian Lucian - *Preoți din Sud-Estul Transilvaniei în secolul XIX*, Staicu Ciprian - *Credința și Jertfa românească în sud-estul Transilvaniei*; sprijinirea acțiunii de retrocedare a terenurilor și pădurilor către parohiile ortodoxe.

6. Perfecționarea pregătirii profesionale: susținerea examenului pentru obținerea titlului de doctor în sociologie (Ioan Lăcătușu); frecventarea cursurilor de perfecționare a ghizilor și muzeografilor din muzeele bisericești, de la Durău, organizate de către Ministerul Culturii și Cultelor (Violeta Pătrunjel) 20-30 septembrie 2002; frecventarea cursurilor de masterat de la Facultatea de Teologie a Universității București, secția Istorie și Tradiție (Violeta Pătrunjel); frecventarea cursurilor Facultății de Sociologie și Asistență Socială, secția Asistență Socială, a Universității "Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca, învățământ de la distanță (Ioana Lăcătușu).

Alte manifestări

1. Expoziție de carte: *Cărti si publicații apărute la editurile Carpatii Răsăriteni, Angustia, Arcuș și Eurocarpatica*, 29 iunie 2002.

2. Expozitie de carte: *Editurile Carpații Răsăriteni, Arcuș, Eurocarpatica* la Târgul de Carte desfășurat la Brașov, aprilie 2002.

3. Lansarea volumului de poezii *Casa cu salcâmi* de Ionel Simota - poet din Miercurea-Ciuc - volum apărut la Editura Eurocarpatica, casa memorială Romulus Cioflec din Araci, 29 iunie 2002.

4. *Nedeia Sânpetrului* - tradiționala serbare câmpenească, cu participarea formațiilor folclorice românești din județele Bacău și Covasna, (poiana de la km 4 spre Vâlcele), 30 iunie 2002.

5. Participarea la a 98-a Adunare Generală a ASTREI, Brașov-Săcele, septembrie 2002.

6. Participarea la acțiunile organizate de Prefectura Județului Covasna și alte instituții de stat privind marcarea unor momente importante din istoria națională: 24 ianuarie, Ziua Națională a României, Ziua Drapelului, Ziua Imnului, Ziua Armatei, Ziua Jandarmeriei, Ziua Poliției.

7. Participarea la dezvelirea plăcilor memoriale: Valentin Mocanu, director Remat; Vasile Roman, director Inspectoratul de Protecție a Mediului.

8. Întocmirea unor memorii, apeluri, note de protest, comunicate pe probleme vizând prezervarea și afirmarea identității naționale.

9. Inițierea unor acțiuni de asistență socială pentru sprijinirea credincioșilor ortodocși aflați în nevoință: agapa creștină în ziua de Sfintele Paști pentru 100 de persoane, pachete pt. 50 de persoane de Crăciun, acordarea de ajutoare materiale, medicamente, asistență sanitară ș.a.

10. Sprijinirea acțiunii de retrocedare a terenurilor și pădurilor către parohiile ortodoxe.

11. Sprijinirea întocmirii documentațiilor pentru retrocedarea bunurilor care au aparținut Bisericii Ortodoxe.

12. Sprijinirea parohiilor ortodoxe în organizarea și desfășurarea unor momente importante din viața comunităților parohiale: sfințirea bisericii noi și dezvelirea bustului Episcopului Iustinian Teculescu, 16 iunie 2002, Parohia Covasna; sfințirea bisericii "Sfântu Ilie", Zăbala (după terminarea picturii).

13. Participarea la lucrările Adunării Naționale Bisericești și la cele ale Adunării Eparhiale a Episcipiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei.

14. Participarea la Forumul Cultural Național, Ateneul Român, București, 19 iunie 2002.

15. Și în anul 2002, Centrul Eclesiastic de Documentare "Mitropolit Nicolae Colan" și Muzeul Carpaților Răsăriteni, au fost gazde generoase pentru o gamă largă și diversă de acțiuni științifice, culturale și civice, la care au participat atât tineri cât și vârstnici, fiind locul de întâlnire și coordonare a activităților ONG-urilor românești din județele Covasna și Harghita.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Activități desfășurate în parteneriat cu Centrul european de studii Covasna-Harghita

1. Organizarea ediției a V-a a Universității de Vară "Izvorul Mureșului", 21-28 iulie 2002 cu tema *"Tinerii români și integrarea euro-atlantică"*.

2. Organizarea dezbaterii cu tema *"Locul Ortodoxiei în Europa unită"*, mânăstirea Izvorul Mureșului, 25 iulie 2002.

3. Implementarea proiectului *Majoritate-minoritate în Covasna și Hargita - monitorizarea discursului și comportamentului public*, finanțat de Ministerul Informațiilor Publice.

4. Apariția la Editura Eurocarpatica a următoarelor volume: *Binecuvântată a fost clipa*, de Ilie Șandru, *Casa cu salcâmi*, de Ionel Simota, *Șașul copilăriei mele*, de Rodica Weidner-Ciurea.

5. Editarea publicației *Info Eurocarpatica*, Buletin informativ editat de Centrul European de Studii Covasna-Harghita, nr. 1-5, redactori responsabili: Ioan Lăcătușu și Violeta Pătrunjel.

6. Lansarea programului partenerial *"Solidaritatea comunitară românească"*, coordonat de Ministerul Informațiilor Publice.

7. Derularea, împreună cu Fundația Națională a Românilor de Pretutindeni - București, a acțiunii filantropice *Crăciunul la români*, constând în donarea a 600 de pachete pentru două grădinițe și o școală generală din orașul Bălan.

Activități desfășurate în parteneriat cu Liga Tineretului Creștin Ortodox, filiala Sf. Gheorghe

1. Itinerar religios-istoric cu participarea tinerilor de la Seminarul Teologic Ortodox din Buzău, de la Filiala Ligii Tineretului Creștin Ortodox Român din Târgoviste, Școala Generală nr. 9 din Râmnicu Vâlcea, ASCOR-Brașov, LTCOR - Sf. Gheorghe, ASCOR-București, ASCOR-Sibiu, ASCOR - Bacău, Corul ortodox din Orăștie, în parohiile ortodoxe Mărtănuș, Bretcu, Ghelința, Zăbala, Podu Olt, Dobolii de Jos, Păpăuți, Zagon, Micfalău, Băile Tușnad, Valea Mare, Chichiș, Sfântu Gheorghe, 30 noiembrie 2002.

2. Donații de icoane și carte bisericească împreună cu ASCOR București la parohii, biblioteci și alte instituții de cultură.

3. Organizarea conferințelor duhovnicești susținute în fiecare zi de joi din Postul mare la Centrul Ecleziastic de Documentare Mitropolit "Nicolae Colan" de: pr. arhimandrit Teofil Pârâianu de la Mănăstirea Sâmbăta de Sus, 10 aprilie 2002 - *"Tinerii în fața viitorului"*; pr. Ioan Tămaș - *"Dimensiunea spirituală a neamului românesc"*; pr. Alin Câmpean - *"Tinerii între Hristos și procesul secularizării"* ș.a.

Activități desfășurate împreună cu Direcția Județeană Covasna a Arhivelor Naționale

1. Editarea pliantului *"Arhivele Naționale Covasna în casă nouă"*, noiembrie 2002.

2. Sprijinirea festivităților organizate cu prilejul inaugurării noului sediu al DJAN Covasna, la 1 noiembrie 2002.

Activități desfășurate împreună cu Centrul de Cultură Arcuș

1. Prezentarea micromonografiei *Biserica Sfântul Nicolae din Bretcu*, editată de Centrul de Cultură Arcuș, 31 martie 2002.

Activități desfășurate împreună cu școlile din zonă

1. *"Zilele școlii Nicolae Colan"* (Spectacol literar-artistic susținut de elevii școlii; concurs "Cine știe câștigă"; Excursie documentară la Mănăstirea Sâmbăta de Sus, concursuri de recitare, concurs sportiv "Cupa Nicolae Colan").

2. Organizarea unui concurs cu tematică religioasă, derulat de catedra de religie a Colegiului Național "Mihai Viteazul".

3. Pelerinaj la mânăstirea Cernica și alte mânăstiri și biserici, monument istoric din București, organizat de prof. Violeta Pătrunjel și Romeo Negrea.

4. Organizarea concursului "Toți egali, toți diferiți" cu elevi ai Colegiului Național "Mihai Viteazul" și Colegiul "Dr. Ioan Meșotă" din Brașov.

5. Diverse activități cu elevii la Centrul Eclesiastic de Documentare "Mitropolit Nicolae Colan".

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Activități desfășurate împreună cu asociațiile culturale și civice din zonă:

Liga Cultural Creștină "Andrei Șaguna", Despărțământul "Astra" Covasna-Harghita, Fundația "Mihai Viteazul", Fundația Națională "Neamul Românesc", filiala Covasna, cu sprijinul Prefecturii județului Covasna și a Direcției Județene Covasna pentru Cultură, Culte și Patrimoniu Național

1. "Zilele Nicolae Colan", editia a X-a, 30 noiembrie - 8 decembrie 2002.
2. Organizarea unor concerte de muzică religioasă la Catedrala Ortodoxă din Sf. Gheorghe, susținute de corul "Madrigal", corul Catedralei din Chișinău, corul "Vlăstarele Orăștiei" al Despărțământului ASTRA Orăștie.
3. Simpozionul *"Putna și spiritul Bucovinei"*, 15 noiembrie 2002.
4. Organizarea *"Zilelor localității Barcani"*, 6 decembrie 2002.
5. Participare la Liturghia arhierească oficiată de P.S. Ioan Selejan și la dezvelirea bustului revoluționarului Nicolae Bălcescu, împreună cu un sobor de preoți în localitatea Vâlcele, 8 decembrie 2002.
6. Editarea paginii de cultură *"Oituzul - Foaie de cuget și simțire românească"* (apare lunar în cuprinsul cotidianului "Cuvântul nou"), editată împreună cu Liga cultural-creștină Andrei Șaguna, redactor: Ioan Lăcătușu.
7. Simpozionul *"Basarabia - destin românesc contemporan"*, 27 martie 2002.
8. *"Întâlnirea Seniorilor"* (intelectuali de vârsta a treia din județul Covasna), martie 2002.
9. Festivalul de colinde și obiceiuri de iarnă, ediția a XII - a 14-15 decembrie 2002.
10. Primăvară culturală la Sfântu Gheorghe, ediția a-X-a, 23 martie - 7 aprilie 2002.
11. Adunare festivă prilejuită de împlinirea a zece ani de la înființarea Ligii Cultural-Creștine "Andrei Șaguna".
12. Lansarea Buletinului Ligii Cultural-Creștine "Andrei Șaguna", volumul II (1998-2001) - tribună a societății civile românești din județele Covasna și Harghita.
13. Constituirea Forumului Societății Civile Românești din Covasna și Harghita, 23 martie 2002.
14. Zilele "Andrei Șaguna", editia a X-a , 29 - 30 iunie 2002.

Dr. Ioan Lăcătușu,
Violeta Pătrunjel

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Cronica activității pe anul 2003

MUZEUL CARPAȚILOR RĂSĂRITENI
CENTRUL ECLEZIASTIC DE DOCUMENTARE "MITROPOLIT NICOLAE COLAN"

Participări la acțiuni științifice

1. Simpozionul *Destin românesc: identitate istorică, comunicare eclesială și relații interetnice în zona arcului intracarpatic*, Facultatea de Teologie Ortodoxă, Baia Mare, 8 mai 2003;

2. Simpozionul internațional interdisciplinar, cu tema *Minoritarul imaginar. Minoritarul real*, Muzeul din Arad, 8-9 mai 2003, *Comunități românești numeric inferioare din Covasna și Harghita. Provocări, oportunități și perspective de supraviețuire* - comunicare pregătită de Ioan Lăcătușu și prezentată de Maria Băilă;

3. Sesiunea științifică anuală a Direcției Monumentelor Istorice din cadrul Ministerului Culturii și Cultelor cu tema *Arhitectura vernaculară în mediu urban, conservare integrată*, Arcuș, 1 iulie 2003;

4. Sesiunea de comunicări *Valea Superioară a Mureșului - vatră de istorie, cultură și civilizație românească*, Muzeul Etnografic Toplița, 19 iulie 2003;

5. Simpozionul cu tema *130 de ani de la moartea Mitropolitului Andrei Șaguna*, Întorsura Buzăului, 11 octombrie 2003, organizat de Liga Cultural-Creștina "Andrei Șaguna";

6. Sesiunea națională de comunicări științifice *Românii din sud-estul Transilvaniei. Istorie. Cultură. Civilizație, editia a IX-a*, Miercurea Ciuc - Sfântu Gheorghe, 17-19 octombrie 2003

Lucrări în plen:

1. Dr. Valeriu Cavruc, Muzeul Carpaților Răsăriteni: *Carpații Răsăriteni în contextul problematicii indo-europene și tracice;*

2. Dr. Viorica Crișan, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca: *Dispunerea așezărilor și fortificațiilor dacice din estul Transilvaniei față de căile de comunicație*;

3. Pr. prof. dr. Ilie Moldovan, Facultatea de Teologie Ortodoxă "Andrei Șaguna", Universitatea "Lucian Blaga", Sibiu: *Etnicul și etnicitatea în gândirea și activitatea pastorală a mitropolitului Andrei Șaguna*;

4. Dr. Ioana Cristache-Panait, Institutul de Istorie a Artei, București: *Spentel Condrat - zugrav și copist prin satele mureșene. Mărturii;*

5. Dr. Alexandru Porteanu, Academia Română, București: *Probleme actuale ale unor inadvertențe istorice în legislația referitoare la refugiații din teritoriile românești cedate în 1940 și 1944;*

6. Dr. Ioan Lăcătușu, Centrul Eclesiastic de Documentare "Mitropolit Nicolae Colan", Sf. Gheorghe: *Problematica regionalizării pe criterii etnice, în discursul public din presa locală din județul Covasna.*

Secțiunea Arheologie

COLOCVIU: *Noi descoperiri privind civilizația geto-dacilor*

1. V. Căpitanu, Muzeul de Istorie Bacău: *Cetatea dacică de la Răcătău*;

2. Dr. Monica Mărgineanu-Cârstoiu, Institutul de arheologie "Vasile Pârvan" București, Stefan Bâlici, Facultatea de Arhitectură, București, Virgil Apostol, Muzeul Național de Istorie a României, București: *Covasna-Cetatea Zânelor. Despre sistemul de zidărie*;

3. Dr. Valeriu Crișan, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Dr. Valeriu Sârbu, Muzeul Brăilei, drd. Cristina Popescu, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca; *Covasna - Cetatea Zânelor*;

4. Dr. Al. V. Matei, Dr. H. Pop, Muzeul de Istorie și Artă Zalău: *Noi descoperiri arheologice pe Măgura Moigradului, județul Sălaj*;

5. Dr. Eugen Iaroslavschi, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca: *Siderurgia dacică din Carpații Orientali*;

6. Dr. Valeriu Sârbu, Muzeul Brăilei, Sebastian Matei, Muzeul Buzău, Dan Ștefan, București: *Noi descoperiri din incinta dacică de la Pietroasele "Gruiu Darii"*;

7. Dr. Florea Costea, Muzeul de Istorie Brașov, Angelica Balosu, Muzeul Civilizației dacice și romane, Deva, Lucica Scurtu, Muzeul de Istorie Brașov: *O "marcă" de olar (?) descoperită în fortificația dacică de la Racoș - Piatra Detunată*;

8. Dr. A. Rustoiu, Institutul de Istorie Veche și Arheologie, Cluj-Napoca: *Dacii din Maramureș în sec IV-II a. Chr*;

9. Drd. Corina Toma, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca: *Încercare de reconstituire a peisajului natural din nord-vestul Daciei Preroman (Câmpia de Vest)*;

10. Gabriela Gheorghiu, Muzeul Național

www.cimec.ro / www.mncr.ro

de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca, Liliana Suciu, Universitatea Babeș-Bolyai: *Modiolus descoperit în cetatea dacică de la Costești Cetățuie (jud. Hunedoara)*;

11. Cristina Bodo, Iosif V. Ferencz, Muzeul Civilizației dacice și romane, Deva: *Câteva obiecte descoperite întâmplător la Grădiștea de Munte*;

12. Răzvan Mateescu, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca: *Despre măsurarea timpului la Daci*;

13. Horea Pop, Muzeul de Istorie și Artă Zalău: *Dacii la granița de nord-vest a provinciei romane Dacia, în sec. al II-lea*;

14. Diana Bindea, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca: *Titlul rezervat*;

15. Paul Pupeza, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca: *Titlul rezervat*;

Secțiunea de Istorie

1. Marian Bobei, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca: *Apa și amenajări de apă în secolele XIV-XVII, în Transilvania, Moldova și Țara Românească*;

2. Drd. Anton Coșa, Asociația romano-catolicilor "Dumitru Mărtinaș", Bacău: *Originea transilvăneană a catolicilor din Moldova reflectată în documente ale Sfântului Scaun*

3. Dr. Constantin I. Stan, Liceul de Artă Buzău: *Romulus Cioflec. Activitatea pentru înfăptuirea Marii Uniri*;

4. Drd. Traian Bosoancă, Muzeul Județean Mureș: *Flore Bogdan / 1876/1965, luptător pentru desăvârșirea unității naționale și consolidarea statului național-unitar român*;

5. Prof. Ilie Șandru, Topliță, Liceul Octavian C. Tăslăuanu, Topliță: *Miron Cristea și Marea Unire*;

6. Vasile Lechințan, Arhivele Naționale Cluj: *Funcționari români în județele Ciuc, Odorhei și Trei Scaune, în perioada interbelică*;

7. Ana Dobreanu, Arhivele Naționale Harghita: *Din activitatea ASTREI în perioada interbelică, în județele Ciuc și Odorhei*;

8. Prof. Dana Balo, Colegiul Național "Mihai Viteazul", Sf. Gheorghe: *Aspecte ale învățământului românesc din perioada interbelică, din județul Covasna;*

9. Cristian Crișan, Arhivele Naționale Covasna: *Un chestionar cu valoare monografică, din anul 1937, referitor la localitățile din plasa Buzăului Ardelean;*

10. Prof. Costel Cristian Lazăr, Liceul Octavian C. Tăslăuanu, Topliță: *Activitatea economică din județele Mureș și Odorhei în perioada interbelică;*

11. Dr. Virgil Pană, Muzeul Județean Mureș: *Majoritari și minoritari în structurile economice ale județului Mureș - 1919-1940;*

12. Oana Lucia Dimitriu, Biblioteca Academiei Române, București: *Doi autori transilvăneni omonimi: dr. Aurel Gociman;*

13. Ramona Carmen Păcurar, Arhivele Naționale Mureș: *Igiena publică și poliția veterinară în plasa Odorhei - Saschiz între anii 1941-1942;*

14. Mihai Filimon, Brașov: *Anul 1968-moment de renaștere a publicisticii românești în județul Harghita;*

15. Prof. Ioan Negulici, Redacția ziarului "Cuvântul Nou", Sf. Gheorghe: *Cultură și tradiție românească în paginile ziarului "Cuvântul Nou" din Sf. Gheorghe (1968-2003);*

16. Prof. Luminița Cornea, Colegiul Național "Mihai Viteazul", Sf. Gheorghe: *Profil de dascăl. Profesorul Gheorghe Afloarei din Miercurea Ciuc (1909-1997);*

17. Gheorghe Bejan, Asociația romano-catolicilor "Dumitru Mărtinaș", Bacău: *Romano-catolicii din Moldova de astăzi.*

Secțiunea de Istorie Bisericească

1. Drd. Liviu Boar, prof. Mariana Boar, Arhivele Naționale Mureș: *Circulația cărții românești în fostele scaune Ciuc, Giurgeu și Casin în secolul al XIX-lea;*

2. Elena Mihu, Muzeul Județean Mureș: *Protopopul Partenie Trombițaș în timpul revoluției din 1848-1949;*

3. Pr. prof.dr. Ilie Moldovan, Facultatea de Teologie Ortodoxă Andrei Șaguna, Sibiu: *Mitropolitul Andrei Șaguna, apărător al unității neamului românesc în sud-estul Transilvaniei*;

4. Beatrice Dobozi, Arhivele Naționale Mureș: *Convertiri religioase în protopopiatul Reghin la sfârșit de secol XIX si început de secol XX (Urișiul de Sus, Urișiul de Jos și Valea Jidanului);*

5. Prof. Mihai Trifoi, Școala Generală Bixad, jud. Covasna: *O lucrare despre începutul literaturii bisericești în limba română, redactată de pr. Constantin Dimian din Bretcu*;

6. Drd. Teodora Roșca, Muzeul de Etnografie al Transilvaniei, Cluj-Napoca: *Sfântu Gheorghe în iconografia românească;*

7. Prof. Florin Tălmăcian, Facultatea de Teologie Ortodoxă București: *Relațiile ortodocși - romano-catolici după 1990;*

8. Prof. Cristian Ioan Anghel, Școala

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Generală Sita Buzăului, jud. Covasna: *Învățământul confesional ortodox în Trei Scaune, în secolul al XIX-lea;*

9. Prof. Romeo Negrea, Colegiul Național "Mihai Viteazul", Sf. Gheorghe: *Viața culturală din Trei Scaune, în perioada interbelică;*

10. Prof. Sebastian Pârvu, Grupul Școlar "Constantin Brâncuși", Sf. Gheorghe: *Consolidarea Bisericii Ortodoxe din Ardeal, în secolul al XIX-lea;*

11. Prof. Violeta Pătrunjel, Centrul Eclesiastic de Documentare "Mitropolit Nicolae Colan", Sf. Gheorghe: *Administrația sovietică (15 noiembrie 1944 - martie 1945) și noul val de arestări din rândul populației românești (preoți și credincioși români).*

Secțiunea de Etnografie - Sociologie

1. Prof. univ. dr. Gheorghe Manea, Academia de Științe Economice, București - *Cunoașterea tradițională a populațiilor indigene și alogene în procesele de dezvoltare regională;*

2. Lily Rain, Institutul de Sociologie al Academiei, București: *Limba maternă - o capcană statistică;*

3. Dr. Valer Pop, Muzeul Județean Mureș: *Anexe gospodărești - acareturi ale casei țărănești în zona etnografică a Topliței;*

4. Aurica Diaconescu, Muzeul Județean Mureș: *Similitudini între casa țărănească și biserica de lemn;*

5. Drd. Dorel Marc, Muzeul de Etnografie, Toplița: *Interferențe etno-culturale în structurile habitatului zonei de contact Subcetate-Remetea;*

6. Zorel Suciu, Muzeul de Etnografie, Toplița: *Cimitirul de familie - o religie cosmică a morții;*

7. Drd. Florina Matei Truță, Colegiul "Mihai Eminescu", Toplița: *Însemnări pe marginea unor culegeri de folclor din zona Toplița-Harghita;*

8. Prof. Vasile Stancu, Școala Generală "Nicolae Colan", Sfântu Gheorghe: *O cercetare sociologică necunoscută privind structura confesională și gradul de religiozitate a populației județului Covasna - 1987;*

10. Prof. Mircea Bodnari, Grupul Școlar "Kos Károly", Sfântu Gheorghe: *Starea de religiozitate, după gradul de școlarizare a populației județului Covasna în anul 1987 - cercetare sociologică;*

11. Prof. Doina Dobrean, Liceul "Miron Cristea", Subcetate, jud. Harghita: *Universul satului românesc de munte și comuniunea țăranului cu natura înconjurătoare, relevate în folclorul, în datinile și credințele arhaice din comuna Subcetate-Mureș, județul Harghita;*

12. Prof. Constantin Costea, Inspectoratul Școlar al Județului Harghita: *Obiceiuri și tradiții din viața localnicilor din Vidacut, județul Harghita;*

13. Prof. Nicolae Moldovan, Sfântu Gheorghe: *Pledoarie pentru un muzeu al păstoritului la Voinești-Covasna;*

14. Dr. Nicolae Bucur, Miercurea Ciuc: *Artă fără granițe - reflecții la cea de-a 29 ediție a Taberei de creație internațională Lăzărea, august 2003 și a taberei pentru realizatorii fotografiei artistice, ediția a doua, Borsec (23-31 mai 2003);*

15. Pr. Ioan Tămaș, Parohia Ortodoxă, Vâlcele: *Marea trecere în spiritulitatea românească.*

Editări de lucrări și publicații

1. *Românii din Covasna și Harghita. Istorie. Biserică. Școală. Cultură*, de Ioan Lăcătușu, Vasile Lechințan și Violeta Pătrunjel. Volum apărut cu binecuvântarea, sprijinul și coordonarea P.S. Ioan Selejan;

2. *Slujind Biserica și Neamul*, de pr. Gheorghe Rățulea, redactor de carte Violeta Pătrunjel, cu o postfață de Ioan Lăcătușu;

3. *"Grai românesc"*, Foaie de spiritualitate ortodoxă a Episcopiei Covasnei și Harghitei, nr. 1,2,3/2003;

4. *Structuri etnice și confesionale în județele Covasna și Harghita*, de Ioan Lăcătușu (rezumatul tezei de doctorat), Editura Eurocarpatica, 2003;

5. *Casa memorială Romulus Cioflec din Araci*, județul Covasna, editată de Muzeul Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe, 2003;

6. *Comunități românești numeric inferioare din Covasna și Harghita. Provocări, oportunități și perspective de supraviețuire*, de Ioan Lăcătușu, Muzeul din Arad (în volumul *"Minoritarul imaginar. Minoritarul real"*, Muzeul din Arad, 8-9 mai 2003.);

7. *Originea secuilor și secuizarea românilor*, de Gheorghe Popa-Liseanu (reeditarea lucrării cu același titlu, apărută în anul 1941), ediție îngrijită de Ioan Lăcătușu și Vasile Lechințan, cu o postfață de Ioan Ranca, Editura România Pur si Simplu;

8. *Parohia Ortodoxă Baraolt*, în "Grai Românesc", anul V, nr. 1(16)/2003;

9. *Parohia Ortodoxă Cristuru Secuiesc*, în "Grai Românesc", anul V, nr. 2(17)/2003;

10. Postfață, în *Jurnalul de front al unui cava-*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

lerist, de Stelian Florescu, Editura Eurocarpatica, Sf. Ghorghe, 2003.

Expoziții temporare

1. *Patrimoniul eclesiastic din Episcopia Ortodoxă a Covasnei și Harghitei*, 28 iunie 2003;
2. *85 de ani de la Marea Unire*, 30 noiembrie 2003

Activitate muzeală. Cercetare

1. Întocmirea fișelor de evidență a patrimoniului muzeal;
2. Constituirea fondului de carte și documente pentru viitorul punct muzeal *Prima Școală Românească din Sf. Gheorghe*;
3. Organizarea unor simpozioane, dezbateri, conferințe, precum: *Unirea Principatelor și făurirea statului român modern*, 24 ianuarie 2003; *85 de ani de la făurirea statului național unitar român*, 28 noiembrie 2003 etc;
4. Perfecționarea pregătirii profesionale, participarea la cursuri de perfecționare, managementul activităților instituțiilor de cultură și atestare în domeniul restaurării: Melinte Doina, Cotruță Mirela Petronela, Balint Constantina, Pătrunjel Violeta;

Alte manifestări

1. Participarea la sesiuni, simpozioane și dezbateri pe teme de cultură, spiritualitate românească și convieţuire interetnică, manifestări care au loc la București, Baia Mare, Sibiu, Arad, Brașov, Covasna, Toplița, Miercurea-Ciuc, Sfântu Gheorghe, Mânăstirea Sâmbăta ș.a.;
2. Asigurarea bazei de date și asistență de specialitate studenților de la facultățile de teologie și istorie în întocmirea lucrărilor de licență, masterat și doctorat;
3. Lansări și prezentări de carte;
- *Dacii în sud-estul Transilvaniei*, de Florea Costea, Brașov, 2002;
- *Arhive Mureșene nr.1/2002, Anuarul Asociației Arhiviștilor "David Prodan", filiala Mureș*, redactori responsabili Liviu Boar și Beatrice Dobozi;
- *Basarabia iarăși și iarăși*, de Ilie Șandru, Editura A.P.P., București, 2003;
- *Generalul Traian Moșoiu. Ostașul și omul politic (1868-1932)*, de Constantin I. Stan, *Buzău*, Editura Corpului Didactic, 2003;
- *De dorul tău*, de Ionel Simota, Miercurea Ciuc, 2003;
4. Participarea și sprijinirea organizării unor acțiuni privind marcarea unor momente importante din istoria națională: 24 ianuarie, Ziua Națională, Ziua Drapelului, Ziua Imnului de stat, Ziua Armatei, Ziua Poliției, Ziua Jandarmeriei ș.a. de către Prefectura județului Covasna și de către alte autorități publice locale;
5. Primirea unor delegații oficiale din China, S.U.A, Iugoslavia, Turcia și a Alteței Sale Principele Radu de Hohenzollern-Veringen, la Catedrala Ortodoxă din Sfântu Ghorghe și la Centrul Eclesiastic de Documentare "Mitropolit Nicolae Colan";
6. Sprijinirea întocmirii documentațiilor pentru retrocedarea terenurilor agricole, pădurilor și bunurilor care au aparținut Bisericii ortodoxe;

Activități desfășurate în parteneriat cu Centrul European de Studii Covasna- Harghita

1. Participarea la dezbaterea cu tema *Integrarea europeană - o provocare pentru comunitatea românescă din Harghita, organizată de Asociațiile Comunitare Românești din Miercurea-Ciuc și Odorheiu Secuiesc*, Izvorul Mureșului, 11-13 iulie 2003;
2. Organizarea, împreună cu Centrul European de Studii Covasna-Harghita, Fundația Națională pentru Românii de Pretutindeni și ASTRA, a *Universității de Vară "Izvorul Mureșului"*, ediția a VI-a, în perioada 20- 26 iulie 2003 cu tema: *Românii de pretutindeni și integrarea europeană*, la care au participat peste 100 de tineri și conferențiari - personalități de marcă ale culturii și spiritualității românești din țară și străinatate;
3. Derularea programului partenerial *Solidaritatea comunitară românească*, coordonat de Departamentul pentru Strategii Guvernamentale a Guvernului României;

Activități desfășurate în parteneriat cu Liga Tineretului Creștin Ortodox, filiala Sf. Gheorghe

1. Organizarea de conferințe duhovnicești

www.cimec.ro / www.mncr.ro

susținute în fiecare zi de joi din Postul Mare, la Centrul Eclesiastic de Documentare "Mitropolit Nicolae Colan";

2. Organizarea itinerarului religios-istoric de Sf. Andrei, 30 noiembrie 2003, în comunități românești din județele Covasna și Harghita, cu participarea a peste 200 de tineri din mai multe centre ale țării;

Activități desfășurate împreună cu Centrul de Cultură Arcuș

1. Prezentarea micromonografiei *Catedrala Sfântul Gheorghe din Sfîntu Gheorghe*, editată de Centrul de Cultură Arcuș, decembrie 2004 (împreună cu Petre Străchinaru).

Activități desfășurate împreună cu școlile din zonă

1. Sprijinirea organizării manifestărilor prilejuite de acordarea denumirii "Constantin Brâncuși" Grupului Școlar Economic nr. 2 din Sf. Gheorghe și a ridicării bustului marelui sculptor, în incinta scolii respective;

2. Sprijinirea Despărțământului ASTRA Covasna-Harghita, în organizarea acțiunii de dezvelire a plăcii memoriale a scriitorului Marin Preda pe clădirea Liceului din Cristuru Secuiesc;

3. Zilele școlii "Nicolae Colan" (Spectacol literar-artistic susținut de elevii școlii; concurs "Cine știe câștigă"; Excursie documentară la Mânăstirea Sâmbăta de Sus, concursuri de recitare, concurs sportiv "Cupa Nicolae Colan".

Activități desfășurate împreună cu asociațiile culturale și civice din zonă:

Liga Cultural Creștină "Andrei Șaguna", Despărțământul ASTRA Covasna-Harghita, Fundația "Mihai Viteazul", Fundația Națională "Neamul Românesc", filiala Covasna, Asociația "Justinian Teculescu" Covasna, cu sprijinul Prefecturii județului Covasna și a Direcției Județene Covasna pentru Cultură, Culte și Patrimoniu Național

1. *"Unire-n cuget și simțiri"*- manifestări dedicate împlinirii a 136 de ani de la Unirea Principatelor Române, 24 ianuarie 2003;

2. *"Ziua Mărțișorului"*, 1 Martie 2003;

3. Participarea cu acțiuni proprii la manifestările organizate în cadrul *"Zilelor Sfântu Gheorghe"*, 23 aprilie 2003;

3. *"Zilele Andrei Șaguna"*, editia a XI-a, 28-29 iunie 2003, Liga Cultural-Creștină "Andrei Șaguna";

4. *"Sântilia în Carpații de Curbură"*, Covasna, 20 iulie 2003;

5. *"Mihai Viteazul și visul Unirii"*, 1 Noiembrie 2003;

6. *"Zilele Nicolae Colan"*, ediția a XI-a, 30 noiembrie-9 decembrie 2003;

7. *"Festivalul de colinde și obiceiuri de Crăciun"*- 19- 20 decembrie 2003.

Ioan Lăcătușu
Violeta Pătrunjel

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Lista Autorilor

Florin Tălmăcian
Drd.
Facultatea de Teologie Ortodoxă,
București,
Tel. 021 / 335.07.75

Ioana Cristache-Panait
Cercetător, Dr.,
Institutul de Istoria Artei,
București, Calea Victoriei, nr. 196,
Tel.: 021 / 413.19.79 (Domiciliu)

Vasile Lechințan
Arhivist,
Arhivele Naționale, Direcția Județeană Cluj
Str. M. Kogălniceanu, nr. 10,
Tel.: 0264 / 198.979, Cluj-Napoca

Maria Băilă
Prof.
Șc. Generală Váradi József,
Sfîntu Gheorghe
Telefon: 0267 / 313.110

Ilie Moldovan
Pr. Prof. Univ. Dr.
Fac. de Teologie Ortodoxă "Andrei Șaguna",
Sibiu,
Telefon: 0269 / 430.809

Ana Grama
Cercetător,
Muzeul Civilizației Populare Tradiționale
ASTRA, Sibiu, P-ța Mică, nr. 13,
Telefon: 0269 / 423.992,

Cristian Ioan-Anghel
Prof.,
Școala Specială nr. 4, București
Tel.: 0742 - 136269

Sebastian Pârvu
Prof.,
Grup Școlar "Constantin Brâncuși",
Sfîntu Gheorghe
Tel.: 0267 / 310.372

Nicolae Moldovan
Muzeograf, Pensionar
Aleea Centralei, Sfîntu Gheorghe,
Tel. 0267 / 314.602

Oana Lucia Dimitriu
Bibliograf,
Biblioteca Academiei Române,
București, Calea Victoriei, nr. 129,
Tel.: 021 / 650.30.43

Traian Bosoancă
Muzeograf, Dr.
Muzeul de Istorie Mureș,
Tîrgu-Mureș, Str. Horea, nr. 24,
Telefon: 0265 / 263.960

Dorin Ioan-Rus
Muzeograf,
Muzeul de Istorie Mureș,
Tîrgu Mureș, Str. Horea, nr. 24,
Telefon: 0265 / 136.987

Romeo Negrea
Prof.,
Colegiul Național "Mihai Viteazul"
Sfîntu Gheorghe, Str. Kos Karoly, nr. 22,
Tel.: 0745 / 254.012

Nicolae Victor Fola
Prof., Dr.
Colegiul Tehnic Târnăveni, Târgu-Mureș
Tel. 0265 / 446.003,

Constantin Stan
Prof. Dr.,
Universitatea "Dunărea de Jos", Galați
Buzău, Str. Bucegi, nr. 5,
Tel.: 0238 / 722.418

Valentin Istrate
Consilier, Arhivist,
Direcția Județeană Harghita a Arhivelor
Naționale,
Miercurea-Ciuc.,
Tel. 0266 / 306.539

Petre Țurlea
Prof. Univ. Dr.,
Universitatea Creștină "Dimitrie Cantemir",
București,
Tel. 021 / 330.65.39

Sidonia Puiu
Bibliograf
Biblioteca Academiei Române,
Filiala Cluj-Napoca,
Tel. 0264 / 595.027

Ilie Șandru
Prof., Publicist,
Toplița, Str. Cerbului, nr. 1, Harghita,
Tel. 0266 / 141.067 (Domiciliu)

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Ioan D. Bucur
Prof. pensionar,
Miercurea Ciuc
Tel.: 0266/372817

Constantin Catrina
Conf. Univ. Dr.,
Universitatea "Transilvania" Brașov
B-dul Eroilor, nr. 28, Brașov
Telefon: 0268 / 132.570

Dorel Marc
Muzeograf, Drd., Muzeul Carpaților Răsăriteni,
Miercurea Ciuc, Str. Petőfi Sándor, nr. 23,
Tel. 0266 / 317.726

Nicolae Bucur
Prof.,
Liceul Economic Johannes Caioni,
Miercurea Ciuc,
Tel.: 0266/372817

Ioan Lăcătușu
Prof., Dr.,
Centrul Ecleziastic "Mitropolit. Nicolae Colan", Arhivele Naționale,
Sfîntu Gheorghe, Str. Mikó Imre nr. 2
Telefon: 0267 / 313.534, 0740 / 188.507

Maria Cobianu-Băcanu
Sociolog, Dr.,
Institutul de Sociologie al Academiei Române,
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13,
Telefon: 021 / 323.25.52

Ioana Lăcătușu
Consilier cultural,
Direcția Județeană pentru Cultură, Culte și Patrimoniu Cultural Național a județului Covasna,
Telefon: 0267 / 351.374

www.cimec.ro / www.mncr.ro